

การพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน
เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์
สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR)
เป็นแฟ้มข้อมูลของนิสิตเจ้าของวิทยานิพนธ์ ที่ส่งผ่านทางบัณฑิตวิทยาลัย

The abstract and full text of theses from the academic year 2011 in Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR)
are the thesis authors' files submitted through the University Graduate School.

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาการศึกษานอกระบบโรงเรียน ภาควิชาการศึกษาตลอดชีวิต
คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปีการศึกษา 2560
ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

THE PARTICIPATORY DEVELOPMENT PROCESS OF PROBLEM-BASED
NON-FORMAL EDUCATION TO ENHANCE RESTORATIVE
CONFLICT RESOLUTION ABILITIES FOR JUVENILE IN SLUMS

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Doctor of Philosophy Program in Non-Formal Education

Department of Lifelong Education

Faculty of Education

Chulalongkorn University

Academic Year 2017

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

การพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน
แบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้าง
ความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์
สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

โดย

นางสาวอัจฉริยา ธีรศรีโชติ

สาขาวิชา

การศึกษานอกระบบโรงเรียน

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วีรฉัตร สุปัญญา

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

รองศาสตราจารย์ ดร.จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศึกษาศาสตรบัณฑิต

..... คณบดีคณะครุศาสตร์

(รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริเดช สุชีวะ)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร.อาชัญญา รัตนอุบล)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วีรฉัตร สุปัญญา)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

(รองศาสตราจารย์ ดร.จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย)

..... กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วรรัตน์ ปทุมเจริญวัฒนา)

..... กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วีระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา)

..... กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย

(อาจารย์ ดร.ณัฐธัตถ์กษณ์ ธาระวานิช)

อัจฉริยา อิศริโชติ : การพัฒนากระบวนการจัดการศึกษาอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด (THE PARTICIPATORY DEVELOPMENT PROCESS OF PROBLEM-BASED NON-FORMAL EDUCATION TO ENHANCE RESTORATIVE CONFLICT RESOLUTION ABILITIES FOR JUVENILE IN SLUMS) อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก: ผศ. ดร.วีรฉัตร สุปัญญา, อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม: รศ. ดร.จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย, 393 หน้า.

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนากระบวนการจัดการศึกษาอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด และเพื่อนำเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการนำกระบวนการไปใช้ กลุ่มผู้มีส่วนร่วมในงานวิจัยนี้ คือ เยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง โดยมีพื้นที่ในการวิจัย คือ ชุมชนวัดโพธิ์เรียงและชุมชนวัดอัมพวา กรุงเทพมหานคร เครื่องมือในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ ประเด็นการสนทนากลุ่มแบบบันทึก และแบบสังเกต และวิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการพัฒนากระบวนการจัดการศึกษาอกระบบโรงเรียนดังกล่าว อยู่บนความเชื่อในศักยภาพของเยาวชนในชุมชนแออัด ที่สามารถเรียนรู้ในการเปลี่ยนแปลงตนเองได้ ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การวิพากษ์ตนเอง-เรียนรู้ผู้อื่น 2) การเรียนรู้ปัญหา-หาทางออก 3) การเรียนรู้การสร้างสัมพันธ์ใหม่ โดยร่วมมือร่วมใจ ลงมือปฏิบัติไปด้วยกัน และ 4) การเปิดใจตรวจสอบตนเอง ตรวจสอบความสัมพันธ์ และปรับปรุงวิธีการ สำหรับปัจจัยในการนำกระบวนการไปใช้ ได้แก่ ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องให้การสนับสนุน ความพร้อมด้านสถานที่ วัสดุอุปกรณ์ และเวลา ส่วนเงื่อนไขที่ต้องคำนึงถึง ได้แก่ ความขัดแย้งต้องไม่ถึงขั้นรุนแรง และเยาวชนคู่ขัดแย้งต้องการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการนำกระบวนการจัดการศึกษาอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ไปใช้ แบ่งเป็น 2 มิติ ได้แก่ มิติที่ 1 นโยบายสำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มี 2 ข้อ ได้แก่ 1) สร้างเสริมความรู้ความเข้าใจในกระบวนการจัดการศึกษาอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด 2) สร้างเสริมความรู้ความเข้าใจในกระบวนการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ มิติที่ 2 นโยบายสำหรับผู้ปฏิบัติงาน มี 3 ข้อ ได้แก่ 1) ดำเนินการค้นหาและสร้างความรู้ความเข้าใจให้กับผู้ดำเนินกระบวนการที่อยู่ในชุมชนแออัด ที่จะเป็นผู้อำนวยความสะดวกและคนกลางในการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษาอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ 2) ผู้ปฏิบัติงานปรับทัศนคติและวิธีการดำเนินงานกับชุมชน คู่ขัดแย้ง และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง 3) ผู้ปฏิบัติงานดำเนินการติดตามความสัมพันธ์ของคู่ขัดแย้งอย่างต่อเนื่อง

ภาควิชา	การศึกษาตลอดชีวิต	ลายมือชื่อนิติ
สาขาวิชา	ศึกษานอกระบบโรงเรียน	ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาหลัก
ปีการศึกษา	2560	ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาร่วม

5484273627 : MAJOR NON-FORMAL EDUCATION

KEYWORDS: NON-FORMAL EDUCATION / PARTICIPATORY LEARNING / PROBLEM-BASED LEARNING / CONFLICT RESOLUTION / JUVENILE IN SLUMS

ATCHAREYA THIRASARICHOTE: THE PARTICIPATORY DEVELOPMENT PROCESS OF PROBLEM-BASED NON-FORMAL EDUCATION TO ENHANCE RESTORATIVE CONFLICT RESOLUTION ABILITIES FOR JUVENILE IN SLUMS. ADVISOR: ASST. PROF. WEERACHAT SOOPUNYO, Ph.D., CO-ADVISOR: ASSOC. PROF. JUTHARAT UA-AMNOEY, Ph.D., 393 pp.

The objectives of this participatory action research were to develop a participatory process of problem-based non-formal education to enhance restorative conflict resolution abilities for juvenile in slums and to propose policy recommendations for implementing the process. The participants of this study consisted of a pair of conflicting juveniles and conflict involving people. The research settings were Wat Pho Riang community and Wat Amphawa community, Bangkok. The research instruments were interview schedules, focus group discussion issues, field note, and observation form. Data were analyzed by content analysis.

The results of this study indicated that the participatory process of problem-based non-formal education was based on beliefs in the potential of juveniles in slums that can learn for self-change. The process consisted of four steps as follows: 1) self-critical and reflective learning from others, 2) problem learning-solution discovery, 3) learning to build new relationship through mutual and collaborative practice, and 4) open-mindedness for self-supervision, relationship inspection, and practice improvement. The factors affecting the implementation of the developed participatory process were support from involving people, readiness of location, materials, equipment, and time. The concerned conditions were the conflict should be at a mild level and a pair of conflicting juveniles should have mutual needs for self-change learning.

The policy recommendations for implementing the participatory process of problem-based non-formal education could be divided into 2 dimensions. The first dimension was the policy for involving agencies, consisting of two areas: 1) enhancing knowledge and understanding about the process of a problem-based non-formal education to enhance restorative conflict resolution skills for juvenile in slums and 2) enhancing knowledge and understanding about the restorative conflict resolution management process. The second dimension was the policy for practitioners, consisting of three areas: 1) discovering and enhancing knowledge and understanding about the participatory process of problem-based non-formal education was based on beliefs in the potential of juveniles in slums for the practitioners who are responsible to perform the process as the facilitator and mediator, 2) adjusting attitude and operating practice of community, a pair of conflicting juveniles and involving people, and 3) continuously tracking the relationship of a pair of conflicting juveniles.

Department: Lifelong Education

Student's Signature

Field of Study: Non-Formal Education

Advisor's Signature

Academic Year: 2017

Co-Advisor's Signature

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จได้ด้วยการดูแลเอาใจใส่ ความเมตตา และความปรารถนาดีจาก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วีรฉัตร สุปัญญา อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก และรองศาสตราจารย์ ดร.จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย ที่คอยให้ความรู้ คำแนะนำ การตรวจสอบแก้ไขข้อบกพร่องมาโดยตลอด การทำวิทยานิพนธ์ ซึ่งผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

ขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.อาชัญญา รัตนอุบล ประธานกรรมการสอบ วิทยานิพนธ์ และอาจารย์ ดร.ณัฐฐลักษณ์ ธาระวานิช ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วีระเทพ ปทุมเจริญ วัฒนา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วรรัตน์ ปทุมเจริญวัฒนา กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ซึ่งคอยให้ คำแนะนำในการปรับปรุงแก้ไขวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จนสมบูรณ์

ขอกราบขอบพระคุณท่านผู้เชี่ยวชาญทุกท่านที่กรุณาใช้เวลาอ่านและให้คำแนะนำใน การปรับปรุงเครื่องมือในการทำวิทยานิพนธ์ รวมถึงผู้เชี่ยวชาญที่ให้คำแนะนำสำหรับการจัดทำ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ขอกราบขอบพระคุณผู้นำชุมชนและสมาชิกในชุมชนวัดอัมพวาและชุมชนวัดโพธิ์เรียง แขวงบ้านช่างหล่อ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ที่กรุณาให้ผู้วิจัยเข้าไปร่วมเป็นส่วนหนึ่ง ของการศึกษาวิจัยเพื่อการพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนของเยาวชนและ สมาชิกในชุมชนตลอดระยะเวลาที่มากกว่า 1 ปี และขอขอบพระคุณเครือข่ายบางกอกนี้...ดีจัง และ มูลนิธิเพื่อนเยาวชนเพื่อการพัฒนา ที่สนับสนุนการจัดกิจกรรมและการดำเนินกระบวนการจัด การศึกษานอกระบบโรงเรียนของเยาวชนและสมาชิกในชุมชน

ขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์ทุกท่านของภาควิชาการศึกษาตลอดชีวิต และ ขอขอบคุณเพื่อน พี่ น้อง ชาวภาควิชาการศึกษาตลอดชีวิตทุกท่านที่ให้ความร่วมมือช่วยเหลือ เป็นกำลังใจที่ดีต่อกันตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา

ขอขอบพระคุณบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่กรุณาสับสนุนการทำ วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ โดยการให้ทุนอุดหนุนวิทยานิพนธ์ สำหรับบัณฑิต

สุดท้ายนี้ขอกราบขอบพระคุณเพื่อนและครอบครัวทุกคน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคุณ วัชรินทร์ ออละอ ที่เป็นทั้งเพื่อนและสามี ที่คอยให้ความช่วยเหลือ ความรัก ความอดทนดูแล คอยให้กำลังใจและความปรารถนาดีเสมอมา

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฐ
สารบัญแผนภาพ	ฑ
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 คำถามการวิจัย.....	8
1.3 วัตถุประสงค์การวิจัย.....	8
1.4 ขอบเขตการวิจัย	8
1.4.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา.....	8
1.4.2 ขอบเขตด้านประชากร.....	9
1.4.3 ขอบเขตด้านพื้นที่.....	9
1.5 คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย	9
1.6 ประโยชน์ที่จะได้รับ.....	10
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	12
2.1 แนวคิดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม	12
2.1.1 กระบวนการเรียนรู้.....	12
2.1.2 การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม	19
2.1.3 องค์ประกอบและขั้นตอนของการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม.....	22
2.2 แนวคิดการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน (Problem-based Learning).....	30

2.2.1 ความหมายของการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน	30
2.2.2 หลักการและลักษณะของการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน	31
2.2.3 กระบวนการและขั้นตอนของการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน.....	33
2.3 แนวคิดเรื่องความขัดแย้งและการจัดการความขัดแย้ง	37
2.3.1 แนวคิดเรื่องความขัดแย้ง	37
2.3.2 แนวคิดเรื่องการจัดการความขัดแย้ง	42
2.3.3 แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์.....	46
2.4 แนวคิดเกี่ยวกับเด็กและเยาวชนในชุมชนแออัด	58
2.4.1 ความหมายของเด็กและเยาวชน	58
2.4.2 ความหมายและลักษณะของชุมชนแออัด	59
2.5 แนวคิดการศึกษานอกระบบโรงเรียน (Non-formal Education).....	61
2.5.1 ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียน	61
2.5.2 ปรัชญาการศึกษานอกระบบโรงเรียน.....	64
2.5.3 หลักการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน.....	67
2.6 การถอดบทเรียน.....	72
2.6.1 ความหมายของการถอดบทเรียน	72
2.6.2 กระบวนการถอดบทเรียน.....	72
2.6.3 การจัดเตรียมอุปกรณ์ในการบันทึกการถอดบทเรียน	75
2.6.4 ข้อเสนอแนะต่อกระบวนการถอดบทเรียนหลังปฏิบัติการ (After Action Review: AAR) และเมื่อสิ้นสุดโครงการ (Retrospect).....	77
2.7 แนวคิดเกี่ยวกับนโยบาย.....	77
2.7.1 ความหมายของนโยบาย (Policy).....	77
2.7.2 ขั้นตอนของนโยบาย	78

2.7.3 องค์ประกอบของนโยบาย.....	79
2.7.4 แหล่งข้อมูลสำหรับการวิจัยเชิงนโยบาย.....	81
2.7.5 กระบวนการจัดทำกรวิจัยเชิงนโยบาย.....	82
2.8 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR).....	84
2.8.1 แนวคิดพื้นฐานของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม	84
2.8.2 ความหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม.....	85
2.8.3 หลักการสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม PAR	87
2.8.4 ลักษณะสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม	89
2.8.5 ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม	94
2.8.6 บทบาทของผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม	95
2.8.7 บทบาทของนักวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม.....	97
2.8.8 กระบวนการ/ ขั้นตอน/ รูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม	99
2.9 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	103
2.9.1 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน.....	104
2.9.2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม	105
2.9.3 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์	112
2.10 กรอบแนวคิดในการวิจัย	117
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	124
ระยะที่ 1 การเตรียมความพร้อมก่อนลงนามปฏิบัติการวิจัย.....	124
ระยะที่ 2 การพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถในการจัดการความขัดแย้งเชิง สมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด.....	137

ระยะที่ 3 นำเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบ โรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการ จัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด	158
บทที่ 4 ผลการศึกษา.....	160
ระยะที่ 1 ผลการเตรียมความพร้อมก่อนลงสนามปฏิบัติการวิจัย	162
1. ผลการคัดเลือกชุมชนที่จะศึกษา.....	162
2. ผลการเตรียมความพร้อมสนามปฏิบัติการวิจัย	173
ระยะที่ 2 ผลของกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหา เป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับ เยาวชนในชุมชนแออัด.....	183
ขั้นตอนที่ 1 ชั้นวางแผน (Plan).....	184
ขั้นตอนที่ 2 ชั้นปฏิบัติการ (Action).....	212
ขั้นตอนที่ 3 ชั้นสังเกตผล (Observe).....	216
ขั้นตอนที่ 4 ชั้นสะท้อนผล (Reflect).....	225
ระยะที่ 3 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน แบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความ ขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ไปใช้.....	268
3.1 การจัดทำร่างข้อเสนอเชิงนโยบายในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบ โรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการ จัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ไปใช้.....	269
3.2 ผลการสนทนากลุ่มเพื่อวิพากษ์ร่างนโยบายในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอก ระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถ ด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ไปใช้.....	279
3.3 ข้อเสนอเชิงนโยบายในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมี ส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความ ขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ไปใช้	282

บทที่ 5 สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	292
วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิง สมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด	292
วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อนำเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการนำกระบวนการจัดการศึกษา นอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้าน การจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ไปใช้	294
สรุปผลการวิจัย.....	295
ระยะที่ 1 ผลการเตรียมความพร้อมก่อนลงสนามปฏิบัติการวิจัย	295
ระยะที่ 2 ผลของกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิง สมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด	297
ระยะที่ 3 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบ โรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการ จัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ไปใช้.....	307
อภิปรายผลการวิจัย	308
ตอนที่ 1 การอภิปรายผลการพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมี ส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความ ขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด.....	308
ตอนที่ 2 การอภิปรายข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอก ระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถ ด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ไปใช้	327
สรุปองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย	332
ข้อเสนอแนะ	336
1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้	336
2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป	338

รายการอ้างอิง	339
ภาคผนวก.....	348
ภาคผนวก ก. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	349
(เอกสาร 1) แบบสัมภาษณ์ข้อมูลชุมชนเบื้องต้น สำหรับผู้นำชุมชนและสมาชิกในชุมชน.....	350
(เอกสาร 2) แบบสังเกตและบันทึกลักษณะทางกายภาพและลักษณะทางสังคมของชุมชน.....	353
(เอกสาร 3) แบบสัมภาษณ์เยาวชนคู่ขัดแย้ง	357
(เอกสาร 4) แบบสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง.....	360
(เอกสาร 5) ประเด็นการสนทนากลุ่มคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง.....	363
(เอกสาร 6) แบบบันทึกการติดตามผลการปฏิบัติตามข้อตกลงของเยาวชนคู่ขัดแย้ง	365
(เอกสาร 7) แบบสังเกตพฤติกรรมของเยาวชนคู่ขัดแย้งระหว่างดำเนินกิจกรรม.....	367
(เอกสาร 8) ประเด็นการสนทนากลุ่ม เพื่อตรวจสอบการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของเยาวชนคู่ ขัดแย้ง.....	369
(เอกสาร 9) กิจกรรมการถอดบทเรียนจากกระบวนการจัดการศึกษาจากระบบโรงเรียน	371
เรื่อง การพัฒนากระบวนการเรียนรู้จากระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน	371
เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์.....	371
สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด	371
(เอกสาร 10) ประเด็นสนทนากลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษจากระบบโรงเรียน และ ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์เกี่ยวกับข้อเสนอแนะด้านนโยบาย	375
(เอกสาร 11) กิจกรรมเพื่อการเปลี่ยนแปลงตัวเองของคู่ขัดแย้ง	377
ภาคผนวก ข. รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิตรวจเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	382
ภาคผนวก ค. รูปกิจกรรมการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม	384
ภาคผนวก ง. รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิวิพากษ์ร่างนโยบายในการนำกระบวนการจัดการศึกษาออก จากระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการ จัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ไปใช้	391

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์ 393

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

สารบัญตาราง

ตารางที่ 1 ประเภทและสาเหตุของความขัดแย้ง.....	39
ตารางที่ 2 สรุปแนวคิดของปรัชญาการศึกษาของระบบโรงเรียน	65
ตารางที่ 3 สรุปวิธีการดำเนินกิจกรรมที่ใช้ในการพัฒนากระบวนการจัดการศึกษาระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด.....	149
ตารางที่ 4 ผลการศึกษาข้อมูลพื้นฐานชุมชนเพื่อประกอบการคัดเลือกเป็นกรณีศึกษา.....	172
ตารางที่ 5 เนื้อหากิจกรรมสำหรับการสำรวจความต้องการของคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง.....	181
ตารางที่ 6 สรุปประวัติส่วนตัวของคู่ขัดแย้ง	192
ตารางที่ 7 กิจกรรมเพื่อเปลี่ยนแปลงตนเองของคู่ขัดแย้ง ที่นำไปสู่การจัดการความขัดแย้ง	210
ตารางที่ 8 จุดแข็ง-จุดอ่อนของการจัดกระบวนการจัดการศึกษาระบบโรงเรียนฯ.....	229
ตารางที่ 9 องค์ประกอบของกระบวนการจัดการศึกษาระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด	242
ตารางที่ 10 องค์ประกอบของกระบวนการจัดการศึกษาระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด	263
ตารางที่ 11 ผลการสังเคราะห์ข้อเสนอเชิงนโยบายในการนำกระบวนการจัดการศึกษาระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ไปใช้.....	269

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพที่ 1 หลักการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม	25
แผนภาพที่ 2 การจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม 4 ขั้นตอน	29
แผนภาพที่ 3 แสดงระดับของความขัดแย้ง	40
แผนภาพที่ 4 กระบวนการของความขัดแย้งตามแนวคิดของฟิลเลย์ (Filley).....	41
แผนภาพที่ 5 การทำงานของยุทธธรรมเชิงสมานฉันท์และทางเลือก 4 วิธี	53
แผนภาพที่ 6 แบบจำลองการสร้างความสงบสุข (Peacemaking Model)	55
แผนภาพที่ 7 แสดงขั้นตอนของนโยบาย.....	79
แผนภาพที่ 8 แสดงความแตกต่างในเชิงความสัมพันธ์ระหว่างผู้วิจัย ผู้ถูกวิจัย และชุมชนในการ วิจัยเชิงปฏิบัติการ การวิจัยอย่างมีส่วนร่วม และการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม.....	96
แผนภาพที่ 9 กรอบแนวคิด “การพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด”	123
แผนภาพที่ 10 แสดงแนวทางการรวบรวมข้อมูลเพื่อคัดเลือกชุมชนที่จะศึกษา	126
แผนภาพที่ 11 แสดงตัวอย่างการวิเคราะห์ปัญหาความขัดแย้งโดยใช้วงกลมหัวหอม	140
แผนภาพที่ 12 กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด	267
แผนภาพที่ 13 แผนในการดำเนินนโยบายในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน แบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิง สมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ไปใช้.....	291
แผนภาพที่ 14 แสดงองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย	335

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ชุมชนแออัด เป็นสภาพที่เกิดขึ้นจากการย้ายถิ่นฐานของคนที่มีรายได้ต่ำจากทั่วประเทศ สภาพของชุมชนส่วนใหญ่มีอาคารหนาแน่น ไร้ระเบียบและทรุดโทรม ประชาชนอยู่อย่างแออัด มีสภาพแวดล้อมไม่เหมาะสม อันอาจเป็นอันตรายต่อสุขภาพอนามัย และความปลอดภัยของผู้อยู่อาศัย โดยถือเกณฑ์ความหนาแน่นของบ้านเรือนอย่างน้อย 15 หลังคาเรือนต่อพื้นที่ 1 ไร่ (สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร, 2555)

สมาชิกและเยาวชนในชุมชนแออัดต้องเผชิญกับสภาพแวดล้อมและปัญหาต่างๆ เหล่านี้ จนเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาศักยภาพของตนเอง และยิ่งเสี่ยงต่อความกดดันในจิตใจจนอาจนำไปสู่พฤติกรรมทางปัจเจกบุคคลที่ซ้ำซ้อนจนเป็นปัญหาของสังคมในภายหน้า เช่น พฤติกรรมก้าวร้าว รุนแรง การติดเหล้า รวมถึงยาเสพติดและการพนัน ประกอบกับครอบครัวที่อยู่ในชุมชนแออัด มักจะเป็นครอบครัวเดี่ยวที่ย้ายจากต่างจังหวัดเข้ามา บทบาทของพ่อแม่จะต้องออกไปทำงานนอกบ้าน ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มชายแรงงาน ทำให้เวลาส่วนใหญ่ของเยาวชนต้องอยู่บ้านเพียงลำพัง หรืออยู่กับเพื่อนในชุมชนแออัดด้วยกัน ซึ่งการใช้เวลาส่วนใหญ่อยู่กับกลุ่มเพื่อนโดยปราศจากการเอาใจใส่ดูแลจากผู้ปกครอง ส่งผลให้เยาวชนที่อยู่ในชุมชนแออัดประสบปัญหาขาดความอบอุ่น ใช้เวลาว่างไม่เกิดประโยชน์ เป็นการซ้ำเติมปัญหาให้กับเยาวชนในชุมชนแออัดอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ (ฝ่ายพัฒนาชุมชน และสวัสดิการสังคม สำนักงานเขตคลองเตย, 2548) ประกอบกับเยาวชนเป็นช่วงวัยที่ยังหัวเลี้ยวหัวต่อ ยังไม่สามารถแยกแยะผิดชอบชั่วดีได้ว่าอะไรผิดอะไรถูก จะต้องประพฤติตนเช่นไรจึงจะถูกต้อง ดีงาม หรือจะต้องมีแบบแผนในการประพฤติตนอย่างไรจึงจะเข้ากับสังคมได้อย่างไม่เกิดปัญหา เมื่อเยาวชนคลุกคลีกับพฤติกรรมลักษณะใดก็จะมีลอกเลียนแบบพฤติกรรมนั้น โดยเห็นว่าพฤติกรรมนั้น เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเป็นธรรมดาไม่ผิดจากสามัญวิสัยและตนก็สามารถมีพฤติกรรมเช่นนั้นได้เช่นเดียวกัน และเมื่อได้สัมผัสกับพฤติกรรมต่างๆ ที่เป็นความเสี่ยงและมีพฤติกรรมลอกเลียนแบบก็จะเกิดปัญหาต่างๆ ตามมาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยเฉพาะหากเยาวชนเหล่านั้นเห็นว่าสิ่งที่ตนประพฤติไปนั้นไม่ใช่การสร้างปัญหาแต่อย่างใด

อย่างไรก็ตาม นอกจากชุมชนแออัดแล้ว หากมองไปที่เยาวชนโดยภาพรวม แม้สังคมโลกและสังคมไทยจะให้ความสำคัญกับเยาวชน แต่เนื่องจากสภาพสังคม การเมือง และวิถีชีวิตของเยาวชนในศตวรรษที่ 21 เปลี่ยนแปลงไป เทคโนโลยีต่างๆ พัฒนาไปอย่างรวดเร็ว มีการสื่อสารที่รวดเร็วและเข้าถึงง่าย ทำให้เยาวชนเข้าถึงและรับรู้เรื่องราวต่างๆ ผ่านสื่อสารมวลชนจากทั่วโลก โดยเฉพาะ

ปัญหาความขัดแย้งรุนแรงทางการเมือง ปัญหาพฤติกรรมก้าวร้าวและรุนแรงของเยาวชน ฯลฯ ส่งผลให้เยาวชนซึมซับพฤติกรรมความรุนแรงต่างๆ เหล่านี้ สอดคล้องกับผลสำรวจสภาพการณ์เด็กและเยาวชนในรอบปี พ.ศ. 2554-2555 ของโครงการ Child Watch ที่พบว่า เด็กและเยาวชน ร้อยละ 34 เคยพบเห็นการพกพาอาวุธและการทำร้ายร่างกายในสถานศึกษาเป็นครั้งคราวถึงเป็นประจำ และยังพบว่าเด็กถึงร้อยละ 26 เคยพบเห็นหรือเคยถูกชกหรือทุบหรือตีหรือรีดไถเงิน นอกจากนี้ยังพบว่าเด็กและเยาวชนไทยเกือบ 1 ใน 4 (ร้อยละ 22) พบเห็นการเสพยาเสพติดร้ายแรงในสถานศึกษาเป็นครั้งคราวถึงเป็นประจำ ซึ่งหากเด็กและเยาวชนต้องตกอยู่ในสถานการณ์ดังกล่าวเช่นนี้นานวันเข้า ก็ย่อมซึมซับเอาพฤติกรรมการใช้ความรุนแรงเหล่านี้เป็นของตนเองในที่สุดจนทำให้เกิดการใช้วาจาที่ก้าวร้าว ไร้อารมณ์ ทำทนาย แสดงท่าทางขาดสติ หรือการไม่เคารพกฎหมาย ใช้ความรุนแรงต่อกัน ซึ่งกระทบต่อต้นทุนชีวิตของเยาวชนหลายด้าน โดยเฉพาะผู้ที่มีต้นทุนชีวิตต่ำ มีปัญหาเรื่องความเชื่อมั่นในตนเอง จะได้รับผลกระทบอย่างมาก ซึ่งเกิดขึ้นได้ในเยาวชนทุกวัย ขึ้นอยู่กับว่าบุคคลนั้นได้รับรู้และซึมซับสิ่งที่เกิดขึ้นมากน้อยเพียงใด และต้นทุนชีวิตว่าเข้มแข็งเพียงใด ซึ่งอาจจะใช้เวลาเพียง 3-6 เดือนเท่านั้นที่พฤติกรรมจะเปลี่ยนแปลงไปได้ (สุริยเดว ทรีปาตี, 2553) โดยผลสำรวจจากมูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติในการสำรวจปัญหาของนักเรียน ป.4- ม.3 จำนวน 3,047 ราย พบเด็กนักเรียนร้อยละ 40 มีปัญหาถูกรังแกเดือนละ 2-3 ครั้ง โดยพฤติกรรมที่พบมากที่สุดคือทำร้ายจิตใจและด้วยวาจาล้อเลียน ร้อยละ 47.9 เหยียดหยามเชื้อชาติผิวพรรณ ร้อยละ 27.9 และพบการคุกคามทางเพศ ร้อยละ 10.7 สอดคล้องกับผลสำรวจจากสถาบันรามจิตติ ที่พบว่าเด็กนักเรียนกว่า 700,000 คน หรือร้อยละ 10 ของนักเรียน 7 ล้านคน ได้รับผลกระทบจากการใช้ความรุนแรงระหว่างเพื่อนร่วมชั้นโดยการชกต่อยตบตี รุมทำร้าย และด่าว่า (องค์การทุนเพื่อเด็กแห่งสหประชาชาติ, 2554) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เยาวชนในชุมชนแออัด ที่ต้องเผชิญปัญหาสภาพแวดล้อมไม่ถูกสุขลักษณะ มีประสบการณ์ในเรื่องความรุนแรง และถูกปล่อยปละละเลยจากครอบครัว นำไปสู่การใช้สารเสพติด การมีเพศสัมพันธ์ การตั้งครรภ์นอกสมรส ขาดเรียนและเลิกเรียนกลางคัน (สำนักงานส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เด็ก เยาวชน ผู้ด้อยโอกาส คนพิการ และผู้สูงอายุ, 2549) และยังพบว่าความขัดแย้งและความรุนแรงในเยาวชนมีจำนวนมาก โดยเด็กและเยาวชนที่ถูกดำเนินคดีและอยู่ในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนทั่วประเทศไทยมีสูงถึง 34,276 คดี โดยจำนวนคดีจากฐานความผิดเกี่ยวกับยาเสพติดให้โทษมีมากที่สุดถึง 14,773 ราย รองลงมาเป็นความผิดเกี่ยวกับทรัพย์ 6,800 ราย และความผิดเกี่ยวกับชีวิตและร่างกาย 4,086 ราย (กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน, 2555) ซึ่งข้อมูลของเด็กและเยาวชนที่ถูกดำเนินคดีนี้เป็นเสมือนยอดภูเขาน้ำแข็งที่แสดงปัญหาเพียงส่วนเสี้ยวเท่านั้น ยังมีปรากฏการณ์ความรุนแรงที่เกิดขึ้นแต่ไม่ได้เป็นคดีหรือไม่ได้ตกเป็นข่าวหรือไม่ได้รับการรายงานอีกมาก เช่น การข่มขืน การกระทำความรุนแรงทางร่างกายต่อคู่รักในกลุ่มเยาวชน การข่มขู่รีดไถในโรงเรียน เป็นต้น ภาพปรากฏเช่นนี้สะท้อนให้เห็นว่าปัญหาความรุนแรงในกลุ่มเด็กและเยาวชนนับวันยิ่งวิกฤต ส่งผลต่อ

อนาคตและความมั่นคงของชาติ ทำให้สังคมต้องสูญเสียทรัพยากรบุคคลผู้ทรงคุณค่า อีกทั้งต้องเสียค่าใช้จ่ายจำนวนมากในการแก้ไขปัญหา ดำเนินคดี และบำบัดฟื้นฟูผู้เสียหาย รวมถึงแก้ไขพฤติกรรมเด็กและเยาวชนผู้ก่อความขัดแย้งและกระทำผิดเหล่านี้ด้วย ซึ่งปัญหาที่เกิดจากเด็กและเยาวชนทั้งหมดก็สะท้อนปัญหาของสังคมได้เช่นเดียวกัน

จากปัญหาดังกล่าวจึงได้มีผู้เสนอแนวคิดในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้วย “ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ (Restorative Justice)” ที่ถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่บรรพชนแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์สร้างขึ้นเพื่อใช้ควบคุมสังคมของตนในการลดทอนความรุนแรงอันเกิดจากความขัดแย้งทางความคิดหรือพฤติกรรมในการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมตามธรรมชาติของมนุษย์ ดังเช่นที่ชาวฮินดูในอินเดียโบราณกล่าวว่า “ใครผู้ซึ่งชดใช้เหยียวยอาแล้วควรได้รับการให้อภัย” (He who atones is forgiven) (Schafer, 1960; Van Ness, 2003) ส่วนในสังคมไทยนั้น จากการศึกษาเชิงสืบค้นของ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2548) เรื่องเศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต ระบุว่าในสังคมไทยดั้งเดิมสภาพหมู่บ้านไทยมีการปกครองตัวเองและมีการตัดสินข้อพิพาทด้วยชุมชนด้วยความสมานฉันท์มาแต่ครั้งบรรพกาลลักษณะการปกครองเช่นนี้ยังปรากฏร่องรอยเหลืออยู่ในระบบ “สภาผู้เฒ่า” ของบางหมู่บ้านในภาคอีสาน คือที่หมู่บ้านนาหว้าใต้ กิ่งอำเภอโพธิ์ไทร จังหวัดอุบลราชธานี หากมีการทะเลาะวิวาทกัน เช่น เรื่องครอบครัว เรื่องชู้สาว หรือการทำมาหากิน จะถือว่าเป็นเรื่องลูกหลานทะเลาะกัน แต่ละฝ่ายจะหาผู้เฒ่ามาฝ่ายละ 4-5 คน สภาผู้เฒ่าจะปรึกษากันแล้วตัดสินโดยให้คำระวะขอโทษกัน ปรับไหม แล้วอบรมสั่งสอนมิให้ประพฤติดีก แต่หากจะกล่าวถึงการนำยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้อย่างเป็นทางการนั้นเกิดขึ้นเมื่อปี ค.ศ. 1974 เมื่อนักวิชาการด้านอาชญาวิทยาและนักกฎหมายตะวันตกที่มีแนวคิดทวนกระแสทั้งหลาย นำโดย Howard Zehr เห็นข้อบกพร่องในกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักว่าทำให้เกิดปัญหา “คนล้นคุก คดีล้นศาล” อีกทั้งยังต้องมีค่าใช้จ่ายในการดำเนินคดีที่มาก ซึ่งเป็นเหตุให้คนบางคนหรือบางกลุ่มไม่สามารถเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้ จึงนำไปสู่การทบทวนแนวคิดและความเข้าใจเรื่องความยุติธรรมและอาชญากรรมซึ่งเป็นสาระสำคัญและตัวเชื่อมไปถึงการสร้าง “ทางเลือก” ในการแก้ไขปัญหาข้อขัดแย้ง ข้อพิพาท และการกระทำผิดบางประเภทแทนการใช้ช่องทางของกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักเพียงช่องทางเดียวสำหรับความขัดแย้งทุกประเภทในสังคม โดย Barnett นักวิชาการชาวอเมริกัน (Wright, 1999; Marshall, 1999) เป็นคนแรกที่เรียกชื่อแนวคิดนี้ว่า “Restorative Justice” ส่วนในประเทศไทย ดร.กิตติพงษ์ กิตยารักษ์ ผู้อำนวยการสถาบันกฎหมายอาญา (ตำแหน่งในขณะนั้น) ได้กล่าวถึงคำว่า “Restorative Justice” โดยใช้คำภาษาไทยว่า “กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์” ครั้งแรกในเวทีวิชาการเพื่อพัฒนากระบวนการยุติธรรมไทยเมื่อวันที่ 6 ตุลาคม 2543 และต่อมาคำดังกล่าวปรากฏอยู่ในหนังสือชุด “ปฏิรูปกระบวนการยุติธรรม” ลำดับที่ 2 เรื่อง “ยุทธศาสตร์การปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมทางอาญาไทย” ของโครงการพัฒนาระบบกฎหมายไทย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (กิตติพงษ์ กิตยารักษ์ 2544) ทำให้

กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ที่ได้รับการเผยแพร่ต่อสาธารณชนในฐานะกระบวนการทัศนใหม่ที่ใช้เป็นทางออกของปัญหาวิกฤตยุติธรรมไทยทางหนึ่ง

ทั้งนี้ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ (Restorative Justice) เป็นทั้งปรัชญา แนวคิด และกระบวนการวิธีปฏิบัติต่อความขัดแย้ง พฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ และอาชญากรรมด้วยการทำให้สิ่งต่างๆ ถูกต้องมากที่สุดเท่าที่จะทำได้สำหรับผู้เสียหาย โดยตระหนักถึงความขัดแย้งหรือความเสียหายที่เกิดขึ้น (Van Ness and Crocker, 2003) และเน้นไปที่การบรรเทาความเสียหายแก่ผู้เสียหายให้กลับสู่สภาพดีดั้งเดิม ส่งผลให้ผู้เสียหายเป็นศูนย์กลางของกระบวนการยุติธรรมขณะเดียวกันก็บูรณาการผู้กระทำผิดและสังคมเข้าด้วยกัน (John Braithwaite, 1998) ด้วยการเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายที่มีส่วนได้ส่วนเสียในความขัดแย้งที่เกิดขึ้นได้มาร่วมกันเพื่อระงับการแก้ไขปัญหาร่วมกันว่าจะจัดการอย่างไรต่อความผิดหรือความขัดแย้งนั้นและสิ่งที่ควรจะทำต่อไปในอนาคต (Marshall, 1999) นอกจากนี้ Zehr (1995) นักวิชาการที่บุกเบิกกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในสหรัฐอเมริกา ได้กล่าวถึงความคิดที่ตกผลึกเกี่ยวกับหลักการสำคัญของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ไว้อย่างชัดเจนว่า

“ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ไม่ใช่เพียงแนวความคิดทางวิชาการที่นำไปใช้ได้เท่านั้นแต่ยังเป็นแนวคิดที่มีลักษณะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงแบบถอนรากถอนโคนอีกด้วย และไม่ใช่แค่แนวคิดเชิงปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมเท่านั้น แต่เป็นหนทางในการปฏิรูประบบกฎหมาย เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตในครอบครัว ที่ทำงาน รวมทั้งระบบการเมืองภาคปฏิบัติเช่นกัน”

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่ากระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เน้นหนักและให้ความสำคัญกับการที่ผู้กระทำผิดยอมรับผิดชอบในสิ่งที่ได้กระทำ รวมทั้งคำนึงถึงความรับผิดชอบของชุมชนในการสร้างสภาพแวดล้อมที่มีผลต่อพฤติกรรมของผู้กระทำผิดซึ่งสามารถนำไปใช้ได้ทุกที่ที่มีปัญหาความขัดแย้งหรือพฤติกรรมไม่พึงประสงค์ที่เกิดขึ้นในสังคมทุกระดับ ได้แก่ ความขัดแย้งระดับข้ามชาติ ข้ามสถาบันทางสังคม รวมทั้งความขัดแย้งระหว่างกลุ่มผลประโยชน์และปัจเจกบุคคลในสถานศึกษา ที่ทำงาน หรือระหว่างเพื่อนบ้านใกล้เคียง (จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย, 2548) ดังนั้น การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้วยแนวคิดเชิงสมานฉันท์จึงเป็นกระบวนการที่สมาชิกในชุมชนแออัด รวมถึงเยาวชนในชุมชนแออัดควรจะต้องเรียนรู้ ฝึกฝน และต้องส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ในเรื่องดังกล่าวอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต เพื่อให้มีทักษะในการใช้ชีวิตร่วมกับผู้อื่นในสังคม ยอมรับความคิดเห็นที่มีความแตกต่างหลากหลาย สามารถจัดการกับอารมณ์รัก โลภ โกรธ หลงที่เป็นบ่อเกิดแห่งความขัดแย้ง รวมถึงสามารถตัดสินใจเลือกทางเลือกที่เหมาะสมที่สุดได้อย่างชาญฉลาดในการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันในชุมชน และสามารถแก้ไขปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นด้วยวิธีการที่ไม่ใช้ความรุนแรงด้วยตนเองได้สำเร็จ

อย่างไรก็ตาม ที่ผ่านมาสมาชิกและเยาวชนในชุมชนแออัดยังมีโอกาสเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ อย่างสมบูรณ์แบบน้อย เนื่องจากความคิดความเชื่อของคนในสังคมที่ยังมองกลุ่มบุคคลในชุมชนแออัดว่าเป็นเพียงผู้รับบริการ ประสบการณ์น้อย และอาจก่อให้เกิดความเสียหายต่อการดำเนินการต่างๆ ได้ ส่วนในกรณีที่มีการเปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนแออัด รวมถึงเยาวชนมีส่วนร่วม มักจะเปิดโอกาสการมีส่วนร่วมในบางขั้นตอน และขาดการเตรียมความพร้อมในการเข้ามีส่วนร่วม ข้าราชการกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมมีการแพร่กระจายไม่กว้างขวาง ทำให้สมาชิกและเยาวชนในชุมชนแออัดเข้ามีส่วนร่วมเพียงบางกลุ่มเท่านั้น นอกจากนี้บางครั้งสมาชิกในชุมชนแออัดและเยาวชนยังตกเป็นเหยื่อของการแสวงประโยชน์จากผู้ใหญ่ในกิจกรรมการเข้ามีส่วนร่วม ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ และการเมืองอีกด้วย (สำนักงานส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เด็ก เยาวชน ผู้ด้อยโอกาส คนพิการ และผู้สูงอายุ, 2549) ดังนั้น การที่จะส่งเสริมให้สมาชิกและเยาวชนในชุมชนแออัดมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ และทำให้เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตได้นั้น ต้องอาศัยส่วนเติมเต็มจากการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพราะการศึกษารูปแบบนี้จะสอดคล้องกับทุกช่วงอายุของการเรียนรู้ ซึ่งครอบคลุมตั้งแต่ก่อนวัยเรียน วัยเรียนแต่พลาดโอกาสเข้าศึกษาในระดับต่างๆ และวัยที่มีอายุพ้นวัยเรียนในระบบโรงเรียนไปแล้วที่ต้องการเรียนรู้เพิ่มเติม เช่น วัยแรงงาน จนถึงผู้สูงอายุ โดยไม่จำกัดวัย เพศ พื้นฐานการศึกษา อาชีพ ประสบการณ์ ความสนใจ ฯลฯ ซึ่งจะมีความยืดหยุ่น สามารถตอบสนองความต้องการของผู้เรียน และสอดคล้องกับสภาพท้องถิ่นและสังคมที่อาศัยอยู่ (สุมาลี สังข์ศรี, 2551) โดยจะช่วยส่งเสริมและเปิดโอกาสให้สมาชิกและเยาวชนในชุมชนแออัดได้ทราบถึงปัญหา และเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาที่เกี่ยวข้องกับตนเองด้วยตนเอง ซึ่งมีความสำคัญต่อการพัฒนาศักยภาพของสมาชิกและเยาวชนในชุมชนแออัด เพื่อลดความขัดแย้งและความรุนแรงที่เกิดขึ้น ทั้งนี้ ต้องอาศัยหลักการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (Participatory Learning) ที่พัฒนามาจากการเรียนรู้จากการกระทำ (Learning by Doing) ซึ่งเป็นพื้นฐานการพัฒนาระบบการเรียนรู้ที่มีการดึงความสามารถของผู้เรียนออกมาในรูปของการเรียนรู้ที่เรียกว่า Active Learning เป็นการเรียนรู้ที่ผู้เรียนจะมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนการสอนมากขึ้น และผู้สอนกระตุ้นให้ผู้เรียนคิดแก้ปัญหามากขึ้นและยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ต่อมาในทศวรรษที่ 80 ได้มีการพัฒนาระบบการเรียนรู้ (Learning Process) รูปแบบใหม่ เรียกว่า การเรียนรู้เชิงประสบการณ์ (Experiential learning) โดย David A. Kolb (1984) และจากรูปแบบการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ (Experiential learning) ของ Kolb ดังกล่าว ได้มีนักการศึกษาและนักฝึกอบรมนำไปใช้ในการสอนในห้องเรียนทั้งระดับมัธยมและอุดมศึกษา ตลอดจนการจัดการศึกษาผู้ใหญ่และฝึกอบรมในงานอาชีพต่างๆ ต่อมา D.J.Nicol นักฝึกอบรมได้ทำการสังเคราะห์จากผลวิเคราะห์ของการศึกษาวิจัยรูปแบบการเรียนรู้หลายรูปแบบที่เรียกว่า Meta Analysis จนได้โครงสร้างพื้นฐานของการเรียนรู้แบบมีส่วน

ร่วมซึ่งประกอบด้วย วงจรการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ผสมผสานกับกระบวนการกลุ่ม (Group Process) (กรมสุขภาพจิต, 2544)

การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (Participatory Learning) เป็นแนวคิดที่เชื่อว่าการเรียนรู้ของเราเป็นกระบวนการสร้างความรู้ด้วยการเรียนรู้ด้วยตนเอง โดยมีครูช่วยจัดกระบวนการเรียนการสอนที่เอื้ออำนวยให้เกิดการสร้างความรู้มากกว่าการถ่ายทอดความรู้จากครูสู่ผู้เรียน กระบวนการสร้างความรู้จึงต้องอ้างอิงจากประสบการณ์ของผู้เรียน เป็นการเรียนรู้ที่ผู้เรียนเป็นฝ่ายกระทำ อันจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่การกระทำใหม่ๆ อย่างต่อเนื่อง การเรียนรู้ในลักษณะนี้จึงเข้าถึงลักษณะทางสังคมของการเรียนรู้ที่เกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนด้วยตนเอง และระหว่างผู้เรียนกับครูทำให้เกิดการขยายผลของเครือข่ายความรู้ที่ทุกคนมีอยู่ออกไปอย่างกว้างขวาง โดยอาศัยการแสดงออกในลักษณะต่างๆ เป็นเครื่องมือในการแลกเปลี่ยน วิเคราะห์ และสังเคราะห์ความรู้ (อุดมเชยกิจวงศ์, 2545) ซึ่งสัมพันธ์สอดคล้องกับชีวิตจริงของผู้เรียน ทำให้เป็นการช่วยเตรียมผู้เรียนให้พร้อมที่จะเผชิญกับชีวิตจริง อีกทั้งรูปแบบการเรียนเช่นนี้จะทำให้ผู้เรียนเกิดการยอมรับและเห็นคุณค่าของตนเอง รวมถึงช่วยเสริมสร้างความเป็นประชาธิปไตย ฝึกการช่วยเหลือเกื้อกูลกันและการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ช่วยให้ผู้เรียนเกิดทัศนคติที่ดีต่อการเรียน ครู สถานศึกษา และสังคมในที่สุด เนื่องจากผู้เรียนแต่ละคนได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ และได้รับการยอมรับจากครูและเพื่อน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2541) นอกจากนี้ยังพบว่าหลักการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมสามารถนำไปปรับใช้ได้กับทุกบริบทของสังคมและวัตถุประสงค์ที่หลากหลาย เช่น เมื่อนำไปใช้กับการพัฒนาก็จะมีหลักการที่เน้นไปที่การมีส่วนร่วมของประชาชน ชุมชน และทุกภาคส่วนในการระดมกำลังความคิดในการแก้ปัญหา (สถาบันส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน, 2544) เมื่อนำไปใช้กับการเรียนการสอนก็จะมีหลักการที่เน้นไปที่การมีส่วนร่วมของผู้เรียนและสมาชิกในกลุ่ม เน้นการเปลี่ยนแปลงบทบาทของครูหรือผู้สอนให้สอดคล้องกับการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม รวมถึงให้หลักการของการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ตลอดจนเทคนิคการสอนที่ใช้ในการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมด้วย (อุดมเชยกิจวงศ์, 2545; วัฒนาพร ระงับทุกข์, 2545; สุมนธชา พรหมบุญ และคณะ, 2541 และ อลิศรา ชูชาติ, 2543)

จากลักษณะดังกล่าว ผู้วิจัยจึงเห็นว่าการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมมีความเหมาะสมกับการนำไปประยุกต์ใช้ในการจัดกระบวนการศึกษานอกระบบโรงเรียนให้กับสมาชิกและเยาวชนในชุมชนแออัด เนื่องจากมีลักษณะยืดหยุ่น สามารถปรับใช้กับสถานการณ์การเรียนรู้ต่างๆ ได้เป็นอย่างดี รวมถึงทำให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมในการเรียนรู้อย่างเต็มความสามารถ ส่งผลให้ผู้เรียนสามารถแสดงออก รวมถึงวิเคราะห์ สังเคราะห์ และขยายผลการเรียนรู้ไปได้อย่างกว้างขวางด้วยความเข้าใจ นำมาซึ่ง ความรู้ ความคิดในการแก้ปัญหาทั้งของตนเองและผู้อื่นและหากใช้กระบวนการดังกล่าวร่วมกับการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน

ทั้งนี้ การเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน (Problem-based Learning) เป็นรูปแบบการเรียนรู้ที่เกิดจากแนวความคิดตามทฤษฎีการเรียนรู้แบบสร้างสรรค์นิยม โดยกำหนดให้ผู้เรียนสร้างความรู้ใหม่จากปัญหาที่เกิดขึ้นในโลกแห่งความเป็นจริง เพื่อให้ผู้เรียนเกิดทักษะในการคิดวิเคราะห์และคิดแก้ปัญหา รวมทั้งได้ความรู้ตามศาสตร์ในสาขาวิชาที่ตนศึกษาอยู่ ซึ่งตัวปัญหาจะเป็นจุดตั้งต้นและเป็นตัวกระตุ้นการพัฒนาทักษะการแก้ปัญหาด้วยเหตุผลและการสืบค้นหาข้อมูลเพื่อเข้าใจกลไกของตัวปัญหา รวมทั้งวิธีการแก้ปัญหา ผู้เรียนจะสามารถเรียนรู้โดยการขึ้นนำตนเอง และจะได้ฝึกฝนการสร้างสรรค์ความรู้โดยผ่านกระบวนการคิดด้วยการแก้ปัญหาอย่างมีความหมายต่อตนเอง (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2550) ซึ่งก็มีความเหมาะสมกับสถานการณ์หรือโลกปัจจุบัน ดังที่ Barell (2011) เสนอว่าการเรียนรู้จากปัญหาเป็นวิธีการที่ดีที่สุดในการพัฒนาทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 เนื่องจากเป็นยุคที่มีความพิเศษกว่ายุคก่อนหน้าในส่วนของความซับซ้อนในเรื่องต่างๆ

ดังนั้น การเสริมสร้างความสามารถในการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ให้กับสมาชิกและเยาวชนในชุมชนแออัด จึงต้องอาศัยการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมและการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐานในการดำเนินการเพื่อที่จะให้การเรียนรู้บรรลุวัตถุประสงค์ และนำไปสู่การพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ เพื่อเป็นทางออกและแนวทางในการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นกับเยาวชนที่เป็นอยู่ที่นับวันยิ่งทวีความรุนแรงขึ้น โดยเฉพาะเยาวชนในชุมชนแออัดทั่วประเทศไทยที่มีมากถึง 5,500 ชุมชน และในกรุงเทพมหานครมีถึง 803 ชุมชน ซึ่งมีประชากรอาศัยอยู่รวมทั้งสิ้น 188,949 ครอบครัว (สำนักพัฒนาสังคม กรุงเทพมหานคร, 2552) ทั้งนี้ กลุ่มเยาวชนเหล่านี้เป็นกลุ่มคนชายขอบของสังคม และมักประสบปัญหาความขัดแย้งและอาชญากรรม เนื่องจากครอบครัวอพยพโยกย้ายมาจากแหล่งต่างๆ มีอาชีพไม่แน่นอน เมื่อตกงาน ก็อาจประกอบอาชีพในทางผิดกฎหมายและส่งผลให้เยาวชนในครอบครัวประกอบอาชีพผิดกฎหมายตามไปด้วย นอกจากนี้ยังประสบปัญหาด้านศีลธรรม เช่น เมื่อพ่อแม่หรือผู้ใหญ่ในครอบครัวหรือชุมชนทะเลาะกันหรือมีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมเป็นประจำ ทำให้เยาวชนในชุมชนที่พบเห็นรู้สึกว่าการทะเลาะกันเหล่านั้นเป็นสิ่งปกติธรรมดาที่ตนก็อาจปฏิบัติตามได้ จนนำไปสู่การกระทำผิดและก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้ง ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องดำเนินการพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม เพื่อเสริมสร้างให้เยาวชนและสมาชิกในชุมชนแออัด ได้มีความสามารถในการดำเนินการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ เพื่อสามารถป้องกันและจัดการกับปัญหาความขัดแย้งได้ต่อไป

1.2 คำถามการวิจัย

1.2.1 การเสริมสร้างความสามารถในการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัดที่คู่กรณีมีส่วนร่วมกันแก้ไขปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นนั้นเป็นอย่างไร มีกระบวนการและขั้นตอนอย่างไร ใครมีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการดังกล่าวบ้าง และจะต้องคำนึงถึงปัจจัยและเงื่อนไขใดบ้าง

1.2.2 ข้อค้นพบจากการพัฒนากระบวนการจัดการศึกษาของระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถในการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ก่อให้เกิดข้อเสนอแนะเชิงนโยบายอะไรบ้าง และจะกำหนดนโยบายให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่จะนำกระบวนการจัดการศึกษาของระบบโรงเรียนนี้ไปปฏิบัติอย่างไร เพื่อให้กระบวนการประสบผลสำเร็จ

1.3 วัตถุประสงค์การวิจัย

1.3.1 เพื่อพัฒนากระบวนการจัดการศึกษาของระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถในการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

1.3.2 เพื่อนำเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการนำกระบวนการจัดการศึกษาของระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถในการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ไปใช้

1.4 ขอบเขตการวิจัย

ในการวิจัยเรื่อง “การพัฒนากระบวนการจัดการศึกษาของระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถในการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด” ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตในการวิจัยโดยแบ่งเป็น 3 ส่วน คือ ขอบเขตด้านเนื้อหา ขอบเขตด้านประชากร และขอบเขตด้านพื้นที่ ดังนี้

1.4.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาเฉพาะ 1) ความขัดแย้งขั้นที่เห็นได้อย่างชัดเจน เช่น การทะเลาะวิวาท การโต้เถียงกัน เป็นต้น ระหว่างเยาวชนกับเยาวชน อายุ 18-25 ปี ที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัด เท่านั้น และ 2) ความสามารถของสมาชิกและเยาวชนในชุมชนแออัดในการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ด้วยตนเอง ซึ่งพิจารณาจากความรู้ความเข้าใจในการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษาของระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถในการจัดการความ

ขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ของสมาชิกและเยาวชนในชุมชนแออัด รวมถึงความรู้ ทักษะ และทัศนคติของเยาวชนและสมาชิกในชุมชนแออัดที่มีต่อการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์

1.4.2 ขอบเขตด้านประชากร

สมาชิกและเยาวชนในชุมชนแออัดในเขตกรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความเสี่ยงต่อการเกิดความขัดแย้งและอาชญากรรม จำนวน 1 กลุ่ม ที่มีความต้องการร่วมกันในการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ ซึ่งเป็นกลุ่มที่ยังไม่เคยมีการเรียนรู้ร่วมกันอย่างชัดเจนเกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์มาก่อน

1.4.3 ขอบเขตด้านพื้นที่

ทำการศึกษาเฉพาะชุมชนแออัดในเขตกรุงเทพมหานคร ได้แก่ ชุมชนวัดอัมพวา และชุมชนวัดโพธิ์เรียง แขวงบ้านช่างหล่อ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร

1.5 คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน หมายถึง ขั้นตอนและองค์ประกอบในการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเองของเยาวชนคู่ขัดแย้ง ร่วมกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง ที่สังเคราะห์มาจากการพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ โดยใช้หลักการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม และการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน การจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ เป็นกรอบในการพัฒนากระบวนการเพื่อนำไปสู่การเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ซึ่งครอบคลุมกระบวนการดังนี้ 1) วิพากษ์ตนเอง-เรียนรู้ผู้อื่น 2) เรียนรู้ปัญหา-หาทางออก 3) เรียนรู้การสร้างสัมพันธ์ใหม่ โดยร่วมมือร่วมใจ ลงมือปฏิบัติไปด้วยกัน 4) เปิดใจตรวจสอบตนเอง ตรวจสอบความสัมพันธ์ และปรับปรุงวิธีการ

การเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วม หมายถึง การดำเนินกิจกรรม โดยการร่วมมือกับสมาชิกและเยาวชนในชุมชนแออัดอย่างมีขั้นตอน ตั้งแต่การรับรู้ ตระหนักในปัญหา แสวงหาวิธีการแก้ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น การดำเนินโครงการ การประเมินผลและปรับปรุงการดำเนินงาน โดยเน้นให้สมาชิกและเยาวชนในชุมชนมีบทบาทในการร่วมกันแสดงความคิดเห็นและแลกเปลี่ยนประสบการณ์เพื่อนำไปสู่การสร้างกลไกพื้นฐานของเด็กและเยาวชนในชุมชนแออัดให้สามารถจัดการกับปัญหาความขัดแย้งภายในชุมชนด้วยวิธีเชิงสมานฉันท์ และสามารถพัฒนาวิธีการอย่างต่อเนื่องเพื่อให้เกิดการขยายผลไปสู่ชุมชนแออัดอื่นๆ ได้

การเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน หมายถึง การดำเนินกิจกรรมโดยใช้ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจริงกับสมาชิกและเยาวชนในชุมชนแออัด ไปกระตุ้นให้มีการร่วมกันคิดแก้ปัญหาจากประสบการณ์ที่มีอยู่เพื่อหาทางจัดการปัญหาความขัดแย้งด้วยตนเองได้

ความขัดแย้ง หมายถึง การกระทำที่ขัดกันระหว่างเยาวชนทั้งสองฝ่ายที่เป็นขั้นที่เห็นได้ชัดเจน เช่น การโต้เถียง การทะเลาะวิวาท การทำร้ายร่างกายกัน

การจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ หมายถึง ความสามารถของสมาชิกและเยาวชนในชุมชนแออัดในการร่วมกันแก้ไขหรือการดำเนินการใดๆ ต่อความขัดแย้งที่เกิดขึ้นที่นำไปสู่การฟื้นฟูสัมพันธภาพระหว่างกันและเกิดความสมัคปรองดองในชุมชนแวดล้อมไปพร้อมๆ กัน โดยพิจารณาจาก 1) ความรู้ ประกอบด้วย ความรู้ในเรื่องของลักษณะ และกระบวนการในการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ 2) ทักษะ ประกอบด้วย ทักษะในการสื่อสาร การจัดการอารมณ์ การวางแผน และวิเคราะห์ความขัดแย้ง และ 3) ทศนคติ ประกอบด้วย ทศนคติในการแก้ไขปัญหาอย่างสร้างสรรค์

ชุมชนแออัด หมายถึง ชุมชนที่กรุงเทพมหานครได้จำแนกไว้ในระเบียบกรุงเทพมหานครว่าด้วยกรรมการชุมชน พ.ศ. 2534 ว่าเป็นชุมชนแออัด โดยถือเกณฑ์ความหนาแน่นของบ้านเรือนอย่างน้อย 15 หลังคาเรือนต่อพื้นที่ 1 ไร่ เพื่อเป็นแนวทางในการวางแผนพัฒนาและแก้ไขปัญหาต่างๆ

เยาวชนในชุมชนแออัด หมายถึง บุคคลผู้มีอายุตั้งแต่ 18-25 ปีบริบูรณ์ ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่วิจัย ซึ่งเป็นชุมชนแออัดในเขตกรุงเทพมหานคร

ปัจจัย หมายถึง ปραกฏการณ์และสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นทางกายภาพ และสิ่งแวดล้อมชุมชน ในขณะที่ดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด โดยส่งผลในเชิงสนับสนุนต่อความสำเร็จในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่ได้จัดขึ้นไปใช้

เงื่อนไข หมายถึง ข้อแม้ ข้อจำกัด หรือข้อตกลงที่เกิดขึ้นขณะดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ซึ่งเป็นสิ่งที่ต้องคำนึงถึง เนื่องจากเป็นอุปสรรคต่อความสำเร็จในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่จัดขึ้นไปใช้กับชุมชนแออัดอื่น

1.6 ประโยชน์ที่จะได้รับ

1.6.1 การวิจัยนี้เป็นพื้นฐานที่สามารถนำไปขยายผลด้วยการนำแนวทางจากการวิจัยไปใช้เพื่อดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ โดยใช้หลักการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน การเรียนรู้แบบ

มีส่วนร่วม และการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน ให้กับชุมชนแออัดโดยทั่วไป เพื่อพัฒนาศักยภาพในการดำเนินการจัดการกระบวนการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

1.6.2 กลุ่มเยาวชนในชุมชนแออัดมีทักษะในการใช้ชีวิตร่วมกับผู้อื่นในสังคม ยอมรับความคิดเห็นที่มีความแตกต่างหลากหลาย สามารถจัดการกับอารมณ์ที่เป็นบ่อเกิดแห่งความขัดแย้ง รวมถึงสามารถแก้ไข หรือดำเนินการใดๆ ต่อความขัดแย้งหรือพฤติกรรมไม่พึงประสงค์ที่เกิดขึ้นในสังคมทุกระดับตั้งแต่ความขัดแย้งระดับสถาบันทางสังคม ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มผลประโยชน์ และความขัดแย้งที่เป็นปัจเจกบุคคล ทั้งในสถานศึกษา ที่ทำงาน หรือในชุมชน โดยใช้หลักการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม การเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน และการจัดการความขัดแย้งโดยใช้ยุทธธรรมเชิงสมานฉันท์

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิด ทฤษฎี เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในเรื่อง “การพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐานเพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการปัญหาความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด” มีดังนี้

- 2.1 แนวคิดเรื่องกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (Participatory Learning)
 - 2.2 แนวคิดการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน (Problem-base Learning)
 - 2.3 แนวคิดเรื่องความขัดแย้งและการจัดการความขัดแย้ง
 - 2.3.1 แนวคิดเรื่องความขัดแย้ง
 - 2.3.2 แนวคิดเรื่องการจัดการความขัดแย้ง (Conflict Management)
 - 2.3.3 แนวคิดเรื่องยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ (Restorative Justice)
 - 2.4 แนวคิดเกี่ยวกับเด็กและเยาวชนในชุมชนแออัด
 - 2.5 แนวคิดการศึกษานอกระบบโรงเรียน (Non-formal Education)
 - 2.6 การถอดบทเรียน (After Action Review: AAR)
 - 2.7 แนวคิดเกี่ยวกับนโยบาย
 - 2.8 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR)
 - 2.9 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - 2.10 กรอบแนวคิดในการวิจัย
- ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 แนวคิดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

ในแนวคิดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัยจะแบ่งเป็น 2 ส่วน ได้แก่ 1) กระบวนการเรียนรู้เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายและกระบวนการเรียนรู้ให้ชัดเจน และ 2) การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ดังนี้

2.1.1 กระบวนการเรียนรู้

ทิสนา แคมมณี (2544) กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ (Learning Process) ว่าหมายถึงขั้นตอนและวิธีการต่างๆ ที่ช่วยให้บุคคลเกิดการเรียนรู้

พรวิไล เลิศวิชา (2532 อ้างถึงใน ศิริบุญ จงวุฒิเวศย์ และคณะ, 2543) กล่าวถึง กระบวนการเรียนรู้ ว่าเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้มนุษย์ได้มีศักยภาพในการพัฒนาความสามารถเพื่อการดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงและพึ่งตนเองได้ และเป็นกระบวนการอันมีรากฐานอยู่ที่ประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่นซึ่งไม่ได้แยกแยะระหว่างการเรียนรู้กับวิถีชีวิต การรู้และการปฏิบัติ เนื้อหา และกระบวนการเรียนรู้เป็นหนึ่งเดียว

สรุปได้ว่า การเรียนรู้ หมายถึง ขั้นตอนและวิธีการต่างๆ ที่ช่วยให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ และมีศักยภาพในการพัฒนาความสามารถเพื่อการดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงและพึ่งตนเองได้

นอกจากคำว่า “กระบวนการเรียนรู้” แล้ว การวิจัยเรื่องนี้ ยังต้องทำความเข้าใจคำว่า “การศึกษา” ด้วย ดังนี้

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 และ (ฉบับที่ 3) พ.ศ.2553 ระบุไว้ว่า “การศึกษา” หมายถึง “กระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคม โดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้อันเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อม สังคม การเรียนรู้และปัจจัยเกื้อหนุนให้ บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

“การศึกษาตลอดชีวิต” หมายถึง การศึกษาที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างการศึกษา ในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อให้สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างต่อเนื่อง ตลอดชีวิต ซึ่งมีหลักการจัดการศึกษาและส่งเสริมการเรียนรู้ตามมาตราต่อไปนี้

มาตรา 8 การจัดการศึกษาให้ยึดหลักดังนี้ (1) เป็นการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับประชาชน (2) ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา (3) การพัฒนาสาระและกระบวนการเรียนรู้ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง

มาตรา 9 การจัดระบบ โครงสร้าง และกระบวนการจัดการศึกษา ให้ยึดหลักดังนี้ (1) มีเอกภาพด้านนโยบาย และมีความหลากหลายในการปฏิบัติ (2) มีการกระจายอำนาจไปสู่เขตพื้นที่ การศึกษา สถานศึกษา และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (3) มีการกำหนดมาตรฐานการศึกษา และจัดระบบประกันคุณภาพการศึกษาทุกระดับและประเภทการศึกษา (4) มีหลักการส่งเสริมมาตรฐานวิชาชีพครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา และการพัฒนาครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษาอย่างต่อเนื่อง (5) ระดมทรัพยากรจากแหล่งต่างๆ มาใช้ในการจัดการศึกษา (6) การมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น

ทั้งนี้ผู้กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ไว้อย่างหลากหลาย ดังนี้

1) กระบวนการเรียนรู้ตามแนวคิดของ Gagne

กระบวนการเรียนรู้ตามแนวคิดของ Gagne (1977) มี 8 ขั้นตอน คือ

1.1) การจูงใจ (Motivation Phase) ก่อนการเรียนรู้จะต้องมีการจูงใจให้ผู้เรียนอยาก
รู้อยากเห็น และมีส่วนร่วมในกิจกรรมซึ่งจะช่วยให้การเรียนรู้ดำเนินไปได้ด้วยดี

1.2) ความเข้าใจ (Apprehending Phase) ในการเรียนรู้ผู้เรียนจะต้องเข้าใจใน
บทเรียน จึงจะช่วยให้การเรียนรู้มีประสิทธิภาพ

1.3) การได้รับ (Acquisition Phase) เมื่อผู้เรียนเกิดความเข้าใจในบทเรียน จะ
ก่อให้เกิดการได้รับความรู้เพื่อเก็บไว้หรือจดจำบทเรียนไว้ต่อไป

1.4) การเก็บไว้ (Retention Phase) หลังจากที่ได้รับความรู้ก็จะเก็บความรู้
เหล่านั้นไว้ตามสมรรถภาพการจำของบุคคล

1.5) การระลึกได้ (Recall Phase) เมื่อผู้เรียนเก็บความรู้ไว้ก็จะถูกนำมาใช้ในโอกาส
ต่างๆเท่าที่จะระลึกได้

1.6) ความคล้ายคลึง (Generalization Phase) ผู้เรียนจะนำสิ่งที่ระลึกได้ไปใช้ และ
เมื่อพบกับสถานการณ์หรือสิ่งเร้าที่คล้ายคลึงกันจะนำความรู้ดังกล่าวไปสัมพันธ์กับการเรียนรู้ใน
ความรู้ใหม่ที่คล้ายคลึงกัน

1.7) ความสามารถในการปฏิบัติ (Performance Phase) หลังจากที่ได้เรียนรู้ไปแล้ว
ผู้เรียนต้องนำความรู้ที่เรียนรู้ไปแล้วนั้นไปปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง

1.8) การป้อนกลับ (Feedback Phase) เป็นการประเมินผลการเรียนรู้ว่าผู้เรียน
เรียนรู้ได้ถูกต้องเพียงใด สอดคล้องกับวัตถุประสงค์สอดคล้องกับบทเรียนหรือไม่ จะได้นำข้อมูลไป
ปรับปรุงและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ต่อไป

2) กระบวนการเรียนรู้ตามแนวคิดของ Bruner

กระบวนการการเรียนรู้ตามแนวคิดของ Bruner (2002) ประกอบด้วยขั้นตอน 3 ขั้น คือ

2.1) การรับรู้ (Acquisition) เป็นขั้นตอนการรับความรู้ใหม่ๆที่ได้จากการเรียนรู้

2.2) การแปลงรูปของความรู้ (Transformation) เป็นขั้นตอนของการแปลงรูปความรู้
ที่ได้รับมาให้สัมพันธ์กับประสบการณ์เดิมหรือเหตุการณ์ปัจจุบัน

2.3) การประเมินผล (Evaluation) เป็นขั้นตอนของการประเมินผลว่าสิ่งที่ได้รับมา
เป็นความรู้ใหม่ เมื่อผ่านขั้นตอนการแปลงรูปของความรู้แล้วว่าดีหรือไม่ หรือทำให้เกิดการเรียนรู้ที่
ก้าวหน้าเพียงใด

3) กระบวนการเรียนรู้ตามแนวคิดของ Klausmeier and Goodwin

กระบวนการเรียนรู้ของ Klausmeier and Goodwin (1966) แบ่งออกเป็นขั้นตอน ดังนี้

3.1) การจูงใจ หมายถึง ผู้เรียนได้รับการจูงใจให้เรียนรู้ตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้

3.2) การพิจารณาสถานการณ์ หมายถึง การพิจารณาถึงสถานการณ์ต่างๆ ที่มีผลต่อการเรียนรู้เพื่อช่วยให้เป็นไปตามจุดมุ่งหมาย

3.3) ผลจากการกระทำ หมายถึง การนำผลจากการกระทำมาพิจารณา ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

3.3.1) ถ้าผลที่ได้รับเป็นไปตามจุดมุ่งหมาย ผู้เรียนได้รับความพอใจก็จะเลือกกระทำซ้ำอีก

3.3.2) ถ้าผลที่ได้รับไม่เป็นไปตามจุดมุ่งหมาย ไม่เป็นที่พอใจ ก็จะเลิกไม่กระทำซ้ำอีก

3.4) การประเมินผล หมายถึง การรับรู้ผลจากการประเมินผล ซึ่งจะแบ่ง 2 ลักษณะ คือ

3.4.1) การรับรู้ด้วยความพอใจเพราะบรรลุจุดมุ่งหมาย

3.4.2) การรับรู้ด้วยความไม่พอใจหรือความผิดหวังเพราะไม่เป็นไปตามจุดมุ่งหมายที่กำหนด

3.5) การสรุปผล หมายถึง การสรุปผลของการเรียนรู้ซึ่งมี 2 ลักษณะ คือ

3.5.1) ความสำเร็จในการเรียนรู้ เมื่อสรุปว่ามีความสำเร็จก็จะเลือกและนำไปใช้ในคราวต่อไป

3.5.2) ความล้มเหลวในการเรียนรู้ เมื่อสรุปว่ามีความล้มเหลวก็ต้องหาทางแก้ไขปรับปรุงวิธีการใหม่

4) กระบวนการเรียนรู้ตามแนวคิดของ Cronbach

กระบวนการเรียนรู้ของ Cronbach (1963) มีขั้นตอน ดังนี้

4.1) ความมุ่งหมาย (Goal) หมายถึง สิ่งที่ผู้เรียนควรจะได้รับจากการเรียนรู้

4.2) ความพร้อม (Readiness) หมายถึง ระดับวุฒิภาวะ อารมณ์ และความสามารถในการเรียนรู้

4.3) สถานการณ์ (Situation) หมายถึง ตัวครู บทเรียน วิธีสอน สื่อการสอน กิจกรรมบรรยากาศในการเรียนการสอนและสภาพแวดล้อมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

4.4) การแปลความหมาย (Interpretation) หมายถึง การพิจารณาและตีความหมายในสิ่งเร้าและสถานการณ์ที่ได้รับรู้มา

4.5) การตอบสนอง (Response) หมายถึง การลงมือแสดงพฤติกรรมโดยมีปฏิสัมพันธ์ต่อสิ่งเร้าและสถานการณ์ที่เกี่ยวข้อง

4.6) ผลต่อเนื่อง (Consequence) หมายถึง ผลที่เกิดจากการตอบสนองว่าสอดคล้องกับความมุ่งหมายหรือไม่ ถ้าสอดคล้องถือว่ามี การเรียนรู้เกิดขึ้นแล้ว ถ้ายังไม่สอดคล้องแสดงว่ายังไม่มีการเรียนรู้เกิดขึ้น

4.7) ปฏิกริยาต่อการขัดขวาง (Reaction to thwarting) หมายถึง การพบกับความผิดหวังจึงต้องไปตั้งต้นในขั้นที่หนึ่งใหม่

สรุปได้ว่า กระบวนการเรียนรู้มีขั้นตอนดังต่อไปนี้ 1) การจูงใจให้ผู้เรียนเรียนรู้ตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ 2) การทำความเข้าใจสถานการณ์หรือบทเรียนต่างๆ ที่จะทำให้การเรียนรู้มีประสิทธิภาพและเป็นไปตามจุดมุ่งหมาย 3) การนำการเรียนรู้ไปปฏิบัติให้เป็นไปตามจุดมุ่งหมาย 4) การประเมินผลการเรียนรู้ และ 5) การสรุปผลการเรียนรู้

นอกจากนี้การพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ที่ใช้การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเป็นกรอบการดำเนินการนั้น จำเป็นต้องทราบองค์ประกอบของการเรียนรู้ ซึ่งในการพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ดำเนินการกับสมาชิกในชุมชนแออัด ดังนั้นผู้วิจัยจะนำเสนอองค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้ชุมชน ดังนี้

ศูนย์ข้อมูลข่าวสารเทศบาลตำบลเวียงพางคำ (2560) กล่าวถึงองค์ประกอบของการเรียนรู้ว่าควรประกอบด้วยสิ่งต่างๆ ดังนี้

1) แหล่งที่มาของความรู้และเนื้อหาความรู้ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

แหล่งที่มาของความรู้ หมายถึง ที่มา หรือตัวแทนของความรู้ที่สามารถอ้างอิงถึงความมีอยู่ขององค์ความรู้ชุมชน ซึ่งอาจอยู่ในรูปแบบต่างๆ เช่น ตัวบุคคล วัตถุสิ่งของ สถานที่ ประเพณี ฯลฯ แหล่งที่มาของความรู้สามารถเสื่อมสลาย ผุพัง หรือล้มตายได้ นอกจากนี้บางแหล่งที่มาของความรู้ยังไม่สามารถให้เรื่องราวได้อย่างชัดเจนหากไม่มีคนมาบอกเล่าหรือไม่มีเอกสารมาให้อ่าน ดังนั้น จึงต้องมีการเก็บรวบรวมข้อมูลองค์ความรู้ ออกมาเป็นภาพถ่าย เอกสาร หรือเนื้อหาความรู้ เพื่อเป็นหลักประกันความยั่งยืนยาวนานและสามารถสืบทอดขยายผลได้

ส่วนเนื้อหาความรู้คือ ข้อมูล หรือเรื่องราว หรือสิ่งที่จัดเก็บได้จากแหล่งที่มาของความรู้ที่ถูกนำมาเรียบเรียงให้เป็นระบบ เป็นหมวดหมู่ สามารถทำความเข้าใจได้และพร้อมต่อการนำไปใช้ประโยชน์เพื่อเพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์ ทั้งความรู้ที่อยู่ในคน (Tacit Knowledge) ซึ่งเป็นความรู้ที่ได้จากประสบการณ์พรสวรรค์หรือสัญชาตญาณของแต่ละบุคคล เช่น ทักษะในการทำงาน ความคิดทัศนคติและทั้งความรู้ที่ชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) ซึ่งสามารถถ่ายทอดได้โดยผ่านวิธีต่างๆ เช่น การบันทึก ข้อมูลหรือเรื่องราวต่างๆ การเก็บข้อมูลจากแหล่งความรู้ขึ้นอยู่กับลักษณะของที่มา เช่น

ถ้าเป็นสถานที่อาจเก็บภาพถ่าย พร้อมประวัติความเป็นมา ความสำคัญของแหล่งความรู้ หรือถ้าเป็นบุคคล ก็อาจเก็บประวัติย่อ บทสัมภาษณ์ คุณงามความดี บันทึกประสบการณ์หรือความรู้ที่มีแต่ถ้าหากอยู่ในรูปแบบของประเพณี อาจบันทึกถึงความ เป็นมา พิธีกรรมหรือขั้นตอนการปฏิบัติ เป็นต้น

2) วิธีการจัดกระบวนการเรียนรู้ หมายถึง ขั้นตอน วิธีการจัดกระบวนการเรียนรู้ รูปแบบการเผยแพร่ หรือการนำเนื้อหาความรู้จากแหล่งที่มาของความรู้มาถ่ายทอดให้กับผู้ที่สนใจ เช่น การจัดทำหลักสูตร การจัดทำแปลงสาธิต ฯลฯ

3) อุปกรณ์สำหรับการเรียนรู้สื่อการเรียนรู้ หมายถึง อุปกรณ์สาธิต สื่อรูปแบบต่างๆ ที่ทำให้การเรียนรู้มีประสิทธิภาพมากกว่าการฟังบรรยายเพียงอย่างเดียว เช่น แผ่นพับ ภาพประกอบ โมเดลจำลอง ภาพสไลด์หนังสือ สารคดีสั้น ฯลฯ

4) สถานที่เรียนรู้ส่วนใหญ่ใช้บริเวณแหล่งที่มาของความรู้เป็นสถานที่จัดการเรียนรู้เพราะจะสามารถเรียนรู้ได้จากสถานที่จริง ไม่ว่าจะเป็นที่บ้านของผู้รู้ แปลงเกษตร ฟาร์ม ไร่ ป่า ฯลฯ โดยมีการปรับสภาพแวดล้อมของแหล่งเรียนรู้ให้เป็นห้องเรียนธรรมชาติไม่จำเป็นต้องเรียนในห้องเรียนที่เป็นทางการ แต่ถ้าหากแหล่งเรียนรู้ไม่สะดวกต่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ก็อาจใช้สถานที่อื่นที่ใกล้เคียงหรือเอื้อต่อการจัดการเรียนรู้ไม่เป็นสถานที่คนพลุกพล่านมาก เพราะจะทำให้ทั้งผู้จัดการเรียนรู้และผู้เรียนเสียสมาธิได้ง่าย

5) การประเมินและติดตามผลการเรียนรู้เป็นการวัดผลว่าการจัดการเรียนรู้นั้นได้ผลดีมากน้อยเท่าใดเพื่อจะได้นำมาพัฒนาปรับปรุงการจัดการเรียนรู้ในคราวต่อไป โดยควรวัดผลทั้งจากตัวผู้เรียนที่ได้ประเมินความรู้ของตนเอง และประเมินกระบวนการสอนของผู้จัดการเรียนรู้ ซึ่งรูปแบบของการวัดผลนั้นขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการจัดการเรียนรู้

6) ผู้จัดการเรียนรู้ หรือผู้ที่ดำเนินการจัดกระบวนการเรียนรู้ในที่นี่จะเน้นให้ชุมชนเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการดำเนินงานทุกขั้นตอนตั้งแต่การวางแผน การเก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งที่มาของความรู้ ไปจนถึงการประเมินและติดตามผลการเรียนรู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนจะต้องเป็นกำลังหลักในการถ่ายทอดความรู้ให้ผู้สนใจ (ขั้นจัดกระบวนการเรียนรู้) เพื่อให้ความรู้จากแหล่งเรียนรู้ชุมชนแผ่ขยายในวงกว้างในลักษณะชุมชนสู่ชุมชน โดยไม่ต้องพึ่งพิงภาครัฐ ดังนั้นผู้จัดการเรียนรู้จึงควรจะต้องมีความรู้เกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ เป็นอย่างดีมีทักษะในการสื่อสาร เข้าใจถึงวิธีการจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม และรู้จักธรรมชาติของผู้เรียน เพื่อให้สามารถออกแบบกระบวนการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียนและถ่ายทอดความรู้ได้อย่างชัดเจนมากที่สุด

7) ผู้เรียน หมายถึง สมาชิกในชุมชน และผู้สนใจทั่วไปที่ต้องการเรียนรู้

สีลาภรณ์ นาคทรพรพ (2539) ได้อธิบายองค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้ ประกอบด้วย

1) ฐานการเรียนรู้ หมายถึง แหล่งของการเรียนรู้ที่มีอยู่รอบตัวทั้งในครอบครัว หมู่บ้าน ชุมชน และต่างชุมชน ในธรรมชาติ เช่นเดียวกับผู้ให้การเรียนรู้ที่มีมากมาย เช่น พ่อแม่ เพื่อน พระ นักบวช หรือผู้นำศาสนา ครู ช่าง ฯลฯ รวมทั้งเครือข่ายและองค์กรชาวบ้าน ตลอดจนสถาบันการเรียนรู้ของชุมชน และทรัพยากรอื่นๆ

2) เนื้อหาหรือองค์ความรู้ กำหนดจากความต้องการและความจำเป็นของผู้เรียนเป็นหลัก และเป็นเนื้อหาในเชิงปฏิบัติมากกว่าทฤษฎี คือ เป็นรูปธรรมมากกว่านามธรรม เพราะหวังผลในการนำไปใช้ในวิถีชีวิตจริงด้านต่างๆ ซึ่งการเรียนรู้ หากดำเนินการกับชุมชน การเรียนรู้จะครอบคลุมเนื้อหาวิชาต่างๆ ไว้อย่างครบถ้วน เพียงแต่เนื้อหาเหล่านี้แยกออกมาเป็นรายวิชา แต่สอดแทรกอยู่ในการดำเนินชีวิตแต่ละด้าน

3) กิจกรรมการเรียนรู้ มีหลายวิธี ทั้งการสอน การสังเกต การอ่าน การฟัง การถาม การทดลองทำ การเลียนแบบ การคิดไตร่ตรอง การแลกเปลี่ยน ฯลฯ ซึ่งกิจกรรมการเรียนรู้เหล่านี้มีความยืดหยุ่น เหมาะสมกับเนื้อหาที่ไม่เหมือนกัน และเปลี่ยนไปตามความถนัดที่ไม่เท่ากันของผู้เรียนหรือผู้สอนแต่ละคน

อดุลย์ วังศรีคุณ (2543) ได้สรุปองค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้ จากการสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง ประกอบด้วยองค์ประกอบหลักได้แก่

1) กิจกรรมการเรียนรู้ ส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมที่มีลักษณะต่อไปนี้

1.1) การศึกษา การได้รับประสบการณ์จริง เช่น การดูงาน การทัศนศึกษา

1.2) การแลกเปลี่ยนความรู้ ได้แก่ การสนทนา ปรัชญาหารือ และแลกเปลี่ยนความ

คิดเห็น

1.3) การได้รับความรู้อย่างเป็นระบบ ได้แก่ การประชุมอย่างเป็นทางการ

1.4) การปฏิบัติจริง

2) ฐานการเรียนรู้ ประกอบด้วย

2.1) ฐานการเรียนรู้ภายในชุมชน ได้แก่ ผู้นำ สมาชิก เครือญาติ ผู้สูงอายุ พระ ปราชญ์ ภูมิปัญญา เวทีที่ประชุม คณะกรรมการดำเนินงาน และสภาพแวดล้อม

2.2) ฐานการเรียนรู้ภายนอกชุมชน ได้แก่ ชุมชน บุคคล องค์กรภายนอก แหล่งศึกษา ดูงาน และสื่อมวลชน

3) เนื้อหา/ องค์ความรู้ ประกอบด้วย

3.1) เนื้อหาด้านปัญหา และความต้องการพัฒนา

3.2) เนื้อหาด้านการแก้ปัญหา และการพัฒนาชุมชน

โดยเนื้อหาทั้งสองด้าน ส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับการทำมหากิน

สรุปได้ว่า องค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้ ประกอบด้วย 4 องค์ประกอบที่สำคัญ ได้แก่ 1) กิจกรรมการเรียนรู้ 2) แหล่งการเรียนรู้ 3) เนื้อหาการเรียนรู้ และ 4) การประเมินติดตามผล ซึ่งองค์ประกอบเหล่านี้สำคัญต่อการเรียนรู้ ซึ่งจะส่งผลให้กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม เพื่อจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ประสบผลสำเร็จ

2.1.2 การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

2.1.2.1 ความหมายของการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

สุภมณฑา พรหมบุญ และคณะ (2541) ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมไว้ว่าเป็นการเรียนรู้เต็ม 100% ของเวลาของผู้เรียน โดยมีครูเป็นผู้จัดการให้เกิดการเรียนรู้เต็มร้อย ศูนย์กลางของการเรียนรู้จึงอยู่ที่ผู้เรียนมิใช่ผู้สอน โดยเด็กแต่ละคนจะมีส่วนร่วม และการมีส่วนร่วมก็คือ การที่เด็กเอาใจจดใจร่วมนำให้ตัวเองเกิดการเรียนรู้ในสิ่งที่ครูอยากจะให้รู้ ไม่โดยทางตรงก็ทางอ้อม

กรมสุขภาพจิต (2544) ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมไว้ว่า เป็นการเรียนรู้ที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง เป็นกระบวนการสร้างความรู้ด้วยตัวของผู้เรียนเอง โดยมีผู้สอนจัดกระบวนการเรียนการสอนที่เอื้ออำนวยให้เกิดการสร้างความรู้มากกว่าการถ่ายทอดความรู้จากผู้สอนสู่ผู้เรียนแต่เพียงอย่างเดียว ดังนั้นกระบวนการสร้างความรู้จึงต้องอ้างอิงจากประสบการณ์ของผู้เรียนเป็นการเรียนรู้ที่ผู้เรียนเป็นฝ่ายกระทำ อันจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่การเรียนรู้ใหม่ๆ อย่างต่อเนื่อง เป็นสังคมของการเรียนรู้ที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนด้วยกันเอง และระหว่างผู้เรียนกับผู้สอน ทำให้เกิดการขยายตัวของเครือข่ายความรู้ที่ทุกคนมีอยู่ออกไปอย่างกว้างขวาง โดยอาศัยการแสดงออก ได้แก่ การพูดและการเขียนเป็นเครื่องมือในการแลกเปลี่ยน การวิเคราะห์ และการสังเคราะห์ความรู้

อุดม เขยกิจวงศ์ (2545) กล่าวว่า การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม เป็นการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เน้นให้ผู้เรียนต้องมีส่วนร่วมเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ในสิ่งที่อยากรู้ เกิดกระบวนการกลุ่ม เกิดการเรียนรู้แบบแก้ปัญหา โดยใช้การระดมพลังสมอง และใช้เทคนิคต่างๆ เช่น Mind Mapping Metaplan การทำเวทีประชาคม การอภิปราย การแสดงบทบาทสมมติ ฯลฯ เป็นการเรียนรู้ที่ให้ผู้เรียนมีความสำคัญเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ และมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้กับผู้สอนทุกขั้นตอน

วรรัตน์ อภินันท์กุล (2551) กล่าวว่า การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม คือ กิจกรรมที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ใหม่ๆ ที่ทำหายอย่างต่อเนื่อง โดยเป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริงของผู้เรียน กิจกรรมการ

เรียนเป็นการเรียนรู้ที่อาศัยประสบการณ์เดิมของผู้เรียน มีการสื่อสารหลายทาง เช่น การพูด การเขียน เป็นเครื่องมือในการแลกเปลี่ยน การวิเคราะห์และสังเคราะห์ความรู้ มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนด้วยกันเองและระหว่างผู้เรียนกับผู้สอน และปฏิสัมพันธ์ที่มีทำให้เกิดการขยายผลของเครือข่ายความรู้ที่ทุกคนมีอยู่ออกไปอย่างกว้างขวาง

Jacqueline (2002: online) ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมไว้ว่า เป็นกระบวนการที่ส่งเสริมความมีอิสระในการแลกเปลี่ยนทางความคิดแก่ผู้เรียน ภายใต้อำนาจและความรู้ที่แต่ละคนมี หรือหากมา นอกจากนี้ผู้เรียนทุกคนยังมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกัน และมีส่วนร่วมในการทำงาน โดยแบ่งหน้าที่รับผิดชอบงานตามความสามารถของแต่ละบุคคล

โดยสรุปแล้ว การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม เป็นการเรียนรู้โดยอาศัยกระบวนการกลุ่มเข้ามาช่วย โดยเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน ผู้สอนมีหน้าที่จัดกระบวนการเรียนรู้ที่เอื้ออำนวยต่อการสร้างความรู้ใหม่ของผู้เรียน กระตุ้นให้ผู้เรียนได้มีการอภิปรายโต้แย้ง และแสดงความคิดเห็นร่วมกัน ทำให้เกิดการเรียนรู้ใหม่ๆ เกิดปฏิสัมพันธ์อันดีร่วมกัน และเกิดทักษะในการทำงานร่วมกัน อีกทั้งยังช่วยให้ผู้สอนสามารถรับรู้ความคิด ความเข้าใจและความต้องการของผู้เรียน เพื่อนำมาปรับใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง ที่นำไปสู่การจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นที่เหมาะสมให้กับผู้เรียนต่อไป

2.1.2.2 หลักการของกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

สำหรับกระบวนการของการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมมีนักวิชาการและองค์กรกล่าวถึงไว้หลายท่าน ซึ่งมีรายละเอียดแตกต่างกันไป และมีขั้นตอนที่แตกต่างกัน แต่โดยรวมแล้วก็ยังคงมีลักษณะของการอธิบายที่แตกย่อยออกมาจากองค์ประกอบหลัก 2 องค์ประกอบของการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม คือ การเรียนรู้เชิงประสบการณ์และการเรียนรู้โดยกระบวนการกลุ่มนั่นเอง โดยเพิ่มเติมในส่วนรายละเอียดที่จะเข้าใจในตัวผู้เรียนหรือสมาชิกกลุ่ม การจัดสภาพแวดล้อม ตลอดจนวิธีการเทคนิคเข้ามา และสรุปออกมาเป็นกระบวนการการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม เช่น

Pretty (1997) กล่าวถึงหลักปฏิบัติของกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมว่าควรจะเป็นดังนี้

- 1) สร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมเกี่ยวข้องและมีส่วนร่วม
- 2) ใช้สื่อการเรียนการสอนและกิจกรรมหลายรูปแบบ
- 3) ใช้การสื่อสารสองทางอย่างมีส่วนร่วมและมีการป้อนข้อมูลย้อนกลับจากผู้เรียน
- 4) แสวงหาความรู้ด้วยตนเอง ค้นพบความสามารถของตนเอง และเน้นการลงมือ

ปฏิบัติ

5) ผู้เรียนได้สร้างการเรียนรู้ในรูปแบบของตนเองอย่างเป็นธรรมชาติ

UNESCO (2001: online) กล่าวถึงหลักการของกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ไว้ 6 ประการ คือ

- 1) ผู้เรียนเปรียบเทียบประสบการณ์กับผู้อื่นจะทำให้ค้นพบว่าแต่ละคนมีการเรียนรู้ที่แตกต่างกัน
- 2) พัฒนาการเรียนการสอนให้มีความยืดหยุ่นกับผู้เรียนที่มีความแตกต่างกัน
- 3) เข้าใจผู้เรียนแต่ละคนถึงความแตกต่างของประสบการณ์และความรู้เดิม
- 4) ให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการเรียนการสอน ใช้เครื่องมือในการสอนหลากหลายเพื่อสามารถกระตุ้นให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมทุกคนแทนที่การใช้การบรรยายและเน้นการลงมือปฏิบัติ
- 5) สร้างสภาพแวดล้อมทางกายภาพและจิตใจให้มีความสะดวกสบายในการเรียนรู้
- 6) ประเมินผลการเรียนรู้ทุกชั้นตอนทั้งจากตัวผู้เรียน และผู้อื่นประเมินเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้เรียนอย่างแท้จริง

Bruce (2007) กล่าวถึงหลักการของกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม 4 ขั้นตอน ดังนี้

- 1) เริ่มต้นจากการนำประสบการณ์ของผู้เรียน การตั้งประเด็นปัญหา ด้วยการตั้งกลุ่มของผู้เรียนเองและเลือกหัวข้อสำหรับการทำกิจกรรม
- 2) จัดตั้งความสัมพันธ์พื้นฐานของการสนทนา โดยมีแนวทางสัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตจริง โดยเริ่มต้นจากความรู้และความเชี่ยวชาญของผู้เรียน
- 3) ผู้เรียนพัฒนาขอบเขตการอภิปรายและการวิเคราะห์ด้วยประสบการณ์ของผู้เรียนเอง
- 4) มีการสื่อสารที่หลากหลายและมีกิจกรรมที่สนุก น่าสนใจเน้นการปฏิบัติกระบวนการกลุ่ม

อุดม เขยกิจวงศ์ (2545) ได้กล่าวถึงหลักการของกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมว่าประกอบไปด้วย

- 1) เน้นให้ผู้เรียนได้เรียนอย่างมีความสุข สอดคล้องกับธรรมชาติของผู้เรียน โดยได้เรียนในสิ่งที่ตนชอบ สนใจและถนัด ถ้าผู้เรียนทำสำเร็จจะเกิดความภูมิใจ และเกิดกำลังใจในการที่จะก้าวต่อไปข้างหน้า อยากคิดสิ่งใหม่ๆ อยู่ตลอดเวลา ทำให้เกิดเจตคติมองโลกในแง่ดี
- 2) ต้องให้ผู้เรียนได้ค้นพบความสามารถของตนเอง เป็นการเน้นให้ผู้เรียนได้เรียนโดยปฏิบัติ ถ้าผู้เรียนค้นพบความสามารถของตนเอง จะทำให้รู้จักตนเองและเห็นคุณค่าของตนเองมากขึ้น ซึ่งก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในตนเอง

3) เน้นให้ผู้เรียนเรียนสิ่งที่มีความหมายต่อตนเอง โดยความรู้ต้องสัมพันธ์กับธรรมชาติวิถีชีวิตของคนในแต่ละชุมชน การเรียนสิ่งที่มีความหมายเป็นการตอบสนองความสนใจ ความต้องการ และปัญหาของผู้เรียน

4) มีกิจกรรมและสื่อหลากหลายประกอบการเรียนรู้

5) มีการประเมินผลการเรียนรู้ทุกขั้นตอน ซึ่งในการประเมินผลการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมต้องประเมิน 2 ทาง คือ ผู้อื่นประเมินและตัวเองประเมิน เนื้อหาที่จะประเมินตัวเองเป็นสิ่งที่มีความหมายต่อผู้เรียนว่าผู้เรียนสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ ไม่จำกัดเนื้อหา และสามารถนำไปประยุกต์และบูรณาการได้

จรรยา วิไลวรรณ (2552) ได้สรุปความหมายของคำว่า “การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม” ไว้ว่า หมายถึง กระบวนการเรียนรู้ที่ดำเนินไปอย่างเป็นขั้นเป็นตอน ซึ่งสอดคล้องกับกระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์

สรุปได้ว่า แนวคิดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเน้นหลักการเรียนรู้ที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง โดยผู้สอนหรือวิทยากรจะทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยจัดกระบวนการเรียนการสอนที่เอื้ออำนวยให้ผู้เรียนเกิดการสร้างความรู้จากประสบการณ์เดิม และสามารถนำความรู้ที่ได้ไปบูรณาการหรือประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้

2.1.3 องค์ประกอบและขั้นตอนของการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

กรมสุขภาพจิต (2544) ได้สรุปหลักการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมไว้ดังนี้หลักการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมมีพัฒนาการจากการที่นักปรัชญาการศึกษา Deweyian ได้เริ่มใช้วิธีการเรียนรู้จากการกระทำ (Learning by Doing) ซึ่งเป็นพื้นฐานการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ที่ดึงความสามารถของผู้เรียนออกมาในรูปของการเรียนรู้ที่เรียกว่า Active Learning ผู้เรียนจะมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนการสอนมากขึ้นผู้สอนกระตุ้นให้ผู้เรียนคิดแก้ปัญหามากขึ้นและยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางในการจัดกิจกรรมในการเรียนการสอนในเวลาต่อมาจึงพัฒนาเป็นรูปแบบการเรียนรู้โดยการแก้ปัญหา (Problem Solving) การเรียนรู้โดยร่วมมือกัน (Cooperative Learning) เช่น รูปแบบการสอนที่เรียกว่า Problem Based Solving (PBL)

จอห์นสัน และจอห์นสัน (Johnson and Johnson, 1987) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบที่สำคัญของการเรียนรู้โดยร่วมมือกัน (Cooperative Learning) ไว้ดังนี้

1) ความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันในทางบวก (Positive Interdependence) หมายถึง การที่สมาชิกในกลุ่มทำงานอย่างมีเป้าหมายร่วมกัน มีการทำงานร่วมกัน โดยที่สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมใน

การทำงานนั้น มีการแบ่งปันวัสดุ อุปกรณ์ ข้อมูลต่างๆ ในการทำงาน ทุกคนมีบทบาท หน้าที่และประสบความสำเร็จร่วมกัน สมาชิกในกลุ่มจะมีความรู้สึกที่ตนประสบความสำเร็จได้ก็ต่อเมื่อสมาชิกทุกคนในกลุ่มประสบความสำเร็จด้วย สมาชิกทุกคนจะได้รับผลประโยชน์หรือรางวัลผลงานกลุ่มโดยเท่าเทียมกัน เช่น ถ้าสมาชิกทุกคนช่วยกัน ทำให้กลุ่มได้คะแนน 90% แล้ว สมาชิกแต่ละคนจะได้คะแนนพิเศษเพิ่มอีก 5 คะแนน เป็นรางวัล เป็นต้น

2) การมีปฏิสัมพันธ์ที่ส่งเสริมซึ่งกันและกัน (Face to Face Promotive Interaction) เป็นการติดต่อสัมพันธ์กัน แลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน การอธิบายความรู้ให้แก่เพื่อนในกลุ่มฟัง เป็นลักษณะสำคัญของการติดต่อปฏิสัมพันธ์โดยตรงของการเรียนแบบร่วมมือ ดังนั้น จึงควรมีการแลกเปลี่ยน ให้ข้อมูลย้อนกลับ เปิดโอกาสให้สมาชิกเสนอแนวความคิดใหม่ๆ เพื่อเลือกในสิ่งที่เหมาะสมที่สุด

3) ความรับผิดชอบของสมาชิกแต่ละคน (Individual Accountability) ความรับผิดชอบของสมาชิกแต่ละบุคคล เป็นความรับผิดชอบในการเรียนรู้ของสมาชิกแต่ละบุคคล โดยมีการช่วยเหลือส่งเสริมซึ่งกันและกัน เพื่อให้เกิดความสำเร็จตามเป้าหมายกลุ่ม โดยที่สมาชิกทุกคนในกลุ่มมีความมั่นใจและพร้อมที่จะได้รับการทดสอบเป็นรายบุคคล

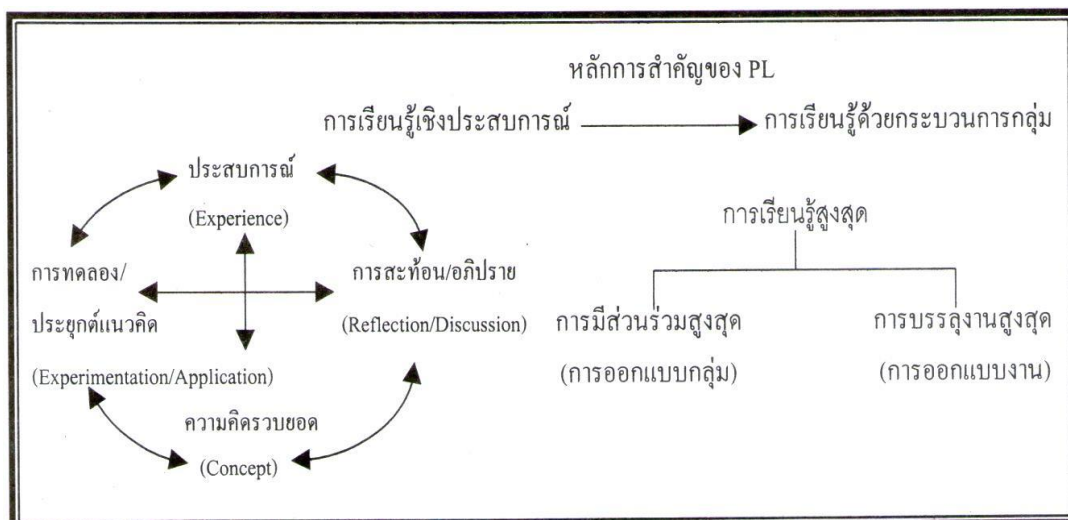
4) การใช้ทักษะระหว่างบุคคลและทักษะการทำงานกลุ่มย่อย (Interdependence and Small Group Skills) ทักษะระหว่างบุคคล และทักษะการทำงานกลุ่มย่อย นักเรียนควรได้รับการฝึกฝนทักษะเหล่านี้เสียก่อน เพราะเป็นทักษะสำคัญที่จะช่วยให้การทำงานกลุ่มประสบผลสำเร็จ นักเรียนควรได้รับการฝึกทักษะในการสื่อสาร การเป็นผู้นำ การไว้วางใจผู้อื่น การตัดสินใจ การแก้ปัญหา ครูควรจัดสถานการณ์ที่จะส่งเสริมให้นักเรียน เพื่อให้ นักเรียนสามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

5) กระบวนการกลุ่ม (Group Process) เป็นกระบวนการทำงานที่มีขั้นตอนหรือวิธีการที่จะช่วยให้การดำเนินงานกลุ่มเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ นั่นคือ สมาชิกทุกคนต้องทำความเข้าใจในเป้าหมายการทำงาน วางแผนปฏิบัติงานร่วมกัน ดำเนินงานตามแผนตลอดจนประเมินผลและปรับปรุงงาน

องค์ประกอบของการเรียนรู้แบบร่วมมือทั้ง 5 องค์ประกอบนี้ ต่างมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ในอันที่จะช่วยให้การเรียนแบบร่วมมือดำเนินไปด้วยดี และบรรลุตามเป้าหมายที่กลุ่มกำหนด โดยเฉพาะทักษะทางสังคม ทักษะการทำงานกลุ่มย่อย และกระบวนการกลุ่มซึ่งจำเป็นที่จะต้องได้รับการฝึกฝน ทั้งนี้เพื่อให้สมาชิกกลุ่มเกิดความรู้ ความเข้าใจและสามารถนำทักษะเหล่านี้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างเต็มที่

อย่างไรก็ตาม ในทศวรรษที่ 80 ได้มีการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ (Learning Process) รูปแบบใหม่ที่เรียกว่าการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ (Experiential Learning) ซึ่ง Kolb (1984) ได้เสนอว่าประสบการณ์เป็นแหล่งของการเรียนรู้และพัฒนา Kolb's Model เป็นวงจรของการเรียนรู้ที่ การได้รับความรู้ที่ทัศนคติและทักษะจะอยู่ในกระบวนการ 4 องค์ประกอบของการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ได้แก่ ประสบการณ์เชิงรูปธรรม (Concrete Experience) การสังเกตอย่างไตร่ตรอง (Reflective Observation) มโนทัศน์เชิงนามธรรม (Abstract Conceptualization) และการทดลองปฏิบัติ (Active Experimentation) การเรียนรู้เชิงประสบการณ์ (Experiential Learning) ของ Kolb นี้ ได้มีนักการศึกษาและนักฝึกอบรมได้นำไปใช้อย่างแพร่หลายเป็นเครื่องมือการเรียนรู้ที่ให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรม (Active Learning) และยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางมีชื่อเรียกในหลายชื่อ เช่น Experimental Learning, Prior Learning และ Participatory Learning

การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (Participatory Learning) เป็นการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพในการพัฒนาบุคคลทั้งด้านความรู้ ทัศนคติ และทักษะได้เป็นอย่างดี ผ่านการสังเคราะห์จากผลวิเคราะห์ของการศึกษาวิจัยรูปแบบการเรียนรู้หลายรูปแบบ (Meta Analysis) จนได้โครงสร้างพื้นฐานของการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมซึ่งประกอบด้วยวงจรการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ (Experiential Learning) ผสมผสานกับกระบวนการกลุ่ม (Group Process) เพราะในแต่ละองค์ประกอบของวงจรการเรียนรู้เชิงประสบการณ์นั้นผู้เรียนแต่ละคนซึ่งมีประสบการณ์ติดตัวมาจะสามารถใช้ประสบการณ์ของตนเองให้เกิดประโยชน์สูงสุดหรือแลกเปลี่ยนความคิดเห็นตลอดจนทดลองใช้ความรู้ที่เรียนมาไปสู่การปฏิบัติ ได้ดีนั้นต้องผ่านกระบวนการกลุ่มฉะนั้นการให้ผู้เรียนได้ทำงานเป็นกลุ่มจะทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกันและช่วยกันทำงานให้บรรลุผลสำเร็จได้ด้วยดี ซึ่งหลักการสำคัญของการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (Participatory Learning) คือการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ + การเรียนรู้ด้วยกระบวนการกลุ่ม ดังแผนภาพที่ 1

แผนภาพที่ 1 หลักการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม
(กรมสุขภาพจิต, มปป.)

จากหลักการดังกล่าว สามารถนำมาอธิบายในลักษณะขององค์ประกอบและขั้นตอนของการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ได้ดังนี้

1) การเรียนรู้เชิงประสบการณ์ (Experiential Learning) เป็นการเรียนรู้ที่ผู้สอนมุ่งเน้นให้ผู้เรียนสร้างความรู้จากประสบการณ์เดิมมีลักษณะสำคัญ 5 ประการ ดังนี้

- เป็นการเรียนรู้ที่อาศัยประสบการณ์ของผู้เรียน
- ทำให้เกิดการเรียนรู้ใหม่ๆ ที่ทำท่ายอย่างต่อเนื่องและเป็นการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) คือ ผู้เรียนต้องทำกิจกรรมตลอดเวลา ไม่ได้นั่งฟังการบรรยายอย่างเดียว
- มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนด้วยกันเองและระหว่างผู้เรียนกับผู้สอน
- ปฏิสัมพันธ์ที่มีทำให้เกิดการขยายตัวของเครือข่ายความรู้ที่ทุกคนมีอยู่ออกไปอย่างกว้างขวาง

- อาศัยการสื่อสารทุกรูปแบบ เช่น การพูดหรือการเขียน การวาดรูป การแสดง บทบาทสมมุติ ซึ่งเอื้ออำนวยให้เกิดการแลกเปลี่ยน การวิเคราะห์ และสังเคราะห์การเรียนรู้

ทั้งนี้ Kolb (1984) ได้กล่าวถึงวงจรการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ว่าประกอบด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ 4 ประการ โดยการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ ผู้เรียนควรมีทักษะการเรียนรู้ทั้ง 4 องค์ประกอบแม้บางคนจะชอบ/ ถนัด หรือมีบางองค์ประกอบมากกว่า เช่น เคยมีประสบการณ์จริง แต่ถ้าไม่ชอบแสดงความคิดเห็นหรือไม่นำประสบการณ์มาร่วมอภิปราย ผู้เรียนนั้นจะขาดทักษะในองค์ประกอบอื่น ฉะนั้นผู้เรียนควรมีทิศทางการเรียนรู้ทุกด้านและควรมีพัฒนาการในเรียนรู้ให้ครบทั้งวงจรหรือทั้ง 4 องค์ประกอบ ดังนี้

- ประสบการณ์ (Experience) ในการฝึกอบรมเนื้อหาที่ใช้ในการให้ความรู้หรือนำไปสู่การสอนทักษะต่างๆ ส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องที่คุณเรียนมีประสบการณ์มาก่อนแล้ว เช่น การฝึกอบรมเกี่ยวกับการประเมินโครงการให้แก่นักวิชาการ จะเห็นได้ว่าผู้เรียน คือ นักวิชาการจะมีประสบการณ์เกี่ยวกับการประเมินในกิจกรรมอื่นๆ มาก่อน ซึ่งนำมาใช้ในการอบรมครั้งนี้ได้ องค์ประกอบที่เป็นประสบการณ์นี้ ผู้สอนจะพยายามกระตุ้นให้ผู้เรียนซึ่งมีประสบการณ์ดังที่กล่าวแล้ว ได้ดึงประสบการณ์ของตัวเองออกมาใช้ในการเรียนรู้และสามารถแบ่งปันประสบการณ์ของตนเองที่มีให้แก่เพื่อนๆ ที่อาจมีประสบการณ์ที่เหมือนหรือต่างไปจากตนเองได้ ซึ่งขึ้นอยู่กับการใช้กระบวนการกลุ่มของผู้สอน การที่ผู้สอนพยายามให้ผู้เรียนได้ดึงประสบการณ์มาใช้ในการอบรม จะทำให้เกิดประโยชน์ทั้งผู้สอนและผู้เรียน กล่าวคือ การที่ผู้เรียนได้ดึงประสบการณ์ของตัวเองออกมานำเสนอร่วมกับเพื่อนๆ จะทำให้ผู้เรียนรู้สึกว่าคุณมีส่วนร่วมในฐานะสมาชิกคนหนึ่งที่มีความสำคัญที่มีคนฟังเรื่องราวของตนเองและได้มีโอกาสรับรู้เรื่องของคนอื่นซึ่งจะทำให้มีความรู้เพิ่มขึ้นทำให้สัมพันธภาพในกลุ่มผู้เรียนเป็นไปด้วยดี ส่วนผู้สอนไม่ต้องเสียเวลาในการอธิบายหรือยกตัวอย่างให้ผู้เรียนฟังเพียงแต่ใช้เวลาเล็กน้อยกระตุ้นให้ผู้เรียนได้เล่าประสบการณ์ของตนเอง โดยผู้สอนอาจใช้ใบชี้แจงในการกำหนดกิจกรรมของผู้เรียนในการนำเสนอประสบการณ์ หากในกรณีที่ผู้เรียนไม่มีประสบการณ์ในเรื่องที่จะสอนหรือมีน้อย ผู้สอนอาจจะยกกรณีตัวอย่างหรือสถานการณ์ก็ได้

- การสะท้อนและอภิปราย (Reflection and Discussion) เป็นองค์ประกอบสำคัญที่ผู้เรียนจะได้แสดงความคิดเห็นและความรู้สึกของตนเองแลกเปลี่ยนกับสมาชิกในกลุ่มซึ่งผู้สอนจะเป็นผู้กำหนดประเด็นการวิเคราะห์วิจารณ์ ส่วนผู้เรียนจะได้เรียนรู้ถึงความคิดเห็นความรู้สึกของคนอื่นที่ต่างไปจากตนเอง ซึ่งจะช่วยให้เกิดการเรียนรู้ที่กว้างขวางขึ้น และผลของการสะท้อนความคิดเห็นหรือการอภิปรายจะทำให้ได้ข้อสรุปที่หลากหลายหรือมีน้ำหนักมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ขณะที่ทำกลุ่ม ผู้เรียนจะได้เรียนรู้ถึงการทำงานเป็นทีม บทบาทของสมาชิกที่ดีที่จะทำให้งานสำเร็จการควบคุมตนเองและการยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น องค์ประกอบนี้จะช่วยทำให้ผู้เรียนได้พัฒนาทั้งด้านความรู้และเจตคติในเรื่องที่อภิปรายการที่ผู้เรียนจะอภิปรายหรือแสดงความคิดเห็นได้มากน้อยแค่ไหนเป็นไปตามเนื้อหาที่จะสอนหรือไม่ขึ้นขึ้นอยู่กับใบงานที่ผู้สอนจัดเตรียมซึ่งประกอบไปด้วยประเด็นอภิปรายหรือตารางการวิเคราะห์เพื่อให้ผู้เรียนทำได้สำเร็จ

- ความคิดรวบยอด (Concept) เป็นองค์ประกอบที่ผู้เรียนได้เรียนรู้เกี่ยวกับเนื้อหาวิชาหรือเป็นการพัฒนาด้านพุทธิพิสัย (Knowledge) เกิดได้หลายทาง เช่น จากการบรรยายของผู้สอน การมอบหมายงานให้อ่านจากเอกสาร ตำรา หรือได้จากการสะท้อนความคิดเห็นและอภิปรายในองค์ประกอบที่ 2 โดยผู้สอนอาจจะสรุปความคิดรวบยอดให้จากการอภิปรายและการนำเสนอของผู้เรียนแต่ละกลุ่ม จะทำให้ผู้เรียนเข้าใจและเกิดความคิดรวบยอด ซึ่งความคิดรวบยอดนี้จะส่งผลไปถึง

การเปลี่ยนแปลงเจตคติหรือความเข้าใจในเนื้อหาขั้นตอนของการฝึกทักษะต่างๆ ที่ช่วยทำให้ผู้เรียนปฏิบัติได้ง่ายขึ้น

- การทดลอง/ การประยุกต์แนวคิด (Experimentation/ Application) เป็นองค์ประกอบที่ผู้เรียนได้ทดลองใช้ความคิดรวบยอดหรือผลิตชิ้นความคิดรวบยอดในรูปแบบต่างๆ เช่น การสนทนา สร้างคำขวัญ ทำแผนภูมิ เล่นบทบาทสมมติ ฯลฯ หรือเป็นการแสดงถึงผลของความสำเร็จของการเรียนรู้ในองค์ประกอบที่ 1 ถึง 3 ผู้สอนสามารถใช้กิจกรรมในองค์ประกอบนี้ในการประเมินผล การเรียนการสอนได้ เช่น ถ้าวัตถุประสงค์ของการอบรมตั้งไว้ว่าให้ผู้เข้ารับการอบรมสามารถวางแผนประเมินโครงการได้ กิจกรรมในการเรียนรู้ขององค์ประกอบนี้ผู้สอนต้องเตรียมใบงานให้ผู้เข้ารับการอบรมได้ทดลองทำแผนการประเมินโครงการ ซึ่งผู้เข้ารับการอบรมจะต้องนำความรู้เกี่ยวกับการประเมินโครงการจากการเรียนรู้ในองค์ประกอบความคิดรวบยอดมาใช้ ซึ่งการเรียนการสอนหรือการอบรมส่วนใหญ่มักจะขาดองค์ประกอบทดลอง/ ประยุกต์แนวคิด ซึ่งถ้าพิจารณาให้ดีจะเห็นได้ว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่ผู้สอนจะได้เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้รู้จักการประยุกต์ใช้ความรู้ไม่ใช่เรียนแค่รู้แต่ควรนำไปใช้ได้จริง

ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนหรือการอบรมแบบมีส่วนร่วมจำเป็นต้องจัดกิจกรรมให้ครบทั้ง 4 องค์ประกอบ เนื่องจากองค์ประกอบทั้ง 4 มีความสัมพันธ์เป็นไปอย่างมีพลวัต (Dynamic) เกี่ยวข้องมีผลถึงกัน ผู้สอนจะเริ่มจากจุดใดก่อนก็ได้ ส่วนใหญ่จะเริ่มจากประสบการณ์ (Experience) หรือความคิดรวบยอด (Concept) ซึ่งทั้ง 2 องค์ประกอบจะช่วยให้ผู้เรียนได้ดึงข้อมูลเก่าหรือรับข้อมูลใหม่บางส่วนก่อนเพื่อนำไปสู่การอภิปรายและการประยุกต์ใช้ โดยระยะเวลาในการดำเนินการแต่ละองค์ประกอบไม่จำเป็นต้องเท่ากัน ผู้สอนจัดได้ตามความเหมาะสม เช่น ถ้าเนื้อหาที่สำคัญมากก็อาจใช้เวลามาก หรือถ้าผู้สอนมีประเด็นในการอภิปรายที่สำคัญและมาก ก็อาจใช้เวลาในการอภิปรายมากกว่าส่วนขององค์ประกอบความคิดรวบยอด

2) การเรียนรู้ด้วยกระบวนการกลุ่ม (Group Process)

การเรียนรู้ด้วยกระบวนการกลุ่ม (Group Process) เป็นการเรียนรู้พื้นฐานที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งซึ่งเมื่อประกอบไปกับการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ (Experimental Learning) กระบวนการกลุ่มจะช่วยให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมสูงสุดและทำให้บรรลุงานสูงสุดการมีส่วนร่วมสูงสุด (Maximum Participation) ของผู้เรียนขึ้นอยู่กับการออกแบบกลุ่มซึ่งมีตั้งแต่กลุ่มเล็กสุดคือ 2 คน จนกระทั่งกลุ่มใหญ่

กลุ่มแต่ละประเภทมีข้อดีและข้อจำกัดต่างกัน ผู้เรียนทุกคนควรมีส่วนร่วมในทุกกิจกรรมของแต่ละองค์ประกอบ ฉะนั้นผู้สอนจึงต้องพิจารณาตามจำนวนผู้เรียนให้เกิดการบรรลุงานสูงสุด (Maximum Performance) ถึงแม้ผู้สอนจะออกแบบกลุ่มให้ผู้เรียนทุกคนมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมแล้วก็ตาม แต่สิ่งสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่จะทำให้กลุ่มผู้เรียนบรรลุงานสูงสุดได้ คือการออกแบบ

งาน ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ผู้สอนจะต้องจัดทำเป็นใบงานที่กำหนดให้กลุ่มหรือผู้เรียนทำกิจกรรมให้บรรลุตามวัตถุประสงค์การเรียนรู้ในแผนการสอน ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการบรรลุงานสูงสุด มีองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ ดังนี้

- การกำหนดกิจกรรมที่ชัดเจนว่าจะให้ผู้เรียนแบ่งกลุ่มกันอย่างไรเพื่อทำอะไรใช้เวลาอย่างน้อยแค่ไหนเมื่อบรรลุงานแล้วจะให้ทำอะไรต่อเช่นการเสนอผลงานหน้าชั้น

- การกำหนดบทบาทของกลุ่มหรือสมาชิกให้ชัดเจน โดยทั่วไปกำหนดบทบาทในกลุ่มย่อยควรให้แต่ละกลุ่มมีบทบาทที่แตกต่างกัน เนื่องจากเมื่อนำมารวมในกลุ่มใหญ่จะเกิดการขยายการเรียนรู้ทำให้ใช้เวลาน้อยในการเรียนรู้และไม่น่าเบื่อ การกำหนดบทบาทในแต่ละกลุ่มให้ทำกิจกรรมยังรวมถึงการกำหนดบทบาทของสมาชิกในกลุ่มด้วย เช่น เล่นบทบาทสมมติเป็นผู้สังเกตการณ์ หรือเป็นตัวแทนกลุ่มในการนำเสนอผลงานของกลุ่ม

- การกำหนดโครงสร้างของงานที่ชัดเจน บอกรายละเอียดของกิจกรรมและบทบาท โดยทำการกำหนดงานที่ผู้สอนแจ้งให้แก่ผู้เรียนหรือทำเป็นใบงานมอบให้กับกลุ่มโดยจัดทำเป็นใบงานหรือใบชี้แจงซึ่งการออกแบบใบงานหรือใบชี้แจงมีวัตถุประสงค์เพื่อให้กลุ่มทำงานสำเร็จ โดยมีการออกแบบงานที่ชัดเจนหรือสร้างเป็นตารางการวิเคราะห์ให้กลุ่ม

ทั้งนี้ใบงานเป็นข้อความกำหนดงานที่มีรายละเอียดเพื่อให้ผู้เรียนซึ่งส่วนใหญ่จะทำงานในกลุ่มเล็กหรือกลุ่มย่อยระดมสมองทำงานกลุ่มได้สำเร็จผลงานที่ได้จากการทำงานที่กำหนดในใบงานจะเป็นข้อสรุปที่มีความลึกซึ้งซึ่งเป็นไปตามประเด็นที่ผู้สอนต้องการใบงานใช้มากในกิจกรรมขององค์ประกอบสะท้อน/ อภิปรายและการทดลอง/ ประยุกต์แนวคิด และมีผลอย่างมากต่อการที่ผู้เรียนจะทำงานได้สำเร็จในเวลาที่กำหนดและตรงตามวัตถุประสงค์

ส่วนใบชี้แจงเป็นคำชี้แจงในการทำกิจกรรมกลุ่มมีรายละเอียดไม่มากนักจึงไม่จำเป็นต้องจัดทำเป็นใบงานผู้สอนอาจจะเขียนกระดาษหรือแผ่นใสให้ผู้เรียนอ่านพร้อมกันใช้มากในกิจกรรมขององค์ประกอบประสบการณ์หรือการประยุกต์แนวคิดซึ่งใบชี้แจงที่ดีควรมีลักษณะที่มีข้อความสั้นกะทัดรัด ได้ใจความและกำหนดกิจกรรมตรงกับองค์ประกอบเช่นให้ผู้เรียนได้นำเสนอประสบการณ์หรือได้ประยุกต์ความคิดรวบยอด

นอกจากนี้ จริยา วิไลวรรณ (2552) ได้ระบุถึงกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (Participatory Learning) ไว้ว่ามีขั้นตอนดังนี้

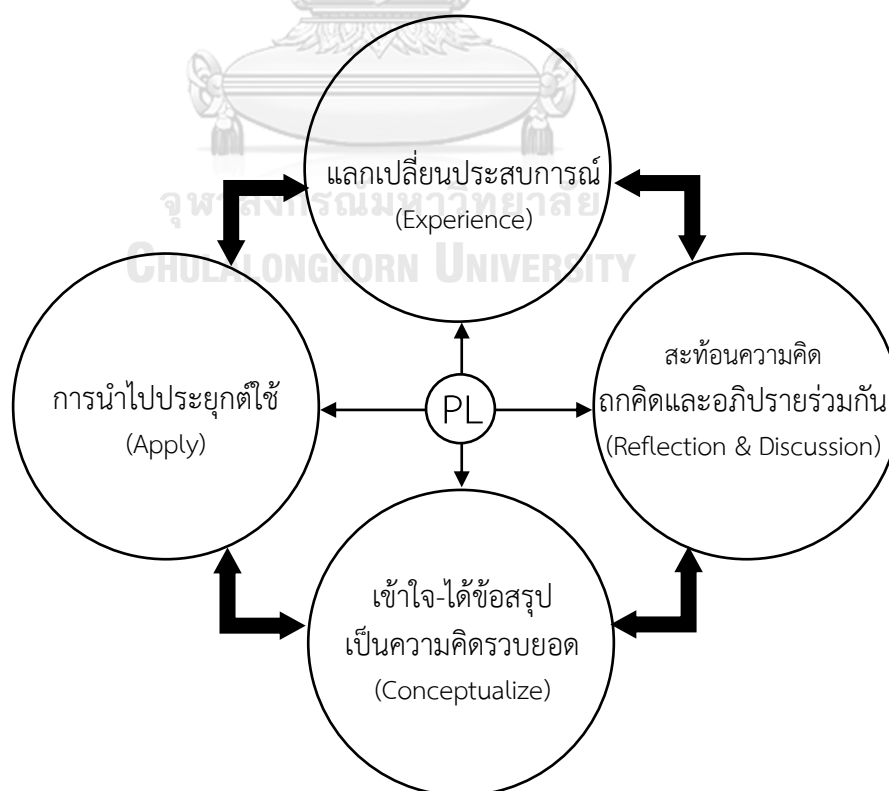
- 1) ขั้นประสบการณ์ (Experience: E) เป็นขั้นตอนที่ใช้เทคนิคการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรง หรือกระตุ้นให้คนแต่ละคนได้เกิดการค้นหาค้นหาศักยภาพที่มีอยู่ในตนเองด้วยการทบทวนประสบการณ์เดิม ทบทวนสิ่งที่ได้เคยทำ เคยได้ยิน เคยได้เห็น และเคยได้เรียนรู้มา เป็นองค์ความรู้ที่สะสมอยู่ในตัวเอง ออกมานำเสนอเพื่อเรียนรู้ร่วมกัน

2) **ขั้นถกคิด-อภิปราย (Reflection & Discussion: R & D)** เป็นขั้นตอนของการนำเอาความคิดเห็นของตนไปร่วมแลกเปลี่ยนกับกลุ่มด้วยการร่วมถกคิด วิเคราะห์ อภิปรายให้ความเห็นร่วมกันเพื่อหาข้อสรุปใหม่ๆ จากประสบการณ์เดิมที่มีอยู่ เปรียบเทียบผสมผสานกับความรู้ประสบการณ์ใหม่ที่ได้จากกลุ่ม ทำให้ได้ความรู้ใหม่ มุมมองใหม่ กว้างขวางขึ้น ลึกซึ้งขึ้น จนต้องค้ความรู้ใหม่ที่อกเงยขึ้น

3) **ขั้นสรุปความคิด (Conceptualize: C)** เป็นขั้นตอนสรุปข้อตกลง แนวคิดหรือหลักการ เป็นการสรุปความคิดรวบยอดจากความคิดเห็นที่หลากหลายซึ่งได้จากการร่วมกันถกคิด วิเคราะห์ และหาคำตอบ เชื่อมโยงกับความเป็นจริง เกิดเป็นองค์ความรู้ใหม่ โดยใช้ข้อสรุปจากการถกคิดและมุมมองร่วมกันของผู้ร่วมเรียนรู้ทุกคนหรือเป็นการสรุปองค์ความรู้ที่ร่วมกันสร้างจากขั้นตอนที่ 2 หรืออาจเรียกว่าเป็น “แก่นของความรู้”

4) **ขั้นนำไปปรับใช้ (Apply: A)** เป็นขั้นตอนของการทดลอง โดยกำหนดด้วยตนเองว่าจะนำองค์ความรู้หรือแก่นความรู้อันเป็นข้อสรุป ข้อตกลง แนวคิด หลักการหรือสิ่งที่ได้เรียนรู้ไปวางแผน ปฏิบัติ ประยุกต์ปรับใช้กับสถานการณ์จริง ทำให้สิ่งที่เรารู้มาจาก 3 ขั้นตอนแรกฝังลึกลงไปในสมอง ทำให้ความรู้นั้นคงทนขึ้นถึง 95% กลายเป็นหน่ออ่อนของการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม

ผังแผนภาพต่อไปนี้ (จรรยา วิไลวรรณ, 2552)

แผนภาพที่ 2 การจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม 4 ขั้นตอน

สรุปได้ว่าหลักการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเป็นรูปแบบการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพในการพัฒนาบุคคลทั้งด้านความรู้ทัศนคติและทักษะได้ดีที่สุดผ่านการสังเคราะห์แบบ Meta Analysis ซึ่งได้โครงสร้างพื้นฐานของการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมที่ประกอบด้วยวงจรการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ ผสมผสานกับกระบวนการกลุ่ม (Group Process) เพราะผู้เรียนทุกคนมีประสบการณ์ จึงสามารถทำให้เกิดประโยชน์สูงสุดหรือแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันและช่วยกันทำในสิ่งที่ยากหรือไม่เคยทำมาก่อนด้วยความมั่นใจโดยเฉพาะการฝึกอบรมที่อาจมีข้อจำกัดในด้านเวลา

2.2 แนวคิดการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน (Problem-based Learning)

2.2.1 ความหมายของการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน

Barrows and Kelson (1982) ให้ความหมายการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐานว่า เป็นรูปแบบการเรียนรู้ที่เกิดจากแนวความคิดตามทฤษฎีการเรียนรู้แบบสร้างสรรค์นิยม โดยให้ผู้เรียนสร้างความรู้ใหม่ จากการใช้ปัญหาที่เกิดขึ้นในโลกแห่งความเป็นจริงเป็นบริบทของการเรียนรู้เพื่อให้ผู้เรียนเกิดทักษะในการคิดวิเคราะห์และคิดแก้ปัญหา รวมทั้งได้ความรู้ตามศาสตร์ในสาขาวิชาที่ตนศึกษาด้วย

ทิตินา แคมมณี (2545) กล่าวถึงความหมายของการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐานว่า เป็นการ จัดสภาพการณ์ของการเรียนการสอนที่ใช้ปัญหาเป็นเครื่องมือให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามเป้าหมาย โดยผู้สอนอาจนำผู้เรียนไปเผชิญสถานการณ์ปัญหาจริง หรือผู้สอนอาจจัดสภาพการณ์ให้ผู้เรียนเผชิญปัญหาและฝึกกระบวนการวิเคราะห์ปัญหาและแก้ไขปัญหาพร้อมกันเป็นกลุ่ม ซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจในปัญหานั้นอย่างชัดเจน ได้เห็นทางเลือกและวิธีการที่หลากหลายในการแก้ปัญหานั้น รวมทั้งช่วยให้ผู้เรียนเกิดความใฝ่รู้ เกิดทักษะกระบวนการคิดและกระบวนการแก้ปัญหาต่างๆ

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2550) ให้ความหมายของการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐานว่า เป็นกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่เริ่มต้นจากปัญหาที่เกิดขึ้นโดยสร้างความรู้จากกระบวนการทำงานกลุ่ม เพื่อแก้ปัญหาหรือสถานการณ์เกี่ยวกับชีวิตประจำวันและมีความสำคัญต่อผู้เรียน ตัวปัญหาจะเป็นจุดตั้งต้นและเป็นตัวกระตุ้นการพัฒนาทักษะการแก้ปัญหาด้วยเหตุผลและการสืบค้นหาข้อมูลเพื่อเข้าใจกลไกของตัวปัญหา รวมทั้งวิธีการแก้ปัญหา ผู้เรียนจะสามารถเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง ซึ่งผู้เรียนจะได้ฝึกฝนการสร้างองค์ความรู้โดยผ่านกระบวนการคิดด้วยการแก้ปัญหาอย่างมีความหมายต่อผู้เรียน

วัชรพงษ์ เล็กสูงงษ์ (2550) สรุปความหมายของการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐานไว้ว่า เป็นกระบวนการจัดการเรียนโดยใช้ปัญหาเป็นตัวกระตุ้นให้ผู้เรียน ได้ศึกษาค้นคว้าหาข้อมูลด้วยตนเอง เพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหา โดยจะแบ่งผู้เรียนเป็นกลุ่มย่อยเพื่อช่วยกันศึกษาอภิปรายปัญหา โดย

นำข้อมูลและประสบการณ์ที่ผู้เรียนมีอยู่มาวิเคราะห์อย่างมีวิจารณญาณเพื่อที่จะให้ผู้เรียนได้จดจำ ความรู้ใหม่ไว้ได้นานและรู้จักนำไปประยุกต์กับสถานการณ์ต่างๆจนสามารถแก้ไขปัญหาที่พบได้ในที่สุด

สรุปได้ว่า การจัดการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐานเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดจากการใช้ ปัญหาที่เกิดขึ้นจริงหรือสร้างสถานการณ์ที่เป็นปัญหาเป็นจุดเริ่มต้น กระตุ้นให้ผู้เรียนที่มีลักษณะเป็น กลุ่มเกิดการคิดแก้ปัญหาจากประสบการณ์ที่มีอยู่และจากการค้นคว้าเพื่อหาแนวทางในการแก้ปัญหา สามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง ตลอดจนสามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นเป็นกลุ่มได้

2.2.2 หลักการและลักษณะของการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน

Bridges (1992) กล่าวว่า ลักษณะของการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐานว่า ผู้เรียนจะต้องศึกษาค้นคว้าจากแหล่งข้อมูลที่มีอยู่ หรือที่ครูจัดหาให้มาแก้ปัญหาตามสถานการณ์ที่ได้รับมอบหมาย เป็นวิธีการสอนที่รวบรวมองค์ความรู้ในรูปแบบของปัญหา ผู้เรียนทำงานในบริบทที่เป็นกลุ่มเล็กๆรับผิดชอบการเรียนรู้ร่วมกันหรืออีกนัยหนึ่งผู้เรียนทำงานร่วมกันเป็นทีมเพื่อแก้ปัญหา โครงการที่ได้รับมอบหมายให้สำเร็จ และได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับหลักการของการจัดการเรียนรู้โดยใช้ ปัญหาเป็นฐานว่า มีลักษณะ 4 ประการ ได้แก่

- 1) การเรียนรู้เริ่มจากปัญหาที่เปรียบเสมือนตัวกระตุ้นผู้เรียนที่ตระหนักดีว่าสมรรถนะของตนเองที่มีอยู่ไม่พร้อมที่จะตอบสนองทันที โดยปัญหาที่มอบหมายให้ผู้เรียนเป็นปัญหาที่คาดว่าผู้เรียนจะเผชิญในงานอาชีพในอนาคต
- 2) ความรู้ที่ผู้เรียนคาดหวังว่าจะได้รับมาจากการแก้ปัญหาด้วยตนเองมากกว่าการให้หลักการหรือกฎเกณฑ์ไปท่องจำ
- 3) ผู้เรียนแต่ละคนร่วมทำงานเป็นทีมมีการแบ่งหน้าที่ในการสอนและเรียนรู้ซึ่งกันและกัน
- 4) การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่เกิดขึ้นในบริบทการทำงานเป็นกลุ่มเล็กๆ มากกว่าการสอนอย่างเป็นทางการในห้องเรียน

ทิตินา แคมมณี (2545) ได้เสนอตัวบ่งชี้การจัดการเรียนการสอนโดยใช้ปัญหาเป็นฐานไว้ 10 ประการ ดังนี้

- 1) ผู้สอนและผู้เรียนมีการร่วมกันเลือกปัญหาที่ตรงกับความสนใจหรือความต้องการของผู้เรียน
- 2) ผู้สอนและผู้เรียนมีการออกไปเผชิญสถานการณ์หรือปัญหาที่เกิดขึ้นจริงหรือผู้สอนมีการจัดสภาพการณ์ให้ผู้เรียนเผชิญปัญหาในห้องเรียน

- 3) ผู้สอนและผู้เรียนมีการร่วมกันวิเคราะห์
- 4) หาสาเหตุของปัญหา
- 5) ผู้เรียนมีการวางแผนการแก้ปัญหา ร่วมกันผู้สอนมีการให้คำปรึกษาแนะนำและช่วยอำนวยความสะดวกแก่ผู้เรียนในการแสวงหาแหล่งข้อมูล การศึกษาข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล
- 6) ผู้เรียนมีการศึกษาค้นคว้าและแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง
- 7) ผู้สอนมีการกระตุ้นให้ผู้เรียนแสวงหาทางเลือกในการแก้ปัญหาที่หลากหลายและพิจารณาเลือกวิธีที่เหมาะสม
- 8) ผู้เรียนมีการลงมือแก้ปัญหา รวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล สรุปและประเมินผล
- 9) ผู้สอนมีการติดตามการปฏิบัติงานของผู้เรียนและให้คำปรึกษา
- 10) ผู้สอนมีการประเมินผลการเรียนรู้ทั้งทางด้านผลงานและกระบวนการ

ทั้งนี้ ทิศนา ขัมมณี ได้สรุปองค์ประกอบของการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐานจากตัวบ่งชี้ 10 ประการข้างต้น พบว่า การเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน ประกอบด้วย 1) ปัญหา (Problem) 2) การบูรณาการความคิด (Integration of Idea) 3) การทำงานเป็นทีม (Teamwork) 4) กระบวนการแก้ปัญหา (Problem Solving Process) และ 5) การเรียนรู้ด้วยตนเอง (Self-learning)

นอกจากนี้ยังได้จัดกลุ่มการเรียนรู้ไว้เป็น 3 ประเภท ได้แก่

1) กลุ่มการเรียนรู้แบบร่วมมืออย่างเป็นทางการ (Formal Cooperative Learning Group) กลุ่มประเภทนี้ ครูจัดขึ้นโดยการวางแผน จัดระเบียบ กฎเกณฑ์ วิธีการและเทคนิคต่างๆ เพื่อให้ผู้เรียนได้ร่วมมือกันเรียนรู้สาระต่างๆ อย่างต่อเนื่อง ซึ่งอาจเป็นหลายๆ ชั่วโมงติดต่อกัน หรือหลายสัปดาห์ติดต่อกัน จนกระทั่งผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และบรรลุจุดมุ่งหมายตามที่กำหนด

2) กลุ่มการเรียนรู้แบบร่วมมืออย่างไม่เป็นทางการ (Informal Cooperative Learning Group) กลุ่มประเภทนี้ ครูจัดขึ้นเฉพาะกิจเป็นครั้งคราว โดยสอดแทรกอยู่ในการสอนปกติอื่นๆ โดยเฉพาะการสอนแบบบรรยาย ครูสามารถจัดกลุ่มการเรียนรู้แบบร่วมมือสอดแทรกเข้าไปเพื่อช่วยให้ผู้เรียนมุ่งความสนใจ หรือใช้ความคิดเป็นพิเศษในสาระบางจุด

3) กลุ่มการเรียนรู้แบบร่วมมืออย่างถาวร (Cooperative Base Group) หรือ Long-term Group กลุ่มประเภทนี้ เป็นกลุ่มการเรียนรู้ที่สมาชิกกลุ่มมีประสบการณ์การทำงาน/ การเรียนรู้ร่วมกันมานานมากกว่า 1 หลักสูตร หรือภาคการศึกษา จนกระทั่งเกิดสัมพันธ์ภาพที่แน่นแฟ้น สมาชิกกลุ่มมีความผูกพัน ห่วงใย ช่วยเหลือกันและกันอย่างต่อเนื่องในการเรียนรู้แบบร่วมมือ มักจะมีกระบวนการดำเนินงานที่ต้องทำเป็นประจำ เช่น การเขียนรายงาน การเสนอผลงานของกลุ่ม การตรวจผลงาน เป็นต้น ในกระบวนการที่ใช้หรือดำเนินการเป็นกิจวัตรในการเรียนรู้แบบร่วมมือนี้ เรียกว่า Cooperative Learning Scripts ซึ่งหากสมาชิกกลุ่มปฏิบัติอย่างต่อเนื่องเป็นเวลานาน จะเกิดเป็นทักษะที่ชำนาญในที่สุด

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2546) กล่าวถึงลักษณะสำคัญของการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน ดังนี้

- 1) ต้องมีสถานการณ์ที่เป็นปัญหาและเริ่มต้นการจัดกระบวนการเรียนรู้ด้วยการใช้ปัญหาเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้
- 2) ปัญหาที่นำมาใช้ในการจัดกระบวนการเรียนรู้ควรเป็นปัญหาที่เกิดขึ้น พบเห็นได้ในชีวิตจริงของผู้เรียนหรือมีโอกาสเกิดขึ้นจริง
- 3) ผู้เรียนเรียนรู้โดยการนำตนเอง (Self-directed Learning) ค้นหาและแสวงหาความรู้คำตอบด้วยตนเอง ดังนั้นผู้เรียนจึงต้องวางแผนการเรียนด้วยตนเอง บริหารเวลาเอง คัดเลือกวิธีการเรียนรู้และประสบการณ์การเรียนรู้ รวมทั้งประเมินผลการเรียนรู้ด้วยตนเอง
- 4) ผู้เรียนเรียนเป็นกลุ่มย่อยเพื่อประโยชน์ในการค้นหาความรู้ร่วมกัน เป็นการพัฒนาทักษะการแก้ปัญหาด้วยเหตุและผลฝึกให้ผู้เรียนมีทักษะการรับส่งข้อมูล เรียนรู้เกี่ยวกับความแตกต่างระหว่างบุคคลและฝึกการจัดการระบบตนเองเพื่อพัฒนาความสามารถในการทำงานร่วมกันเป็นทีม ความรู้และคำตอบที่ได้มีความหลากหลาย องค์กรความรู้จะผ่านการวิเคราะห์โดยผู้เรียน มีการสังเคราะห์และตัดสินใจร่วมกัน การจัดการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐานนี้นอกจากจัดการเรียนเป็นกลุ่มแล้วยังสามารถจัดให้ผู้เรียนเรียนรู้เป็นรายบุคคลได้ แต่อาจทำให้ผู้เรียนขาดทักษะในการทำงานร่วมกับผู้อื่น
- 5) การเรียนรู้มีลักษณะการบูรณาการความรู้และทักษะกระบวนการต่างๆ เพื่อให้ผู้เรียนได้รับความรู้และคำตอบที่กระจ่าง
- 6) ความรู้ที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้จะได้มาภายหลังจากผ่านกระบวนการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน
- 7) ทำการประเมินผลจากสภาพจริง โดยพิจารณาจากการปฏิบัติงานของผู้เรียน

2.2.3 กระบวนการและขั้นตอนของการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน

นักการศึกษาหลายท่านทั้งในต่างประเทศและประเทศไทยเอง ที่ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการและหรือขั้นตอนของการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐานเอาไว้ เช่น

Julie (2007) เสนอกระบวนการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน 4 ขั้นตอน คือ

- 1) ผู้สอนเป็นผู้นำเสนอปัญหาให้กับผู้เรียนโดยใช้สื่อ เช่น รูปภาพ วิดีโอ หรือบทความ และให้ผู้เรียนศึกษาปัญหาและแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหานั้น
- 2) ผู้สอนจัดกลุ่มย่อยให้กับผู้เรียน เพื่อให้ศึกษาและสำรวจความรู้ที่ตนเองมีและยังไม่มี โดยผู้สอนทำหน้าที่แนะนำให้ผู้เรียนเข้าใจปัญหาที่ตนเองได้รับ กระตุ้นผู้เรียนให้เกิดความต้องการ

เรียนรู้และหาทางเลือกที่ดีที่สุดสำหรับปัญหานั้น ให้โอกาสผู้เรียนได้ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากอินเทอร์เน็ต หนังสือ วารสาร หนังสือพิมพ์ โทรทัศน์และโทรศัพท์และให้แรงเสริมกับผู้เรียนเมื่อผู้เรียนพบวิธีการแก้ปัญหาเพื่อให้ผู้เรียนมั่นใจว่าจะนำความรู้ที่ได้ไปใช้อย่างไร

3) ผู้เรียนนำเสนอวิธีการแก้ปัญหาที่ได้สร้างขึ้น ผู้สอนทำหน้าที่สังเกตการณ์มีส่วนร่วมกิจกรรม การใช้ภาษาและการแก้ปัญหาของผู้เรียน

4) ผู้เรียนสรุปและเลือกแนวทางในการแก้ปัญหาที่ดีที่สุด โดยมีผู้สอนเป็นผู้สังเกตการณ์ มีส่วนร่วมในกิจกรรม

มัทธา ธรรมบุศย์ (2550) ได้แบ่งขั้นตอนในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน ออกเป็น 2 ลำดับ โดยแยกเป็นลำดับของผู้สอน และลำดับของผู้เรียน ดังนี้

ลำดับขั้นตอนของผู้สอน 5 ขั้นตอน คือ

1) ขั้นสร้างกลุ่มย่อย (Form Small Group) ก่อนจะเริ่มต้นการสอน ผู้สอนแบ่งผู้เรียนออกเป็นกลุ่มย่อย กลุ่มละประมาณ 5-6 คน อาจแบ่งตามความสมัครใจของผู้เรียนหรือโดยผู้สอนกำหนดไว้ล่วงหน้าก็ได้

2) ขั้นนำเสนอปัญหา (Present the Problem Statement) เป็นขั้นที่ผู้สอนฉายภาพสถานการณ์ปัญหาให้ผู้เรียนได้รับรู้ โดยปัญหาอาจนำมาจากกรณีตัวอย่าง จากโทรทัศน์ รายงาน หรือปัญหาจากชีวิตจริงที่สำคัญคือ ปัญหาควรมีลักษณะคลุมเครือ ไม่ชัดเจน ไม่ควรใช้ปัญหาที่ง่ายเกินไปจนกระทั่งผู้เรียนสามารถใช้ความรู้เดิมในการแก้ปัญหาได้ เพราะจุดประสงค์ของการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐานคือ ระหว่างที่ผู้เรียนอยู่ในกระบวนการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐานนั้น ต้องการให้ผู้เรียนค้นคว้าหาความรู้เพื่อให้ได้ความคิดรวบยอด หลักการหรือทักษะใหม่ๆให้มากที่สุด

3) ขั้นกระบวนการกลุ่ม (Activate the Group) เป็นขั้นที่สอนกระตุ้นผู้เรียนทุกกลุ่มให้ช่วยกันระดมความคิด โดยอาศัยความรู้เดิมที่แต่ละคนมีอยู่ แล้วจึงสะท้อนสิ่งที่ตนรู้ให้เพื่อนๆในกลุ่มได้รับรู้ ซึ่งในขั้นนี้ผู้สอนต้องให้อิสระแก่ผู้เรียน ไม่ควบคุมจนเกินไป

4) ขั้นเสนอผลการระดมความคิด (Provide Feedback) เป็นขั้นที่ผู้สอนให้ผู้เรียนรายงานผลการระดมความคิดของกลุ่มเพื่อให้สมาชิกทั้งชั้นเรียนได้รับรู้ โดยอาจให้ตัวแทนกลุ่มออกมาเขียนบนกระดานหรือให้รายงานหน้าชั้นก็ได้ หลังจากนั้นจึงให้ผู้เรียนทุกคนร่วมกันอภิปราย

5) ขั้นเสนอแนวทางแก้ปัญหา (Ask for Solution) เป็นขั้นที่ผู้สอนขอให้ผู้เรียนแต่ละกลุ่มหาทางออกหรือเสนอวิธีแก้ปัญหาว่าจะอย่างไร ผู้สอนมีหน้าที่แนะนำผู้เรียนให้ไปศึกษาค้นคว้าหาข้อมูลเพิ่มเติมจากภายนอกกลุ่ม เช่น ศึกษาจากตำราเอกสารทางวิชาการ สัมภาษณ์ผู้รู้หรือผู้เชี่ยวชาญต่างๆที่เกี่ยวข้อง การทำงานในขั้นตอนนี้ผู้เรียนจะทำเป็นรายบุคคลหรือร่วมกันทำเป็นกลุ่มก็ได้

ลำดับขั้นตอนของผู้เรียน มี 4 ขั้นตอน คือ

1) ขั้นกำหนดประเด็นปัญหาอย่างรอบคอบ (Define the Problem Carefully) ในขณะที่เข้าร่วมกลุ่ม ผู้ที่ทำหน้าที่ประธานของกลุ่มต้องพยายามให้สมาชิกทุกคนคิดประเด็นที่เป็นปัญหาอย่างแท้จริง

2) ขั้นสำรวจแนวทางแก้ปัญหาที่เป็นไปได้ (Explore Possible Solution) เป็นขั้นที่ผู้เรียนสำรวจแนวทางแก้ไขปัญหาที่มีโอกาสประสบความสำเร็จ โดยการระดมสมองจากกลุ่ม ประธานกลุ่มต้องพยายามให้สมาชิกทุกคนได้พูดและรับฟังความคิดเห็นของคนอื่นๆในกลุ่มด้วย

3) ขั้นจำกัดทางเลือก (Narrow the Choice) หลังจากกลุ่มได้กำหนดรายการสมมติฐานหลายๆ สมมติฐานแล้ว ต้องพยายามจำกัดทางเลือกให้แคบลง โดยอาจลองจัดลำดับความเป็นไปได้และเลือกแนวทางที่เหมาะสมที่สุด

4) ขั้นทดสอบผลการแก้ปัญหา (Test a Solution) เป็นขั้นที่ผู้เรียนนำเสนอความคิดเห็นของกลุ่มที่ได้จากการไปศึกษาค้นคว้านอกห้องเรียนให้ผู้สอนและเพื่อนๆทั้งชั้นได้รับทราบ ถ้าวิธีการที่กลุ่มนำมาเสนอไม่เป็นที่ยอมรับ ซึ่งอาจเป็นเพราะยังค้นหาวิธีการที่ถูกต้องไม่ได้ ผู้เรียนจะต้องกลับไปเริ่มต้นการศึกษาใหม่อีกครั้งหนึ่ง

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2550) ได้เสนอขั้นตอนในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน 6 ขั้นตอน ดังนี้

1) ขั้นกำหนดปัญหา เป็นขั้นที่ผู้สอนจัดสถานการณ์ต่างๆ กระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความสนใจและมองเห็นปัญหา สามารถกำหนดสิ่งที่เป็นปัญหาที่ผู้เรียนอยากรู้หรืออยากเรียนได้และเกิดความสนใจที่จะค้นหาคำตอบ

2) ขั้นทำความเข้าใจกับปัญหา ผู้เรียนจะต้องทำความเข้าใจกับปัญหาที่ต้องการเรียนรู้ ซึ่งผู้เรียนจะต้องอธิบายสิ่งต่างๆที่เกี่ยวข้องกับปัญหาได้

3) ขั้นดำเนินการศึกษาค้นคว้า ผู้เรียนกำหนดสิ่งที่ต้องเรียน ดำเนินการศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองด้วยวิธีการหลากหลาย

4) ขั้นสังเคราะห์ความรู้ เป็นขั้นที่ผู้เรียนนำความรู้ที่ได้ค้นคว้ามาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน อภิปรายผลและสังเคราะห์

5) ขั้นสรุปและประเมินค่าของคำตอบ ผู้เรียนแต่ละกลุ่มสรุปผลงานของกลุ่มตนเอง และประเมินผลงานว่าข้อมูลที่ศึกษาค้นคว้ามีความเหมาะสมหรือไม่เพียงใด โดยพยายามตรวจสอบแนวคิดภายในกลุ่มของตนเองอย่างอิสระ ทุกกลุ่มช่วยกันสรุปองค์ความรู้ในภาพรวมของปัญหาอีกครั้ง

6) นำเสนอและประเมินผลงาน ผู้เรียนนำข้อมูลที่ได้มาจัดระบบองค์ความรู้และนำเสนอเป็นผลงานในรูปแบบที่หลากหลาย ผู้เรียนทุกกลุ่มรวมทั้งผู้ที่เกี่ยวข้องกับปัญหาร่วมกันประเมินผลงาน

จากกระบวนการและขั้นตอนที่ได้ทบทวนวรรณกรรมข้างต้น สรุปได้ว่ากระบวนการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน มีดังนี้ 1) การเสนอหรือกำหนดปัญหา โดยปัญหานั้นต้องถูกนำเสนอในรูปแบบเหมือนสถานการณ์จริง 2) จัดผู้เรียนเป็นกลุ่มย่อยๆ เพื่อให้ผู้เรียนได้ทำงานร่วมกันในการศึกษาค้นคว้า ข้อมูล ความรู้ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหานั้น และรวมถึงได้ร่วมกันแสดงความคิดเห็น และหาวิธีการแก้ปัญหา ได้มีการถ่ายทอดข้อมูล ประสบการณ์ ความรู้ซึ่งกันและกันอย่างมีเหตุผล 3) กลุ่มเลือกวิธีการแก้ปัญหาที่เหมาะสมและนำเสนอวิธีการแก้ปัญหานั้น 4) ผู้สอนทำหน้าที่กระตุ้นชี้แนะ ให้คำปรึกษาและสนับสนุนตลอดกิจกรรมการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เรียนได้เกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง และ 5) ผู้สอนสังเกตและประเมินทักษะและความรู้ที่ได้มาของผู้เรียนด้วยวิธีการประเมินตามสภาพจริงจากการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้ที่เกิดขึ้น

อนึ่ง การที่ผู้วิจัยได้เลือกแนวทางการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมและแนวทางการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน มาเป็นแนวคิดหลักในการสร้างกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด กับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นสมาชิกและเยาวชนในชุมชนแออัด เนื่องจากเนื้อหาที่ผู้วิจัยสนใจคือเรื่องการจัดการความขัดแย้งนั้น เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติมากกว่าการคิดจึงเป็นเรื่องของประสบการณ์ ดังนั้นการใช้แนวคิดนี้จึงมีความเหมาะสมมากกว่าแนวคิดอื่นๆ ในการที่สมาชิกและเยาวชนในชุมชนจะมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากประสบการณ์ซึ่งกันและกัน แนวคิดนี้จึงมีความสอดคล้องกับทั้งกลุ่มเป้าหมายและเนื้อหาในเรื่องที่ผู้วิจัยสนใจในการศึกษา และในส่วนของแนวทางการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐานนั้นก็มีความเหมาะสมกับสถานการณ์หรือโลกปัจจุบัน ตามที่ Barell (2011) เสนอว่าการเรียนรู้จากปัญหาเป็นวิธีการที่ดีที่สุดในการพัฒนาทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 เนื่องจากในศตวรรษที่ 21 นี้ มีความพิเศษกว่ายุคก่อนหน้าเนื่องจากในยุคนี้ โลกมีความซับซ้อนในการสื่อสาร การอยู่ร่วมกัน และมีความขัดแย้งมากยิ่งขึ้น การทำความเข้าใจและการจัดการปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นการปรับตัวที่รองรับการเปลี่ยนแปลงในโลก ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้วางแนวคิดทั้งสองนี้ไว้เพื่อสร้างกิจกรรมการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนให้กับสมาชิกและเยาวชนในชุมชนแออัดมีศักยภาพในการพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อการเปลี่ยนแปลงตนเองของคู่ขัดแย้ง นำไปสู่การจัดการความขัดแย้งโดยใช้วิธีการเชิงสมานฉันท์ต่อไป

2.3 แนวคิดเรื่องความขัดแย้งและการจัดการความขัดแย้ง

ในส่วนนี้จะกล่าวถึงแนวคิดเรื่องความขัดแย้ง การจัดการความขัดแย้ง และยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.3.1 แนวคิดเรื่องความขัดแย้ง

2.3.1.1 ความหมายของ “ความขัดแย้ง”

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ได้ให้คำอธิบายเกี่ยวกับความหมายของ “ความขัดแย้ง” ไว้ดังนี้ “ขัด” หมายถึง ไม่ทำตาม ฝ่าฝืน ขืนไว้ ส่วนคำว่า “แย้ง” หมายถึง ไม่ตรงหรือลงรอยเดียวกัน และ คำว่า “ขัดแย้ง” หมายถึง ไม่ลงรอยกัน ซึ่งเมื่อสรุปความแล้ว “ความขัดแย้ง” จึงหมายถึง เรื่องที่ไม่ลงรอยกัน หรือเรื่องที่มีการกระทำ ความคิด ความเห็นที่ไม่ตรงกัน

พจนานุกรมของเว็บสเตอร์ (Webster, 1841) ได้ให้ความหมายของคำว่า ความขัดแย้ง (Conflict) ไว้ว่าคือ

- 1) การต่อสู้ การรบกวน การสงคราม
- 2) การแข่งขันหรือการกระทำที่ตรงกันข้าม (ซึ่งสืบเนื่องมาจาก ความต่างกันในเรื่องความคิดเห็น ความสนใจ หรือบุคลิกภาพ)ความคับข้องใจ ซึ่งเกิดมาจากความปรารถนาแรงขับ ความต้องการที่ขัดกันทั้งภายในและภายนอกตัวบุคคล

- 3) การไม่ถูกกัน ความคิดหรือการกระทำที่ไม่เหมือนกัน ตรงกันข้าม

นอกจากนี้ยังมีผู้ให้ความหมายของคำว่า “ความขัดแย้ง” ไว้ต่างๆ ดังนี้

คำว่า "ความขัดแย้ง" ตรงกับภาษาอังกฤษว่า "Conflict" ซึ่งมีรากศัพท์จากภาษาละตินว่า Confligere แปลว่า การต่อสู้ การทำสงคราม ความพยายามที่จะเป็นเจ้าของ การเผชิญหน้าเพื่อมุ่งร้าย การกระทำที่ไปด้วยกันไม่ได้ คือ มีลักษณะตรงกันข้าม คือการไม่ถูกกันเมื่อบุคคลมีความคิด ความสนใจ ความต้องการ หรือการกระทำที่ไม่เหมือนกัน (ซูเกียรติ แฉวปัดลา, 2537)

ความขัดแย้ง (Conflict) หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่เกี่ยวข้องกับจุดมุ่งหมายหรือวิธีการ หรือทั้งสองอย่าง แต่เป็นการพึงพาอาศัยในทางลบ อาจกล่าวอย่างกว้างๆ ได้ว่า ความขัดแย้ง หมายถึง การที่แต่ละฝ่ายไป ด้วยกันไม่ได้ในเรื่องเกี่ยวกับความต้องการ ไม่ว่าจะมีความต้องการจริง หรือศักยภาพที่จะเกิดตามต้องการ (เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์, 2540)

ความขัดแย้งเป็นการต่อสู้กันหรือการแข่งขันระหว่างความคิด ความเห็น ความสนใจ หรือผลประโยชน์ มุมมอง รสนิยม ค่านิยม แนวทาง ความชอบ อำนาจ สถานภาพ ทรัพยากร ฯลฯ (วันชัย วัฒนศัพท์ และคณะ, ผู้แปล, 2542)

ความขัดแย้งเป็นเวทีการเจรจาต่อรองและการจัดการความสัมพันธ์เชิงอำนาจ กล่าวคือ ความขัดแย้งสามารถที่จะเปลี่ยนแปลงสถานภาพไปตามเงื่อนไขของสังคมได้ เริ่มจากการเป็นความขัดแย้งที่

ไม่ได้รับการยอมรับ แต่ได้มีการต่อสู้ทำทนายอำนาจรัฐหรือหน่วยงานที่มีอำนาจจนทำให้ได้มาซึ่งสิทธิที่จะขัดแย้ง ความขัดแย้งเดิมจึงเริ่มมีสถานะเป็นความขัดแย้งที่ชอบธรรม จากจุดนี้เองความขัดแย้งจะถูกจัดให้อยู่บนเวทีที่ยอมรับกันได้ และกระบวนการต่างๆ เพื่อจัดการความขัดแย้งก็จะถูกกำหนดขึ้น จนกลายเป็นวิธีปฏิบัติที่ใช้กันเป็นปกติ (ฉันทนา บรรพศิริโชติ, 2542)

ความขัดแย้งเป็นเรื่องธรรมดาที่เกิดขึ้นทุกเมื่อเชื่อกันในตัวเองคนเดียว ในครอบครัว ในชุมชน ในองค์กร ในประเทศของเรา หรือระหว่างประเทศ ไม่ใช่เรื่องเลวร้ายหากความขัดแย้งสามารถคลี่คลายตัวเองและเปลี่ยนไปในทางสร้างสรรค์ นำไปสู่ข้อยุติ หรือหาทางออกได้ (วันชัย วัฒนศัพท์, 2550)

ความขัดแย้งเป็นกระบวนการทางสังคม ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อแต่ละฝ่ายมีจุดมุ่งหมายที่ไม่สามารถไปด้วยกันได้และมีค่านิยมที่แตกต่างกัน โดยความแตกต่างนี้มักเกิดจากการรับรู้มากกว่าที่จะเป็นความแตกต่างที่เกิดขึ้นจริงๆ (Allan, 1981)

ความขัดแย้ง หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่เกี่ยวข้องกับจุดมุ่งหมายหรือวิธีการหรือทั้งสองอย่าง โดยเป็นการพึ่งพาอาศัยกันในทางลบ หรืออาจกล่าวได้ว่าความขัดแย้ง หมายถึง การที่แต่ละฝ่ายไปด้วยกันไม่ได้ในเรื่องที่เกี่ยวกับความต้องการซึ่งอาจจะเป็นความต้องการจริงๆ หรือศักยภาพที่จะเกิดความต้องการก็ตาม (Bertram and Jeffrey, 1976)

ความขัดแย้งเป็นสภาพที่เกิดขึ้นเมื่อมีบุคคลสองฝ่ายหรือมากกว่าซึ่งต้องทำงานพึ่งพาอาศัยกัน มีปฏิสัมพันธ์กัน มีความเห็นที่ไปด้วยกันไม่ได้หรือไม่สอดคล้องกัน (Roy and Margaret, 1982)

จากความหมายดังกล่าวมา พอสรุปได้ว่า “ความขัดแย้ง” เป็นความรู้สึกรู้สึกนึกคิด หรือการกระทำที่ขัดกันทั้งภายในตนเอง ระหว่างบุคคล และระหว่างกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นชุมชน สังคม หรือประเทศ ซึ่งมีผลทำให้เกิดการแข่งขัน หรือการทำลายกันหรืออาจจะทำให้มีผลในทางสร้างสรรค์ก็ได้

2.3.1.2 ลักษณะของความขัดแย้ง (สมิต สัจฉกร, 2551)

- 1) ต้องมีสองฝ่ายขึ้นไป (เพราะความขัดแย้งจะไม่เกิดขึ้นได้ถ้าไม่มีคู่กรณีอีกฝ่าย)
- 2) เป้าหมายหรือผลประโยชน์ไม่ตรงกัน (Incompatible Goal) ไม่เห็นพ้องต้องกันหรือตกลงกันไม่ได้
- 3) คู่กรณีในความขัดแย้งต้องมีความเกี่ยวข้องกัน

2.3.1.3 ประเภทของความขัดแย้ง

วันชัย วัฒนศัพท์ (2547) ได้แบ่งประเภทของความขัดแย้งเป็น 5 ประเภท และได้กล่าวถึงสาเหตุของความขัดแย้งไว้ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ประเภทและสาเหตุของความขัดแย้ง

ประเภทของความขัดแย้ง	สาเหตุ
1. ความขัดแย้งด้านข้อมูล (Data Conflict)	<ul style="list-style-type: none"> - ขาดข้อมูล - ข้อมูลผิดพลาด - มุมมองที่ต่างกันว่าข้อมูลอะไรจำเป็น - การแปลผลข้อมูลที่แตกต่างกันไป - ความแตกต่างของการเก็บและศึกษาข้อมูล
2. ความขัดแย้งด้านความสัมพันธ์ (Relationship Conflict)	<ul style="list-style-type: none"> - อารมณ์ที่รุนแรง - การรับรู้คลาดเคลื่อน - ทศนคติตายตัว - การสื่อสารไม่ดี - การสื่อสารผิดพลาด - ความประพฤติเชิงลบซ้ำซาก
3. ความขัดแย้งด้านค่านิยม (Value Conflict)	<ul style="list-style-type: none"> - ความเชื่อที่ไม่ลงรอยกัน ไม่ว่าจะเป็นภาพจริงหรือภาพจากการรับรู้ - ระบบค่านิยมที่แตกต่างกัน
4. ความขัดแย้งเชิงโครงสร้าง (Structural Conflict)	<ul style="list-style-type: none"> - ทรัพยากรที่หายาก - เวลา - ปัจจัยทางภูมิศาสตร์ - อำนาจ / เจ้าหน้าที่ - การตัดสินใจ
5. ผลประโยชน์ (Interest Conflict)	<ul style="list-style-type: none"> - เนื้อหา (เงินทอง ทรัพยากร ที่เป็นรูปธรรม เวลา) - วิธีการ (ปัญหาด้านกิริยา มารยาทถูกนำมาพูดถกเถียง) - เกี่ยวกับจิตใจ (มุมมองในความเชื่อ ความยุติธรรม หรือความนับถือ)

2.3.1.4 ระดับของความขัดแย้ง

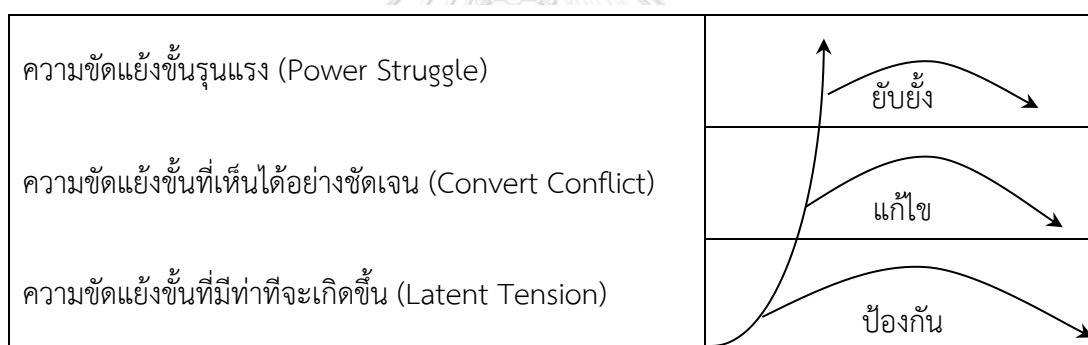
Ury (2000) ได้จัดระดับและการจัดการความขัดแย้งในแต่ละระดับไว้ดังนี้

1) ความขัดแย้งขั้นที่มีท่าทีที่จะเกิดขึ้น (Latent Tension) มีสาเหตุมาจากความผิดพลาด ความยากจน และความสัมพันธ์ ซึ่งสามารถใช้วิธีการป้องกัน (Prevent) ไม่ให้ความขัดแย้งเกิดขึ้น

2) ความขัดแย้งขั้นที่เห็นได้อย่างชัดเจน (Convert Conflict) มีสาเหตุมาจากความไม่เท่าเทียมด้านอำนาจ ความไม่ยุติธรรม การทะเลาะเบาะแว้ง การโต้เถียงกัน การทำร้ายกัน และผลประโยชน์ ซึ่งสามารถใช้วิธีการแก้ไข (Resolve) ไม่ให้ความขัดแย้งเกิดขึ้น โดยใช้คนกลางเป็นผู้ไกล่เกลี่ย การใช้อำนาจตุลาการ

3) ความขัดแย้งขั้นรุนแรง (Power Struggle) มีสาเหตุมาจากการไม่เอาใจใส่ และการไม่ป้องกันปัญหาความขัดแย้ง ซึ่งสามารถใช้วิธีการยับยั้งไม่ให้ความขัดแย้งเกิดขึ้น โดยใช้คนกลางเป็นผู้ชี้ขาด รวมถึงใช้พยานหลักฐานในการจัดการความขัดแย้ง

ดังแสดงในแผนภาพที่ 3

แผนภาพที่ 3 แสดงระดับของความขัดแย้ง

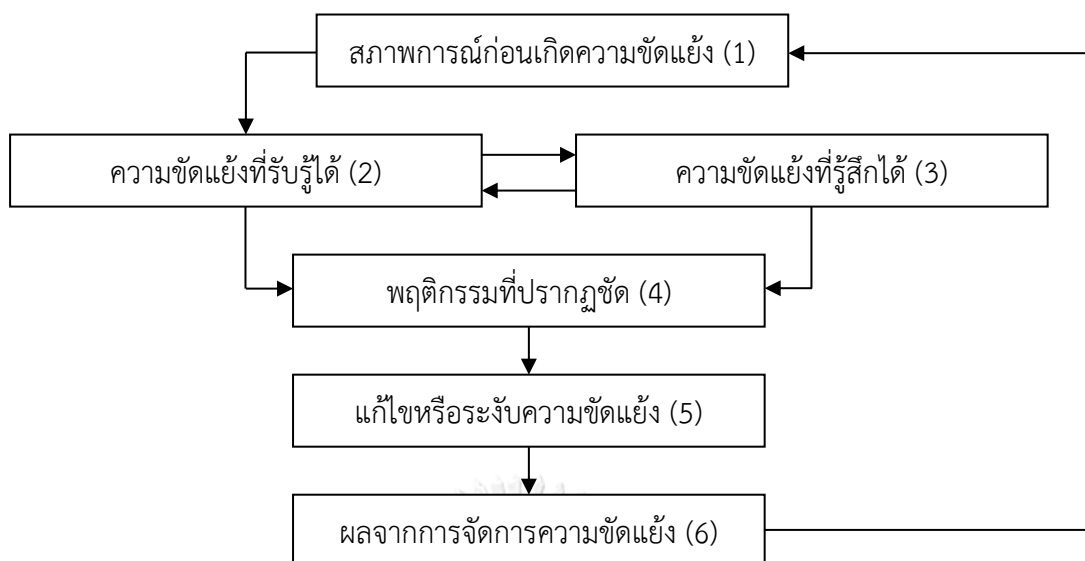
CHULALONGKORN UNIVERSITY

(ที่มา: Ury, 2000)

2.3.1.5 กระบวนการของความขัดแย้ง (เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์, 2540)

ความขัดแย้งเป็นกระบวนการซึ่งประกอบด้วยสถานการณ์ของความขัดแย้ง และขั้นตอนต่างๆ ของความขัดแย้ง ในสถานการณ์ของความขัดแย้งประกอบด้วยองค์ประกอบต่างๆ เช่น พฤติกรรมปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ซึ่งตามแนวคิดของฟิลเลย์ (Filley อ้างถึงใน เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์, 2534) เห็นว่า ความขัดแย้งเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นระหว่างสองฝ่ายหรือมากกว่า (ฝ่ายในที่นี้หมายถึง บุคคล กลุ่มบุคคล หรือองค์การ)

กระบวนการของความขัดแย้งออกเป็น 6 ขั้นตอน ดังแสดงในแผนภาพที่ 4 โดยมีรายละเอียดดังนี้

แผนภาพที่ 4 กระบวนการของความขัดแย้งตามแนวคิดของฟิลเลย์ (Filley)

(ที่มา: สุเทพ พงศ์ศรีวัฒน์, 2544)

Filley ได้เสนอกระบวนการของความขัดแย้ง โดยแบ่งออกเป็น 6 ขั้นตอน ดังนี้ (ดูแผนภาพที่ 4 ประกอบ)

1) สภาพการณ์ก่อนเกิดความขัดแย้ง (Antecedent Condition of Conflict) เป็นลักษณะของสภาพการณ์ที่อาจปราศจากความขัดแย้ง แต่จะนำไปสู่ความขัดแย้งเช่น

1.1) ลักษณะส่วนบุคคลคนบางคนมีลักษณะที่พร้อมจะก่อให้เกิดความขัดแย้งกับผู้อื่นอยู่เสมอ เช่น ก้าวร้าวไม่รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น มีอคติต่อผู้อื่น จู้จู้จุกจิกไม่มีมนุษยสัมพันธ์

1.2) จุดมุ่งหมาย ค่านิยม วัตถุประสงค์ แตกต่างกัน

1.3) ปัญหาอุปสรรคจากการสื่อสาร

1.4) ความจำกัดของทรัพยากร

1.5) ลักษณะโครงสร้างประเภทขององค์กร ได้แก่ บรรยากาศในการทำงาน การแข่งขันให้ได้มาซึ่งความสำเร็จ

2) ความขัดแย้งที่รับรู้ได้ (Perceived Conflict) เป็นการรับรู้จากสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นของฝ่ายต่างๆ ว่ามีความขัดแย้งเกิดขึ้น

3) ความขัดแย้งที่รู้สึกได้ (Felt Conflict) เป็นความรู้สึกของบุคคลว่าเกิดความขัดแย้ง โดยอาจมีความรู้สึก ว่า ถูกคุกคาม ถูกเกลียดชัง กลัว หรือไม่ไว้วางใจ

4) พฤติกรรมที่ปรากฏชัด (Manifest Behavior) เป็นการแสดงออกของบุคคลเมื่อรับรู้ หรือรู้สึก ว่ามีความขัดแย้งเกิดขึ้น อาจแสดงความก้าวร้าว การแข่งขันการโต้เถียงหรือการแก้ปัญหา

5) การแก้ปัญหาหรือระงับความขัดแย้ง (Conflict Resolution or Supervision) เป็นการทำให้ความขัดแย้งสิ้นสุดลงอาจโดยให้ทุกฝ่ายตกลงกัน หรือให้ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดชนะไป

6) ผลจากการจัดการความขัดแย้งจะมีทั้งแง่ดีและแง่ไม่ดี หมายความว่า ความขัดแย้งอาจเป็นในลักษณะในทางสร้างสรรค์หรือทำลายก็ได้

2.3.2 แนวคิดเรื่องการจัดการความขัดแย้ง

เมื่อกล่าวถึงคำว่า “การจัดการความขัดแย้ง” อาจจะมีคำถามว่า “การจัดการความขัดแย้ง” ต่างจาก “การแก้ไขความขัดแย้ง” อย่างไร

มารค ตามไท (2542) ชี้ว่า “การจัดการความขัดแย้ง” หมายถึง การแปรสภาพสถานการณ์ให้เข้าใจซึ่งกันและกันมากขึ้น ในกรณีการแก้ไขปัญหาได้ ก็ถือเป็นการจัดการความขัดแย้งแบบหนึ่งซึ่งการแปรรูปความขัดแย้งอาจทำได้ในหลายลักษณะ เช่น อาจแปรรูปแบบความขัดแย้งเกี่ยวกับการสร้างเชื่อเป็นเรื่องอื่น คือ เรื่องการอยู่ร่วมกันในสังคม เชื่อนจึงกลายเป็นเรื่องหนึ่งเท่านั้น

วันชัย วัฒนศัพท์ (2550) เห็นว่า “การจัดการความขัดแย้งโดยสันติวิธี” คือ กระบวนการจัดการ (Management) หรือแก้ (Resolution) ปัญหาความขัดแย้งอย่างสันติ โดยขยายความว่า “เมื่อเกิดความขัดแย้ง หรือข้อพิพาทแล้วจะหาทางออกในการจัดการหรือแก้ปัญหาโดยไม่ใช้ความรุนแรงได้อย่างไร”

จะเห็นได้ว่า “การจัดการความขัดแย้ง (Conflict Management)” นั้น เกี่ยวข้องกับ “การแก้ไขความขัดแย้ง (Conflict Resolution)” และการเปลี่ยนรูปความขัดแย้งไปเป็นรูปแบบอื่น (Transformation) ซึ่งสรุปก็คือ “การจัดการความขัดแย้ง” หมายรวมถึง “การแก้ไขหรือการเปลี่ยนรูปความขัดแย้งให้เป็นไปในทางที่ดีขึ้น”

วิธีการจัดการความขัดแย้งมีอย่างหลากหลายไม่จำเพาะเจาะจงวิธีการใดวิธีการหนึ่ง แต่จากการเลือกวิธีการเข้ามาจัดการความขัดแย้งนั้นอาจจะได้ผลออกมาต่างกัน เพราะฉะนั้นการจัดการความขัดแย้งต้องคำนึงถึงความสามารถในการปรับปรุงกระบวนการในการจัดการให้เข้ากับสถานการณ์ ตัวบุคคล สาเหตุ และพฤติกรรมความขัดแย้งนั้นด้วย แต่การจัดการความขัดแย้ง โดยมากมักมุ่งเน้นที่จะจัดการเพื่อให้ได้ผลออกมาว่าฝ่ายหนึ่งแพ้ อีกฝ่ายหนึ่งชนะเพื่อหาข้อยุติความขัดแย้งนั้นๆ ซึ่งต่างจากการจัดการความขัดแย้งโดยใช้ยุติธรรมสมานฉันท์ที่มุ่งเน้นไปที่การไกล่เกลี่ย การชดใช้ เยียวยา ผู้เสียหาย และเปิดโอกาสให้ผู้กระทำผิดได้กลับตัว

ทั้งนี้ วิธีการจัดการความขัดแย้งมี 3 วิธี ได้แก่ (ลัดดา วิศิษฐานนท์, 2534)

1) วิธีชนะ-แพ้ (Win-Lose Method) คือ มีฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดได้สิ่งที่ต้องการเป็นฝ่ายชนะไป ส่วนอีกฝ่ายเป็นฝ่ายแพ้ สาเหตุของการแพ้ อาจเกิดจากการใช้อำนาจหน้าที่หรือการใช้เสียงข้างมากใน

การดำเนินการ เสี่ยงข้างน้อยจึงแพ้ซึ่งผู้แพ้อาจเกิดความรู้สึกสูญเสียและภาวะคับข้องใจเกิดขึ้น วิธีแบบนี้ประกอบด้วยวิธีย่อยๆ คือ

1.1) วิธีการบังคับ (Forcing) โดยอีกฝ่ายหนึ่งมีอำนาจเหนือกว่าอีกฝ่ายและไร้อำนาจของตนเองบังคับให้อีกฝ่ายยินยอมและยุติข้อขัดแย้งซึ่งวิธีนี้อาจนำไปสู่ความคิดแก้แค้นเพราะการจัดการปัญหาแบบนี้มีการแก้ที่สาเหตุของปัญหา จึงทำให้ปัญหายังคงอยู่

1.2) วิธีการทำให้สถานการณ์ของความขัดแย้งสงบลง (Smoothing) เป็นวิธีการที่มีลักษณะเป็นการเข้าไปทำให้สถานการณ์ของความขัดแย้งที่กำลังเกิดขึ้นให้สงบลงเพื่อไม่ให้ความขัดแย้งขยายวงกว้างขวางมากขึ้นโดยการเข้าไปขอร้องให้ยุติความขัดแย้งพยายามชักจูงให้สมาชิกของกลุ่มที่ขัดแย้งกันเห็นถึงความสำคัญของการเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและเห็นถึงผลเสียของการแตกแยกกันวิธีการนี้ไม่ใช่เป็นการเข้าไปแก้ที่สาเหตุของปัญหาหากแต่เป็นการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุ ดังนั้นปัญหายังจะดำรงอยู่ต่อไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับบุคคลหรือกลุ่มที่มีความรู้สึกรู้ว่าตนเองเป็นฝ่ายแพ้ เพราะการที่พวกเขาอมยุดีความขัดแย้ง อาจจะมาจกสาเหตุของการขอร้องหรือเห็นแก่บุคคลอื่นก็ได้ในสภาพเช่นนี้ความขัดแย้งที่ยุติลงไปนั้นจึงเป็นความสงบชั่วคราวเท่านั้น และความขัดแย้งก็พร้อมที่จะปะทุขึ้นมาอีกเมื่อไรก็ได้

1.3) วิธีการหลีกเลี่ยง (Avoiding) วิธีการแบบนี้มีลักษณะเป็นการที่คู่ขัดแย้งฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่สนใจที่จะเข้าไปเผชิญกับสถานการณ์ของความขัดแย้งที่กำลังเกิดขึ้นอาจจะทำเป็นไม่รู้ว่ามี ความขัดแย้งเกิดขึ้นทำเป็นเฉยเมย หรือพยายามยืดเวลาโดยไม่ยอมตัดสินใจแก้ปัญหา เป็นต้นซึ่งวิธีการแบบนี้ไม่สามารถก่อให้เกิดประสิทธิผลในการแก้ไขความขัดแย้งได้ และอาจจะทำให้ความขัดแย้งยิ่งรุนแรงมากขึ้น เพราะคู่ขัดแย้งละเลยข้อเสนองานในการแก้ไขความขัดแย้งของฝ่ายตรงข้าม

2) วิธีแพ้ทั้งคู่ (Lose-Lose Methods) หมายถึงว่าเป็นวิธีที่ทำให้ทั้งสองฝ่ายที่เป็นคู่กรณีของความขัดแย้งนี้ไม่สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ตามที่ตนเองต้องการได้ทั้งหมดแต่อาจจะได้มาบางส่วนเท่านั้น ดังนั้น จึงเรียกว่าทั้งสองฝ่ายเป็นผู้แพ้วิธีการแบบนี้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความคิดว่าการได้มาบางส่วนดีกว่าไม่ได้เลยซึ่งมีนักวิชาการหลายท่านเห็นว่าเป็นวิธีการแก้ไขความขัดแย้งที่ดีกว่าวิธีการที่ฝ่ายหนึ่งเป็นผู้ชนะและอีกฝ่ายหนึ่งเป็นผู้แพ้

วิธีการที่นิยมใช้ ได้แก่ การประนีประนอม (Compromising) หรือบางครั้งอาจจะเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเป็นการเจรจาต่อรอง (Bargaining) ซึ่งมีลักษณะเป็นการแก้ไขความขัดแย้งโดยการพบกันครึ่งทางซึ่งแต่ละฝ่ายจะไม่สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ตามที่ตนเองต้องการได้ทั้งหมดต้องมีการลดเป้าหมายของตนเองลงไปบ้างวิธีการแบบนี้ก็มีจุดอ่อนในการนำมาใช้จัดการความขัดแย้งเช่นกันเพราะไม่สามารถนำไปสู่การจัดการกับสาเหตุของความขัดแย้งได้อย่างแท้จริงอันเนื่องมาจากว่าเป้าหมายที่แท้จริงของคู่กรณียังไม่สามารถบรรลุได้ตามที่ต้องการนั่นเอง ดังนั้นความขัดแย้งอาจจะยุติลง

เพียงชั่วคราวเท่านั้น และที่ร้ายไปกว่านั้นคือวิธีการประนีประนอมจะไม่สามารถนำไปสู่การสร้างสรรค์ขึ้นมาได้เลย

3) วิธีการที่ทั้งสองฝ่ายเป็นผู้ชนะ (Win-Win Methods) วิธีการนี้คู่กรณีของความขัดแย้งประสบผลสำเร็จในการแก้ปัญหาาร่วมกันและทำให้สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ได้ตามที่ทั้งสองฝ่ายต้องการ ดังนั้นทั้งสองฝ่ายจึงเป็นผู้ชนะร่วมกัน

สำหรับวิธีการที่นิยมใช้กันคือการแก้ไขปัญหาร่วมกัน (Integrative Problem Solving) ซึ่งเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การเผชิญหน้ากัน (Confrontation) วิธีการแบบนี้จะไม่มี การเข้าไปกำจัดความขัดแย้ง หรือประนีประนอมกันใดๆ ทั้งสิ้นหากแต่เป็นการเปิดโอกาสให้คู่กรณีของความขัดแย้งเข้ามา ร่วมกันแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้น เพื่อหาแนวทางในการแก้ไขปัญหความขัดแย้งที่ทั้งสองฝ่ายพึงพอใจและ ยอมรับกันได้ ซึ่งการใช้วิธีการแบบนี้จะต้องสร้างบรรยากาศให้คู่กรณีของความขัดแย้งสามารถ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นได้อย่างเป็นอิสระกล่าวคือใช้กลยุทธ์ดังนี้

1) กลยุทธ์การมีความเห็นสอดคล้อง โดยยึดหลักการหาวิธีการแก้ปัญหที่จะเป็นที่ยอมรับ ร่วมกันจากทุกฝ่ายที่มีปัญหามุ่งตอบสนองความต้องการของทั้ง 2 ฝ่าย ให้บรรลุเป้าหมาย ซึ่งทั้ง 2 ฝ่าย ที่มีความขัดแย้งกันต้องดำเนินการให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกันโดยมีหลักสำคัญ คือ

1.1) ยอมรับแนวความคิดสมัยใหม่ที่ว่าความขัดแย้งเป็นสิ่งที่มิใช่ประโยชน์ที่นำมาซึ่งการ ปรับปรุง เปลี่ยนแปลงสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ ให้เกิดขึ้นและความขัดแย้งไม่ใช่สิ่งที่มาคุกคามหรือทำให้ เกิดการต่อต้าน

1.2) มุ่งมองที่ตัวปัญหามากกว่าตัวบุคคล โดยพยายามค้นหาสาเหตุของปัญหาให้ได้และ เน้นการแก้ปัญหา หรือเอาชนะปัญหา มากกว่าเน้นเรื่องความต้องการ หรือความปรารถนาส่วนบุคคล

1.3) มุ่งหาข้อเท็จจริงที่เกี่ยวข้องกับปัญหาให้มากที่สุด โดยไม่กล่าวโจมตีว่าใครผิดหรือถูก

1.4) มีความจริงใจ เปิดเผย และใจกว้าง ยอมรับฟังความคิดเห็นผู้อื่น ไม่ยึดมั่นใน ความคิดของตนฝ่ายเดียว

1.5) หลีกเลี่ยงการเน้นถึงความต้องการของตนโดยที่ความต้องการนั้นไปขัดความต้องการ ของผู้อื่น

1.6) อาจต้องอาศัยบุคคลที่สามเข้ามาดำเนินการช่วยเหลือและควรหลีกเลี่ยงการใช้เสียง ข้างมากตัดสิน หรือใช้การแลกเปลี่ยนแบบ "หมูไปไก่มา" หรือ "ยื่นหมูยื่นแมว"

บุคคลที่สามเป็นผู้ไกล่เกลี่ย (Mediator) หรือผู้ประสานงาน (Facilitator) ที่เป็นกลาง มี บทบาทในการอำนวยความสะดวกให้ฝ่ายผู้กระทำผิดและฝ่ายผู้เสียหายดำเนินการเจรจาเพื่อหาทางออกที่ดี ที่สุดในการตอบสนองความต้องการของทั้งสองฝ่ายเพื่อแก้ไขปัญหความขัดแย้งใดๆ (จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย, 2548)

ในการเจรจาทำความตกลงโดยใช้บุคคลที่สามเข้ามาช่วยไกล่เกลี่ยนั้น จะต้องได้รับการยินยอมพร้อมใจจากคู่กรณีทั้งสองฝ่ายในการที่จะมาช่วยไกล่เกลี่ย บุคคลที่สามจึงจะทำให้เกิดประสิทธิผลในการจัดการความขัดแย้ง ในทางตรงกันข้ามบุคคลที่สามจะกลายเป็นส่วนหนึ่งในความขัดแย้งเพิ่มขึ้นมา ถ้าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งของคู่กรณีไม่ยอมรับให้มีบุคคลที่สามเข้ามาเกี่ยวข้อง บุคคลที่สามจำเป็นต้องเลือกจากผู้มีทักษะในการที่จะวินิจฉัยหาสาเหตุที่แท้จริงของความขัดแย้งได้ รวมทั้งต้องสามารถชักนำให้คู่กรณีมาพบปะเจรจากันอย่างเปิดเผยจริงใจเพื่อสื่อสารทำความเข้าใจและตกลงยุติข้อขัดแย้ง (สมิต สัจฉกร, 2551)

2) กลยุทธ์การตัดสินใจแบบผสมผสาน วิธีการนี้เกี่ยวเนื่องจากผลสืบเนื่องของกระบวนการตัดสินใจซึ่งต้องอาศัยลำดับขั้นตอนมากขึ้นเพราะต่างฝ่ายที่ขัดแย้งกันยังยึดหลักของวิธีการแก้ปัญหาบางประการของตนไว้และแต่ละฝ่ายจะนำจุดมุ่งหมายหรือเป้าหมายของตนมารวมกันและจึงจะนำไปสู่การหาวิธีการแก้ปัญหาโดยให้มีการยอมรับร่วมกัน โดยองค์ประกอบของการตัดสินใจและผสมผสานมีดังนี้

2.1) การทบทวนและการปรับตัวโดยเน้นทางด้านความสัมพันธ์ที่ติดต่อกันด้านการรับรู้และด้านทัศนคติ

2.2) ระบุปัญหาให้ชัดเจน

2.3) การแสวงหาแนวทางในการแก้ไข

2.4) ตัดสินใจแบบให้มีความเห็นสอดคล้องกัน

วิธีการแก้ไขปัญหาร่วมกันหรือแบบชนะทั้งคู่ (Win-Win Method) สามารถนำไปสู่การแก้ไขปัญหของ ความขัดแย้งได้อย่างแท้จริงเพราะเป็นวิธีการที่จะนำไปสู่การค้นหาแหล่งที่มาของปัญหา และสามารถกำหนดวิธีการแก้ไขได้อย่างสมเหตุสมผล ซึ่งในท้ายที่สุดจะทำให้เกิดผลในทางสร้างสรรค์

จากการศึกษาวิธีการแก้ไข และจัดการความขัดแย้งที่มีลักษณะดังกล่าวมาข้างต้นนี้ จะเห็นว่าวิธีการแก้ไข และจัดการปัญหาร่วมกันเป็นเพียงวิธีการที่สามารถนำไปสู่การจัดการความขัดแย้งได้อย่างแท้จริงและจากการศึกษาและวิจัยของนักวิชาการต่างๆ ก็ได้ค้นพบและยืนยันให้เห็นว่าการใช้วิธีการแก้ไข และการจัดการปัญหาร่วมกันนี้ จะทำให้สมาชิกในชุมชน สังคม หรือองค์กรเกิดความรู้สึกที่ดีต่อกัน ทำให้เกิดผลในทางสร้างสรรค์ต่อสังคม (Lawrence อ้างถึงใน วราภรณ์ ตรีภูมิตูษณ์, 2546) แต่การแก้ไขข้อขัดแย้งด้วยวิธีการพบหน้ากัน เพื่อเจรจาทำความตกลงกันนั้น แม้ว่าเป็นวิธีการที่จะมีประสิทธิผลมากกว่าวิธีการอย่างอื่น แต่วิธีนี้จะใช้ได้ผลเพียงใดก็ขึ้นอยู่กับความสามารถและความชำนาญของผู้เกี่ยวข้องที่จะต้องสร้างทักษะดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น

อย่างไรก็ดีผู้ที่ร่วมกันจัดการความขัดแย้งทุกฝ่ายต่างก็ต้องพยายามที่จะมองเหตุการณ์ด้วยค่านิยมที่ใกล้เคียงกัน และพยายามที่จะรักษาความคงอยู่ร่วมกันไว้ให้ได้ ซึ่งย่อมจะก่อให้เกิดพลังใน

การสร้างเสริมความพอใจร่วมกันและยอมรับวิธีจัดการความขัดแย้ง ซึ่งถ้าได้ผลดีก็จะทำให้การทำงานมีประสิทธิภาพดีขึ้นกว่าเดิม ดังนั้นความขัดแย้งอาจจะนำเราไปสู่ความเจริญก้าวหน้าก็ได้

2.3.3 แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

2.3.3.1 ความหมายของยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546) ยุติธรรม หมายถึง ความเที่ยงธรรม ความชอบธรรม ความชอบด้วยเหตุผล และสมานฉันท์ หมายถึง ความพอใจร่วมกัน ความเห็นพ้องกัน

ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มีลักษณะที่เป็นปรัชญา เป็นแนวคิดและกระบวนการปฏิบัติต่อความขัดแย้งต่อพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์และอาชญากรรมด้วยการคำนึงถึงเหยื่ออาชญากรรมและชุมชนผู้ที่ได้รับผลกระทบเป็นศูนย์กลาง โดยกระบวนการเชิงสมานฉันท์จะสร้างความตระหนักรู้ต่อความขัดแย้งหรือเสียหาย เยียวยาความเสียหายทั้งทางร่างกาย ทรัพย์สินและความสัมพันธ์ รวมทั้งสร้างแผนความรับผิดชอบ หรือข้อตกลงเชิงป้องกันที่เป็นไปได้ อันนำไปสู่ผลลัพธ์แห่งความสมานฉันท์ของสังคม ใช้เป็นทางเลือกในการจัดการความขัดแย้งได้หลายระดับ โดยรูปแบบของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์จะขึ้นอยู่กับบริบทและวัฒนธรรมของท้องถิ่นเป็นสำคัญโดยสามารถจำแนกได้เป็น 4 รูปแบบ คือ 1) การไกล่เกลี่ยเหยื่ออาชญากรรม-ผู้กระทำผิด 2) การประชุมกลุ่มครอบครัว 3) การพิจารณาแบบวงล้อม 4) คณะกรรมการบูรณาการชุมชน (สำนักงานกิจการยุติธรรม, ม.ป.ป.)

ยุติธรรมสมานฉันท์เป็นแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับการเยียวยาผู้เสียหาย และสร้างความสำนึกแก่ผู้กระทำผิด โดยเป็นกระบวนการที่ทุกฝ่าย รวมถึงชุมชนได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา แนวทางการดำเนินการ จึงเปลี่ยนจากการ “แก้แค้น” เป็น “แก้ไข” เปลี่ยนจากกระบวนการยุติธรรมที่ “เป็นทางการ” โดยหน่วยงานของรัฐ เป็นกระบวนการยุติธรรมแบบ “ไม่เป็นทางการ” โดยชุมชน และเปลี่ยนการ “แพะ-ชนะ” ไปสู่การ “สร้างสมานฉันท์” กับทุกฝ่าย (กระทรวงยุติธรรม, 2550)

กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ เป็นการอำนวยความสะดวกที่มีเป้าหมายสุดท้ายที่ ให้ทุกฝ่ายที่ได้รับผลกระทบได้กลับคืนสู่สภาพดีดังเดิม อันเป็นกระบวนการที่สร้างความสมานฉันท์ทำให้เกิดการฟื้นฟูโดยมีหลักการว่าควรเป็นกระบวนการที่ไม่เป็นทางการให้ผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายได้มาพบกันในบรรยากาศที่ส่งเสริมให้เกิดความปรองดอง ส่งเสริมให้ผู้กระทำผิดได้สำนึกผิด ได้ชดใช้ ส่งเสริมให้ชุมชนได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้อง (กิตติพงษ์ กิตยารักษ์, 2545)

แนวคิดของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ คือการสร้างสำนึกเยียวยาและฟื้นฟูความเสียหาย ผดุงความยุติธรรมแก่ชุมชน มีแนวคิดเชิงทฤษฎีคือการจัดให้ผู้ที่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากการกระทำผิดทางอาญา ซึ่งได้แก่ ผู้เสียหายหรือเหยื่อ ชุมชน และผู้กระทำผิดได้ร่วมมือกันโดยตรงใน

การจัดการและแก้ไขผลกระทบที่เกิดขึ้น ซึ่งรวมทั้งการฟื้นฟูหรือเยียวยาความสูญเสียหรือความเสียหายที่เกิดขึ้นแก่เหยื่ออาชญากรรมด้วย โดยมีกระบวนการทัศนคติความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ (ชาวยูเซวานน์ ไชยานุกิจ, 2545)

Braithwaite อ้างถึงใน จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย (2548) อธิบายว่า กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ หมายถึง การบรรเทาความเสียหายแก่เหยื่ออาชญากรรมให้กลับสู่สภาพดีดังเดิม ทำให้เหยื่ออาชญากรรมเป็นศูนย์กลางของกระบวนการยุติธรรม ขณะเดียวกันก็บูรณาการผู้กระทำผิดและสังคมเข้าด้วยกันโดยสิ่งที่ต้องคำนึงถึงเป็นประการแรก คือ การบรรเทาความเสียหายแก่เหยื่ออาชญากรรม ซึ่งหมายถึง การที่เหยื่ออาชญากรรมได้รับการชดใช้ทดแทนมูลค่าของทรัพย์สินที่เสียหายรวมทั้งความเสียหายส่วนบุคคลอื่นๆ กลับคืน (ได้แก่ การบรรเทาความเสียหายแก่ทรัพย์สินที่สูญหายไป การเยียวยาอาการบาดเจ็บ การทำให้เกิดความรู้สึกปลอดภัย การทำให้เกิดความรู้สึกพลั่งอำนาจกลับคืนมา การบรรเทาความเสียหายแก่เกียรติยศศักดิ์ศรี การบรรเทาความเสียหายด้วยวิธีการแบบ Deliberative Democracy การสนับสนุนจากสังคม และการทำให้เกิดความรู้สึกว่าได้บรรลุถึงความยุติธรรมแล้ว)

โดยสรุปแล้ว “กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ (Restorative Justice)” มีลักษณะที่เป็นทั้งปรัชญา แนวคิด และกระบวนการปฏิบัติต่อความขัดแย้ง พฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ และอาชญากรรมที่เป็นไปเพื่อสังคมโดยส่วนรวมที่มุ่งเน้นความเอื้ออาทร และความสมานฉันท์ที่เกิดขึ้นระหว่างเหยื่อและผู้กระทำผิด ตลอดจนชุมชนหรือสังคมโดยส่วนรวม โดยเน้นการฟื้นฟูเหยื่ออาชญากรรมและชุมชนมากกว่าการลงโทษผู้กระทำผิด สนับสนุนให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม เน้นหนักและให้ความสำคัญแก่การที่ผู้กระทำผิดยอมรับผิดชอบในสิ่งที่ได้กระทำ รวมทั้งคำนึงถึงความรับผิดชอบของชุมชนในการสร้างสภาพแวดล้อมที่มีผลต่อพฤติกรรมของผู้กระทำผิด

2.3.3.2 หลักการของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

วันชัย รุจนวงศ์ (2547) กล่าวถึงหลักเกณฑ์สำคัญ 5 ประการของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ไว้ ดังนี้

- 1) เน้นที่ความเสียหายและความต้องการของผู้เสียหาย อันเป็นผลต่อเนื่องมาจากความเสียหายที่เกิดจากการกระทำนั้น รวมทั้งความต้องการของชุมชนและผู้กระทำผิด
- 2) จัดการกำหนดภาระหน้าที่ในการแก้ไข ซึ่งเป็นผลมาจากการทำให้เกิดความเสียหายนั้น
- 3) ใช้กระบวนการเปิดโอกาสให้เข้ามามีส่วนร่วม และเป็นกระบวนการที่ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในกระบวนการนั้น

4) ให้ทุกฝ่ายที่มีส่วนได้เสียในสถานการณ์นั้น เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่งรวมทั้งผู้เสียหาย ผู้กระทำผิด สมาชิกของชุมชนและสังคม

5) พยายามหาทางทำสิ่งที่เสียหายไปให้กลับคืนดีดังเดิม

ทั้งนี้ Roche (2003) ได้กล่าวถึงหลักการสำคัญ 4 ประการ ซึ่งเป็นหลักการเชิงคุณค่า ซึ่งจะทำให้เข้าใจกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ดียิ่งขึ้น ซึ่งหลักการดังกล่าวได้แก่

1) หลักบุคคลนิยม (Personalism) จุดเริ่มต้นของแนวคิดยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ที่ทำให้หักเหไปจากแนวคิดกระบวนการยุติธรรมตามธรรมเนียมก็คือ กระบวนทัศน์ในการมอง “อาชญากรรม” ที่เปลี่ยนแปลงไปจากกระบวนทัศน์เดิม โดยแนวคิดยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มองว่า “อาชญากรรมเป็นการกระทำที่ละเมิดต่อบุคคลและสัมพันธ์ภาพของบุคคลเป็นลำดับแรก ก่อนที่จะเป็นการฝ่าฝืนกฎหมายเป็นลำดับถัดมา” กล่าวคือ เราควรเข้าใจอาชญากรรมว่าเป็นพฤติกรรมที่ทำร้ายและล่วงละเมิดต่อผู้คนอย่างเป็นรูปธรรม เนื่องจากอาการบาดเจ็บและความรุนแรงที่ได้รับจากอาชญากรรมนั้น ทำให้เหยื่ออาชญากรรมต้องทนทุกข์ทรมานทั้งกายและใจ และนำความเดือดร้อนและผลกระทบไปสู่ครอบครัวของเหยื่ออาชญากรรมและผู้กระทำผิด รวมทั้งชุมชนที่เกี่ยวข้องด้วย

2) การชดใช้ทำขวัญ (Reparation) เป้าหมายของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในการจัดการกับอาชญากรรม คือเพื่อเยียวยาอันตรายที่เกิดขึ้นจากอาชญากรรม ดังนั้น กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์จะถามคำถามว่า “จะทำอะไรให้สิ่งต่างๆ กลับเข้าที่เข้าทาง” และ “จะทำอะไรบ้างเพื่อแก้ไขเยียวยาความเสียหายเหล่านั้น” ดังนั้นกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์จึงเริ่มต้นจากการรับรู้อย่างเปิดเผยถึงอันตรายและความทุกข์ทรมานที่เหยื่ออาชญากรรมได้รับ และสิ่งที่จำเป็นต้องได้รับการเยียวยาจึงขึ้นอยู่กับสถานการณ์แวดล้อมของอาชญากรรมที่เกิดขึ้นในแต่ละกรณี

3) การกลับคืนสู่สังคม (Reintegration) กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เน้นความสำคัญของการผูกโยงผู้กระทำผิดไว้กับชุมชนท้องถิ่นของตนอย่างเข้มแข็ง โดยเริ่มต้นจากการที่ผู้กระทำผิดตระหนักถึงสิ่งที่เขาได้กระทำผิดพลาดไป ซึ่งเขาก็ยังเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน แต่เป็นส่วนที่กระทำผิดกฎหมายและตามมาด้วยการยอมรับบรรทัดฐานพฤติกรรมตามแบบที่ชุมชนยอมรับได้ในเวลาต่อมา พร้อมกันนี้ผู้กระทำผิดจะสามารถช่วยตนเองให้กลับคืนสู่สังคมได้ด้วยการแก้ไขชดใช้ความผิดพลาด โดยเปรียบเสมือนเป็นการนำสิ่งกระตุ้นความโกรธออกไปจากเหยื่ออาชญากรรม อันทำให้เกิดการยอมรับจากชุมชนอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น

4) การมีส่วนร่วม (Participation) กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์สนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนทางตรง โดยที่ใกล้ชิดที่สุดคือกลุ่มที่ได้รับผลกระทบจากอาชญากรรม ได้แก่เหยื่ออาชญากรรม ผู้กระทำผิด และชุมชน กล่าวคือ เปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายที่มีส่วนได้เสียในการกระทำผิดได้มารวมกันเพื่อกระทำการแก้ไขปัญหาร่วมกันว่าจะจัดการอย่างไรต่อความผิดที่เกิดขึ้นแล้วและจะจัดการอย่างไรต่อสิ่งที่ควรจะทำต่อไปในอนาคต

หลักการดังกล่าวนี้ สามารถนำไปเป็นกรอบในการออกแบบกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง และนำไปสู่การระงับความขัดแย้งของคู่ขัดแย้งได้ โดยเน้นให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับความขัดแย้งมีส่วนร่วมในการออกแบบกิจกรรม เพื่อจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความต้องการของทุกฝ่าย ในที่สุดจะมีการให้อภัยกันซึ่งถือว่าเป็นการชดใช้ทำขวัญอีกแบบหนึ่ง และเยาวชนคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่ายสามารถทำให้เยาวชนในกลุ่มยอมรับนับถือว่าสามารถจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นด้วยตนเองได้ถือว่าเป็นการกลับคืนสู่สังคม

2.3.3.3 โครงสร้างของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ประกอบด้วยโครงสร้างสำคัญ ได้แก่ เหยื่ออาชญากรรม (Crime Victims) ผู้กระทำผิด (Offenders) และชุมชน (Communities) ซึ่งโครงสร้างแต่ละส่วนต่างก็ทำหน้าที่ของตนเพื่อสนับสนุนหลักของ “ความยุติธรรม” โดยองค์ประกอบแต่ละส่วนมีโครงสร้างหน้าที่ ดังนี้ (จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย, 2548)

2.3.3.3.1 เหยื่ออาชญากรรม หรือผู้เสียหายในคดีอาญา หมายถึง ผู้ที่ได้รับความเสียหายจากการกระทำผิดทางอาญา จำแนกได้เป็น 2 ประเภท คือ ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมโดยตรง (Direct Victim) คือ ผู้ที่ถูกล่วงละเมิดและได้รับความเสียหายโดยตรงจากการกระทำผิดนั้น และผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมโดยอ้อม (Indirect Victim) หมายถึง บุคคลที่สามที่ได้รับผลกระทบจากการกระทำผิด ได้แก่ ครอบครัว ญาติพี่น้องที่ใกล้ชิด ผู้เกี่ยวข้องกับชีวิตและการทำงานของเหยื่ออาชญากรรมที่ได้รับความเสียหาย ซึ่งหลักการสำคัญสำหรับเหยื่ออาชญากรรมในกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ คือ

1) ต้องกำหนดให้ความประสงค์และความต้องการของเหยื่ออาชญากรรมเป็นศูนย์กลางสำคัญของกระบวนการกำหนดความเสียหายและให้เหยื่ออาชญากรรมสามารถเลือกเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนเพื่อเยียวยาความเสียหายได้

2) เหยื่ออาชญากรรมได้รับโอกาสที่จะเลือกเข้ามามีส่วนร่วมหรือพิจารณาเลื่อนการเข้าไปเกี่ยวข้องได้ตลอดเวลา

3) เหยื่ออาชญากรรมแต่ละคนได้รับบริการและทราบข้อมูลแหล่งความต้องการที่เกี่ยวข้องกับคดีที่เกิดขึ้น

2.3.3.3.2 อาชญากรหรือผู้กระทำผิด คือบุคคลผู้ถูกกำหนดให้มีสถานภาพเป็นอาชญากรหรือผู้กระทำผิดจากการที่เขาได้กระทำการล่วงละเมิดต่อผู้อื่นในสิ่งที่อำนาจรัฐและสังคมกำหนดว่าเป็นความผิดที่ต้องได้รับโทษตามที่กฎหมายบัญญัติไว้ ซึ่งหลักการสำคัญสำหรับ “ผู้กระทำผิด” ในกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ คือ

1) ผู้กระทำผิดมีความรับผิดชอบต่อเหยื่ออาชญากรรมและชุมชนสำหรับการกระทำที่ได้ทำไว้

2) ชุมชนและเครือข่ายทำงานกับผู้กระทำผิดเพื่อสร้างโอกาสในการยอมรับการแสดงความรับผิดชอบต่อการกระทำของผู้กระทำผิด แสดงให้เห็นวิธีการที่ผู้กระทำผิดจะได้รับสถานภาพคืนสู่ชุมชน รวมถึงแนะนำและส่งเสริมสนับสนุนการพยายามของเขา ให้ผู้กระทำผิดมีส่วนร่วมในกิจกรรมซึ่งสร้างความเห็นอกเห็นใจเหยื่ออาชญากรรม และสร้างสรรพลังบนฐานทรัพยากร และกำหนดความต้องการของผู้กระทำผิดเพื่อเพิ่มความสามารถในการสร้างสรรค์ให้แก่สมาชิกชุมชน

2.3.3.3.3 ชุมชนในกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ มีหลักการสำคัญดังนี้

1) ชุมชนหรือเพื่อนบ้านควรแบ่งปันความรับผิดชอบต่อสมาชิกแต่ละคนมีบทบาทในการรับผิดชอบต่อบรรทัดฐานและค่านิยมของชุมชนด้วย

2) ชุมชนรวมเอาความรับผิดชอบต่อระบบงานยุติธรรมที่สนับสนุนกระบวนการนี้ไว้ด้วย

3) ชุมชนแบ่งปันความรับผิดชอบในการช่วยเหลือเหยื่ออาชญากรรมโดยการทำให้แน่ใจว่าความต้องการของเหยื่ออาชญากรรมได้รับการใส่ใจและสมานฉันท์กลับสู่สังคม

4) ชุมชนแบ่งปันความรับผิดชอบในการเป็นศูนย์กลางการช่วยเหลือเหยื่ออาชญากรรมในการทำให้กระบวนการนี้เสร็จสมบูรณ์และคืนสภาพเหยื่ออาชญากรรมสู่สายตาของชุมชน

นอกจากนี้ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์อีกฝ่ายหนึ่งก็คือผู้ไกล่เกลี่ย (Mediator) หรือผู้ประสานงาน (Facilitator) เป็นบุคคลที่สามที่เป็นกลาง มีบทบาทในการอำนวยความสะดวกให้ฝ่ายผู้กระทำผิดและฝ่ายผู้เสียหายดำเนินการเจรจาเพื่อหาทางออกที่ดีที่สุดในการตอบสนองความต้องการของทั้งสองฝ่ายเพื่อแก้ไขความขัดแย้งใดๆ โดยบทบาทหลักของผู้ประสานงานมีดังนี้

1) บทบาทในการประสานงานเพื่อจัดประชุมให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและมีผลสัมฤทธิ์ร่วมกัน

2) บทบาทในการทำให้เกิดการมีส่วนร่วมสูงสุดเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นที่เป็นประโยชน์และถูกต้องสมควร

3) บทบาทในการสนับสนุนผู้เข้าประชุมทั้งสองฝ่าย

4) บทบาทในการสร้างความเป็นไปได้

ทั้งนี้บทบาทของผู้ประสานงานในกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์สอดคล้องกับบทบาทของผู้อำนวยความสะดวก (Facilitator) ในกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ซึ่งผู้วิจัยนำไปแลกเปลี่ยนและให้ความรู้แก่ผู้ที่ทำหน้าที่ดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบ

โรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ให้สามารถนำไปดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อการเปลี่ยนแปลงตนเองของคู่ขัดแย้งได้อย่างเหมาะสมและทำให้กระบวนการดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ

2.3.3.4 รูปแบบของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ มีดังนี้ (กิตติพงษ์ กิตยารักษ์, บรรณาธิการ, 2545; จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย, 2548)

1) การไกล่เกลี่ยเหยื่อ-ผู้กระทำผิด (Victim-Offenders Mediation หรือ VOM) ประกอบด้วย “การเผชิญหน้า” ระหว่างเหยื่ออาชญากรรมกับผู้กระทำผิด โดยเจ้าหน้าที่ของรัฐ ไม่ว่าจะ เป็นพนักงานคุมประพฤติ นักสังคมสงเคราะห์ หรืออาสาสมัคร (คนกลาง เรียกว่า ผู้ไกล่เกลี่ย (Mediator)) ต้องทำหน้าที่ในการประสานงาน

การไกล่เกลี่ยมีเป้าหมายเพื่อสนับสนุนให้มีการเยียวยาเหยื่ออาชญากรรมหรือผู้เสียหาย โดยการจัดเวทีที่ปลอดภัยและควบคุมให้เหยื่ออาชญากรรมได้พบปะพูดคุยกับผู้กระทำผิดบนพื้นฐานของความสมัครใจ เปิดโอกาสให้ผู้กระทำผิดได้เรียนรู้ผลกระทบของอาชญากรรมที่มีผลต่อเหยื่ออาชญากรรม และเข้ามาแสดงความรับผิดชอบต่อพฤติกรรมที่กระทำไป และให้โอกาสผู้เสียหายและผู้กระทำผิดได้ร่วมกันพัฒนาและยอมรับแผนการเยียวยาชดใช้ความเสียหายที่เกิดขึ้นจากอาชญากรรมนั้น

2) การประชุมกลุ่มครอบครัว (Family Group Conference หรือ FGC) ผู้เข้าร่วมการประชุมกลุ่มครอบครัวประกอบด้วย สมาชิกในชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการกระทำผิด ได้แก่ เหยื่ออาชญากรรมหรือผู้เสียหาย ผู้กระทำผิด เพื่อน และผู้ช่วยเหลือหลัก (Key Supporters) ของทั้งสองฝ่ายเพื่อตัดสินใจในการแก้ปัญหาเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยมีคนกลางทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยดำเนินการ (Facilitator) ซึ่งผู้เข้าร่วมประชุมทุกคนต้องเข้าร่วมประชุมด้วยความสมัครใจ โดยส่วนใหญ่จะใช้ในคดีเกี่ยวกับเด็กและเยาวชน

การประชุมจะเริ่มจากการที่แต่ละฝ่ายเล่าถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ความรู้สึก โดยมีผู้ไกล่เกลี่ยที่จะแปรเปลี่ยนความขัดแย้งให้เป็นความเข้าใจ และทำให้การจัดการกับความผิดที่เกิดขึ้นเป็นไปในทางสร้างสรรค์ โดยเริ่มจากการให้ผู้กระทำผิดสำนึกและรับผิดชอบในการกระทำ พร้อมทั้งต้องมีการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อชดเชยให้ผู้เสียหายและชุมชน ซึ่งผู้เสียหายจะมีส่วนร่วมในการอภิปรายเกี่ยวกับการกระทำผิดที่เกิดขึ้น และสามารถตัดสินใจเลือกวิธีการลงโทษเชิงสมานฉันท์ที่เหมาะสมแก่ผู้กระทำผิดเป็นการเพิ่มความตระหนักถึงความรับผิดชอบและแสดงความรับผิดชอบต่อสิ่งที่ได้กระทำไว้ ในขณะที่ผู้เสียหายและชุมชนก็ให้อภัยและพร้อมที่จะช่วยเหลือให้ผู้กระทำผิดไม่กระทำผิดซ้ำอีก

3) การพิจารณาแบบล้อมวง (Sentencing Circles) เป็นการพิจารณาความที่มีรูปแบบไม่เป็นทางการ โดยผู้พิพากษา อัยการ ทนาย จำเลย ผู้เสียหาย ญาติ และครอบครัว สมาชิกในชุมชนเพื่อน ตลอดจนพยานและตำรวจ จะมานั่งล้อมวงเป็นวงกลมเพื่อพิจารณาความที่เกิดขึ้น โดยให้ทุกคนได้เล่าถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ความรู้สึกต่อเหตุการณ์ โดยใช้ชนกเป็นสัญลักษณ์ส่งผ่านไปรอบๆ วงผู้ที่ถือชนกจะได้รับโอกาสในการเล่า โดยผู้อื่นไม่มีสิทธิในการขัดจังหวะ โดยมีเป้าหมายเพื่อสนับสนุนให้มีการเยียวยาทุกฝ่ายที่ได้รับผลกระทบ จากนั้นจึงเป็นการทำความเข้าใจร่วมกัน การยอมรับผิดของผู้กระทำผิด การให้อภัยของฝ่ายผู้เสียหายและการชดเชยความเสียหายที่ฝ่ายผู้กระทำผิดจะชดเชยให้ผู้เสียหายหรือสังคม รวมทั้งที่ประชุมจะร่วมกันกำหนดวิธีการลงโทษที่เหมาะสมกับผู้กระทำผิด เช่น การทำงานบริการสาธารณะ หักเงินเข้ากองทุนสงเคราะห์เหยื่ออาชญากรรม ชดใช้ค่าเสียหายให้ผู้เสียหาย และเปิดโอกาสให้ผู้กระทำผิดมีสิทธิในการค้นหาข้อสรุปที่กระทำได้จริง

วิธีนี้เป็น การสร้างจิตสำนึกรักชุมชนและสร้างศักยภาพในการจัดการความขัดแย้งในชุมชนให้ชุมชน และส่งเสริมสนับสนุนและแบ่งปันคุณค่าความรู้สึกร่วมกันเป็นชุมชน

4) คณะกรรมการบูรณาการชุมชน (Community Reparative Boards) เป็นรูปแบบที่ใช้กับผู้กระทำผิดที่ไม่ร้ายแรง และดำเนินการเช่นเดียวกับรูปแบบอื่นๆ คือมีการพูดคุยกันด้วยความเคารพก่อนที่คณะจะพิจารณาโทษ โดยจะมีคณะกรรมการบูรณาการชุมชน (อำนวยการความยุติธรรมในขั้นตอนที่อยู่ระหว่างชุมชนกับระบบงานยุติธรรมทางอาญา) ซึ่งเป็นคนกลุ่มเล็กๆ ที่มีการเตรียมตัวในการทำหน้าที่โดยการเข้ารับการฝึกอบรมอย่างเข้ม มีการพบปะเผชิญหน้ากับผู้กระทำผิดที่ศาลมีคำสั่งให้เข้าสู่กระบวนการนี้ โดยคณะกรรมการจะมีมาตรการลงโทษเป็นที่ยอมรับร่วมกันกับผู้กระทำผิด มีการติดตามว่าผู้กระทำผิดปฏิบัติตามเงื่อนไขที่ลงโทษไว้หรือไม่ และรายงานผลต่อศาล

คณะกรรมการบูรณาการชุมชนจะประกอบด้วยคนในชุมชน ผู้กระทำผิด ผู้ได้รับความเสียหาย ผู้แทนจากกระบวนการยุติธรรม และบางครั้งก็มีสมาชิกในครอบครัวของผู้กระทำผิดรวมอยู่ด้วย

อย่างไรก็ตามในการดำเนินการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ตามรูปแบบดังกล่าว ต้องคำนึงถึงคุณลักษณะพิเศษของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ คือ ไม่ครอบงำแสดงอำนาจเหนือ (Non-domination) เสริมพลัง (Empowerment) ใช้กฎหมายอย่างมีศีลธรรมเจาะจงเหนือความจำกัดของการบังคับโทษ (Honoring Legally Specific Upper Limits on Sanctions) ฟังอย่างให้เกียรติ (Respectful Listening) แสดงความห่วงใยต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่าย (Equal Concern for all Stakeholders) และการแสดงความรับผิดชอบ โดยมีเป้าหมายของการดำเนินการ 3 ประการ (Zehr, 2002) คือ

1) เพื่อมอบการตัดสินใจหลักให้เป็นของผู้ที่ได้รับผลกระทบจากอาชญากรรมมากที่สุด

2) เพื่อทำกระบวนการยุติธรรมให้เป็นกระบวนการเยียวยามากขึ้นและพัฒนาไปสู่อุดมคติที่ต้องการ ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนด้านทัศนคติและกรอบความคิดของกระบวนการยุติธรรมให้มากขึ้น

3) เพื่อลดความเป็นไปได้ในการเกิดการกระทำความผิดซ้ำในอนาคต
ทั้งนี้ การที่จะทำให้บรรลุเป้าหมายดังกล่าวได้ จะต้องดำเนินการดังนี้

1) ให้เหยื่ออาชญากรรมเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการและมีความพอใจกับผลของการดำเนินการตามกระบวนการนั้น

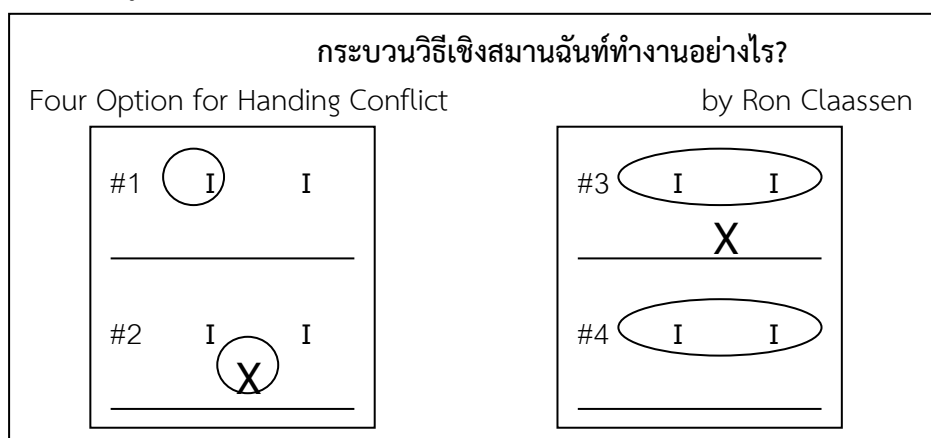
2) ผู้กระทำผิดเข้าใจได้ว่าการกระทำของเขามีผลกระทบต่อบุคคลอื่นอย่างไรบ้าง และมีความรับผิดชอบต่อการกระทำนั้น

3) ผลที่ออกมาจากกระบวนการนั้น จะช่วยแก้ไขความเสียหายที่เกิดขึ้นและได้พิจารณาดูแลแก้ไขสาเหตุที่ทำให้เกิดการกระทำผิดนั้น (โดยมีการจัดทำแผนในการแก้ไขการกระทำผิดแต่ละรายเป็นการเฉพาะ ซึ่งแต่ละแผนนั้นมีการจัดทำขึ้นเพื่อให้สอดคล้องและสนองความต้องการของเหยื่ออาชญากรรมและผู้กระทำผิด)

4) ทั้งเหยื่ออาชญากรรมและผู้กระทำผิดต่างได้รับความรู้สึกว่สิ่งที่เลวร้ายได้สิ้นสุดลงแล้วและทั้งสองฝ่ายได้กลับคืนเข้าสู่ชุมชนและใช้ชีวิตได้อย่างปกติสุข

2.3.3.5 การนำยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ไปใช้ในการจัดการความขัดแย้ง

สำหรับการทำงานของยุติธรรมเชิงสมานฉันท์นี้ Claassen (อ้างใน จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย, 2548) ได้เสนอ “ทางเลือก 4 วิธี ในการจัดการความขัดแย้ง” (Four Option for Handling Conflict) โดยรวมถึงกระบวนการวิธีเชิงสมานฉันท์ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งในการจัดการความขัดแย้งไว้อย่างน่าสนใจดังนี้ (ดูแผนภาพที่ 5 ประกอบ)

แผนภาพที่ 5 การทำงานของยุติธรรมเชิงสมานฉันท์และทางเลือก 4 วิธี ในการจัดการความขัดแย้ง (ที่มา: จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย, 2548)

ทางเลือกที่ 1 เป็นทางเลือกในการจัดการความขัดแย้งระหว่างบุคคลสองฝ่าย โดยฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเพียงฝ่ายเดียวเป็นผู้มี “อำนาจ” และใช้ “อำนาจ” นั้น เช่น การแก้ปัญหาความขัดแย้งบางกรณีระหว่างตำรวจกับอาชญากร โดยตำรวจแสดงอำนาจเพื่อหยุดยั้งพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของอาชญากร

ทางเลือกที่ 2 เป็นทางเลือกในการแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างบุคคลสองฝ่าย โดยบุคคลที่สามหรือฝ่ายที่สาม (X) ที่วางตัวเป็นกลางเป็นผู้มี “อำนาจ” และใช้ “อำนาจ” นั้นในการตัดสินชี้ขาดความถูกต้องของปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น เช่น การตัดสินคดีของศาลยุติธรรม หรืออนุญาโตตุลาการ

ทางเลือกที่ 3 ทางเลือกในการแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างบุคคลสองฝ่าย โดยบุคคลที่สามประสานการจัดให้เกิดเวทีที่บุคคลทั้งสองฝ่ายซึ่งขัดแย้งกันได้มีโอกาสพบปะกันเพื่อเจรจาแก้ไขปัญหาความขัดแย้งกันเอง โดยทั้งสองเป็นผู้มี “อำนาจ” และใช้ “อำนาจ” ในการไกล่เกลี่ยประนีประนอมข้อพิพาทระหว่างกัน เช่น การใช้ยุทธธรรมเชิงสมานฉันท์

ทางเลือกที่ 4 เป็นทางเลือกในการแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างบุคคลสองฝ่าย โดยทั้งสองฝ่ายเป็นผู้มี “อำนาจ” และใช้ “อำนาจ” ในการไกล่เกลี่ยประนีประนอมข้อพิพาทระหว่างกันและกัน โดยไม่มีบุคคลที่สามเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ตัวอย่างกรณีนี้ ได้แก่ การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งเล็กน้อยๆ ระหว่างสามี ภรรยา หรือเพื่อนฝูง

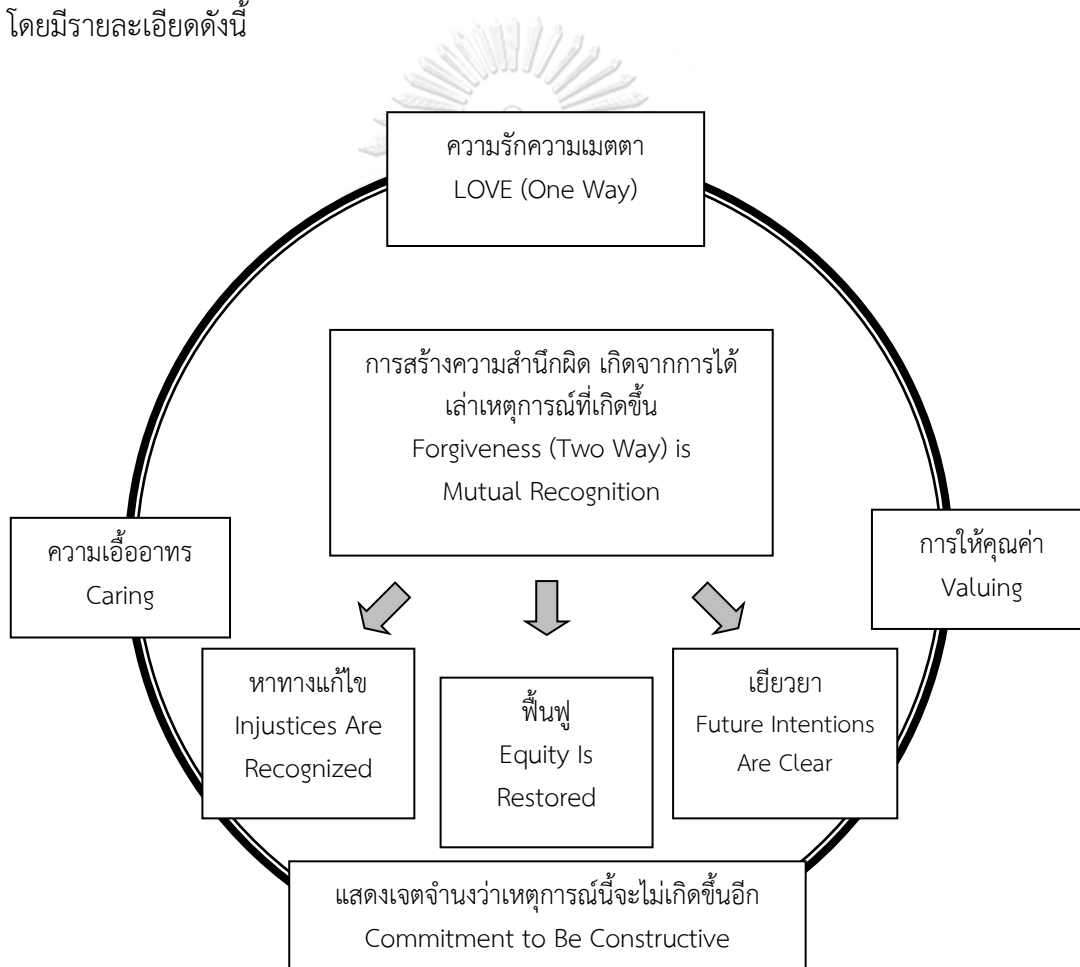
ทางเลือกที่ 3 และทางเลือกที่ 4 เป็นทางเลือกสำคัญในการแก้ไข และจัดการปัญหาความขัดแย้งที่ใช้ในกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ โดยเรียกทางเลือกที่ 3 นี้ว่า “กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์” ซึ่งสามารถใช้จัดการความขัดแย้งได้ในทุกที่และทุกชั้นตอนที่มีความขัดแย้งเกิดขึ้น ทั้งในโรงเรียน สถานที่ทำงาน ชุมชน ครอบครัว ทั้งในชั้นตอนก่อนที่คดีความจะเข้าสู่กระบวนการยุติธรรม ระหว่างการดำเนินกระบวนการพิจารณา รวมทั้งชั้นตอนภายหลังการพิจารณาคดี

2.3.3.6 กระบวนทัศน์ความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์กับการสร้างความสงบสุข (Peacemaking)

กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เป็นพัฒนาการของงานยุติธรรมที่ให้ความสำคัญกับการพิทักษ์สิทธิของผู้เสียหายและให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมหลักการของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มีอยู่ในคำสอนของทุกศาสนา (Mark S. Umbreit, 2001) สำหรับมุมมองทางเทววิทยาของคริสต์ศาสนา ความยุติธรรมเกิดขึ้นเมื่อการกระทำผิดนั้นไม่เกิดขึ้นอีก เมื่อความเสียหายที่เกิดจากการกระทำผิดได้รับการแก้ไขเยียวยาและเมื่อมีการยับยั้งผลร้ายที่เกิดหรืออาจเกิดจากการกระทำผิดความยุติธรรมที่สมบูรณ์แบบต้องมีการฟื้นฟูความสัมพันธ์และการคืนดีกัน (Marshall, 1999) จากมุมมองของความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์การสร้าง ความสงบสุข (Peacemaking) ได้สร้างความยุติธรรมที่นำไปสู่ความเป็นอยู่ที่ดีของสังคมและปัจเจกบุคคลการสร้าง ความสงบสุขมีนัยยะที่ใช้ความร่วมมือร่วม

ใจกันใช้กระบวนการที่สร้างสรรค์ในการแก้ปัญหาความขัดแย้งและในขณะเดียวกันก็มีการฟื้นฟูความสัมพันธ์ด้วย (Noll, 2003)

คำว่า“ความสงบสุข” (Peace) มีสองความหมายคือความสงบสุขทางบวก (Positive Peace) และความสงบสุขทางลบ (Negative Peace) ความสงบสุขทางลบเป็นการใช้ความรุนแรงและ/หรือการบังคับเพื่อยับยั้งหรือแก้ปัญหาความขัดแย้งผลลัพธ์ที่ได้จากความสงบสุขทางลบคือคำตัดสินความ (Decision) แต่ไม่ใช้การแก้ปัญหาหรือการระงับความขัดแย้งส่วนความความสงบสุขทางบวกมีนัยยะของการฟื้นฟูความสัมพันธ์และการคืนดีกันโดยผ่านกระบวนการระงับความขัดแย้ง (Noll, 2003) โดยผ่านการระงับข้อพิพาทแบบ “Narrative Mediation” ดังแสดงในแผนภาพที่ 6 โดยมีรายละเอียดดังนี้

แผนภาพที่ 6 แบบจำลองการสร้างความสงบสุข (Peacemaking Model)

(ที่มา: Claassen, 2001)

แบบจำลองการสร้างความสงบสุข (Peacemaking Model) ของ Ron Claassen (2001) อธิบายว่าการสร้างความสงบสุขเกิดขึ้นได้ต้องอยู่บนพื้นฐานของความรักความเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์

ความเอื้ออาทรและการให้คุณค่าต่อความเป็นมนุษย์กระบวนการสร้างความสงบสุขเริ่มต้นขึ้นด้วยการที่บุคคลมีความคิดเชิงบวก ต้องการแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ไม่ใช้ความรุนแรงตอบโต้เมื่อทั้งผู้กระทำผิดและผู้เสียหายตัดสินใจและเต็มใจที่จะแก้ปัญหาด้วยความคิดเช่นนี้แล้วเขาพร้อมมีอิสระอย่างเต็มที่ที่จะอธิบายและทำความเข้าใจกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นความเสียหายความเจ็บปวดและผลกระทบที่เกิดขึ้นตามมา ขั้นตอนที่สอง Claassen อธิบายว่าเป็นขั้นตอนของการสร้างความสำนึกถึงความผิดความสำนึกผิดที่ว่าจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อทุกคนได้อธิบายหรือเล่าเรื่องเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นความคิดความรู้สึกความสำนึกผิด/ ความตระหนักรู้เป็นส่วนสำคัญของกระบวนการ ขั้นตอนที่สามคือการหาทางแก้ไขฟื้นฟูเยียวยาความเสียหายที่เกิดขึ้นเท่าที่เป็นไปได้และเป็นการหาทางแก้ปัญหาพร้อมกันอย่างเสมอภาคบ่อยครั้งที่กระบวนการนี้เป็นการผสมผสานกันระหว่างการทดแทนในสิ่งที่ผู้กระทำผิดสามารถทำได้และความเมตตากรุณาของผู้เสียหายที่ระลึกว่า “เรื่องมันผ่านไปแล้ว” ขั้นตอนที่สุดคือการแสดงเจตจำนงว่าเหตุการณ์เช่นนี้จะไม่เกิดขึ้นอีกเป็นการเปลี่ยนวิธีการวิธีคิดในการตอบสนองกับปัญหาหรือความขัดแย้ง สิ่งสำคัญในขั้นตอนนี้คือการติดตามผลและความรับผิดชอบของบุคคลในการปฏิบัติตามข้อตกลงเมื่อมีการทำข้อตกลงมีการรักษาข้อตกลงปฏิบัติตามข้อตกลง เมื่อมีการเยียวยาความเสียหายมีการทำข้อตกลงและปฏิบัติตามข้อตกลงการให้อภัยก็อาจเกิดขึ้นได้ ซึ่ง Claassen อธิบายว่า การให้อภัยเป็นการเปลี่ยนผ่านความสัมพันธ์ที่ถูกทำลายไปเพราะการกระทำผิดการละเมิดไปสู่การสร้างความสัมพันธ์ขึ้นมาใหม่การให้อภัยไม่ใช่แค่การพูดว่าให้อภัยแล้วแต่เป็นความรู้สึกที่สามารถกลับมาติดต่อสื่อสารกันได้อีกสามารถพูดคุยกันได้พบประกันได้ด้วยความรู้สึกเอื้ออาทรต่อกัน ในกระบวนการนี้เมื่อมีการทำข้อตกลงร่วมกันแสดงให้เห็นว่าความไว้วางใจเริ่มเกิดขึ้นแล้ว ความรักความไว้วางใจและการให้อภัยเป็นแกนหลักในการฟื้นฟูความสัมพันธ์แกนหลักนี้เป็นคุณค่าของกระบวนการยุติธรรมทางเลือก เพื่อความปรองดองนั่นคือกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

“กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์” เป็นวิธีการระงับข้อพิพาทในกระบวนการทัศน์หรือวิธีคิดแบบ “ความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์” ซึ่งให้ความสำคัญการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ (Peace) อยู่ร่วมกันด้วยความรัก (Love) ความเอื้ออาทรกันและกัน (Caring) และความเมตตากรุณาแก่กัน (Mercy) และคำหลัก 4 คำที่กล่าวมานี้ต้องอยู่บนหลักการสำคัญคือความเสมอภาคการยอมรับอย่างให้เกียรติ (Respect) ซึ่งกันและกันกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์จึงเป็นวิธีการระงับข้อพิพาทในวิถีทางของความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ที่มีจุดเริ่มต้นอยู่ที่ความรักความเอื้ออาทรความกรุณาที่มนุษย์พึงมีต่อกันและดำเนินการโดยยึดหลักความเสมอภาคการยอมรับอย่างให้เกียรติไม่ว่ากระบวนการนี้ดำเนินการด้วยรูปแบบใดๆ

2.3.3.7 ขั้นตอนการทำงานของยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

ขั้นตอนการทำงานของยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มี 6 ขั้นตอน ดังนี้ (จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย, 2556)

- 1) ขั้นตอนการเชิญชวน มีการเชิญชวนให้ผู้เสียหายและผู้กระทำผิดตกลงยินยอมเข้าสู่การประชุมร่วมกันโดยมีเจ้าหน้าที่หรือผู้แทนชุมชนซึ่งเป็นคนกลางเป็นผู้ประสานงานการประชุม
- 2) ขั้นตอนการรับทราบกฎเกณฑ์พื้นฐานผู้ประสานงานเป็นผู้แจ้งให้ทราบเรื่องขั้นตอนการดำเนินการไปสู่ข้อสรุป การแสดงสิทธิเมื่อรู้สึกว่ากระบวนการนั้นไม่ยุติธรรมสำหรับตน และการผลัดเปลี่ยนกันเป็นผู้พูดและผู้ฟัง
- 3) ขั้นตอนการบรรยายความรู้สึก การสรุปและการตระหนักถึงคุณค่าที่ได้รับ โดยใช้ทักษะที่มีการฝึกอบรม
- 4) ขั้นตอนการแสวงหาความลงตัวในข้อตกลง เป็นขั้นตอนที่แสวงหาความเป็นไปได้และความเหมาะสมของการชดใช้เยียวยา และการป้องกันไม่ให้เกิดเหตุในอนาคต
- 5) ขั้นตอนสรุปข้อตกลงและแสดงความยินดี เป็นการเขียนข้อตกลงที่บรรลุถึงร่วมกันเป็นลายลักษณ์อักษร หรือย้อนกลับไปเริ่มขั้นตอนที่หนึ่งใหม่ หากยังไม่สามารถตกลงกันได้
- 6) ขั้นตอนการติดตามผล เป็นขั้นตอนที่ตรวจสอบว่ามีการรักษาสัญญาด้วยการปฏิบัติตามข้อตกลงที่ได้ตกลงกันไว้หรือไม่ ถ้ามีปัญหาให้ย้อนกลับไปเริ่มต้นกระบวนการใหม่อีกครั้ง

2.3.3.8 ประเภทความผิดที่นำยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ไปใช้

ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์สามารถนำมาใช้กับความผิดประเภทต่างๆ ได้อย่างหลากหลาย อาทิเช่น ความผิดที่เด็กเป็นผู้กระทำความผิดที่กระทำโดยประมาท ฯลฯ ดังนี้

- 1) ความผิดที่เด็กหรือเยาวชนเป็นผู้กระทำ หลายประเทศในยุโรป เช่น สหราชอาณาจักร และประเทศนิวซีแลนด์ใช้เป็นวิธีหลัก
- 2) ความผิดจากความรุนแรงในครอบครัว (Domestic Violence) กรณีสามีทำร้ายภรรยา การนำตัวผู้กระทำผิดที่ต้องพึ่งพากันไปจำคุก อาจไม่ได้ประโยชน์ใดๆ
- 3) ความผิดที่กระทำโดยประมาท สามารถใช้ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ได้ดี
- 4) ความผิดเล็กๆ น้อยๆ อื่นๆ เพื่อหลีกเลี่ยงการจำคุกระยะสั้น เรือนจำมีผู้ต้องขังที่ต้องโทษจำคุกระยะสั้นจำนวนมาก การจำคุกระยะสั้นสร้างปัญหามากกว่าแก้ปัญหา

2.4 แนวคิดเกี่ยวกับเด็กและเยาวชนในชุมชนแออัด

2.4.1 ความหมายของเด็กและเยาวชน

ในระดับสากล อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็กแห่งสหประชาชาติ กล่าวถึงความหมายของเด็ก ว่า หมายถึงมนุษย์ทุกคนที่มีอายุต่ำกว่า 18 ปี เว้นแต่จะบรรลุนิติภาวะก่อนหน้านั้นตามกฎหมายที่ใช้บังคับแก่เด็กนั้น

สำหรับกฎหมายของประเทศไทยได้บัญญัติความหมายของคำว่า “เด็ก” ไว้แตกต่างกันตามความมุ่งหมายของกฎหมายแต่ละฉบับ อาทิ

พระราชบัญญัติคุ้มครองเด็กและเยาวชน พ.ศ.2546 มาตรา 4 ให้ความหมายว่า “เด็ก” หมายถึง บุคคลซึ่งมีอายุต่ำกว่าสิบแปดปีบริบูรณ์ แต่ไม่รวมถึงผู้ที่บรรลุนิติภาวะด้วยการสมรส

พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2553 มาตรา 4 บัญญัติว่า “เด็ก” หมายถึง บุคคลซึ่งมีอายุเกินเจ็ดปีบริบูรณ์ แต่ยังไม่เกินสิบสี่ปีบริบูรณ์ และ “เยาวชน” หมายถึง บุคคลซึ่งมีอายุเกินสิบสี่ปีบริบูรณ์ แต่ยังไม่ถึงสิบแปดปีบริบูรณ์

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 19 บัญญัติว่า บุคคลย่อมพ้นจากภาวะผู้เยาว์และบรรลุนิติภาวะเมื่อมีอายุยี่สิบปีบริบูรณ์ อย่างไรก็ตาม มาตรา 20 บัญญัติว่าบุคคลอาจจะพ้นจากการเป็นผู้เยาว์ได้หากทำการสมรสก่อนอายุยี่สิบปี

พระราชบัญญัติ แก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายอาญา (ฉบับที่ 21) พ.ศ.2551 มาตรา 6 ให้ยกเลิกความในวรรคหนึ่งของมาตรา 74 แห่งประมวลกฎหมายอาญา และให้ใช้ความต่อไปนี้แทน “มาตรา 74 เด็กอายุกว่าสิบปีแต่ยังไม่เกินสิบห้าปี กระทำการอันกฎหมายบัญญัติเป็นความผิด เด็กนั้นไม่ต้องรับโทษ แต่ให้ศาลมีอำนาจที่จะดำเนินการ...” และมาตรา 7 ให้ยกเลิกความในมาตรา 75 และมาตรา 76 แห่งประมวลกฎหมายอาญา และให้ใช้ข้อความต่อไปนี้แทน “ผู้ใดอายุกว่าสิบห้าปีแต่ต่ำกว่าสิบแปดปี กระทำการอันกฎหมายบัญญัติเป็นความผิด ให้ศาลพิจารณาถึงความรู้ผิดชอบและสิ่งอื่นทั้งปวงเกี่ยวกับผู้นั้น ในอันที่จะควรวินิจฉัยว่าสมควรพิพากษาลงโทษผู้นั้นหรือไม่ ถ้าศาลเห็นว่าไม่สมควรพิพากษาลงโทษก็ให้จัดการ

พระราชบัญญัติส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ พ.ศ.2550 มาตรา 4 กำหนดว่า “เยาวชน” หมายความว่า บุคคลซึ่งมีอายุไม่เกินยี่สิบห้าปี

จากความหมายของ “เด็ก” และ “เยาวชน” ที่บัญญัติไว้ตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องนั้นมีความแตกต่างกันไปตามจุดมุ่งหมายของกฎหมายแต่ละฉบับ ทั้งนี้ในส่วนของการกำหนดอายุของเด็กและเยาวชนนั้นมีความเหลื่อมล้ำกันอยู่ แต่หากเมื่อบุคคลนั้นได้ทำการสมรสก่อนอายุครบ 20 ปีบริบูรณ์ โดยฝ่ายชายมีอายุ 17 ปีบริบูรณ์ และฝ่ายหญิงมีอายุ 15 ปีบริบูรณ์ ตามมาตรา 20 ของกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บุคคลนั้นจะเป็นผู้บรรลุนิติภาวะตามกฎหมาย ดังนั้นหากเด็กยังมีอายุไม่เกิน 18 ปี

บริบูรณ์ แต่ทำการสมรสก่อนและเข้าเงื่อนไขตามกฎหมายก็ถือว่าเด็กนั้นพ้นจากสถานะความเป็นเด็ก และบรรลุนิติภาวะตามกฎหมาย และจะไม่อยู่ในความคุ้มครองของกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับเด็กและเยาวชน

สรุปได้ว่า “เด็ก” หมายถึง บุคคลที่มีอายุเกิน 7 ปีบริบูรณ์ ถึงอายุ 18 ปีบริบูรณ์ และ “เยาวชน” หมายถึง บุคคลที่มีอายุตั้งแต่ 18 ปีบริบูรณ์ ถึง แต่ไม่เกิน 25 ปีบริบูรณ์

2.4.2 ความหมายและลักษณะของชุมชนแออัด

ชุมชนแออัด (Crowded Community) เป็นคำที่ผ่านการอนุมัติจากคณะรัฐมนตรีเพื่อให้ใช้แทนคำว่า “สลัม” ตั้งแต่วันที่ 27 เมษายน 2525 เนื่องจากคำว่า “สลัม” ให้ความหมายในเชิงต่ำต้อย ผู้ที่อาศัยรู้สึกตนเป็นคนชั้นล่าง คือ หมายถึงช่องว่างทางสังคมอันอาจก่อให้เกิดผลลบได้

ระเบียบกรุงเทพมหานคร ว่าด้วยชุมชนและกรรมการชุมชน พ.ศ.2555 ให้ความหมายของ “ชุมชนแออัด” ไว้ว่า เป็นชุมชนที่มีลักษณะบ้านเรือนหนาแน่น ประชาชนอยู่อย่างแออัด

กระทรวงมหาดไทย ให้ความหมายของชุมชนแออัดว่าหมายถึง สภาพ เคหะสถานหรือบริเวณที่พักอาศัย ที่ประกอบด้วยอาคารเก่าแก่ชำรุดทรุดโทรม มีบริเวณที่สกปรกรกรุงรัง ประชาชนอยู่กันอย่างแออัดผิดสุขลักษณะ ต่ำกว่ามาตรฐานสมควร จนไม่อาจอยู่แบบครอบครัว ตามปกติวิสัยมนุษย์ ทำให้ไม่ปลอดภัยในด้านสุขวิทยาและอนามัย

ตามคำนิยามของการเคหะแห่งชาติ ชุมชนแออัด หมายถึง ชุมชนที่ส่วนใหญ่มีอาคารหนาแน่นไร้ระเบียบและชำรุดทรุดโทรม ประชากรอยู่กันอย่างแออัด มีสภาพแวดล้อมไม่เหมาะสมอันอาจเป็น อันตรายต่อสุขภาพ อนามัย และความปลอดภัยของผู้อยู่อาศัยและชุมชนที่มีปัญหาด้านเศรษฐกิจ และสังคม

ร่างพระราชบัญญัติชุมชนแออัดได้ให้ความหมายชุมชนแออัดไว้ว่า หมายถึง บริเวณ พื้นที่ที่มีสภาพไม่ถูกสุขลักษณะ มีน้ำขัง อับชื้น หรือสกปรก มีอาคารและผู้อยู่อาศัยอยู่อย่างแออัด อันอาจเป็นอันตรายต่อสุขภาพอนามัย ความปลอดภัยหรือเป็นแหล่งที่อาจก่อให้เกิดการกระทำที่ขัดต่อกฎหมายหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน

นอกจากนี้ โสภณ พรโชคชัย (2528) ได้กล่าวถึงสภาวะทางอารมณ์ของผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัดว่า ด้วยสภาวะบีบรัดทางเศรษฐกิจ สภาพแวดล้อมทางสังคมและกายภาพของชุมชนแออัดก่อให้เกิดความกดดันทางจิตใจ ซึ่งมักมีการแสดงออกดังนี้ คือ 1) ก้าวร้าวรุนแรง ซึ่งเป็นมาตรการที่ชาวชุมชนแออัดใช้ในการปรับตัวกับความกดดัน และความแค้นเคือง ขาดแคลน โดยมาแสดงออกกับคนในครอบครัว 2) เพี้ยน (Social Diviation) เช่น ดิตเหล้า ดิตยา ดิตการพนัน เป็นวิธีหลีกเลี่ยงปัญหา โดยไม่พยายามเผชิญกับปัญหา และ 3) ลักษณะ 2 ด้านของการเผชิญปัญหา คือ การยื่นหยัด

ต่อสู้ (Persistence) และความเคยชิน (Passiveness) เนื่องจากชาวชุมชนแออัดดิ้นรนเพื่อความอยู่รอด ทุกคนทำงานหนัก แต่ก็มีคนจำนวนไม่น้อยไม่ดิ้นรนทำงาน ได้แต่รอคอยความช่วยเหลือจากญาติมิตร ความเคยชินนี้ โสภณวิเคราะห์ว่ามีสาเหตุมาจากสถานะที่ไม่มั่นคงและปัญหาครอบครัว

อรทัย อาจอ่ำ (2530) ได้กล่าวถึงลักษณะของสลัมหรือชุมชนแออัดว่า ชุมชนแออัดเป็นแหล่งรวมปัญหาต่างๆ มากมาย ทั้งปัญหาการว่างงาน ปัญหาสุขภาพจิต ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาสุขภาพ เป็นต้น นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งศูนย์รวมของแรงงานราคาถูก ที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของเมือง วงจรชีวิตของผู้ใช้แรงงานเหล่านี้ควรจะแตกต่างจากวงจรชีวิตของผู้ประกอบการผลิตมากนัก ในแง่ของการทำงาน การมีอาหารรับประทาน การมีที่อยู่อาศัย การพักผ่อนนอนหลับ ความคาดหวัง หรือความต้องการของผู้ประกอบการในการที่จะใช้แรงงานของคนเหล่านี้เพื่อทำการผลิตอย่างเดียว โดยไม่ได้คำนึงถึงวงจรชีวิตดังกล่าว ถือเป็นความผิดพลาดอย่างยิ่งและนำมาซึ่งโศกนาฏกรรมในโลกกลางเมือง คือ การไล่รื้อที่สลับเพื่อนำที่ดินไปใช้ในการพัฒนาทางเศรษฐกิจ

สิริลักษณ์ แก้วงยศ (2532) กล่าวว่า ปรากฏการณ์ที่เห็นได้ในชุมชนแออัดบ่อยครั้ง คือ การใช้กำลังทำร้ายกันระหว่างสามี ภรรยา ครอบครัวแตกแยก เด็กถูกทอดทิ้ง บิดาตีแม่เหล้ามาก มารดาเล่นไพ่ การนอกใจสามีหรือภรรยา การเขี่ยนตีเด็ก หลายคนมีปัญหาทางอารมณ์ที่รุนแรง ไม่สนใจการศึกษาของลูก นอกจากนี้ยังอยู่กันอย่างไม่มีแบบแผน ไม่มีทะเบียนราษฎร เด็กไม่มีสูติบัตร ไม่รู้และไม่เข้าใจวิธีการรักษาพยาบาล ยังคงใช้ยาผิด เช่น ยาชุด ยากระตุ้นกำลัง ซึ่งอาจเป็นอันตรายต่อชีวิต ไม่รู้วิธีปรุงอาหาร ไม่รู้วิธีถนอมอาหาร รวมทั้งไม่มีเงินเพียงพอในการซื้ออาหารด้วย

สรุปได้ว่า “ชุมชนแออัด” เป็นชุมชนที่มีลักษณะบ้านเรือนหนาแน่น ประชาชนอยู่อย่างแออัด ชุมชนมีสภาพแวดล้อมไม่เหมาะสมอันอาจเป็นอันตรายต่อสุขภาพ อนามัย และความปลอดภัยของผู้อยู่อาศัยและชุมชนที่มีปัญหาด้านเศรษฐกิจ และสังคม

2.4.3 ลักษณะและปัญหาของเด็กและเยาวชนในชุมชนแออัด

ลักษณะครอบครัวในชุมชนแออัดเป็นครอบครัวเดี่ยว ประกอบด้วย พ่อ แม่ และลูก เนื่องจากพ่อและแม่ต้องย้ายถิ่นฐานมาทำงานในเมือง ทำให้ญาติส่วนใหญ่จึงอาศัยอยู่ต่างจังหวัด ดังนั้นในเวลากลางวัน พ่อและแม่ต้องออกไปทำงานนอกบ้าน ทำให้เวลาส่วนใหญ่ เด็กต้องอยู่คนเดียวหรืออยู่กับเพื่อน โดยถ้าแบ่งตามช่วงวัย เด็กเล็กจะชอบดูโทรทัศน์หรืออ่านหนังสือการ์ตูนอยู่ที่บ้าน และเด็กที่อายุถึงวัยเรียนจะใช้ชีวิตส่วนใหญ่อยู่ที่โรงเรียนหรืออยู่กับเพื่อน ทำให้เด็กในชุมชนแออัดประสบปัญหาขาดความอบอุ่น การใช้เวลาว่างที่ไม่เกิดประโยชน์ และที่สำคัญมีภัยอันตรายอยู่รอบตัวเด็ก เช่น ปัญหาสุขภาพจิต ชิงทรัพย์ ทะเลาะวิวาท พ่อแม่ทำร้ายร่างกาย ฯลฯ (สำนักผังเมือง, 2554)

ทั้งนี้ เมื่อเด็กและเยาวชนในชุมชนแออัดได้คลุกคลีกับพฤติกรรมลักษณะดังกล่าวก็จะเกิดการลอกเลียนแบบ โดยเห็นว่าพฤติกรรมนั้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเป็นธรรมดา ไม่ผิดจากสามัญวิสัย และตนก็สามารถมีพฤติกรรมเช่นนั้นได้ และเมื่อเด็กและเยาวชนได้สัมผัสกับพฤติกรรมต่างๆ ที่เป็นความเสี่ยงและมีพฤติกรรมลอกเลียนแบบก็จะเกิดปัญหาต่างๆ ตามมาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยเฉพาะหากเด็กและเยาวชนเห็นว่าสิ่งที่ตนประพฤติไปนั้นไม่ใช่การสร้างปัญหาแต่อย่างใด

นอกจากนี้เด็กและเยาวชนจำนวนมากกว่า 30,000 คน ที่กลายเป็นเด็กเร่ร่อน ส่วนใหญ่จะเป็นเด็กที่อยู่ในชุมชนแออัดหรือมาจากชุมชนแออัด โดยชุมชนแออัดที่มีจำนวนเด็กเร่ร่อนมากที่สุดในเขตกรุงเทพมหานคร คือ ชุมชนบริเวณสะพานพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ชุมชนคลองเตย และชุมชนรังสิต ซึ่งส่วนใหญ่ประสบปัญหาครอบครัวแตกแยก ถูกทารุณกรรมบางส่วนออกมาเร่ร่อนเพื่อหารายได้ช่วยเหลือครอบครัว และหนีตามเพื่อนมาเร่ร่อน ซึ่งเด็กกลุ่มนี้กำลังเผชิญความเสี่ยงสูงต่อปัญหายาเสพติด การขายบริการทางเพศ และอาชญากรรม เนื่องจากถูกทำร้าย ถูกล่อลวงละเมิดทางเพศ และการเจ็บป่วย ทั้งนี้ สิ่งที่เด็กในกลุ่มนี้ต้องการคือ การช่วยเหลือต่อเนื่องระยะยาว ทั้งในเรื่องสภาพพื้นฐานในชีวิต การให้ความช่วยเหลือเยียวยาครอบครัว และการศึกษา (สำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และคุณภาพเยาวชน, 2555)

จากปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนแออัด ทำให้ผู้ใหญ่ในชุมชนแออัดเล็งเห็นถึงประโยชน์ของการสร้างกิจกรรมที่ดีและมีรูปแบบที่หลากหลาย เพื่อที่จะสามารถตอบสนองความต้องการของเด็กและเยาวชนในชุมชนแออัดได้อย่างแท้จริง และยังเป็นการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ของเด็กและเยาวชนอีกด้วย เพราะเด็กและเยาวชนแต่ละคนจะมีความชอบและความถนัดที่แตกต่างกัน ดังนั้นจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้จัดกิจกรรมในชุมชนแออัด จะต้องคำนึงถึงความต้องการของเด็กและเยาวชนเป็นหลัก เพื่อจะได้เป็นการเรียนรู้ที่เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวันของเด็กและเยาวชน และยังช่วยลดปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนแออัดได้ แต่การจัดกิจกรรมภายในชุมชนส่วนใหญ่ เป็นกิจกรรมที่คละวัย ดังนั้นจึงทำให้ประสิทธิภาพต่างกัน ผลที่ได้จึงไม่เหมือนกัน ทั้งนี้กิจกรรมของเด็กและเยาวชนในชุมชนแออัด เช่น กิจกรรมเกี่ยวกับสันตนาการ กิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เป็นต้น

2.5 แนวคิดการศึกษาในระบบโรงเรียน (Non-formal Education)

2.5.1 ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียน

รัตนา พุ่มไพศาล (2533) ให้ความหมายว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นกระบวนการจัดการศึกษาสำหรับผู้ขาดโอกาสในการศึกษาเล่าเรียนในโรงเรียนภาคปกติ เพื่อที่พวกเขาจะสามารถเรียนรู้ในสิ่งต่างๆ ตามต้องการ

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2543 หมวด 3 ระบบการศึกษามาตรา 5 ได้อธิบายความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่าเป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและการประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม

สุนทร สุนันท์ชัย (2544) ให้ความหมายว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียน หมายถึง กิจกรรมทางการศึกษาที่จัดขึ้นนอกระบบโรงเรียนไม่ว่าจะดำเนินการโดยเอกเทศหรือเป็นส่วนประกอบสำคัญของกิจกรรมอื่น โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะให้บริการแก่กลุ่มผู้เรียนทุกเพศทุกวัย

สุมาลี สังข์ศรี (2546) ให้ความหมายว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นกิจกรรมทางการศึกษาทุกรูปแบบที่จัดบริการให้แก่ประชาชนทุกเพศทุกวัย โดยไม่มีจำกัดพื้นฐานการศึกษา อาชีพ ประสบการณ์ หรือความสนใจ โดยมุ่งให้ผู้เรียนได้รับความรู้พื้นฐาน ความรู้ทางด้านทักษะอาชีพ ตลอดจนความรู้และข่าวสารข้อมูลที่เป็นประโยชน์ในปัจจุบัน เพื่อเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตและปรับตัวเข้ากับสภาพสังคม สิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

พระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พ.ศ.2551 มาตรา 4 ให้ความหมายของคำว่า “การศึกษานอกระบบ” ว่าเป็นกิจกรรมการศึกษาที่มีกลุ่มเป้าหมาย ผู้รับบริการและวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ที่ชัดเจน มีรูปแบบ หลักสูตร วิธีการจัดและระยะเวลาเรียนหรือฝึกอบรมที่ยืดหยุ่นและหลากหลายตามสภาพความต้องการและศักยภาพในการเรียนรู้ของกลุ่มเป้าหมายนั้น และมีวิธีการวัดผลและประเมินผลการเรียนรู้ที่มีมาตรฐานเพื่อรับคุณวุฒิทางการศึกษา หรือเพื่อจัดระดับผลการเรียนรู้ และตามมาตรา 8 การส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษาตามอัธยาศัย ให้ดำเนินการเพื่อเป้าหมาย ดังนี้ (1) ผู้เรียนได้รับความรู้ และทักษะพื้นฐานในการแสวงหาความรู้ ที่จะเอื้อต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต (2) ผู้เรียนได้เรียนรู้สาระที่สอดคล้องกับความสนใจและความจำเป็นในการยกระดับคุณภาพชีวิต ทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม

กระทรวงศึกษาธิการ (2556) ระบุว่า “การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน (Non-formal Education) เป็นการศึกษาที่จัดให้กับประชาชน ทุกเพศทุกวัย ไม่จำกัดพื้นฐานการศึกษา อาชีพ ประสบการณ์หรือความสนใจ โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะให้ผู้เรียนได้รับความรู้ด้านพื้นฐาน ทักษะในการประกอบอาชีพ และทักษะที่จำเป็นสำหรับความรู้ด้านอื่นๆ เป็นฐานในการดำเนินชีวิต การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีความยืดหยุ่น ซึ่งต้องมีการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดผลและการประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขในการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสม สอดคล้องกับวิถีชีวิตและความต้องการของผู้เรียน เช่น การสอนผู้ใหญ่ที่ไม่รู้หนังสือให้อ่านออกเขียนได้ และเข้าใจหน้าที่พลเมือง

Coombs (1973) ให้ความหมายว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียนหมายถึงกิจกรรมการศึกษาที่จัดขึ้นนอกระบบโรงเรียนภาคปกติ ไม่ว่าจะกิจกรรมนั้นจะจัดเป็นเอกเทศหรือเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมใหญ่อื่นๆ เพื่อให้บริการกลุ่มเป้าหมายที่กำหนดขึ้น

จากความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนดังกล่าว สามารถสรุปได้ว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นประมวลประสบการณ์และกิจกรรมทางการศึกษาที่จัดนอกเหนือไปจากกิจกรรมในโรงเรียน ที่จัดโดยสถาบันการศึกษา สำหรับประชาชนโดยไม่จำกัดเพศ วัย พื้นฐานการศึกษา อาชีพ ประสบการณ์ หรือความสนใจ เพื่อมุ่งให้เกิดการพัฒนาทักษะ ความรู้ทั่วไป ความรู้ด้านการประกอบอาชีพ รวมทั้งข่าวสารที่เป็นประโยชน์ โดยมีเนื้อหาที่สอดคล้องกับความต้องการของบุคคล และสภาพปัญหาซึ่งผู้เรียนสามารถนำไปใช้ประโยชน์หรือแก้ไขปัญหา เพื่อให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียนและสังคม

และจากคำจำกัดความของการศึกษาที่ให้ไว้ พบว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียนมีลักษณะดังนี้

- 1) รูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนไม่มีรูปแบบที่แน่นอน จะมีความแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของผู้เรียนและผู้บริการ
- 2) หลักสูตรและเนื้อหาวิชา มีความยืดหยุ่นมาก เนื้อหาสามารถปรับให้ได้เหมาะสมตามท้องถิ่นและความสนใจของผู้เรียนเพื่อที่จะนำความเอาความรู้ไปใช้ให้เป็นประโยชน์ตามจุดมุ่งหมายที่ตั้งเอาไว้
- 3) การเรียนการสอนและวิธีการสอนของการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีรูปแบบที่แตกต่างกันออกไป ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมและความจำเป็น เช่น บางสถานที่จัดเป็นชั้นเรียน หากมีสถานที่อำนวย หากมีความยากลำบากทางด้านสถานที่อาจจะจัดให้เป็นการเรียนรู้โดยการศึกษากาไกลก็ได้
- 4) ระยะเวลาการเรียนขึ้นอยู่กับชนิดและลักษณะของวิชา รวมทั้งความสนใจของผู้เรียน
- 5) ผู้เรียนของการศึกษานอกระบบโรงเรียนไม่มีการกำหนดเกณฑ์อายุ เพศ วัย วุฒิ การศึกษาของผู้เรียน หากแต่การเรียนนั้นขึ้นอยู่กับความสนใจและความสมัครใจของผู้เรียนที่มีต่อวิชานั้นๆ
- 6) ผู้สอนหรือบุคลากรทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนอาจเป็นครูผู้ที่เชี่ยวชาญในเนื้อหาที่สอนโดยตรงหรือเป็นผู้ที่มีความรู้และประสบการณ์จากการประกอบอาชีพของตนมาเป็นวิทยากรหรืออาสาสมัคร
- 7) สถานที่เรียนของการศึกษานอกระบบสามารถปรับเปลี่ยน กระจาย หรือโยกย้ายไปตามสถานที่ที่เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น สามารถจัดได้ทุกแห่งที่มีความสะดวก เช่น ศาลาวัด ห้องสมุดประชาชน หรือในชั้นเรียนในโรงเรียนภาคปกติ เป็นต้น

8) หน่วยงานและสถาบันที่รับผิดชอบการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีทั้งภาครัฐ เอกชน และสถาบันอุดมศึกษา

9) ความยืดหยุ่นของการจัดการศึกษา กิจกรรมและโครงการต่างๆ ของการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีความยืดหยุ่นมาก ทั้งนี้เพื่อจะสามารถตอบสนองความต้องการของผู้เรียนเป็นหลัก สำคัญ ส่วนหลักสูตร เวลา ระยะเวลา สถานที่ วิธีการสอน และผู้สอนก็สามารถเปลี่ยนแปลงไปตามความเหมาะสมกับสภาพที่เป็นอยู่

10) การรับรองความสามารถ คุณวุฒิ การประเมินผลของการศึกษานอกระบบโรงเรียน มักจะประเมินในระยะเวลาสั้นๆ ประกาศนียบัตรหรือวุฒิบัตรจะแสดงให้เห็นถึงการได้ผ่านการเรียน หรือฝึกอบรมเท่านั้น โดยไม่ถือว่าเป็นเรื่องที่สำคัญอย่างใด

2.5.2 ปรัชญาการศึกษานอกระบบโรงเรียน

การศึกษานอกระบบโรงเรียนสามารถแบ่งประเภทตามพื้นฐานของแนวคิดออกเป็นสำนัก ปรัชญาการศึกษานอกระบบโรงเรียนใหญ่ๆ ได้ 5 สำนัก ดังต่อไปนี้ (อุ้นตา นพคุณ, 2546)

1) ปรัชญาการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำนักเสรีนิยม (Liberal) มีความเชื่อพื้นฐานคือ ความรู้ คุณธรรม และเชื่อวามมนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐ สามารถเลือกแนวทางต่างๆ ในการดำรงชีวิต หากแต่เสรีภาพดังกล่าวควรมีพื้นฐานอยู่บนเหตุและผล การศึกษามีหน้าที่อนุรักษ์และสืบสานศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์และอารยธรรม การจัดการเรียนการสอนตามปรัชญาสำนักเสรีนิยมใช้วิธีการ บรรยายประกอบการซักถาม อภิปรายระหว่างผู้เรียนและผู้สอน และระหว่างผู้เรียนด้วยกัน ศึกษา ค้นคว้าด้วยตัวเองและการทบทวนเนื้อหา มีการนำปรัชญาสำนักเสรีนิยมไปใช้ในการศึกษาทั่วไป การศึกษาวิชาสามัญ การศึกษาพื้นฐาน ห้องสมุดประชาชน การศึกษาต่อเนื่อง เป็นต้น

2) ปรัชญาการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำนักพัฒนาการ (Progressive) มีความเชื่อพื้นฐานในการให้ความสำคัญด้านความแตกต่างของผู้เรียน ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้ การศึกษาต้องสามารถตอบสนองความต้องการและปัญหาของผู้เรียนได้ ใช้ระเบียบวิธีการทาง วิทยาศาสตร์มาแก้ไขปัญหาในการดำรงชีวิตและการศึกษามีขั้นตอนเพื่อพัฒนาตนเองและสังคม มีการ นำปรัชญาการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำนักพัฒนาการมาใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต การศึกษา ผู้ใหญ่ การศึกษาต่อเนื่อง อาชีวศึกษา โดยการศึกษาความต้องการ ปัญหาของผู้เรียน และการมีส่วนร่วมของผู้เรียนในกิจกรรมและขั้นตอนต่างๆ ของการพัฒนาโปรแกรม

3) ปรัชญาการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำนักพฤติกรรมนิยม (Behaviorist) มีความเชื่อ ว่าผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้หากมีการปฏิบัติด้วยตนเอง ดังนั้นการศึกษาประเภทพัฒนาทักษะ ความสามารถของผู้เรียนจะมีการกำหนดวัตถุประสงค์ของโปรแกรมเป็นวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม

และการประเมินผลตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ มีการนำปรัชญาการศึกษาของระบบโรงเรียนสำนักพฤติกรรมนิยมมาใช้ในการจัดการศึกษาระบบโรงเรียนที่ส่งเสริมผู้เรียนได้ศึกษาด้วยตนเองหรือชี้นำตนเอง (Self-directed Learning) ด้วยชุดวิชา การศึกษาทางไกล การฝึกสายอาชีพ การฝึกทักษะ การฝึกสมรรถนะที่จำเป็นในการปฏิบัติงาน ปรัชญาการศึกษาของระบบโรงเรียนสำนักพฤติกรรมนิยมนี้จะสนใจพฤติกรรมที่สังเกตได้เท่านั้น มุ่งที่จะควบคุม เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมโดยการควบคุมและดัดแปลงสิ่งแวดล้อม

4) ปรัชญาการศึกษาของระบบโรงเรียนสำนักมนุษยนิยม (Humanist) ให้ความสำคัญของผู้เรียน เน้นการพัฒนาผู้เรียนทุกๆ ด้าน โดยเฉพาะอารมณ์ ความรู้สึก การเห็นคุณค่าในตัวเอง การให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ โดยผู้เรียนเป็นผู้มีบทบาทสำคัญ มีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ การสร้างบรรยากาศในการเรียนรู้ที่เป็นมิตร โดยมีผู้สอนเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือสนับสนุนในการเรียนรู้ ทั้งนี้มีการนำปรัชญาการศึกษาของระบบโรงเรียนสำนักมนุษยนิยมมาใช้ในการศึกษาผู้ใหญ่ การเรียนรู้ด้วยการนำตนเอง (Self-directed Learning)

5) ปรัชญาการศึกษาของระบบโรงเรียนสำนักปฏิรูปนิยม (Radical) เชื่อว่าการศึกษาเป็นเครื่องมือในการเปลี่ยนแปลงสังคมด้วยการสอนแบบมโนธรรมสำนึก (Conscientization) เพื่อให้นักเรียนหลุดจากวัฒนธรรมเงียบและการท่องจำแบบไม่มีการคิดไตร่ตรอง การนำปรัชญาการศึกษาของระบบโรงเรียนสำนักปฏิรูปนิยมมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนให้รู้หนังสือและพัฒนาคุณภาพชีวิตในชุมชนที่ต้องการให้เกิดความเข้มแข็ง ดังนั้นนักพัฒนาโปรแกรมที่นำปรัชญาสำนักปฏิรูปนิยมจะต้องเป็นผู้ที่ต้องการให้เกิดการกระทำทางสังคม (Social Action) และมีความชำนาญในการสอนที่เป็นการวิพากษ์วิจารณ์และบริบทของชุมชนที่มีความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างทางสังคมวิทยา

จากการศึกษาปรัชญาการศึกษาของระบบโรงเรียนทั้ง 5 สำนัก สามารถสรุปเป็นตารางได้ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 2 สรุปแนวคิดของปรัชญาการศึกษาของระบบโรงเรียน

สำนักปรัชญา	ความเชื่อพื้นฐาน	การนำปรัชญาไปใช้ในการจัดการศึกษาระบบโรงเรียนและพัฒนาสังคม
1. สำนักเสรีนิยม (Liberal)	- ความรู้คู่คุณธรรม - เชื่อว่ามนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐ ที่สามารถเลือกแนวทางในการดำรงชีวิตได้	- การศึกษาทั่วไป - การศึกษาวิชาสามัญ - ห้องสมุดประชาชน - การศึกษาต่อเนื่อง

สำนักปรัชญา	ความเชื่อพื้นฐาน	การนำปรัชญาไปใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนและพัฒนาสังคม
	<ul style="list-style-type: none"> - เสรีภาพควรอยู่บนพื้นฐานของเหตุผล - การศึกษามีหน้าที่อนุรักษ์ สืบสานศิลปะ วัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ 	
2. พหุพัฒนาการ (Progressive)	<ul style="list-style-type: none"> - ให้ความสำคัญต่อความแตกต่างของผู้เรียน - ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ - การศึกษาต้องตอบสนองความต้องการและปัญหาของผู้เรียนได้ - ผู้เรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมและขั้นตอนของการพัฒนาโปรแกรม 	<ul style="list-style-type: none"> - การพัฒนาคุณภาพชีวิต - การศึกษาผู้ใหญ่ - การศึกษาต่อเนื่อง - อาชีวศึกษา
3. พฤติกรรมนิยม (Behaviorist)	<ul style="list-style-type: none"> - ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้ถ้ามีการปฏิบัติด้วยตนเอง - มุ่งความสนใจในพฤติกรรมที่สังเกตได้ - ควบคุม เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมโดยการควบคุม ดัดแปลงสิ่งแวดล้อม 	<ul style="list-style-type: none"> - การศึกษาด้วยการชี้นำตนเอง (Self-directed Learning) - การศึกษาทางไกล - การฝึกทักษะอาชีพ - การฝึกสมรรถนะที่จำเป็นในการปฏิบัติงาน
4. มนุษยนิยม (Humanist)	<ul style="list-style-type: none"> - การให้ความสำคัญกับผู้เรียนทุกด้าน โดยเฉพาะอารมณ์ความรู้สึก - ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง มีบทบาทสำคัญในการเรียนรู้ 	<ul style="list-style-type: none"> - การศึกษาผู้ใหญ่ - การเรียนรู้ด้วยการนำตนเอง (Self-directed Learning)

สำนักปรัชญา	ความเชื่อพื้นฐาน	การนำปรัชญาไปใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนและพัฒนาสังคม
5.ปฏิรูปนิยม (Radical)	- การศึกษาเป็นเครื่องมือในการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ด้วยการสอนมโนธรรมสำนึกให้หลุดพ้นไปจากวัฒนธรรมเงียบและการท่องจำแบบไม่คิดหรือไตร่ตรอง	- การสอนให้รู้หนังสือ - การพัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชนที่ต้องการให้เกิดความเข้มแข็ง

(ที่มา: อุ้นตา นพคุณ, 2546)

2.5.3 หลักการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

นักวิชาการหลายท่านให้หลักการในการศึกษานอกระบบโรงเรียนดังต่อไปนี้

Coombs (1973) เสนอหลักการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ 4 ประเภท คือ

1) ให้การจัดการศึกษาพื้นฐาน เป็นการจัดการศึกษาให้กับประชาชนในชนบทสามารถอ่านออก เขียนได้ คิดเลขเป็น นอกจากนี้ยังมีความเข้าใจเบื้องต้นด้านวิทยาศาสตร์และสิ่งแวดล้อม

2) ให้การจัดการศึกษาเพื่อปรับปรุงชีวิตครอบครัว เป็นการเสริมความรู้ ทักษะ และเจตคติในการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของครอบครัว เช่น สุขภาพอนามัย โภชนาการ การดูแลบ้านเรือน การเลี้ยงดูเด็ก การซ่อมแซมบ้านเรือน เป็นต้น

3) การศึกษาเพื่อปรับปรุงชุมชน เป็นการพัฒนาประชาชนให้สามารถปรับปรุงชุมชนของตนได้ ประชาชนสามารถปกครองดูแลตนเองได้ ให้รู้เรื่องสหกรณ์ การจัดทำโครงการชุมชนได้

4) การศึกษาเพื่อฝึกอาชีพ เป็นการพัฒนาความรู้ ทักษะ กิจกรรมที่ให้ประชาชนมีอาชีพ รายได้ เพื่อความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

วิชุดา อมราพันธุ์ (2532) กล่าวถึงหลักในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่าเป็นกลไกที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาในด้านต่างๆ ของประเทศ ดังนั้นในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนควรยึดหลักดังนี้

1) หลักการเรียนเพื่อการทำงาน และการทำงานเพื่อการเรียนรู้

2) หลักการบริหารจัดการศึกษาแบบเปิด คือต้องมีความยืดหยุ่น เปลี่ยนแปลงได้ ภาวะเบียบต่างๆ ควรกำหนดไว้อย่างกว้างๆ และพยายามตอบสนองผู้เรียนให้มากที่สุด

3) หลักสังคมของการเรียน ต้องถือว่าสถาบันในสังคมทุกแห่งสามารถนำมาเป็นสถาบันสำหรับการเรียนรู้ได้ เช่น วัด โรงเรียน บ้าน ชุมชน เป็นต้น

4) ยึดหลักความเสมอภาคและเสรีภาพในการศึกษา โดยให้โอกาสกับประชาชนทุกคนที่อยู่ชนบทและในเมืองให้ได้รับการศึกษาตามความสนใจและความต้องการ

5) หลักการศึกษาตลอดชีวิต เพื่อให้สามารถอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลงได้อย่างมีความสุข

6) หลักการระดมกำลังทั้งปวงที่มีอยู่ในสังคม เป็นหน้าที่ของบุคคลและสังคม ดังนั้นต้องระดมทรัพยากรที่มีอยู่มาใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนอย่างมีประสิทธิภาพ

7) หลักการศึกษาเพื่อปวงชน เป็นการศึกษาเพื่อทุกคน ไม่ได้เป็นของบุคคลหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง

8) มีการทดลองจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนในวงแคบก่อนที่จะขยายงานออกไป โดยใช้สถาบันต่างๆ ในสังคม มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน และมีการควบคุมด้านคุณภาพของสื่อมวลชนด้วย

กรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน (2544) กล่าวถึงหลักการที่สำคัญในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนดังนี้

1) ความเสมอภาคในโอกาสทางการศึกษา เป็นการจัดบริการทางการศึกษาเพื่อให้โอกาสแก่ผู้ที่พลาดโอกาสทางการศึกษา และผู้ด้อยโอกาสโดยไม่มีข้อจำกัดในด้านเพศ วัย พื้นฐานการศึกษา อาชีพ ความสนใจ ฐานะทางเศรษฐกิจ และความห่างไกล ให้ได้มีโอกาสรับการศึกษาเท่าเทียมกัน

2) การกระจายโอกาสทางการศึกษา เป็นการใช้วิธีการต่างๆ เพื่อกระจายโอกาสทางการศึกษาไปสู่กลุ่มเป้าหมายให้ครอบคลุมทั่วถึง ไม่ว่าจะอยู่ในเมืองหรือชนบทห่างไกล

3) ส่งเสริมการศึกษาที่เป็นกระบวนการต่อเนื่องตลอดชีวิต สามารถศึกษาหาความรู้ได้ตลอดเวลา ศึกษาหาความรู้ได้ทุกช่วงของชีวิต

4) มีความยืดหยุ่นในหลักเกณฑ์และระเบียบต่างๆ

5) สนองความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย แต่ละกิจกรรมจะจัดขึ้นหลังจากการสำรวจความต้องการของกลุ่มเป้าหมายแล้ว ซึ่งกลุ่มเป้าหมายแต่ละท้องถิ่นอาจมีความต้องการไม่เหมือนกัน กิจกรรมที่จัดให้ควรจะแตกต่างกันไป

6) มีความสัมพันธ์กับสภาพการดำเนินชีวิต เนื้อหาหลักสูตรในแต่ละวิชาควรต้องยืดหยุ่นให้สอดคล้องกับสภาพสิ่งแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น

7) มีความหลากหลายในรูปแบบเพื่อให้ผู้เรียนสามารถเลือกได้ตามความสะดวก บางรูปแบบอาจมีผู้สอนหรือจัดการสอนตามเวลา บางรูปแบบอาจสอนบางเวลาให้ผู้เรียนเรียนสลับกับการ

ทำงาน บางรูปแบบอาจเรียนด้วยตนเองโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปหรือใช้สื่ออื่นๆ เช่น หนังสือพิมพ์ โทรทัศน์ วิทยุ เป็นต้น

8) การจัดการเรียนการสอนควรคำนึงถึงความแตกต่างของบุคคล ความหลากหลาย ต้องให้อิสระผู้เรียนเรียนเร็วหรือช้าตามความสามารถ ตามเวลาที่สะดวก

9) ผู้สอนหรือผู้ให้ความรู้ควรมีความหลากหลาย ผู้ที่มาให้ความรู้ไม่จำเป็นต้องจำกัด เฉพาะครู อาจารย์ในสถาบันการศึกษา อาจเป็นผู้เชี่ยวชาญหรือผู้รู้จากหน่วยงานหรือสถาบันต่างๆ บุคคลในองค์กรท้องถิ่น ชาวบ้านผู้มีความชำนาญในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง พระ ผู้เฒ่าผู้แก่ หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น

10) ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการคิดวิเคราะห์และแก้ปัญหา เน้นให้ผู้เรียนคิดเป็นทำ เป็น และแก้ปัญหาเป็น

สุมาลี สังข์ศรี (2546) กล่าวว่า การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนต้องใช้หลักวิธีการ ดังต่อไปนี้

1) ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางโดยการคำนึงถึงความต้องการ ความสนใจ ความแตกต่าง ระหว่างผู้เรียน ให้ความสำคัญแก่ประสบการณ์ของผู้เรียนหรือกลุ่มเป้าหมาย

2) ใช้วิธีการหลากหลาย เช่น การเรียนเป็นกลุ่มใหญ่ กลุ่มย่อย การสนทนาแลกเปลี่ยน ความคิดเห็น การเรียนรายบุคคล ให้ผู้เรียนเลือกได้และให้เหมาะสมกับสภาพของกลุ่มเป้าหมายสภาพท้องถิ่น

3) ใช้สื่อชนิดต่างๆ ช่วยในการเรียนการสอน อาจใช้สื่อหลายชนิดผสมผสานกัน (Multi Media) ใช้ระบบการศึกษาทางไกลเข้ามาช่วย

4) ควรมีความยืดหยุ่นในด้านต่างๆ เช่น เวลา หลักสูตร สถานที่เรียน การลงทะเบียน และลดทอนระเบียบต่างๆ

5) ควรศึกษารูปแบบและวิธีการรับความรู้และการถ่ายทอดความรู้ เรื่องที่มีมาตั้งแต่ เดิมของชุมชนว่าวิถีชีวิตของเขามีการถ่ายทอดกันอย่างไร มีการรับรู้เรื่องใหม่อย่างไร แล้วนำมา ประยุกต์ใช้ในกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน

6) เน้นทักษะ กระบวนการคิด การวิเคราะห์ การจัดการ การเผชิญสถานการณ์ การ แก้ปัญหาและการประยุกต์ใช้ความรู้ ต้องปรับที่ตัวผู้เรียน ผู้เรียนอาจจะยังเคยชินกับการเรียนแบบ ดั้งเดิม คือคอยเป็นผู้รับเท่านั้น ต้องปรับให้มีการฝึกคิด วิเคราะห์

7) ส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเองและการนำตนเอง

8) จัดการเรียนรู้ให้กลมกลืนกับชีวิต ไม่ควรให้แปลกแยกออกมาจากการดำเนินชีวิต

9) ควรมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์

10) เน้นการเรียนรู้จากสถานการณ์จริง การฝึกปฏิบัติจริง

11) ต้องสร้างแรงจูงใจในการเรียนรู้ให้กลุ่มเป้าหมายตระหนักถึงความจำเป็นของการเรียนรู้ สร้างนิสัยใฝ่รู้ ส่งเสริมให้เกิดความใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง

12) ควรสอนวิธีการแสวงหาความรู้ (Learning How to Learn) มากกว่าเน้นการให้เนื้อหาความรู้ โดยการให้เครื่องมือในการแสวงหาความรู้และฝึกการเรียนรู้ด้วยการนำตนเอง

13) ครูเป็นผู้สร้างบรรยากาศในการเรียนรู้ เป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ เป็นผู้แนะ ช่วยแก้ปัญหา ผู้เรียนอาจเป็นทั้งครูและผู้เรียนในเวลาเดียวกัน

14) ควรใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านและวิถีชีวิตในการเรียนรู้ จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นทุกเวลา ทุกสถานที่

สำนักบริหารงานการศึกษาออกโรงเรียน (2546) ระบุว่า การจัดกระบวนการเรียนรู้ในระบบโรงเรียน ยึดหลักการสำคัญ 5 ประการ ดังนี้

1) หลักความเสมอภาคทางการศึกษา กลุ่มเป้าหมายของการศึกษานอกระบบส่วนมากเป็นผู้พลาดโอกาส และผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา ซึ่งอาจมีความแตกต่างทางด้านสถานภาพในสังคม อาชีพ เศรษฐกิจ และข้อจำกัดต่างๆ ในการจัดการศึกษาและกระบวนการเรียนรู้ การศึกษานอกระบบต้องไม่มีการเลือกปฏิบัติ หากแต่สร้างความเสมอภาคในโอกาสทางการศึกษาและการเรียนรู้อย่างเท่าเทียมกัน

2) หลักการพัฒนาตนเองและการพึ่งพาตนเอง การจัดการศึกษานอกระบบจะต้องจัดการเรียนการสอน และกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้ผู้เรียนได้พัฒนาศักยภาพของตน สามารถเรียนรู้เกิดความสำเร็จที่จะพัฒนาตนเองได้ เป็นคนคิดเป็น ปรับตัวเพื่อให้ทันกับกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา เรียนด้วยตนเอง พึ่งพาตนเอง เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอย่างเป็นปกติสุขท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคม

3) หลักการบูรณาการการเรียนรู้กับวิถีชีวิต หลักการนี้อยู่บนพื้นฐานของการจัดการเรียนรู้ที่สัมพันธ์กับสภาพปัญหา วิถีชีวิต สภาพแวดล้อมและชุมชนท้องถิ่นของผู้เรียน ซึ่งป็นหลักการที่สำคัญในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา สิ่งดังกล่าวส่งผลโดยตรงต่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ การจัดการเรียนรู้เป็นลักษณะของการบูรณาการจึงมีความเหมาะสม โดยบูรณาการสาระต่างๆ เพื่อการเรียนรู้ และบูรณาการวิธีการจัดการเรียนการสอน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้เรียนอย่างเป็นองค์รวม

4) หลักความสอดคล้องกับปัญหาความต้องการและความถนัดของผู้เรียน หลักการนี้เป็นการส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้จักความต้องการของตนเอง สามารถจัดการศึกษาให้กับตนเองได้อย่างเหมาะสม ครู กศน. มีบทบาทในการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเองของผู้เรียน โดยให้ผู้เรียนร่วมกำหนดวัตถุประสงค์ สาระการเรียนรู้ วิธีการเรียน และการประเมินผลการเรียนรู้ของตนเอง ซึ่งเป็นกระบวนการการศึกษานอกระบบที่ผู้เรียนเป็นสำคัญ

5) หลักการเรียนรู้ร่วมกันและการมีส่วนร่วมของชุมชน การเรียนรู้ร่วมกันในกลุ่มผู้เรียนนับว่าสำคัญ เป็นการส่งเสริมและสร้างกัลยาณมิตรในกลุ่มผู้เรียน ก่อให้เกิดความร่วมมือ ความผูกพัน เอื้ออาทร การช่วยกันและกัน ปลูกฝังวินัยในตนเอง ฝึกความรับผิดชอบ ซึ่งเป็นสิ่งที่ควรเกิดขึ้นสำหรับผู้เรียนที่มีวุฒิภาวะ สำหรับการมีส่วนร่วมของชุมชน ก็นับว่าเป็นหลักการสำคัญในการจัดการศึกษานอกระบบ ชุมชนสามารถเข้ามาร่วมในการจัดทำหลักสูตร สถานศึกษา การจัดสรรทรัพยากรเป็นแหล่งเรียนรู้ และสนับสนุนในเรื่องอื่นๆ เพื่อผลิตผู้เรียนที่เป็นสมาชิกที่ดีของชุมชนต่อไป

กล่าวโดยสรุปได้ว่า การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีหลักในการจัดตั้งต่อไปนี้

- 1) ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางโดยคำนึงถึงความต้องการ ความสนใจ ความแตกต่างระหว่างผู้เรียนและให้ความสำคัญต่อประสบการณ์ของผู้เรียน
- 2) ใช้วิธีการเรียนการสอนและสื่อการสอนที่หลากหลายในรูปแบบ ผสมผสานให้ผู้เรียนสามารถเลือกเรียนได้ตามความเหมาะสม
- 3) มีความยืดหยุ่นในด้านต่างๆ เช่น สถานที่ เวลา กฎระเบียบ
- 4) เน้นเนื้อหาที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตและหน้าที่การงาน
- 5) ผู้สอนเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ สร้างบรรยากาศการเรียนรู้
- 6) ยึดหลักความเสมอภาคและเสรีภาพทางการศึกษาโดยให้โอกาสประชาชนทุกคนมีสิทธิในการเรียนรู้
- 7) คำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ต้องให้อิสระแก่ผู้เรียนในการเรียนรู้ตามความสามารถของตน
- 8) การจัดการศึกษานอกระบบควรคำนึงถึงความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งมีความแตกต่างกันออกไป
- 9) ยึดหลักการศึกษาต่อเนื่องตลอดชีวิต เพื่อให้ประชาชนสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข
- 10) ให้การศึกษาเพื่อพัฒนาอาชีพ ข้าราชการและสาระที่เป็นประโยชน์และให้การศึกษาขั้นพื้นฐานแก่ประชาชนเพื่อให้มีความรู้พื้นฐานในการดำรงชีวิต
- 11) ให้สังคมและชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาแก่ประชาชนโดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการเรียนรู้

2.6 การถอดบทเรียน

2.6.1 ความหมายของการถอดบทเรียน

การถอดบทเรียน คือ การทบทวนหรือสรุปประสบการณ์การทำงานที่ผ่านมาในแง่มุมต่างๆ เพื่อให้เห็นถึงรายละเอียดของเหตุปัจจัยทั้งภายในและภายนอกซึ่งทำให้เกิดผลอย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบันทั้งที่สำเร็จหรือล้มเหลว หรืออาจกล่าวได้ว่า เราถอดบทเรียน เพื่อสืบค้นความรู้จากการปฏิบัติงานโดยใช้วิธีการสกัดความรู้และประสบการณ์ที่ฝังลึกจากกลุ่มเป้าหมายที่ได้ร่วมการปฏิบัติงาน พร้อมทั้งบันทึกรายละเอียดขั้นตอนการปฏิบัติงาน ผลการปฏิบัติงาน และความรู้ใหม่ๆที่เกิดขึ้นระหว่างการปฏิบัติงานทั้งที่สำเร็จหรือล้มเหลว เพื่อเป็นแนวทางในการปรับปรุงการปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมาย และสามารถเผยแพร่ศึกษาเรียนรู้ได้ (รัตนา ดวงแก้ว, 2551)

นอกจากนี้การถอดบทเรียน หมายถึง กระบวนการดึงเอาบางสิ่งบางอย่างออกมาจากบทเรียนที่มีอยู่จากสิ่งที่เราทำ เพื่อให้ได้งานที่เป็นความสำเร็จ (Best Practice) รวมทั้งความล้มเหลวที่เกิดขึ้น (Bad Practice)

ดังนั้น การถอดบทเรียน จึงเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการความรู้โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสืบค้นความรู้จากการปฏิบัติงาน ซึ่งได้จากรายละเอียดขั้นตอนหรือบันทึกผลการปฏิบัติ รวมถึงความรู้ใหม่ๆที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติงาน เพื่อเป็นแนวทางในการปรับปรุงงานให้ดีขึ้น/ บรรลุเป้าหมาย สามารถเผยแพร่ได้ เน้นการระดมสมอง พูดคุย เล่าเรื่อง สังเคราะห์ จับประเด็น กระบวนการวิธีทำงานเชิงบทเรียนหรือประสบการณ์ ไม่เน้นรูปแบบวิจัย

2.6.2 กระบวนการถอดบทเรียน

บทเรียนมีหลายประเภท ทั้งบทเรียนของปัจเจกบุคคล บทเรียนของกลุ่มงานหรือทีมงาน บทเรียนของโครงการ โดยเฉพาะหากเป็นบทเรียนของโครงการ อาจเป็นบทเรียนตามวงโคจรโครงการตั้งแต่ เริ่มดำเนินการโครงการ ระหว่างการดำเนินโครงการ และสิ้นสุดโครงการ ซึ่งมีกระบวนการถอดบทเรียนแบ่งเป็น 3 ระยะ ได้แก่

- 1) เมื่อเริ่มต้นกิจกรรม/โครงการ ถอดบทเรียนเพื่อประเมินปัจจัยนำเข้า ใช้วิธีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากเพื่อนร่วมงาน
- 2) ระหว่างดำเนินกิจกรรม/โครงการ ถอดบทเรียนเพื่อสะท้อนการทำงาน และสร้างความเข้มแข็งในกิจกรรมต่อไปใช้วิธีทบทวนสะท้อนกลับ (After Action Review: AAR)
- 3) หลังสิ้นสุดโครงการ ถอดบทเรียนเพื่อการสังเคราะห์ความรู้ ค้นหาปัจจัยและกระบวนการหนุนเสริมที่ดี (Best Practice) ใช้วิธีเรียนรู้หลังการดำเนินงาน (Retrospect)

จะเห็นได้ว่าการถอดบทเรียนระหว่างดำเนินกิจกรรม/ โครงการ (After Action Review: AAR) และเมื่อสิ้นสุดโครงการ (Retrospect) เป็นวิธีการที่นิยมมากที่สุดในการถอดบทเรียน (ศุภวัธย์ พลายน้อย และเนาวรัตน์ พลายน้อย, 2552) และวิธีการดังกล่าวได้ใช้ในการประชุมถอดบทเรียนของโครงการสร้างเสริมการมีส่วนร่วมของภาคีและเครือข่ายในการพัฒนานามัยการเจริญพันธุ์ในวัยรุ่น โดยเป็นการสกัดความรู้และประสบการณ์การปฏิบัติงานโครงการจากกลุ่มเป้าหมายที่ได้ร่วมปฏิบัติงาน ให้เห็นภาพของขั้นตอน กระบวนการ วิธีการปฏิบัติงานในโครงการ ปัจจัยที่ทำให้เกิดความสำเร็จ รวมถึงแนวทางปฏิบัติที่ทำให้เกิดความสำเร็จ และแนวทางแก้ไขปัญหาคriticalที่เกิดขึ้น ทั้งนี้ การถอดบทเรียนมีขั้นตอนที่สำคัญ 5 ขั้นตอน ดังนี้ (ศุภวัธย์ พลายน้อย, 2549)

- 1) การสร้างบรรยากาศในการถอดบทเรียน
- 2) การกำหนดกติกาในการถอดบทเรียน
- 3) การจัดกิจกรรมอุ่นเครื่อง
- 4) การเข้าสู่ประเด็นสำคัญของการถอดบทเรียน
- 5) การสรุปผลการถอดบทเรียน

ซึ่งสามารถอธิบายรายละเอียดขั้นตอนในการถอดบทเรียนได้ดังนี้

- 1) การสร้างบรรยากาศในการถอดบทเรียน

การสร้างบรรยากาศให้ผู้ร่วมถอดบทเรียนเกิดความผ่อนคลายและมีความเป็นกันเองเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งในการเริ่มต้นการถอดบทเรียน ผู้อำนวยการกระบวนการต้องดำเนินการสร้างบรรยากาศดังกล่าวให้เกิดขึ้นเมื่อทีมงานถอดบทเรียนและผู้เข้าร่วมถอดบทเรียนอยู่พร้อมหน้า

การเริ่มต้นสร้างบรรยากาศในการถอดบทเรียน ควรใช้เกมหรือเพลงประกอบท่าทางในการละลายพฤติกรรมของผู้เข้าร่วมถอดบทเรียนและทีมงานถอดบทเรียน เพื่อให้ทุกคนเกิดความสุขสนทนและได้มีส่วนร่วมในกิจกรรม

ขั้นตอนต่อไป ผู้อำนวยการกระบวนการต้องอธิบายให้ผู้เข้าร่วมถอดบทเรียนทราบว่าทุกคนที่เข้าร่วมถอดบทเรียนมีความเสมอภาคกัน หมายความว่าต่อไปนี้จะไม่มีใครเป็นหัวหน้า เป็นผู้บริหาร เป็นลูกน้อง เป็นนายก อบต. หรือเป็นชาวบ้าน แต่ทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกันทั้งหมด

หากผู้อำนวยการกระบวนการสามารถทำให้ผู้ร่วมถอดบทเรียนทุกคนกลับไปเป็นเด็กได้ จะเป็นเรื่องที่ดี เพราะจะทำให้เกิดบรรยากาศที่มีความเป็นอิสระมากขึ้นและลดบรรยากาศที่เป็นทางการ ซึ่งจะส่งผลให้ผู้ร่วมถอดบทเรียนเกิดความคิดสร้างสรรค์ในการตั้งคำถามแปลกๆ ในระหว่างการถอดบทเรียน

นอกจากนี้การเรียกเฉพาะชื่อของผู้ร่วมถอดบทเรียนจะช่วยให้บรรยากาศผ่อนคลายมากกว่าการเรียกตำแหน่งของผู้ร่วมถอดบทเรียน อีกทั้งเป็นการกระตุ้นให้ผู้ร่วมถอดบทเรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมมากขึ้น

2) การกำหนดกติกาในการถอดบทเรียน

การกำหนดกติกาในการถอดบทเรียนมีเป้าหมายเพื่อให้ผู้ร่วมถอดบทเรียนเข้าใจในหน้าที่ของตนเอง สร้างบรรยากาศที่ดีในการถอดบทเรียน และทำให้การถอดบทเรียนเกิดความราบรื่น ซึ่งประเด็นสำคัญที่ควรกำหนดในกติกาการถอดบทเรียน ได้แก่

2.1) เป้าหมายการถอดบทเรียน เพื่อให้ผู้ร่วมถอดบทเรียนเกิดการเรียนรู้จาก การปฏิบัติกิจกรรมที่ผ่านมา

2.2) วิธีการถอดบทเรียน ใช้การระดมความคิดเห็นของผู้ร่วมถอดบทเรียน ไม่นั่ง การโต้เถียงหรือการทะเลาะวิวาท

2.3) หน้าที่ของผู้ร่วมถอดบทเรียน ทุกคนต้องให้ข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ในการ ปฏิบัติงาน ต้องยอมรับความเป็นจริงที่เกิดขึ้น และร่วมกันเสนอแนะแนวทางการปฏิบัติงานให้ดีขึ้น

2.4) ข้อพึงระวังในการถอดบทเรียน ต้องไม่มีการตำหนิบุคคลใดๆ ที่เข้าร่วมถอด บทเรียน และไม่มีกรประเมินผลการปฏิบัติงานของผู้ร่วมถอดบทเรียน

เมื่อผู้ร่วมถอดบทเรียนได้ร่วมกันกำหนดกติกาเรียบร้อยแล้ว ผู้อำนวยการควบคุมการคว รบ้นที่กติกาดังกล่าวลงในกระดาษฟลิปชาร์ต และติดไว้ที่ผนังห้อง เพื่อให้ผู้ร่วมถอดบทเรียนมองเห็น ทั่วทุกคน

3) การจัดกิจกรรมอุ่นเครื่อง

เป็นขั้นตอนที่ผู้อำนวยการต้องชี้แจงให้ผู้เข้าร่วมถอดบทเรียนเกิดความเข้าใจใน วัตถุประสงค์และวิธีดำเนินกิจกรรม เพื่อให้ผู้ร่วมถอดบทเรียนได้ทบทวนความทรงจำจากการเข้าร่วม กิจกรรมที่ผ่านมา โดยวิธีการจัดกิจกรรมอุ่นเครื่อง ทำโดยผู้อำนวยการเตรียมการเขียน วัตถุประสงค์และวิธีการดำเนินกิจกรรมอย่างเป็นขั้นตอนลงในกระดาษฟลิปชาร์ตไว้ล่วงหน้า และ นำมาประกอบการชี้แจงให้ผู้ร่วมถอดบทเรียนทำความเข้าใจได้ดีขึ้น

4) เข้าสู่ประเด็นสำคัญของการถอดบทเรียน เข้าสู่ประเด็นสำคัญของการถอดบทเรียน

ผู้อำนวยการควบคุมการต้องอธิบายขั้นตอนการสกัดความรู้จากผู้ร่วมถอดบทเรียน และ ชี้แจงเป้าหมายในการถอดบทเรียน โดยกระตุ้นให้ผู้ร่วมถอดบทเรียนได้ถอดบทเรียนตามขั้นตอน ต่อไปนี้

4.1) การเล่าประสบการณ์จากวิธีการปฏิบัติงานของผู้ร่วมถอดบทเรียน

4.2) การเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างวิธีการปฏิบัติงานที่กำหนดในแผนปฏิบัติงาน กับการปฏิบัติงานจริง

4.3) การวิเคราะห์ผลการปฏิบัติงานที่ทำได้เป็นอย่างดีของผู้ร่วมถอดบทเรียน

- 4.4) การให้ข้อเสนอแนะวิธีการปฏิบัติงานต่อไปของผู้ร่วมถอดบทเรียนให้ดีขึ้น
- 4.5) การวิเคราะห์อุปสรรคที่เกิดขึ้นระหว่างการปฏิบัติงานผู้ร่วมถอดบทเรียน
- 4.6) การให้ข้อเสนอแนะวิธีการป้องกันไม่ให้เกิดอุปสรรคในการปฏิบัติงานของผู้ร่วมถอดบทเรียน

4.7) ข้อเสนอแนะในสิ่งที่ควรทำเพิ่มเติมในการปฏิบัติงานที่ผ่านมาของผู้ร่วมถอดบทเรียน

4.8) การประเมินความพึงพอใจผลการปฏิบัติงานที่ผ่านมาของผู้ร่วมถอดบทเรียน

ทั้งนี้ ในการถอดบทเรียนต้องมีผู้จัดบันทึก ผู้จัดบันทึกต้องดำเนินการจัดบันทึกรายละเอียดข้อมูลทั้งหมดของผู้ร่วมถอดบทเรียน บันทึกเสียงการถอดบทเรียนทุกขั้นตอน และสังเกตบรรยากาศในระหว่างการถอดบทเรียนพร้อมจัดบันทึกไว้ประกอบการทำรายงานการถอดบทเรียน

ทั้งนี้ มีข้อพึงระวังในการถอดบทเรียน กล่าวคือ ก่อนการถอดบทเรียน ผู้อำนวยการกระบวนการ ควรจัดแบ่งเวลาการถอดบทเรียนในแต่ละขั้นตอนให้เหมาะสม และในระหว่างการถอดบทเรียน ผู้อำนวยการกระบวนการต้องหมั่นสังเกตพฤติกรรมของผู้เข้าร่วมถอดบทเรียนตลอดเวลา หากบรรยากาศเริ่มตึงเครียด ให้ยุติการถอดบทเรียนทันที ซึ่งระยะเวลาในการผ่อนคลายของผู้เข้าร่วมถอดบทเรียน ควรอยู่ระหว่าง 10-15 นาที และควรจัดอาหารว่างให้ผู้เข้าร่วมถอดบทเรียนและทีมงาน เพื่อบรรเทาความเหนื่อยล้า

2.6.3 การจัดเตรียมอุปกรณ์ในการบันทึกการถอดบทเรียน

อุปกรณ์ที่จำเป็นที่ต้องใช้ในการบันทึกการถอดบทเรียน ได้แก่ แบบฟอร์มบันทึกบทเรียน เครื่องบันทึกเสียง แบตเตอรี่ และสมุดบันทึก

1) การจัดทำแบบฟอร์มบันทึกบทเรียน

ผู้จัดบันทึกสามารถนำข้อมูลประเด็นคำถามใช้ในการจัดทำแบบฟอร์มบันทึกบทเรียน ซึ่งจะช่วยอำนวยความสะดวกให้แก่ผู้จัดบันทึกในระหว่างการถอดบทเรียน

แบบฟอร์มบันทึกบทเรียน มีรายละเอียด ดังนี้ (ปรับปรุงจาก กรมการพัฒนาชุมชน, 2549)

แบบบันทึกบทเรียนในโครงการ.....

หน่วยงานรับผิดชอบ.....

วันเดือนปีที่ถอดบทเรียน.....

รายชื่อผู้ร่วมถอดบทเรียน.....

รายชื่อทีมงานถอดบทเรียน.....

รายชื่อผู้อำนวยการ.....
 วัตถุประสงค์การถอดบทเรียน.....
 รายละเอียดของโครงการ.....
 วิธีปฏิบัติงานของผู้ร่วมถอดบทเรียน.....
 วิธีปฏิบัติงานที่กำหนดในแผนปฏิบัติงานของโครงการ.....
 เปรียบเทียบความแตกต่างของวิธีปฏิบัติงานของผู้ร่วมถอดบทเรียนกับวิธี
 ปฏิบัติงานที่กำหนดในแผนปฏิบัติงานของโครงการ.....
 สิ่งที่ได้ดีจากการปฏิบัติงานของผู้ร่วมถอดบทเรียน.....
 สาเหตุที่ทำได้ดี.....
 ข้อเสนอแนะวิธีปฏิบัติงานต่อไปให้ดีขึ้น.....
 อุปสรรคในการปฏิบัติงาน.....
 สาเหตุของการเกิดอุปสรรคในการปฏิบัติงาน.....
 ข้อเสนอแนะวิธีป้องกันไม่ให้เกิดอุปสรรคในการปฏิบัติงาน.....
 ข้อเสนอแนะสิ่งที่ควรกระทำเพิ่มเติมในการปฏิบัติงานที่ผ่านมา.....
 คะแนนความพึงพอใจของผู้ร่วมถอดบทเรียน.....
 วิธีการปฏิบัติงานที่จะทำให้คะแนนความพึงพอใจเพิ่มขึ้นในการปฏิบัติงานต่อไป

2) การจัดเตรียมเครื่องบันทึกเสียงและอุปกรณ์

ผู้จัดบันทึกควรจัดหาเครื่องบันทึกเสียงที่มีคุณภาพดี ใช้งานสะดวก และควรทดลองใช้งาน
 ก่อนวันที่จะดำเนินการถอดบทเรียน เพื่อทดสอบคุณภาพของเครื่องบันทึกเสียงว่าสามารถใช้งานได้
 จริง อีกทั้งหากเครื่องบันทึกเสียงต้องใช้แบตเตอรี่ ควรจัดเตรียมแบตเตอรี่สำรองให้เพียงพอกับ
 ระยะเวลาที่ต้องบันทึกเสียงในการถอดบทเรียน

3) การจัดเตรียมสมุดบันทึก

สมุดบันทึกเป็นอุปกรณ์ที่สำคัญในการปฏิบัติงานถอดบทเรียน ซึ่งสมุดบันทึกที่ดีควรมี
 จำนวนหน้าเพียงพอต่อการจดบันทึกข้อมูลระหว่างการถอดบทเรียน ซึ่งหากเตรียมสมุดบันทึกไว้
 พร้อมใช้งาน จะทำให้การปฏิบัติงานมีความคล่องตัว และเมื่อจดบันทึกข้อมูลเสร็จสิ้นแล้ว ทำให้เกิด
 ความสะดวกในการค้นหาข้อมูล

2.6.4 ข้อเสนอแนะต่อกระบวนการถอดบทเรียนหลังปฏิบัติการ (After Action Review: AAR) และเมื่อสิ้นสุดโครงการ (Retrospect)

1) ผู้บริหารต้องการใช้ประโยชน์จากการถอดบทเรียนในการตัดสินใจ การตั้งโจทย์การถอดบทเรียน จึงควรเป็นโจทย์ที่มีนัยสำคัญต่อการตัดสินใจเกี่ยวกับโครงการ

2) กระบวนการถอดบทเรียนแบบ AAR ดำเนินการในช่วงสั้นๆ ให้ได้ข้อมูลจำนวนมาก ดังนั้นจึงควรใช้แหล่งข้อมูลจากหลายๆ แหล่งในกระบวนการถอดบทเรียน และมีข้อพิจารณา คือ แหล่งข้อมูลของผู้ที่เกี่ยวข้องที่เป็นผู้บริหารโดยตรง (ไม่ค่อยมีประโยชน์ ถ้าในการถอดบทเรียนนำคนที่ไม่ได้ปฏิบัติจริง มาร่วมกระบวนการถอดบทเรียน) มีผู้อำนวยการความสะอาดที่มีทักษะในการควบคุมให้การแลกเปลี่ยนเรียนรู้อยู่ในประเด็น และมีเครื่องมืออื่นๆ เช่น เทปบันทึกเสียง ภาพถ่าย

3) การถอดบทเรียนใช้การสนทนา (Dialogues) มิใช่การบรรยายหรือโต้เถียง (Debate)

4) แลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างเท่าเทียมกันระหว่างผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชา ผู้บังคับบัญชาต้องเปิดใจกว้างและมีทัศนคติที่ดีว่า AAR จะเป็นประโยชน์ต่อตนเองและองค์กร การไม่เห็นด้วย ไม่ได้หมายความว่า ไม่เคารพ (Disagreement is not disrespect)

5) การถอดบทเรียนเป็น “การสร้างโอกาสในการเรียนรู้ของผู้ร่วมกระบวนการ” ผู้อำนวยการความสะอาดในกระบวนการถอดบทเรียนควรยึดมั่นในหลักการนี้ อาจกล่าวได้ว่า กระบวนการถอดบทเรียนมีความสำคัญพอๆ กับผลลัพธ์ของการถอดบทเรียน

6) ผู้อำนวยการความสะอาด ควรมีสมรรถนะ (Competency) จะนำมาซึ่งความสำเร็จในการถอดบทเรียน ทักษะที่จำเป็น ได้แก่ การเป็นนักสังเกต ทั้งภาษาพูด และภาษากาย เป็นผู้นำ การสนทนาที่มีศิลป์ มีความรู้ในเรื่องที่จะนำมาถอดบทเรียน เป็นผู้ที่เป็นที่ยอมรับของผู้ที่เกี่ยวข้อง ผู้อำนวยการความสะอาดจะไม่ใช้วิธีการตำหนิหรือแสวงหาผู้กระทำผิด

7) การถอดบทเรียน สามารถทำให้ได้ทั้งบทเรียนเชิงบวกและเชิงลบ แต่การแสวงหาบทเรียนเชิงบวก สิ่งดีที่เกิดขึ้นจะเป็นพลังใจต่อไป

2.7 แนวคิดเกี่ยวกับนโยบาย

2.7.1 ความหมายของนโยบาย (Policy)

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 ให้ความหมายของคำว่า “นโยบาย” ว่า เป็นหลักปฏิบัติซึ่งถือเป็นแนวดำเนินการ

เฉลิมลาภ ทองอาจ (2555) ให้ความหมายไว้ว่า “นโยบาย” คือแนวทางที่กำหนดขึ้นอย่างกว้างๆ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติ ซึ่งรูปแบบของนโยบายก็คือ ข้อความที่ใช้เป็นเครื่องชี้แนะ

สำหรับการบริหารงานต่างๆ นอกจากนั้น ดังนั้น นโยบายจึงเป็นสิ่งที่กำหนดยุทธศาสตร์ (strategy) และสิ่งที่จะทำต่อไปเพื่อให้ให้นโยบายนั้นประสบความสำเร็จ

วิโรจน์ สารรัตน์ (2556) ให้ความหมายว่า “นโยบาย” หมายถึง แนวหรือวิธีการเพื่อการปฏิบัติที่รัฐบาล หรือสถาบัน หรือกลุ่ม หรือบุคคล เลือจากทางเลือกหลายๆ ทาง เพื่อใช้เป็นแนวทางการปฏิบัติ โดยปกติจะสะท้อนให้เห็นถึงการตัดสินใจในปัจจุบันเพื่อการแก้ปัญหาที่มีประสิทธิผล และเพื่ออนาคตที่ดีกว่า

Dye (1981) ให้ความหมายเกี่ยวกับ “นโยบาย” ว่าเป็น หลักหรือวิธีการปฏิบัติซึ่งถือเป็นแนวทางดำเนินการที่ผู้บริหารใช้ในการตัดสินใจเพื่อให้การปฏิบัติงานเป็นไปโดยถูกต้อง และบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

โดยสรุปแล้ว “นโยบาย” คือแนวทางหรือวิธีการที่กำหนดขึ้นอย่างกว้างๆ เพื่อเป็นหลักปฏิบัติในการดำเนินการตัดสินใจเพื่อให้การปฏิบัติงานบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

2.7.2 ขั้นตอนของนโยบาย

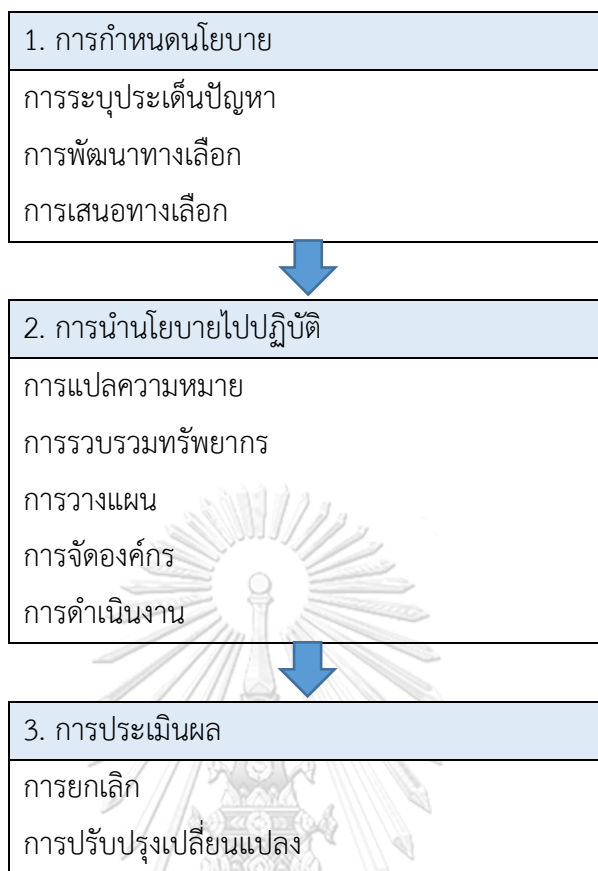
ขั้นตอนของนโยบายสามารถแบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอนใหญ่ๆ (ศุภชัย ยาวประภาฯ, 2538) ดังนี้

ขั้นที่ 1 การกำหนดนโยบาย ในขั้นนี้จะหมายถึงการระบุประเด็นปัญหา การพัฒนาทางเลือกและการเสนอทางเลือกที่เหมาะสมเพื่อกำหนดเป็นนโยบาย

ขั้นที่ 2 การนำนโยบายไปปฏิบัติ คือขั้นในการแปลความหมายให้อยู่ในรูปที่วางแผนปฏิบัติได้ การรวบรวมทรัพยากร การวางแผนการจัดองค์การและการดำเนินการ

ขั้นที่ 3 การประเมินผลนโยบาย คือขั้นในการนำผลการประเมินไปใช้ ซึ่งอาจส่งผลไปสู่การยกเลิกหรือปรับเปลี่ยนนโยบายในที่สุด

ดังแสดงในภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ 7 แสดงขั้นตอนของนโยบาย

ทั้งนี้ การนำเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในงานวิจัยครั้งนี้ เป็นกิจกรรมหนึ่งที่อยู่ในขั้นตอนของนโยบาย โดยอยู่ในขั้นตอนที่ 1 การกำหนดนโยบาย ซึ่งเป็นการระบุประเด็นปัญหา พัฒนาทางเลือก และเสนอทางเลือกที่เหมาะสมเพื่อกำหนดเป็นนโยบาย ซึ่งการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยจะศึกษาเฉพาะการกำหนดนโยบาย เพื่อเสนอแนะข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ไปใช้

2.7.3 องค์ประกอบของนโยบาย

วิโรจน์ สารรัตนะ (2556) ระบุว่าองค์ประกอบของนโยบายที่สำคัญ มี 2 ประการ คือ

1) วัตถุประสงค์ของนโยบาย (Policy Objectives) หมายถึง “จุดหมาย” (Ends) ที่คาดหวังให้บรรลุผล ซึ่งการกำหนดวัตถุประสงค์ของนโยบายนั้น องค์ประกอบที่สำคัญสิ่งแรกคือ เป้าหมาย (Target) ซึ่งอาจเป็นทั้งจุดประสงค์ (Purpose) และผลงานที่เกิดขึ้นในที่สุด (Ended Result) ในลักษณะที่เป็นการกระทำอะไร ได้อะไร และเพื่ออะไร

2) แนวทางของนโยบาย (Policy Means) หมายถึง “วิถีทาง” (Means) ที่จะทำให้บรรลุผลในจุดหมายนั้น ซึ่งจุดหมายหนึ่งๆ อาจมีแนวทางเพื่อการปฏิบัติที่หลากหลาย ในทางกลับกันแนวทางหนึ่งอาจเพื่อการบรรลุผลเกินกว่าหนึ่งจุดหมายได้

ในบางครั้งอาจมีองค์ประกอบส่วนที่สามด้วย คือ 3) กลไกของนโยบาย (Policy Mechanism) เป็นกลไกที่จะทำให้การนำแนวทางนโยบายไปปฏิบัติ บรรลุผลตามวัตถุประสงค์ที่กำหนด เช่น การออกกฎ ระเบียบ ข้อบังคับ หรือกฎหมาย การจัดตั้งหน่วยงานเฉพาะ การใช้เทคนิคการบริหารแนวใหม่ การสนับสนุนจากต้นสังกัด เป็นต้น ซึ่งกลไกหรือเงื่อนไข ประกอบด้วย ปัจจัยภายใน ได้แก่ คน เงิน วัสดุอุปกรณ์ และวิธีการ และปัจจัยภายนอก ได้แก่ สภาพแวดล้อมทางการเมือง ทางเศรษฐกิจ ทางสังคม หรือแม้แต่สภาพดินฟ้าอากาศ หากสภาพแวดล้อมดังกล่าวด้านใดด้านหนึ่งมีผลกระทบรุนแรง นโยบายอาจไม่เป็นไปตามเป้าหมายหรือไม่อาจกำหนดขึ้นมาได้ จึงต้องมีการปรับปรุงแก้ไขเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป

นอกจากนั้น International Livestock Research Institute: ILRI (1995) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของนโยบายที่สำคัญ 2 ประการ คือ

1) วัตถุประสงค์ของนโยบาย (Policy Objectives) หมายถึง จุดหมาย (Ends) ที่เป็นที่คาดหวังให้บรรลุผล

2) เครื่องมือของนโยบาย (Policy Instruments) หมายถึง วิถีทาง (Means) ที่จะทำให้บรรลุผลในจุดหมายนั้น ซึ่งวัตถุประสงค์หนึ่งๆ อาจมีวิถีทางหรือทางเลือกเพื่อการปฏิบัติที่หลากหลายหรือในทางกลับกัน วิถีทางหรือทางเลือกหนึ่งอาจสะท้อนเพื่อการบรรลุจุดหมายเกินกว่าหนึ่งจุดหมายได้

นอกจากนี้นโยบายอาจจะมีองค์ประกอบสำคัญอีกประการหนึ่ง คือ ตัวชี้วัด ซึ่งสำนักพัฒนาระบบบริหาร สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (2544) ให้ความหมายว่า “ตัวชี้วัด (Key Performance Indicators)” เป็นดัชนีชี้วัด หรือหน่วยวัดความสำเร็จของการปฏิบัติงานที่ถูกกำหนดขึ้น โดยเป็นหน่วยวัดที่ควรมีผลเป็นตัวเลขที่นับได้จริง และต้องสื่อถึงเป้าหมายในการปฏิบัติงานสำคัญ ทั้งนี้เพื่อสร้างความชัดเจนในการกำหนด ติดตามและประเมินผลการปฏิบัติงานในด้านต่างๆ โดยมีความสำคัญคือ เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการติดตามประเมินผลเพื่อให้กิจกรรมนั้นบรรลุวัตถุประสงค์ตามแผนและเป้าหมาย ตัวชี้วัดที่ดีที่สามารถคาดการณ์เหตุการณ์ล่วงหน้าได้ ทำให้สามารถแก้ปัญหาหรือวางแผนการปฏิบัติงานในอนาคต เพื่อให้การปฏิบัติงานต่อไปประสบผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

2.7.4 แหล่งข้อมูลสำหรับการวิจัยเชิงนโยบาย

การเก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งต่างๆ มีความสำคัญมากสำหรับการวิจัยเชิงนโยบาย ซึ่งส่วนใหญ่มักเป็นการวิจัยขนาดใหญ่ ที่อาจจะต้องใช้แหล่งข้อมูลจำนวนมาก หรือค่อนข้างจะอยู่ในกระแสหรือแนวโน้ม ซึ่งจะต้องเป็นปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้แหล่งข้อมูลสำหรับการวิจัยเชิงนโยบายจึงมีหลากหลาย (เฉลิมลาภ ทองอาจ, 2555) ได้แก่

1) สื่อ (Media)

การวิจัยเชิงนโยบาย ผู้วิจัยสามารถที่จะเก็บรวบรวมข้อมูลจากสื่อสารมวลชนต่างๆ เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุกระจายเสียง รายการโทรทัศน์ เพราะโดยส่วนใหญ่สื่อสารมวลชนเหล่านี้ มีบทบาทสำคัญที่จะกำหนด คัดค้านหรือเสนอประเด็นต่างๆ ในสังคม ที่คนส่วนใหญ่ควรจะกลับมาพิจารณาหรือให้ความสำคัญ เช่น การเสนอเกี่ยวกับภาวะการณ์การอ่านของคนไทย การเสนอประเด็นเกี่ยวกับการเหลื่อมล้ำในการรักษาพยาบาล เป็นต้น การเสนอประเด็นเหล่านี้จะทำให้เกิดกระแสสังคม ที่นักนโยบายและผู้มีอำนาจต้องให้ความสนใจ และนำข้อมูลจากการนำเสนอมาใช้กำหนดนโยบายหรือการปฏิบัติงานได้ เช่น การนำเสนอข่าวการค้นพบซากทารกที่วัดแห่งหนึ่ง ทำให้กระทรวงสาธารณสุขต้องสร้างนโยบายเรื่องของการผลักดันกฎหมายเรื่องทำแท้ง และทำให้เกิดกระแสเรื่องการกำหนดบทบัญญัติเพื่อลงโทษผู้ชายที่ทำให้หญิงเกิดการตั้งครรภ์ และต้องไปทำแท้ง เป็นต้น จะเห็นได้ว่าการตัดสินใจและสร้างนโยบายในที่นี้มาจากการนำเสนอข้อมูลของสื่อสารมวลชน

2) สถิติของหน่วยงานรัฐ (Official Statistics)

โดยทั่วไปหน่วยงานภาครัฐจะเก็บข้อมูลเชิงสถิติต่างๆ ไว้อยู่แล้ว นักนโยบายจะต้องไปศึกษาข้อมูลจากฐานข้อมูลที่รวบรวมไว้ เช่น การกำหนดนโยบายและโครงการของภาครัฐ นโยบาย “เมาไม่ขับ” ก็มาจากข้อมูลสาเหตุเกี่ยวกับการได้รับอุบัติเหตุของประชาชน ซึ่งส่วนใหญ่ ข้อมูลสถิติชี้ให้เห็นว่า อุบัติเหตุส่วนใหญ่เกิดจากการที่ผู้ขับขี่พาหนะดื่มสุราจนเมา และไม่สามารถควบคุมพาหนะได้ นอกจากนี้ จากสถิติเกี่ยวกับการเสียชีวิตในช่วงเทศกาลสงกรานต์ในหลายปีที่ผ่านมา ได้เกิดการบูรณาการระหว่างกระทรวงมหาดไทย กระทรวงคมนาคม และกระทรวงสาธารณสุขได้ร่วมมือกันผลักดันนโยบายและมาตรการต่างๆ เพื่อลดอัตราผู้เสียชีวิต เป็นต้น

3) โพล (Polls)

โพลเป็นวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับความคิดเห็นหรือความรู้สึกของสังคม ในประเด็นหรือหัวเรื่องที่สำคัญหรือเป็นที่สนใจ ณ ขณะนั้น หน่วยงานภาครัฐมักจะใช้สำนักโพลหรือนักเก็บข้อมูลในการที่จะพิจารณาความคิดเห็นของประชากรโดยทั่วไปอย่างฉับพลันทันที หลังจากที่มีประเด็นใดประเด็นหนึ่งเสนอขึ้นในสังคม แนวคิดเกี่ยวกับการทำโพลหรือการสอบถามความคิดเห็นของประชาชนนั้น อาจจะมีการยกระดับเป็นการออกเสียงประชามติ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นการใช้กับเรื่องราวที่เป็นประเด็นขนาดใหญ่ เช่น การทำประชามติเกี่ยวกับการจัดสร้างโรงไฟฟ้านิวเคลียร์ หรือ

การจัดสร้างเขื่อน เนื่องจากประเด็นเหล่านี้มีความละเอียดอ่อนและเกี่ยวข้องกับหลายฝ่าย ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อในวงกว้าง การทำโพลจึงเป็นวิธีการหนึ่งที่จะทำให้ได้ข้อมูลสำหรับการตัดสินใจในประเด็นต่างๆ ของสังคม

4) ชุมชนวิชาการ (Academic Community)

การวิจัยเชิงนโยบายอาจจะได้ข้อมูลการวิจัยจากผลงานการวิจัยในศาสตร์สาขาต่างๆ ของนักวิชาการในมหาวิทยาลัย ซึ่งต้องทำเป็นปกติอยู่แล้ว ผลงานวิจัยของนักวิชาการซึ่งอยู่ในชุมชนวิชาการมีคุณค่าอย่างมากต่อนักนโยบาย และผู้ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการตัดสินใจเชิงนโยบาย ซึ่งจะเป็นการนำผลการวิจัยซึ่งเดิมเคยอยู่ในที่ที่ไม่เผยแพร่่นอกออกมาสู่สังคมมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้บางมหาวิทยาลัยได้ก่อตั้งหน่วยงานที่ทำหน้าที่ทำวิจัยและเสนอนโยบายอยู่แล้ว เช่น สถาบันวิจัยต่างๆ ซึ่งทำให้ศาสตร์หรือความรู้ด้านต่างๆ พัฒนาขึ้นมาก ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อนักวิจัยเชิงนโยบาย ตัวอย่างเช่น ในประเทศแคนาดา ได้มีการก่อตั้งศูนย์วิจัยด้านการสนับสนุนสุขภาพแห่งแอตแลนติก (Atlantic Health Promotion Research Centre) โดยมีพันธกิจสำคัญเพื่อที่จะผลิตงานวิจัยและพัฒนาแนวทางการสนับสนุนสุขภาพ ซึ่งมีอิทธิพลอย่างมากต่อการจัดทำและกำหนดนโยบายด้านสุขภาพและสาธารณสุขของประเทศแคนาดา เป็นต้น

5) ความรู้หรือภูมิปัญญาดั้งเดิม (Traditional Knowledge)

ข้อมูลที่นักวิจัยเชิงนโยบายได้รับมาในบางกรณี อาจจะมีใช้ข้อมูลที่ได้จากประชากรในกลุ่มอื่นๆ หรือเป็นข้อมูลจากภาคสาธารณะก็ได้ แต่เป็นข้อมูลที่เกิดขึ้นภายในชุมชนหรือในกลุ่มประชากรเฉพาะ คำว่าความรู้หรือภูมิปัญญาดั้งเดิม หมายถึง ความรู้ที่ชุมชนต่างๆ คิดค้นขึ้น จากความสัมพันธ์ระหว่างการใช้ชีวิตและสภาพท้องถิ่นที่ตนเองอาศัยอยู่ โดยมีการส่งผ่านจากประชากรรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง ความรู้ที่เกิดขึ้นภายในท้องถิ่นเช่นนี้จึงมีความเหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นนั้นๆ และนักวิจัยด้านนโยบายสามารถที่จะนำมาใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อกำหนดนโยบายได้ เช่น ในบางท้องถิ่นมีการรักษาโรคโดยใช้สมุนไพรหรือผลิตภัณฑ์ที่ได้จากธรรมชาติ ด้วยเหตุนี้ นักนโยบายสามารถจัดทำนโยบายเกี่ยวกับการรักษาสุขภาพในท้องถิ่น ได้ด้วยการสนับสนุนหรือจัดทำโครงการที่เกี่ยวกับการผลิตและใช้ยาสมุนไพร ตลอดจนการต่อยอดการพัฒนาสมุนไพรเหล่านี้ให้กลายเป็นองค์ความรู้ที่เป็นที่ยอมรับหรือจดสิทธิบัตรได้ เป็นต้น

2.7.5 กระบวนการจัดทำวิจัยเชิงนโยบาย

การจัดทำวิจัยเชิงนโยบายนั้น ค่อนข้างมีรูปแบบในการจัดทำที่หลากหลาย อย่างไรก็ตาม สามารถสรุปขั้นตอนของกระบวนการจัดทำได้ 6 ขั้นตอน ดังนี้ (สุคนธา คงศีล และ สุขุม เจริญตน, 2550)

1) การระบุปัญหาเป็นการศึกษาว่าในขณะที่ ประชาชนประสบปัญหา มีความเดือดร้อนเรื่องอะไร การระบุปัญหาอาจทำได้โดย การศึกษาภาคสนามหรือการลงพื้นที่เพื่อดูว่า ประชาชนเดือดร้อนเรื่องอะไรบ้าง หรือมีประเด็นใดที่สังคมต้องการพัฒนาอีกบ้าง ซึ่งนักวิจัยจะต้อง พิจารณาจากแหล่งข้อมูลต่างๆ อาทิ สื่อมวลชน หรือผลการวิจัยจากศาสตร์สาขาต่างๆ

2) การกำหนดเป็นวาระสำหรับการตัดสินใจ เนื่องจากปัญหาที่เกิดขึ้นกับประชาชน หรือประเด็นต่างๆ ในสังคมนั้นมีอยู่เป็นจำนวนมาก หากปัญหาหนึ่งได้รับการแก้ไขปัญหานั้นก็ อาจเกิดขึ้นตามมา นักวิจัยจึงต้องกลั่นกรองหรือบางครั้งอาจจะต้องเลือกปัญหาเพื่อศึกษา แต่ เนื่องจากงานวิจัยส่วนใหญ่จะเป็นคำสั่งของความต้องการเฉพาะของเจ้าของทุนวิจัย ด้วยเหตุนี้ นักวิจัยจำเป็นจะต้องกำหนดปัญหาให้ชัดเจน ตรงกับความต้องการของหน่วยงานผู้ใช้ผลการวิจัย ด้วยการ จัดลำดับความสำคัญของปัญหาและกำหนดโจทย์วิจัยสำหรับค้นหาคำตอบให้ถูกต้อง

3) การกำหนดข้อเสนอนโยบาย เมื่อปัญหาได้รับการยอมรับจากผู้วิจัยหรือจากผู้ที่ จะใช้ผลการวิจัย ก็จะถูกนำมาพิจารณาว่ามีแนวทางแก้ไขปัญหานั้นได้กี่แนวทาง ซึ่งเรียกว่าข้อเสนอหรือ ทางเลือกนโยบายที่มีอยู่หลายทางเลือก โดยหลักการแล้วจะต้องวิเคราะห์แต่ละทางเลือกกว่ามี ประโยชน์อย่างไร

4) การอนุมัตินโยบาย ทางเลือก/ข้อเสนอนโยบายที่ให้ประโยชน์สูงสุดจะถูกอนุมัติ ออกมาเป็นนโยบาย

5) การดำเนินนโยบาย นโยบายที่ได้รับการอนุมัติจะถูกนำไปปฏิบัติ มีส่วนราชการ และข้าราชการประจำเป็นผู้รับผิดชอบ

6) การประเมินผลนโยบาย เมื่อดำเนินนโยบายแล้วเสร็จต้องประเมินผลนโยบายเพื่อ จะรับทราบว่าการดำเนินนโยบายดังกล่าวบรรลุวัตถุประสงค์มากน้อยเพียงใด ข้อมูลที่ได้จากการ ประเมินผลจะนำไปใช้ประโยชน์เพื่อการตัดสินใจต่อไปว่านโยบายนั้นๆ ควรได้รับการดำเนินการอย่าง ต่อเนื่องต่อไป ควรปรับปรุงแก้ไขอย่างไร หรือควรถูกยุติ แล้วกำหนดนโยบายอื่นออกมาทดแทน

ทั้งนี้ ในการวิจัยเรื่อง “การพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถในการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับ เด็กและเยาวชนในชุมชนแออัด” ผู้วิจัยจะได้จัดทำข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการนำกระบวนการ จัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้าน การจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเด็กและเยาวชนในชุมชนแออัด ไปใช้ โดยจะนำ องค์ประกอบและกระบวนการในการจัดทำข้อเสนอเชิงนโยบายดังกล่าวไปใช้เป็นแนวทางในการร่าง ข้อเสนอเชิงนโยบาย เพื่อเป็นแนวทางให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องนำกระบวนการที่จัดขึ้นไปใช้

2.8 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR)

2.8.1 แนวคิดพื้นฐานของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

นิโกลา นิมกิงรัตน์ (2529) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นการวิจัยที่เปิดโอกาสให้ประชาชนหรือสมาชิกส่วนใหญ่ในชุมชนได้ร่วมดำเนินการในทุกขั้นตอนของกระบวนการวิจัย โดยผู้วิจัยทำหน้าที่คล้ายผู้ประสานงานและบริหารการวิจัยให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์

พันธ์ทิพย์ รามสูต (2540) กล่าวไว้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมได้ถือกำเนิดจากแนวคิดที่ว่า การวิจัยเป็นกิจกรรมทางสังคมที่ใช้ทรัพยากรของสังคมในการศึกษา จึงเป็นสมบัติของสังคม ซึ่งกระทำโดยมีความมุ่งหมายที่จะรับใช้สังคม ด้วยเหตุนี้จึงควรคำนึงถึงประโยชน์สูงสุดที่สังคมจะได้รับ

ผ่องพรรณ ตรียมงคลกุล (2543) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นการวิจัยที่เกิดขึ้นอย่างสอดคล้องกับความต้องการที่จะหลุดพ้นจากการถูกครอบงำและความพยายามที่จะฟื้นฟูสังคม ดังนั้นสำหรับนักวิจัยเหล่านี้จึงเป็นการวิจัยที่เรียกว่า Critical and Spiritual Research กล่าวคือเป็นการวิจัยเชิงวิพากษ์ที่แฝงเร้นด้วยจิตวิญญาณของความเป็นอิสระเป็นการวิจัยที่เสริมพลัง (Empower) กลุ่มที่ด้อยกว่าในสังคมเป็นการวิจัยที่ทดแทนการวิจัยแบบเดิม ซึ่งถูกวิจารณ์ว่าไม่เคยแก้ปัญหาทางสังคม และเศรษฐกิจของกลุ่มที่ด้อยโอกาสกว่าได้อย่างแท้จริง

ชนิษฐา กาญจนรังษินนท์ (2544) ได้เสนอแนวคิดพื้นฐานในการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมีดังต่อไปนี้

1) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการที่ไม่หยุดนิ่งอยู่กับการวิจัยเริ่มต้นจากสถานการณ์ที่เป็นจริงในขณะหนึ่ง เคลื่อนที่ไปยังสถานการณ์ที่ควรจะเป็นอนาคตซึ่งไม่อาจทำนายได้ โดยการเคลื่อนที่ดังกล่าวเกิดขึ้นได้ทั้งจากการแปลงเองในสถานการณ์นั้นถูกกระทบจากเหตุการณ์แวดล้อมนอกกระบวนการวิจัย และเกิดจากกระบวนการวิจัย รวมทั้ง ผู้ร่วมในการวิจัยเอง การเกิดขึ้นของการเปลี่ยนแปลงจะต้องถูกเก็บมาเป็นส่วนหนึ่งของการวิเคราะห์ และตัดสินใจในการเคลื่อนไหวของกิจกรรมต่อๆ มา ในกระบวนการวิจัยเสมอ ดังนั้นกระบวนการวิจัยจึงต้องมีลักษณะยืดหยุ่นและปรับเปลี่ยนได้ กำหนดเวลาอาจคลาดเคลื่อนไม่มีความแน่นอน สภาพปัญหา แนวทางการแก้ไขปัญหา และกิจกรรมแก้ไขปัญหาไม่สามารถกำหนดไว้ล่วงหน้าได้

2) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จะประสบความสำเร็จได้เมื่อนักวิจัย และผู้เกี่ยวข้องมีความเชื่อว่าคนทุกคนมีศักยภาพและความสามารถในการคิดและการทำงานร่วมกันเพื่อชุมชนที่ดีขึ้นผู้มีความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสำคัญเช่นเดียวกับภูมิปัญญาของนักวิจัยนักวิชาการหรือนักพัฒนา และทุกสิ่งทุกอย่างในชุมชน ทั้งเรื่องของความรู้ความชำนาญ ทรัพยากรที่มีอยู่และจะหาได้ในอนาคตจะต้องได้รับการจัดสรรอย่างเท่าเทียมกัน

3) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จะต้องเริ่มจากความรู้สึกของคนที่มีปัญหา หรือความต้องการของชุมชน แล้วเคลื่อนสู่การสร้างความเข้าใจ และเป็นการกระทำพร้อมกันที่จะให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในตนเองและชุมชน ทั้งในมิติของปัญญา จิตใจ และกายภาพ

4) กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการที่ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่องและไม่สิ้นสุดในวงจรแต่เป็นการเริ่มเพื่อนำไปสู่วงจรใหม่ ซึ่งเป็นวงจรของการแสวงหาความรู้และการกระทำ โดยวงจรนี้จะดำรงอยู่และดำเนินต่อไปได้ตราบเท่าที่คนในชุมชนยังสามารถมีส่วนร่วมกันวิจัยอยู่ได้

สิทธิรัฐ ประพุทธนิตินสาร (2547) ได้กล่าวถึงแนวคิด PAR ได้ถูกพัฒนาจากปัญหาของการพัฒนา หรือการแก้ปัญหาต่างๆ ในสังคมที่ได้ดำเนินการมายาวนาน แต่ดูเหมือนว่าปัญหาต่างๆ ในสังคมยิ่งซับซ้อนยุ่งยากมากขึ้นในขณะเดียวกันปัญหาทางองค์ความรู้ที่เคยเชื่อว่าจะเกิดจากการวิจัยที่ผูกขาดโดยนักวิจัยที่มีทฤษฎีระเบียบวิธีวิจัยที่เชื่อถือได้ทางวิทยาศาสตร์ องค์ความรู้บางส่วนได้ถูกนำไปช่วยให้ชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ดีขึ้น (อย่างน้อยทางวัตถุ) แต่หลายส่วนที่องค์ความรู้กับปรากฏการณ์จริงที่หลากหลายโดยเฉพาะทางด้านสังคมศาสตร์กลับมีช่องว่างมากขึ้นยิ่งไปกว่านั้นคือความรู้ในด้านเทคโนโลยีส่วนมากจะเป็นเรื่องเฉพาะด้านก็จะแก้ปัญหาได้เฉพาะจุด และบางครั้งตัวเทคโนโลยีนั้น ก็สร้างปัญหาใหม่ขึ้นมาอีก วนเวียนแบบนี้ตลอดไปส่วนความรู้ ด้านสังคมศาสตร์มีลักษณะถ้าไม่แคบเกินไปก็กว้างเป็นนามธรรมสูงจนเกินไปจึงไม่ได้ช่วยให้การแก้ปัญหาต่างๆ เป็นไปอย่างมีผล หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือช่องว่างระหว่างความรู้กับการปฏิบัติการ ดูเหมือนว่ากว้างขึ้น

จากแนวคิดพื้นฐานที่กล่าวมาข้างต้น พอสรุปแนวคิดได้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ได้แนวทางการดำเนินการมาจากการวิจัยเชิงปฏิบัติการ มุ่งหวังแก้ปัญหาในสังคมนั้นๆ โดยผู้แก้ปัญหาก็คือคนในสังคมนั้นเองที่ร่วมกันแก้ปัญหา ซึ่งกระบวนการกระทำแต่ละขั้นตอนต้องมุ่งประโยชน์ต่อสังคม และทุกขั้นตอนสังคมนั้นต้องมีส่วนร่วมโดยมุ่งการพัฒนาที่ยั่งยืน ต้องมีการศึกษาบริบทของสังคมอย่างแท้จริงเพื่อให้ทราบถึงปัญหา สู่การร่วมมือกันพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

2.8.2 ความหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

อริศรา ชูชาติ (2538) ได้กล่าวว่าการมีส่วนร่วม (Participation) เป็นความหมายในส่วนของ การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ที่ประชาชนสมาชิกของชุมชนกับผู้วิจัยและผู้ปฏิบัติการได้มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกัน ประเมินปัญหาความต้องการของชุมชน (Need Assessment) ร่วมกันในการวิเคราะห์สถานการณ์ปัจจุบันว่าชุมชนมีปัญหาและข้อบกพร่องในเรื่องใดบ้าง แล้วร่วมกันระบุปัญหานั้น ต่อจากนั้นก็มีการศึกษาหาแนวทางในการแก้ปัญหาที่มีการ

สำรวจทรัพยากรในชุมชน ได้แก่ องค์กร หน่วยงานต่างๆ ในพื้นที่ที่มีการวางแผนการแก้ปัญหา ดำเนินการติดตามผล และสุดท้าย คือ การประเมินผล ซึ่งงานทั้งหมดเป็นการทำงานร่วมกันของทุกฝ่ายโดยเฉพาะอย่างยิ่งสมาชิกของชุมชนที่ได้มามีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจตลอดกระบวนการ

กมล สุดประเสริฐ (2540) กล่าวถึงความหมายของ PAR ไว้ว่า “PAR คือ การวิจัยค้นคว้า แสวงหาความรู้ตามหลักการของการวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์แบบเดิมๆ ต่างกันแต่เพียงว่า PAR นั้นมีวัตถุประสงค์มุ่งไปที่การแก้ปัญหาในการพัฒนาเป็นการวิจัยที่ดำเนินไปด้วยการมีส่วนร่วมของชุมชนผู้ร่วมงาน รวมทั้งในกระบวนการการวิจัย และในการมีหุ้นส่วนใช้ประโยชน์ของการวิจัย”

พันธุ์ทิพย์ รามสูต (2540) กล่าวว่า “การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) เป็นกระบวนการทางประชาธิปไตยอย่างหนึ่ง ที่บุคคลจำนวนหนึ่งนำความรู้ที่ได้รับจากการศึกษาวิจัย และการลงมือกระทำด้วยตนเองมาปรับปรุงแก้ไขหรือเปลี่ยนแปลงสังคมของตน ดังนั้น PAR จึงเป็นรูปแบบของการวิจัยที่ประชาชน ผู้เคยเป็นประชากรที่ถูกวิจัยกลับบทบาท เปลี่ยนเป็นผู้ร่วมในการทำการวิจัยนั่นเอง การมีส่วนร่วมนี้จะต้องมีตลอดกระบวนการวิจัย นับแต่การตัดสินใจว่า ควรจะต้องมีการริเริ่มศึกษาในชุมชนนั้นๆ หรือไม่ การประมวลเหตุการณ์ หลักฐาน และข้อมูลเพื่อกำหนดปัญหาวิจัย การเลือกระบุประเด็นปัญหา การสร้างเครื่องมือ การเก็บข้อมูล การวิเคราะห์และการเสนอสิ่งที่ค้นพบจนกระทั่งการกระจายความรู้ที่ได้จากการวิจัยไปสู่การลงมือปฏิบัติ”

สุภางค์ จันทวานิช (2543) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นวิธีการเรียนรู้จากประสบการณ์ โดยอาศัยการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมวิจัยนับตั้งแต่การระบุปัญหาการดำเนินการติดตามผล จนถึงขั้นประเมินผล

ชนิษฐา กาญจนรังษินนท์ (2544) สรุปว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นการรวมทั้งการวิจัยเชิงปฏิบัติการและการวิจัยแบบมีส่วนร่วมเข้าด้วยกัน กล่าวคือเป็นการพยายามศึกษาชุมชน โดยเน้นการวิเคราะห์ปัญหา ศึกษาแนวทางการแก้ปัญหา วางแผนดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหา (Planning) ปฏิบัติตามแผน (Doing) และติดตามประเมินผล (Checking) โดยทุกขั้นตอนมีสมาชิกในชุมชนเข้าร่วมด้วย

สำนักมาตรฐานการศึกษา (2545) ระบุว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นเทคนิคการศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาชุมชนที่เน้นคนในชุมชนสามารถรวมตัวกันในรูปแบบขององค์กรประชาชนที่มีประสิทธิภาพโดยเพิ่มศักยภาพของชุมชนด้วยระบบข้อมูลให้ประชาชนเห็นความสำคัญของข้อมูล เพราะข้อมูลจะช่วยให้คนในชุมชนสามารถวิเคราะห์ปัญหาของชุมชน และดำเนินการพัฒนาชุมชนต่อไป

สุรียา วีรวงศ์ (2546) กล่าวถึงความหมายการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ว่า เป็นวิธีวิทยาให้สังคมช่วยกันคิด โดยเป็นการวิจัยและพัฒนา ซึ่งขยับจากการวิจัยแบบปกติ การทำวิจัย

ประเภทนี้จะต้องมีความสัมพันธ์กับชุมชน ซึ่งจะเห็นจากภาพของวิธีการที่เคลื่อนตัวมาเป็นการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

Grundy and Kemmis (อ้างถึงใน บุญเรียง ขจรศิลป์, 2546) ชี้ว่าในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คนที่ร่วมวิจัยต้องมีส่วนร่วมในการกำหนดเป้าหมายของการเปลี่ยนแปลงสถานการณ์วางแผน (Plan) การกระทำตามแผน (Do) และประเมินผล (Check) ทุกกิจกรรมอย่างเป็นระบบ มีการประเมินตัวเอง (Action) พร้อมกับการรับฟังความคิดเห็นของเพื่อนร่วมงาน เมื่อเวลาที่ผ่านมาดำเนินงานอาจขยายแวงดวงของผู้ร่วมวิจัยในโครงการไปอีก แต่ก็ต้องมีกระบวนการที่พยายามรักษาการมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียมกันระหว่างทีมงานทุกคนไว้ได้ ส่วนใหญ่การวิจัยประเภทนี้จะเกิดขึ้นในสังคมประชาธิปไตย เพราะเป็นกระบวนการของประชาธิปไตยอย่างหนึ่งในลักษณะของกระบวนการวิจัยอยู่บนฐานของปรัชญาและคุณค่าที่เน้นคนเป็นศูนย์กลาง (People Centered) สร้างพลังอำนาจให้แก่ประชาชน (Empowerment) ด้วยกระบวนการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม (Participation) ผ่านการวิจัยเพื่อเปลี่ยนสภาพ (Transformation) ของบุคคลและสังคม

ดังนั้น จากผู้ให้ความหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมหลายๆ ท่าน พอจะกล่าวได้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการวิจัยที่มีผู้มีส่วนร่วมหลายฝ่ายเข้ามาร่วมกันแก้ปัญหาที่เกิดโดยมีการร่วมทุกกระบวนการการวิจัย ตามบทบาทหน้าที่ของผู้ร่วมวิจัยแต่ละคน ตั้งแต่เริ่มการเลือกประเด็นปัญหาจนเสร็จสิ้นกระบวนการวิจัยถือว่าทุกคนที่มีส่วนเกี่ยวข้องมีความสำคัญเท่าๆ กัน ให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ของการมีส่วนร่วมที่ได้ร่วมลงมือกระทำโดยยึดหลักประชาธิปไตย

2.8.3 หลักการสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม PAR

พันธุทิพย์ รามสูต (2540) กล่าวถึงหลักการสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ดังนี้

1) ให้ความสำคัญและเคารพต่อภูมิความรู้ของชาวบ้าน โดยยอมรับว่าความรู้พื้นบ้านตลอดจนกระทั่งการสร้างความรู้ และการกำหนดความรู้ในวิธีอื่นที่แตกต่างไปจากของนักวิชาการ ยังเป็นสิ่งปฏิบัติและยอมรับกันแพร่หลายในหมู่ชาวบ้าน คนยากจนเพื่อเป็นหนทางแก้ปัญหาในการดำรงชีวิตของเขา

2) ปรับปรุงความสามารถและศักยภาพของชาวบ้าน ด้วยการส่งเสริมระดับและพัฒนาความน่าเชื่อมั่นในตัวของเขาเองให้สามารถวิเคราะห์และสังเคราะห์สภาพการณ์ปัญหาของเขา ซึ่งเป็นการนำเอาศักยภาพเหล่านี้มาใช้ประโยชน์แทนที่จะเมินเฉย หรือเหยียดหยามว่าเป็นสิ่งไร้คุณค่าเช่นที่เคยปฏิบัติมา

3) ให้ความรู้ที่เหมาะสมแก่ชาวบ้านและคนยากจน โดยให้สามารถได้รับความรู้ที่เกิดขึ้นในระบบสังคมของเขา และสามารถที่จะทำความเข้าใจแปลความหมาย ตลอดจนนำไปใช้ได้ อย่างเหมาะสม

4) สนใจในปริทัศน์ของชาวบ้าน โดยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเปิดเผยให้เห็น คำถามที่ตรงกับปัญหาของชาวบ้าน เช่น การถูกกีดกันหรือแบ่งแยก (Alienated) จากพื้นดินและทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ การต้องดิ้นรนต่อสู้กับแรงบีบคั้นจากผู้มีอิทธิพล สิ่งเหล่านี้เป็นคำถามที่นักวิจัยแบบเก่าไม่มีใครนึกถึง และไม่เคยเป็นจุดเน้นในการค้นหาความรู้มาก่อน

5) ปลดปล่อยความคิด การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จะช่วยให้ชาวบ้านและคนยากจนสามารถใช้ความคิดเห็นของตนอย่างเสรี ในการมองสภาพการณ์และปัญหาของตนเอง สามารถยื่นหยัดต่อต้าน พลังอิทธิพลจากภายนอกหรืออำนาจกดขี่จากผู้มีอำนาจ

Kemmis และ Wilkinson (อ้างถึงใน ผ่องพรรณ ตรียมงคลกุล, 2543) ขยายรายละเอียดคุณลักษณะพื้นฐานของ PAR 6 ประการ ดังนี้

1) กระบวนการวิจัยแบบ PAR เป็นกระบวนการทางสังคม (PAR is a Social Process) เพราะมีความเชื่อว่ากระบวนการพัฒนาปัจเจกชนกับกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมต้องเป็นไปอย่างสัมพันธ์กัน ไม่ว่าปัจเจกชนนั้นๆ จะได้รับประโยชน์โดยส่วนตนมากหรือน้อย

2) การวิจัยแบบ PAR เป็นการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (PAR is Participatory) การวิจัยอาจเริ่มต้นหรือถูกจุดประกายโดยนักวิจัยภายนอกแต่กระบวนการวิจัยเน้นการมีส่วนร่วมของทุกคน ในกลุ่มเป็นเจ้าของการวิจัยร่วมกัน ไม่ใช่เพียงในฐานะผู้ให้ข้อมูลกับนักวิจัยภายนอก หรือในฐานะเฉพาะผู้ได้รับผลประโยชน์ แต่ถือว่าทุกคนร่วมกันวิจัยเกี่ยวกับเรื่องของตนเอง ไม่ใช่ไปวิจัยเรื่องของผู้อื่นกลุ่มอื่น ทุกคนมีส่วนร่วมพินิจพิเคราะห์ศักยภาพและคุณค่าในตนเอง การมีส่วนร่วมในการจัดการใช้ความรู้ ความคิดของตนเพื่อการเปลี่ยนแปลง รวมทั้งเรียนรู้ที่จะสะท้อนความคิดวิพากษ์ตนเอง ในสิ่งที่ได้กระทำร่วมกัน ทั้งนี้ PAR ในอุดมคตินั้น สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการวิจัย ตั้งแต่การตกลงใจที่จะทำการวิจัย การกำหนดปัญหาวิจัย การเลือกวิธีการเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล การตรวจสอบข้อมูล การตัดสินใจที่จะปฏิบัติการตามแผน และการวิเคราะห์ผลการปฏิบัติ

3) การวิจัย PAR เป็นการวิจัยที่เน้นการปฏิบัติ (PAR is Practical) โดยเฉพาะการปฏิบัติใดๆ ที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์ของคนในสังคม โดยมุ่งทำความเข้าใจวิธีการ และผลการปฏิบัติงานที่เป็นอยู่ ศึกษาวิธีการที่จะปฏิบัติให้ดีขึ้น และเรียนรู้จากกระบวนการปฏิบัติและผลที่เกิดขึ้น ความรู้ที่ได้จากการวิจัยจะเป็นพื้นฐานของการปฏิบัติ

4) การวิจัยแบบ PAR เป็นกระบวนการวิจัยเพื่อสร้างอิสรภาพ (PAR is Emancipatory) กล่าวคือ ปลุกจิตสำนึกเพื่อให้คนได้คลี่คลาย และเอาชนะปัญหาอุปสรรคอันเนื่องจากการถูกเอารัด

เอาเปรียบในสังคมที่มีโครงสร้างไม่เป็นธรรม ทำให้คนเรียนรู้ที่จะแบ่งปันและร่วมสร้างสังคมที่เป็นธรรมและสงบสุขมากขึ้น

5) การวิจัยแบบ PAR เน้นกระบวนการเชิงวิพากษ์ (PAR is Critical) สะท้อนตนเอง (Self-reflection) ในขั้นตอนของการวิจัยทั้งก่อนและหลังการปฏิบัติ

6) การวิจัยแบบ PAR เป็นเกลียวของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ(PAR is Recursive) จะสะท้อนถึงวงจรของการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง และการเปลี่ยนแปลงซึ่งจะช่วยให้เรียนรู้ต่อไปอีก จึงเป็นกระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติร่วมกัน (Learning by Doing with Others)

วิโรจน์ สารรัตน์ (2548) ยังได้กล่าวถึงหลักการ 10 ประการ เพื่อการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ดังนี้ 1) บริบทเฉพาะ 2) มุ่งเปลี่ยนแปลง 3) มุ่งการกระทำเพื่อบรรลุผล 4) มุ่งเกิดการเรียนรู้ร่วมกันอย่างเป็นระบบ 5) ทักษะที่หลากหลาย 6) รับฟังความคิดเห็นจากผู้ร่วมวิจัย 7) ตระหนักในศักยภาพความเป็นผู้เชี่ยวชาญและความเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของผู้ร่วมวิจัย 8) วิเคราะห์วิพากษ์วิจารณ์ตนเอง 9) มีการบันทึกของผู้ร่วมวิจัยทุกคน เช่น การเปลี่ยนแปลงในกิจกรรม และการปฏิบัติ 10) นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

จากที่นักการศึกษาหลายท่านกล่าวถึงหลักการสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งพอสรุปเป็นหลักการสำคัญได้ว่า หลักการสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนั้นมีลักษณะที่มุ่งการเป็นประชาธิปไตยให้ความเท่าเทียมกับทุกคนเห็นความสำคัญทุกคนสามารถคิดได้อย่างเสรีภาพตามศักยภาพของแต่ละคนเปิดโอกาสให้ทุกคนแสดงความสามารถของตนเองส่งเสริมการรักถิ่นฐานบ้านเกิดส่งเสริมการกล้าแสดงออกร่วมพัฒนาชุมชนของตนเองให้มีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

2.8.4 ลักษณะสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ลักษณะสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นการวิจัยที่มุ่งจะนำหลักของวิธีการทางวิทยาศาสตร์มาใช้เพื่อแก้ปัญหาในสภาพการณ์เฉพาะ ไม่ได้มุ่งเน้นเพื่อนำผลไปใช้กับสภาพการณ์อื่นๆโดยทั่วไปที่นอกเหนือไปจากสภาพการณ์ที่ศึกษา เป็นการวิจัยที่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน ในฐานะผู้ร่วมวิจัยและนำไปใช้ในการแก้ปัญหาในการทำงานจริงๆ นักวิจัยเพื่อการพัฒนา หรือนักพัฒนาจะอาศัยการวิจัยนี้เข้าไปช่วยกระตุ้น ให้ประชาชนเริ่มพิจารณาปัญหาชุมชน ไปพร้อมๆ กับนักวิจัยภายนอกและแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ ช่วยตรวจสอบปัญหาการมองซึ่งกันและกัน เป็นกระบวนการวิจัยต่อเนื่อง ซึ่งจะก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจต่อการเปลี่ยนแปลงในชุมชน

ตลอดเวลาในกระบวนการวิจัยแล้วจะนำประชาชนไปสู่การคิดเองทำเอง และแก้ปัญหาเองในที่สุด (สมอาจ วงษ์ชมทอง, 2536)

นอกจากวงจรของการวิจัย หรือเกลียวการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแล้ว การวิจัยแบบ PAR ไม่มีกรอบที่เฉพาะเจาะจงในเรื่องวิธีการใช้แนวทางของการวิจัยเชิงวิพากษ์ คือใช้แนวทางผสมผสาน (Eclectic) ทั้งนี้เน้นเทคนิควิธีที่เป็นหัวใจ คือการสะท้อนตนเอง และวิภาควิธีเลือกใช้เทคนิคของการเก็บและวิเคราะห์ข้อมูลที่เหมาะสมกับสถานการณ์ และ เป็นวิธีที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้และปฏิบัติร่วมกันทั้งนี้ต้องยอมรับความเสี่ยง หรือความผิดพลาดร่วมกันทั้งกลุ่มนักวิจัยภายนอกและสมาชิกของชุมชน หากมีข้อขัดแย้งใดๆ ในทุกขั้นตอนของการศึกษาและการปฏิบัติก็ควรมีการเปิดใจพูดคุยคลี่คลายกันอย่างตรงไปตรงมา

อย่างไรก็ดี งานวิจัยในแนวทาง PAR มีคุณลักษณะเฉพาะบางประการที่เป็นจุดเด่นดังนี้

1) คำถามวิจัย (Research Questions)

ใน PAR จะไม่มีคำถามวิจัยที่ชัดเจนกำหนดไว้ก่อนโดยนักวิจัยภายนอก แต่คำถามวิจัยจะมีจุดกำเนิดจากปัญหาในกลุ่ม หรือชุมชน ดังนั้น กลุ่มจะร่วมกันกำหนดคำถามวิจัยที่จะนำไปสู่การศึกษา และการปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหาและคำถามวิจัยนี้อาจปรับเปลี่ยนได้อีกในระหว่างดำเนินการวิจัย

2) การเก็บข้อมูลด้วยเทคนิคสามเส้า (Triangulation)

เทคนิคสามเส้ามีจุดกำเนิดจากการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้เพื่อเสริมความเที่ยงตรงและความน่าเชื่อถือของวิจัย การใช้เทคนิคสามเส้ามีหลายระดับ สำหรับการวิจัยแบบมีส่วนร่วม ใช้ดังนี้

2.1) ใช้กลุ่มนักวิจัยสหวิทยาการ (Multidisciplinary Term) สมาชิกในกลุ่มวิจัยควรประกอบด้วยผู้ที่มีประสบการณ์และความเชี่ยวชาญจากต่างสาขา เพื่อให้สามารถมองเห็นปัญหาและแนวทางการศึกษาได้ครอบคลุมทุกแง่มุม และลึกซึ้งเป็นการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน

2.2) มีความหลากหลายของแหล่งข้อมูล (Diversity of Sources of Information) ใช้แหล่งข้อมูลที่หลากหลายทั้งจากคน เหตุการณ์ และสถานที่ โดยเน้นข้อมูลเชิงคุณภาพมากกว่าข้อมูลเชิงปริมาณ ข้อมูลต่าง ๆ จะตรวจสอบ และยืนยันซึ่งกันและกัน เพื่อประกันความเชื่อถือได้

2.3) มีความหลากหลายของเทคนิคการเก็บข้อมูล (Diversity of Information and Techniques) ใช้เทคนิคการเก็บข้อมูลหลากหลายวิธีผสมผสานกัน

3) การวิเคราะห์ข้อมูลและวิธีนำเสนอ

ในการวิจัยแบบ PAR การวิเคราะห์ข้อมูลมีความยืดหยุ่นให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ร่วมกันในพื้นที่ และในทันทีวิธีการวิเคราะห์ไม่จำกัดเทคนิคการวิเคราะห์เชิงปริมาณ ที่ใช้ค่าสถิติ บางอย่างเป็นบรรทัดฐานเลือกใช้เทคนิคที่ไม่ซับซ้อนและคนในชุมชนสามารถเข้าใจและมีส่วนร่วมได้ ตัวอย่างเช่น การจัดลำดับความสำคัญ (Ranking) การใช้แผนผังชนิดต่างๆ ด้วยสัญลักษณ์ที่เข้าใจง่าย การเขียนลำดับเหตุการณ์ (Time Line/ Historical Profile) เป็นต้น ผลการวิเคราะห์ควรนำเสนอ

ร่วมกันในทันทีในแต่ละคราว การนำเสนอผลการวิจัยไม่จำกัดเพียงรายงานแบบเป็นทางการอาจนำเสนอในลักษณะการเสวนาที่ทุกคนมีส่วนร่วมในการติติง-วิพากษ์ สุดท้ายผลการวิจัยและความรู้ที่ได้จากการวิจัยและการปฏิบัติเป็นของทุกคนและได้รับการยอมรับร่วมกัน

4) บทบาทของนักวิจัยภายนอก

ในงานวิจัยแบบ PAR จะมีผู้เกี่ยวข้องอยู่สองกลุ่มที่ทำงานร่วมกัน คือ กลุ่มคนใน ซึ่งได้แก่กลุ่มคนที่อยู่ในชุมชนที่เผชิญสถานการณ์และปัญหานั้นๆ โดยตรงและกลุ่มคนนอก หรือที่เรียกว่านักวิจัยภายนอก ซึ่งจะมีบทบาทที่ซับซ้อนมากกว่านักวิจัยโดยทั่วไป เพราะไม่ใช่เพียงดำเนินการเก็บข้อมูลตามแผนที่กำหนดไว้แล้วจากไปแต่จะมีสถานภาพเป็นทั้งผู้มีส่วนร่วม (Participant) และผู้ประสานงาน (Facilitator) ในกิจกรรมทั้งปวง บางครั้งจึงเรียกว่าเป็น “Catalytic Agent” คือผู้กระตุ้น หรือ “ตัวเร่ง” ให้กิจกรรมดำเนินไปได้ดี นักวิจัยภายนอกจึงต้องมีคุณลักษณะเฉพาะตัว มีประสบการณ์การทำงานภาคสนาม มีทักษะทางมนุษยสัมพันธ์ และมีทัศนคติเชิงสร้างสรรค์ในการทำงานท่ามกลางความขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้น กิจกรรมต่างๆ ที่นักวิจัยต้องรับผิดชอบจึงมีหลากหลายผสมผสานทั้งงานของนักวิจัยและงานของนักพัฒนา

5) ประเด็นในเรื่องความเที่ยงตรงของงานวิจัย

ความเที่ยงตรง (Validity) เป็นเกณฑ์สำคัญในการพิจารณาคุณภาพของงานวิจัย โดยเฉพาะ ในงานวิจัยเชิงปริมาณ สำหรับการวิจัยแบบ PAR ประเด็นปัญหาในเรื่องความเที่ยงตรงเกี่ยวข้องกับคำถามว่า ความรู้ที่ได้จากกระบวนการที่กลุ่มได้ศึกษาและทำความเข้าใจเรื่องราวและการปฏิบัติของตนเองนั้นจะเป็นความรู้ที่สะท้อนความเป็นจริงที่น่าเชื่อถือได้เพียงใด ที่จริงคำถามมีที่มาจากทัศนะของนักวิจัยเชิงปริมาณแต่ในกลุ่มของนักวิจัยที่ใช้ PAR มักไม่สนใจประเด็นนี้นักเพราะเชื่อมั่นในกระบวนการมีส่วนร่วมของกลุ่มชนว่าจะให้ได้ความรู้ที่ตรงตามจริง

พันธุทิพย์ รามสูต (2540) ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีดังนี้

1) เป็นการสร้างองค์ความรู้ (Produce Knowledge) โดยการผสมผสานระหว่างความรู้จากนักวิจัยกับชาวบ้าน เช่น แม่น้ำจาก 2 สาย ไหลมาบรรจบกัน ตรงที่บรรจบกันจะเกิดฟองซึ่งเป็นความรู้ใหม่ เป็นการเรียนรู้ร่วมกัน (Co-generative Learning) แล้วค่อยขยับขยายจากการมีส่วนร่วมเพียงบางส่วนจนเป็นการมีส่วนร่วมเต็มรูปแบบระหว่างนักวิจัยกับชาวบ้าน และการสร้างความรู้สึกร่วมกันผสมผสานทฤษฎีกับการปฏิบัติเกิดเป็นความรู้ใหม่

2) รูปแบบผสมผสานจาก PAR เป็นลักษณะปฏิสัมพันธ์ (Interactive) และสหวิทยา (Interdisciplinary) ซึ่งเป็นวิถีชีวิต เป็นปริทัศน์ทางจิตวิทยาที่รวมเอาความอยากรู้อยากเห็นเข้ากับการเปิดใจกว้าง การผจญภัยเข้ากับการค้นพบสิ่งใหม่เป็นความต้องการที่จะเสริมความรู้แก่ตนเอง โดยผ่านวิธีการใหม่ เป็นการเชื่อมั่นว่าการค้นพบสิ่งใหม่ หมายถึงการเปิดหนทางใหม่การเป็นสหวิทยาการ

ไม่ใช่จากการเรียนแต่เป็นผลของการฝึกฝนอย่างต่อเนื่อง และทำงานอย่างเป็นระบบที่นำไปสู่รูปแบบความคิดที่ยืดหยุ่นมากขึ้น ดังนั้น สหวิทยาจึงเป็นการฝึกปฏิบัติทั้งโดยส่วนตัวและร่วมกับผู้อื่น และเป็นการฝึกให้เกิดทักษะที่จะพัฒนาจิตมากกว่าจดจำทฤษฎี นอกจากนี้ PAR ยังเป็นการเรียนรู้ข้ามสาขา คือพยายามที่จะสร้างความเข้าใจข้ามพหุศาสตร์แดนวิชาชีพที่มีลักษณะเฉพาะออกไปสู่ความหลากหลายได้อย่างกว้างขวาง เป็นการขยายปริทัศน์จากเฉพาะสาขามากกว่าสหวิทยาการที่มีความเกี่ยวพันกันเพียง 1- 2 สาขาเท่านั้น

3) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นการลงมือกระทำให้เกิดความเข้าใจที่เป็นรูปธรรม เป็นความจริง (Act to Transform Reality) ดังนั้น จังหวะของ PAR จึงเป็นการสะท้อนความคิด ลงมือปฏิบัติ เป็นการทบทวนความคิด หรือสะท้อนความคิดของตนเอง แล้วนำไปปฏิบัติ เป็นการตระหนักถึงการที่ตนเองเป็นที่พึ่งแห่งตนหรือตนชี้นำตนเอง

4) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นการใช้ความรู้สู่การปฏิบัติ (Practical) ซึ่งเป็นลักษณะเด่นที่เน้นการชูประเด็นปัญหาที่สำคัญและเป็นจริงของท้องถิ่น เป็นการศึกษาโดยวิธีการเรียนที่ไม่เน้นความรู้ที่เป็นทฤษฎี และเน้นทฤษฎีการวิเคราะห์ ซึ่งเป็นลักษณะที่แบ่งแยกคน

5) PAR เป็นกระบวนการเบ็ดเสร็จ (Inclusive) ที่ใช้ทรัพยากรได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลโดยการสร้างความรู้จากวิธีการและความรู้ที่มีอยู่ พยายามแยกหรือจำกัดขอบเขตสิ่งใดทุกความคิดจะได้รับการรับฟังและให้โอกาสทุกคนได้เรียนรู้ (Learning for All) ซึ่งเป็นลักษณะพิเศษของ PAR

6) กระบวนการ PAR เป็นสิ่งที่มีตัวตน มีชีวิต มีรูปร่าง (Organic) เป็นกระบวนการต่อเนื่องที่มีเวลาจำกัด เป็นรูปแบบเปิดที่ไม่สามารถกำหนดแผนการล่วงหน้าได้อย่างวิทยาศาสตร์ การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลาตามกระแสที่นักวิจัยเข้าไปมีส่วนร่วมในชุมชน และเลื่อนไหลไปตามขึ้นลงของสถานการณ์โดยไม่มีทฤษฎีตายตัวไม่มีกฎเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์ หรืออุดมการณ์เป็นกรอบกำหนด และ PAR เป็นการนำเสนอการเปลี่ยนจุดเน้นจากข้อสรุป และผลของการวิจัยมาเป็นการเน้นที่กระบวนการแบบบริบทแทน ซึ่งนักวิจัยภายนอกจำเป็นต้องมีความรู้และความผูกพันต่อกลุ่ม รวมทั้งความสนใจของชาวบ้าน ไม่เช่นนั้นจะไม่สามารถสร้างความเชื่อถือไว้วางใจให้เกิดขึ้นได้ ดังนั้น ใน PAR นักวิจัยภายนอกจึงเป็นแค่ผู้บริการ ผู้ช่วยเหลือ (Facilitator) มากกว่าเป็นผู้ควบคุมหรือกำหนดโครงการ

7) สร้างความตระหนักถึงความเป็นตัวของตัวเอง (Self-awareness) การสร้างความตระหนักในตนให้เกิดขึ้นกับประชาชนนั้นจะต้องเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในกระบวนการวิจัยอย่างมีส่วนร่วม โดยที่ PAR จะช่วยประชาชนให้เกิดความเชื่อมั่นในตัวเอง พัฒนาอัตมโนทัศน์ (Self-concept) ของประชาชน แม้คนยากจนก็สามารถมีสิทธิมีเสียงได้ เป็นเป้าหมายของ PAR ที่จะปรับปรุงความเป็นมนุษย์ของคน (Dehumanizing) ซึ่งหมายถึง การที่บุคคลจะปลดปล่อยจากข้อสรุปที่กำหนดไว้

ล่องหน้า และปลดปล่อยจากกฎเกณฑ์ข้อตัดสินพิพากษาล่องหน้าต่างๆ ไม่ใช่เพียงเสรีภาพเท่านั้นที่จะเกิดขึ้น แต่ยังคงช่วยให้คนสามารถมีพลังที่จะให้ความชุ่มชื้นแก่ชีวิตของตนเองและผู้อื่นพลังนี้จะทำให้ทุกคนที่ต่อสู้ดิ้นรนเพื่อชีวิตที่ดีกว่าและเพื่อประสบความสำเร็จ หากประชาชนเรียนรู้ที่จะตีราคาคุณค่าประสบการณ์ของตนเองแล้ว เขาจะมีความเชื่อมั่นและกล้าที่จะให้คุณค่าประสบการณ์ของตนเอง แล้วเขาจะมีความเชื่อมั่นและกล้าที่จะให้คุณค่าแก่ประสบการณ์ของผู้อื่น การให้เกียรติ นับถือกันและกันจะเกิดขึ้นกระบวนการร่วมมือ ความเอาใจใส่ที่มีให้แก่กัน และผ่านความรักความอาทร (Reason, 1988) ดังนั้น นักวิจัย PAR จึงต้องเลิกพะวงถึงกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ที่ได้มาซึ่งคำตอบเพียงอย่างเดียวแต่ควรคำนึงถึงการสร้างความรู้สึกที่ดีให้เกิดขึ้นในประชาชนที่เราทำงานด้วย เพราะการที่เราค้นหาตัวเองพบ จะทำให้เราสามารถยอมรับผู้อื่นได้ และทำหรือคิดสิ่งต่างๆ ในลักษณะของกลุ่มของพวกมากกว่าตัวเองคนเดียว นั่นก็คือ บุคคล และกลุ่มจะเกื้อหนุนกันในการเรียนรู้และการร่วมมือกันเปลี่ยนแปลงสังคมของเขา

8) สังคมนิเวศน์ (Ecological Society) ชุมชน (Community) เป็นแหล่งที่สำคัญที่สุดที่บุคคลจะสามารถโยงอดีต ปัจจุบัน และอนาคตของตนเข้าด้วยกันในการวางแผนที่จะควบคุมเป้าหมายชีวิตของตน โดย PAR จะช่วยสร้างสังคมนิเวศน์ (Ecological Society) ที่คนในชุมชนมีการพึ่งพาอาศัยกันล้มเลิกระบบเจ้านาย สร้างความผสมผสานกลมกลืนระหว่างมนุษยชาติ กับธรรมชาติ และมนุษย์กับมนุษย์ให้เกิดขึ้นใหม่ สังคมนิเวศน์จะเกิดขึ้นได้จะต้องมีความสัมพันธ์ระหว่างกันของสมาชิกในลักษณะของความเป็นประชาธิปไตยที่เท่าเทียมกันเท่านั้น

9) PAR เป็นการมองอนาคต (Future Oriented) ดังนั้นนักวิจัย PAR จะต้องรู้วิธีการสร้างฉลาก สำหรับการเรียนรู้ในชุมชนการจัดการในลักษณะที่ไม่มีการจัดทำโปรแกรมล่องหน้าสำเร็จรูปหรือตายตัว การทำให้เกิดการช่วยตนเองของชุมชน การสร้างแนวทางสำหรับการกระทำแนวทางปฏิบัติที่ไม่เคยมีอยู่ก่อน การทบทวนการปรับเปลี่ยนการปรับปรุงระบบที่เขาเป็นสมาชิกอยู่ การพัฒนาตัวอย่างโครงสร้าง หรือภาพลักษณ์ที่จะปะติดปะต่อให้เกิดอนาคตที่ต้องการเหล่านี้เป็นต้น

10) PAR เชื่อว่า อีสรภาพของมนุษย์มีความสำคัญที่สุด มนุษย์มีสิทธิที่จะแสวงหาอีสรภาพแก่ตัวเองด้วยการปลดปล่อยตนเอง (Self-emancipation) และการปลดปล่อยที่แท้จริงซึ่งจะได้มาจากการที่ทุกคนมีส่วนร่วม และจะนำไปถึงการสร้างสังคมใหม่ที่ประชาชนทุกคนเป็นผู้กระทำโดยอาศัยความรู้ที่เขาสร้างขึ้นเอง

ลักษณะสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติแบบมีส่วนร่วม จากการศึกษา นักการศึกษาหลายคนได้กล่าวคล้ายๆ กัน คือเป็นลักษณะที่ไม่มีรูปแบบตายตัว สามารถยืดหยุ่นตามสถานการณ์เห็นคุณค่าของวัฒนธรรมท้องถิ่นร่วมกันพัฒนาท้องถิ่นของตนเองมีการวิเคราะห์ข้อมูลแบบเชิงคุณภาพ ลักษณะของคำถามไม่ควรกำหนดล่องหน้า จะเกิดจากการมีส่วนร่วมกันคิด และตอบปัญหานั้น

2.8.5 ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ระเบียบวิธีของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ไม่ยึดติดกับรูปแบบอันเป็นมาตรฐานใดๆ การรวบรวมข้อมูลจึงสามารถใช้ได้หลายรูปแบบ ส่วนใหญ่ใช้วิธีการเช่นเดียวกับการวิจัยเชิงคุณภาพ เริ่มตั้งแต่การเข้าสนาม และสร้างความสัมพันธ์ การสังเกต การสัมภาษณ์ และการวิเคราะห์เชิงปฏิบัติแบบมีส่วนร่วม ซึ่งมีขั้นตอนมากกว่าการวิจัยเชิงคุณภาพ เพราะต้องมีการปฏิบัติหรือกิจกรรมเพิ่มเข้ามา ตลอดจนการติดตามและปรับปรุงแก้ไขกิจกรรมนั้น อย่างไรก็ตาม กระบวนการในการทำกิจกรรมและการติดตามยังคงใช้วิธีการเชิงคุณภาพเช่นกัน ซึ่งกลวิธีหลักของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมีดังนี้ (อมรา พงศาพิชญ์, 2529)

1) เน้นการศึกษาชุมชน โดยการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับชาวบ้าน การศึกษาปัญหาและความต้องการ เป็นการช่วยกันวิเคราะห์สภาพปัจจุบันว่ามีข้อบกพร่องที่ใดบ้าง เรื่องอะไร บางหน่วยงาน เชื่อว่า การศึกษาความต้องการพื้นฐานซึ่งรัฐบาลให้ทำทุกหมู่บ้าน เป็นวิธีการศึกษาสภาพชุมชนเพื่อเรียนรู้ปัญหาของชุมชนอยู่แล้ว ถ้าชาวบ้านได้ช่วยกันศึกษาวิเคราะห์กันอย่างจริงจังและไม่ใช้การกรอกข้อมูลโดยผู้ใหญ่บ้านหรือผู้ทรงคุณวุฒิเพียง 1-2 คน ก็คงพอถือได้ว่าเป็นการศึกษาสภาพชุมชนกันพอสมควร

นอกเหนือจากการศึกษาสภาพชุมชนเพื่อดูปัญหาที่ควรแก้ไขแล้วถ้าจะมีการแก้ไขให้ได้ผลก็ควรมีการสำรวจทรัพยากรในชุมชน ซึ่งจะรวมทั้งทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรมนุษย์ บริการของหน่วยงานต่างๆในพื้นที่ ทั้งภาครัฐและเอกชนด้วย

2) เน้นการหาแนวทางการแก้ไขปัญหาโดยประชาชนมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหาชุมชนและศึกษาว่าทรัพยากรในท้องถิ่นมีอะไรบ้างที่จะนำไปสู่วิธีการแก้ไข เป็นการพยายามประยุกต์ข้อมูล 2 เรื่อง คือ เรื่องปัญหาและเรื่องทรัพยากรท้องถิ่น ดูว่าทำอย่างไรจึงจะนำทรัพยากรในท้องถิ่นมาแก้ปัญหาจะต้องมองดูทุกแง่มุม

3) เน้นการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการคัดเลือกโครงการเพื่อนำไปปฏิบัติ ถ้ามีปัญหาหลายเรื่อง และมีแนวทางแก้ไขปัญหาโดยใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นได้หลายวิธี จะต้องมีการพิจารณาว่าปัญหาเรื่องใดเร่งด่วนกว่ากัน และวิธีการแก้ไขปัญหาดังกล่าววิธีใดจึงจะเหมาะสม การพิจารณาเรื่องความเหมาะสมของโครงการในการนำไปปฏิบัติ อาจต้องพิจารณาเชิงเศรษฐศาสตร์ในแง่ของความคุ้มค่า นอกจากนี้ต้องพิจารณาความเหมาะสมกับพื้นที่วัฒนธรรมพื้นบ้านเดิม

4) เน้นให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วม ในการดำเนินการแก้ปัญหา และสามารถทำต่อไปได้ หลังนักวิจัยออกจากพื้นที่แล้ว วิธีการที่จะทำงานเดินต่อไปได้ตลอดคือ การหาคนในหมู่บ้านเป็นแกนนำในการทำงานตั้งแต่ต้นและเพื่อให้แกนนำในหมู่บ้านสามารถทำงานต่อไปได้ควรมีเครื่องมือหรืออุปกรณ์เพื่อช่วยส่งเสริมในการสื่อสารให้ข้อมูลแก่ชาวบ้านต่อไปในทางปฏิบัติ

กมล สุตประเสริฐ (2540) ได้กล่าวว่า ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม หรือ PAR นั้น มีกิจกรรมแตกต่างกันอยู่ 2 ชุด คือ 1) กิจกรรมการวิจัยเชิงปฏิบัติการหรือ PAR ของผู้ประสานหรือผู้อำนวยการวิจัย 2) กิจกรรมการวิจัยเชิงปฏิบัติการหรือ PAR ของชุมชน

กิจกรรมการวิจัยเชิงปฏิบัติการของผู้ประสานงานงานวิจัยนั้นก็คือ กิจกรรมแสวงหาความรู้ของนักวิจัยเชิงปฏิบัติการตามโครงการ PAR แต่ละคนในชุมชนใดชุมชนหนึ่ง จุดมุ่งหมายที่สำคัญของนักวิจัยคือการสร้างรูปแบบ PAR ที่มีประสิทธิภาพเป็นไปตามหลักการวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์และสามารถเผยแพร่แก่สังคมได้ รูปแบบของ PAR ที่มีประสิทธิภาพจะต้องเป็นรูปแบบที่สามารถแก้ปัญหาของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ สิ้นเปลืองเงินทอง กำลังงาน และเวลาไม่มากนักแต่ในเวลาเดียวกันก็ได้รับผลตอบแทนสูง

กิจกรรมวิจัยเชิงปฏิบัติการของชุมชน คือ กิจกรรมที่เกิดจากความพยายามในการแก้ปัญหาชุมชนของนักวิจัยเชิงปฏิบัติการร่วมกับชุมชน นักวิจัยปฏิบัติการที่ทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานหรือผู้อำนวยการวิจัยจะทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยเหลือตั้งแต่เริ่มแรกและค่อยๆ ลดการช่วยเหลือลง และหวังว่าเมื่อสิ้นสุดโครงการแล้ว ประชาชนจะสามารถแก้ปัญหาของตนไปตามลำพังได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีได้รับการช่วยเหลือจากภายนอกอีก

โครงการวิจัยทั้งหมดของผู้ประสานงานหรือผู้อำนวยการวิจัย จะครอบคลุมรวมไปถึงกิจกรรมแบบวันต่อวันของชุมชน และกิจกรรมที่ชุมชนมีส่วนร่วมและเป็นส่วนหนึ่งของ PAR โดยตรง ผู้ประสานงานวิจัยจะเริ่มต้นด้วยการวิจัยและสิ้นสุดลงด้วยการเผยแพร่รูปแบบของการวิจัยปฏิบัติการหรือ PAR จากกระบวนการของการวิจัยปฏิบัติการแบบ PAR กิจกรรมที่สัมพันธ์กับ PAR ของชุมชนจะถูกปลูกฝังให้กลายเป็นการวิจัยที่ประจำของชุมชน การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของชุมชนเช่นนี้เกิดจากกิจกรรมร่วมกันของผู้ประสานงานการวิจัยปฏิบัติการและชุมชนโดยแท้

จากการศึกษาระเบียบวิธีวิจัยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม พอสรุปได้ว่า การวิจัยต้องการการร่วมกันศึกษาปัญหาที่เกิดในชุมชนแล้วนำปัญหามาช่วยกันแก้ไข ไม่มีรูปแบบการวิจัยที่ตายตัว ผู้วิจัยภายนอกเป็นเพียงผู้ประสานงานการวิจัยเมื่อกระบวนการวิจัยสิ้นสุดลงบุคคลในชุมชนสามารถแก้ปัญหาในชุมชนของตนเองได้อย่างต่อเนื่อง

2.8.6 บทบาทของผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม นั้น ผู้มีส่วนร่วมสามารถแสดงบทบาทของตนเอง โดยแบ่งออกเป็น 6 ชั้น ดังนี้ (พศิน แดงจวง, 2538)

1) การเรียนรู้ร่วมกันเป็นช่วงแรกของการทำงาน เป็นการพบปะ ทาหรือ แลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลต่อกัน นับเป็นการเริ่มเปิดพรมแดนมิตรภาพ

2) การสร้างเงื่อนไขร่วมกันระหว่างชุมชน ชาวบ้านและนักวิจัย โดยนักวิจัยอาจสร้างการประชุม ฝึกอบรม การศึกษาดูงาน ส่วนชาวบ้านอาจตั้งวงนินทาให้ข่าวลือเป็นการทดสอบจิตใจกัน

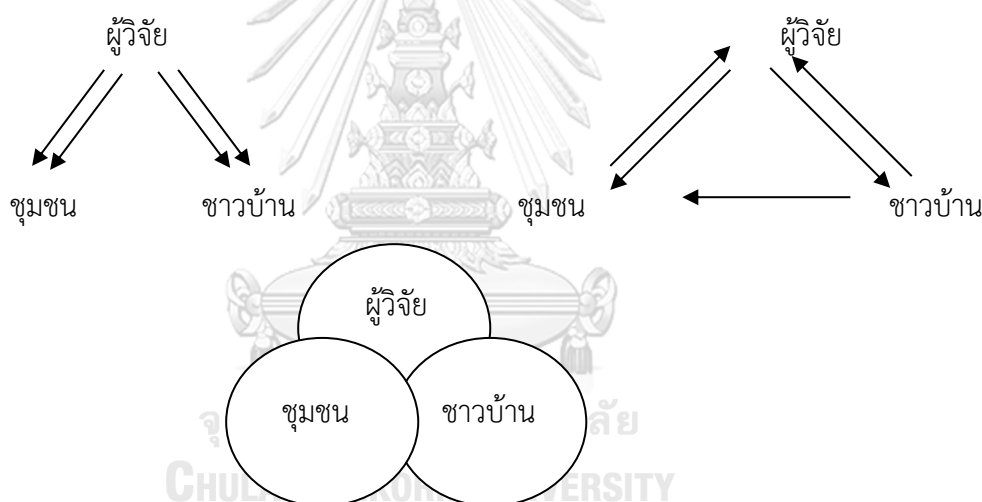
3) วิเคราะห์บทบาทของแต่ละฝ่ายตลอดเวลาว่าใครมีความกดดันด้านใด

4) เมื่อแต่ละฝ่ายเริ่มเห็นคุณค่าความหมายของกันแล้ว เริ่มหาแนวทางร่วมกัน

5) มีการกำหนดกิจกรรมร่วมกันและดำเนินการตามกิจกรรมที่กำหนด

6) มีการแพร่ขยายความร่วมมือ การทำงานจากหมู่บ้านหนึ่งไปอีกหมู่บ้านหนึ่ง

จะเห็นได้ว่า บทบาทของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมแต่ละฝ่ายต่างก็มีความสำคัญเท่าเทียมกัน เพราะหากแต่ละฝ่ายรู้จักบทบาทและหน้าที่ด้วยความเข้าใจกันดีแล้วย่อมทำให้การทำงานเกิดประโยชน์สูงสุดแก่ชุมชน

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

แผนภาพที่ 8 แสดงความแตกต่างในเชิงความสัมพันธ์ระหว่างผู้วิจัย ผู้ถูกวิจัย และชุมชนในการวิจัยเชิงปฏิบัติการ การวิจัยอย่างมีส่วนร่วม และการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

(ที่มา: อริศรา ชูชาติ, 2538)

จากแผนภาพที่ 8 จะเห็นได้ว่า ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมี 3 ฝ่าย คือ ชาวบ้าน ชุมชน และนักวิจัย ควรมีบทบาทที่เท่าเทียมกันในการร่วมกันกำหนดปัญหาและเลือกแนวทางปฏิบัติการ ซึ่งเป็นการผสมผสานกันระหว่างความรู้เชิงทฤษฎีและระเบียบวิธีของนักวิจัยและความต้องการรอบรู้ของชาวบ้าน และชุมชนโดยถือว่าข้อมูลในชุมชนชาวบ้านรู้ดีที่สุด ทั้งสามฝ่ายมีโลกทัศน์ที่ต่างกันไปตามกรอบแนวคิดที่ตนยึดถือ การทำวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจะเป็นการ

เชื่อมโยงคุณสมบัติของแต่ละฝ่ายมาเอื้อแก่กัน เพื่อให้มีโลกทัศน์ร่วมกันเพื่อความเข้าใจร่วมกันในการพัฒนาซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพ (สุภางค์ จันทวานิช, 2539)

จากการศึกษาข้างต้น พอจะกล่าวถึงบทบาทของผู้ร่วมวิจัยได้ว่า บทบาทหน้าที่ของผู้ร่วมวิจัยมีความเท่าเทียมกันในทุกขั้นตอน แล้วแต่ความถนัดของแต่ละบุคคลที่เข้ามามีส่วนร่วม ให้ถือว่าข้อมูลในชุมชนนั้นๆ ผู้ที่อยู่ในบริบทนั้นจะมีความรู้ได้ดีกว่าคนอื่นฉะนั้นต้องให้ความสำคัญโดยเท่าเทียมกัน จะเกิดความรู้สึกมีส่วนร่วมทั้งคณะ

2.8.7 บทบาทของนักวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

โดยปกติแล้วนักวิจัยจะเป็นผู้ที่มีวิถีชีวิตที่แตกต่างกับผู้ที่อยู่ในพื้นที่นั้นๆ เป็นผู้ที่มีแนวความคิดทางวิชาการ มีความรู้เชิงทฤษฎี และมีความเชี่ยวชาญในระเบียบวิธีการวิจัยไม่มากนักน้อยรวมทั้งมีใช้ ผู้ที่จะใช้ชีวิตอยู่ในชุมชนตลอดไป ในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมถือว่าเป็นนักวิจัยเป็นคนนอกชุมชน (ชัยวุฒิ คมประดิษฐ์, 2539) ดังนั้นจึงจำเป็นต้องเข้าใจและตระหนักถึงบทบาทของตนเองอยู่เสมอ ซึ่งมีผู้เสนอบทบาทของนักวิจัยในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ดังนี้

พันธุ์ทิพย์ รามสูต (2540) กล่าวถึงบทบาทของนักวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมว่า ในฐานะที่เป็นนักวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม นักวิจัยจะต้องให้ความสำคัญในสิ่งดังต่อไปนี้

1) ความตั้งใจที่จะแสวงหา และเพิ่มเติมความรู้เกี่ยวกับสถานการณ์ในชุมชน และสถานการณ์ที่กว้างขวางออกไป โดยการสังเกต การฟัง การถาม การอภิปราย และการวิเคราะห์ในทุกโอกาสที่จะทำได้ นักวิจัยภายนอกจะต้องหาโอกาสที่จะร่วมทำงาน เล่น กินอยู่ในชุมชน เพราะเป็นวิธีที่จะได้เรียนรู้สภาพที่แท้จริงของชุมชน

2) ความสนใจในสถานการณ์ทางการเมือง สังคม เศรษฐกิจ เพื่อจะได้รู้ว่าเรากำลังทำงานกับใครในชุมชนใครคือคนที่งานวิจัยเข้าถึงได้ง่ายที่สุดใครคือคนที่งานวิจัยจะเข้าถึงน้อยที่สุด

3) ความยินดีพร้อมที่จะประเมินและวิจารณ์ตนเอง เป็นการยอมรับฟังข้อวิจารณ์หรือการประเมินจากผู้อื่นทั้งในและนอกโครงการวิจัย

4) มีความสามารถที่จะตั้งคำถามอย่างวิจารณ์ญาณ ใช้ชาวบ้านได้ตัดสินใจเอง โดยนักวิจัยอาจนำเอามุมมองใหม่ๆ มาเสนอแนะให้กับชาวบ้าน

5) มีความยึดมั่นต่อพันธกรณีในระยะยาวกับท้องถิ่น หรือชุมชนที่ทำวิจัยอย่างต่อเนื่อง และผูกพัน เพราะเป็นหนทางเดียวที่จะทำให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียมกันตลอดกระบวนการวิจัย

6) มีความแน่วแน่ที่จะร่วมกับชาวบ้านในการเสียงต่อปฏิกริยา หรือการต่อต้านจากกลุ่มอำนาจ ซึ่งกระบวนการวิจัยอาจจะพัวพันถึงนักวิจัยที่ละทิ้งงานเมื่อมีสถานการณ์คับขันเกิดขึ้น

7) มีความเต็มใจในการถ่ายทอดทักษะของตนเองแก่ผู้ร่วมโครงการวิจัย พยายามทำให้ชาวบ้านเกิดความรู้สึกว่าการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม รวมทั้งทักษะและวิทยาการต่างๆ นั้น เป็นสิ่งที่ชาวบ้านสามารถเรียนรู้ละเข้าถึงได้ง่าย

8) มีพันธกรณีที่จะยอมรับและพิจารณาให้ความสนใจของชาวบ้านผู้ร่วมในโครงการวิจัย อยู่ลำดับแรกก่อนความสนใจของนักวิจัยเอง และก่อนความสนใจของนักวิชาการในชุมชนหรือ แม้กระทั่งก่อนความต้องการของผู้ให้ทุนสนับสนุนนักวิจัยจะต้องสุขุมรอบคอบในการเจรจาต่อรอง ลำดับความสำคัญเพื่อให้ประชาชนได้ประโยชน์สูงสุด

สามารถ ศรีจ่านง (อ้างถึงใน สิทธิณัฐ ประพุทธนิตินสาร, 2547) ได้กล่าววาทะของนักวิจัยในการร่วมวิจัยเชิงปฏิบัติการมีข้อตกลงเบื้องต้นดังนี้

ประการแรก ต้องตระหนักในข้อจำกัดของตนเอง มีความรู้สึกรู้ว่าไม่รู้ นอกจากยังต้องตระหนักในระบบคุณค่าของตนเอง เมื่อต้องสัมพันธ์กับค่านิยมของประชาชนในท้องถิ่นที่แตกต่างกันไปจากตนเอง

ประการที่สอง ยอมรับการไม่รู้ และพยายามเรียนรู้จากคนในชุมชนโดยผ่านมิตรภาพ ความเข้าใจซึ่งกันและกัน

ประการที่สาม หลังจากที่ได้ข้อมูลพอสมควรหรือเข้าใจปัญหาของท้องถิ่นจากการสนทนากลุ่ม ต้องร่วมกันกับชาวบ้านหาทางออก หรือการแก้ไขปัญหา แต่การก้าวเดินอย่างมีจังหวะ ปลูก/ กระตุ้นให้ชาวบ้านตระหนักและเปิดใจกว้างออกจะช่วยให้ชาวบ้านได้เรียนรู้และเห็นทางออก โดยไม่จำเป็นต้องมีการปะทะหรือนำไปสู่ความขัดแย้งเสมอไปนอกจากนั้นการแก้ปัญหาโดยชาวบ้านมีส่วนร่วมเป็นระบบการเรียนรู้วิธีการแก้ปัญหาไปด้วย

ประการสุดท้าย คนนอกที่เข้าไปเรียนรู้ในชุมชนหรือชนบท ต้องเตรียมเรียนรู้เกี่ยวกับสถานการณ์ความขัดแย้งของชนชั้นนำในชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างพวกเขาที่อำนาจภายนอก อิทธิพลของเขาต่อนโยบายและการปฏิบัติในการพัฒนา

บัณฑร อ่อนดำ (อ้างถึงใน สิทธิณัฐ ประพุทธนิตินสาร, 2547) ได้เสนอบทบาทผู้ทำงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมดังนี้

1) การเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งเป็นช่วงแรกของการดำเนินการวิจัย เป็นการพบปะปรึกษาหารือ แลกเปลี่ยนข่าวสารต่อกัน นับเป็นการเริ่มต้นของการได้พรมแดนแห่งมิตรภาพ

2) สร้างเงื่อนไขการเรียนรู้ทั้งฝ่ายชาวบ้าน ฝ่ายนักพัฒนา และนักวิจัย เช่น นักพัฒนาอาจจะสร้างโดยการฝึกอบรม ประชุมดูงาน ส่วนชาวบ้านอาจจะเป็นการตั้งวงสนทนาให้ข่าว เป็นการตั้งวงสนทนาให้ข่าวเป็นการทดสอบจิตใจระหว่างกันและกัน

3) การจำแนกบทบาทในสองขั้นตอนเบื้องต้น ต่างได้วิเคราะห์บทบาทของแต่ละฝ่ายตลอดเวลา ขั้นตอนนี้การจำแนกบทบาทเริ่มมีความชัดเจนยิ่งขึ้นว่าผู้ใดมีลักษณะคุณสมบัติอย่างไร มีความถนัดด้านใด

4) ขั้นการจัดกิจกรรมเผยแพร่และขยายความร่วมมือแต่ละฝ่ายเริ่มกำหนดกิจกรรมทำงานร่วมกัน เป็นการดำเนินงานที่ให้ประโยชน์แก่ชุมชน และสรุปบทเรียน การทำงานจากในหมู่บ้าน แล้วเผยแพร่ไปสู่หมู่บ้านใกล้เคียง และเริ่มต้นจากบทบาทที่กล่าวมาข้างต้น ในหมู่บ้านต่อไป

จากการศึกษาบทบาทหน้าที่ของนักวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม สามารถสรุปได้ว่า บทบาทของนักวิจัยต้องให้ความสนใจ และความสำคัญต่อผู้ร่วมวิจัยบุคคลในชุมชน คือ นักวิชาการผู้หนึ่งที่จะร่วมทำงานให้กับนักวิจัยบรรลุตามวัตถุประสงค์เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน พบปะพูดคุยให้ผู้ร่วมวิจัยเกิดความรู้สึกรู้ว่าเป็นเรื่องปกติที่เป็นชีวิตประจำวันของตนเอง เคารพในความคิดเห็นที่จะแสวงหาหาความรู้เกี่ยวกับชุมชน มุ่งหวังการพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่อง และกระตุ้นให้ชุมชนเข้าร่วมคิดร่วมทำ ร่วมเป็นเจ้าของอย่างแท้จริง

2.8.8 กระบวนการ/ ขั้นตอน/ รูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ชัยวุฒิ คมประดิษฐ์ (2539) ได้สรุปกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยมีขั้นตอนดังนี้

1) ขั้นตระหนักและศึกษาปัญหา เป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญในการที่บุคคลจะลงมือแก้ปัญหา หรือพัฒนาในเรื่องใดๆ ก็ตามจำเป็นต้องเริ่มจากการที่ให้ชุมชนได้เห็นปัญหาหรือความจำเป็นด้วยตนเองเป็นอันดับแรก ดังนั้นขั้นที่สูงสุดในการแก้ปัญหา นั่น คือการที่ชุมชนแสดงความตั้งใจว่าจะปรับปรุงทำให้ดีขึ้น หรือตั้งจุดหมายได้อย่างถูกต้อง อันเป็นการแสดงถึงความตั้งใจว่าจะต้องแก้ไข ปัญหาหรือพัฒนาถ้าชุมชนยังไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นปัญหาเขาก็จะไม่มี ความกระตือรือร้นที่จะเปลี่ยนแปลงการปฏิบัติไปจากเดิม ส่วนวิธีการที่จะทำให้ชุมชนเห็นปัญหา เห็นความจำเป็น นักวิจัยสามารถร่วมกับทุกฝ่ายในการดำเนินกิจกรรมสร้างความตระหนักในปัญหาเพื่อเห็นความแตกต่างของสภาพที่เป็นอยู่และควรจะเป็น หรือให้เห็นสภาพว่า ถ้าทำอย่างเดิมแล้วจะเป็นอย่างไร และประเมินว่าผลการปฏิบัติเหล่านี้เป็นสิ่งที่ต้องการหรือไม่ เมื่อได้เห็นปัญหาเห็นความจำเป็นและได้กำหนดเป้าหมายหรือตัวปัญหาแล้วก็ต้องมีการร่วมกันคิดวิเคราะห์วิจารณ์ นักวิจัยในฐานะเป็นฝ่ายวิชาการ อาจจะดึงความเชี่ยวชาญมาใช้เพื่อมองปัญหาให้ชัดมีการวิเคราะห์ด้านความเป็นมาผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง กิจกรรมที่เกิดขึ้นโดยเฉพาสาเหตุที่ทำให้เกิดสิ่งนั้นและกำหนดปัจจัยที่เป็นเหตุเป็นผลกัน เมื่อได้สาเหตุของปัญหามาหลายๆ ข้อ แล้วก็นำปัญหามาวิเคราะห์ ซึ่งจะต้องดำเนินการอย่างรอบคอบ โดยมุ่งไปที่ตัว

ปัญหาจริงๆ การเก็บข้อมูลต้องร่วมกับทุกฝ่าย และการวิเคราะห์สรุปต้องเปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลแสดงความคิดเห็น และร่วมกันสรุปเป็นการรับรู้ปัญหา และองค์ประกอบที่เป็นเหตุเป็นผลกันในตัวปัญหา

2) ชั้นวางแผนแก้ปัญหา เมื่อได้ภาพรวมหลักการ หรือความคิดรวบยอดของปัญหาหรือการพัฒนาอื่นๆ แล้ว งานขั้นต่อไปก็คือการมองหาช่องทางปฏิบัติที่จะทำให้เกิดผลที่ดีขึ้น วิธีนี้ใช้หลักการแก้ปัญหาที่ว่าเมื่อมีปัญหาให้เห็นทางเลือกหลายๆ ทาง อย่าคิดแก้ปัญหาตรงๆ ให้จัดทำทางเลือกทางที่สามารถปฏิบัติได้หลายๆ ทาง และครอบคลุมสาเหตุต่าง ๆ ที่อยู่ในระบบที่นำเสนอไว้ในขั้นตอนแรก แต่ต้องสามารถนำไปสู่จุดหมายได้อย่างเดียวกันการคิดหาทางเลือกเพื่อแก้ปัญหาให้ครอบคลุมองค์ประกอบทั้งหมด เป็นการหาทางปฏิบัติอย่างรอบคอบ การแก้ปัญหาก็เป็นการแก้ปัญหาระบบมิใช่เป็นการแก้ปัญหาเพียงจุดเดียวอันจะนำมาซึ่งปัญหาต่อเนื่องอีกมากมายเมื่อ ผู้ร่วมวิจัยได้ร่วมกันเสนอทางเลือกแต่ละทางที่เสนอมานั้นนำไปปฏิบัติต่อไปโดยนำทางเลือกแต่ละทางมาพิจารณาร่วมกันถึงความเป็นไปได้ ผลดี ผลเสีย อุปสรรค และแรงสนับสนุน เกณฑ์สำหรับนำมาประกอบการพิจารณาเลือกทางแก้ปัญหาน้อยที่สุดจะต้องประกอบด้วยเกณฑ์ต่อไปนี้ (ทวีป ศิริรัศมี, 2537)

2.1) ทางแก้ปัญหานั้น สามารถนำไปปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหาหรือไม่ และมีความเป็นไปได้เพียงใดในการแก้ปัญหานั้น

2.2) ทางแก้ปัญหานั้นสอดคล้องกับวิถีชีวิต และค่านิยมที่สังคมยอมรับและต้องการหรือไม่

2.3) ทางแก้ปัญหานั้นมีทฤษฎี หรือหลักการรองรับหรือไม่เมื่อได้ประเมินทางเลือกทุกทางแล้วก็ร่วมกันเลือกทางเลือกทางใดทางหนึ่ง หรือหลายทางประกอบกัน เพื่อนำไปใช้เป็นแนวทางจัดทำแผนปฏิบัติงานเพื่อแก้ปัญหาต่อไป

ในขั้นตอนนี้เป็นการระดมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการแก้ปัญหา เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เป็นกระบวนการที่มุ่งให้ชุมชนรู้จักการวิเคราะห์ปัญหา วิเคราะห์ทางเลือกในการแก้ปัญหา กำหนดทางเลือก วางแผนปฏิบัติงาน กำหนดกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหาและตอบสนองความต้องการของชุมชนเพื่อนำไปสู่การดำเนินงาน ตามแผนและประเมินผล การดำเนินงาน ซึ่งเป็นขั้นตอนพัฒนาการแก้ปัญหาโดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนด้วยประชาชนเอง จะทำให้ประชาชนเข้าใจวิถีชีวิตของตนเอง การเปลี่ยนแปลงของชุมชน และการรับรู้ปัญหาของชุมชน การพิจารณาทางแก้ปัญหา นักวิจัยมีทักษะในการเป็นผู้ดำเนินการที่ดึงเอาความคิดของ นักปฏิบัติ และประชาชนผู้มีส่วนร่วมวิจัยออกมาให้ได้ ขณะเดียวกันนักวิจัยก็สามารถมีส่วนร่วมโดยการเสนอทางแก้ปัญหาในฐานะผู้ร่วมวิจัยคนหนึ่งได้เช่นกัน

วิธีการหาแนวทางแก้ปัญหาในขั้นนี้ อาจจะใช้วิธีการระดมสมอง การสนทนากลุ่ม การประชุมกลุ่ม เป็นต้น

3) ขั้นตอนการแก้ปัญหา การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจะต้องประกอบด้วยส่วนที่เน้นการปฏิบัติหรือวิธีการ (Action Procedure) และส่วนที่เป็นเป้าหมาย หรือผลลัพธ์ (Goal or Output) (ทวีป ศิริรัศมี, 2537) ดังนั้นในขั้นตอนนี้เป็นการนำแผนการปฏิบัติงานลงสู่การปฏิบัติจริงตลอดระยะเวลาที่มีปฏิบัติ ผู้เข้าร่วมโครงการวิจัยจะทำการบันทึกผลที่เกิดจากการปฏิบัติ มีการเก็บข้อมูลเป็นระยะอย่างต่อเนื่อง มีการพบปะกันเป็นระยะทุกสัปดาห์ มีการอภิปรายผลการปฏิบัติ ผลการเก็บข้อมูลและการประเมินผลการปฏิบัติงานของผู้เข้าร่วมในการวิจัย ในขั้นตอนนี้ อาจจะมีการปรับแผนการปฏิบัติใหม่ ถ้าหากว่าผู้ร่วมวิจัยเห็นว่าสภาพการณ์เปลี่ยนไปหรือมองเห็นการแก้ปัญหาที่ดีกว่า

ในระหว่างการทำงานนั้น นักวิจัยหรือนักปฏิบัติจะต้องคอยกระตุ้นให้ชุมชนการคิดพิจารณาประเมินผลการปฏิบัติงานด้วยตนเองอย่างสม่ำเสมอ เมื่อเกิดปัญหาหรืออุปสรรคขึ้นระหว่างการปฏิบัติงานก็ช่วยกันคิดหาวิธีการปรับปรุงและพัฒนางานเพื่อให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ของงานที่ตั้งไว้

4) ขั้นประเมินและสรุปผลรวม เมื่อการปฏิบัติการดำเนินงานสิ้นสุดลงแล้วทุกครั้ง จะต้องมีการประเมินผลรวม และสรุปผลการดำเนินงานตามแผนที่กำหนดไว้ โดยพิจารณาจากวัตถุประสงค์ของโครงการที่ตั้งไว้เป็นสำคัญ ว่าการปฏิบัติงานนั้นบรรลุผลตามวัตถุประสงค์หรือไม่ เพียงใด สภาพเดิมก่อนการปฏิบัติงานเป็นอย่างไรได้ทำอะไรไปบ้างได้ผลเป็นอย่างไร

ในขั้นตอนนี้ การสรุปผลการปฏิบัติงานทั้งหมด ตามโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจากข้อมูลหรือผลที่บันทึกไว้ทั้งหมด และมีการประเมินผลโครงการทั้งหมด การสรุปผลอาจใช้การทดสอบทางสถิติ การทำการประเมินผลโครงการเปรียบเทียบระหว่างการปฏิบัติที่เกิดขึ้นจริงกับผลที่กำหนดไว้ในส่วนของเป้าหมาย สิ่งสำคัญในขั้นตอนนี้คือในการประเมินและสรุปผลรวมต้องประเมินร่วมกับผู้ร่วมวิจัยทุกฝ่าย โดยเปิดโอกาสให้ผู้ร่วมวิจัยได้สนทนา นำเสนอ อภิปราย ชี้แจงเกี่ยวกับผลงานของตนเอง ซึ่งผลจากขั้นตอนนี้สามารถสร้างความภูมิใจให้แก่ชุมชน และจะส่งผลต่อการพัฒนาต่อไปอย่างต่อเนื่องในระยะยาว

พันธุ์ทิพย์ รามสูต (2540) ได้กล่าวถึงกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ประกอบด้วยขั้นสำคัญดังนี้

1) เตรียมชุมชน เพื่อจะให้ชุมชนมีความพร้อมในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการวิจัยในระดับที่เสมอภาค ในทุกขั้นตอนจึงต้องมีการเตรียมชุมชนก่อนโครงการวิจัยจะเริ่มในแง่ต่างๆ เช่น

การสร้างบูรณาการของชุมชน การส่งเสริมกระบวนการตัดสินใจร่วมกันของชุมชน ในการจัดลำดับความสำคัญของปัญหาหรือในการเลือกผู้แทน ผู้ร่วมโครงการ เป็นต้น

2) อบรมนักวิจัยร่วมจากชุมชน ในฐานะเป็นนักวิจัยจากท้องถิ่น ควรให้มีความรู้เกี่ยวกับสถานการณ์จากท้องถิ่น บทบาทของผู้ทำหน้าที่เป็นนักวิจัยท้องถิ่น การจัดตั้งองค์กรชุมชน รูปแบบของผู้นำ การสนับสนุนและมนุษยสัมพันธ์

3) กำหนดรูปแบบการวิจัย ทีมนักวิจัยท้องถิ่นจะร่วมกันกำหนดรูปแบบการวิจัย เช่น การแก้ปัญหาทั่วไปที่ชุมชนเลือกแล้วลงเป็นปัญหาย่อยๆ ที่สามารถจะทำการวิจัยเพื่อแก้ปัญหาได้ทีละส่วน ต่อไปก็กำหนดวิธีการจะรวบรวมข้อมูลที่ต้องการเครื่องมือที่จะใช้ ผู้ที่จะให้คำตอบหรือให้ข้อมูลรวมทั้งขนาดของตัวอย่าง การสร้างเครื่องมือ การกำหนดรูปแบบคำถาม และวิธีการถาม เป็นต้น

4) ลงมือเก็บข้อมูล โดยผู้ที่ได้รับการอบรมวิธีการเก็บข้อมูลมาแล้ว

5) การประเมินผลและวิเคราะห์ข้อมูล โดยทีมนักวิจัยท้องถิ่นจะร่วมกันทำการประมวลผลและสรุปผล ให้ข้อสังเกตหรือข้อวิจารณ์สิ่งที่พบ วิเคราะห์ว่าเหตุใดจึงได้ข้อมูลเช่นนั้นเขียนสรุปสิ่งที่พบอย่างกว้างๆ พร้อมทั้งให้ข้อเสนอแนะประกอบ

6) ทหาหรือผลการค้นพบกับชุมชน โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษากลับคืนชุมชนให้มีโอกาสตรวจสอบและแก้ไขความถูกต้อง ตลอดจนทำการวิเคราะห์สรุปประเด็น หรือชี้แนะแก่ทีมนักวิจัย กระบวนการหาหรือนี้อาจทำในรูปของการแสดงบทบาทสมมติ การประชุมกลุ่ม หรือวิธีการอื่นๆ เช่น จัดแสดงข้อมูลในรูปของภาพหรือกราฟแบบต่างๆในที่สาธารณะหรือที่ชุมชนของชุมชน แล้วกระตุ้นให้มีการออกแสดงความคิดเห็น การแสดงออกถึงความรู้สึกของชาวบ้าน การประเมินท่าที และปฏิกิริยาต่อข้อมูลของชุมชน รวบรวมได้จากกระบวนการวิจัยตลอดจนการตัดสินใจร่วมกันในเรื่องเหล่านี้

7) วางแผนชุมชน โดยการอบรมที่วางแผนให้มีความสามารถเขียนโครงการได้ รวมทั้งความสามารถในการจัดองค์กรชุมชนด้วย โครงการที่ที่วางแผนเขียนนี้จะต้องนำมาปรึกษาหารือกับชุมชน ให้ชุมชนตรวจสอบแก้ไข และรับรองก่อนนำไปเสนอเพื่อขอทุนสนับสนุนต่อองค์กรที่เกี่ยวข้องต่อไป

8) นำแผนไปปฏิบัติโดยการระดมทรัพยากรทั้งบุคคลและชุมพลังทั้งองค์กรประชาชนต่างๆ ในชุมชนมาร่วมในการปฏิบัติตามแผนที่จัดวางขึ้นจากข้อมูลที่เป็นผลจากการศึกษาร่วมกัน โดยทีมนักวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนั้น

9) ติดตาม กำกับ และประเมินผลชุมชน โดยทีมนักวิจัย PAR และชุมชนร่วมกัน

นิตยา เงินประเสริฐศรี (อ้างถึงใน ศิริวรรณมา บุญสินธุ์, 2548) ได้กล่าวถึงกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ไว้ดังนี้

1) การพัฒนาหลักการสำคัญเพื่อการมีส่วนร่วม

1.1) จัดตั้งกลุ่มทำงานโดยมีตัวแทนของกลุ่มผู้มีส่วนได้เสีย เข้ามาร่วมเป็นตัวแทนที่จะให้สารสนเทศต่างๆ

1.2) แต่งตั้งผู้ประสานงานวิจัยมีคุณภาพเหมาะสม

1.3) กำหนดกลุ่มคนผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย ที่มีศักยภาพทั้งชุมชนและหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

1.4) กำหนดบทบาทและความรับผิดชอบ และวางแผน/ออกแบบโครงสร้างเพื่อให้กลุ่มผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียเข้าร่วมพัฒนาโครงการ PAR ซึ่งประกอบด้วยกรอบระยะเวลา เจ้าหน้าที่ และทรัพยากรที่จัดหาได้

2) การรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล

2.1) เก็บรวบรวมข้อมูลที่เป็นภูมิหลัง ให้กลุ่มผู้มีส่วนได้เสียได้เข้ามามีส่วนร่วมในการเก็บข้อมูล

2.2) กำหนดสารสนเทศใหม่ที่เป็นเก็บสารสนเทศใหม่ๆ ใช้โอกาสให้กลุ่มผู้มีส่วนได้เสียได้เข้ามามีส่วนร่วมในการเก็บข้อมูล

2.3) กลุ่มผู้มีส่วนได้เสียวิเคราะห์สารสนเทศ และกำหนดความเข้าใจร่วมกัน

3) การทำการประเมินผล

3.1) กลุ่มผู้มีส่วนได้เสียวางแผนและมีการกระทำต่างๆซึ่งขึ้นอยู่กับผลที่ได้จากวิเคราะห์

3.2) กลุ่มผู้ได้เสียตรวจและประเมินผลการกระทำต่างๆ ถ้ามีความจำเป็น ต้องปรับเปลี่ยนการกระทำต่างๆ ซึ่งขึ้นอยู่กับผลที่ได้จากการวิเคราะห์

3.3) การเก็บข้อมูลใหม่ๆ วิเคราะห์ใหม่ ถ้าจำเป็นจะต้องทำ

จากการที่ได้ศึกษากระบวนการและขั้นตอนของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จากนักการศึกษาได้กล่าวถึงข้างต้นนั้น พอสรุปได้ว่า กระบวนการ หรือขั้นตอนของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไม่มีขั้นตอนที่ตายตัวแน่นอน มีแต่การเสนอแนะเป็นภาพรวม ฉะนั้นผู้วิจัยจึงสรุปการนำกระบวนการและขั้นตอนของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินการวิจัย ตามขั้นตอนดังนี้ ขั้นตอนที่ 1 การวางแผน ขั้นตอนที่ 2 การปฏิบัติการ ขั้นตอนที่ 3 การสังเกตผล และขั้นตอนที่ 4 การสะท้อนผล

2.9 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่อง “การพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเด็กและเยาวชนในชุมชนแออัด” โดยแบ่งเป็น 3 ส่วน ดังนี้

- เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน
- เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

- เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์
- งานวิจัยที่เกี่ยวกับข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

2.9.1 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน

ขวัญตา บัวแดง (2553) ทำการวิจัยเรื่องการศึกษาผลการเรียนรู้ เรื่องวิกฤตการณ์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ที่จัดการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เป็นการวิจัยเชิงทดลองแบบหนึ่งกลุ่มสอบก่อนและหลังเรียน โดยสร้างแผนการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐานในการเรียนการสอนเรื่องวิกฤตการณ์สิ่งแวดล้อม ในส่วนของผลการเรียนรู้ในเรื่องดังกล่าว พบว่าผู้เรียนกลุ่มตัวอย่างซึ่งเป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 มีผลการเรียนรู้ในเรื่องวิกฤตการณ์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติก่อนและหลังการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐานแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 โดยผลการเรียนรู้หลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียน และผลการวิจัยยังพบว่าความคิดเห็นของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ที่มีต่อการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐานโดยภาพรวมอยู่ในระดับเห็นด้วยมาก เมื่อพิจารณารายด้านพบว่าระดับความเห็นในระดับเห็นด้วยมากเรียงลำดับได้เป็น ด้านประโยชน์ที่ได้รับด้านกิจกรรมการเรียนรู้ และด้านบรรยากาศการเรียนรู้ โดยเฉพาะในด้านประโยชน์ที่ได้รับนั้น ผู้เรียนเห็นด้วยมากที่สุดประเด็นที่ว่าจัดการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐานสามารถช่วยให้ผู้เรียนพัฒนาความคิดให้เป็นระบบ กล้าแสดงความคิดเห็นและรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ทำงานได้อย่างเป็นระบบและขั้นตอนเป็น ช่วยให้ผู้เรียนเห็นความสำคัญของสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสามารถทำความเข้าใจเกี่ยวกับปัญหาต่างๆ ได้ชัดเจนขึ้น ช่วยให้ผู้เรียนรู้จักศึกษาค้นคว้าความรู้ด้วยตนเองช่วยให้ผู้เรียนทำงานร่วมกับผู้อื่นและรู้จักช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และช่วยให้ผู้เรียนสามารถนำทักษะการแก้ปัญหาอย่างมีเหตุผลไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน

สมบัติ เผ่าพงศ์คล้าย (2546) ทำการวิจัยเรื่อง การส่งเสริมความรู้และความสามารถในการแก้ปัญหาของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เรื่องเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง โดยการเรียนแบบใช้ปัญหาเป็นฐาน มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมความรู้และความสามารถในการแก้ปัญหาของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เรื่องเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองโดยการเรียนแบบใช้ปัญหาเป็นฐาน กลุ่มตัวอย่างคือนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ปีการศึกษา 2546 โรงเรียนวัดเขาดิน จังหวัดสุพรรณบุรี จำนวน 29 คน ใช้เวลาในการทดลอง 12 สัปดาห์ ซึ่งผลการวิจัยพบว่าค่าเฉลี่ยของคะแนนความรู้เรื่องเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองและค่าเฉลี่ยของคะแนนความสามารถในการแก้ปัญหาของนักเรียนหลังการทดลองสูงกว่าก่อนทดลอง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 รวมทั้งค่าเฉลี่ยของคะแนนทั้งสองประการหลังการทดลองก็สูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนด คือ ร้อยละ 70 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

เช่นเดียวกัน ทั้งนี้ สมบัติได้ทำการสรุปงานวิจัยทางการศึกษาบางส่วนที่ใช้การเรียนรู้แบบใช้ปัญหาเป็นฐานในการจัดการเรียนรู้ในเนื้อหาต่างๆ ได้ข้อสรุปว่าการเรียนรู้แบบใช้ปัญหาเป็นฐานนั้น ช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ที่ดี มีความสามารถในการแก้ปัญหาเพิ่มขึ้น

Barell (2011) เสนอว่าการเรียนรู้จากปัญหาเป็นวิธีการที่ดีที่สุดในการพัฒนาทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 และได้แสดงให้เห็นว่าการสืบค้นจากปัญหาสามารถปรับใช้ได้กับนักเรียนทุกวัย ทุกระดับความสามารถและที่มีปัญหาในการเรียนทุกรูปแบบ และได้กล่าวว่า ในศตวรรษใหม่นี้ เราต้องการทักษะทั้งหมดที่ทำให้มนุษย์ชาติกลายเป็นนักสร้างสรรค์และนักอนุรักษ์วัฒนธรรม เป็นผู้สร้างนวัตกรรมทางเทคโนโลยีและผู้ออกแบบวิถีชีวิตและการปกครอง ทักษะเหล่านี้ซึ่งมีความสำคัญยิ่งกว่าช่วงเวลาใดๆที่ผ่านมา ได้แก่ การคิดเชิงวิพากษ์ การแก้ไขปัญหา ความร่วมมือ ความสร้างสรรค์ การชี้นำตนเอง ความเป็นผู้นำ การปรับตัว ความรับผิดชอบ และจิตสำนึกต่อโลก นอกจากนี้ Barell ได้แสดงทัศนะในเรื่องที่ว่ามนุษย์มีส่วนเกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหา และการคิดเชิงสร้างสรรค์อยู่เสมอ แต่ในศตวรรษที่ 21 นี้มีความพิเศษกว่ายุคก่อนหน้าเนื่องจากในยุคนี้ในโลกมีความซับซ้อนของการผลิตและการอนุรักษ์พลังงาน การอนุรักษ์โลก และการต่อสู้กับผู้ก่อการร้ายแล้ว ยังมีสถานการณ์ที่ยากจะรับมืออีกมากมาย เช่น การให้บริการสาธารณสุข การประกันความเท่าเทียมในระบบการศึกษา และระบบยุติธรรมและการคิดหาวิธีการรักษาตลาดการเงินหลังเกิดวิกฤตเศรษฐกิจครั้งเลวร้ายที่สุดนับตั้งแต่ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ ซึ่งความซับซ้อนที่เพิ่มขึ้นของปัญหาต่างๆทำให้ผู้สอนต้องทุ่มเทมากยิ่งขึ้นเพื่อเตรียมนักเรียนหรือผู้เรียนให้เป็นนักแก้ปัญหา ต้องจัดหายุทธศาสตร์ที่ช่วยนักเรียนรับมือกับปัญหา ซึ่ง Barell เห็นว่า การเรียนรู้จากปัญหา (problem-based learning หรือ PBL) คือหนึ่งในยุทธศาสตร์นั้น

2.9.2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

เมธิยา เกิดผล (2552) ทำการศึกษาเรื่อง “ผลของการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามแนวคิดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาทักษะทางอารมณ์ของเด็กและเยาวชนในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนชายบ้านกรุณา” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อสร้างกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามแนวคิดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาทักษะทางอารมณ์ของเด็กและเยาวชนในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนชายบ้านกรุณา 2) เพื่อเปรียบเทียบทักษะทางอารมณ์ก่อนและหลังการทดลองของเด็กและเยาวชนในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนชายบ้านกรุณา 3) เพื่อเปรียบเทียบทักษะทางอารมณ์ระหว่างกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมของเด็กและเยาวชนในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนชายบ้านกรุณา และ 4) เพื่อศึกษาความพึงพอใจในการเข้าร่วม

กิจกรรมของกลุ่มทดลอง หลังเข้าร่วมกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาทักษะทางอารมณ์ของเด็กและเยาวชนในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนชายบ้านกรุณา ซึ่งการวิจัยนี้เป็นการวิจัยกึ่งทดลอง โดยให้กลุ่มตัวอย่างทำแบบทดสอบความรู้เกี่ยวกับทักษะทางอารมณ์เพื่อแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มทดลองที่เข้าร่วมกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามแนวคิดการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาทักษะทางอารมณ์จำนวน 20 คน และกลุ่มทดลองที่ไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามแนวคิดการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาทักษะทางอารมณ์จำนวน 20 คน โดยกลุ่มทดลองเข้าร่วมกิจกรรม 14 กิจกรรม เป็นระยะเวลา 8 วัน โดยในแต่ละกิจกรรมมีทั้งการใช้ระยะเวลายาวนานกว่าหรือสั้นกว่าที่กำหนด รวมทั้งสิ้น 50 ชั่วโมง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แผนกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามแนวคิดการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาทักษะทางอารมณ์ของเด็กและเยาวชนในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนชายบ้านกรุณา แบบทดสอบความรู้เกี่ยวกับทักษะทางอารมณ์ แบบวัดทักษะทางอารมณ์ในด้านทัศนคติ แบบวัดทักษะทางอารมณ์ในด้านพฤติกรรม และแบบวัดความพึงพอใจในการจัดกิจกรรม ทั้งนี้การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การหาค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และเปรียบเทียบความแตกต่างด้วยสถิติทดสอบที (t-test) โดยโปรแกรม SPSS

นิรันดร์ สาโรวาท (2552) ได้ศึกษาเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการฝึกอบรมโดยใช้แนวคิดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาการปฏิบัติงานของแกนนำในการป้องกันและแก้ปัญหาเชื้อเอชไอวีและโรคภูมิคุ้มกันบกพร่องในชุมชนมุสลิม” มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาปัญหาเอชไอวีและโรคภูมิคุ้มกันบกพร่องในชุมชนมุสลิม 2) พัฒนารูปแบบการฝึกอบรมโดยใช้แนวคิดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาการปฏิบัติงานของแกนนำในการป้องกันและแก้ปัญหาเชื้อเอชไอวีและโรคภูมิคุ้มกันบกพร่องในชุมชนมุสลิม 3) ศึกษาผลการใช้รูปแบบการฝึกอบรม และ 4) ศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขในการใช้รูปแบบการฝึกอบรม โดยทำการศึกษากับชุมชนมุสลิมทั้งหมดในพื้นที่เขตหนองจอก กรุงเทพมหานคร จำนวน 44 ชุมชน และแกนนำในชุมชนจาก 8 ชุมชน พบว่า รูปแบบการฝึกอบรมโดยใช้แนวคิดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาการปฏิบัติงานของแกนนำในการป้องกันและแก้ปัญหาเชื้อเอชไอวีและโรคภูมิคุ้มกันบกพร่องในชุมชนมุสลิม ประกอบด้วยขั้นตอนหลัก 9 ขั้นตอน คือ การกำหนดเป้าหมาย การกำหนดปัญหา การกำหนดปัจจัยทางจิตใจที่ส่งผลต่อการปฏิบัติงาน การกำหนดปัจจัยทางกายภาพที่ส่งผลต่อการปฏิบัติงาน การวางแผน การสร้างหลักสูตรและออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมที่จัดอย่างต่อเนื่อง การติดตามและสนับสนุน และการประเมินและป้อนกลับ และพบว่าเงื่อนไขในการใช้รูปแบบการฝึกอบรมคือ การออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม วิทยาการที่รอบรู้และสามารถดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม การวิเคราะห์เพื่อการ

กำหนดปัจจัยที่ส่งผลต่อการปฏิบัติงาน และการติดตามสนับสนุนการพัฒนาการปฏิบัติงานอย่างเหมาะสม

จรรยาศรี มาติลโกวิท และคณะ (2553) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การจัดการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตย” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ ได้แก่ 1) เพื่อสังเคราะห์การจัดการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตยจากประสบการณ์ต่างประเทศ 2) เพื่อวิเคราะห์คุณลักษณะความเป็นประชาธิปไตยที่พึงประสงค์ของคนไทย และ 3) เพื่อนำเสนอรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตย โดยมีพื้นที่ในการวิจัย คือชุมชนแม่น้ำคู้ อำเภอลวกแดง จังหวัดระยอง พบว่า 1) การจัดการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตยในประเทศสหรัฐอเมริกา สหราชอาณาจักร แครือรัฐออสเตรเลีย และสาธารณรัฐอินโดนีเซีย มีสถาบันการศึกษาเป็นแกนหลักในการจัดการศึกษาและมีการร่วมมือระหว่างองค์กรต่างๆ โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างพลเมืองที่มีคุณลักษณะเฉพาะในระบอบประชาธิปไตย 2) คุณลักษณะความเป็นประชาธิปไตยที่พึงประสงค์ของคนไทย มี 3 ด้าน คือ 1) ด้านทักษะส่วนบุคคล 2) ด้านการอยู่ร่วมกันในสังคม การไม่ใช้ความรุนแรง และ 3) ด้านความรู้เกี่ยวกับประชาธิปไตย ส่วนรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตย มีองค์ประกอบดังนี้ องค์ประกอบที่ 1 ผู้จัดที่เป็นแกนหลักในการจัดการศึกษาคือครอบครัว ชุมชน สถานศึกษา สถาบันการเมืองการปกครององค์กรรัฐ/ เอกชน องค์กรอิสระ องค์กรที่ไม่แสวงหาผลกำไรและสื่อ องค์ประกอบที่ 2 หลักการ/ แนวคิดของการจัดการศึกษาตลอดชีวิต เน้นการศึกษาตลอดชีวิตที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ องค์ประกอบที่ 3 เป้าหมายในการจัดการศึกษาตลอดชีวิต เพื่อสร้างพลเมืองที่มีจิตวิญญาณประชาธิปไตยและมีความกระตือรือร้น องค์ประกอบที่ 4 เนื้อหาสาระสำคัญในการจัดการศึกษาตลอดชีวิต ควรเป็นองค์ประกอบเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมพลเมือง องค์ประกอบที่ 5 แนวทางและวิธีดำเนินการจัดการศึกษาตลอดชีวิต โดยหลักควรแบ่งกลุ่มผู้เรียนให้ชัดเจน จัดการเรียนการสอนในหลากหลายรูปแบบ ผสมผสานความรู้กับประสบการณ์ องค์ประกอบที่ 6 การติดตามและประเมินผลการจัดการศึกษาตลอดชีวิต ควรมีการติดตามและรายงานผลเป็นระยะและใช้หลักการมีส่วนร่วม และจากการนำรูปแบบการจัดการศึกษาไปทดลองใช้ในชุมชน พบว่า ชุมชนสามารถเป็นแกนหลักในการจัดการศึกษาได้ โดยมีการร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมและต้องการให้มีการสานต่อโครงการต่างๆ เพื่ออนาคตของชุมชนต่อไป

จุฑาทิพย์ พิทักษ์ (2555) ได้ศึกษาเรื่อง “การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาระบบการเรียนรู้ของชุมชนเรื่องเพศวิถีของวัยรุ่น” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพการณ์และกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเรื่องเพศวิถีของวัยรุ่น เพื่อพัฒนาระบบการเรียนรู้ของชุมชนเรื่องเพศ

วิถีของวัยรุ่น และเพื่อเสนอยุทธศาสตร์การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเรื่องเพศวิถีของวัยรุ่น โดยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีกลุ่มตัวอย่างคือ วัยรุ่นอายุระหว่าง 14-19 ปี จำนวน 22 คน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในชุมชน จำนวน 38 คน ผลการวิจัยพบว่า สภาพการณ์กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเรื่องเพศวิถีของวัยรุ่น ตามองค์ประกอบกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน มีดังนี้ 1) ฐานและแหล่งการเรียนรู้ ส่วนใหญ่วัยรุ่นเรียนรู้จากเพื่อนและสื่อต่าง ๆ มากกว่าผู้ใหญ่ในครอบครัวและคนในชุมชน 2) เนื้อหาและองค์ความรู้ พุดคุยเกี่ยวกับข้อห้ามเรื่องเพศสัมพันธ์หรือการมีคู่อรัก 3) วิธีการและกิจกรรม เป็นการสั่งสอนจากคนในครอบครัว การละเล่นในงานบุญต่าง ๆ ปัจจุบันไม่มีกิจกรรมดังกล่าวแล้ว 4) ปัจจัยที่มีผลต่อกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน คือ ปัจจัยสนับสนุน ได้แก่ สภาพการคมนาคม สัมพันธภาพของคนในชุมชน ความน่าเชื่อถือของกรรมการหมู่บ้านและผู้อาวุโสในชุมชน กลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน การสื่อสารด้วยหอกระจายข่าว และ หน่วยงานท้องถิ่นได้รับการสนับสนุนจากภายนอก และ ปัจจัยอุปสรรค ได้แก่ สภาพเศรษฐกิจครัวเรือน ค่านิยมการสื่อสารเรื่องเพศ สื่อที่ไม่เหมาะสมทางเพศ สถานที่เสี่ยงทางเพศ และหน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่นยังไม่มีแนวทางแก้ไข ปัญหาเรื่องเพศของวัยรุ่น

กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเรื่องเพศวิถีของวัยรุ่น ทำให้วัยรุ่นและคนในชุมชนได้พูดคุยแลกเปลี่ยนกันเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตในบรรยากาศที่เป็นกันเอง การแลกเปลี่ยนข้อมูลจากประสบการณ์ ทำให้ชุมชนเกิดความเข้าใจ เห็นใจ ไว้นื้อเชื่อใจกัน ให้เกียรติกัน เป็นมิตรต่อกัน และยอมรับซึ่งกันและกัน ชุมชนได้เรียนรู้ว่าเรื่องเพศสามารถพูดคุยได้สำหรับสมาชิกในครอบครัว ชุมชนและเรียนรู้ร่วมกันได้อย่างปกติ ทำให้ชุมชนตระหนักในปัญหาและนำศักยภาพของคนที่มีอยู่มาใช้แก้ปัญหาและร่วมกันพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเรื่องเพศวิถีของวัยรุ่น ดังนี้ 1) ความเป็นมาและแนวคิด 2) ความต้องการของชุมชน 3) หลักในการพัฒนา และ 4) กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเรื่องเพศวิถีของวัยรุ่น โดยชุมชนมองว่าควรเน้นการสื่อสารเรื่องเพศเพื่อสร้างความเข้าใจที่ตรงระหว่างวัยรุ่นและคนในชุมชนเพื่อกำหนดภาพอนาคตเป้าหมายและแนวทางการปฏิบัติร่วมกัน และสามารถนำไปปฏิบัติในชุมชน รวมทั้งเครือข่ายการเรียนรู้ภายนอกชุมชน

ชนกนารถ บุญวัฒน์กุล (2557) ได้ศึกษาเรื่อง “การพัฒนาศักยภาพผู้เรียนทางการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย สู่การเปลี่ยนแปลงในศตวรรษที่ 21” พบว่า การพัฒนาศักยภาพของผู้เรียน เป็นการพัฒนาขีดความสามารถหรือการพัฒนาตนเองของผู้เรียน ในทางการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ผู้เรียนในการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย จะเป็นกลุ่มคนที่หลากหลาย ตามแต่ละช่วงวัย ซึ่งการพัฒนาศักยภาพของผู้เรียน จะทำให้มีผลต่อตนเอง บุคคลอื่น และสังคมได้ในทางใดทางหนึ่ง ในการพัฒนาศักยภาพทุกด้านในตนเอง ผู้เรียน

ต้องสามารถสร้างความรู้ได้ด้วยตนเอง คิดและแก้ไขปัญหาได้ด้วยตนเอง และพร้อมที่จะเป็นผู้เรียนรู้ได้ตลอดชีวิต

โดยกล่าวถึงหลักการพัฒนาศักยภาพของผู้เรียนไว้ 5 ประการ ได้แก่ 1) การพัฒนาความรู้และสติปัญญา 2) การพัฒนาจิตใจ 3) การพัฒนาสุขภาพและศักยภาพทางร่างกาย 4) การพัฒนานิสัยและความสนใจ 5) การพัฒนาความถนัดและความเชี่ยวชาญเฉพาะบุคคล และการที่จะพัฒนาศักยภาพหรือเปลี่ยนแปลงตนเองได้นั้นต้องยอมรับก่อนว่า การเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นสิ่งจำเป็น ต้องเชื่อว่า เราสามารถกระทำได้ ซึ่งประเด็นสำคัญคือต้องยอมรับและสนใจปัญหานั้น ไม่ใช่หลีกเลี่ยง

UNESCO (2001) ได้เสนอแนวความคิดเรื่องการศึกษา ภายใต้โครงการสัมมนาในโครงการจัดการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อปวงชนแห่งเอเชียและแปซิฟิก (APPEAL) โดยได้เสนอรูปแบบของโปรแกรมสาขาการศึกษาต่อเนื่องไว้ 6 รูปแบบ ได้แก่

- 1) การจัดการศึกษาหลังจากการรู้หนังสือ ซึ่งมีเป้าหมายที่จะคงสภาพการรู้หนังสือพัฒนาทักษะการเรียนรู้พื้นฐานต่อการดำรงชีวิต เช่น คิดเลขได้ แก้ปัญหาได้ อ่านได้คล่องแคล่ว เป็นต้น
- 2) การจัดการศึกษาเพื่อการเทียบโอน ซึ่งจัดเป็นโปรแกรมที่ผู้เรียนสามารถนำความรู้ที่ได้กลับไปเทียบโอนเข้าสู่หลักสูตรของการศึกษาในระบบได้
- 3) การจัดการศึกษาเพื่อการมีรายได้ เพื่อช่วยให้กลุ่มเป้าหมายมีความรู้ มีทักษะในการประกอบอาชีพ หรือพัฒนาอาชีพ โดยมุ่งที่จะให้มีรายได้เพิ่มขึ้น สามารถตอบสนองความต้องการของกลุ่มเป้าหมายได้อย่างเป็นรูปธรรม
- 4) การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพและทักษะชีวิต โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะให้มีความรู้ความสามารถที่จำเป็นต่อการใช้ชีวิตได้อย่างมีความสุขในสังคมปัจจุบัน
- 5) การจัดการศึกษาเพื่อตอบสนองความสนใจของบุคคล โดยเปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการเสนอความต้องการของตน เพื่อให้มีการจัดการศึกษาเพื่อตอบสนองความต้องการ เช่น เรื่องศิลปะ วัฒนธรรม การเมือง ศาสนา ฯลฯ เป็นต้น
- 6) การจัดการศึกษาเพื่อให้สอดคล้องกับอนาคต โดยเน้นไปที่การเตรียมคนให้มีความรู้และทักษะสำหรับการทำงาน และการดำรงชีวิต ในท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจ สังคมของประเทศ หรือของโลก โดยต้องส่งเสริมให้จัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมให้บุคคลได้เรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งแสดงให้เห็นความกว้างขวาง ครอบคลุมเนื้อหาต่างๆ ซึ่งนอกเหนือจากที่จัดในการศึกษาขั้นพื้นฐาน เป็นเนื้อหาสาระที่จำเป็นต่อการใช้ชีวิตในปัจจุบัน และเป็นเรื่องที่คนทุกคนควรจะได้รับโอกาสในการเข้าถึงการศึกษาที่นอกเหนือจากการศึกษาในระบบ

Laverack, Esisaki, and Hubley (1997) เสนอผลการวิจัยเรื่องสื่อการเรียนรู้ที่ใช้ในการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการส่งเสริมสุขภาพในประเทศกานา ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อ

- 1) เพื่อสร้างบุคลากรกองสุขศึกษา โดยการฝึกอบรมพนักงานภายในพื้นที่ Kumasi
- 2) เพื่อพัฒนาโปรแกรมการฝึกอบรมในการให้บริการสำหรับบุคลากรทางการศึกษาด้านสุขภาพประจำอำเภอ
- 3) เพื่อออกแบบ ทำการทดสอบก่อนและผลิตวัสดุการศึกษาแบบมีส่วนร่วมเพื่อการส่งเสริมสุขภาพ
- 4) เพื่อดำเนินการโครงการวิจัยการดำเนินงานในการระบุตัวแทนการศึกษาด้านสุขภาพ และวิธีการที่เหมาะสม
- 5) เพื่อประเมินประสิทธิภาพของวัสดุการศึกษาทางสุขภาพ วิธีการ และกิจกรรมการฝึกอบรม

จากการพัฒนาวัสดุสื่อสิ่งพิมพ์ทางการศึกษาเพื่อสนับสนุนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมและการฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ภาคสนามในการใช้งาน ได้นำมาสู่การอภิปรายแบบกลุ่มของผู้วิจัยกับชุมชนพบว่า วิธีการศึกษาและส่งเสริมสุขภาพแบบมีส่วนร่วมเป็นวิธีการที่คุ้มค่ามาก วิธีการนี้เพิ่มประสิทธิภาพการทำงานของตัวแทนเขตพื้นที่และเป็นที่ยอมรับสำหรับกลุ่มเป้าหมาย ผู้วิจัยพบว่าคุณภาพของการมีส่วนร่วมจะเพิ่มขึ้นโดยการผลิตวัสดุการเรียนรู้ซึ่งได้รับการออกแบบและทดสอบก่อนนำไปใช้จริง อย่างไรก็ตามแม้ว่าการส่งเสริมสุขภาพเป็นที่ยอมรับเป็นอย่างดี แต่ก็มีความรับผิดชอบของตัวแทนเขตพื้นที่เพียงไม่กี่คนที่จะมีส่วนร่วมในการส่งเสริมสุขภาพ กรณีศึกษาโครงการ Kumasi ได้แสดงให้เห็นว่าวิธีการเสริมสร้างพลังการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเพื่อการส่งเสริมสุขภาพขึ้นอยู่กับทางเลือกการฝึกอบรมและการสนับสนุนให้เกิดขึ้นจริง

Schmelzkope (2002) เสนอการนำการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมไปใช้ในการจัดทำหลักสูตรภูมิศาสตร์การท่องเที่ยว ซึ่งงานวิจัยนี้ศึกษาการพัฒนาภูมิศาสตร์ของหลักสูตรการท่องเที่ยว และความสัมพันธ์ของแนวทางการศึกษาภูมิศาสตร์และการท่องเที่ยว ในส่วนแรกผู้วิจัยตรวจสอบความหมายของแนวทางบทบาทของการออกแบบหลักสูตรในการพัฒนาหลักสูตรสหวิทยาการและความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษาภูมิศาสตร์ การท่องเที่ยวและสหวิทยาการ ในส่วนที่สองผู้วิจัยร่างภูมิศาสตร์ของหลักสูตรการท่องเที่ยว รวมทั้งวัตถุประสงค์ อุดมการณ์พื้นฐานของหลักสูตรและโครงสร้างหลักสูตร ผู้วิจัยพิจารณาปรับเปลี่ยนการเรียนการสอนนักศึกษาแบบมีส่วนร่วม และการประเมินผลการเรียนรู้ ท้ายสุดผู้วิจัยยืนยันว่าการมีส่วนร่วม กิจกรรมการเรียนรู้ การใช้งานมีความสำคัญในการบรรลุเป้าหมายของแนวทางและสร้างแรงจูงใจการปฏิบัติทางสังคม

การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมใช้เป็นแนวทางการปฏิบัติทางสังคม วิธีการเรียนรู้ที่มีความหลากหลายอำนวยความสะดวกในความสามารถของนักศึกษาที่เหมาะสมและการวิจารณ์ข้อมูลที่แตกต่างกัน ทำให้นักศึกษาจะสามารถบูรณาการและประยุกต์ใช้ความรู้นี้โดยการทำแผนที่ไปยังกรอบแนวคิดทางภูมิศาสตร์

Duze, C.O. (2010) เสนอผลการวิจัยของการใช้เทคนิคการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการบรรลุผลและทัศนคติของนักศึกษาปริญญาตรีในวิชาวิธีวิจัยทางการศึกษาโดยเสนอไว้ว่านักศึกษามีผลการเรียนในวิชาวิธีวิจัยทางการศึกษามาก บางคนใช้เวลาในการศึกษารายวิชานี้มากกว่า 2 – 3 ครั้ง และเรียนไม่จบตามระยะเวลา วิธีการใช้สื่อการเรียนการสอนที่เหมาะสมจะทำให้การสอนกระบวนการเรียนรู้มีความน่าสนใจมากยิ่งขึ้น มีคุณค่า น่าตื่นเต้น มีส่วนร่วม มีประสิทธิภาพ และให้ผลเต็มที่ การวิจัยนี้ต้องการศึกษาว่าวิธีการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมนั้นจะมีผลต่างกับการเรียนรู้แบบบรรยายในชั้นเรียนแบบดั้งเดิมหรือไม่ และเพื่อค้นหาวิธีการที่ทำให้ผลการเรียนและทัศนคติที่มีต่อวิชานี้ ซึ่งผลการวิจัยพบว่าเทคนิคการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเป็นรูปแบบการจัดการเรียนการสอนในชั้นเรียนซึ่งใช้ประโยชน์ต่างกันสำหรับกลุ่ม 20-30 คน ที่มีส่วนร่วมในการร่วมกิจกรรมตามภารกิจที่ได้รับมอบหมายจากผู้สอน ซึ่งต่างจากการเรียนแบบดั้งเดิมที่มีแนวคิดผู้สอนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้หรือวิธีการบรรยายซึ่งนักศึกษามีส่วนร่วมด้วยน้อยมากหรือไม่มีเลย ผลที่ได้จากการใช้เทคนิคการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมทำให้นักศึกษามีผลการเรียนที่ดีและมีทัศนคติที่ดีต่อการเรียนวิชานี้ยิ่งขึ้น

รูปแบบหรือลักษณะการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมที่ใช้ในการวิจัยนี้คือ 1) นักศึกษาเรียนรู้บนฐานปัญหา (Problem-based) แก้ปัญหาจากระดับหนึ่งไปยังระดับหนึ่งโดยมีผู้สอนเขียนปัญหาที่มีลักษณะใกล้เคียงหรือเหมือนกัน และชักชวนให้นักศึกษาแก้ปัญหาจากขั้นตอนแรก และคนอื่นแก้ปัญหาในขั้นต่อไป จนกระทั่งนักศึกษาแก้ปัญหาได้ทั้งหมดและอธิบายได้ หากนักศึกษาสับสนและขอความช่วยเหลือ ผู้สอนจะทำหน้าที่ให้ความช่วยเหลือหากไม่มีนักศึกษาคนใดสามารถแก้ปัญหาต่อไปได้ ผู้สอนอาจให้นักศึกษาผู้หนึ่งแก้ปัญหาที่มอบหมายให้ ขณะที่นักศึกษาอื่นๆ ให้ความช่วยเหลือในการร่วมคิด ผู้สอนจะทำหน้าที่ให้คำแนะนำ และอำนวยความสะดวก 2) นักศึกษามีส่วนร่วมในการเรียนการสอน มีการคิดค้นหาข้อมูล ทุกคนมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาได้ลงมือปฏิบัติจริง 3) นักศึกษามีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ภายใต้คำแนะนำของผู้สอนในบรรยากาศของห้องเรียนที่เป็นที่น่าพอใจและเต็มไปด้วยความร่วมมือของนักศึกษาทุกคน

2.9.3 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์

จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย (2552) ได้ศึกษาเรื่อง “การจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ในสถานศึกษา: กรอบแนวคิด ความสำคัญ และความท้าทาย” พบว่าแนวคิดยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในโรงเรียน (Restorative Justice in School) เป็นแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับการลดพฤติกรรมเกเรของนักเรียนด้วยการปรับพฤติกรรมเปลี่ยนทัศนคติและเพิ่มพูนความตระหนักรู้เล็งเห็นถึงผลเสียหายที่เกิดตามมาจากการกระทำใดๆ ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในสถานศึกษาเชื่อว่าการเรียนรู้ย่อมมีประสิทธิภาพไม่สามารถเกิดขึ้นได้ถ้าสัมพันธ์ภาพของผู้คนในสถานศึกษาถูกทำลายลง ดังนั้นยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในสถานศึกษาจึงได้รับการออกแบบเพื่อยังยึดให้คู่กรณีที่มีความขัดแย้งกันได้แสวงหาทางออกหรือบรรลุถึงหนทางแก้ไขปัญหาความขัดแย้งของตนเองร่วมกัน เนื่องจากไม่มีใครสามารถแก้ปัญหาระหว่างคนสองคนได้ดีกว่าบุคคลทั้งสองนั้นเองไม่ว่าจะเป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างครู/อาจารย์กับนักเรียน/ นักศึกษานักเรียน/ นักศึกษากับนักเรียน/ นักศึกษาหรือสถานศึกษากับผู้ปกครองก็ตามอีกทั้งยังเป็นภาระหน้าที่ความรับผิดชอบของคู่กรณีและผู้เกี่ยวข้องที่จะต้องเข้าร่วมการประชุมเชิงสมานฉันท์เพื่อจัดการความขัดแย้งเหล่านั้นด้วยกัน

ทั้งนี้ ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์สามารถใช้จัดการความขัดแย้งลักษณะต่างๆ ในสถานศึกษาและใช้เป็นกิจกรรมเสริมหลักสูตรได้ดังนี้

- 1) ใช้จัดการกับพฤติกรรมเกเรในห้องเรียน
- 2) ใช้จัดการกับพฤติกรรมที่เป็นปัญหาและการกระทำผิดต่างๆ ได้แก่ พฤติกรรมแฝง ทำตัวเป็นนักร้อง เกเร ลักขโมย ทำให้ทรัพย์สินเสียหาย เช่น ซีดเขียนผนังตึกเรียน ฯลฯ
- 3) ใช้แก้ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสนามกีฬาบริเวณพื้นที่ทางสังคมที่ใช้ร่วมกันของประชาคมในสถานศึกษา
- 4) ใช้แก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างครูอาจารย์และเจ้าหน้าที่เกี่ยวกับวิถีการใช้ชีวิตร่วมกันในประชาคมสถานศึกษาหรือระหว่างสถานศึกษากับผู้ปกครอง
- 5) ใช้แก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างสถานศึกษาหรือระหว่างเด็กนักเรียน/ นักศึกษาต่างโรงเรียน
- 6) ใช้เป็นเวทีแจ้งข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับวิถีชีวิตประชาคมสถานศึกษาแบบไม่เป็นทางการ เช่น เรื่องส่วนตัว สังคม สุขภาพ และการศึกษา รวมทั้งกิจกรรมเสริมหลักสูตรต่างๆ
- 7) ใช้พัฒนากระบวนการประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมในสถานศึกษา เช่น สภานักเรียน/ นักศึกษา

นอกจากนี้ยังสามารถนำยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้กับสถานการณ์ที่มีระดับความรุนแรงสูงในกรณีที่อาจารย์ใหญ่/ อาจารย์ฝ่ายกิจการนักศึกษาอาจถูกพิจารณาพ้นออกไปอยู่นอกวงเพราะเกี่ยวข้องกับการที่ต้องพิจารณาว่านักเรียน/ นักศึกษาควรจะต้องยังคงเรียนอยู่ในสถานศึกษาและการ

ตัดสินใจของอาจารย์ใหญ่/ อาจารย์ฝ่ายกิจการนักศึกษาอาจจะส่งผลกระทบต่อโอกาสทางการศึกษาของนักเรียน/ นักศึกษาตามมาขณะเดียวกันประชาคมสถานศึกษาจะต้องได้รับหลักประกันที่เชื่อถือได้ด้วยว่านักเรียน/ นักศึกษาที่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อสัมพันธภาพทางสังคมและกล้าเผชิญหน้ากับพฤติกรรมแผลงเหล่านี้นั้นของเขามิมีโอกาสน้อยมากที่จะกลับมากระทำผิดซ้ำอีก

โดยผู้มีส่วนได้เสียที่จะเข้ามาจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ในสถานศึกษา ต้องมีดังนี้

1) ผู้เข้าร่วมประชุมเชิงสมานฉันท์: โดยทั่วไปผู้เข้าร่วมการประชุมประกอบด้วยคู่กรณี (ถ้ากรณีที่เกิดขึ้นมีผู้กระทำและผู้เสียหาย) พ่อแม่ผู้ปกครองของทั้งสองฝ่ายผู้แทนประชาคมสถานศึกษาและผู้ประสานงาน

2) ผู้ประสานงาน: บุคลากรผู้ทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานอาจเป็นครูอาจารย์เจ้าหน้าที่หรือนักเรียน/ นักศึกษาที่ได้รับการฝึกหัดอบรมหลักสูตรการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์

3) สถานที่: สามารถใช้มุมใดมุมหนึ่งในห้องสมุดห้องแนะแนวการศึกษาหรืออื่นๆที่เหมาะสมโดยจัดทำป้ายแสดงมุกุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในสถานศึกษาพร้อมทั้งแนะนำให้รู้จักทั่วกัน

4) การบริหารจัดการโครงการ: จัดวางระบบทางเดินของกรณีปัญหาความขัดแย้งที่เข้าสู่การประชุมทั้งกรณีที่เป็นทางการและกรณีที่ไม่เป็นทางการตลอดจนกำหนดระเบียบแนวทางการปฏิบัติงานตามความเหมาะสมจำเป็น

5) หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง: ควรประสานงานกับสถานพินิจสำนักงานคุมประพฤติจังหวัดและตำรวจชุมชนสัมพันธ์เพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กรณีที่เป็นอันตรายหรือเกิดความเสียหายร้ายแรงแล้วแต่กรณี

นอกจากนี้ จุฬารัตน์ เอื้ออำนวย ยังกล่าวว่าการนำยุทธธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้จัดการความขัดแย้งในสถานศึกษาควรคำนึงถึงหลักการสำคัญดังนี้

ประการแรก หลักคำนึงถึงผลประโยชน์ของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย

ประการที่สอง หลักการปฏิบัติต่อผู้ได้รับความเสียหายและอันตราย

ประการที่สาม หลักการปฏิบัติต่อผู้กระทำให้เกิดความเสียหายหรือทำอันตรายต่อผู้อื่น

ประการที่สี่ หลักความสัมพันธ์แห่งประโยชน์ของสถานศึกษาชุมชนและสังคมส่วนรวม

ประการที่ห้า หลักการทำงานร่วมเป็นเครือข่ายยุทธธรรมชุมชนของสถานศึกษา

ประการที่หก หลักการปฏิบัติของโรงเรียน

ประการที่เจ็ด หลักการสำหรับเครือข่ายยุทธธรรมชุมชนที่ทำงานกับสถานศึกษา

สำนักงานกิจการยุทธธรรมและมหาวิทยาลัยมหิดล (2553) จัดทำ“โครงการเยาวชนพลยุทธธรรม” ขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างองค์ความรู้ทางด้านกฎหมายพัฒนารูปแบบการจัดกิจกรรมการสร้างจิตสำนึกและทัศนคติที่ดีในเรื่องความยุติธรรมและความซื่อสัตย์สุจริตแก่เด็กและเยาวชน

ส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานทั้งร่วมคิดร่วมสร้างสรรค์และร่วมแสดงออกในกิจกรรมต่างๆที่กำหนดไว้รวมทั้งการสร้างเครือข่ายยุติธรรมชุมชนแก่เยาวชนที่เข้าร่วมโครงการซึ่งสามารถขยายครอบคลุมถึงบุคคลที่เกี่ยวข้องได้

การดำเนินการของโครงการเยาวชนพลยุติธรรมอย่างเป็นรูปธรรมได้เริ่มตั้งแต่เดือนกันยายน 2548 โดยระยะที่ 1 เป็นการหารูปแบบการปลูกจิตสำนึกและทัศนคติแก่เด็กและเยาวชนในเรื่องความซื่อสัตย์สุจริตและความยุติธรรมในจังหวัดนครราชสีมา ระยะที่ 2 เป็นการนำรูปแบบที่ได้จากการศึกษาไปดำเนินการในจังหวัดนำร่อง 4 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดฉะเชิงเทรา เชียงใหม่ อุบลราชธานี และภูเก็ต ต่อมาได้มีการจัดประกวดกิจกรรมระดับประเทศขึ้น ในวันที่ 4 กันยายน 2549 ณ ศูนย์ประชุมอิมแพ็ค เมืองทองธานี และระยะที่ 3 เป็นการขยายผลการดำเนินงานเพื่อนำรูปแบบการจัดกิจกรรมจากระยะที่ 1 และ 2 มาดำเนินการต่อในเขตพื้นที่กรุงเทพมหานคร โดยทำการคัดเลือกตัวแทนจากโรงเรียนระดับประถมศึกษาตอนปลาย (ช่วงชั้นที่ 2) มัธยมศึกษาตอนต้น (ช่วงชั้นที่ 3) และมัธยมศึกษาตอนปลาย (ช่วงชั้นที่ 4) ของโรงเรียนในกรุงเทพมหานครเพื่อเข้าร่วมในการดำเนินกิจกรรมตามโครงการ 3 ช่วงชั้น ช่วงชั้นละ 18 โรงเรียนรวม 54 โรงเรียน โดยมีวัตถุประสงค์ในการจัดกิจกรรมลักษณะใดลักษณะหนึ่งดังต่อไปนี้

- 1) ส่งเสริมทัศนคติเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรมด้านความซื่อสัตย์สุจริตและความยุติธรรม
- 2) เป็นการนำกระบวนการยุติธรรมจำลองมาใช้ในการแก้ไขปัญหาข้อพิพาทหรือปัญหาการกระทำผิดของนักเรียน
- 3) เป็นการส่งเสริมการให้ความรู้ทางด้านกฎหมาย
- 4) เสริมสร้างเครือข่ายยุติธรรมชุมชนและป้องกันแก้ไขปัญหาอาชญากรรม
- 5) รูปแบบของกิจกรรมที่บูรณาการความรู้เข้าไปในหลักสูตรการเรียนการสอน

โครงการเยาวชนพลยุติธรรมจึงเป็นโครงการที่เสริมสร้างพลังของเด็กและเยาวชนให้ขับเคลื่อนไปอย่างต่อเนื่องของภาครัฐโดยมีกิจกรรมที่ประสบความสำเร็จเป็นอย่างมากในด้านการสร้างความสมานฉันท์ในโรงเรียนกรณีตัวอย่างเช่นโรงเรียนพนมสารคาม (พนมอดุลวิทยา) ได้จัดกิจกรรมภายใต้โครงการเยาวชนพลยุติธรรมชื่อว่า “โครงการยุติธรรมสมานฉันท์ภายในโรงเรียน” ซึ่งเป็นการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้วยวิธีสมานฉันท์ให้กับนักเรียนเพื่อระงับข้อพิพาทหรือความไม่เข้าใจกันในโรงเรียนและจะทำให้ให้นักเรียนมีจิตสำนึกว่าเป็นคนที่มีความสามารถได้รับความไว้วางใจในการให้ความเป็นธรรมกับเพื่อนในโรงเรียนได้ซึ่งเป็นหัวใจหลักของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์วิธีการโดยให้นักเรียนคัดเลือกผู้แทนที่คิดว่าเป็นผู้มีความรู้เป็นผู้นำที่สามารถประสานสร้างความเข้าใจให้กับเพื่อนในห้องเรียนได้ในลักษณะผู้นำตามธรรมชาติห้องละ 1 คน หลังจากนั้นจึงจัดอบรมเสริมสร้างการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทโดยวิทยากรจากสำนักงานคุมประพฤติจังหวัดฉะเชิงเทราและศูนย์ยุติธรรมชุมชนอำเภอพนมสารคามทำให้นักเรียนสามารถดำเนินการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทที่เกิดขึ้นใน

ระดับชั้นเดียวกันหรือต่างระดับชั้นได้เป็นอย่างดี ซึ่งผลงานที่ผ่านมาของโรงเรียนได้รับการยอมรับอย่างมากมายจากหน่วยงานต่างๆ ทั้งหน่วยงานฝ่ายการศึกษาและกระบวนการยุติธรรม

กิจกรรมตามโครงการเยาวชนพลยุติธรรมที่โรงเรียนอิสลามวิทยาลัยแห่งประเทศไทยใช้ในการระงับข้อพิพาทหรือความไม่เข้าใจกันของนักเรียนซึ่งบางครั้งขัดแย้งกันทางความคิดโดยเฉพาะนักเรียนที่พักอาศัยอยู่ร่วมกันภายในหอพักของโรงเรียนใช้หลักสันติธรรมและสมานฉันท์โดยมีสถานักเรียนประกอบด้วยผู้ใหญ่คือประธานนักเรียนและกรรมการนักเรียนที่นักเรียนทุกคนของโรงเรียนต่างให้การยอมรับนับถือในความซื่อสัตย์และยุติธรรมทำหน้าที่เป็นผู้ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทและให้ความเป็นธรรมแก่ทั้งสองฝ่ายก่อนที่เรื่องจะบานปลายใหญ่โตการไกล่เกลี่ยของสถานักเรียนจะชี้ให้เห็นถึงความรักความผูกพันของนักเรียนทุกคนในโรงเรียนที่เปรียบเสมือนพี่น้องในครอบครัวเดียวกันไม่ว่าจะนับถือศาสนาใดและเมื่อทั้งสองฝ่ายปรับความเข้าใจกันดีแล้วก็จะให้ทำกิจกรรมหรือร้องเพลงแห่งความสมานฉันท์ร่วมกันผลจากการจัดกิจกรรมตามโครงการเยาวชนพลยุติธรรมของโรงเรียนทำให้เกิดบทเพลงแห่งความสมานฉันท์โดยให้ชื่อเพลงว่า “พลังสันติภาพ” ทำนองเพลงมาจากภาษาอาหรับเนื้อหาของเพลงเป็นเรื่องเกี่ยวกับ “ความรักความหวังในการสร้างพลังแห่งสันติภาพและความสมานฉันท์ของคนในชาติเพื่อแผ่นดินที่ทุกคนได้อาศัยอยู่ร่วมกันมาเป็นเวลายาวนานและเพื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงปกครองประเทศด้วยความเป็นธรรม”

ในการศึกษากระบวนการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ เพื่อให้ทราบถึงภาพรวม ตั้งแต่รูปแบบ ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง องค์ประกอบ และกระบวนการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ ซึ่งจะสามารถนำไปใช้ในการออกแบบกิจกรรมเพื่อการเปลี่ยนแปลงตนเองของคู่ขัดแย้ง นำไปสู่การเสริมสร้างความสามารถในการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ต่อไปได้ และในส่วนของกรณีศึกษากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม และการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน สามารถนำไปเป็นแนวทางในการกำหนดเครื่องมือและเป็นกรอบในการดำเนินกระบวนการวิจัยในครั้งนี้ โดยดำเนินการตามระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

2.9.4 งานวิจัยที่เกี่ยวกับข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

วิชิต กำมันตะคุณ (2552) ได้ดำเนินการวิจัยเรื่อง “ข้อเสนอเชิงนโยบายเพื่อพัฒนาศักยภาพการวิจัยของมหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด” ได้กำหนดมิติการวิจัย 4 ด้าน คือ 1) ด้านบุคลากรการวิจัย 2) ด้านทรัพยากรการวิจัย 3) ด้านการบริหารงานวิจัย และ 4) ด้านนโยบายและแผนงานระดับประเทศ ซึ่งมีองค์ประกอบของข้อเสนอเชิงนโยบาย 2 องค์ประกอบ คือ วัตถุประสงค์ของนโยบาย และแนวทางของนโยบาย โดยในส่วนวัตถุประสงค์ของนโยบายแยกย่อยออกเป็นวิสัยทัศน์

พันธกิจ และวัตถุประสงค์ และในส่วนแนวทางของนโยบาย แยกย่อยออกเป็นยุทธศาสตร์ เป้าประสงค์ กลยุทธ์ มาตรการ กลไกสู่การปฏิบัติ และกลไกการประเมินผล

ชนกนารถ บุญวิวัฒนะกุล (2559) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “แนวทางการจัดการศึกษานอกระบบ โรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยสำหรับประเทศไทย” มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยในประเทศไทยและต่างประเทศ และ 2) เสนอแนวทางการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยสำหรับประเทศไทย

การวิจัยแบ่งเป็น 2 ขั้นตอนคือ 1) การศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย โดยศึกษาข้อมูลจาก เอกสาร ตำรา งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์และสังเคราะห์เพื่อพัฒนาเป็นกรอบแนวทางการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยสำหรับประเทศไทย 2) การสร้างแนวทางการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยสำหรับประเทศไทย โดยการสอบถามความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 8 ท่าน ด้วยวิธีการสนทนากลุ่ม และการตรวจสอบประสิทธิผลของแนวทางการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย โดยการสัมมนาเพื่อรับรองแนวทางการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยสำหรับประเทศไทย กับผู้ปฏิบัติงานภาคสนาม จำนวน 8 ท่าน

ผลการวิจัยพบว่า การจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยในประเทศไทยและต่างประเทศมีความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อม วิถีชีวิตและความต้องการของกลุ่มเป้าหมายเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต แนวทางการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยสำหรับประเทศไทยต้องคำนึงถึงองค์ประกอบ 5 ประการ ได้แก่ 1) กฎหมายและนโยบายทางการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ควรเป็นกฎหมายและนโยบายเพื่อการศึกษาตลอดชีวิตที่เปิดโอกาสให้เรียนรู้ได้ทุกรูปแบบ ทุกที่ ทุกเวลาอย่างไม่มีเงื่อนไข ทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน 2) โครงสร้างและการกระจายอำนาจ การศึกษา โดยกระจายอำนาจลงสู่ท้องถิ่นให้สามารถบริหารงาน ขับเคลื่อนและพึ่งพาตนเองได้ 3) หลักสูตรและรูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยมีความหลากหลายยืดหยุ่นและใช้ประโยชน์ได้จริง 4) การพัฒนาประชาชนให้เป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต มีนิสัยใฝ่รู้และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต และ 5) การส่งเสริมภาคีเครือข่ายทางการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย จากทุกภาคส่วนในสังคมให้มีส่วนในการจัดการศึกษา

2.10 กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้วิเคราะห์และสังเคราะห์หลักการ องค์ประกอบ และกระบวนการ จนนำไปสู่กรอบแนวคิดในการวิจัยเรื่อง “การพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด” ดังนี้

2.10.1 ปัจจัยนำเข้า (Input)

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด เป็นการส่งเสริมศักยภาพของสมาชิกและเยาวชนในชุมชนแออัด เพื่อนำองค์ความรู้จากประสบการณ์ที่มีอยู่มาใช้ในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ดังนั้นผู้วิจัยจึงใช้แนวคิดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมและกระบวนการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐานมาใช้ในการวิจัย เพื่อให้สมาชิกและเยาวชนในชุมชนมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากความขัดแย้งที่ตนเองประสบ และมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นด้วยตนเอง ซึ่งสมาชิกและเยาวชนในชุมชนนั้นจะเป็นผู้เข้าใจปัญหาของตนเองและสามารถที่จะแก้ไขปัญหาของตนเองได้อย่างยั่งยืน ตามที่ Barell (2011) เสนอว่าการเรียนรู้จากปัญหาเป็นวิธีการที่ดีที่สุดในการพัฒนาทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 เนื่องจากในศตวรรษที่ 21 นี้มีความพิเศษกว่ายุคก่อนหน้าเนื่องจากในยุคนี้ โลกมีความซับซ้อนในการสื่อสาร การอยู่ร่วมกัน และมีความขัดแย้งมากยิ่งขึ้น การทำความเข้าใจและการจัดการปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ถือเป็นการปรับตัวที่รองรับการเปลี่ยนแปลงในโลก

ผู้วิจัยได้นำกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของ Kolb (1984) ที่ได้เสนอว่าประสบการณ์เป็นแหล่งของการเรียนรู้ มาใช้ในการจัดการกระบวนการเรียนรู้ เนื่องจากเป็นกระบวนการที่เน้นให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรม (Active Learning) และมีความโดดเด่นในการดึงประสบการณ์และมีการสะท้อนและอภิปรายผล ซึ่งในการพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน ต้องสามารถดึงประสบการณ์ของเยาวชนในชุมชนแออัดที่เป็นกลุ่มเป้าหมายซึ่งแต่ละคนมีประสบการณ์ติดตัวมา ให้สามารถใช้ประสบการณ์ของตนเองให้เกิดประโยชน์สูงสุดหรือแลกเปลี่ยนความคิดเห็นจนสามารถนำไปสู่ความสำเร็จในการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ซึ่งเป็นที่พอใจและเป็นข้อตกลงร่วมกันของทุกฝ่ายได้ โดยสามารถสรุปองค์ประกอบและกระบวนการได้ ดังนี้

- 1) เป็นการเรียนรู้ที่อาศัยประสบการณ์ของผู้เรียน
- 2) ทำให้เกิดการเรียนรู้ใหม่ๆ ที่ทำท่ายอย่างต่อเนื่องและเป็นการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) คือผู้เรียนต้องทำกิจกรรมตลอดเวลาไม่ได้นั่งฟังการบรรยายอย่างเดียว
- 3) มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนด้วยกันเองและระหว่างผู้เรียนกับผู้สอน

4) ปฏิสัมพันธ์ที่มีทำให้เกิดการขยายตัวของเครือข่ายความรู้ที่ทุกคนมีอยู่ออกไปอย่างกว้างขวาง

5) อาศัยการสื่อสารทุกรูปแบบ เช่น การพูด การเขียน การวาดรูป การแสดงบทบาทสมมติ ซึ่งเอื้ออำนวยให้เกิดการแลกเปลี่ยน การวิเคราะห์และสังเคราะห์การเรียนรู้

ทั้งนี้กระบวนการดังกล่าวจะประกอบด้วย ประสบการณ์ (Experience) การสะท้อน/อภิปราย (Reflection/ Discussion) การทดลอง/ประยุกต์แนวคิด (Experimentation/ Application) และความคิดรวบยอด (Concept)

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้สังเคราะห์กระบวนการและขั้นตอนของการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน (Julie, 2007; มัณฑรา ธรรมบุศย์, 2550; สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2550) เพื่อใช้เป็นขั้นตอนสำหรับกระบวนการเรียนรู้ สรุปได้ว่ากระบวนการของการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน มีดังนี้

1) การเสนอหรือกำหนดปัญหาที่ตนเองกำลังประสบอยู่
2) จัดผู้เรียนเป็นกลุ่มย่อยๆ เพื่อให้ผู้เรียนได้ทำงานร่วมกันในการศึกษา ค้นคว้า ข้อมูล ความรู้ต่างๆที่เกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหานั้นและรวมถึงได้ร่วมกันแสดงความคิดเห็นและหาวิธีการแก้ปัญหา ได้มีการถ่ายทอดข้อมูล ประสบการณ์ ความรู้ซึ่งกันและกันอย่างมีเหตุผล

3) กลุ่มเลือกวิธีการแก้ปัญหาที่เหมาะสมและนำเสนอวิธีการแก้ปัญหานั้น ตลอดจนกิจกรรมการเรียนรู้ ผู้สอนทำหน้าที่กระตุ้น ชี้แนะ ให้คำปรึกษาและสนับสนุน เพื่อให้ผู้เรียนได้เกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง

4) ผู้สอนสังเกตและประเมินทักษะและความรู้ที่ได้มาของผู้เรียนด้วยวิธีการประเมินตามสภาพจริงจากการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้ที่เกิดขึ้น

ประกอบกับในการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่จะส่งเสริมให้สมาชิกและเยาวชนในชุมชนแออัดมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ และทำให้เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตได้นั้น ต้องอาศัยส่วนเติมเต็มจากการศึกษานอกระบบโรงเรียน (Non-formal Education) เพราะการศึกษารูปแบบนี้จะสอดแทรกอยู่กับทุกช่วงอายุของการเรียนรู้ โดยไม่จำกัดวัย เพศ พื้นฐานการศึกษา อาชีพ ประสบการณ์ ความสนใจ ฯลฯ ซึ่งจะมีความยืดหยุ่น สามารถตอบสนองความต้องการของผู้เรียน และสอดคล้องกับสภาพท้องถิ่นและสังคมที่อาศัยอยู่ (สุมาลี สังข์ศรี, 2551) โดยจะช่วยส่งเสริมและเปิดโอกาสให้สมาชิกและเยาวชนในชุมชนแออัดได้ทราบถึงปัญหาและเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาที่เกี่ยวข้องกับตนเองด้วยตนเอง ซึ่งมีความสำคัญต่อการพัฒนาศักยภาพของสมาชิกและเยาวชนในชุมชนแออัด เพื่อลดความขัดแย้งและความรุนแรงที่เกิดขึ้น

2.10.2 กระบวนการ (Process)

ผู้วิจัยได้นำแนวคิดดังกล่าวข้างต้นมาสังเคราะห์เป็นกรอบในการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ในระยะที่ 2 โดยแบ่งเป็นขั้นตอนได้ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ขั้นวางแผน

1.1) สำรวจเพื่อทราบความต้องการในการเข้าร่วมกระบวนการของเยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง และให้เสนอปัญหาที่เกิดขึ้นตามประสบการณ์ที่ได้ประสบมา รวมถึงเสนอวิธีการจัดการความขัดแย้งที่ต้องการในเบื้องต้น เพื่อใช้เป็นฐานในการหาความต้องการในการจัดการความขัดแย้ง โดยการจัดสนทนากลุ่ม เพื่อให้ร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการของตนเอง

1.2) จัดสนทนากลุ่ม ให้เยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้เกี่ยวข้องร่วมสะท้อนความคิดและอภิปรายถึงปัญหา และหาวิธีการแก้ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น โดยให้แต่ละฝ่ายบรรยายความรู้สึกใช้สถานการณ์ปัญหาความขัดแย้งเป็นตัวขับเคลื่อน ในบรรยากาศที่เป็นมิตร และทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในการเสนอความต้องการและวิธีจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น เพื่อให้เยาวชนคู่ขัดแย้งสรุปความต้องการและวิธีการจัดการความขัดแย้ง โดยกำหนดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง ที่นำไปสู่การจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

ขั้นตอนที่ 2 ขั้นปฏิบัติการ

ในขั้นนี้เป็นขั้นตอนในการเลือกวิธีการแก้ปัญหา โดยเยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง ดำเนินการตามกิจกรรมที่กำหนดไว้ เพื่อจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

ขั้นตอนที่ 3 ขั้นสังเกตผล

เยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้เกี่ยวข้องร่วมกันสังเกตการณ์และตรวจสอบผลการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

ขั้นตอนที่ 4 ประเมินผล

เยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้เกี่ยวข้องถอดบทเรียนร่วมกันเกี่ยวกับสิ่งที่ได้เรียนรู้ ประโยชน์ที่ได้จากกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ตลอดจนจุดแข็ง-จุดอ่อน ข้อจำกัด รวมถึงข้อควรปรับปรุงของกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่จัดขึ้น

ทั้งนี้ภายใต้กระบวนการวิจัยดังกล่าว ที่เน้นให้เยาวชนในชุมชนแออัดและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องได้ร่วมแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้วยตนเอง โดยการร่วมกันแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และสะท้อนความคิด แล้วนำไปสู่ข้อสรุปในกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม เพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้งร่วมกันตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดกระบวนการ โดยมีผู้ให้เยาวชนคู่ขัดแย้งให้ความ

เคารพนับถือร่วมกับวิจัยเป็นผู้ประสานและผู้อำนวยการความสะดวก ทำให้ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย คือ เยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย และผู้วิจัยมีบทบาทเทียบเท่ากัน ได้เรียนรู้ไปพร้อมๆ กัน คือ การนำประสบการณ์อันทรงคุณค่าของทุกคนที่เข้าร่วมในการวิจัยครั้งนี้ออกมาช่วยกันคิด วิเคราะห์ในสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ร่วมกันแสดงความคิดเห็น สะท้อนความคิด จนเกิดความรู้ความเข้าใจที่ได้เรียนรู้ด้วยกัน แล้วนำแนวคิดที่ได้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตจริง (Slavin, 1983; สถาบันส่งเสริมการเรียนรู้การพัฒนาที่ยั่งยืน, 2545)

นอกจากนี้ การเข้ามามีส่วนร่วมนั้นยังเป็นการมีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มคิดจนเสร็จสิ้นกระบวนการของการหาทางออกในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง อันเป็นการสร้างความรับผิดชอบในผลประโยชน์ที่ต่างก็มีผลต่อกัน ซึ่งการที่เยาวชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้แสดงบทบาทการมีส่วนร่วมในลักษณะนี้ เป็นการมีส่วนร่วมที่มีบทบาทชัดเจน แสดงถึงความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับประโยชน์ เพื่อให้คนในชุมชนเกิดความรู้สึกร่วมกันว่าเรื่องความขัดแย้งของเยาวชนเป็นความรับผิดชอบร่วมกัน ที่ส่งผลกระทบต่อถึงกัน ไม่เฉพาะบุคคล แต่เป็นผลกระทบต่อขยายวงกว้างตั้งแต่ตนเองออกไปยังครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ จึงเป็นการเรียนรู้ของคนในชุมชนอย่างชัดเจน อันสอดคล้องกับหลักการศึกษานอกระบบโรงเรียน ที่เน้นให้ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางโดยคำนึงถึงความต้องการ ความสนใจ ความแตกต่างระหว่างผู้เรียนและให้ความสำคัญต่อประสบการณ์ของผู้เรียน รวมถึงให้สังคมและชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาแก่ประชาชน โดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการเรียนรู้

อย่างไรก็ตาม การวิจัยครั้งนี้ใช้หลักการของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ เป็นกรอบในการดำเนินกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเองของคู่ขัดแย้ง ซึ่งจะนำไปสู่การระงับความขัดแย้งที่เกิดขึ้น โดยพบว่าหลักการสำคัญของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ มีดังนี้ (วันชัย รุจนวงศ์, 2547; Roche, 2003: 26-32)

1) หลักบุคคลนิยม (Personalism) เน้นที่ความเสียหายและความต้องการของผู้เสียหาย อันเป็นผลต่อเนื่องมาจากความเสียหายที่เกิดจากการกระทำนั้น รวมทั้งความต้องการของชุมชนและผู้กระทำผิด ได้นำมาเป็นหลักการในการออกแบบกิจกรรมเพื่อให้เยาวชนคู่ขัดแย้งเกิดการเรียนรู้ที่จะทำงานร่วมกัน ซึ่งจะส่งผลให้สัมพันธ์ภาพของคู่ขัดแย้งดีขึ้น

2) การชดใช้ทำขวัญ (Reparation) กล่าวคือ เป้าหมายของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ คือเพื่อเยียวยาอันตรายที่เกิดขึ้นจากอาชญากรรม ดังนั้นจัดการกำหนดภาระหน้าที่ในการแก้ไข ซึ่งเป็นผลมาจากการทำให้เกิดความเสียหายนั้นเป็นสิ่งจำเป็น ซึ่งขึ้นอยู่กับสถานการณ์แวดล้อมของอาชญากรรมที่เกิดขึ้นในแต่ละกรณี และในกรณีคู่ขัดแย้งที่เป็นกรณีตัวอย่างในการวิจัย เป็นกรณีที่ไม่ร้ายแรง ซึ่งการที่คู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่ายให้อภัยซึ่งกันและกันและได้ขอโทษ ก็เป็นการชดใช้ทำขวัญ

แบบหนึ่งแล้ว ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเกี่ยวกับกระบวนการได้ร่วมกันออกแบบกิจกรรมให้เยาวชนคู่ขัดแย้งได้ แสดงการให้อภัยกัน

3) การกลับคืนสู่สังคม (Reintegration) กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เน้น ความสำคัญของการผูกโยงผู้กระทำผิดไว้กับชุมชนท้องถิ่นของตนอย่างเข้มแข็ง โดยเริ่มต้นจากการที่ ผู้กระทำผิดตระหนักถึงสิ่งที่เขาได้กระทำผิดพลาดไป ซึ่งเขาก็ยังเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน แต่เป็นส่วนที่ กระทำผิดกฎหมายและตามมาด้วยการยอมรับบรรทัดฐานพฤติกรรมตามแบบที่ชุมชนยอมรับได้ใน เวลาต่อมา พร้อมกันนี้ผู้กระทำผิดจะสามารถช่วยตนเองให้กลับคืนสู่สังคมได้ด้วยการแก้ไขคดีใช้ความ ผิดพลาด โดยเปรียบเทียบเป็นการนำสิ่งกระตุ้นความโกรธออกไปจากเหยื่ออาชญากรรม อันทำให้เกิด การยอมรับจากชุมชนอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น ซึ่งในการวิจัยนี้หมายถึงการทำให้เยาวชนและ ผู้ร่วมงานกับเยาวชนคู่ขัดแย้งยอมรับในตัวของผู้ขัดแย้งว่ามีศักยภาพเพียงพอที่จะเรียนรู้เพื่อ เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของตนเองที่นำไปสู่ความขัดแย้ง หากเปลี่ยนแปลงได้ ก็จะเป็นการสร้าง ความน่าเชื่อถือให้กับตนเอง เยาวชนและผู้ร่วมงานก็จะเชื่อถือ ไวใจ และร่วมมือในการทำงานมากขึ้น

4) การมีส่วนร่วม (Participation) กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์สนับสนุนการมี ส่วนร่วมของประชาชนทางตรง โดยที่ใกล้ชิดที่สุดคือกลุ่มที่ได้รับผลกระทบจากอาชญากรรม ได้แก่ เหยื่ออาชญากรรม ผู้กระทำผิด และชุมชน กล่าวคือ เปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายที่มีส่วนได้ส่วนเสียในการ กระทำผิดได้มาร่วมกันเพื่อทำการแก้ไขปัญหาร่วมกันว่าจะจัดการอย่างไรต่อความผิดที่เกิดขึ้น แล้วและจะจัดการอย่างไรต่อสิ่งที่ควรจะทำต่อไปในอนาคต โดยในการวิจัยนี้ให้ทุกคนมีส่วนร่วมใน การคิด ทำ และประเมินผลสิ่งที่ได้เรียนรู้จากกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งจะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาความ ขัดแย้งที่เกิดขึ้นในที่สุด

นอกจากนี้ยังพบว่า รูปแบบการจัดการความขัดแย้งที่เหมาะสมกับเยาวชนในชุมชนแออัด คือ การไกล่เกลี่ยเหยื่อ-ผู้กระทำผิด (Victim-Offenders Mediation หรือ VOM) โดยการไกล่เกลี่ยมี เป้าหมายเพื่อสนับสนุนให้มีการเยียวยาเหยื่ออาชญากรรมหรือผู้เสียหาย โดยการจัดเวทีที่ปลอดภัย และควบคุมให้เหยื่ออาชญากรรมได้พบปะพูดคุยกับผู้กระทำผิดบนพื้นฐานของความสมัครใจ เปิด โอกาสให้ผู้กระทำผิดได้เรียนรู้ผลกระทบของอาชญากรรมที่มีผลต่อเหยื่ออาชญากรรม และเข้ามา แสดงความรับผิดชอบต่อพฤติกรรมที่กระทำไป และให้โอกาสผู้เสียหายและผู้กระทำผิดได้ร่วมกัน พัฒนาและยอมรับแผนการเยียวยาชดใช้ความเสียหายที่เกิดขึ้นจากอาชญากรรมนั้น ซึ่งจะต้องมีคน กลาง เรียกว่า ผู้ไกล่เกลี่ย (Mediator) ทำหน้าที่ในการประสานงาน (กิตติพงษ์ กิตยารักษ์, บรรณารักษ์, 2545; จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย, 2548: 145-149) ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ผู้ไกล่เกลี่ยเป็นผู้ที่คู่ ขัดแย้งทั้งสองฝ่ายให้ความเคารพนับถือ มีบทบาทในการอำนวยความสะดวกให้คู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่ายรวมถึงผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง ดำเนินการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม เพื่อหาทางออกที่ดีที่สุดในการตอบสนองความต้องการของทั้งสองฝ่ายเพื่อแก้ไขความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

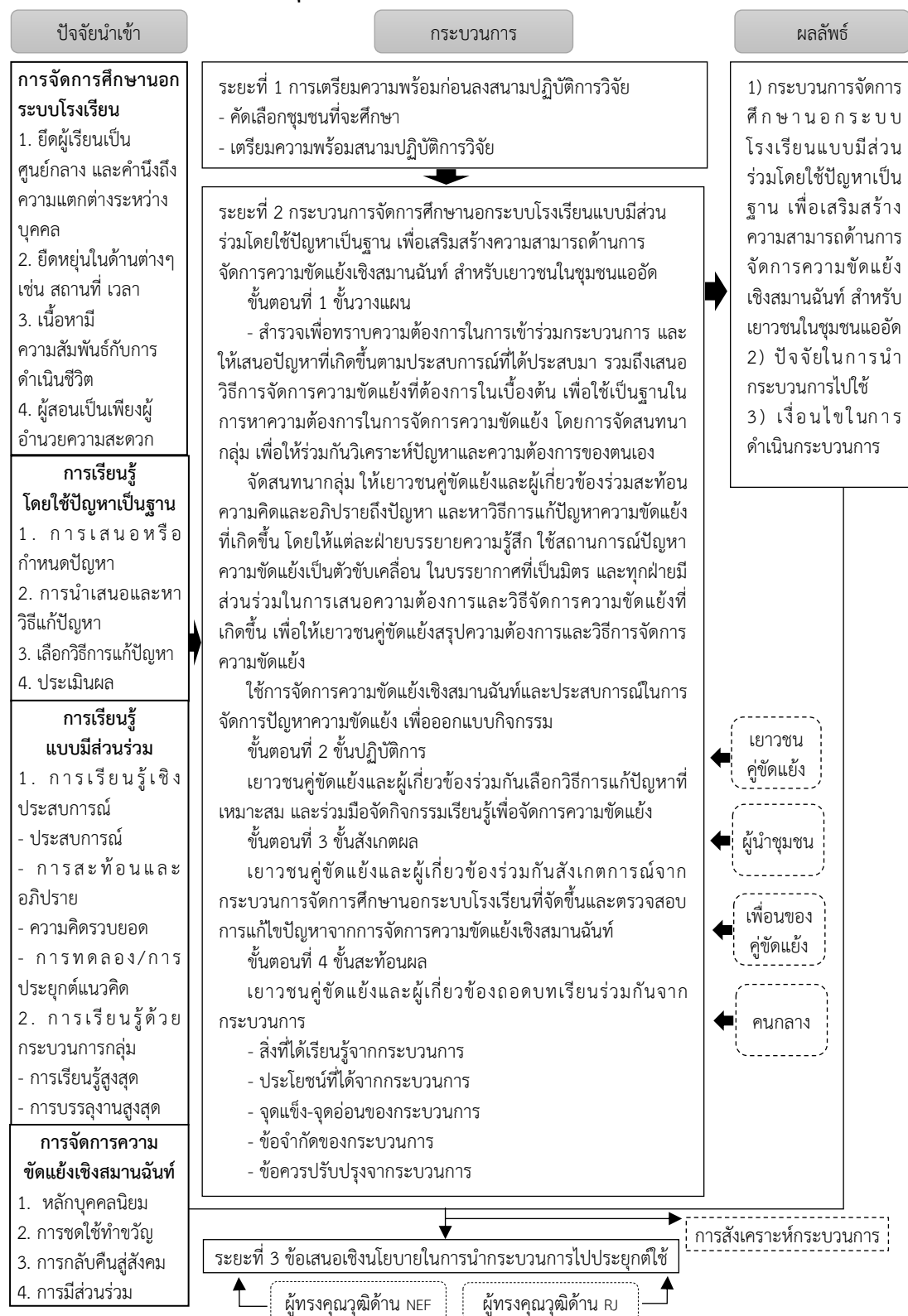
2.10.3 ผลลัพธ์จากกระบวนการ (Output)

หลังจากจัดกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด แล้ว จะได้ผลลัพธ์จากกระบวนการ 4 ประการ คือ 1) กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด 2) ปัจจัยในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมไปใช้ 3) เงื่อนไขในการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม และ 4) ข้อเสนอเชิงนโยบายในการนำกระบวนการไปประยุกต์ใช้

ทั้งนี้ สามารถสรุปกรอบแนวคิดดังกล่าวได้ดังแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ 9 กรอบแนวคิด “การพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด”

บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยเรื่อง “การพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด” ในรูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) โดยมีระเบียบวิธีวิจัย แบ่งเป็น 3 ระยะ ดังต่อไปนี้

ระยะที่ 1 การเตรียมความพร้อมก่อนลงสนามปฏิบัติการวิจัย

ระยะที่ 2 การพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

ระยะที่ 3 การนำเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ไปใช้

ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ระยะที่ 1 การเตรียมความพร้อมก่อนลงสนามปฏิบัติการวิจัย

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง

ศึกษาเอกสาร เช่น ตำรา เอกสาร รายงานการวิจัย บทความ วารสาร เป็นต้น เพื่อศึกษาวิเคราะห์และสังเคราะห์กระบวนการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ การศึกษานอกระบบโรงเรียน การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม และการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อนำไปเป็นกรอบแนวคิดในการสร้างเครื่องมือและนำไปเป็นกระบวนการในการศึกษาภาคสนาม

ขั้นตอนที่ 2 การเลือกชุมชนแออัดที่จะศึกษา

ในขั้นตอนนี้ ผู้วิจัยเลือกชุมชนแออัดที่จะเข้าไปดำเนินการวิจัย จากนั้นทำการสำรวจชุมชนเพื่อศึกษาบริบทของชุมชนและพฤติกรรมของเยาวชนในชุมชนนั้น

2.1 กลุ่มตัวอย่างในการวิจัย

การเลือกชุมชนแออัด ผู้วิจัยเลือกโดยคำนึงถึงปัญหาความขัดแย้งของกลุ่มเยาวชนในชุมชนแออัดเป็นสำคัญโดยยึดหลักการสุ่มตัวอย่างแบบมีจุดมุ่งหมาย (Purposive Sampling) เพื่อให้ได้กลุ่มตัวอย่างที่มีลักษณะพิเศษสอดคล้องกับปัญหาหรือความต้องการของผู้วิจัย (ดวงกมล ไตรวิจิตร

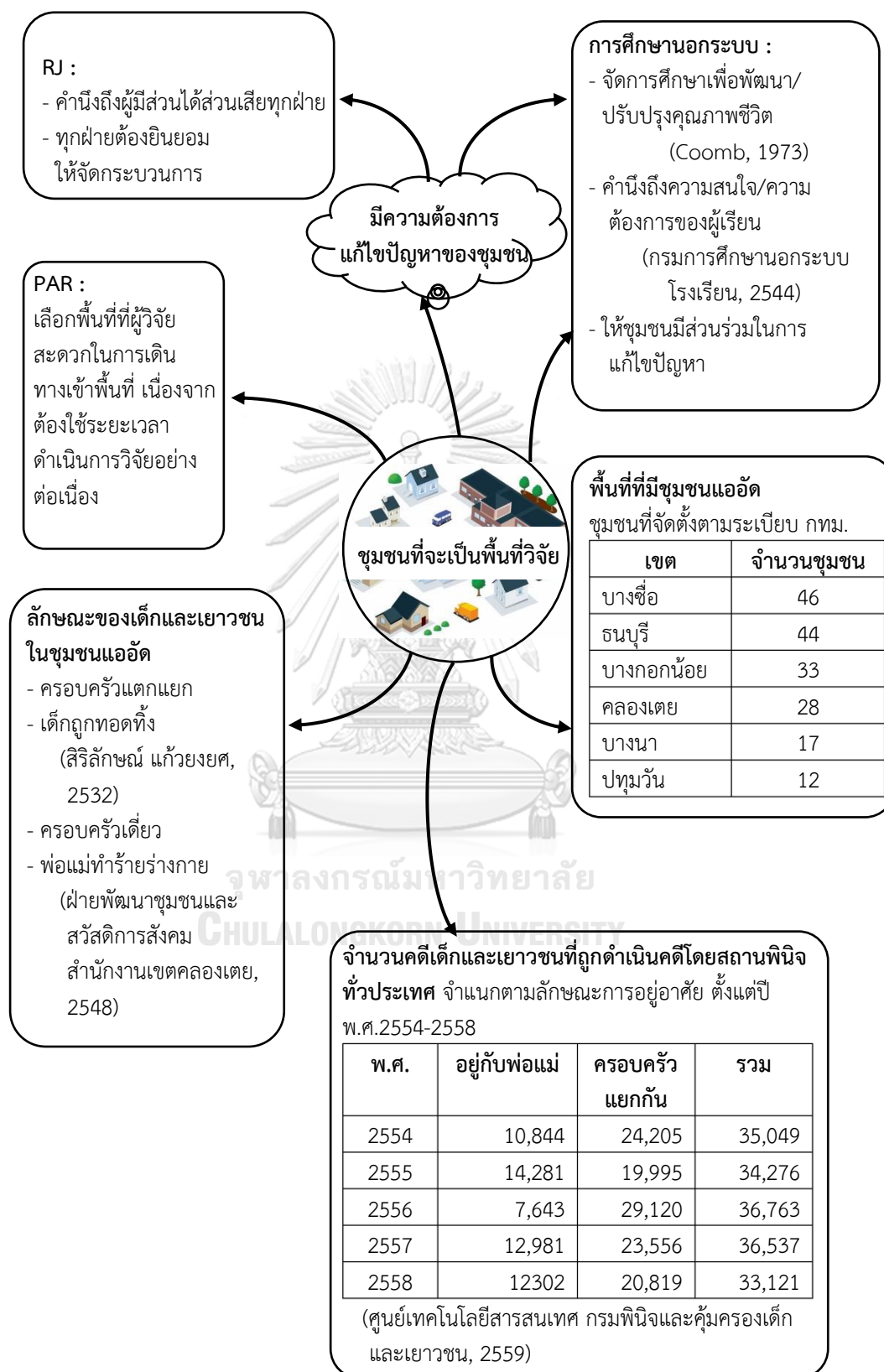
คุณ, 2545) ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้เลือกศึกษากลุ่มเยาวชนในชุมชนแออัด เฉพาะในกรุงเทพมหานคร เนื่องจากเป็นจังหวัดที่มีชุมชนแออัดมากที่สุด รวมทั้งสิ้น 803 ชุมชน

ผู้วิจัยได้ดำเนินการคัดเลือกสนามปฏิบัติการวิจัยแบบเฉพาะเจาะจง โดยรวบรวมแนวทางการคัดเลือกพื้นที่ในการทำวิจัยจากการศึกษาเอกสาร หลักการ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษานอกระบบโรงเรียน การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม การเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน การจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ เยาวชนในชุมชนแออัด ปัญหาความขัดแย้งของเยาวชนในชุมชนแออัด ที่มีความสัมพันธ์กับกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมเพื่อจัดการความขัดแย้งของเยาวชนในชุมชนแออัด โดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหาและการจัดหมวดหมู่โดยใช้แผนที่ความคิด (mind mapping) และมีเกณฑ์การคัดเลือกชุมชนโดยใช้

- 1) รายงานการศึกษา: ชุมชนในเขตกรุงเทพมหานคร ปี พ.ศ.2554
- 2) รายงานสถิติคดีประจำปี พ.ศ.2556 ของกรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน
- 3) ข้อมูลกลุ่มต่างๆ ในชุมชนที่ให้ความสนใจในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งของเยาวชนในชุมชนแออัดและยินดีเข้าร่วมในการปฏิบัติการวิจัยในครั้งนี้
- 4) หน่วยงานในพื้นที่ เช่น องค์กรเอกชนที่ทำงานร่วมกับชุมชน โรงเรียนที่มีความใกล้ชิดกับชุมชน

ดังแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ 10 แสดงแนวทางการรวบรวมข้อมูลเพื่อคัดเลือกชุมชนที่จะศึกษา

ทั้งนี้เกณฑ์ในการคัดเลือกชุมชน มีดังนี้

- 1) เป็นชุมชนแออัดที่อยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร
- 2) มีเยาวชนอายุ 18-25 ปี ที่มีความขัดแย้งกัน และต้องการจะแก้ไขปัญหา
- 3) ผู้นำชุมชนมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับสมาชิกในชุมชน
- 4) ผู้นำชุมชนและสมาชิกในชุมชนมีความสนใจในการจัดการปัญหาของชุมชน
- 5) มีองค์กรภาคีเครือข่ายที่ทำงานใกล้ชิดกับชุมชน

เกณฑ์ดังกล่าวนี้พิจารณาจากหลักการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่เป็นกระบวนการที่สะท้อนให้เห็นถึงการก้าวเข้าสู่การพัฒนาของชุมชนแออัด ที่มีการเปลี่ยนแปลงจากสิ่งที่เป็นอยู่เดิมไปสู่สิ่งที่เป็นไปได้ทั้งในระดับบุคคลและสังคม โดยหัวใจสำคัญของการเปลี่ยนแปลงอยู่ที่กระบวนการวิจัยที่มีความร่วมมือกันระหว่างผู้วิจัยกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่อยู่ในชุมชนที่มีความตระหนักและยอมรับคุณค่าของการร่วมปฏิบัติการวิจัยว่าเป็นการส่งเสริมคุณค่าในชีวิตของคนในชุมชนให้เกิดขึ้น ดังนั้นกระบวนการวิจัยที่จะเกิดขึ้นจึงต้องอาศัยความเต็มใจของชุมชนที่เป็นประชาธิปไตย ยุติธรรม และมีอิสระ ซึ่งกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียดังกล่าวเป็นผู้มีประสบการณ์ที่จะสร้างองค์ความรู้ที่มีประโยชน์จากภูมิปัญญาของตนเองโดยพิจารณาจากปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน (Walton and Gaffney, 1991; Stringer, 1996; Smith, 1997)

นอกจากนี้ชุมชนที่จะดำเนินการวิจัยเป็นพื้นที่ที่เอื้อต่อความสะดวกของผู้วิจัยในการเดินทางเข้าไปในชุมชน และคนในชุมชนให้ความร่วมมือและสนใจที่จะแก้ไขปัญหาของชุมชนตลอดการศึกษาวิจัย เนื่องจากการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการสร้างองค์ความรู้และการเปลี่ยนแปลงซึ่งต้องใช้ความต่อเนื่องในกระบวนการวิจัย จึงต้องพิจารณาถึงความสะดวกในการเดินทางเข้าชุมชนด้วย

สรุปได้ว่า ผู้วิจัยได้เลือกชุมชนวัดอัมพวาและชุมชนวัดโพธิ์เรียง แขวงบ้านช่างหล่อ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร เป็นพื้นที่ในการปฏิบัติการวิจัย เนื่องจากเป็นชุมชนแออัดขนาดกลาง มีพื้นที่ตั้งอยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร ผู้นำชุมชนมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับสมาชิกในชุมชน โดยมีการร่วมมือกันดำเนินกิจกรรมในชุมชนอย่างต่อเนื่อง และมีการดำเนินงานร่วมกันระหว่างสองชุมชนสม่ำเสมอ โดยเฉพาะกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับเยาวชนในชุมชนแออัด เนื่องจากมีแกนนำและภาคีเครือข่ายเยาวชนบางกอกนี้...ดีจัง อยู่ในชุมชน ซึ่งเครือข่ายนี้ดำเนินงานพัฒนาเยาวชนที่อยู่ในชุมชนแออัดโดยการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้เยาวชนในชุมชนแออัดร่วมกันคิด วิเคราะห์ รวมถึงออกแบบกิจกรรมที่เป็นไปตามความต้องการของตนเอง เพื่อพัฒนาตนเองและชุมชนของตนเอง ซึ่งเป็นไปตามเกณฑ์การคัดเลือกพื้นที่ที่กำหนด

2.2 เครื่องมือในการวิจัย

เครื่องมือในการวิจัยในขั้นตอนนี้ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ข้อมูลชุมชนเบื้องต้น สำหรับผู้นำชุมชนและสมาชิกในชุมชน และแบบสังเกตและบันทึกลักษณะทางกายภาพและลักษณะทางสังคมของชุมชน โดยได้ดำเนินการดังนี้

2.2.1 สำหรับแบบสัมภาษณ์ฯ ผู้วิจัยได้จัดทำข้อคำถามปลายเปิด ส่วนแบบสังเกตฯ ผู้วิจัยได้ทำในลักษณะการ Check List และแบบบันทึกการลงภาคสนาม โดยมีเนื้อหาเกี่ยวกับสภาพแวดล้อม โครงสร้างทางสังคม พฤติกรรมของสมาชิกในชุมชน พฤติกรรมของเยาวชนรวมถึงปัญหาความขัดแย้งและอาชญากรรมที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยใช้แนวคิดการวิเคราะห์ชุมชน ซึ่งเป็นแนวคิดที่อธิบาย “ความสัมพันธ์ทางสังคม” โดยการนำภาพชุมชนมาแยกแยะเป็นระบบย่อย เพื่อให้เข้าใจความสลับซับซ้อนทั้งในตัวระบบและระหว่างตัวระบบเหล่านั้น และทำให้เกิดความเข้าใจโครงสร้างทางสังคมของชุมชน ได้แก่ ความเกี่ยวพันของระบบเศรษฐกิจ ระบบสังคม การเมือง วัฒนธรรม ฯลฯ โดยต้องพิจารณาชุมชนในภาพที่มีพลวัตของการเปลี่ยนแปลงด้วย (สุรางค์ จันทวานิช, 2551) โดยผู้วิจัยจะรวบรวมข้อมูล ได้แก่ สภาพแวดล้อมทางกายภาพของชุมชนแออัด โครงสร้างทางสังคม ได้แก่ สถาบันครอบครัว สถาบันการเมืองการปกครอง สถาบันทางศาสนา ฯลฯ สังคมและวัฒนธรรมของชุมชน พฤติกรรมของสมาชิกในชุมชน พฤติกรรมของเยาวชนในชุมชน ปัญหาความขัดแย้งและอาชญากรรมที่เกิดขึ้นในชุมชน และปัญหาความขัดแย้งและอาชญากรรมที่เกิดขึ้นกับเยาวชนในชุมชน

2.2.2 ประเมินคุณภาพแบบสัมภาษณ์เชิงลึกด้านการใช้ภาษา ความเหมาะสมของคำถาม และความสมบูรณ์ของคำถาม โดยผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษานอกระบบโรงเรียน จำนวน 2 ท่าน ผู้ทรงคุณวุฒิด้านเยาวชนนอกระบบโรงเรียน จำนวน 1 ท่าน ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการวิจัย จำนวน 1 ท่าน และผู้ทรงคุณวุฒิด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ จำนวน 1 ท่าน

ผลการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) ของแบบสอบถามและสัมภาษณ์ข้อมูลชุมชนเบื้องต้น และแบบสังเกตและบันทึกลักษณะทางกายภาพและลักษณะทางสังคมของชุมชน เมื่อนำมาหาค่าดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับวัตถุประสงค์หรือนิยาม (Content Validity Congruence Index: IOC) ซึ่งข้อคำถามต้องมีค่า IOC ตั้งแต่ 0.8 ขึ้นไป จึงถือว่ามีความสอดคล้องกับเนื้อหา (ดวงกมล ไตรวิจิตรคุณ, 2550; เกียรติสุตา ศรีสุข, 2552) โดยผู้ทรงคุณวุฒิ (รายนามผู้ทรงคุณวุฒิ ดังภาคผนวก ข) จำนวน 5 ท่าน ปรากฏว่า ข้อคำถามบางข้อมีความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับวัตถุประสงค์ หรือค่า IOC น้อยกว่า 0.8 ซึ่งถือว่าไม่มีความสอดคล้องกับเนื้อหา

นอกจากนั้น ผู้ทรงคุณวุฒิที่เชี่ยวชาญด้านเยาวชนนอกระบบโรงเรียนและชุมชนแออัด ได้ให้ข้อสังเกตและข้อเสนอแนะไว้ว่า ผู้วิจัยควรจะทำแบบสังเกตและแบบบันทึกภาคสนามแบบเป็นคำถาม

ปลายเปิดตามระเบียบวิธีวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา กล่าวคือ ใช้กระบวนการสังเกตพฤติกรรมและวิถีชีวิตของกลุ่มทางสังคมและวัฒนธรรมกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ซึ่งในที่นี้คือกลุ่มคนในชุมชนแออัด แล้วรายงานโดยละเอียดถึงพฤติกรรม ความเชื่อ ความรู้ ความเข้าใจ ทักษะคิด และค่านิยมที่เป็นผลมาจากพฤติกรรมของกลุ่มคนในชุมชนแออัด (ชาย โปธิสิตา, 2548) ผู้วิจัยจึงได้ดำเนินทำแบบสังเกตแบบบันทึกภาคสนามเพิ่มเติม โดยใช้กรอบการสังเกตของ Loftland (1971 อ้างถึงใน สุภาวงศ์ จันทวานิช, 2557) คือ

1) การกระทำ (Acts) คือ การใช้ชีวิตประจำวัน การกระทำหรือพฤติกรรมต่างๆ ของคนที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัด กล่าวคือ เป็นการสำรวจกิจกรรมปกติธรรมดาต่างๆ ไป และวิถีชีวิตของคนในชุมชน

2) แบบแผนการกระทำ (Activities) คือ การกระทำหรือพฤติกรรมที่เป็นกระบวนการ มีขั้นตอนและมีลักษณะต่อเนื่องจนเป็นแบบแผน เช่น กระบวนการเรียนรู้ต่างๆ ขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งการสำรวจนี้จะชี้ให้เห็นถึงสถานภาพ บทบาท และหน้าที่ของสมาชิกในชุมชน

3) ความหมาย (Meanings) คือ การที่บุคคลในชุมชนแออัดให้ความหมายแก่การกระทำหรือแบบแผนพฤติกรรมเกี่ยวกับการกระทำและแบบแผนการกระทำ ซึ่งการกระทำหรือไม่กระทำกิจกรรมบางอย่าง เป็นการบ่งบอกว่าบุคคลนั้นๆ มีความเชื่อ โลกทัศน์ ทักษะคิดเกี่ยวกับสภาพของสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนอย่างไร

4) ความสัมพันธ์ (Relationship) คือ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในชุมชนแออัด ซึ่งอาจจะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลหรือระหว่างกลุ่ม อาจจะเป็นความสัมพันธ์ที่ราบรื่นหรือขัดแย้งก็ได้ จะทำให้วิเคราะห์โครงสร้างของสังคมได้ ได้แก่ ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ความสัมพันธ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ เป็นต้น

5) การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน (Participation) คือ การที่บุคคลในชุมชนแออัดยอมให้ความร่วมมือ ยอมมีผลได้ผลเสีย และเข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน

6) สภาพสังคม (Setting) คือ สภาพการณ์ หรือสถานการณ์ของชุมชนแออัดในขณะที่ผู้วิจัยกำลังทำการศึกษาวินิจฉัยอยู่ในพื้นที่ ได้แก่ การวิเคราะห์สถานที่การจัดกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล วัฒนธรรม ความเชื่อ วิถีชีวิต การทำมาหากิน การควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในชุมชน ฯลฯ

ผู้วิจัยจึงได้ดำเนินการปรับปรุงแบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์นี้ตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิ และเมื่อดำเนินการปรับปรุงแบบสัมภาษณ์นี้แล้ว จากนั้นจึงนำไปให้อาจารย์ที่ปรึกษาตรวจสอบอีกครั้งหนึ่ง ก่อนที่จะนำไปทดลองใช้ (Try Out) กับผู้นำชุมชนและคนในชุมชนที่ไม่ใช่กลุ่มควบคุมและกลุ่มทดลอง จำนวน 10 ท่าน ได้แก่ ผู้นำชุมชนและสมาชิกในชุมชนโรงปูนฝั่งเหนือ ซึ่ง

เป็นชุมชนแออัดในเขตกรุงเทพมหานคร จากนั้นได้ทำการปรับปรุงแบบสัมภาษณ์นี้ ก่อนนำไปใช้กับกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย

ทั้งนี้ ในการรายงานผลการวิจัยส่วนบริบทของชุมชน ผู้วิจัยได้เน้นในส่วนของการจัดการความขัดแย้งและกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในชุมชน ซึ่งเกี่ยวเนื่องกับการพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ ที่ได้ดำเนินการ นำไปสู่การวิเคราะห์ปัจจัยและเงื่อนไขในการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ที่ได้จัดขึ้น โดยใช้ข้อมูลพื้นฐานที่ได้จากการสัมภาษณ์และสังเกตการณ์ เป็นกรอบในการรายงาน

2.3 การรวบรวมข้อมูล โดยมีขั้นตอนดังนี้

2.3.1 เมื่อผู้วิจัยได้กำหนดเกณฑ์เกี่ยวกับข้อมูลที่เกี่ยวข้อง หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และชุมชนที่จะใช้เป็นพื้นที่ในการปฏิบัติการวิจัยเรียบร้อยแล้ว จึงได้ประสานงานไปยังหน่วยงานต่างๆ ที่ดำเนินงานกับเยาวชนในชุมชนแออัด หรือหน่วยงานที่ดำเนินงานกับเยาวชนที่มีความเสี่ยงกระทำ ความผิด เพื่อแจ้งวัตถุประสงค์ในการดำเนินงานวิจัยและปรึกษาในการคัดเลือกชุมชนและกลุ่มตัวอย่างที่ตรงกับความต้องการของผู้วิจัย ซึ่งได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี ดังนี้

1) การประสานงานผ่านมูลนิธิต่างๆ ได้แก่ มูลนิธิสยามกัมมาจล มูลนิธิ ซี.ซี.เอฟ. เพื่อเด็กและเยาวชน (ในพระบรมราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) มูลนิธิดวงประทีป มูลนิธิหญิงชายก้าวไกล มูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก (มพด.) มูลนิธิเพื่อนเยาวชนเพื่อการพัฒนา มูลนิธิอิสรชน กลุ่ม ช.โซ่ อาสา ที่เผยแพร่ทางเว็บไซต์ ซึ่งทั้งหมดเป็นมูลนิธิที่ดำเนินงานกับเยาวชนในชุมชนแออัด ผู้วิจัยจึงมุ่งคัดเลือกชุมชนผ่านมูลนิธิเหล่านี้ เนื่องจากมูลนิธิเหล่านี้มีความคุ้นเคยกับบุคคลในชุมชนแออัดและบริบทของชุมชนแออัดที่มูลนิธิคลุกคลีอยู่เป็นอย่างดี จึงสามารถแนะนำผู้นำชุมชนหรือกลุ่มบุคคลที่ทำงานอยู่ในชุมชนแออัดได้ และยังเป็นการป้องกันความเสี่ยงหรืออันตรายอันอาจจะเกิดขึ้นกับผู้วิจัยที่จะเข้าไปในพื้นที่ที่ไม่คุ้นเคยด้วย

2) การสอบถามผู้เชี่ยวชาญที่ทำงานกับกลุ่มคนด้อยโอกาส คือ คุณสุเพ็ญศรี พึ่ง โคนสูง ผู้จัดการมูลนิธิส่งเสริมความเสมอภาคทางสังคม เพื่อให้แนะนำกลุ่มคนหรือมูลนิธิที่ดำเนินงานกับเยาวชนในชุมชนแออัด

3) การติดต่อกับกรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน เพื่อขอเข้าร่วมสังเกตการณ์การประชุมกลุ่มครอบครัว ซึ่งเป็นกระบวนการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์รูปแบบหนึ่งที่สอดคล้องกับการดำเนินงานของผู้วิจัยในการพัฒนากระบวนการเรียนรู้เพื่อจัดการความขัดแย้งของเยาวชนในชุมชนแออัด ที่หน่วยงานดังกล่าวได้จัดขึ้น และเพื่อขอคำแนะนำในส่วนของกลุ่มตัวอย่าง

4) การติดต่อไปยังสถานีตำรวจในเขตพื้นที่บางซื่อ ธนบุรี บางนา ปทุมวัน คลองเตย ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีชุมชนแออัดอยู่มากที่สุดตามลำดับและมีสถิติเยาวชนกระทำความผิดเป็นจำนวนมาก

5) การติดต่อกับสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) เพื่อขอข้อมูลติดต่อกับประธานชุมชน

เมื่อได้ข้อมูลการติดต่อกับผู้นำชุมชนจากหน่วยงานต่างๆ แล้ว ผู้วิจัยจึงได้ประสานงานกับผู้นำชุมชนทางโทรศัพท์ โดยการแนะนำตัวและชี้แจงวัตถุประสงค์ของการทำวิจัย และนัดหมายเพื่อพูดคุยรายละเอียดการดำเนินงาน

จากนั้นผู้วิจัยจึงได้เดินทางเข้าไปในชุมชนที่มีแนวโน้มในการเกิดกรณีความขัดแย้งของเยาวชน เพื่อพูดคุยกับประธานชุมชน สมาชิกในชุมชน รวมถึงกลุ่มคน มุลนิธิต่างๆ ที่ดำเนินงานกับชุมชน ได้แก่ ชุมชนวัดดวงแข ชุมชนเพชรพระราม ชุมชนร่วมใจพัฒนา ชุมชนบึงพระราม 9 ชุมชนบึงพระราม 9 พัฒนา ชุมชนหมู่บ้านพัฒนา 70 ไร่ ชุมชนคลองเตยลือค 4-5-6 ชุมชนวัดดงมูลเหล็ก ชุมชนวัดโพธิ์เรียง ชุมชนวัดอัมพวา ชุมชนโรงปูนฝั่งเหนือ ชุมชนริมทางรถไฟสายเก่า (ท่าเรือ) ชุมชนร่วมใจสามัคคี ชุมชนตึกแดง (บางซื่อ) ชุมชนริมคลองหลอด ชุมชนบางนาใน ในประเด็นเกี่ยวกับปัญหาอาชญากรรม/ ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชน ปัญหาความขัดแย้งของเยาวชนในชุมชน รวมถึงการจัดการปัญหาอาชญากรรม/ ความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

ผู้วิจัยจึงได้ชุมชนวัดอัมพวาและชุมชนวัดโพธิ์เรียงเป็นพื้นที่ในการดำเนินการวิจัย เนื่องจากมีเยาวชนที่มีปัญหาความขัดแย้งกันอยู่ในชุมชน และสมัครใจในการเข้าร่วมดำเนินการกระบวนการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมที่จะร่วมกันจัดขึ้น รวมถึงผู้นำชุมชนเห็นความสำคัญของการดำเนินการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน เพื่อการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น จึงได้ยินยอมให้ชุมชนเป็นพื้นที่ในการปฏิบัติการวิจัย ส่วนชุมชนอื่น พบว่า เยาวชนคู่ขัดแย้งไม่พร้อมและไม่สมัครใจยินยอมเข้าร่วมกระบวนการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน เพื่อจัดการความขัดแย้ง ซึ่งตามหลักการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนและยุทธธรรมเชิงสมานฉันท์ จะดำเนินการกระบวนการได้ต่อเมื่อทุกฝ่ายพร้อม สมัครใจ และมีความต้องการในการดำเนินการ

2.3.2 หลังจากได้ชุมชนที่จะใช้เป็นพื้นที่ในการศึกษาวิจัยแล้ว ผู้วิจัยทำการประสานงานเข้าไปดำเนินการวิจัยกับชุมชนผ่านองค์กรพัฒนาเอกชนที่ดำเนินการอยู่ในพื้นที่ ได้แก่ มูลนิธิเพื่อนเยาวชนเพื่อการพัฒนา เพื่อให้แนะนำผู้นำชุมชนที่ยินยอมและร่วมมือในการดำเนินการกระบวนการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมร่วมกับผู้วิจัย และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับ ความขัดแย้ง

2.3.3 ผู้วิจัยร่วมกับผู้นำชุมชนในการศึกษาบริบทของชุมชน โดยให้ผู้นำชุมชนแนะนำบุคคลในชุมชนที่จะสามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับบริบทของชุมชนได้ จำนวนไม่น้อยกว่า 5 ราย จนกว่าจะ

ได้ข้อมูลครบถ้วน โดยยึดหลักการการสุ่มตัวอย่างแบบลูกโซ่ (Snowball Sampling) และจะใช้การศึกษาเชิงเอกสาร (Document Study) ประกอบด้วย การสำรวจข้อมูลชุมชนในด้านสถิติ ประชากร ความเป็นมาของชุมชน พื้นที่เสี่ยง ปัจจัยที่ส่งผลต่อกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบ โรงเรียน แหล่งเรียนรู้ของชุมชน ฯลฯ ให้ชัดเจนและละเอียดครบถ้วนมากยิ่งขึ้น

2.4 การตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูล

2.4.1 เมื่อได้เก็บรวบรวมข้อมูลบริบทของชุมชนมาแล้ว ผู้วิจัยทำการเรียบเรียงและนำไปให้ผู้ให้ข้อมูลตรวจสอบอีกครั้ง เพื่อทำการยืนยันความน่าเชื่อถือของข้อมูล

2.4.2 นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกและสังเกตการณ์มาสร้างบทสรุปและวิเคราะห์ข้อมูลโดยการเปรียบเทียบข้อมูล

ขั้นตอนที่ 3 การเตรียมเครื่องมือในการวิจัย

หลังจากได้ชุมชนที่จะดำเนินการวิจัยแล้ว ผู้วิจัยได้ดำเนินการเตรียมเครื่องมือในการวิจัยเพื่อใช้เป็นแนวทางในการรวบรวมข้อมูล ซึ่งเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยแบ่งตามวัตถุประสงค์ ดังต่อไปนี้

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 การพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด โดยมีเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่

- 1) แบบสัมภาษณ์เยาวชนคู่ขัดแย้ง
- 2) แบบสัมภาษณ์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง
- 3) ประเด็นการสนทนากลุ่มคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง
- 4) แบบบันทึกการติดตามผลการปฏิบัติตามข้อตกลงของเยาวชนคู่ขัดแย้ง
- 5) แบบสังเกตพฤติกรรมของเยาวชนคู่ขัดแย้งระหว่างการดำเนินกิจกรรม
- 6) ประเด็นการสนทนากลุ่ม เพื่อตรวจสอบการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของเยาวชนคู่

ขัดแย้ง

- 7) กิจกรรมการถอดบทเรียนจากกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อนำเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัดไปใช้ โดยมีเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่

- 8) ประเด็นสนทนากลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษานอกระบบโรงเรียน และผู้ทรงคุณวุฒิด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์เกี่ยวกับข้อเสนอแนะด้านนโยบาย

เมื่อได้ออกแบบเครื่องมือและให้อาจารย์ที่ปรึกษาตรวจสอบแล้ว ผู้วิจัยได้ส่งให้ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 5 ท่าน ได้แก่ ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษานอกระบบโรงเรียน จำนวน 2 ท่าน ผู้ทรงคุณวุฒิ ด้านเยาวชนนอกระบบโรงเรียนและชุมชนแออัด จำนวน 1 ท่าน ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการวิจัย จำนวน 1 ท่าน และผู้ทรงคุณวุฒิด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ จำนวน 1 ท่าน ประเมินคุณภาพ แบบสัมภาษณ์เชิงลึกด้านการใช้ภาษา ความเหมาะสมของคำถาม และความสมบูรณ์ของคำถาม

ผลการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) ของเครื่องมือทั้งหมด เมื่อนำมา หาค่าดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับวัตถุประสงค์หรือนิยาม (Content Validity Congruence Index: IOC) ซึ่งข้อคำถามต้องมีค่า IOC ตั้งแต่ 0.8 ขึ้นไป จึงถือว่ามีความสอดคล้องกับ เนื้อหา (ดวงกมล ไตรวิจิตรคุณ, 2550; เกียรติสุตา ศรีสุข, 2552) โดยผู้ทรงคุณวุฒิ (รายนาม ผู้ทรงคุณวุฒิ ดังภาคผนวก ข) จำนวน 5 ท่าน ปรากฏว่า ข้อคำถามบางข้อมีค่าความสอดคล้อง ระหว่างข้อคำถามกับวัตถุประสงค์ หรือค่า IOC น้อยกว่า 0.8 ซึ่งถือว่าไม่มีความสอดคล้องกับเนื้อหา

ผู้วิจัยจึงได้ดำเนินการปรับปรุงเครื่องมือทั้งหมด และนำไปให้อาจารย์ที่ปรึกษาตรวจสอบอีก ครั้งหนึ่ง ก่อนนำไปใช้กับกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย

ขั้นตอนที่ 4 การเตรียมความพร้อมสนามปฏิบัติการวิจัย

ในขั้นตอนนี้ ผู้วิจัยได้มีการเตรียมความพร้อมสนามปฏิบัติการวิจัย 4 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การสำรวจความต้องการของชุมชน เพื่อสำรวจความต้องการในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมี ส่วนร่วมของชุมชนและผู้นำชุมชนเพื่อพัฒนากระบวนการเพื่อจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ให้กับ เยาวชนในชุมชน 2) การกำหนดเยาวชนคู่ขัดแย้ง 3) การกำหนดผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง เพื่อดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมในระยะต่อไป และ 4) การ กำหนดกิจกรรมเพื่อสำรวจความต้องการของคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง ซึ่งมี รายละเอียดดังนี้

4.1 การสำรวจความต้องการของชุมชน

4.1.1 กลุ่มตัวอย่างในการวิจัย

ผู้นำชุมชนวัดอัมพวาและผู้นำชุมชนวัดโพธิ์เรียง ทั้งนี้ ผู้วิจัยยึดหลักการเลือกกลุ่ม ตัวอย่างแบบมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ได้กลุ่มตัวอย่างที่มีลักษณะพิเศษสอดคล้องกับปัญหาหรือความ ต้องการของผู้วิจัย (ดวงกมล ไตรวิจิตรคุณ, 2545) โดยมีการกำหนดเกณฑ์ไว้ดังนี้

- 1) เป็นบุคคลที่ต้องการพัฒนาชุมชนของตนเอง
- 2) ต้องการพัฒนาตนเองโดยใช้กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม เพื่อนำไปใช้ ประโยชน์กับการดำเนินงานกับเยาวชนในชุมชนแออัดต่อไป

3) ผู้นำชุมชนเล็งเห็นถึงปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น และมีความต้องการที่จะเรียนรู้และร่วมกันดำเนินการเพื่อพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อเสริมสร้างความสามารถในการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

4.1.2 เครื่องมือในการวิจัย

ผู้วิจัยได้สร้างเครื่องมือในการสำรวจความต้องการของชุมชน เพื่อเตรียมความพร้อมของชุมชน ได้แก่

1) แผนปฏิบัติการภาคสนาม เป็นลักษณะของปฏิทินการทำงานที่แสดงรายละเอียดเกี่ยวกับกำหนดการลงศึกษาภาคสนาม การเก็บรวบรวมข้อมูล ลักษณะการดำเนินงาน และเครื่องมือที่ใช้ โดยใช้ควบคู่ไปกับโครงร่างวิทยานิพนธ์ฉบับย่อ เพื่อเป็นการสร้างความเข้าใจในเป้าหมายและรายละเอียดของการวิจัย รวมถึงระยะเวลาในการดำเนินงาน

2) เอกสารประกอบการชี้แจงในการดำเนินกระบวนการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ ในลักษณะของแผ่นพับ โดยใช้คู่กับกรอบแนวคิดในการวิจัย

4.1.3 การรวบรวมข้อมูล

1) จัดประชุมผู้นำชุมชน เพื่อสำรวจความต้องการในการเข้าร่วมปฏิบัติการวิจัยแบบมีส่วนร่วม โดยมีการชี้แจงถึงเรื่องดังต่อไปนี้

1.1) วัตถุประสงค์ของการดำเนินการวิจัย

1.2) ความสำคัญและประโยชน์ของกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อเสริมสร้างความสามารถในการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

1.3) การชี้แจงการดำเนินงานและเชิญชวนเพื่อเป็นคณะทำงานร่วมปฏิบัติการวิจัยแบบมีส่วนร่วม

2) เมื่อได้ผู้นำชุมชนที่ตอบรับในการเข้าร่วมปฏิบัติการวิจัยแบบมีส่วนร่วมแล้ว จึงตั้งเป็น “คณะทำงานปฏิบัติการวิจัยแบบมีส่วนร่วม เพื่อพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนโดยใช้ปัญหาเป็นฐานเพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด” เพื่อร่วมกันดำเนินการวิจัยแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

4.2 การกำหนดเยาวชนคู่ขัดแย้งในชุมชน

4.2.1 กลุ่มตัวอย่างในการวิจัย

เยาวชนคู่ขัดแย้ง โดยผู้วิจัยยึดหลักการสุ่มตัวอย่างแบบมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ได้กลุ่มตัวอย่างที่มีลักษณะพิเศษสอดคล้องกับปัญหาหรือความต้องการของผู้วิจัย (ดวงกมล ไตรวิจิตรคุณ, 2545) โดยศึกษาเฉพาะกรณี (Case Study Approach) หมายถึง การศึกษากรณีใดกรณีหนึ่งทุกแง่ทุกมุม (ชาย โปธิสิตา, 2547) ซึ่งเน้นการศึกษากรณีที่เจาะจง จุดเน้นอยู่ที่สิ่งที่ถูกศึกษา (Case) ซึ่งจะต้องมีลักษณะเฉพาะเจาะจง มีขอบเขตที่กำหนดได้ชัดเจน และมีความสมบูรณ์ในตนเอง 1 กรณี

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยเลือกศึกษาเฉพาะเยาวชน อายุ 18-25 ปี ที่มีความขัดแย้งในระดับที่เห็นได้ชัด เช่น ทะเลาะวิวาท การทำร้ายผู้อื่นให้ได้รับบาดเจ็บ ฯลฯ และมีคูกรณีเป็นเยาวชนด้วยกันเอง โดยเยาวชนทั้งสองฝ่าย รวมถึงผู้เกี่ยวข้องต้องมีความสมัครใจในการเข้าร่วมกระบวนการและยินดีให้นำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้ในการจัดการความขัดแย้งได้

4.2.2 การรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยร่วมกับผู้นำชุมชนที่เป็นคณะทำงาน ในการค้นหาเยาวชนคู่ขัดแย้งที่จะเข้าร่วมกระบวนการ โดยการจัดสนทนากลุ่มเพื่ออภิปราย แสดงความคิดเห็น และเสนอแนะเยาวชนคู่ขัดแย้งที่ตรงตามกลุ่มเป้าหมายของการวิจัย และร่วมกันสรุปและกำหนดเยาวชนคู่ขัดแย้งที่จะเป็นกรณีศึกษาในการวิจัย

4.2.3 การวิเคราะห์ข้อมูล

นำข้อมูลที่ได้จากการจัดสนทนากลุ่มคณะทำงานซึ่งเป็นผู้นำชุมชนมาสร้างบทสรุป

4.3 การกำหนดผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง

4.3.1 กลุ่มตัวอย่างในการวิจัย

ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง โดยผู้วิจัยยึดหลักการสุ่มตัวอย่างแบบมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ได้กลุ่มตัวอย่างที่มีลักษณะพิเศษสอดคล้องกับปัญหาหรือความต้องการของผู้วิจัย (ดวงกมล ไตรวิจิตรคุณ, 2545) โดยศึกษาเฉพาะกรณี (Case Study Approach) หมายถึง การศึกษากรณีใดกรณีหนึ่งทุกแง่ทุกมุม (ชาย โปธิสิตา, 2547) ซึ่งเน้นการศึกษากรณีที่เจาะจง จุดเน้นอยู่ที่สิ่งที่ถูกศึกษา (Case) ซึ่งจะต้องมีลักษณะเฉพาะเจาะจง มีขอบเขตที่กำหนดได้ชัดเจน และมีความสมบูรณ์ในตนเอง

4.3.2 การรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยร่วมกับผู้นำชุมชนที่เป็นคณะทำงาน ในการค้นหาผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งที่จะเข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้ โดยการจัดสนทนากลุ่มเพื่ออภิปราย แสดงความคิดเห็น และเสนอแนะผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับขัดแย้งที่ตรงตามกลุ่มเป้าหมายของการวิจัย และร่วมกันสรุปและกำหนดผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งที่จะเป็นกรณีศึกษาในการวิจัย มี 2 กลุ่ม ดังนี้

1) ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง โดยผู้วิจัยร่วมกับผู้นำชุมชนจัดสนทนากลุ่ม และได้มีการกำหนดเกณฑ์ในการเลือกผู้ที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง ดังนี้ (1) เป็นผู้ที่มีรับรู้ความขัดแย้งที่เกิดขึ้น (2) เป็นผู้ที่ทำงานใกล้ชิดกับคู่ขัดแย้ง (3) เป็นผู้พร้อมเรียนรู้ที่จะร่วมเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของคู่ขัดแย้งและสถานการณ์ที่ขัดแย้งกัน และ (4) เป็นผู้พร้อมเรียนรู้ที่จะเปลี่ยนแปลงตนเอง

2) ผู้ดำเนินกระบวนการจัดการศึกษาอกระบบโรงเรียน เพื่อจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนคู่ขัดแย้ง ที่ทำหน้าที่เป็นคนกลางในการจัดการความขัดแย้งไปในตัว โดยผู้วิจัยร่วมกับผู้นำชุมชนจัดสนทนากลุ่ม และได้มีการกำหนดเกณฑ์ในการเลือกผู้ที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง ดังนี้ (1) เป็นผู้นำกลุ่มเยาวชนที่คู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่ายดำเนินกิจกรรมร่วมกันอยู่ (2) เป็นผู้ที่มีความสนิทสนมกับคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่าย (3) เป็นผู้ที่คู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่ายให้ความเคารพนับถือและไว้วางใจ

4.3.3 การวิเคราะห์ข้อมูล

นำข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่มคณะทำงานที่เป็นผู้นำชุมชนมาสร้างบทสรุป

4.4 การกำหนดกิจกรรมเพื่อสำรวจความต้องการของคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง มีขั้นตอนการดำเนินกิจกรรมดังนี้

4.4.1 จัดสนทนากลุ่มระหว่างผู้วิจัยและคณะทำงานซึ่งเป็นผู้นำชุมชน เพื่อร่วมกันออกแบบกิจกรรมเพื่อสำรวจความต้องการของคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง ในการเข้าร่วมกระบวนการจัดการศึกษาอกระบบโรงเรียน เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเองของคู่ขัดแย้ง

4.4.2 กำหนดเป้าหมายในการจัดกิจกรรมการศึกษาอกระบบโรงเรียน เพื่อการเปลี่ยนแปลงตนเอง ที่นำไปสู่การจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ของเยาวชนคู่ขัดแย้ง โดยเป้าหมายนั้น เน้นไปที่การตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้น

4.4.3 แปลงเป้าหมายเป็นกิจกรรมการศึกษาอกระบบโรงเรียน และกำหนดเป้าหมายย่อยของแต่ละกิจกรรม ประกอบกิจกรรม 4 กิจกรรม ได้แก่

- 1) กิจกรรมการชี้แจงการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษาอกระบบโรงเรียน
- 2) กิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้วิธีการจัดการความขัดแย้ง
- 3) กิจกรรมวิเคราะห์ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น
- 4) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประวัติ และรายละเอียดความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

ระยะที่ 2 การพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

การวิจัยในระยษะนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษา วางแผน และพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด โดยผู้วิจัยใช้หลักการศึกษานอกระบบโรงเรียน กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม กระบวนการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน และหลักการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์เป็นกรอบในการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ซึ่งมีการดำเนินการตามกระบวนการ 4 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นตอนการวางแผน (Plan) ขั้นตอนการปฏิบัติการ (Action) ขั้นตอนการสังเกตผล (Observe) และขั้นตอนการสะท้อนผล (Reflect) ดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 ขั้นวางแผน (Plan)

ในขั้นตอนนี้ เป็นการสำรวจความต้องการของคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง และการสะท้อนความคิดและอภิปรายเกี่ยวกับสาเหตุของปัญหาและวิธีการแก้ปัญหาความขัดแย้ง

1.1 กลุ่มตัวอย่างในการวิจัย

1.1.1 เยาวชนคู่ขัดแย้ง อายุ 18-25 ปี ที่มีความขัดแย้งกันในชุมชนวัดอัมพวาและชุมชนวัดโพธิ์เรียง 1 กรณี ที่คณะทำงานฯ เลือกให้เป็นกรณีศึกษา

1.1.2 ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง ได้แก่ เพื่อนของเยาวชนคู่ขัดแย้ง ผู้ที่ทำงานร่วมกับเยาวชนคู่ขัดแย้ง โดยผู้วิจัยยึดหลักการเลือกตัวอย่างแบบมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ได้กลุ่มตัวอย่างที่มีลักษณะพิเศษสอดคล้องกับปัญหาหรือความต้องการของผู้วิจัย (ดวงกมล ไตรวิจิตรคุณ, 2545) โดยเยาวชนคู่ขัดแย้ง คณะทำงานฯ และผู้วิจัย ได้ร่วมกันกำหนดผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์ความขัดแย้งและมีส่วนได้ส่วนเสียกับความขัดแย้งนั้น

1.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ เป็นคำถามปลายเปิด (Open-ended Questions) เพื่อการสัมภาษณ์ในรูปแบบเจาะลึก (In-depth Interview) ซึ่งมีการกำหนดประเด็นที่ต้องการจะศึกษา โดยแบ่งตามกลุ่มตัวอย่าง ดังนี้

1.2.1 แบบสัมภาษณ์เยาวชนคู่ขัดแย้ง

1) จัดทำข้อคำถามปลายเปิดเกี่ยวกับประวัติ สถานภาพ ภูมิหลังของเยาวชนแนวคิด สาเหตุ รายละเอียดปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ด้านความรู้สึกและทัศนคติที่มีต่อคู่ขัดแย้ง และความรู้ความเข้าใจในการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์

2) ประเมินคุณภาพแบบสัมภาษณ์ด้านการใช้ภาษา ความเหมาะสมของคำถาม และความสมบูรณ์ของคำถาม โดยผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษา นอกระบบโรงเรียน จำนวน 2 ท่าน ผู้ทรงคุณวุฒิด้านเยาวชน นอกระบบโรงเรียน และชุมชนแออัด จำนวน 1 ท่าน ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการวิจัย จำนวน 1 ท่าน และผู้ทรงคุณวุฒิด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ จำนวน 1 ท่าน จากนั้นดำเนินการปรับแก้ไขตามข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิ

1.2.2 แบบสัมภาษณ์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง ได้แก่ ผู้นำชุมชน เพื่อน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับผู้ขัดแย้งทั้งสองฝ่าย ผู้ที่เยาวชนผู้ขัดแย้งทั้งสองฝ่ายให้ความเคารพนับถือที่จะสามารถเป็นคนกลางในการจัดการความขัดแย้งได้

1) จัดทำข้อคำถามปลายเปิดเกี่ยวกับประวัติ สถานภาพของผู้ที่เกี่ยวข้อง ความสัมพันธ์กับเยาวชนผู้ขัดแย้ง สาเหตุ รายละเอียดปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น และความรู้ความเข้าใจในการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์

2) ประเมินคุณภาพแบบสัมภาษณ์ด้านการใช้ภาษา ความเหมาะสมของคำถาม และความสมบูรณ์ของคำถาม โดยผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษา นอกระบบโรงเรียน จำนวน 2 ท่าน ผู้ทรงคุณวุฒิด้านเยาวชน นอกระบบโรงเรียน และชุมชนแออัด จำนวน 1 ท่าน ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการวิจัย จำนวน 1 ท่าน และผู้ทรงคุณวุฒิด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ จำนวน 1 ท่าน จากนั้นดำเนินการปรับแก้ไขตามข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิ

1.2.3 ประเด็นการสนทนากลุ่มผู้ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง

1) จัดทำข้อคำถามปลายเปิดเกี่ยวกับความต้องการในการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นและวิธีการจัดการความขัดแย้งที่ต้องการ

2) ประเมินคุณภาพแบบสัมภาษณ์ด้านการใช้ภาษา ความเหมาะสมของคำถาม และความสมบูรณ์ของคำถาม โดยผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษา นอกระบบโรงเรียน จำนวน 2 ท่าน ผู้ทรงคุณวุฒิด้านเยาวชน นอกระบบโรงเรียน และชุมชนแออัด จำนวน 1 ท่าน ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการวิจัย จำนวน 1 ท่าน และผู้ทรงคุณวุฒิด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ จำนวน 1 ท่าน จากนั้นดำเนินการปรับแก้ไขตามข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิ

1.2.4 แบบบันทึกการติดตามผลการปฏิบัติตามข้อตกลงของเยาวชนผู้ขัดแย้ง เป็นแบบบันทึก โดยนำข้อตกลงที่ได้จากการสนทนากลุ่มเพื่อหาวิธีการจัดการความขัดแย้งมาเป็นเกณฑ์ในการบันทึกการติดตามผล

1.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วย

1.3.1 คณะทำงานร่วมกับผู้วิจัยได้เข้าไปพูดคุยเชิญชวนเยาวชนผู้ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งให้เข้าร่วมกระบวนการจัดการศึกษา นอกระบบโรงเรียน โดยมีการสัมภาษณ์เบื้องต้นถึงความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

1.3.2 การชี้แจงการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

1) คณะทำงานและผู้วิจัยร่วมกันจัดสนทนากลุ่ม โดยเชิญเยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งที่ได้กำหนดไว้ในระยะที่ 1 มาร่วมอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่จะจัดขึ้น

2) เมื่อเยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งมาร่วมประชุมกันครบตามที่กำหนดไว้แล้ว ผู้วิจัยร่วมมือกับผู้นำชุมชนที่เป็นคณะทำงานฯ ชี้แจงการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อให้ได้ทำความเข้าใจในวัตถุประสงค์ เป้าหมาย และวิธีการดำเนินกระบวนการ

3) เมื่อคณะทำงานฯ และผู้วิจัยดำเนินการชี้แจงการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเรียบร้อยแล้ว จึงเปิดโอกาสให้เยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งซักถามและแสดงความคิดเห็น

1.3.3 การแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์

1) ผู้วิจัยเปิดเวทีทัศน์เกี่ยวกับการดำเนินการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ให้ผู้เข้าร่วมกระบวนการได้เรียนรู้

2) คณะทำงานที่เป็นผู้นำชุมชน และผู้วิจัยได้ร่วมกันอธิบายแนวทาง หลักการองค์ประกอบ และกระบวนการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ ให้ผู้เข้าร่วมกระบวนการทั้งหมดเข้าใจ

3) ผู้ดำเนินการทำการแบ่งกลุ่มผู้เข้าร่วมกระบวนการเป็น 4 กลุ่ม กลุ่มละ 4-5 คน โดยจัดให้เยาวชนคู่ขัดแย้งอยู่กันคนละกลุ่มก่อน และให้ร่วมกันแลกเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้งที่ได้รับจากเวทีทัศน์ และจากที่คณะทำงานและผู้วิจัยได้ร่วมกันอธิบาย อีกทั้งให้ใช้ประสบการณ์ของแต่ละคน และการค้นคว้าเพิ่มเติมในการอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันในกลุ่ม

4) แต่ละกลุ่มสรุปความรู้ที่ได้ลงไปกระดาษโพสต์อิท แล้วนำไปรวมกัน จากนั้นผู้ดำเนินกระบวนการทำการสรุปความรู้ลงบนกระดาน และให้ผู้เข้าร่วมกระบวนการทุกฝ่าย ทั้งเยาวชนคู่ขัดแย้ง ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง คณะทำงานซึ่งเป็นผู้นำชุมชน รวมถึงผู้วิจัยได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและอภิปรายร่วมกันทั้งหมด

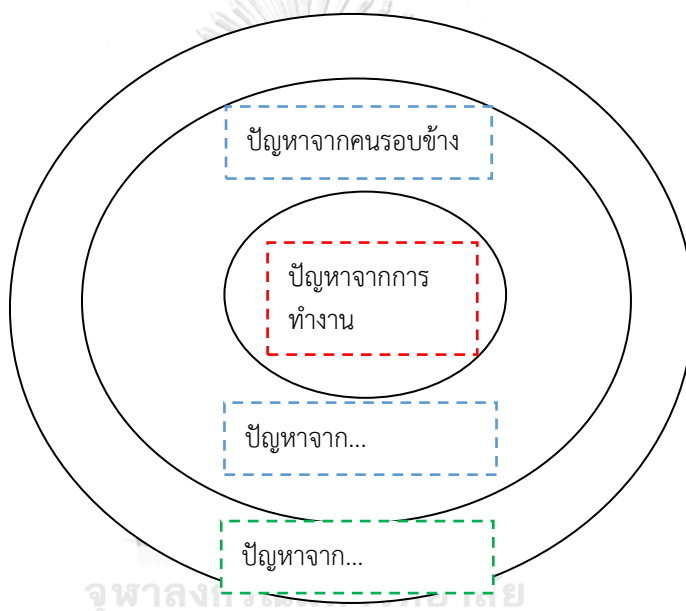
5) ผู้เข้าร่วมกระบวนการร่วมกันแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์

6) สรุปความรู้เกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์

1.3.4 การวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้นร่วมกัน

1) จัดสนทนากลุ่ม เพื่อให้เยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง ร่วมกันการวิเคราะห์ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างเยาวชนคู่ขัดแย้งเบื้องต้น โดยแจกกระดาษ A4 และดินสอสี ให้แต่ละคนเขียนปัญหาที่เกิดขึ้นกับเยาวชนคู่ขัดแย้ง

2) นำปัญหาที่เขียนขึ้นมา ไปจัดลำดับความสำคัญโดยใช้วงกลมหัวหอม โดยให้ปัญหาที่สำคัญที่สุดอยู่วงในสุดดังภาพตัวอย่างด้านล่าง จากนั้นให้จับคู่ โดยให้เยาวชนคู่ขัดแย้งคู่กัน เพื่อแลกเปลี่ยนปัญหาที่เกิดขึ้นซึ่งกันและกัน และขยายวงให้ใหญ่ขึ้น จากแลกเปลี่ยนกันสองคนเป็นสี่คนเป็นหกคนเรื่อยๆ จนกระทั่งครบวงเป็นวงใหญ่ จากนั้นทำการสรุปปัญหาและอภิปรายถึงผลกระทบจากปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

แผนภาพที่ 11 แสดงตัวอย่างการวิเคราะห์ปัญหาความขัดแย้งโดยใช้วงกลมหัวหอม

3) เมื่อทราบผลกระทบในทางลบของความขัดแย้งที่เกิดขึ้น เยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ได้ตระหนักถึงปัญหา และเข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้ เพื่อร่วมกันเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่นำไปสู่ความขัดแย้งของเยาวชนคู่ขัดแย้ง

1.3.5 การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประวัติและรายละเอียดความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

เมื่อเยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งสมัครใจและยินยอมเข้าร่วมกระบวนการแล้ว ผู้วิจัยร่วมมือกับผู้นำชุมชนที่เป็นคณะทำงานฯ ทำการสนทนากลุ่มเพื่อร่วมพูดคุยเชิงลึกถึงประวัติ สถานภาพ ภูมิหลังของเยาวชนคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่าย แนวคิด สาเหตุ รายละเอียดปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น แล้วนำมาสรุปร่วมกัน เพื่อให้เยาวชนคู่ขัดแย้งได้เรียนรู้ตนเองจากการเล่าเรื่องราวของตนเอง และนำไปเป็นข้อมูลเบื้องต้นในการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง นำไปสู่การ

ระงับความขัดแย้งที่เกิดขึ้น โดยใช้สถานการณ์ปัญหาความขัดแย้งเป็นตัวขับเคลื่อน ในบรรยากาศที่เป็นมิตร และทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในการเสนอความต้องการและวิธีการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น เพื่อให้เยาวชนคู่ขัดแย้งสรุปความต้องการและวิธีการจัดการความขัดแย้ง

คนแรก: บรรยายเกี่ยวกับปัญหาความขัดแย้ง หรือความไม่ยุติธรรมที่ตนเองประสบ

คนที่สอง: สรุปความ

คนที่สอง: บรรยายเกี่ยวกับปัญหาความขัดแย้ง หรือความไม่ยุติธรรมที่ประสบ

คนแรก: สรุปความ

จากนั้นให้เยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้ที่เกี่ยวข้องร่วมกันพิจารณาว่าจากประสบการณ์ดังกล่าว เยาวชนคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่ายต่างตระหนักถึงคุณค่า ความหมาย ความรู้สึก ความเสียหายที่อีกฝ่ายประสบหรือไม่ อย่างไร ถ้ายังไม่เป็นที่ประจักษ์ ให้ย้อนกลับไปดำเนินกระบวนการในขั้นตอนที่ซ้ำอีกครั้ง แต่หากเป็นที่ประจักษ์แล้ว ให้ร่วมกันสรุปประสบการณ์ดังกล่าว

ทั้งนี้ในการนำเครื่องมือที่ออกแบบเพื่อสัมภาษณ์เยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งมาใช้นั้น ผู้วิจัยร่วมกับคณะทำงานที่เป็นผู้นำชุมชนนำเครื่องมือดังกล่าวมาปรับใช้ตามบริบทของการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยใช้ประเด็นจากแบบสัมภาษณ์ดังกล่าวมาจัดสนทนากลุ่มเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประวัติและรายละเอียดความขัดแย้งที่เกิดขึ้น และหากมีข้อมูลที่ขาดตกบกพร่อง ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บข้อมูลเพิ่มเติมโดยการสัมภาษณ์ทั้งเยาวชนคู่ขัดแย้ง ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง คณะทำงานที่เป็นผู้นำชุมชน เพื่อให้ได้ข้อมูลครบถ้วนสมบูรณ์

1.3.6 การวิเคราะห์สาเหตุของความขัดแย้ง

1) จัดสนทนากลุ่ม เพื่อให้เยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง ร่วมกันการวิเคราะห์สาเหตุของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างเยาวชนคู่ขัดแย้งเบื้องต้น โดยแจกกระดาษ A4 และดินสอสี ให้แต่ละคนเขียนปัญหาที่เกิดขึ้นกับเยาวชนคู่ขัดแย้ง

2) นำสาเหตุของปัญหา ไปจัดลำดับความสำคัญโดยใช้วงกลมหัวหอม จากนั้นให้จับคู่ โดยให้เยาวชนคู่ขัดแย้งคู่กัน เพื่อแลกเปลี่ยนสาเหตุของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นซึ่งกันและกัน และขยายวงให้ใหญ่ขึ้น จากแลกเปลี่ยนกันสองคนเป็นสี่คนเป็นหกคนเรื่อยๆ จนกระทั่งครบวงเป็นวงใหญ่ จากนั้นทำการสรุปสาเหตุที่ทำให้เกิดความขัดแย้ง

3) เมื่อได้วิเคราะห์สาเหตุของความขัดแย้งด้วยตนเอง เยาวชนคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่ายตระหนักถึงความเสียหายที่เกิดขึ้นแล้ว จึงแสวงหาความลงตัวในข้อตกลง เพื่อหาความเป็นไปได้และความเหมาะสมของการจัดการความขัดแย้งในขั้นตอนต่อไป

1.3.7 การหาวิธีการแก้ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

1) ผู้เข้าร่วมกระบวนการทั้งหมดร่วมกันนำเสนอและสรุปข้อตกลงในการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

2) เมื่อได้ข้อตกลง และวิธีการในการจัดการความขัดแย้งแล้ว เยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้ที่เกี่ยวข้องจะร่วมกันสรุปความต้องการ ข้อตกลง และวิธีการดังกล่าวเป็นลายลักษณ์อักษร โดยผู้วิจัยช่วยในการบันทึก จากนั้นให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการเป็นผู้ตรวจสอบความถูกต้อง ให้เยาวชนคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่ายลงนามยอมรับข้อตกลงนั้นด้วยความสมัครใจ และให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งหมดลงนามเป็นพยาน

3) นำข้อตกลงในการเรียนรู้ร่วมกัน มาแปลงเป็นเป้าหมายเพื่อกำหนดกิจกรรมในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อปฏิบัติตามข้อตกลง โดยใช้หลักการยุทธธรรมเชิงสมานฉันท์ 4 ประการ ได้แก่ หลักบุคคลนิยม หลักการชดใช้ทำขวัญ หลักการกลับคืนสู่สังคม และหลักการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม เป็นกรอบในการกำหนดกิจกรรม เน้นความต้องการและการมีส่วนร่วมในการคิดวางแผน และออกแบบกิจกรรมของผู้เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งทุกฝ่าย จนนำไปสู่การให้อภัยและการยอมรับคู่ขัดแย้งของเยาวชนคนอื่นในกลุ่ม ทั้งนี้ในการจัดกิจกรรมดังกล่าวอาศัยหลักการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นแนวทางในการดำเนินกิจกรรม กล่าวคือ ต้องจัดให้มีความยืดหยุ่นทั้งด้านวิธีการ เวลา และสถานที่ รวมถึงดำเนินการให้เป็นไปตามความต้องการของผู้เข้าร่วมกระบวนการด้วยวิธีการที่หลากหลาย เช่น การวาดภาพ การประดิษฐ์ชุดลด การเขียนข้อความ การอภิปราย ฯลฯ โดยมีผู้ดำเนินกระบวนการที่เป็นคณะทำงานอยู่ในชุมชนร่วมกับผู้วิจัยเป็นผู้คอยกระตุ้นให้ผู้เข้าร่วมกระบวนการเกิดการคิดและวิเคราะห์ด้วยตนเอง

4) สนทนากลุ่มเพื่อร่วมกันคิดกิจกรรมเพื่อดำเนินการให้ไปสู่เป้าหมายที่ตั้งไว้

กิจกรรมที่ผู้เข้าร่วมกระบวนการร่วมกันคิดขึ้นนั้น มาจากประสบการณ์ที่เคยผ่านการฝึกอบรมจากหน่วยงานต่างๆ และการจัดกิจกรรมภายในชุมชน ร่วมกับการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้วิจัย โดยผู้ดำเนินกระบวนการพยายามที่จะดึงประสบการณ์และความคิดเห็นของผู้เข้าร่วมกระบวนการทุกคนออกมา เพื่อให้ได้กิจกรรมที่เหมาะสมกับการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นและตรงตามความต้องการของทุกฝ่าย

5) สรุปกิจกรรมร่วมกัน

กิจกรรมการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่ผู้เข้าร่วมกระบวนการร่วมกันคิดขึ้นนั้นมีเป้าหมายหลักเพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่นำไปสู่ความขัดแย้งของเยาวชนคู่ขัดแย้ง ซึ่งประกอบด้วย 2 กิจกรรมหลัก มีการดำเนินกิจกรรมโดยใช้กระบวนการกลุ่ม โดยการแบ่งกลุ่มผู้เข้าร่วมกระบวนการเป็นกลุ่มย่อยๆ กลุ่มละ 4-5 คน เพื่อให้ร่วมคิดและอภิปรายในกลุ่มย่อยก่อน

จากนั้นจึงร่วมกันนำเสนอต่อกลุ่มใหญ่ โดยมีผู้ดำเนินกระบวนการเป็นผู้สรุปข้อมูลที่ได้ ทั้งนี้ กิจกรรมที่ได้ร่วมกันออกแบบมีดังนี้

5.1) กิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรม มี 2 กิจกรรมย่อย ได้แก่ กิจกรรมผู้นำ 4 ทิศ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ทำให้คู่ขัดแย้งได้วิเคราะห์ตนเองว่ามีบุคลิกลักษณะแบบใด มีความเป็นผู้นำแบบใด นำไปสู่การอภิปรายถึงจุดอ่อน-จุดแข็ง ของการเป็นผู้นำแต่ละแบบ และการชี้ให้เห็นผลเสียของพฤติกรรมเหล่านั้น ทำให้ได้ปรับปรุงพฤติกรรมของตนเองในที่สุด และกิจกรรม “ใครผิด” ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ทำให้คู่ขัดแย้งได้ยอมรับความคิดเห็นที่แตกต่าง ซึ่งเป็นสาเหตุหลักของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นมาอย่างยาวนาน หากคู่ขัดแย้งยอมรับความคิดเห็นของบุคคลรอบข้าง โดยเฉพาะความคิดเห็นของคู่ขัดแย้ง ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นก็จะลดลงไป

5.2) กิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อการส่งเสริมการทำงานร่วมกัน แบ่งเป็นกิจกรรมที่เสริมสร้างการทำงานร่วมกัน 1 กิจกรรมย่อย ได้แก่ กิจกรรมชดลวดแห่งจินตนาการ เป็นกิจกรรมที่ทำให้มีการคิด ออกแบบ และตัดสินใจร่วมกัน ซึ่งจะทำให้คู่ขัดแย้งยอมรับความคิดเห็นซึ่งกันและกัน และกิจกรรมการดำเนินงานภาคปฏิบัติ 2 กิจกรรมย่อย ได้แก่ กิจกรรมการจัดพื้นที่สร้างสรรค์ในชุมชน และกิจกรรมการผลิตสื่อสร้างสรรค์ “พลังเยาวชน young d” เป็นกิจกรรมที่คู่ขัดแย้งต้องร่วมกันปฏิบัติงานในพื้นที่จริง หลังจากได้ปรับความเข้าใจกันเบื้องต้นจาก 3 กิจกรรมข้างต้นแล้ว ซึ่งจะนำไปสู่การได้ร่วมกันคิด วิเคราะห์ ดำเนินการ และสรุปผลจากการปฏิบัติงานจริง ทำให้สามารถตรวจสอบความสัมพันธ์ที่เปลี่ยนแปลงไปของคู่ขัดแย้งได้

6) แบ่งหน้าที่ และทำการนัดหมายเพื่อดำเนินกิจกรรม โดยผู้ดำเนินกระบวนการได้นัดหมายผู้เข้าร่วมกระบวนการเพื่อดำเนินกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรม ณ บ้านบางกอก สำนักงานมูลนิธิเพื่อนเยาวชนเพื่อการพัฒนา ตั้งอยู่ถนนจรัญสนิทวงศ์ ในวันที่ 25 มิถุนายน 2560

ทั้งนี้ ก่อนการดำเนินการทุกกิจกรรม ผู้ดำเนินการได้แจ้งให้เยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้ที่เกี่ยวข้องทราบกฎเกณฑ์พื้นฐานในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น โดยผู้เข้าร่วมกระบวนการทั้งหมดได้ตระหนักว่ามีกฎเกณฑ์พื้นฐานที่สำคัญบางประการซึ่งเป็นข้อตกลงร่วมในการดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง ที่นำไปสู่การระงับความขัดแย้ง ซึ่งผู้วิจัยร่วมกับผู้ดำเนินกระบวนการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเพื่อกำหนดกฎเกณฑ์ดังกล่าวขึ้น ตามหลักการจัดกระบวนการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ ได้แก่ การดำเนินการที่เป็นไปตามขั้นตอนที่กำหนด การแสดงสิทธิในการตอบปฏิเสธได้ตลอดเวลาเมื่อรู้สึกว่าการดำเนินอยู่นั้นไม่ยุติธรรมสำหรับตนเอง การไม่พูดสอดแทรกในขณะที่อีกฝ่ายหนึ่งกำลังพูด และเต็มใจที่จะดำเนินกระบวนการจนนำไปสู่ข้อสรุป

1.4 การสรุปและวิเคราะห์ข้อมูล

นำข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่มเยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้ที่เกี่ยวข้องมาสร้างบทสรุปและวิเคราะห์ข้อมูลโดยการเปรียบเทียบข้อมูล

ขั้นตอนที่ 2 ขั้นปฏิบัติการ (Action)

ขั้นตอนนี้เป็นการให้เยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องร่วมกันเลือกวิธีการแก้ปัญหาที่เหมาะสม และร่วมกันจัดกิจกรรมการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น มีรายละเอียดในการดำเนินการดังนี้

2.1 กลุ่มตัวอย่างในการวิจัย ได้แก่ คณะทำงานปฏิบัติการวิจัยแบบมีส่วนร่วม เยาวชนคู่ขัดแย้ง ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง ผู้ดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนหรือคนกลางในการความขัดแย้ง และผู้วิจัย

2.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ เอกสารแนวทางในการดำเนินกิจกรรม ที่ได้จากการสนทนากลุ่มเพื่อหากิจกรรมการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อจัดการความขัดแย้งร่วมกันในขั้นตอนที่ 1

2.3 การรวบรวมข้อมูล

ผู้เข้าร่วมกระบวนการดำเนินการตามกิจกรรมที่ได้สรุปไว้ในขั้นตอนที่ 1 โดยดำเนินการตามลำดับดังนี้

1) กิจกรรมการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรม ประกอบด้วย

1.1) กิจกรรมผู้นำ 4 ทิศ ดำเนินการโดยผู้ดำเนินกระบวนการอธิบายถึงลักษณะของสัตว์ 4 ประเภทให้ผู้เข้าร่วมกระบวนการได้รับรู้และเข้าใจ จากนั้นผู้เข้าร่วมกระบวนการจับกลุ่มกลุ่มละ 4-5 คน แล้วให้แต่ละคนในกลุ่มเขียนถึงบุคลิกลักษณะของตนเองว่าเหมือนสัตว์ชนิดใด และอภิปรายร่วมกันภายในกลุ่มว่าเปรียบเทียบตนเองเป็นสัตว์ชนิดใด เพราะอะไร เพื่อวิเคราะห์ตนเองว่าตนเองมีบุคลิกและพฤติกรรมในการเป็นผู้นำแบบใด

จากนั้นแต่ละกลุ่มออกมาอภิปรายว่ากลุ่มของตนเองมีผู้นำครบทั้ง 4 ทิศ หรือไม่ พร้อมอภิปรายถึงจุดอ่อน-จุดแข็งของกลุ่มตนเอง โดยมีผู้บันทึกว่าแต่ละคนเป็นแบบไหนบนกระดานเมื่อครบทุกกลุ่มแล้ว จึงอภิปรายร่วมกันทั้งหมดว่าเป็นเช่นนั้นจริงหรือไม่ มีพฤติกรรมใดที่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง และควรจะทำอย่างไรที่จะไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้งอีกต่อไป

1.2) กิจกรรมใครผิด ดำเนินการโดยผู้ดำเนินกระบวนการเล่าเรื่อง “ใครผิด” แล้วให้ผู้เข้าร่วมกระบวนการหาคำตอบจากเรื่องว่าใครผิดมากที่สุด และน้อยที่สุด เพราะเหตุใด จากนั้นให้ร่วมกันถกคิตอบอภิปรายเพื่อหาคำตอบ ซึ่งคำตอบที่ได้จะต่างกันไป ให้มาร่วมกันคิดว่าเพราะเหตุใด

คำตอบถึงต่างกัน แล้วให้ย้อนกลับมามองตนเองเพื่อหาจุดร่วมของแต่ละบุคคลเพื่อปรับเปลี่ยนตนเองที่จะนำไปสู่การระงับความขัดแย้ง

ทั้งนี้ ในการดำเนินกิจกรรม ผู้วิจัยได้ร่วมเป็นผู้ดำเนินกระบวนการ รวมถึงได้เป็นผู้ช่วยกระตุ้นให้ผู้เข้าร่วมกระบวนการแต่ละคน โดยเฉพาะคู่ขัดแย้งได้วิเคราะห์ตนเอง และได้เป็นผู้สังเกตการณ์พฤติกรรมของคู่ขัดแย้งและผู้เข้าร่วมกระบวนการทั้งหมดด้วย

2) กิจกรรมการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนเพื่อการส่งเสริมการทำงานร่วมกัน ประกอบด้วย

2.1) กิจกรรมที่เสริมสร้างการทำงานร่วมกัน 1 กิจกรรมย่อย ได้แก่ กิจกรรมขดลวดแห่งจินตนาการ โดยผู้ดำเนินการแจกกลดสีให้ผู้เข้าร่วมกระบวนการทุกคน คนละ 1 เส้น จากนั้นผู้ดำเนินการกล่าวถึงความสำคัญของจินตนาการ และให้ผู้เข้าร่วมกระบวนการประดิษฐ์ลวดเป็นรูปอะไรก็ได้ จากนั้นให้นำเสนอพร้อมเล่าความหมายให้ผู้เข้าร่วมกระบวนการคนอื่นฟัง

เมื่อเล่าครบทุกคนแล้ว ให้นำลวดของแต่ละคนมารวมกันคิดประดิษฐ์เป็นภาพเดียว และร่วมกันเสนอแนวคิดในการประดิษฐ์ภาพ และร่วมกันสรุปผล

ทั้งนี้ในกิจกรรมนี้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งทุกคนจะได้ร่วมกันคิด ออกแบบ และวางแผนการประดิษฐ์ขดลวดให้เป็นรูปเดียวกัน โดยให้คู่ขัดแย้งเป็นผู้นำไปในการดำเนินกิจกรรม เป็นการวางบทบาทให้คู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่ายทำงานร่วมกัน โดยมีผู้เกี่ยวข้องเป็นผู้สนับสนุนการดำเนินการ ส่งผลให้ทั้งสองฝ่ายได้เรียนรู้ ยอมรับ และปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการทำงานเบื้องต้นร่วมกันก่อนนำไปดำเนินงานภาคปฏิบัติ

2.2) กิจกรรมการดำเนินงานภาคปฏิบัติ 2 กิจกรรมย่อย ได้แก่ กิจกรรมการจัดพื้นที่สร้างสรรค์ในชุมชน และกิจกรรมการผลิตสื่อสร้างสรรค์ “พลังเยาวชน young d

เยาวชนคู่ขัดแย้งร่วมกันวางแผนและร่วมกันเป็นผู้นำในการดำเนินงานทุกขั้นตอน โดยให้แบ่งหน้าที่กันเอง และร่วมกันจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้าร่วมกันเอง โดยมีผู้อื่น ทั้งผู้นำชุมชนและเยาวชนในกลุ่มเป็นผู้คอยสนับสนุนการดำเนินงานเท่านั้น

2.4 การสรุปและวิเคราะห์ข้อมูล

นำข้อมูลที่ได้จากการจัดกิจกรรมมาสร้างบทสรุปและวิเคราะห์ข้อมูลโดยการเปรียบเทียบข้อมูล

ขั้นตอนที่ 3 ขั้นสังเกตผล (Observe)

ในขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่เยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งทุกคน ร่วมกันตรวจสอบการแก้ไขปัญหาจากการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ โดยการสังเกตการณ์ระหว่างและหลังการดำเนินการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม ตรวจสอบผลการ

ปฏิบัติตามข้อตกลง และตรวจสอบความรู้ ทักษะ ทักษะคิดต่อการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ ดังนี้

3.1 การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมระหว่างและหลังการดำเนินการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม เพื่อจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

3.1.1 กลุ่มตัวอย่างในการวิจัย ได้แก่ เยาวชนคู่ขัดแย้ง และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการทุกฝ่าย ได้แก่ คณะทำงานปฏิบัติการวิจัยแบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัย เพื่อนของเยาวชนคู่ขัดแย้ง ผู้ดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนหรือคนกลางในการจัดการความขัดแย้ง

3.1.2 การรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยร่วมกับผู้เข้าร่วมกระบวนการในแต่ละขั้นตอน สังเกตการณ์ในด้านวิธีการในการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน การมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ด้านต่างๆ ของผู้เข้าร่วมกระบวนการในแต่ละขั้นตอน บรรยากาศในการจัดกระบวนการ ปฏิกริยาของผู้เข้าร่วมกระบวนการแต่ละคน เพื่อประเมินวิธีการและการมีส่วนร่วมในการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

3.1.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสังเกตพฤติกรรมเยาวชนคู่ขัดแย้งระหว่างการดำเนินกิจกรรม โดยสังเกตที่ท่า การแสดงออก และพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปต่อเยาวชนคู่ขัดแย้ง โดยการจัดทำประเด็นการสังเกต ประกอบด้วยพฤติกรรม ทั้งการกระทำ คำพูด และสีหน้า ท่าทางในการแสดงออกต่อเยาวชนคู่ขัดแย้งอีกฝ่ายหนึ่ง

3.2 ร่วมกันติดตามว่าเยาวชนคู่ขัดแย้งดำเนินการตามวิธีการที่ตนเองนำเสนอ ภายใต้การส่งเสริมและสนับสนุนของผู้ที่เกี่ยวข้องหรือไม่

3.2.1 กลุ่มตัวอย่างในการวิจัย ได้แก่ เยาวชนคู่ขัดแย้ง และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการทุกฝ่าย ได้แก่ คณะทำงานปฏิบัติการวิจัยแบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัย เพื่อนของเยาวชนคู่ขัดแย้ง ผู้ดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนหรือคนกลางในการจัดการความขัดแย้ง โดยเยาวชนคู่ขัดแย้งเป็นผู้ดำเนินการตามวิธีการจัดการความขัดแย้งที่ตนเองเสนอ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง รวมถึงผู้วิจัย ร่วมกันสังเกตผลการดำเนินการว่าเยาวชนคู่ขัดแย้งได้ปฏิบัติตามวิธีการที่ตนเองนำเสนอ ภายใต้การส่งเสริมและสนับสนุนของผู้ที่เกี่ยวข้องหรือไม่ อย่างไร โดยใช้วิธีการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation) และบันทึกผล

3.2.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบบันทึกการติดตามผลการปฏิบัติตามข้อตกลงของเยาวชนคู่ขัดแย้ง โดยใช้ข้อตกลงที่ได้จากการสนทนากลุ่มเป็นเกณฑ์ในการบันทึกการติดตามผล ว่าเยาวชนคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่ายสามารถปฏิบัติตามข้อตกลงที่ร่วมกันสร้างขึ้นมาในการ

สนทนากลุ่มได้หรือไม่ อย่างไร และมีปัจจัยใดที่ทำให้เยาวชนคู่ขัดแย้งไม่สามารถปฏิบัติตามข้อตกลงได้

3.2.3 การรวบรวมข้อมูล ทำได้โดยการสังเกตการณ์ว่าเยาวชนคู่ขัดแย้งมีการรักษาสัญญาด้วยการปฏิบัติตามข้อตกลงที่ได้ตกลงกันไว้ในขั้นปฏิบัติการหรือไม่ ถ้าหากมีปัญหาเกิดขึ้น และไม่สามารถปฏิบัติตามข้อตกลงได้ ให้ย้อนกลับไปเริ่มกระบวนการในการสนทนากลุ่มอีกครั้ง

3.3 ตรวจสอบความเปลี่ยนแปลงในด้านความสามารถในการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ของเยาวชนคู่ขัดแย้ง ทั้งด้านความรู้ ทักษะ และทัศนคติในการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์

3.3.1 กลุ่มตัวอย่างในการวิจัย ได้แก่ เยาวชนคู่ขัดแย้ง และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการทุกฝ่าย ได้แก่ ผู้นำชุมชนที่เป็นคณะทำงานปฏิบัติการวิจัยแบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัย และเพื่อนของเยาวชนคู่ขัดแย้ง

3.3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

แบบสนทนากลุ่มการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของเยาวชน โดยใช้ประเด็นคำถามแบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview) เพื่อทราบถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับเยาวชนคู่ขัดแย้ง

1) จัดทำข้อคำถามปลายเปิดเกี่ยวกับพฤติกรรมของเยาวชนคู่ขัดแย้งก่อนที่จะดำเนินกระบวนการ และหลังดำเนินกระบวนการ

2) ประเมินคุณภาพแบบสนทนากลุ่มด้านการใช้ภาษา ความเหมาะสมของคำถาม และความสมบูรณ์ของคำถาม โดยผู้ทรงคุณวุฒิด้านภาษานอกกระบวนโรงเรียน จำนวน 2 คน ผู้ทรงคุณวุฒิด้านเยาวชนนอกกระบวนโรงเรียน จำนวน 1 คน ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการวิจัย จำนวน 1 คน และผู้ทรงคุณวุฒิด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ จำนวน 1 คน จากนั้นดำเนินการปรับแก้ไขตามข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิ

3.2.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

1) ในระหว่างการจัดสนทนากลุ่มในขั้นปฏิบัติการ ผู้วิจัยร่วมกับคณะทำงานปฏิบัติการวิจัยแบบมีส่วนร่วมได้ทำการสังเกตการณ์พฤติกรรม ทำที่ การแสดงออกต่อกันระหว่างเยาวชนคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่าย และผู้เข้าร่วมกระบวนการทั้งหมด โดยมีประเด็นในการสังเกตการณ์ที่สำคัญ คือ บรรยากาศในการดำเนินกิจกรรม วิธีการในการดำเนินกิจกรรม และปฏิริยาของผู้เข้าร่วมกระบวนการ และร่วมกันสรุปหลังดำเนินกิจกรรมแต่ละกิจกรรมเสร็จสิ้นทุกครั้ง

2) สัมภาษณ์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการทุกฝ่าย ถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับเยาวชนคู่ขัดแย้ง

3) สัมภาษณ์เยาวชนคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่าย ในด้านความรู้สึกและทัศนคติที่มีต่อคู่ขัดแย้ง รวมถึงความคิดเห็นเกี่ยวกับวิธีการจัดการความขัดแย้งที่ได้ดำเนินการไป

4) จัดการประชุมเพื่อติดตามผล โดยการสนทนาแลกเปลี่ยนผลการจัดการความขัดแย้งระหว่างผู้เกี่ยวข้องทั้งหมด

3.2.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

นำข้อมูลที่รวบรวมได้ไปเปรียบเทียบกับข้อมูลที่ได้ก่อนดำเนินการกระบวนการ เพื่อเปรียบเทียบความเปลี่ยนแปลงด้านความสามารถในการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์

ขั้นตอนที่ 4 การสะท้อนผล (Reflect)

ในขั้นตอนนี้ผู้วิจัยจะร่วมกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อการเปลี่ยนแปลงตนเองของคู่ขัดแย้งทั้งหมด ประกอบไปด้วย ผู้นำชุมชนซึ่งเป็นคณะทำงานในการปฏิบัติการวิจัยแบบมีส่วนร่วม เยาวชนคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่าย ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง เพื่อร่วมกันประเมินผล โดยการถอดบทเรียนร่วมกันเกี่ยวกับการดำเนินการจัดการกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม เพื่อจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด โดยมีดำเนินการดังนี้

4.1 กลุ่มตัวอย่างในการวิจัย ได้แก่ คณะทำงานปฏิบัติการวิจัยแบบมีส่วนร่วม เยาวชนคู่ขัดแย้ง ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการทุกฝ่าย และผู้วิจัย

4.2 เครื่องมือในการวิจัย ได้แก่ ประเด็นการถอดบทเรียน โดยตั้งคำถามเพื่อกระตุ้นให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการได้สะท้อนความคิดที่ได้จากการดำเนินการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัดออกมา ซึ่งมีประเด็นดังนี้ 1) สิ่งที่ได้เรียนรู้จากกระบวนการ ประโยชน์ที่ได้จากกระบวนการ จุดแข็ง-จุดอ่อน ข้อจำกัด และข้อควรปรับปรุงจากกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์

4.3 การรวบรวมข้อมูล

คณะทำงานและผู้วิจัยร่วมกันจัดเวทีเพื่อถอดบทเรียนจากการดำเนินการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม โดยเป็นการร่วมกันประเมินผลเพื่อสะท้อนผลการจัดการกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ระหว่างเยาวชนคู่ขัดแย้ง ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง รวมถึงคณะทำงานที่เป็นผู้นำชุมชน ตามประเด็นดังนี้

- 1) สิ่งที่ได้เรียนรู้จากกระบวนการ
- 2) ประโยชน์ที่ได้รับจากกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

- 3) จุดแข็ง-จุดอ่อนของกระบวนการจัดการศึกษาของระบบโรงเรียน
- 4) ข้อจำกัดของกระบวนการจัดการศึกษาของระบบโรงเรียน
- 5) ข้อควรปรับปรุงในกระบวนการจัดการศึกษาของระบบโรงเรียน

4.4 การสรุปและวิเคราะห์ข้อมูล

หลังจากดำเนินจัดเวทีถอดบทเรียนแล้ว ผู้วิจัยทำการรวบรวมข้อมูล รวมถึงข้อเสนอแนะ และความคิดเห็นต่างๆ ที่ได้จากการสัมภาษณ์ มาสรุปวิเคราะห์ให้ถูกต้องตามประเด็นต่างๆ ที่ได้ตั้ง โจทย์การวิจัยไว้ โดยมีการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการสร้างบทสรุป หากประเด็นใดยังขาดความชัดเจนใน ข้อมูล ผู้วิจัยทำการนัดหมายเพื่อสัมภาษณ์เพิ่มเติมเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ต้องการ เมื่อได้ข้อมูลที่ต้องการ ครบถ้วนแล้ว จึงทำการอภิปรายและสรุปผลการวิจัย

ทั้งนี้ สามารถสรุปวิธีการดำเนินกิจกรรมในระยะที่ 2 ทั้ง 4 ขั้นตอน ที่ใช้ในการพัฒนา กระบวนการจัดการศึกษาของระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ได้ดังตาราง ต่อไปนี้

ตารางที่ 3 สรุปวิธีการดำเนินกิจกรรมที่ใช้ในการพัฒนากระบวนการจัดการศึกษาของระบบ โรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการ จัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

กิจกรรม	กลุ่มเป้าหมาย	วันในการ ดำเนินกิจกรรม	วิธีดำเนินกิจกรรม	ผลที่ได้รับ
ขั้นตอนที่ 1 ชั้นวางแผน				
1.1 การ ชี้แจงการ ดำเนินการ วิจัย	- เยาวชนคู่ ขัดแย้ง - ผู้มีส่วน เกี่ยวข้องกับ ความขัดแย้ง	25 เมษายน 2560	1) ผู้นำชุมชนและผู้วิจัย ได้ร่วมกันชี้แจง วัตถุประสงค์ เป้าหมาย และวิธีการดำเนินการ วิจัย 2) เยาวชนคู่ขัดแย้งและ ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับ ความขัดแย้ง ร่วม	- ความเข้าใจและ การเห็น ความสำคัญของ กระบวนการวิจัย แบบมีส่วนร่วม และพร้อมที่จะ เรียนรู้แบบมีส่วน ร่วม เพื่อจัดการ

กิจกรรม	กลุ่มเป้าหมาย	วันในการ ดำเนินกิจกรรม	วิธีดำเนินกิจกรรม	ผลที่ได้รับ
			อภิปรายแลกเปลี่ยน ความคิดเห็น	ความขัดแย้งเชิง สมานฉันท์
1.2 การ แลกเปลี่ยน เรียนรู้ เกี่ยวกับการ จัดการความ ขัดแย้งเชิง สมานฉันท์	- เยาวชนคู่ ขัดแย้ง - ผู้มีส่วน เกี่ยวข้องกับ ความขัดแย้ง - กลุ่มผู้นำ ชุมชน	25 เมษายน 2560	1) ผู้เข้าร่วมกระบวนการ นำเสนอวิธีการจัดการ ความขัดแย้งเชิง สมานฉันท์ตาม ประสบการณ์ของตนเอง - การค้นคว้าล่วงหน้า ของผู้นำชุมชน - การดูวีดิทัศน์ “การ ไกล่เกลี่ยความขัดแย้ง” - การสืบค้นทาง อินเทอร์เน็ต 2) ผู้เข้าร่วมกระบวนการ อภิปรายกระบวนการ จัดการความขัดแย้งที่ ตนเองเสนอ 3) สรุป	- ความรู้ความ เข้าใจใน กระบวนการ จัดการความ ขัดแย้งเชิง สมานฉันท์ เพื่อ เป็นแนวทางใน การเปลี่ยนแปลง ตนเอง
1.3 การ วิเคราะห์ ปัญหาที่ เกิดขึ้น	- เยาวชนคู่ ขัดแย้ง - ผู้มีส่วน เกี่ยวข้องกับ ความขัดแย้ง	25 เมษายน 2560	1) ผู้ดำเนินการร่วมชี้แจง วัตถุประสงค์ ข้อตกลง ร่วมกัน และวิธีการใน การดำเนินกิจกรรม 2) ดำเนินกิจกรรมโดย แจกกระดาษให้แต่ละคน เขียนปัญหาที่เกิดขึ้นจาก การดำเนินงานร่วมกัน 3) ให้แต่ละคนจัดลำดับ ความสำคัญของปัญหาที่	- เยาวชนคู่ ขัดแย้งและผู้มี ส่วนเกี่ยวข้องได้ ทบทวนและ ตระหนัก (เห็น โทษ) ถึงปัญหาที่ เกิดขึ้น - เยาวชนคู่ขัดแย้ง มองเห็น ประโยชน์ในการ

กิจกรรม	กลุ่มเป้าหมาย	วันในการ ดำเนินกิจกรรม	วิธีดำเนินกิจกรรม	ผลที่ได้รับ
			<p>เกิดขึ้น โดยใช้กิจกรรม “ชั้นของหัวหอม”</p> <p>4) ผู้ดำเนินกิจกรรม ดำเนินการจับคู่ผู้เข้าร่วม กระบวนการ เพื่อให้ แลกเปลี่ยนปัญหาที่ เกิดขึ้น โดยจัดให้เยาวชน คู่ซัดแย้งคู่กัน</p> <p>5) ดำเนินการรวมกลุ่ม การแลกเปลี่ยนปัญหา จาก 2 คน เป็น 4 คน เป็น 6 คน ...จนครบเป็น วงใหญ่</p> <p>6) ร่วมกันสรุปและ จัดลำดับความสำคัญของ ปัญหาที่เกิดขึ้น</p> <p>7) อภิปรายถึงผลกระทบ ของปัญหาที่เกิดขึ้น</p> <p>8) ร่วมกันสรุปผลกระทบ ของปัญหาที่เกิดขึ้น</p> <p>9) เยาวชนคู่ซัดแย้งและ ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทำการ ตกลง เข้าร่วม กระบวนการ จัด การศึกษานอกระบบ โรงเรียน เพื่อ เปลี่ยนแปลงตนเองของ คู่ซัดแย้ง</p>	<p>เปลี่ยนแปลง ตนเอง</p> <p>- ผู้ มี ส่วน เกี่ยวข้องมองเห็น ประโยชน์ในการ ร่วมสร้าง การ เปลี่ยนแปลงของ คู่ซัดแย้ง</p> <p>- ความต้องการ เข้า ร่วม กระบวนการจัด การศึกษานอก ระบบโรงเรียน เพื่อเปลี่ยนแปลง ตนเอง</p>

กิจกรรม	กลุ่มเป้าหมาย	วันในการ ดำเนินกิจกรรม	วิธีดำเนินกิจกรรม	ผลที่ได้รับ
1.4 การ แลกเปลี่ยน เรียนรู้ ประวัติและ รายละเอียด ความขัดแย้ง ที่เกิดขึ้น	- เยาวชนคู่ ขัดแย้ง	25 เมษายน 2560	1) สนทนากลุ่มเพื่อ สำรวจภูมิหลังของคู่ ขัดแย้ง 2) สนทนากลุ่มเพื่อ สำรวจรายละเอียดความ ขัดแย้งที่เกิดขึ้น	- ได้เรียนรู้ภูมิหลัง ของเยาวชนคู่ ขัดแย้ง - ได้เรียนรู้ รายละเอียดความ ขัดแย้งที่เกิดขึ้น - ปัจจัยที่ส่งผลต่อ พฤติกรรมและ ความขัดแย้ง
1.5 การ วิเคราะห์ สาเหตุของ ความขัดแย้ง	- เยาวชนคู่ ขัดแย้ง - ผู้มีส่วน เกี่ยวข้องกับ ความขัดแย้ง - ผู้นำชุมชน	29 เมษายน 2560	1) เยาวชนคู่ขัดแย้ง วิเคราะห์สาเหตุของ ปัญหาที่เกิดขึ้น โดยใช้ วงกลมหัวหอม 2) เยาวชนคู่ขัดแย้งและ ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง อภิปรายถึงสาเหตุของ ปัญหาที่เกิดขึ้น 3) ร่วมกันจัดลำดับ ความสำคัญของสาเหตุ ดังกล่าว	- ทราบสาเหตุ ของปัญหาที่ เกิดขึ้นด้วยตนเอง - ได้แนวทางใน การวางแผน กิจกรรมการจัด การศึกษานอก ระบบโรงเรียน เพื่อแก้ไขปัญหา ความขัดแย้ง
1.6 การหาวิธีการแก้ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น				
1.6.1 การ สร้าง ข้อตกลงใน การเรียนรู้ เพื่อ เปลี่ยนแปลง	- เยาวชนคู่ ขัดแย้ง - ผู้มีส่วน เกี่ยวข้องกับ ความขัดแย้ง - ผู้นำชุมชน	29 เมษายน 2560	1) ร่วมกันนำเสนอ ข้อตกลงในการเรียนรู้ เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง ที่นำไปสู่จัดการความ ขัดแย้งที่เกิดขึ้น 2) สรุปข้อตกลง	- เยาวชนคู่ ขัดแย้งได้ ข้อตกลงและข้อ ปฏิบัติเพื่อการ เปลี่ยนแปลง ตนเอง ที่นำไปสู่

กิจกรรม	กลุ่มเป้าหมาย	วันในการ ดำเนินกิจกรรม	วิธีดำเนินกิจกรรม	ผลที่ได้รับ
ตนเอง ร่วมกัน				การจัดการความ ขัดแย้งที่เกิดขึ้น
1.6.2 การ กำหนด กิจกรรมใน การจัด การศึกษา นอกระบบ โรงเรียน เพื่อปฏิบัติ ตาม ข้อตกลง	- เยาวชนคู่ ขัดแย้ง - ผู้มีส่วน เกี่ยวข้องกับ ความขัดแย้ง - ผู้นำชุมชน	7 พฤษภาคม 2560	1) นำข้อตกลงในการ เรียนรู้ร่วมกัน มาแปลง เป็นเป้าหมายเพื่อ กำหนดกิจกรรมในการ เรียนรู้เพื่อปฏิบัติตาม ข้อตกลง 2) สนทนากลุ่มเพื่อ ร่วมกันคิดกิจกรรมเพื่อ ดำเนินการให้ไปสู่ เป้าหมายที่ตั้งไว้ 3) สรุปกิจกรรม 4) แบ่งหน้าที่ และทำ การนัดหมายเพื่อดำเนิน กิจกรรม	ได้กิจกรรม การศึกษานอก ระบบโรงเรียน เพื่อปฏิบัติตาม ข้อตกลง ที่ นำไปสู่การจัดการ ความขัดแย้งที่ เกิดขึ้น
ขั้นตอนที่ 2 ขั้นปฏิบัติการ				
2.1 กิจกรรม เพื่อการ เปลี่ยนแปลง ทัศนคติและ พฤติกรรม - กิจกรรม “ใครผิด” - กิจกรรม “ผู้นำ 4 ทิศ”	- เยาวชนคู่ ขัดแย้ง - ผู้มีส่วน เกี่ยวข้องกับ ความขัดแย้ง - ผู้นำชุมชน	25 มิถุนายน 2560	1) ดำเนินกิจกรรมตามที่ ได้ร่วมกันกำหนดขึ้นใน ขั้นตอนที่ 1 2) นำเสนอการวิเคราะห์ ตนเองสู่กลุ่ม 3) ร่วมกันหาจุดร่วมของ แต่ละบุคคล เพื่อ ปรับเปลี่ยนตนเอง 4) สรุปกิจกรรม	- การทบทวน ทัศนคติและ พฤติกรรมของ ตนเอง - การรับรู้ทัศนคติ ความคิดเห็น และ พฤติกรรมของ ผู้อื่น - การ เปลี่ยนแปลง ทัศนคติและ

กิจกรรม	กลุ่มเป้าหมาย	วันในการ ดำเนินกิจกรรม	วิธีดำเนินกิจกรรม	ผลที่ได้รับ
				พฤติกรรมของคู่ ขัดแย้ง
2.2 กิจกรรม การส่งเสริม การทำงาน ร่วมกัน - กิจกรรม “ขดลวด แห่ง จินตนาการ ” - กิจกรรม “การจัด พื้นที่ สร้างสรรค์ ในชุมชน” - กิจกรรม “ผลิตสื่อ พลัง เยาวชน”	- เยาวชนคู่ ขัดแย้ง - ผู้มีส่วน เกี่ยวข้องกับ ความขัดแย้ง - ผู้นำชุมชน	กิจกรรมขดลวด แห่งจินตนาการ: 25 มิถุนายน 2560 กิจกรรม “การ จัดพื้นที่ สร้างสรรค์ใน ชุมชน”: 29 กรกฎาคม 2560 กิจกรรม “ผลิต สื่อ พลัง เยาวชน”: 31 กรกฎาคม 2560	1) ดำเนินกิจกรรมตามที่ ได้ร่วมกันกำหนดขึ้นใน ขั้นตอนที่ 1 2) สรุปกิจกรรม	- การทบทวน วิธีการดำเนินงาน ที่ผ่านมาของ ตนเอง - การเข้าใจและ ตระหนักถึง ความสำคัญของ พลังกลุ่ม ในการ ทำงานร่วมกัน - การ เปลี่ยนแปลง วิธีการทำงาน ร่วมกันของ เยาวชนคู่ขัดแย้ง
ขั้นตอนที่ 3 การสังเกตผล				
3.1 การ สังเกตการณ์ แบบมีส่วน ร่วมในการ ดำเนิน กระบวนการ จัด	- เยาวชนคู่ ขัดแย้ง - ผู้มีส่วน เกี่ยวข้องกับ ความขัดแย้ง - ผู้นำชุมชน - ผู้วิจัย	ตลอดการ ดำเนิน กระบวนการจัด การศึกษานอก ระบบโรงเรียน ซึ่งเป็นระยะที่ 2 ของการวิจัย	1) ร่วมกันสังเกตการณ์ บรรยากาศ การมีส่วน ร่วม และปฏิกิริยาของ ทุกคน จากกิจกรรมการ จัดการศึกษานอกระบบ โรงเรียนที่ร่วมกัน ดำเนินการทุกกิจกรรม	ทราบพฤติกรรม ของเยาวชนคู่ ขัดแย้งและผู้มี ส่วนเกี่ยวข้องใน การร่วม กระบวนการจัด

กิจกรรม	กลุ่มเป้าหมาย	วันในการ ดำเนินกิจกรรม	วิธีดำเนินกิจกรรม	ผลที่ได้รับ
การศึกษา นอกระบบ โรงเรียน		จำนวน 4 ครั้ง และสนทนา กลุ่มเพื่อสรุป วันที่ 26 สิงหาคม 2560	2) บันทึกผล 3) สรุปพร้อมกัน	การศึกษานอก ระบบโรงเรียน
3.2 การ สังเกตการณ์ แบบมีส่วน ร่วมหลัง ดำเนิน กระบวนการ จัด การศึกษา นอกระบบ โรงเรียน	- เยาวชนคู่ ขัดแย้ง - ผู้มีส่วน เกี่ยวข้องกับ ความขัดแย้ง - ผู้นำชุมชน - ผู้วิจัย	- ร่วมกัน ดำเนินการ สังเกตการณ์ใน วันที่ 14 กรกฎาคม 2560 และ 26 สิงหาคม 2560 - ผู้วิจัย สังเกตการณ์ใน การดำเนิน กิจกรรมใน ชุมชนของ เยาวชนคู่ ขัดแย้งเพิ่มเติม อีก 2 ครั้ง	1) ร่วมกันสังเกตการณ์ พฤติกรรมของเยาวชนคู่ ขัดแย้ง 2) บันทึกผล 3) สรุปพร้อมกัน	ทราบการ เปลี่ยนแปลง พฤติกรรมของ เยาวชนคู่ขัดแย้ง
3.3 การ ตรวจสอบ ผลการแก้ไข ปัญหาจาก การจัดการ ความขัดแย้ง	- เยาวชนคู่ ขัดแย้ง - ผู้มีส่วน เกี่ยวข้องกับ ความขัดแย้ง - ผู้นำชุมชน - ผู้วิจัย	26 สิงหาคม 2560	จัดสนทนากลุ่มเพื่อ ร่วมกันตรวจสอบการ ปฏิบัติตามข้อตกลง รวมถึงความรู้ ทักษะ และทัศนคติที่มีต่อการ จัดการความขัดแย้งเชิง สมานฉันท์	- ทราบผลการ ปฏิบัติตาม ข้อตกลงที่ได้ให้ไว้ ร่วมกัน - ทราบ ความสามารถ ด้านความรู้ ทักษะ ทัศนคติที่

กิจกรรม	กลุ่มเป้าหมาย	วันในการ ดำเนินกิจกรรม	วิธีดำเนินกิจกรรม	ผลที่ได้รับ
				เปลี่ยนแปลงไป หลังจากเข้าร่วม กระบวนการจัด การศึกษานอก ระบบโรงเรียน เพื่อจัดการความ ขัดแย้งที่เกิดขึ้น
ขั้นตอนที่ 4 การสะท้อนผล				
การถอด บทเรียนจาก การดำเนิน กระบวนการ จัด การศึกษา นอกระบบ โรงเรียน	- เยาวชนคู่ ขัดแย้ง - ผู้มีส่วน เกี่ยวข้องกับ ความขัดแย้ง - ผู้นำชุมชน - ผู้วิจัย	14 กรกฎาคม 2560	สนทนากลุ่มเพื่อถอด บทเรียนในแต่ละ ประเด็นของการจัด การศึกษานอกระบบ โรงเรียน	- การทบทวนสิ่งที่ ได้ จาก กระบวนการ เพื่อ นำไปปรับปรุงใน การ ดำ เนิน กระบวนการจัด การศึกษานอก ระบบโรงเรียน เพื่อจัดการความ ขัดแย้ง ครั้งต่อไป

หลังจากการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมทั้ง 4 ขั้นตอนแล้ว ผู้วิจัยสรุป
วิเคราะห์ และสังเคราะห์ผลจากการจัดกระบวนการ ออกมาเป็นกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบ
โรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความ
ขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ซึ่งมีองค์ประกอบดังนี้

1. ความเชื่อพื้นฐานของกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดย
ใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับ
เยาวชนในชุมชนแออัด

2. แนวคิดของกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

3. หลักการที่ใช้ในการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

4. ปัจจัยในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัดไปใช้

5. เงื่อนไขในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัดไปใช้

6. สิ่งที่ทำให้กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ประสบความสำเร็จ

7. กระบวนการและองค์ประกอบของการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

ทั้งนี้ ในการวิเคราะห์ข้อมูล จะเป็นการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ใน 3 ลักษณะ คือ การตีความข้อมูล (Interpretation) การเปรียบเทียบข้อมูล (Constant Comparison) และการสังเคราะห์ข้อมูล (Data Synthesis) สำหรับการเชื่อมโยงให้เป็นแบบแผนกระบวนการทางความคิด และสร้างเป็นแนวคิดสรุป (Conceptualization)

ข้อมูลที่ได้จากการค้นคว้าเอกสาร การสัมภาษณ์ ใช้การวิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนา จากถ้อยคำการสัมภาษณ์ที่กลุ่มตัวอย่างแสดงความคิดเห็น แล้วนำมาตีความแบบสังเคราะห์ วิเคราะห์ แล้วจึงทำการสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (Induction Analysis) อภิปรายถึงข้อเท็จจริงที่ค้นพบตามสภาพการณ์และปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น

ข้อมูลที่ได้จากการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและการสนทนากลุ่ม ใช้การวิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนา

ระยะที่ 3 นำเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

1) กลุ่มตัวอย่างในการวิจัย ได้แก่ ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษานอกระบบโรงเรียน ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ ผู้ทรงคุณวุฒิด้านนโยบาย และผู้นำชุมชนที่เข้าร่วมกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมจากชุมชนวัดอัมพวาและชุมชนวัดโพธิ์เรียง รวมทั้งสิ้นจำนวน 10 ท่าน (ดังรายชื่อในภาคผนวก ง.) โดยยึดหลักการสุ่มตัวอย่างแบบมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ได้กลุ่มตัวอย่างที่มีลักษณะพิเศษสอดคล้องกับปัญหาหรือความต้องการของผู้วิจัย (ดวงกมล ไตรวิจิตรคุณ, 2545) และผู้วิจัยกำหนดเกณฑ์การพิจารณาการคัดเลือกผู้ทรงคุณวุฒิโดยพิจารณาคุณสมบัติเป็นสำคัญ กล่าวคือ เป็นผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญและประสบการณ์ด้านการศึกษานอกระบบโรงเรียน ด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ หรือด้านการกำหนดนโยบาย โดยทำงานอยู่ในด้านดังกล่าวอย่างน้อย 2 ปี

2) เครื่องมือการวิจัย ได้แก่ แบบสนทนากลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษานอกระบบโรงเรียนและผู้ทรงคุณวุฒิด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์เกี่ยวกับข้อเสนอแนะด้านนโยบายในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ไปใช้ โดยใช้แบบสนทนากลุ่มแบบมีโครงสร้าง

3) การรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล

3.1) จัดสนทนากลุ่มระหว่างผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่ได้ดำเนินการพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด เพื่อนำเสนอข้อเสนอเชิงนโยบายในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ไปใช้

3.2) ผู้วิจัยวิเคราะห์ปัจจัย เงื่อนไขในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ไปใช้

3.3) ผู้วิจัยนำข้อเสนอที่ได้จากข้อ 3.1) และข้อมูลปัจจัย เงื่อนไขที่ได้จากข้อ 3.2) มาวิเคราะห์และสังเคราะห์ เพื่อร่างนโยบายในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ไปใช้

3.4) ผู้วิจัยประสานงานและส่งหนังสือเชิญผู้ทรงคุณวุฒิทั้งหมด 10 ท่าน เข้าร่วมการสนทนากลุ่ม เพื่อวิพากษ์ร่างนโยบายในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ไปใช้

3.5) ผู้วิจัยทำการสรุปประเด็นข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่ผู้ทรงคุณวุฒินำเสนอ แล้วนำไปปรับปรุงร่างข้อเสนอเชิงนโยบายในประเด็นที่ขาดหายไป

บทที่ 4 ผลการศึกษา

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด” ผู้วิจัยจะเสนอผลการวิจัยเป็น 3 ระยะ เพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัยตามลำดับ ดังนี้

ระยะที่ 1 ผลการเตรียมความพร้อมก่อนลงนามปฏิบัติการวิจัย ประกอบด้วยผลของกิจกรรม 2 กิจกรรม ได้แก่

1. ผลการคัดเลือกชุมชนที่จะศึกษา
2. ผลการเตรียมความพร้อมลงนามปฏิบัติการวิจัย
 - 2.1 ผลการสำรวจความต้องการของชุมชน
 - 2.2 ผลการกำหนดคู่ขัดแย้งในชุมชน
 - 2.3 ผลการกำหนดผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง
 - 2.4 ผลการกำหนดกิจกรรมเพื่อสำรวจความต้องการของคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง

ระยะที่ 2 ผลของกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ประกอบด้วยผลของกิจกรรม 4 ขั้นตอน ตามการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) ได้แก่ ขั้นตอนการวางแผน (Plan) ขั้นตอนการปฏิบัติการ (Action) ขั้นตอนการสังเกตผล (Observe) และขั้นตอนการสะท้อนผล (Reflect) ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ขั้นวางแผน ได้แก่ การสำรวจความต้องการของคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง การสะท้อนความคิดและอภิปรายเกี่ยวกับสาเหตุของปัญหาและวิธีการแก้ปัญหาคความขัดแย้ง ประกอบด้วย

- 1.1 ผลการชี้แจงการดำเนินการวิจัย
- 1.2 ผลการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์
- 1.3 ผลการวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้น
- 1.4 ผลการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประวัติและรายละเอียดความขัดแย้งที่เกิดขึ้น
- 1.5 การวิเคราะห์สาเหตุของความขัดแย้ง
- 1.6 การหาวิธีการแก้ปัญหาคความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

ขั้นตอนที่ 2 ขั้นปฏิบัติการ ได้แก่ การเลือกวิธีการแก้ปัญหาความขัดแย้ง และการดำเนินกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อจัดการความขัดแย้ง ประกอบด้วย

2.1 ผลกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรม

2.2 ผลกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อส่งเสริมการทำงานร่วมกัน

ขั้นตอนที่ 3 ขั้นสังเกตผล ได้แก่ การสังเกตการณ์ในการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน และการตรวจสอบผลการแก้ไขปัญหาจากการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์

ขั้นตอนที่ 4 ขั้นสะท้อนผล ได้แก่ การถอดบทเรียนร่วมกัน เพื่อสะท้อนผลการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ประกอบด้วย

4.1 สิ่งที่ได้เรียนรู้จากกระบวนการ

4.2 ประโยชน์ที่ได้รับจากกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

4.3 จุดแข็ง-จุดอ่อนของกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

4.4 ข้อจำกัดของกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

4.5 ข้อควรปรับปรุงในกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

หลังจากนำเสนอผลของการวิจัยตาม 4 ขั้นตอน นี้แล้ว ผู้วิจัยได้วิเคราะห์และสังเคราะห์ผลจากการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน และสามารถสรุปเป็นกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ได้ดังนี้

1. ความเชื่อพื้นฐานของกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

2. แนวคิดของกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

3. หลักการที่ใช้ในการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

4. ปัจจัยในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ไปใช้

5. เงื่อนไขในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ไปใช้

6. สิ่งที่ทำให้กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ประสบความสำเร็จ

7. กระบวนการและองค์ประกอบของการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

ระยะที่ 3 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ไปใช้

ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ระยะที่ 1 ผลการเตรียมความพร้อมก่อนลงนามปฏิบัติการวิจัย

ในการเตรียมความพร้อมก่อนลงนามปฏิบัติการวิจัย เพื่อพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ผู้วิจัยได้ดำเนินการคัดเลือกชุมชนที่จะศึกษา และเตรียมความพร้อมลงนามปฏิบัติการวิจัย ซึ่งได้ผลดังต่อไปนี้ในระยะนี้

1. ผลการคัดเลือกชุมชนที่จะศึกษา

ในการคัดเลือกชุมชนแออัดที่เป็นกรณีศึกษาของการวิจัย เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ผู้วิจัยได้ติดต่อประสานงานกับมูลนิธิเพื่อนเยาวชนเพื่อการพัฒนา พบว่าชุมชนวัดอัมพวาและชุมชนวัดโพธิ์เรียงเป็นชุมชนแออัดที่มีพื้นที่ติดกัน และเยาวชนของสองชุมชนนี้มีความขัดแย้งกัน

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาข้อมูลพื้นฐานและบริบทชุมชนวัดอัมพวาและชุมชนวัดโพธิ์เรียง แขวงบ้านช่างหล่อ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร เพื่อประกอบการคัดเลือกเป็นชุมชนกรณีศึกษา โดยจากการสำรวจและศึกษาข้อมูลชุมชนและบริบทของชุมชนทั้งชุมชนวัดอัมพวาและชุมชนวัดโพธิ์เรียง ผู้วิจัยจะนำเสนอผลการวิจัยตามแนวคิดการศึกษาชุมชน ซึ่งจะแบ่งเป็น 1) ข้อมูลและบริบทชุมชนวัดอัมพวา และ 2) ข้อมูลและบริบทชุมชนวัดโพธิ์เรียง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.1 ข้อมูลและบริบทชุมชนวัดอัมพวา

1.1.1 ที่ตั้งชุมชน

ชุมชนวัดอัมพวา ตั้งอยู่ที่ซอยวัดอัมพวา จรัญสนิทวงศ์ 22 ถนนอิสรภาพ แขวงบ้านช่างหล่อ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ได้จัดตั้งเป็นชุมชนแออัด ตามระเบียบกรุงเทพมหานครว่าด้วยการรวมการชุมชน พ.ศ.2534 เมื่อวันที่ 17 กรกฎาคม พ.ศ.2535 มีพื้นที่ประมาณ 20 ไร่ มีจำนวนบ้าน 1,248 หลังคาเรือน ซึ่งที่ดินถึงร้อยละ 80 เป็นกรรมสิทธิ์ของวัดและเอกชน ส่วนอีกร้อยละ 20 เป็นที่ดินส่วนตัว โดยมีอาณาเขตติดต่อกับสถานที่ต่างๆ (กองนโยบายและแผนงาน สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร, 2555) ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับ วัดดงมูลเหล็ก

ทิศใต้ ติดต่อกับ วัดคลองทรงเทวดา และชุมชนวัดโพธิ์เรียง

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ กรมการขนส่งทหารเรือและโรงเรียนชินโรส ถนนอิสรภาพ

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ ถนนจรัญสนิทวงศ์

1.1.2 สถานที่สำคัญ/ แหล่งเรียนรู้ของชุมชน

แหล่งเรียนรู้ของชุมชนวัดอัมพวาส่วนใหญ่อยู่ในวัดอัมพวาซึ่งตั้งอยู่ในชุมชน ซึ่งจากการสัมภาษณ์และสังเกตการณ์ พบว่า วัดอัมพวามีบทบาทต่อชุมชนวัดอัมพวาเป็นอย่างมาก ซึ่งคนในชุมชนให้ความสำคัญกับวัด และยังได้นำชื่อวัดมาตั้งเป็นชื่อชุมชนและชื่อโรงเรียน ตลอดจนมีการประกอบกิจกรรมในวัดอยู่เป็นประจำ ซึ่งนอกจากจะเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาแล้วยังเป็นการขอใช้พื้นที่ ห้องประชุม ศาลาวัดในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน เช่น กิจกรรมค่าย เครือข่ายเยาวชนบางกอกนี้...ดีจัง ซึ่งเป็นการจัดกิจกรรมให้เยาวชนในชุมชนและเยาวชนในชุมชนแออัดซึ่งเป็นเครือข่าย รวมถึงที่ทำการคณะกรรมการชุมชนยังตั้งอยู่ในวัดด้วย นอกจากนี้ภายในชุมชนยังมีโรงเรียนวัดอัมพวาที่จัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในกับเด็กในชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียง ซึ่งมีแหล่งเรียนรู้อื่นๆ อยู่ภายในโรงเรียน ได้แก่ ศูนย์เยาวชนวัดอัมพวา ชมรมผู้สูงอายุ ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กก่อนวัยเรียน บ้านหนังสือชุมชนวัดอัมพวา

สำหรับกระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชน แบ่งได้เป็น 2 ประเภท กล่าวคือ

(1) การเรียนรู้ที่เป็นทางการ ซึ่งเป็นการศึกษาในระบบโรงเรียน โดยในชุมชนมีโรงเรียนวัดอัมพวาซึ่งเปิดสอนตั้งแต่ระดับอนุบาลถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 มีครู เจ้าหน้าที่ และพี่เลี้ยงให้การอบรมทางด้านวิชาการเป็นหลัก พร้อมทั้งสอดแทรกคุณธรรม จริยธรรม โดยมีกำหนดระยะเวลาเรียนในวันจันทร์-วันศุกร์

(2) การเรียนรู้ที่ไม่เป็นทางการ ในที่นี้หมายถึง การพัฒนาศักยภาพของเยาวชนในชุมชนอย่างต่อเนื่อง โดยเครือข่ายเยาวชนบางกอกนี้...ดีจัง เช่น การจัดค่ายจัดค่ายพัฒนาศักยภาพเยาวชนแกนนำเครือข่ายเยาวชนบางกอกนี้...ดีจัง เพื่อพัฒนาศักยภาพเยาวชนแกนนำให้เกิดความ

ภูมิใจในท้องถิ่นและเข้าใจในเรื่องการทำพื้นที่ชุมชน 3 ดี บางกอกนี้...ดีจัง รวมถึงพัฒนาให้เยาวชนได้เกิดทักษะทั้งการผลิตสื่อประชาสัมพันธ์ เก็บข้อมูลทั้งภาพนิ่งและภาพเคลื่อนไหว และผลิตสื่อเพื่อสามารถถ่ายทอดและสื่อสารเรื่องราวในชุมชนได้ และเข้ามาร่วมขับเคลื่อนการจัดการและกระบวนการสร้างพื้นที่ ชุมชน 3 ดี บางกอกนี้...ดีจัง

ทั้งนี้ กระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวได้อาศัยแหล่งเรียนรู้ที่เป็นบุคคล ได้แก่ เจ้าอาวาสวัดอัมพวา ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน คณะกรรมการชุมชน ตลอดจนหน่วยงานภายนอก เช่น มูลนิธิเพื่อนเยาวชนเพื่อการพัฒนา มาให้ความรู้ด้านกระบวนการจัดกิจกรรมเยาวชนกับสมาชิกในชุมชน รวมถึงวิทยากรภายนอกที่เข้ามาให้ความรู้แก่คนในชุมชน เช่น อาสาสมัครจากลานกีฬาของสำนักงานเขต บางกอกน้อยที่เข้ามาจัดการอบรมค่ายเยาวชนคุณรู้ร้อน โดยทำกิจกรรมต่างๆ กับเด็กและเยาวชน เช่น สอนคอมพิวเตอร์ ศิลปะ ดนตรี กีฬา เป็นต้น ฯลฯ

อย่างไรก็ตาม สมาชิกในชุมชนเห็นความจำเป็นและความสำคัญของการเรียนรู้ที่เป็นทางการและการเรียนรู้ที่ไม่เป็นทางการ เนื่องจากกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นทางการเป็นการพัฒนาเด็กวัยเรียน นำไปสู่พัฒนาการทางด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา สำหรับเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิต ส่วนกระบวนการเรียนรู้ที่ไม่เป็นทางการเป็นการพัฒนาเยาวชนและผู้ใหญ่ในชุมชนให้ได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นของตนเอง สามารถนำความรู้ไปพัฒนาตนเองและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ นำไปสู่การมีทักษะในการดำเนินชีวิตที่ดีและชุมชนที่สงบสุข ปลอดภัย

“การทำกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน ทำให้ได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน เพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น” (มือบ, 10 เมษายน 2560)

“อยากรู้อะไร อยากรู้อะไร ก็คิด สรุปร่วมกัน ก็เป็นไปตามความต้องการของเขา ทำให้อยากมาทำร่วมกัน โดยไม่ต้องบังคับ”

(คุณสุรนาถ แป้นประเสริฐ (ต้น), 10 เมษายน 2560)

1.1.3 พื้นที่เสี่ยง

ในชุมชนอัมพวามีจุดเสี่ยงที่พบ ได้แก่ 1) ตรอกช่างทอง เป็นพื้นที่แหล่งมั่วสุมเรื่องยาเสพติด 2) ซอยสุริยาและซอยรัตนศรีสังข์ มีพื้นที่สกปรก 3) พื้นที่หลังเขื่อน เป็นพื้นที่รกร้าง ปลอดภัย รวมถึงเป็นที่รวมกลุ่มของวัยรุ่นทั้งภายในและภายนอกชุมชน มักจะมีเหตุทะเลาะวิวาทกันระหว่างวัยรุ่นภายในและภายนอกชุมชนเป็นประจำ

1.1.4 ข้อมูลพื้นฐานของประชากร

ชุมชนวัดอัมพวามีประชากรจำนวน 6,690 คน แบ่งเป็น ชาย 2,202 คน หญิง 2,488 คน เด็ก 2,000 คน มีจำนวนครัวเรือน 1,496 ครัวเรือน ประชากรส่วนใหญ่เป็นประชากรที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่นมาตั้งแต่ดั้งเดิม ทั้งเป็นคนไทยแท้และคนไทยเชื้อสายจีน และมีบางส่วนเป็นประชากรจาก

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่เข้ามาเช่าที่พักอาศัยเพื่อประกอบอาชีพในเขตกรุงเทพมหานครและพื้นที่ใกล้เคียง ซึ่งประชากรส่วนใหญ่จบการศึกษาภาคบังคับ (มัธยมศึกษาปีที่ 3) จากโรงเรียนมัธยมวัดอัมพวา และส่วนใหญ่ประกอบอาชีพค้าขาย ได้แก่ การเปิดร้านขายของชำ แผงลอยขายสินค้า เปิดร้านประกอบและขายโลงศพ ฯลฯ รวมถึงมีการสนับสนุนเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อการประกอบอาชีพ ได้แก่ การทำขนมไทย เช่น ทองหยิบ ทองหยอด ฝอยทอง ขนมชั้น ขนมวุ้น ข้าวเหนียวสังขยา ขนมหม้อแกง เป็นต้น

1.1.5 พฤติกรรม/ การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน

ในชุมชนมีหน่วยงานต่างๆ ที่ทำหน้าที่บริหารงานชุมชน ได้แก่ คณะกรรมการชุมชน (คณะศิษย์หลวงปู่แป้น) การช่วยเหลือประชาชนในด้านต่างๆ เช่น อาสาสมัครสาธารณสุขประจำชุมชน กอบทุนฌาปนกิจ โดยประชาชนในชุมชนให้ความร่วมมือในการดำเนินงานด้านต่างๆ เป็นอย่างดี ในขณะที่เดียวกันหน่วยงานเหล่านี้ เมื่อพบว่าประชาชนในชุมชนพบปัญหาหรือมีความต้องการขอความช่วยเหลือ ก็จะนำเข้าที่ประชุมและหาทางให้ความช่วยเหลือต่อไป โดยอาจส่งเรื่องไปให้กับทางเขตเพื่อขอความช่วยเหลือ รวมถึงมีอาสาสมัครช่วยเหลือชุมชนด้านสุขภาพ ที่ให้ความร่วมมือในการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ที่ชุมชนจัดขึ้นเป็นอย่างดี

สมาชิกในชุมชนร่วมกับผู้นำชุมชนในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ เป็นอย่างดี โดยผู้นำชุมชนเป็นผู้สนับสนุนการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน รวมถึงการร่วมมือกับชุมชนวัดโพธิ์เรียงในการดำเนินกิจกรรมเพื่อพัฒนาชุมชน เช่น การจัดเวทีชุมชน แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับสมาชิกในชุมชนเพื่อจัดการปัญหาต่างๆ ในชุมชน โดยเฉพาะกิจกรรมการพัฒนาเยาวชนในชุมชน เนื่องจากเห็นว่าการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง จึงต้องพัฒนาคนให้มีการสืบต่อการดำเนินงาน

“เราต้องสนับสนุนเด็กๆ ให้น้องๆ หนึ่ง เขามาแทนเราได้”

(คุณรังสรรค์ ชื่นประเสริฐ (ลุงตี), 10 เมษายน 2560)

“พอชาวบ้านเห็นว่าเราทำกิจกรรม เห็นบ่อยๆ เข้า ก็ออกมาช่วยเหลือ เริ่มจากนำน้ำ นำขนมมาให้ แล้วค่อยๆ เข้ามาร่วมทำเวที”

(ลุงหน่วย, 10 เมษายน 2560)

ทั้งนี้ การร่วมมือกันของสมาชิกในชุมชนในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน นั้นเนื่องมาจากการเห็นความสำคัญในการพัฒนาชุมชนให้น่าอยู่และปราศจากจุดเสี่ยงอันตรายต่างๆ ในชุมชน โดยสมาชิกในชุมชนมีความคิดเห็นและความเชื่อคล้ายๆ กันว่า หากต่างคนต่างร่วมมือกันคนละเล็กละน้อย ก็จะทำให้ชุมชนน่าอยู่ ซึ่งจะส่งผลต่อความเป็นอยู่ที่ดีของตนเองด้วย

“ก็ถ้าชุมชนดี สะอาด สวยงาม ปลอดภัย ไม่มีปัญหาหลักวังชิงปล้น ก็จะทำให้วิถีชีวิตเราดีไปด้วย ไม่ต้องคอยมานั่งเป็นกังวลว่าใครจะมาทำอะไรเราเมื่อไร”

(คุณรังสรรค์ ชื่นประเสริฐ (ลุงดี), 10 เมษายน 2560)

1.1.6 ความขัดแย้งของเยาวชนในชุมชน

ชุมชนวัดอัมพวา ซึ่งมีพื้นที่ต่อเนื่องกับชุมชนโพธิ์เรียง ทำให้เยาวชนในชุมชนประสบปัญหาหาเสพติดและปัญหาแอลกอฮอล์สืบเนื่องต่อกันมา ซึ่งปัญหาดังกล่าวทำให้เกิดปัญหาอาชญากรรมและการทะเลาะวิวาทที่ก่อขึ้นโดยเยาวชนเช่นกัน ทั้งความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชนวัดอัมพวาเอง ขัดแย้งกับเยาวชนในชุมชนวัดโพธิ์เรียง และชุมชนอื่นๆ

นอกจากนี้เยาวชนในชุมชนวัดอัมพวามีการดำเนินกิจกรรมร่วมกันระหว่างเยาวชนในชุมชนของตนเอง เยาวชนในชุมชนวัดโพธิ์เรียง และเครือข่ายเยาวชนในชุมชนแออัดอื่นๆ จึงมีความขัดแย้งเกิดขึ้นในการดำเนินกิจกรรมอยู่ตลอดเวลา

“แต่ก่อน ก็มีตลอด เดินผ่านหน้ากันไม่ได้ ต้องไล่ตีกัน...”

(แวน, 17 เมษายน 2560)

“บางทีคนนั้นพาเพื่อนมาจากชุมชนอื่น เพื่อนคนนั้นมีปัญหากับคนในชุมชนอยู่ ก็เกิดเขม่นกัน พวกนี้ไม่ชอบกันไปหมด...”

(คุณสุรนาถ แป้นประเสริฐ (ต้น), 10 เมษายน 2560)

1.2 ข้อมูลและบริบทชุมชนวัดโพธิ์เรียง

1.2.1 ที่ตั้งชุมชน

ชุมชนวัดโพธิ์เรียง ตั้งอยู่ที่ซอยจรัญสนิทวงศ์ 20 แขวงบ้านช่างหล่อ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร มีอาณาเขตดังนี้ ทิศเหนือ ติดต่อกับวัดอัมพวา ทิศใต้ ติดต่อกับคลองมอญ ทิศตะวันออก ติดต่อกับวัดครุฑและวัดชินวรส ทิศตะวันตก ติดต่อกับถนนจรัญสนิทวงศ์

1.2.2 สถานที่สำคัญ/ แหล่งเรียนรู้ของชุมชน

สำหรับแหล่งเรียนรู้ของชุมชนวัดโพธิ์เรียงที่แกนนำชุมชนเรียกว่าเป็น “แหล่งเรียนรู้ต้นทุนชุมชน” เป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับเรียนรู้เพื่อให้เห็นรากเหง้าและคุณค่าของชุมชน เพื่อปรับเปลี่ยนและแก้ไขปัญหาของชุมชนอย่างสร้างสรรค์ ได้แก่

บ้านภูมิปัญญาเรือกระทงกาบมะพร้าว เป็นบ้านแบบคลองสวนเดิม ผูกโยงกับเรื่องภูมิปัญญาการทำเรือกระทงกาบมะพร้าวที่ป่าหมียังคงสืบทอดต่อมาจากคุณยายและคุณแม่สิ่งที่ยังคงทำให้ป่าหมีทำอยู่คือ ความผูกพันกับวิถีชาวสวนได้เรียนรู้และลงมือทำตั้งแต่เด็กๆและยังคงถ่ายทอดสร้างการเรียนรู้ต่อไปจนกว่าจะไม่มีแรงทำ

โรงหล่อพระบุญเรือน เป็นอาชีพเก่าแก่สมัยกรุงศรีอยุธยาและคุณลุงบุญเรือนก็ได้ถูกถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษจนถึงปัจจุบันคุณลุง อายุ 81 ปี ยังคงมีความผูกพันกับอาชีพนี้ จึงยังคงถ่ายทอดให้กับลูกหลานได้สืบต่อไป ปัจจุบันโรงหล่อพระบุญเรือนยังคงเปิดดำเนินการอยู่ในพื้นที่ชุมชน แต่คงเหลือขั้นตอนแค่การปั้นขึ้นรูปเท่านั้น กระบวนการเผาหรือหล่อย้ายนำไปดำเนินการที่โรงหล่อที่สร้างขึ้นใหม่ในจังหวัดปทุมธานีเพราะในกรุงเทพมหานครไม่อนุญาตให้เผาในพื้นที่ เยาวชนแกนนำได้รู้สึกถึงคุณค่าที่อยู่ในพื้นที่ชุมชนตั้งแต่สมัยย้อนไปเกือบร้อยปีทำให้เยาวชนในชุมชนเกิดความภูมิใจและเห็นคุณค่าของชุมชนตนเองมากขึ้น

ลานกิจกรรมสร้างสรรค์ชุมชนปณิธิ เป็นลานที่ทำกิจกรรมต่างๆของชุมชนที่ถูกปรับเปลี่ยนมาจากพื้นที่เสี่ยงที่เคยเป็นที่สงและค้าขายยาเสพติดมาก่อนปัจจุบันเด็กเยาวชนและผู้นำชุมชนได้ช่วยกันปรับเปลี่ยนพื้นที่เสี่ยงให้เป็นพื้นที่สร้างสรรค์ เช่น กำแพงศิลปะเล่าเรื่องชุมชน ลานปณิธิกิจกรรมสร้างสรรค์ ลานแอโรบิก ที่ออกกำลังกายสำหรับคนในชุมชน

สำหรับกระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชน แบ่งได้เป็น 2 ประเภท กล่าวคือ

(1) การเรียนรู้ที่เป็นทางการ ซึ่งเยาวชนในชุมชนบางส่วนไปศึกษาในระบบโรงเรียน ตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาลถึงปริญญาตรี โดยผู้ปกครองของเยาวชนเหล่านี้ได้ส่งเสริมให้เยาวชนได้เข้าสู่ระบบการศึกษาตั้งแต่วัยเด็ก เนื่องจากเห็นความสำคัญของการศึกษาว่าจะช่วยพัฒนาบุตรหลาน และเป็นการเตรียมพร้อมเข้าสู่วัยทำงานได้

(2) การเรียนรู้ที่ไม่เป็นทางการ ในที่นี้หมายถึง การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนเพื่อพัฒนาชุมชนและแก้ไขปัญหาภายในชุมชนของตนเอง โดยการเชิญชวนสมาชิกในชุมชนให้ออกมาร่วมดำเนินกิจกรรมโดยการจัดเวทีชุมชนเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การพัฒนาพื้นที่สร้างสรรค์ในชุมชน เพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ เช่น ปัญหายาเสพติด ปัญหาแอลกอฮอล์ ปัญหาพื้นที่เสี่ยงจนชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น

“แต่ก่อนก็ไม่กล้าเดินคนเดียว แต่เมื่อมีการทำกิจกรรม เขาก็หนีไปกันเอง โดยที่เราไม่ได้ไปไล่เขา” (ม็อบ, 17 เมษายน 2560)

นอกจากนั้น ยังมีการพัฒนาศักยภาพของเยาวชนในชุมชนอย่างต่อเนื่อง โดยเครือข่ายเยาวชนบางกอกนี้...ดีจัง เช่น การจัดค่ายจัดค่ายพัฒนาศักยภาพเยาวชนแกนนำเครือข่ายเยาวชนบางกอกนี้...ดีจัง เพื่อพัฒนาศักยภาพเยาวชนแกนนำให้เกิดความภูมิใจในท้องถิ่นและเข้าใจในเรื่องการทำพื้นที่ชุมชน 3 ดี บางกอกนี้...ดีจัง รวมถึงพัฒนาให้เยาวชนได้เกิดทักษะทั้งการผลิตสื่อประชาสัมพันธ์ เก็บข้อมูลทั้งภาพนิ่งและภาพเคลื่อนไหว และผลิตสื่อเพื่อสามารถถ่ายทอดและสื่อสารเรื่องราวในชุมชนได้ และเข้ามาร่วมขับเคลื่อนการจัดการและกระบวนการสร้างพื้นที่ ชุมชน 3 ดี บางกอกนี้...ดีจัง

ทั้งนี้ กระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวได้อาศัยแหล่งเรียนรู้ที่เป็นบุคคล ได้แก่ ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน คณะกรรมการชุมชน ตลอดจนหน่วยงานภายนอก เช่น มูลนิธิเพื่อนเยาวชนเพื่อการพัฒนา มาให้ความรู้ด้านกระบวนการจัดกิจกรรมเยาวชนกับสมาชิกในชุมชน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ (สสส.) สนับสนุนความรู้ด้านการจัดสภาพแวดล้อมในชุมชนและทุนในการจัดกิจกรรม สำนักงานเขตบางกอกน้อย หน่วยงานทหาร/ ตำรวจ สนับสนุนการจัดเตรียมพื้นที่ในการดำเนินกิจกรรม เช่น การทำความสะอาดพื้นที่ เก็บขยะ ทาสีกำแพง มหาวิทยาลัยต่างๆ ที่ส่งนักศึกษามาดูงานและแลกเปลี่ยนความรู้ในการดำเนินกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์กับชุมชน

อย่างไรก็ตาม สมาชิกในชุมชนเห็นว่า กระบวนการเรียนรู้เพื่อจัดการปัญหาของชุมชนต้องเป็นกระบวนการเรียนรู้แบบไม่เป็นทางการ เนื่องจากเป็นการเรียนรู้ที่มาจากความต้องการของชุมชนในการแก้ไขและจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนอย่างแท้จริง แต่ขณะเดียวกันก็ไม่ละทิ้งการศึกษาแบบเป็นทางการ เนื่องจากเห็นว่ามีสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของเด็กและเยาวชนในชุมชนในอนาคต โดยเฉพาะเรื่องการทำงาน

“ก็มีอาจารย์และน้องๆ จากมหาวิทยาลัย เข้ามาร่วมแลกเปลี่ยนความคิด ร่วมทำกิจกรรมในชุมชน ทำให้เด็กๆ ในชุมชนของเราเรียนรู้แลกเปลี่ยนการทำกิจกรรม และกล้าแสดงออกมากขึ้น”

(คุณสุรนาถ แป้นประเสริฐ (ต้น), 10 เมษายน 2560)

“อาสาบงกก เป็นจุดเริ่มต้นของการทำกิจกรรมเยาวชนในชุมชน ทำให้เด็กๆ ได้คิด ออกแบบ วางแผนการทำงานต่างๆ ร่วมกัน เป็นการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนร่วมกัน”

(คุณสุรนาถ แป้นประเสริฐ (ต้น), 10 เมษายน 2560)

“การได้เรียนรู้จากปัญหาจริงๆ ทำให้แก้ปัญหาได้ตรงจุด และยั่งยืน”

(คุณหมอ, 10 เมษายน 2560)

“เราก็ได้พี่เลี้ยงจากมูลนิธิเพื่อนเยาวชนเพื่อการพัฒนา มาช่วยหนุนเรา มาช่วยเสริมให้เรารู้ว่าเราจะทำกิจกรรมอย่างไร ก็จัดเวทีชุมชน เพื่อนำไอเดียจากน้องๆ ไปเสนอกับชาวบ้านในชุมชน”

(คุณรังสรรค์ ชื่นประเสริฐ (ลุงดี), 10 เมษายน 2560)

1.2.3 จุดเสี่ยง

ภายในชุมชนวัดโพธิ์เรียงมีจุดเสี่ยง ดังนี้ 1) ซอยการไฟฟ้า ซอย 3 มีพื้นที่รกร้างที่ถูกปล่อยให้ทำให้มีกิ่งไม้หญ้าขึ้นสูงและรูกกล้าเข้ามาบนพื้นที่ถนนเป็นจำนวนมากและยังทำให้บริเวณนั้นเวลากลางคืนดูแล้วไม่ปลอดภัยจากสัตว์ร้าย เช่น งู ตะขาบ 2) ซอยการไฟฟ้า ซอย 1/3 บริเวณหลัง

ลานตากผ้ามะเกลือเป็นกำแพงสูงและดูสกปรกไฟส่องสว่างไม่เพียงพอ 3) เชื้อนคลองนางฟ้า ยังคงถูกปล่อยร้างและมีกองไม้เก่าถูกทิ้งไว้ริมคลอง ทำให้ไม่น่ามองและยังเป็นสาเหตุของการอุดตันท่อระบายน้ำในคลองด้วย

1.2.4 ข้อมูลพื้นฐานของประชากร

ชุมชนวัดโพธิ์เรียง มีประชากรชายจำนวน 2,458 คน และประชากรหญิงจำนวน 2,542 คน รวมเป็น 5,000 คน มีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 700 ครัวเรือน โดยมีบ้านจำนวน 500 หลัง ชุมชนวัดโพธิ์เรียง มีกรรมการชุมชน 25 คน

1.2.5 พฤติกรรม/ การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน

ในช่วงปี พ.ศ. 2540- 2549 ชุมชนวัดโพธิ์เรียงประสบปัญหาวิกฤติความรุนแรงของยาเสพติด มีทั้งผู้ค้าและผู้เสพยาเสพติดจำนวนมากในพื้นที่ โดยเฉพาะเด็กและเยาวชน เป็นทั้งผู้เสพและผู้ค้ายาเสพติดในชุมชน โดยเริ่มมาจากความอยากรู้อยากทดลอง และการแพร่ระบาดของยาเสพติดในพื้นที่ ทำให้สามารถหาซื้อยาเสพติดและนำไปขายกันได้อย่างแพร่หลาย ต่อมาชุมชนวัดโพธิ์เรียงสามารถควบคุมปัญหาเสพติดได้ โดยในพื้นที่ไม่มีผู้ค้า 100 เปอร์เซ็นต์ เหลือแต่เพียงมีผู้เสพยาอยู่บ้าง ซึ่งผู้เสพเหล่านี้ยังไม่ได้สร้างความเดือดร้อนให้กับชุมชน และสมาชิกของชุมชนเองก็มีการสอดส่องดูแลกันอยู่ อีกทั้งมีการณรงค์ในเรื่องยาเสพติดมาอย่างต่อเนื่อง

อย่างไรก็ตาม จากปัญหาความรุนแรงของยาเสพติด ทำให้ผู้นำชุมชนและสมาชิกในชุมชนเห็นความสำคัญในการต่อต้านยาเสพติด และป้องกันปัญหาอื่นๆ ที่จะตามมา จึงรวมตัวกันและเรียนรู้ร่วมกัน จนเป็นที่มาของการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนร่วมกัน และขยายกิจกรรมออกไปเรื่อยๆ เช่น การจัดกิจกรรมการปั่นจักรยานเพื่อสำรวจเรียนรู้ชุมชน ให้กับทั้งคนภายในและภายนอกชุมชน การณรงค์ลด ละ เลิกบุหรี่/ เหล้า และความรุนแรง ที่จัดขึ้นในวันเทศกาลและวันสำคัญทางศาสนา ซึ่งในระยะแรกสมาชิกในชุมชนบางส่วนยังไม่เข้าใจและไม่สนับสนุนกิจกรรมที่จัดขึ้น เช่น ร้านค้าในชุมชน ไม่ให้ความร่วมมือในการงดขายเหล้าให้กับเยาวชนอายุต่ำกว่า 20 ปี กิจกรรมพัฒนาพื้นที่สร้างสรรค์ โดยการทำความสะอาดชุมชน วาดรูป ระบายสีบนกำแพง ต่อมาเมื่อมีการจัดกิจกรรมสร้างความเข้าใจในชุมชนบ่อยขึ้น และเด็กและเยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรมดังกล่าว สมาชิกในชุมชนก็หันมาเข้าร่วมกิจกรรมกันมากขึ้น จนกระทั่งให้การตอบรับและสนับสนุนกิจกรรมเป็นอย่างดี และขยายวงกว้างออกไปเป็นแหล่งเรียนรู้ดูงานให้กับหน่วยงานและบุคคลที่สนใจภายนอกชุมชน

“ตอนแรกๆ สมาชิกในชุมชนยังไม่สนับสนุน เพราะยังไม่เห็นภาพ แต่เมื่อแกนนำจัดกิจกรรมขึ้นมาซักระยะหนึ่ง คนในชุมชนก็รู้สึกตื่นตัว มามองว่าทำอะไรกัน เริ่มนำข้าวน้ำมาให้ และเริ่มให้ลูกให้หลานออกมาช่วยกันวาดกำแพง แล้วก็เอาสีที่เหลือในบ้านมาร่วมสนับสนุน”

(คุณรังสรรค์ ชื่นประเสริฐ (ลุงดี), 10 เมษายน 2560)

“น้องๆ จากมหาวิทยาลัยก็มาดูงาน ร่วมแลกเปลี่ยนความคิดในการจัดกิจกรรมให้กับชุมชน มาดูว่าเราทำอย่างไรให้พื้นที่ที่เคยเป็นพื้นที่สีแดง กลายเป็นพื้นที่สร้างสรรค์ ที่นี้เลยเป็นแหล่งเรียนรู้ดูงานของหน่วยงานอื่นๆ ด้วย”

(คุณสุรนาถ แป้นประเสริฐ (ต้น), 10 เมษายน 2560)

จะเห็นได้ว่า ทั้งผู้นำชุมชนและสมาชิกในชุมชนมีพฤติกรรมที่สนับสนุนกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนเป็นอย่างดี สามารถดึงเด็กและเยาวชนให้มาร่วมทำกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน จนเป็นแกนนำเยาวชนในเขตบางกอกน้อย ส่งผลให้การพัฒนาชุมชนมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากขึ้น และยังเป็นการดึงเด็กและเยาวชนออกจากกิจกรรมและพฤติกรรมเสี่ยงต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นอีกด้วย

ทั้งนี้ การร่วมกันพัฒนาชุมชนดังกล่าว อยู่บนพื้นฐานความเชื่อของสมาชิกในชุมชนที่ว่า จะทำให้พื้นที่ชุมชนเป็นพื้นที่สร้างสรรค์ ปราศจากจุดเสี่ยง รวมถึงปราศจากปัญหาแอลกอฮอล์ ยาเสพติด และความรุนแรงที่จะเกิดในชุมชน ซึ่งจะนำไปสู่วิถีชีวิตที่สงบสุข ปราศจากความหวาดกลัว และจะนำไปสู่การพัฒนาสังคมในระดับใหญ่ขึ้นให้น่าอยู่และปลอดภัยตามลำดับ

“ก็ถ้าพัฒนาในระดับชุมชนของตัวเองได้ ก็จะไปสู่การพัฒนาสังคมระดับใหญ่ จนถึงพัฒนาประเทศให้น่าอยู่ได้ ก็จะส่งผลกระทบในทางที่ดีทั้งหมดเลย”

(พิบัติ, 10 เมษายน 2560)

“ก็ต้องเริ่มจากจุดเล็กๆ ก่อน พัฒนาตัวเราให้ได้ พอตัวเองมีความคิดทัศนคติที่ดีแล้ว ชุมชน สังคม ประเทศก็จะดีตามไปด้วย”

(คุณสุรนาถ แป้นประเสริฐ (ต้น), 10 เมษายน 2560)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Chulalongkorn University

1.2.6 ความขัดแย้งของเยาวชนในชุมชน

เยาวชนในชุมชนวัดโพธิ์เรียงมีปัญหา ยาเสพติดมาตั้งแต่ ปี พ.ศ.2540 แต่เมื่อมีการปราบปรามและรณรงค์เรื่องยาเสพติดอย่างจริงจัง ปัญหา ยาเสพติดเริ่มหมดไป แต่ในปี พ.ศ.2548 มีปัญหาเรื่องแอลกอฮอล์ ซึ่งหนักกว่าปัญหา ยาเสพติด ซึ่งปัญหาดังกล่าวทำให้เกิดปัญหาอาชญากรรม และการทะเลาะวิวาทที่ก่อขึ้นโดยเยาวชนในชุมชนตามมา เนื่องจากการมีเงินมา และการรวมตัวและตั้งตัวเป็นใหญ่ของเยาวชนในชุมชน ทำให้เกิดความหวาดระแวงของผู้คนที่สัญจรผ่านไปมาจนไม่กล้าเดินผ่านบางพื้นที่ของชุมชนและในท้ายที่สุดก็กลายเป็นพื้นที่เสี่ยง

“ด้วยพื้นที่ของชุมชน 1,500 หลังคาเรือน มีพื้นที่รกร้างที่เป็นพื้นที่ของบ้านร้าง ที่ว่างเปล่าที่แบบหญ้าขึ้นมาเยอะเยอะ แล้วก็ตามหัวมุมตรอกซอกซอยที่มันเป็นพื้นที่สาธารณะริมรั้วกำแพง...”

“ย้อนหลังไปเมื่อ 10 ปีที่แล้ว ตรงนั้นเป็นที่ที่เงียบสงบ ไม่น่าเชื่อ ต้องบอกว่าตรงนั้นเป็นพื้นที่ที่ไม่มีใครปล้นเดินไม่มีใครอยากผ่าน มันมีปล้น มีจี้ มีอะไรแถวๆ นั้นทั้งนั้น...”

(คุณสุรนาถ แป้นประเสริฐ (ต้น), 29 มีนาคม 2560)

เมื่อมีการรวมกลุ่มกันขึ้น ทำให้มีการแบ่งฝักแบ่งฝ่าย ผนวกกับการมีพื้นที่เสี่ยงในชุมชน ทำให้เยาวชนในชุมชนใช้สถานที่นั้นในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ เช่น การพบปะสังสรรค์ การดื่มแอลกอฮอล์ นอกจากนั้นยังชวนเพื่อนจากชุมชนอื่นเข้ามาในชุมชนอีกด้วย จึงเกิดความขัดแย้งขึ้นเนื่องจากไม่ชอบกัน เพื่อนจากชุมชนอื่นมีปัญหาเกี่ยวกับเพื่อนในชุมชนวัดโพธิ์เรียงกลุ่มอื่นอยู่แล้ว ฯลฯ ซึ่งบางกรณีลุกลามใหญ่โตเป็นการทะเลาะวิวาท ทำร้ายร่างกายกัน

นอกจากนี้ชุมชนวัดโพธิ์เรียงมีการดำเนินกิจกรรมร่วมกันระหว่างเยาวชนในชุมชนของตนเอง เยาวชนในชุมชนวัดอัมพวา และเครือข่ายเยาวชนในชุมชนแออัดอื่นๆ ซึ่งเครือข่ายเยาวชนที่สำคัญคือ เครือข่ายเยาวชนบางกอกนี้...ดีจัง ที่ดำเนินงานขับเคลื่อนกิจกรรมเยาวชนในชุมชนแออัดในเขตบางกอกน้อย ซึ่งเยาวชนในชุมชนวัดอัมพวาและวัดโพธิ์เรียงก็ดำเนินกิจกรรมต่างๆ ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง จึงมีความขัดแย้งเกิดขึ้นในการดำเนินกิจกรรมอยู่ตลอดเวลา ซึ่งมีทั้งความขัดแย้งที่เกิดขึ้นเล็กๆ น้อยๆ เช่น ความไม่พอใจกัน ชัดใจกัน จนกระทั่งถึงความขัดแย้งที่เห็นได้ชัดเจน เช่น การโต้เถียง ทะเลาะวิวาท ทำร้ายร่างกาย

“เด็กๆ ทำงานด้วยกัน ก็มีปัญหากันตลอด ตั้งแต่ความคิดเห็นไม่ตรงกัน เกียวกัน บางเคสมีแบบผลักกัน จะเงี้ยวต่อยกัน...”

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

(คุณเตย, 10 เมษายน 2560)

“...มีการทำงานร่วมกันมาซักระยะหนึ่ง คือสองสามปีที่ผ่านมา ด้วยโครงการบางกอกๆ เราทำงานเพื่อให้เด็กได้ร่วมคิดร่วมทำ ขึ้นต้นน้องต้องร่วมคิด และร่วมลงมือทำ ขึ้นต่อมาต้องร่วมคิดร่วมลงมือทำและร่วมตัดสินใจ ซึ่งจะมีสถานการณ์ของความขัดแย้งเกิดขึ้น...อย่างที่บอก การทำงานของโครงการเราเป็นโครงการที่เปิดโอกาสให้น้องได้ร่วมคิด มันอาจจะมีความรู้สึกขัดแย้งกันของความคิดในขั้นแรก ต่อมาก็แสดงออกทางปฏิกิริยา อย่างที่สามก็บ่งบอกในเรื่องของผลที่เกิดขึ้น คือในเรื่องของการทำงานร่วมกันหากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่เห็นด้วยก็จะไม่ร่วมลงมือทำ ซึ่งไม่ได้เกิดขึ้นครั้งเดียว เกิดขึ้นตลอดเวลา...”

(คุณสุรนาถ แป้นประเสริฐ (ต้น), 29 มีนาคม 2560)

ปัญหาความขัดแย้งดังกล่าว ทำให้ผู้วิจัยสามารถนำไปประกอบการพิจารณาในการเลือกชุมชนแออัดที่จะเป็นพื้นที่ในการศึกษาวิจัยต่อไปได้

จากข้อมูลชุมชนดังกล่าวสามารถสรุปเป็นข้อมูลพื้นฐานชุมชน เพื่อใช้ประกอบการคัดเลือกเป็นชุมชนกรณีศึกษา ได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 4 ผลการศึกษาข้อมูลพื้นฐานชุมชนเพื่อประกอบการคัดเลือกเป็นกรณีศึกษา

ประเด็นในการศึกษา	ชุมชนวัดโพธิ์เรียง	ชุมชนวัดอัมพวา
ที่ตั้ง	เป็นชุมชนแออัดตามระเบียบกรุงเทพมหานคร ตั้งอยู่ ซอยจรัญสนิทวงศ์ 16 แขวงบ้านช่างหล่อ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ	
ความสัมพันธ์และพลังของผู้นำชุมชน	ผู้นำชุมชน มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับสมาชิกในชุมชน เป็นต้นแบบในการพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพยายามจัดการกับปัญหาเสพติด เครื่องดื่มแอลกอฮอล์ และความรุนแรง ตลอดจนทำชุมชนให้เป็นพื้นที่สร้างสรรค์ ทำให้สมาชิกภายในชุมชนมีความรัก ผูกพัน และให้ความร่วมมือกับผู้นำชุมชนเป็นอย่างดี	
การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน	คนในชุมชนทั้ง 2 ชุมชน ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี ทั้งในด้านการดำเนินการเพื่อพัฒนาชุมชน เช่น การจัดเวทีชุมชน รวมถึงการอำนวยความสะดวกให้การดำเนินกิจกรรมต่างๆ ที่จัดขึ้น	
ภาคีเครือข่ายในชุมชน	ทั้งสองชุมชนมีภาคีเครือข่าย คือ กลุ่มแกนนำเยาวชนเครือข่ายบางกอกนี้...ดีจัง เป็นกำลังสำคัญ	
สภาพปัญหาและความต้องการของชุมชนในการพัฒนาเยาวชน	จากสภาพปัญหาดังเดิมของชุมชนที่ประสบกับปัญหาเสพติด เครื่องดื่มแอลกอฮอล์ และความรุนแรง ทำให้ชุมชนต้องการสร้างการเรียนรู้ในการพัฒนาเยาวชนให้เข้มแข็งต่อต้านยาเสพติด เครื่องดื่มแอลกอฮอล์ และความรุนแรง ตลอดจนเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาชุมชนในอนาคต	

สรุปได้ว่า ชุมชนวัดอัมพวาและชุมชนวัดโพธิ์เรียงเป็นชุมชนแออัดที่มีพื้นที่ตั้งอยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร ผู้นำชุมชนมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับสมาชิกในชุมชน โดยมีการร่วมมือกันดำเนินกิจกรรมในชุมชนอย่างต่อเนื่อง และมีการดำเนินงานร่วมกันระหว่างสองชุมชนสม่ำเสมอ โดยเฉพาะ

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับเยาวชนในชุมชนแออัด เนื่องจากมีแกนนำและภาคีเครือข่ายเยาวชนบางกอกนี้...ดีจัง อยู่ในชุมชน ซึ่งเป็นเครือข่ายที่ดำเนินกิจกรรมพัฒนาเยาวชนในชุมชนแออัด และมีการดำเนินกิจกรรมการศึกษาอกระบบโรงเรียนและกิจกรรมการเรียนรู้ต่างๆ เพื่อชักชวนเยาวชนออกจากความเสี่ยงต่างๆ และส่งเสริมทักษะในการดำเนินชีวิตให้กับเยาวชนสมำเสมอ และที่สำคัญคือมีเยาวชนที่มีความขัดแย้งกันอยู่ในชุมชน ซึ่งเป็นไปตามเกณฑ์การคัดเลือกพื้นที่ที่กำหนด คือ เป็นชุมชนแออัดในเขตกรุงเทพมหานคร สะดวกต่อการเดินทางเดินทางเข้าไปดำเนินการวิจัย ซึ่งต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่องและสมำเสมอ สมาชิกในชุมชนให้ความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ เป็นอย่างดี มีภาคีเครือข่ายที่ให้การสนับสนุนการดำเนินกิจกรรม และมีความต้องการในการพัฒนาเยาวชน และเยาวชนที่มีความขัดแย้งกัน จึงสามารถกำหนดเป็นชุมชนในการศึกษาในครั้งนี้ได้

2. ผลการเตรียมความพร้อมสนามปฏิบัติการวิจัย

หลังจากได้ชุมชนที่ใช้เป็นพื้นที่และเครื่องมือในการศึกษาวิจัยแล้ว ผู้วิจัยได้ดำเนินการสำรวจความต้องการของชุมชน กำหนดเยาวชนคู่ขัดแย้ง กำหนดผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง และกำหนดกิจกรรมเพื่อสำรวจความต้องการของเยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง เพื่อเตรียมการจัดกระบวนการจัดการศึกษาอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัดดังต่อไปนี้

2.1 ผลการสำรวจความต้องการของชุมชน

การสำรวจความต้องการของชุมชนวัดอัมพวา และชุมชนวัดโพธิ์เรียง แขวงบ้านช่างหล่อ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ในการเข้าร่วมการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในครั้งนี้ ดำเนินการโดยการประชุมร่วมกับผู้นำชุมชนทั้งสองชุมชน จำนวน 6 คน โดยมีประเด็นในการประชุมดังนี้

- 1) วัตถุประสงค์ของการดำเนินการวิจัย
- 2) ความสำคัญและประโยชน์ของกระบวนการจัดการศึกษาอกระบบโรงเรียนเพื่อเสริมสร้างความสามารถในการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด โดยยกตัวอย่างและนำเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวกับความสำเร็จในการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ ให้ผู้นำชุมชนพิจารณา
- 3) การเป็นคณะทำงานร่วมดำเนินกระบวนการจัดการศึกษาอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม โดยชี้แจงการดำเนินงานและเชิญชวนให้เข้าร่วมกระบวนการจากการประชุมข้างต้น สามารถสรุปผลการประชุมได้ดังนี้

2.1.1 มติของชุมชนในการเข้าร่วมกระบวนการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม

ในการประชุมได้มีการขอมติจากผู้นำชุมชน ในวันที่ 10 เมษายน 2560 โดยผู้นำชุมชน ทั้งชุมชนวัดอัมพวาและชุมชนวัดโพธิ์เรียง ให้ความเห็นชอบอย่างเป็นทางการเป็นเอกฉันท์ให้ชุมชนวัดอัมพวาและชุมชนวัดโพธิ์เรียงซึ่งมีพื้นที่อยู่ติดกัน และมีเยาวชนคู่ขัดแย้งที่จะเป็นกรณีศึกษา เป็นพื้นที่ในการวิจัยแบบมีส่วนร่วมเพื่อเสริมสร้างความความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด รวมถึงผู้นำชุมชนทั้ง 6 คน ให้การตอบรับในการเป็นคณะทำงานในการร่วมดำเนินการจัดการกระบวนการศึกษาในระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม เพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงตนเองของเยาวชนคู่ขัดแย้ง นำไปสู่การเสริมสร้างความความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

ทั้งนี้ ผู้นำชุมชนได้ให้เหตุผลในการเข้าร่วมกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม ดังนี้

(1) ต้องการพัฒนาชุมชนของตนเองและชุมชนเครือข่าย

“...ดีเลย จะได้เอาไว้ใช้ในกระบวนการเรียนรู้ให้กับเยาวชนในเครือข่ายด้วย...”

(ลูกหมู, 10 เมษายน 2560)

“...มันไม่ใช่แค่งั้นนะ จะเอาไปใช้ได้ในวงอื่น การจัดการเรียนรู้อย่างอื่นได้ด้วย

...”

(ลูกหน่วย, 10 เมษายน 2560)

(2) ต้องการพัฒนาการเรียนรู้ โดยใช้กระบวนการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม เพื่อนำไปใช้ประโยชน์กับการพัฒนางานเครือข่ายเยาวชนในชุมชนแออัดต่อไป

(3) คณะกรรมการชุมชน สมาชิกในชุมชน และเยาวชนของทั้งสองชุมชน ดำเนินงาน/ กิจกรรมต่างๆ ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ควรจะมีการพัฒนาการเรียนรู้ โดยการจัดการกระบวนการศึกษาในระบบโรงเรียน เพื่อจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์

(4) เยาวชนของทั้งสองชุมชนมีความขัดแย้งกัน โดยเฉพาะการทะเลาะวิวาทกันอยู่เป็นประจำ ทั้งการทะเลาะวิวาทระหว่างเยาวชนในชุมชนเดียวกัน เยาวชนระหว่างชุมชนวัดอัมพวาและชุมชนวัดโพธิ์เรียง เยาวชนระหว่างชุมชนวัดอัมพวาหรือชุมชนวัดโพธิ์เรียงกับเยาวชนจากชุมชนอื่น

“...คือเมื่อก่อนข้ามไปทำงานต่างชุมชนยากมากครับ ถ้าไม่มีผู้ใหญ่ไปด้วย ก็จะมีปัญหากันตลอด ก่อนหน้าอาสาบางกอก จะเรียกว่ากลุ่มเกสรชุมชน มีชุมชนต่างๆ มาร่วม ส่วนใหญ่ก็เป็นการอบรมเรื่องยาเสพติด เวลาไปที่ก็มีหลายกลุ่ม...พอวัยรุ่นเจอกัน ก็จะสปาร์คกัน จ้องจะเล่นงานกัน...” (พี่บัว, 10 เมษายน 2560)

“...ก็จะแบ่งกันชัดเจน เป็นเด็กวัดอัมพวา เด็กโพธิ์เรียง และแต่ก่อนชุมชนเราก็จะมีการตั้งกลุ่มตั้งแก๊ง แก๊งเด็กหน้าวัด แก๊งเด็กในสวน มันก็จะมีภาวะแบบเพื่อนของเพื่อน เพื่อนในกลุ่มรู้จักกับเพื่อนอีกกลุ่มหนึ่ง แต่อีกคนไม่รู้จัก ก็เกิดการเขม่นกัน มีการตีกัน ขับมอเตอร์ไซด์ผ่านหน้าวัด มีการทะเลาะกัน กระโดดเตะกัน ลืมไปว่าเป็นเพื่อนกัน ถ้าโจทย์นี้มันแก้ไม่ได้ ก็กลับไปเป็นแบบเดิม พออยู่กับเราก็ไม่ตีกัน แต่พอไม่ได้อยู่กับเรา เดินสวนกัน ก็ไปตีกันอีก มีช่วงที่ใหม่กับมือบกำลั้งโต ช่วงนั้นเป็นช่วงที่มีปัญหาเยอะมาก...มีช่วงหนึ่งที่มีมือบเข้ามาหาผมไม่ได้เลย เพราะเพื่อนของเด็กโพธิ์เรียงจ้องจะเล่นงานมือบอยู่ ทั้งๆ ที่มีมือบไม่มีปัญหากับเด็กโพธิ์เรียงเลย ก็จะมีเหตุการณ์แบบนี้...”

(คุณสุนทรภะ แป้นประเสริฐ (ตัน), 10 เมษายน 2560)

(5) ผู้นำชุมชนได้เล็งเห็นถึงปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น และมีความต้องการที่จะเรียนรู้และร่วมกันดำเนินการเพื่อพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อเสริมสร้างความสามารถในการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ไว้เพื่อเป็นแนวทางในการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชนและเผยแพร่ประชาสัมพันธ์เพื่อจัดการความขัดแย้งสำหรับเยาวชนในชุมชนแออัดอื่นต่อไป

(6) ชุมชนยังไม่เคยมีกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นกับเยาวชนอย่างเป็นระบบและไม่มีการสร้างกติกาในการจัดการปัญหาความขัดแย้งร่วมกัน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2.1.2 ผู้นำชุมชนที่เข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้นอกระบบโรงเรียนโดยใช้ปัญหาเป็นฐานเพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

ผู้นำชุมชนทั้งสองชุมชนที่ได้ตกลงเข้าร่วมกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนดังกล่าว ประกอบด้วย

ผู้นำชุมชนวัดอัมพวา ได้แก่

- 1) คุณรังสรรค์ ชื่นประเสริฐ (ลุงดี) ประธานชุมชนวัดอัมพวา
- 2) คุณหมอ เจ้าหน้าที่ประจำศูนย์สุขภาพชุมชนวัดอัมพวา และคณะกรรมการ

ชุมชนวัดอัมพวา

ผู้นำชุมชนวัดโพธิ์เรียง ได้แก่

- 1) ลุงหน่วย รองประธานชุมชนวัดโพธิ์เรียง

- 2) ลุงหมู คณะกรรมการชุมชนวัดโพธิ์เรียง
- 3) พี่โบ๊ท คณะกรรมการชุมชนวัดโพธิ์เรียง
- 4) คุณสุรนาถ แป้นประเสริฐ (ต้น) แกนนำเยาวชนเครือข่ายบางกอกนี้...ดีจึง
เจ้าหน้าที่มูลนิธิเพื่อนเยาวชนเพื่อการพัฒนา คณะกรรมการชุมชนวัดโพธิ์เรียง

โดยสรุป ผลการสำรวจความต้องการของชุมชนข้างต้น สืบเนื่องจากที่ผู้นำชุมชนให้
ความเห็นชอบให้กำหนดเป็นพื้นที่ในวิจัย ประกอบกับชุมชนวัดอัมพวาและชุมชนวัดโพธิ์เรียง เขต
บางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ยังไม่เคยดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมี
ส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถในการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์
มาก่อน จึงมีความต้องการในการเข้าร่วมกระบวนการนี้ โดยกำหนดคณะทำงานซึ่งประกอบด้วยผู้นำ
ชุมชนจากทั้งสองชุมชน รวม 6 คน

2.2 ผลการกำหนดคู่ขัดแย้งในชุมชน

เมื่อผู้นำชุมชนมีมติเอกฉันท์ให้ชุมชนวัดอัมพวาและชุมชนวัดโพธิ์เรียงเป็นพื้นที่ปฏิบัติการ
วิจัย และร่วมเป็นคณะทำงานแล้ว ผู้วิจัยร่วมกับผู้นำชุมชนพูดคุยแลกเปลี่ยน เพื่อค้นหาเยาวชนที่มีความ
ความขัดแย้งกันภายในชุมชน โดยผู้วิจัยมีเงื่อนไขว่าเยาวชนคู่ขัดแย้งต้องมีอายุระหว่าง 18- 25 ปี จึง
ได้เยาวชนคู่ขัดแย้ง 1 คู่

เยาวชนคู่ขัดแย้งเป็นกรณีของ “มีอบ” ซึ่งเป็นเยาวชน อายุ 19 ปี ที่อาศัยอยู่ในชุมชนวัด
อัมพวา และ “แวน” ซึ่งเป็นเยาวชน อายุ 25 ปี ที่อาศัยอยู่ในชุมชนวัดโพธิ์เรียง ซึ่งทั้งสองคนเป็นแกน
นำเยาวชนที่ทำงานร่วมกับเครือข่ายบางกอกนี้...ดีจึง และมีความขัดแย้งด้านการทำงานมาอย่าง
ยาวนาน จนถึงขั้นเกิดการทะเลาะวิวาท ทั้งมีการกระทำความรุนแรงต่อกันทั้งทางกายและวาจา
มาหลายครั้ง ซึ่งมีข้อสังเกตที่น่าสนใจจากการสนทนากลุ่มดังนี้

“...มีอบเป็นเด็กที่คลุกคลีกับกระบวนการ แต่แวนนี่เขาทำงาน ผมพยายามดันเขาให้
มาช่วย เพราะงานสำคัญ ต้องใช้คนที่จะสู้ไปพร้อมเราได้ ก็เลยทำให้มีอบอยู่กับงานตลอด
แต่แวนมักจะมาหน้างาน เพราะมีเวลาแค่นั้น พอมาหน้างานมาเปลี่ยน คนที่คิดงานมาไว้
แล้ว ก็เหมือนกับว่าแวนมาเปลี่ยนความคิมน้องที่คิดไว้แล้ว มันก็เลยจะมีความขัดแย้ง
เกิดขึ้นตลอด...”

“ผมอยากให้เคลียร์กันแน่ๆ แต่ยังไม่เคยคุยกับสองคนนี้อย่างชัดเจนว่าอยากเคลียร์
ปัญหาหรือไม่ แต่เท่าที่ดู จริงๆ แล้วที่เขาอยู่แบบนี้ ผมเชื่อว่าทั้งสองไม่อยากจะให้ปัญหา
เกิดขึ้นอีกแน่ๆ แต่ที่ขัดแย้งกันอาจจะมาจากความรู้สึกข้างในที่จำคำพูดเวลาทะเลาะกัน
หรือจำปฏิกริยาอย่างที่บอก ซึ่งบางครั้งมีการใช้ปฏิกริยาที่รุนแรง เพราะงานที่เขาทำ

กันส่วนใหญ่ไม่ใช่งานเล็กๆ มันต้องเป็นงานที่อยู่ในพื้นที่สาธารณะ ซึ่งผมก็จะรู้สึกเยาะ
 สุด แต่เขาสองคนอาจจะไม่รู้...ผมมีความรู้สึกเยาะอยู่แล้วว่า ทำไมถึงทะเลาะกัน...”

(คุณสุรนาถ แป้นประเสริฐ (ต้น), 17 เมษายน 2560)

ทั้งนี้ ผู้นำชุมชนทั้งสองชุมชน ได้มีความคิดเห็นตรงกันในการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นกับเยาวชนคู่ขัดแย้งในกรณีนี้ เนื่องจาก

- (1) คู่ขัดแย้งทั้งสองมีความขัดแย้งกันมาอย่างยาวนาน ประมาณ 3 ปี
- (2) คู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่ายอยู่ในชุมชนที่ติดต่อกัน ซึ่งมีกิจกรรมร่วมกันเสมอ
- (3) คู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่ายต้องทำงานร่วมกันเป็นประจำ ซึ่งความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ทำให้การดำเนินงานในกิจกรรมต่างๆ เป็นไปอย่างไม่ราบรื่น บางกิจกรรมล่าช้า อีกทั้งที่สำคัญที่สุดคือ ความขัดแย้งของทั้งสองฝ่ายที่แสดงออกทางกายและวาจาที่รุนแรง อาจจะทำให้เยาวชนที่ร่วมทำกิจกรรมด้วย นำพฤติกรรมดังกล่าวไปเป็นตัวแบบในการดำรงชีวิตหรือดำเนินกิจกรรมต่อไป ซึ่งไม่เป็นผลดีต่อเยาวชนเหล่านั้นด้วย

นอกจากนี้ ผู้นำชุมชนทั้งสองชุมชนมีความคิดเห็นว่า เยาวชนทั้งสองคนนี้มีศักยภาพในการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเองได้ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงตนเอง จะทำให้ความขัดแย้งระงับลงในที่สุด

“สองคนนี่ เคยผ่านการทำกระบวนการแบบนี้มาเยอะ เห็นได้เลยว่าเขาพร้อมที่จะเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ ตลอด เพียงแต่ที่ผ่านมา เราว่ามีปัญหา แต่ยังไม่ได้จัดการอย่างจริงจัง”

(คุณหมอ, 17 เมษายน 2560)

“ลุงว่า สองคนนี่ก็อยากจะทำตัวเองอยู่แล้ว เพราะต้องทำงานร่วมกันตลอด แล้วก็ไม่มีไฟพอที่จะเปลี่ยนตัวเอง เพียงแต่พวกเราต้องส่งเสริมเขาเท่านั้น

CHULALONGKORN UNIVERSITY (ลุงหมู, 17 เมษายน 2560)

โดยสรุป ผลการคัดเลือกคู่ขัดแย้งที่ผู้นำชุมชนให้ความเห็นชอบ ซึ่งเป็นไปตามเกณฑ์การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างที่กำหนด จำนวน 1 กรณีศึกษา คือ กรณีความขัดแย้งของมีอบและแวน ซึ่งเป็นเยาวชนอายุ 18-25 ปี ที่มีความขัดแย้งกัน และอาศัยอยู่ในชุมชนแออัดในกรุงเทพมหานคร คือ ชุมชนวัดอัมพวาและชุมชนวัดโพธิ์เรียง เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร

2.3 ผลการกำหนดผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง

เมื่อได้คู่ขัดแย้งที่จะเป็นกรณีศึกษาที่จะร่วมเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง ที่จะนำไปสู่การจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นแล้ว คณะทำงานได้ร่วมประชุมเพื่อค้นหาผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง ซึ่งคณะทำงานมีความเห็นตรงกันว่า ผู้ที่จะเข้าร่วมกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบ

โรงเรียน เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเองของคู่ขัดแย้งนั้น จะต้องเป็นผู้ที่มีการดำเนินงานร่วมกับคู่ขัดแย้งอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ เนื่องจากคลุกคลีอยู่กับคู่ขัดแย้งตลอดเวลา เห็นและรับรู้ความขัดแย้งที่เกิดขึ้น นอกจากนั้นยังพร้อมที่จะเรียนรู้สิ่งต่างๆ ตลอดเวลาด้วย โดยมีข้อคิดเห็นที่สะท้อนจากการอภิปรายของคณะทำงานดังนี้

“...ผมว่าให้น้องๆ อาสาบางกอกมาร่วมมือ เพราะทำงานก็อาจจะมี ความขัดแย้ง เหมือนกัน ถ้านำมาร่วมกิจกรรมด้วย จะเป็นการกระตุ้นเตือน ให้เห็นตัวอย่างและให้ได้คิด ร่วม บางอย่างที่ไม่เคยพูดก็จะได้บอก อย่างที่สองเขาจะได้ระมัดระวังว่าถ้าเกิดการทำงาน ร่วม ถ้าพูดแบบนี้ เพื่อนจะรู้สึกอย่างไร ผมว่าจะได้เรียนรู้ไปด้วยกัน...”

(คุณสุรนาถ แป้นประเสริฐ (ต้น), 17 เมษายน 2560)

“เด็กๆ ที่ทำงานร่วมกับสองคนนี้ตลอด ก็ จะเห็นการเปลี่ยนแปลงตลอด อารมณ์ การ กระทำ แล้วบางทีก็รู้สึกว่าสองคนนี้ไม่น่าทะเลาะกัน เขาเคยมาพูดกับผมอยู่ ก็น่าจะให้ ร่วมกระบวนการเพื่อเรียนรู้ไปด้วยเลย”

(พีไป๋ท, 17 เมษายน 2560)

ดังนั้นคณะทำงานจึงมีมติเป็นเอกฉันท์ให้เชิญชวนผู้เข้าร่วมกระบวนการ ดังนี้

ฝ่ายเยาวชนของชุมชนวัดอัมพวา ได้แก่

วัดอัมพวา

(1) น้องหญิง อาสาสมัครเยาวชนในเครือข่ายบางกอกนี้...ดีจัง และอาศัยอยู่ในชุมชน

(2) น้องแนน แกนนำเยาวชนชุมชนวัดอัมพวา

ฝ่ายเยาวชนของชุมชนวัดโพธิ์เรียง ได้แก่

(3) น้องมด เยาวชนในชุมชนวัดโพธิ์เรียง

(4) น้องบุ๊ค เยาวชนชุมชนวัดโพธิ์เรียง และอาสาสมัครเยาวชนในเครือข่ายบางกอก

นี้...ดีจัง

บุคคลที่ดำเนินงานร่วมกับเยาวชนคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่าย

(5) คุณเตย แกนนำเครือข่ายบางกอกนี้...ดีจัง ด้านสื่อศิลปวัฒนธรรม

(6) คุณกวาง แกนนำเครือข่ายบางกอกนี้...ดีจัง ด้านสื่อศิลปวัฒนธรรม

(7) น้องพลุ๊ค เยาวชนเครือข่ายบางกอกนี้...ดีจัง

(8) น้องหวาน เยาวชนเครือข่ายบางกอกนี้...ดีจัง

(9) น้องหลิว เยาวชนเครือข่ายบางกอกนี้...ดีจัง

สรุปได้ว่า ผู้ที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งในกรณีคู่ขัดแย้งทั้งสองคนนี้ เป็นผู้ที่มิ
 คุณสมบัติดังนี้ 1) เป็นผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจที่เกิดขึ้น 2) เป็นผู้ที่ทำงานใกล้ชิดกับคู่ขัดแย้ง 3) เป็นผู้
 พร้อมเรียนรู้ที่จะร่วมเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของคู่ขัดแย้งและสถานการณ์ที่ขัดแย้งกัน และ 4) เป็นผู้
 ที่พร้อมเรียนรู้ที่จะเปลี่ยนแปลงตนเอง

นอกจากนี้ ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องที่สำคัญอีกคนหนึ่งก็คือ ผู้ดำเนินการให้กระบวนการ
 จัดการศึกษาในระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมประสบผลสำเร็จ ซึ่งจากการพูดคุยแลกเปลี่ยนกัน
 พบว่า คุณสุรนาถ แป้นประเสริฐ ซึ่งเป็นแกนนำเครือข่ายบางกอกนี้...ดีจัง เป็นผู้เหมาะสมในการ
 ดำเนินการเป็นคนกลางและเป็นผู้ดำเนินการอำนวยความสะดวกในการดำเนินกระบวนการจัด
 การศึกษาในระบบโรงเรียนและกิจกรรมการเรียนรู้ต่างๆ เนื่องจากเป็นผู้นำกลุ่มเยาวชนที่คู่ขัดแย้ง
 ทั้งสองฝ่ายดำเนินกิจกรรมร่วมกันอยู่ ซึ่งการดำเนินกิจกรรมดังกล่าวเป็นต้นเหตุแห่งปัญหาความ
 ขัดแย้งที่เกิดขึ้น อีกทั้งคุณสุรนาถ ยังมีความสนิทสนมกับคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่าย และคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่าย
 ให้ความเคารพนับถือและไว้วางใจ และจากเหตุการณ์ความขัดแย้งต่างๆ ที่เกิดขึ้น หากไม่มีคุณสุรนาถ
 อยู่ในเหตุการณ์ เหตุการณ์เหล่านั้นก็จะเป็นความขัดแย้งที่บ้านปลายออกไปด้วย จึงมีความเห็นเป็น
 เอกฉันท์และสรุปร่วมกันได้ว่า ผู้ที่เหมาะสมกับการดำเนินกระบวนการเรียนรู้ คือ คุณสุรนาถ แป้น
 ประเสริฐ ซึ่งมีข้อคิดเห็นที่สะท้อนจากการสนทนากลุ่มดังนี้

*“ผมมองอีกมุมหนึ่งว่าถ้าเป็นคนในวงที่เราทำงานด้วยกัน แล้วก็ช่วยสะท้อนสองคนนี้
 อย่างเป็นกลาง ตามปัญหาที่มันเกิดขึ้นจริงๆว่าอะไรที่ทำไม่ถูก”*

(คุณสุรนาถ แป้นประเสริฐ (ต้น), 17 เมษายน 2560)

*“ก็ต้องเป็นคนทั้งสองคนเคารพ ถ้าแค่ฝ่ายเดียวเคารพ ก็จะรู้สึกเข้าข้าง อีกฝ่ายก็
 ต้องผิดอยู่แล้ว”*

(คุณหมอ, 17 เมษายน 2560)

CHULALONGKORN UNIVERSITY

2.4 ผลการกำหนดกิจกรรม เพื่อสำรวจความต้องการในการเข้าร่วมกระบวนการจัด การศึกษาในระบบโรงเรียนของคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง

เมื่อได้คู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งที่เป็นกรณีศึกษาแล้ว คณะทำงานได้
 ร่วมกันออกแบบกิจกรรมเพื่อสำรวจความต้องการในการเข้าร่วมกระบวนการจัดการศึกษาในระบบ
 โรงเรียนของคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง โดยคำนึงถึงการเรียนรู้เพื่อให้เยาวชนคู่
 ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งตระหนักถึงปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น และพร้อมที่จะ
 เปลี่ยนแปลงตนเอง เพื่อระงับความขัดแย้งนั้น ซึ่งจากการสนทนากลุ่มเพื่อกำหนดกิจกรรม
 คณะทำงานได้ตั้งเป้าหมายในการเรียนรู้ไว้ 3 ประการ เพื่อให้เยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง
 เรียนรู้เพื่อตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเอง ดังนี้

เป้าหมายที่ 1 เยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต้องเข้าใจกระบวนการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม โดยมีข้อคิดเห็นที่สะท้อนจากการอภิปรายของคณะทำงานดังนี้

“การจะดำเนินกระบวนการร่วมกันได้ ต้องเข้าใจตัวเนื้อกระบวนการก่อน ซึ่งเด็กพวกนี้ ก็น่าจะเข้าใจกระบวนการแบบนี้ระดับหนึ่ง เพราะเราก็ทำด้วยกันมาตลอด”

(คุณสุรนาถ แป้นประเสริฐ (ต้น), 17 เมษายน 2560)

“ต้องรู้วัตถุประสงค์ว่าจะทำอะไร ถึงจะไปกันถูกทาง ก็ต้องชี้แจงวัตถุประสงค์การทำงานด้วย ให้ไปทางเดียวกัน”

(ลุงหน่วย, 17 เมษายน 2560)

เป้าหมายที่ 2 เยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต้องทราบและเข้าใจกระบวนการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ โดยมีข้อคิดเห็นที่สะท้อนจากการอภิปรายของคณะทำงานดังนี้

“ต้องรู้ว่าการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์เป็นอย่างไร มีกระบวนการอย่างไร ให้ร่วมกันแลกเปลี่ยนความคิดเห็นจากประสบการณ์ของแต่ละคน อาจจะเป็นในเชิงของการจัดการความขัดแย้งแบบไม่ใช้ความรุนแรงก็ได้ พอเข้าใจแล้ว ก็น่าจะเอาไปจัดการตัวเองได้”

(คุณสุรนาถ แป้นประเสริฐ (ต้น), 17 เมษายน 2560)

“เราต้องเข้าใจก่อนว่า กระบวนการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์เป็นอย่างไร ต้องร่วมกันหาความรู้เอาไปแลกเปลี่ยนกับเด็กๆ”

(คุณรังสรรค์ ชื่นประเสริฐ (ลุงดี), 17 เมษายน 2560)

“น่าจะต้องใช้สื่อบางอย่างในการนำเสนอให้เด็กๆ ได้เรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องนี้ แล้วแลกเปลี่ยนร่วมกัน”

(คุณหอม, 17 เมษายน 2560)

เป้าหมายที่ 3 เยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต้องทราบและตระหนักถึงปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น โดยมีข้อคิดเห็นที่สะท้อนจากการอภิปรายของคณะทำงานดังนี้

“...ต้องให้รู้ปัญหาของตัวเอง พอรู้ปัญหาของตัวเองแล้ว สิ่งที่จะเกิดขึ้นตามมาคือ เห็นคุณค่าของตัวเอง เห็นคุณค่าของคนอื่น แล้วจะอยากที่จะเปลี่ยนตัวเอง เพราะไม่อยากรู้สึกทำให้อีกคนอื่นเดือดร้อนไปด้วย เห็นประโยชน์ของการเปลี่ยนแปลงตัวเอง...แล้วก็จะขยายไปสู่ชุมชน สู่เครือข่าย”

(คุณสุรนาถ แป้นประเสริฐ (ต้น), 17 เมษายน 2560)

“การจะทำให้ความขัดแย้งหมดไปได้ ลุงว่าต้องเกิดขึ้นจากตัวเอง ต้องรู้ปัญหาของตัวเอง แล้วก็รู้ด้วยว่าปัญหานั้นส่งผลกระทบต่อคนอื่น ต้องทำให้สองคนนั้นยอมรับปัญหาที่เกิดขึ้น แล้วอยากจะแก้ไขด้วยตัวเอง”

(ลุงหมู, 17 เมษายน 2560)

“ถ้ารู้ปัญหาแล้ว ก็จะจัดการตัวเองได้ง่ายขึ้น เพราะถ้าให้คนอื่นจัดการให้ ปัญหาเดิมๆ ก็จะกลับมาอีก วนไปมา ไม่จบ...”

(พี่โบ๊ท, 17 เมษายน 2560)

“อย่างการทำงานที่ผ่านมา เราก็เริ่มด้วยการสำรวจ คือ สำรวจปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน พอรู้ปัญหาแล้ว ก็อยากจะแก้ เพราะเป็นบ้านของตัวเอง อยากทำให้บ้านของตัวเองน่าอยู่ ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างสองคนนี้ก็เหมือนกัน ถ้าสำรวจตัวเองก่อนว่ามีปัญหา แล้วมาทำอย่างไรให้เห็นผลเสียของปัญหานั้น พอเห็นแล้ว ก็อยากจะแก้”

(คุณสุรนาถ แป้นประเสริฐ (ต้น), 17 เมษายน 2560)

“พอรู้ปัญหาแล้ว ตกลงที่จะร่วมกระบวนการแล้ว ก็ต้องมีการสอบถามถึงรายละเอียดความขัดแย้งที่เกิดขึ้น”

(คุณสุรนาถ แป้นประเสริฐ (ต้น), 17 เมษายน 2560)

เมื่อมีการกำหนดเป้าหมายร่วมกันแล้ว จึงได้ร่วมกันแปลงเป้าหมายดังกล่าวไปเป็นกิจกรรมสำหรับการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน 4 กิจกรรม โดยมีเนื้อหาและเป้าหมายของกิจกรรม ดังตารางต่อไปนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 5 เนื้อหากิจกรรมสำหรับการสำรวจความต้องการของกลุ่มผู้ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับ
ความขัดแย้ง

เป้าหมาย	เนื้อหากิจกรรม	เป้าหมายกิจกรรม
1. เยาวชนผู้ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต้องเข้าใจกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม	กิจกรรม: การชี้แจงการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน คณะทำงานร่วมกับผู้วิจัยร่วมกันชี้แจงวัตถุประสงค์ เป้าหมาย และวิธีการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน และให้ทั้งเยาวชนผู้ขัดแย้งและผู้มีส่วน	ให้ได้ทำความเข้าใจในวัตถุประสงค์ เป้าหมาย และวิธีการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน รวมถึงเห็นความสำคัญของกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง ที่จะ

เป้าหมาย	เนื้อหากิจกรรม	เป้าหมายกิจกรรม
	<p>เกี่ยวข้องร่วมซักถาม และแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการดำเนินกิจกรรม การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง</p>	<p>นำไปสู่การจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ซึ่งความเข้าใจดังกล่าวจะส่งผลต่อการตัดสินใจและความต้องการเข้าร่วมกระบวนการที่จะจัดขึ้น</p>
<p>2. เยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต้องทราบและเข้าใจกระบวนการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์</p>	<p><u>กิจกรรม: แลกเปลี่ยนเรียนรู้วิธีการจัดการความขัดแย้ง</u></p> <p>การแลกเปลี่ยนเรียนรู้วิธีการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ระหว่างคณะทำงาน ผู้วิจัย เยาวชนคู่ขัดแย้ง รวมถึงผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยใช้การเรียนรู้จากประสบการณ์ของแต่ละคน การนำเสนอกระบวนการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ผ่านวิดีโอทัศน์ แล้วนำมาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและอภิปรายร่วมกันโดยใช้กระบวนการกลุ่ม</p>	<p>เยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องมีความรู้ความเข้าใจในกระบวนการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ เพื่อเป็นแนวทางในการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง นำไปสู่การระงับความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ซึ่งความเข้าใจดังกล่าวจะส่งผลต่อการตัดสินใจและความต้องการเข้าร่วมกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมที่จะจัดขึ้น</p>
<p>3. เยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต้องทราบและตระหนักถึงปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น</p>	<p><u>กิจกรรม: วิเคราะห์ปัญหา</u> (โดยใช้วงกลมหัวหอม)</p> <p>เยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องร่วมกันตั้งปัญหาในการดำเนินงานร่วมกันที่เกิดขึ้น แล้วจัดลำดับความสำคัญว่าปัญหาใดสำคัญที่สุด นำมาแลกเปลี่ยนร่วมกัน จากนั้นร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้นว่ามีผลเสียอย่างไร</p>	<p>เรียนรู้ถึงปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นกับตนเอง และผลเสียของความขัดแย้งนั้น ซึ่งเมื่อทราบว่าความขัดแย้งที่เกิดขึ้นส่งผลกระทบต่อในทางลบแล้ว จะมีความต้องการเรียนรู้เพื่อจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้น โดยเห็นความสำคัญของการเปลี่ยนแปลงตนเอง เนื่องจากจะตระหนักถึงปัญหาและเห็นคุณค่าของการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นนั้น</p>

เป้าหมาย	เนื้อหากิจกรรม	เป้าหมายกิจกรรม
	<p>กิจกรรม: การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ประวัติ และรายละเอียดความขัดแย้ง</p> <p>คณะทำงาน ผู้วิจัย และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ร่วมสนทนากลุ่มเพื่อ สัมภาษณ์ภูมิหลังของคู่ขัดแย้งและ สสำรวจรายละเอียดความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ซึ่งเป็นการร่วมกันศึกษา รายละเอียดเชิงลึก รวมถึงปัจจัยที่ ส่งผลต่อความขัดแย้งที่เกิดขึ้นด้วย</p>	<p>เรียนรู้ภูมิหลังของคู่ขัดแย้ง รวมถึงรายละเอียดความขัดแย้ง ที่เกิดขึ้น เพื่อเป็นแนวทางใน การเรียนรู้ปัญหาและสาเหตุที่ แท้จริงของปัญหา นำไปสู่การ เลือกรูปแบบการแก้ไขปัญหาคือ สอดคล้องและเหมาะสมกับ สาเหตุของปัญหา</p>

ทั้งนี้ การดำเนินกิจกรรมดังกล่าวจะทำให้เยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้เรียนรู้และ เข้าใจกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม กระบวนการจัดการความขัดแย้ง เชิงสมานฉันท์ และรายละเอียดของปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่งจะนำไปสู่ความตระหนักรู้ในปัญหา เห็นคุณค่า ของการเปลี่ยนแปลงตนเอง และจะมีความต้องการที่จะแก้ไขปัญหาคือเลือกวิธีการแก้ไขปัญหาคือ สอดคล้องและเหมาะสมกับปัญหาในที่สุด

ระยะที่ 2 ผลของกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็น ฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนใน ชุมชนแออัด

หลังจากเตรียมความพร้อมก่อนลงสนามปฏิบัติการวิจัยเสร็จสิ้นแล้ว ผู้วิจัยจึงร่วมกับผู้นำ ชุมชน คู่ขัดแย้ง และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งดำเนินกิจกรรมการจัดการศึกษานอกระบบ วิทยาลัย โดยใช้หลักการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม กระบวนการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน และหลักการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์เป็นกรอบใน การดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบ วิทยาลัยแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความ ขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ซึ่งเป็นการดำเนินการตามกระบวนการที่ ออกแบบไว้ในเชิงทฤษฎี ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นตอนการวางแผน (Plan) ขั้นตอนการ ปฏิบัติการ (Action) ขั้นตอนการสังเกตผล (Observe) และขั้นตอนการสะท้อนผล (Reflect) แล้วนำ ผลจากการดำเนินงาน มาสังเคราะห์เป็นกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดย ใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ ที่เหมาะสม

กับบริบทของเยาวชนในชุมชนแออัด ตลอดจนปัจจัย เงื่อนไข ซึ่งจะนำไปสู่การนำเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการพัฒนาระบบการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 ชั้นวางแผน (Plan)

ในขั้นตอนนี้ ประกอบด้วยผลการสำรวจความต้องการของคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง และการสะท้อนความคิดและอภิปรายเกี่ยวกับสาเหตุของปัญหาและวิธีการแก้ปัญหาคความขัดแย้ง

เมื่อกำหนดเยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งที่จะเป็นกรณีศึกษารวมถึงได้กำหนดกิจกรรมเพื่อสำรวจความต้องการในการเข้าร่วมกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนฯ ของคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งแล้ว คณะทำงานร่วมกับผู้วิจัยได้ทำการจัดการสนทนากลุ่มเยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับผู้ขัดแย้ง เพื่อดำเนินการสำรวจความต้องการในการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเองของคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง ตลอดจนให้เยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง ร่วมกันวิเคราะห์ถึงสาเหตุของปัญหาและวิธีการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น โดยจะดำเนินการเสนอผลตามกิจกรรมที่ได้วางไว้ในระยะที่ 1 ซึ่งได้ผลการดำเนินกิจกรรมดังนี้

1.1 ผลการชี้แจงการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

เป้าหมาย: ให้ได้ทำความเข้าใจในวัตถุประสงค์ เป้าหมาย และวิธีการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน รวมถึงเห็นความสำคัญของกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมเพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง ที่นำไปสู่การจัดการกับปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

ผลการชี้แจงการดำเนินการวิจัย: ในการชี้แจงการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ได้บรรลุเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้คือ เยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งเข้าใจในวัตถุประสงค์ เป้าหมาย และวิธีการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง ซึ่งนำไปสู่การจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ รวมถึงเห็นความสำคัญของกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเองที่จะนำไปสู่การจัดการกับปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น โดยมีข้อคิดเห็นที่สะท้อนจากการอภิปรายของเยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ดังนี้

“ผมว่าดีนะ ที่สองคนจะได้ดีกัน แต่เราก็ต้องร่วมกันทำ เพื่อให้ไปถึงเป้าหมาย...”

(น้องบ๊อค, 25 เมษายน 2560)

“ถ้าได้ทำแล้ว เรียนรู้ด้วยตนเองแล้ว มีส่วนร่วมกับการแก้ปัญหาของตัวเอง หนูว่ามันจะเปลี่ยนตัวเองได้จริงๆ เพราะเหมือนกับว่าแก้ปัญหาที่ต้นเหตุ ต้องเรียนรู้ร่วมกันเพื่อปรับตัวเอง...” (น้องหญิง, 25 เมษายน 2560)

“การมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหของตัวเองสำคัญมาก ต้องร่วมคิด ออกแบบวางแผน และประเมินผล... ปัญหาที่เกิดขึ้นถึงจะหายไป ถือเป็น การแก้ปัญหาอย่างยั่งยืน เหมือนกระบวนการในชุมชนที่ทำกันมา ถ้าคิดมาแล้ว แล้วโยนๆ ให้พวกเขาทำโดยไม่ร่วมคิดตั้งแต่ต้น ก็จะไม่รู้สึกว่าจะต้องรับผิดชอบร่วมกัน ก็จะแบบทำๆ ไปให้เสร็จๆ เหมือนการแก้ปัญหาประเดี๋ยวประด๋าว”

(มีอบ, 25 เมษายน 2560)

“กระบวนการกลุ่ม ก็สำคัญเหมือนกัน ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนกัน อย่างคนไม่เคยแสดงความคิดเห็น พอได้มาอยู่กับเพื่อนๆ ถูกกระตุ้น ก็ทำให้เกิดความมั่นใจที่จะแสดงความคิดเห็นของตัวเอง” (คุณกวาง, 25 เมษายน 2560)

สรุปว่า เยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งทราวัตฤประสงค์ เป้าหมาย และการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม ทำให้พร้อมที่จะเข้าร่วมกิจกรรมการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการเปลี่ยนแปลงตนเอง นำไปสู่การจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

1.2 ผลการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์

เป้าหมาย: เยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องมีความรู้ความเข้าใจในกระบวนการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ เพื่อเป็นแนวทางในการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเองเพื่อระงับความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

ผลการแลกเปลี่ยนเรียนรู้: เมื่อชี้แจงวัตถุประสงค์และการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์เสร็จสิ้นแล้ว ผู้วิจัยเปิดเวทีทัศน์เกี่ยวกับการดำเนินการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ให้ผู้เข้าร่วมกระบวนการได้เรียนรู้ รวมถึงคณะทำงานที่เป็นผู้นำชุมชนและผู้วิจัยได้ร่วมกันแลกเปลี่ยนแนวทาง หลักการ องค์ประกอบ และกระบวนการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ที่ได้เรียนรู้มาด้วยการแลกเปลี่ยนกับผู้วิจัยและสื่อบันทึกเพิ่มเติมจากหนังสือและอินเทอร์เน็ต จากนั้นได้ให้ผู้เข้าร่วมกระบวนการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน โดยการให้เขียนสรุปความรู้ที่ได้ลงในกระดาษโพสต์อิท โดยมีข้อคิดเห็นที่สะท้อนจากการอภิปรายของเยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง สามารถสรุปเป็นประเด็นได้ดังนี้

1.2.1 เป็นกระบวนการที่ไม่ใช้ความรุนแรงในการแก้ไขปัญหา

"เป็นการจัดการกับปัญหาโดยไม่ใช้ความรุนแรง ความรุนแรงไม่ใช่การแก้ปัญหาที่ดี...ทำให้เห็นว่าแบบนี้ก็มีด้วยเหอ จัดการกับปัญหาด้วยการมีส่วนร่วมของทุกคน...ทำให้เข้าใจในปัญหาตัวเอง จนปัญหานั้นจบไป"

(น้องหวาน, 25 เมษายน 2560)

"ความรู้ที่ได้ เอามาประยุกต์ใช้ได้กับความขัดแย้งทุกประเภทเลย เอามาปรับกับบริบทความขัดแย้งที่เกิดขึ้น น่าจะทำให้ลดความรุนแรงลง"

(ลุงหน่วย, 25 เมษายน 2560)

1.2.2 ต้องอาศัยคนกลางในการไกล่เกลี่ย ซึ่งคนกลางที่ดีสำคัญมาก

"ต้องเชื่อมั่นกับคนที่เป็นผู้ดำเนินกระบวนการ คนนี้สำคัญนะ"

(พี่หมอ, 25 เมษายน 2560)

1.2.3 เป็นกระบวนการที่เน้นการยอมรับ และการให้อภัยซึ่งกันและกัน

"อันดับแรกเลย ต้องเปิดใจยอมรับที่จะเปลี่ยนแปลงสถานการณ์ที่จะเกิดขึ้นก่อน แล้วก็ต้องยอมรับที่จะให้อภัยกัน กระบวนการถึงเกิดขึ้นและสำเร็จได้"

(คุณเตย, 25 เมษายน 2560)

1.2.4 เป็นกระบวนการที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่จะเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ไม่ดีของตนเอง โดยการทำข้อตกลงร่วมกัน

"จากที่ได้ดูมา มันคือการปรับเปลี่ยนตัวเอง ยอมรับซึ่งกันและกัน ก็ต้องเชื่อก่อนว่าสามารถเปลี่ยนความคิดตัวเองได้ จากที่เคยทะเลาะกัน ตีกัน ชัดกัน ต้องหันหน้าเข้าหากัน แก้ปัญหาด้วยกัน"

(น้องปุ๊ก, 25 เมษายน 2560)

"สร้างข้อตกลงร่วมกัน เป็นเรื่องดี แต่ก็ต้องซื่อสัตย์กับตัวเองด้วยนะ ถ้าทำไม่ได้ไม่ใช่แค่อึดใจในความขัดแย้งจบไปนะ...ถือว่าเป็นการเปลี่ยนพฤติกรรมแย่ๆ ของตัวเองได้อีก"

(แวน, 25 เมษายน 2560)

1.2.5 ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย

"ผมว่าการมีส่วนร่วมนี้สำคัญนะ ใครเกี่ยว ก็เอาเข้ามาร่วมกันแก้หมดเลย แก้ปัญหาที่ต้นเหตุ...ทำให้เห็นตัวเอง แล้วก็ยอมรับคนอื่น แล้วก็สร้างข้อตกลงร่วมกัน ขอโทษกัน ก็จบไป แอมกลับมาเป็นเพื่อนกันได้อีก"

(มือบ, 25 เมษายน 2560)

อย่างไรก็ตาม กิจกรรมดังกล่าวทำให้ได้แลกเปลี่ยนเกี่ยวกับแนวคิดและแนวทางของการดำเนินการจัดการความขัดแย้งโดยใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ซึ่งทำให้ผู้เข้าร่วมกระบวนการทั้งหมดเห็นภาพรวมและสามารถร่วมกันแลกเปลี่ยนเรียนรู้ นำไปสู่แนวทางในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อให้เยาวชนคู่ขัดแย้งเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง นำไปสู่การจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นได้

สรุปได้ว่า การจะจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ต้องอาศัยการเปลี่ยนแปลงตนเองของคู่ขัดแย้ง เกิดจากการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน รวมถึงการเรียนรู้และมีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาของตนเองโดยการแลกเปลี่ยนและยอมรับซึ่งกันและกัน ยอมรับความต้องการของผู้อื่น และต้องมีการให้อภัยซึ่งกันและกัน

1.3 ผลการวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้น เพื่อสร้างความตระหนักในการแก้ไขปัญหา

เป้าหมาย: เยาวชนคู่ขัดแย้ง และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องมีความตระหนักและมีความต้องการในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น

ผลการวิเคราะห์ปัญหา: เมื่อได้เรียนรู้กระบวนการดำเนินการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม เพื่อการเปลี่ยนแปลงตนเองของคู่ขัดแย้ง และได้แลกเปลี่ยนความรู้ในการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์แล้ว ทั้งคณะทำงาน เยาวชนคู่ขัดแย้ง รวมถึงผู้มีส่วนเกี่ยวข้องก็ได้ร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างเยาวชนคู่ขัดแย้งที่เป็นกรณีตัวอย่างทั้งสองคน ซึ่งเป็นปัญหาที่เกิดจากการดำเนินงานร่วมกัน ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตประจำวันที่ไม่สามารถเป็นเพื่อนกันได้ด้วย โดยเยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้ร่วมกันจัดลำดับความสำคัญของปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่งมีความคิดเห็นตรงกันว่าปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ที่มีความสำคัญเป็นอันดับแรก คือ ปัญหาการทะเลาะกันหน้างาน ซึ่งมีเพื่อนร่วมงานคนอื่นอยู่ด้วย เนื่องจากจะทำให้บรรยากาศในการทำงานไม่ราบรื่น เป็นตัวอย่างที่ไม่ดีสำหรับเพื่อนร่วมงานคนอื่น และทำให้ความขัดแย้งขยายวงกว้างออกไป ไม่เฉพาะกับคู่ขัดแย้งเอง แต่จะทำให้เพื่อนร่วมงานแบ่งฝักแบ่งฝ่ายและทะเลาะกันไปด้วย โดยมีข้อสังเกตจากการดำเนินการวิเคราะห์ปัญหาของตนเอง ดังนี้

“...มีอบเป็นเด็กที่คลุกคลีกับกระบวนการ แต่แวนนี่เขาทำงาน ผมพยายามดันเขาให้มาช่วย เพราะงานสำคัญ ต้องใช้คนที่จะสู้ไปพร้อมเราได้ ก็เลยทำให้มีอบอยู่กับงานตลอด แต่แวนมักจะมาหน้างาน เพราะมีเวลาแค่นั้น พอมาหน้างานมาเปลี่ยน คนที่คิดงานมาไว้แล้ว ก็เหมือนกับว่าแวนมาเปลี่ยนความคิดน้องที่คิดไว้แล้ว มันก็เลยจะมีความขัดแย้งเกิดขึ้นตลอด...”

(คุณสุรนาถ แป้นประเสริฐ (ต้น), 25 เมษายน 2560)

“เท่าที่เห็นๆ นะ ก็จะแสดงออกทางสีหน้า รู้เลยที่ไม่พอใจ...มีความขัดแย้งทางการกระทำ เช่น การกระแทกกระทั้น โยนข้าวของ หรือวางงานที่เราต้องทำร่วมกันไปเลย”

(คุณเตย, 25 เมษายน 2560)

“...มีการพีดเหยียดใส่กันเยอะ พีดพีดใส่กัน..พีแวนก็จะพีดพีดใส่ แล้ววินิดนิง พูดว่า “แม่่ง”...พีมีอบก็ทำหน้าที่ไม่พอใจใส่ไป”

(น้องพลุ๊ค, 25 เมษายน 2560)

“มีอบก็มีทีมที่เป็นเยาวชนล้วนๆ ที่อยู่ภายใต้การควบคุมที่มีอบกำลังรู้สึกว่าคุมทิศทางอยู่ ผลพวงเกิดขึ้นหากสองคนนี้ขัดแย้งกัน ทำให้ทีมเกิดความขัดแย้งไปด้วย เช่น ทีมของแวนก็รู้สึกว่าทำไมมีอบไม่ทำแบบนี้ เห็นไหม ทำงานเร็วๆ แล้วก็ไม่สำเร็จงานไม่ออก และมีปัญหา พอเป็นทีมของใครคนใดคนหนึ่งมีการสื่อสารออกมาแบบนี้ ความขัดแย้งนั้นไม่ได้หยุดแค่คนเดียว มันขยายออกไปอีก”

(คุณสุรนาถ แป้นประเสริฐ (ต้น), 25 เมษายน 2560)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผู้เข้าร่วมกระบวนการร่วมกันสรุปได้ว่า ความขัดแย้งระหว่างเยาวชนคู่ขัดแย้งทั้งสองที่เกิดขึ้นที่ผู้เข้าร่วมกระบวนการสังเกตเห็นและรับรู้มาโดยตลอด เป็นความขัดแย้งที่ส่วนใหญ่เกิดจากการทำงานหรือดำเนินกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน โดยเฉพาะปัญหาที่เกิดขึ้นหน้างาน ซึ่งเยาวชนคู่ขัดแย้งทั้งสองมีความคิดเห็นในการดำเนินงานที่ไม่ตรงกัน ส่งผลให้เพื่อนร่วมงานมีความขัดแย้ง ไม่ชอบพอกันไปด้วย และนอกจากการทำงานแล้ว ในการดำเนินชีวิตปกติเยาวชนคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่ายก็จะไม่พูดคุยกัน

เมื่อได้เรียนรู้ปัญหาของตนเองแล้ว เยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ก็ได้นำปัญหานั้น มาร่วมกันวิเคราะห์ผลเสียที่เกิดจากความขัดแย้งที่เกิดขึ้น สรุปได้ดังนี้

(1) ความขัดแย้งดังกล่าวทำให้การทำงานล่าช้า

(2) ความขัดแย้งดังกล่าว ทำให้การทำงานไม่ได้ผลลัพธ์ที่ดีเท่าที่ควร คือ แทนที่จะได้ร่วมกันคิด ร่วมกันแก้ไขปัญหาหน้างานที่เกิดขึ้น ซึ่งจะทำให้แก้ปัญหาได้ดีกว่า ก็กลับต้องคิดแก้ปัญหาคนเดียว อาจทำให้มองไม่รอบด้าน

(3) ความขัดแย้งดังกล่าว ส่งผลให้เพื่อนร่วมงานมีการแบ่งฝักแบ่งฝ่าย ไม่สามัคคีกัน

(4) ความขัดแย้งดังกล่าว ส่งผลให้ดำเนินชีวิตแบบไม่มีความสุข คอยจ้องจับผิดซึ่งกัน

และกัน

ทั้งนี้ เมื่อคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่ายได้ยอมรับปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น และได้ร่วมวิเคราะห์ผลเสียที่เกิดจากความขัดแย้งนั้น ทำให้มีความตระหนักในการที่จะจัดการกับปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น โดยเน้นไปที่การเปลี่ยนแปลงตนเอง เนื่องจากจะส่งผลให้ความขัดแย้งระงับลงไป ซึ่งมีข้อสังเกตจากการร่วมกันวิเคราะห์ผลเสียของปัญหา ดังนี้

“ก็ถ้าปล่อยให้เป็นแบบนี้ไปเรื่อยๆ มันก็จะไม่ได้หยุดแค่ที่เราสองคน ก็จะทำให้น้องๆ ไม่ชอบกันไปด้วย...ดีเหมือนกันจะได้กลับมาคุยกันเหมือนเก่า”

“อย่างว่า ไม่เคยย้อนกลับมามองว่าทะเลาะกันไปแล้ว มันส่งผลเสียตรงไหน ถ้าได้ย้อนกลับมาดูตัวเอง เปลี่ยนตัวเอง ก็อาจจะทำให้อะไรหลายๆ อย่างดีขึ้น”

(แวน, 25 เมษายน 2560)

“ก็เคยทำอยู่ พี่ต้นก็พยายามจะให้ดีขึ้น ขวนไปกินข้าว คุยกัน สุดท้ายก็กลับมาเป็นเหมือนเดิม...เพราะไม่ได้พยายามที่จะเปลี่ยนตัวเอง ยอมคุยกันบ้างต่อหน้าพี่ต้น เอาจริงๆ คือเกรงใจพี่ต้น”

(มีอบ, 25 เมษายน 2560)

สรุปได้ว่า เมื่อคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่ายได้วิเคราะห์ปัญหาความขัดแย้งและผลเสียจากความขัดแย้งที่เกิดขึ้นแล้ว ทำให้ตระหนักถึงปัญหานั้น รวมถึงเห็นคุณค่าของการจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้น จึงต้องการที่จะเรียนรู้ในการเปลี่ยนแปลงตนเองเพื่อจัดการกับความขัดแย้งดังกล่าว นำไปสู่การตอบรับการเข้าร่วมกระบวนการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ ที่จะร่วมกันดำเนินการขึ้น ทั้งนี้ การตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้น ถือได้ว่าเยาวชนคู่ขัดแย้งได้เรียนรู้จนได้ทราบความต้องการของตนเอง และเป็นการเรียนรู้ความต้องการของคู่ขัดแย้งอีกฝ่ายหนึ่งไปพร้อมกันด้วย

ส่วนผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง เมื่อได้ร่วมกันวิเคราะห์ถึงผลเสียจากความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างคู่ขัดแย้ง ก็ทำให้ตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นเช่นกัน เนื่องจากเมื่อคู่ขัดแย้งทั้งสองคนทะเลาะกัน ก็ส่งผลให้งานไม่มีประสิทธิภาพและทำให้ทีมงานขัดแย้งกันไปด้วย จึงเห็นด้วยกับการร่วม

เรียนรู้ในกระบวนการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ เพื่อร่วมจัดการกับความขัดแย้งที่เกิดขึ้นด้วย ซึ่งมีข้อสังเกตจากการร่วมวิเคราะห์ผลเสียของปัญหา ดังนี้

“ถ้าไม่แก้ให้ตรงจุด ก็เป็นปัญหาคาราคาซังอยู่แบบนี้...จริงๆ ควรจะทำตั้งนานแล้ว”

(คุณทอง, 25 เมษายน 2560)

“ต้องช่วยกัน ให้สองคนนี้เปลี่ยนตัวเองให้ได้...ไม่อย่างนั้น ก็จะมาพืดพืดใส่กัน ทำให้น้องๆ เป็นไปด้วย”

(คุณเตย, 25 เมษายน 2560)

สรุปได้ว่า เมื่อผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งได้วิเคราะห์ปัญหาและผลเสียจากความขัดแย้งที่เกิดขึ้นแล้วทำให้ตระหนักถึงปัญหานั้น รวมถึงเห็นคุณค่าของการจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้น จึงต้องการที่จะร่วมดำเนินกระบวนการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ เพื่อสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงตนเองที่จะนำไปสู่การจัดการกับความขัดแย้งของคู่ขัดแย้งดังกล่าว

1.4 ผลการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประวัติและรายละเอียดความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

เมื่อเยาวชนคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่ายตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้น และสมัครใจและยินยอมเข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวแล้ว จึงมีการจัดสนทนากลุ่มระหว่างคณะทำงาน ผู้วิจัย เยาวชนคู่ขัดแย้ง และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง เพื่อร่วมพูดคุยเชิงลึกถึงประวัติ สถานภาพ ภูมิหลังของเยาวชนคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่าย แนวคิด สาเหตุ รายละเอียดปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น เพื่อให้เยาวชนคู่ขัดแย้งได้เรียนรู้ตนเองจากการเล่าเรื่องราวของตนเอง และนำไปเป็นข้อมูลเบื้องต้นในการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง นำไปสู่การระงับความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ได้ผลการศึกษาดังนี้

1.4.1 ประวัติของเยาวชนคู่ขัดแย้ง

1.4.1.1 ประวัติของเยาวชนคู่ขัดแย้งฝ่ายที่ 1

แวน เยาวชนคู่ขัดแย้งที่อยู่ในชุมชนวัดโพธิ์เรียง อายุ 25 ปี จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 6 ประกอบอาชีพเป็นเจ้าของร้านที่มูลนิธิเพื่อนเยาวชนเพื่อการพัฒนา ในด้านครอบครัวนั้น บิดาและมารดาแยกทางกันตั้งแต่เด็ก อาศัยอยู่กับคุณป้าในชุมชนวัดโพธิ์เรียง ส่วนนิสัยส่วนตัวเคยเป็นคนใจร้อน แต่เมื่ออายุมากขึ้น ก็มีนิสัยที่ใจเย็นขึ้น ด้านการทำงานและดำเนินกิจกรรมในชุมชนเป็นคนทำงานจริงจัง ไม่ค่อยผ่อนปรนในการทำงาน

“พ่อกับแม่แยกทางกันตั้งแต่ผมเกิด ตอนเด็กๆ อยู่กับแม่ที่ลพบุรี แล้วค่อยย้ายมาอยู่กับป้าที่กรุงเทพฯ เรียน ปวช. ได้ปีเดียว ผมไม่อยากจะเรียนต่อ เป็นช่วงพิศจุนต์ตัวตน เลยย้ายออกมาเช่าบ้านอยู่กับเพื่อน ชีวิตลำบากเลเทเมา ไปด้วยกัน

เป็นแก๊ง มีเรื่องกับแก๊งอื่น บางครั้งไถเงินเด็ก ให้อีกปล่อย ไม่ให้ก็ต่ออายุ 18 ผมไถครั้งแรก เป็นเด็กผู้ชายทำทางมีเงิน ทำสำเร็จเพื่อนก็ชม ผมรู้สึกว่ายั่ว พอมีครั้งแรก ก็มีครั้งสอง ครั้งสาม และครั้งต่อมา...”

“ช่วงแรกไม่ได้รู้สึกอะไรเท่าไร แต่เวลาผ่านไป ผมนึกย้อน คิดอยู่ตลอด บางครั้งรู้สึกผิดจนร้องไห้ เขาไม่มีทางสู้ ไม่น่าทำเลย... ช่วงนั้นเพื่อนในแก๊งแตกกัน พอดี เลยกะระจัดกระจายไป ผมกลับมาอยู่บ้านป่าบ่อหย้ และตัดสินใจหางาน... ตั้งแต่ทำงาน มุมนั้นไม่อยู่ในหัวอีกเลย คงเพราะอายุมากขึ้นด้วย เพื่อนหลายคนในแก๊งก็ทำมาหากินมีครอบครัวกันแล้ว”

(แวน, 25 เมษายน 2560)

1.4.1.2 ประวัติของเยาวชนคู่ขัดแย้งฝ่ายที่ 2

มีอบ เยาวชนคู่ขัดแย้งที่อยู่ในชุมชนวัดอัมพวา อายุ 19 ปี จบการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ประกอบอาชีพเป็นคนขับรถจักรยานยนต์รับจ้าง และเป็นอาสาสมัครเครือข่ายเยาวชนบางกอกนี้...ดีจัง ในด้านครอบครัว พบว่า บิดาและมารดาของมีอบแยกทางกันตั้งแต่เด็ก มีอบจึงอาศัยอยู่กับบิดา ซึ่งบิดาของมีอบมีความเกี่ยวข้องกับยาเสพติด กล่าวคือเป็นพ่อค้ายาเสพติด จึงถูกเจ้าหน้าที่ตำรวจวิสามัญ หลังจากนั้นมีอบจึงอาศัยอยู่กับคุณย่าและคุณป้าในชุมชนวัดอัมพวา ส่วนนิสัยส่วนตัว เป็นคนใจร้อน ถ้าไม่พอใจใคร จะแสดงออกไม่ว่าจะเป็นการทะเลาะวิวาท เช่น การชกต่อย หรือการใช้วาจาเหน็บแนม แต่อีกด้านหนึ่งก็เป็นคนที่มีนิสัยขี้เล่น กล่าวคือ ขณะทำงานและดำเนินกิจกรรมในชุมชน มักชอบพูดจาที่เล่นที่จริง

“15 กุมภาพันธ์ 2546 พ่อถูกวิสามัญจากการค้ายาเสพติด ทรัพย์สินต่างๆ ถูกยึดเพราะเป็นชื่อพ่อ...ผมอายุ 5 ขวบ ยังไม่รู้เรื่องหรอก ต้องย้ายไปอยู่กับย่าถึง ป.6 พอขึ้น ม.1 ก็ย้ายมาอยู่กับป้า...”

“...เวลามีปัญหาอะไร คนชอบโทษครอบครัว เด็กโตมาในสภาพแวดล้อมแบบไหน ชีวิตต้องเป็นแบบนั้น แต่ผมว่าไม่เสมอไป พ่อแม่เลิกกันตั้งแต่ผมยังเด็ก พ่อขายยาเสพติด ชุมชนที่อยู่เป็นพื้นที่สีแดง ชีวิตผมใกล้ยาเสพติดแค่เอื้อม แต่ใช้ว่าสิ่งเหล่านั้นจะกำหนดเราทุกอย่าง เรากำหนดชีวิตตัวเองได้...การเสพยาไม่เคยอยู่ในหัว บุหรี่ยังไม่เคยสูบเลย เหล้าเคยกิน แต่ตอนนี้ก็เลิกแล้ว”

(มีอบ, 25 เมษายน 2560)

เมื่อคู่ขัดแย้งได้เล่าประวัติของตนเองและได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ประวัติของคู่ขัดแย้งอีกฝ่ายแล้ว จึงร่วมกันอภิปรายและสรุปประวัติส่วนตัวและพฤติกรรมของแต่ละคน เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์ปัจจัยที่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง ซึ่งสามารถสรุปได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 6 สรุปประวัติส่วนตัวของคู่ขัดแย้ง

ประวัติส่วนตัวด้าน	แวน	มีอบ
สภาพครอบครัว	บิดา/มารดา หย่าร้างกันตั้งแต่ยังเด็ก	- บิดา/มารดา หย่าร้างกันตั้งแต่เด็ก - อาศัยอยู่กับบิดา - บิดาถูกวิสามัญในคดีค้ายาเสพติด
การเลี้ยงดู	อาศัยอยู่กับป้า	อาศัยอยู่กับป้าและย่า โดยต้องช่วยป้าดูแลย่าและหลาน
บุคลิก/ นิสัย	- ใจร้อน แต่เมื่ออายุมากขึ้น ก็ใจเย็นขึ้น - ในการทำงาน เป็นคนทำงานจริงจัง ไม่ค่อยผ่อนปรนในการทำงาน	- ใจร้อน ถ้าไม่พอใจใครจะแสดงออกทันที - ในการทำงาน จะขี้เล่น มักชอบพูดจาที่เล่นทีจริง แต่ก็ไม่ยอมใคร
ระดับการศึกษา	มัธยมศึกษาปีที่ 6	มัธยมศึกษาปีที่ 3
อาชีพ	เจ้าหน้าที่มูลนิธิเพื่อนเยาวชนเพื่อการพัฒนา	ซีรธจักรยานยนต์รับจ้าง

จากประวัติของเยาวชนคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่าย เยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้เข้าร่วมกระบวนการทุกฝ่าย ร่วมกันอภิปรายว่าคู่ขัดแย้งทั้งสองได้รับการเลี้ยงดูโดยญาติที่มีไข้บิดามารดา แต่ก็ได้รับการดูแลที่ดีตามสถานะของครอบครัว แต่การรับรู้เรื่องความรุนแรงที่เกิดขึ้นระหว่างบิดามารดา ส่งผลให้เยาวชนทั้งสองคนซึมซับพฤติกรรมความรุนแรง ทำให้มีนิสัยใจร้อนและมีพฤติกรรมในการจัดการปัญหาที่รุนแรง ซึ่งจะกล่าวถึงรายละเอียดดังกล่าวในการวิเคราะห์สาเหตุของความขัดแย้งต่อไป

1.4.2 รายละเอียดความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

เมื่อคู่ขัดแย้งทั้งสองตกลงเข้าร่วมกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนในการเปลี่ยนแปลงตนเอง เพื่อจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นแล้ว คณะทำงานให้เยาวชนคู่ขัดแย้งแต่ละฝ่ายเล่าถึงเหตุการณ์ความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ดังนี้

แวน ซึ่งเป็นเยาวชนในชุมชนวัดโพธิ์เรียง และมีอบ ซึ่งเป็นเยาวชนในชุมชนวัดอัมพวา ทั้งสองคนเป็นแกนนำกลุ่มเยาวชนบางกอกนี้...ดีจัง ซึ่งดำเนินงานกิจกรรมเยาวชนในพื้นที่ชุมชนวัดโพธิ์เรียง ชุมชนวัดอัมพวา รวมถึงชุมชนแออัดอื่นๆ ในเขตบางกอกน้อย

การดำเนินกิจกรรมและจัดทำโครงการร่วมกันเป็นประจำทำให้ทั้งสองมีความขัดแย้งกันเสมอ ต่อเนื่องเป็นระยะเวลา 3 ปี ซึ่งเหตุการณ์ที่ทำให้ทั้งสองมีความขัดแย้งต่อกันมากที่สุดเกิดในช่วงการเตรียมงานทุกครั้ง เกิดจากความคิดเห็นที่ไม่ตรงกัน โดยมีอบมีความคิดเห็นว่าแวนเป็นคนที่ยึดการใหญ่ ซึ่งบางความคิดทำได้จริง แต่ไม่ทันเวลา ซึ่งแวนมีความคิดเห็นว่าการจัดกิจกรรมใดๆ ควรจะทำให้ดีที่สุด เป็นต้น หรือการไม่วางแผนงานให้รอบคอบและไม่แบ่งงานให้ชัดเจน อย่างมีอบดำเนินงานอยู่ก่อนแล้ว พอแวนเข้าไปดำเนินงานก็จะไปเปลี่ยนสิ่งที่มีอบทำไปแล้ว ซึ่งทำให้มีอบเกิดความไม่พอใจ และเมื่อไม่พอใจกัน ทั้งสองฝ่ายมักจะมีอารมณ์ร้อน ทำให้เกิดการขึ้นเสียง โต้เถียงกัน แบบไม่มีใครยอมใคร หรือบางครั้งเกิดการผลักกัน เจ็บมือจะต่อยกันด้วย ดังข้อสังเกตที่นำเสนอจากการอภิปรายกลุ่มดังนี้

“ช่วงคิด ช่วงเตรียมจะหนักสุด พอมาเจอกัน เอาจริงนะ พี่แวนก็จะยึดการใหญ่ไว้ก่อน ผมไม่ค่อยยึดการใหญ่ มองอะไรที่ทำได้ บางทีก็คิดว่าทำไมต้องใหญ่โตขนาดนั้น เวอร์ไปหรือเปล่า...ผมก็ไม่เข้าใจความคิดเขา...”

(มีอบ, 25 เมษายน 2560)

“ในกระบวนการทำงานร่วมกันก็มีความขัดแย้งเกิดขึ้น เช่น ความคิดเห็น มีอบกับแวนมองภาพไม่ตรงกัน มีวิธีการทำงานไม่เหมือนกัน มีชุดประสบการณ์ไม่เท่ากัน ทำให้วิธีการจัดการในการทำงานตรงหน้าเกิดความขัดแย้งทางวาจา เช่น น้ำเสียงการพูดคุยจะมีท่าทีที่ขัดแย้งกันผ่านคำพูด สอง มีความขัดแย้งทางสีหน้า มองไปรู้เลยว่าไม่พอใจ สาม มีความขัดแย้งทางการกระทำ เช่น การกระแทกกระทั้น โยนข้าวของ หรือวางแผนที่เราต้องทำร่วมกันไปเลย”

(คุณสุนทรนาถ แป้นประเสริฐ (ตัน), 25 เมษายน 2560)

“จะเป็นอารมณ์ หน้าตามากกว่า เพราะเรามองว่ามีที่ตันคอยเชื่อมตลอด ไม่น่า บางทีอาจละลายตา ก็อาจจะมีอารมณ์รุนแรงกัน”

(แวน, 25 เมษายน 2560)

อย่างไรก็ตาม เมื่อกิจกรรมเสร็จสิ้นไปแล้ว ความขัดแย้งระหว่างคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่าย รวมถึงเยาวชนกลุ่มอื่นในชุมชนของทั้งสองชุมชน ก็ยังคงมีอยู่ ทำให้เยาวชนจากทั้งสองชุมชนไม่สามารถเดินผ่านชุมชนอีกชุมชนหนึ่งได้ ทั้งที่เป็นชุมชนที่อยู่ติดกัน มีพื้นที่ต่อเนื่องกัน เนื่องจากเกรงกลัวว่าจะถูกดักทำร้าย แม้แต่หากพบหน้ากัน ก็จะไม่พูดคุยทักทายกัน หรือหากมีกิจกรรมที่จะต้อง

ดำเนินการร่วมกันอีก ก็จะแบ่งแยกเป็นกลุ่มๆ ไม่สามารถดำเนินงานร่วมกันได้ ดังข้อสังเกตที่น่าสนใจจากการอภิปรายกลุ่มดังนี้

“เมื่อก่อนมีเด็กจากชุมชนวัดอัมพวา เด็กจากชุมชนวัดโพธิ์เรียง ไปเข้าค่ายด้วยกัน ก็จะเกาะกลุ่มกัน ไปเจอกันตอนแรกก็จะทะเลาะกัน จะตีกัน”

“ผมก็มีน้องๆ ที่เชื่อผม ถ้าผมกับพี่แวนทะเลาะกัน น้องๆ ก็จะมีพุดๆ กัน ก็ไม่พอใจพี่แวนไปด้วย แล้วก็พอใจคนที่เข้าข้างพี่แวนด้วย...”

(มีอบ, 25 เมษายน 2560)

สรุปได้ว่า ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นเป็นความขัดแย้งระหว่างมีอบ อายุ 18 ปี อยู่ชุมชนวัดโพธิ์เรียง กับแวน อายุ 25 ปี อยู่ชุมชนวัดอัมพวา ซึ่งทั้งสองคนมีความขัดแย้งกันจากการทำงานชุมชนร่วมกัน เป็นระยะเวลาต่อเนื่องมา 3 ปี โดยความขัดแย้งที่เกิดขึ้นมีทั้งระดับที่มีท่าทีที่จะเกิดขึ้น เช่น การไม่พอใจกัน และระดับที่เห็นได้ชัด เช่น การว่ากัน การผลัดกัน เป็นต้น และความขัดแย้งนั้นได้ขยายวงกว้างไปสู่กลุ่มเยาวชนในชุมชนด้วย

ทั้งนี้กิจกรรมการอภิปรายและวิเคราะห์รายละเอียดความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ทำให้เยาวชนคู่ขัดแย้งได้ทบทวนความขัดแย้งตั้งแต่อดีต ทำให้ได้เรียนรู้ปัญหาที่เกิดขึ้นร่วมกัน ทำให้เห็นปัญหา เกิดการยอมรับ และพร้อมที่จะจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นนั้นไปด้วยกัน

1.5 การวิเคราะห์สาเหตุของความขัดแย้ง

เมื่อทราบรายละเอียดความขัดแย้งเบื้องต้นแล้ว เยาวชนคู่ขัดแย้ง ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับ ความขัดแย้ง คณะทำงาน และผู้วิจัย ได้ร่วมกันวิเคราะห์สาเหตุของความขัดแย้ง โดยผู้เข้าร่วมกระบวนการทุกคนมีความเห็นตรงกันว่า การที่จะทำให้ความขัดแย้งระงับลงไปได้ ต้องทราบสาเหตุที่แท้จริงของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นก่อน ซึ่งจะต้องมีการร่วมกันวิเคราะห์และอภิปรายสาเหตุดังกล่าว และจัดลำดับความสำคัญของสาเหตุที่ทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้น โดยเฉพาะคู่ขัดแย้งที่ต้องวิเคราะห์ตนเอง เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงตนเอง และการระงับความขัดแย้งที่เกิดขึ้น โดยมีเป้าหมายและผลของกิจกรรม ดังนี้

1.5.1 เป้าหมาย: เยาวชนคู่ขัดแย้งได้วิเคราะห์สาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยตนเอง และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้เรียนรู้ถึงสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างเยาวชนคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่าย นำไปสู่การเรียนรู้ตนเอง ซึ่งสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของตนเองเป็นอย่างยิ่ง และนำไปสู่การวางแผนกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้งดังกล่าว ซึ่งผลสะท้อนจากการสนทนากลุ่มที่น่าสนใจ ดังนี้

“ต้องดึงสาเหตุที่แท้จริงที่ทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้นมา...แล้วคนที่รู้ดีที่สุดก็คือสองคนนี่ พวกเราก็เป็นตัวเสริม ช่วยกันให้สองคนมองเห็นสาเหตุของปัญหาของตัวเอง อันนี้คิดว่าสำคัญมากนะ ทำให้แก้ปัญหาได้จริง”

(คุณเตย, 29 เมษายน 2560)

“ผมว่าจริงๆ แล้ว เหมือนเราสองคนก็จะรู้สาเหตุของมันอยู่แล้ว แต่ไม่เคยได้อามาคุยกันอย่างจริงจัง...ครั้งนี้ถ้าได้พูดกันอย่างจริงจัง ก็อาจจะทำให้อะไรดีขึ้น ทำให้เรียนรู้ตัวเอง กล้าจับผิดตัวเองไปในตัวด้วย ก็ดี...”

(คุณสุรนาถ แป้นประเสริฐ (ตัน), 29 เมษายน 2560)

“ผมเห็นด้วย ผมกับมือบต้องมาคุยกัน ต้องมาร่วมกันดูว่าที่มันเกิดขึ้น จริงๆ แล้วมันมีสาเหตุมาจากอะไร...”

(แวน, 29 เมษายน 2560)

“พอรู้สาเหตุแล้ว ก็ทำให้รู้ตัวเอง...หาวิธีแก้ปัญหาได้ถูกวิธี ตรงจุด”

(มือบ, 29 เมษายน 2560)

1.5.2 ผลการวิเคราะห์สาเหตุของความขัดแย้ง

ผลจากการที่เยาวชนคู่ขัดแย้งวิเคราะห์สาเหตุของความขัดแย้งของตนเอง และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องร่วมกันอภิปรายและเรียนรู้สาเหตุดังกล่าว พบว่า สาเหตุหลักของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นกับเยาวชนคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่าย มี 4 ประการ ซึ่งผู้เข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้ได้ร่วมกันจัดลำดับความสำคัญของสาเหตุดังกล่าวที่มีผลทำให้เกิดความขัดแย้งมากที่สุดจนถึงน้อยที่สุดตามลำดับ คือ 1) สาเหตุจากบุคลิกส่วนตัว 2) สาเหตุจากการดำเนินงานร่วมกัน 3) สาเหตุจากปัจจัยแวดล้อมภายนอก และ 4) สาเหตุจากครอบครัว ซึ่งผลสะท้อนจากการสนทนากลุ่มที่น่าสนใจมีดังนี้

“ผมว่า ผมกับพีแวน อันดับแรกเลยต้องมาดูเรื่องบุคลิกของแต่ละคน ผมว่า ผมกับพีแวนต่างกันเลย พีแวนจะซ้าๆ ใจเย็น ผมจะใจร้อน อยากทำให้เสร็จๆ...ถ้าเปลี่ยนตรงนี้ได้ก่อน ก็น่าจะทำให้อะไรดีขึ้น”

(มือบ, 29 เมษายน 2560)

“ปัญหาที่เกิดขึ้น ก็น่าจะมาจากนิสัยของแต่ละคนเป็นหลัก ผมกับมือบมีนิสัยต่างกัน ก็เห็นด้วยกับมือบว่า ต้องแก้ตรงนี้ของตัวเองให้ได้ก่อน”

(แวน, 29 เมษายน 2560)

“ใช่เลย เวลาพีแวนทำอะไร จะค่อยๆ ทำ ทำแล้วงานต้องออกมาดี ส่วนพีมือบจะชอบทำให้เสร็จเร็วๆ อีกอย่างหน้าพีแวนเป็นแบบนั้นอยู่แล้ว ไม่ค่อยยิ้ม ทำให้เข้าใจผิดกันไปใหญ่ ต้องปรับตรงนี้ได้ก่อนนะ หนูว่า...”

(น้องแนน, 29 เมษายน 2560)

ทั้งนี้ สาเหตุของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างเยาวชนคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่าย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) สาเหตุจากบุคลิกส่วนตัว

1.1) บุคลิกภาพส่วนตัวและพฤติกรรมการแสดงออก (แสดงออกทางสีหน้า คำพูด น้ำเสียง ท่าทาง ความมีมนุษยสัมพันธ์) พบว่า แวนมีบุคลิกที่หน้าบึ้งตึง ไม่ค่อยยิ้ม มีแววตาที่จริงจัง และในบางครั้งการแสดงออกทางน้ำเสียงอาจดูแข็งกระด้าง ส่วนมีอบแม้จะมีสีหน้าที่ไม่บึ้งตึง แต่มีกริยาท่าทางที่ขี้เล่น ดูไม่จริงจัง รวมถึงมีนิสัยที่ขี้บ่นขี้บ่น จะเห็นได้ว่าคู่ขัดแย้งทั้ง 2 ฝ่าย มีบุคลิกที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน และมักจะสร้างความไม่พอใจให้อีกฝ่ายหนึ่งอยู่เสมอ

“แวนกับมีอบแตกต่างกันอย่างหนึ่งคือแวนไม่ค่อยงอน...แต่ถ้าเป็นมีอบจะเร็ว อะไรที่กระทบจิตใจเขาจะเร็วมาก... ทำให้อยู่ด้วยกันไม่ได้ มีหลายครั้งที่เขาก็พยายามมาก แวนก็พยายาม มีอบก็พยายามที่จะจูนกันมาก แต่ก็ยังไม่ได้ เพราะมันหลือมกันอยู่มาก...เขาต้องพยายามที่จะเรียนรู้กันว่าแต่ละคนเป็นอย่างไร ผมว่ามันถึงไปกันได้” (คุณสุรนาถ แป้นประเสริฐ (ต้น), 29 เมษายน 2560)

“ผมจะหน้าไม่ค่อยยิ้ม เลยทำให้บางครั้งมีปัญหาอะไรกัน ก็อาจจะตีความกัน ผิดไปใหญ่...” (แวน, 29 เมษายน 2560)

“มีอบ เขาจะชอบบียวนกวนประสาท บางทีรู้ว่าแวนโกรธ ก็จะไปยั่วอารมณ์เขา ...” (คุณเตย, 29 เมษายน 2560)

“บางทีผมรู้ว่าพี่แวนโกรธ แต่ผมก็ไม่เลิก เขาก็ยิ่งโกรธเข้าไปใหญ่...ถ้าผมเปลี่ยนตรงนี้ได้ มันก็จะเบาลงไปอีกเยอะ” (มีอบ, 29 เมษายน 2560)

สรุปได้ว่า มีอบและแวนมีบุคลิกและการแสดงออกที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน ส่งผลให้การดำเนินชีวิตของแต่ละฝ่ายแตกต่างกันไปด้วย ทั้งนี้แม้คู่ขัดแย้งทั้งสองจะทำงานร่วมกันตลอดเวลา แต่ยังคงขาดการพยายามเรียนรู้และทำความเข้าใจลักษณะบุคลิกของอีกฝ่ายอย่างถ่องแท้

1.2) การใช้อารมณ์มากกว่าเหตุผล

แวนมีบุคลิกที่ทำงานเร็ว จริงจัง ต้องการให้งานเสร็จไปที่ละอย่าง ซึ่งไม่จำเป็นต้องละเอียด เพราะยังสามารถตามมาเก็บรายละเอียดทีหลังได้ แต่เมื่อไม่ได้อย่างที่ใจตนเองต้องการก็มักจะแสดงท่าทีหงุดหงิด ไม่ว่าจะแสดงออกด้วยท่าทาง สีหน้า แววตา คำพูด หรือน้ำเสียง ส่วนมีอบมีบุคลิกที่ค่อยๆ ทำงาน ไม่ต้องรีบ แต่ต้องเก็บรายละเอียดให้ดี เมื่อทั้งสองร่วมงานกันแวนมักจะมองว่ามีอบทำงานช้า ไม่รีบทำงานให้เสร็จ และมักจะหงุดหงิดใส่แวนเสมอ ส่วนมีอบจะเห็นว่าแวนไม่จำเป็นต้องรีบทำงานเสมอไป เพราะการทำงานให้เร็วแต่ไม่ละเอียดสุดท้ายก็ต้องตามกลับมาแก้งาน

อีก มีอบก็มักจะแสดงกริยาท่าทางที่รุนแรงใส่แวนอยู่เป็นประจำ ในประเด็นนี้คู่ขัดแย้งทั้ง 2 ฝ่าย เคยถึงขั้นทะเลาะวิวาทอยู่บ่อยครั้ง

“...อย่างแรกเลยคือการทำงานร่วมกันโดยมีความคิดเห็นที่แตกต่างกัน ...แต่ตอนเราคุยกัน เราไม่ได้คุยในน้ำเสียงที่โอเค แต่คุยแบบกระทบกระทั่งกัน ใช้อารมณ์ในการคุยกัน...คุยกันแบบกระชอกโฮกฮาก ใช้อารมณ์ในการพูด ไม่มีสติในการพูดคุยกัน มันเลยทำให้เกิดความไม่พอใจกันว่าท่าแบบนี้ก็ดีอยู่แล้ว แต่ทำไมอีกคนมาบอกว่ามันไม่ดี มันไม่เข้าใจกัน คำพูด ท่าทาง สีนหน้า...มันก็ทำให้เกิดการใช้อารมณ์ เริ่มขาดสติ...แต่บางทีก็มีการทำอะไรเสียงดังๆ กระแทกกระทั้นให้รู้ว่าไม่พอใจ”
(คุณหมอม, 29 เมษายน 2560)

2) สาเหตุจากการดำเนินงานร่วมกัน

ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นของเยาวชนขัดแย้งมาจากการทำงานร่วมกันเป็นหลัก เนื่องจากทั้งสองฝ่ายเป็นเจ้าของหน้าที่มูลนิธิเพื่อนเยาวชนเพื่อการพัฒนาและแกนนำเยาวชนอาสาสมัครเครือข่ายเยาวชนบางกอกนี้...ดีจัง ซึ่งต้องทำงานร่วมกันเพื่อจัดกิจกรรมกับเยาวชนในพื้นที่ชุมชนแออัด จึงเกิดการเผชิญหน้ากันบ่อยครั้ง ไม่ลงรอยกัน จนถึงขั้นมีปากมีเสียง และมีการทะเลาะกันที่สุดในขั้นนี้เมื่อวิเคราะห์แล้ว สาเหตุของความขัดแย้งที่มาจากการทำงานดังกล่าวมานั้น มาจากประเด็นต่างๆ ดังนี้

2.1) บทบาทหน้าที่ในการทำงาน

เยาวชนคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่ายเป็นแกนนำเยาวชนในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนและกิจกรรมของเครือข่ายเยาวชนฯ ซึ่งแต่ละคนก็ได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่ของตนเอง เช่น มีอบ ได้รับมอบหมายให้จัดโต๊ะลงทะเบียน ส่วนแวนได้รับมอบหมายให้ประดับตกแต่งสถานที่ แต่เมื่อแวนทำหน้าที่ของตนเองเรียบร้อย จึงไปช่วยมีอบ แต่มีอบมองว่าแวนเข้าไปก้าวกายหน้าที่ของตนเอง จึงทำให้เกิดความไม่พอใจ จนทะเลาะกันขึ้น และบางครั้งก็ลุกลามไปสู่เพื่อนและน้องเยาวชนในกลุ่มที่ทำงานร่วมกัน โดยมีอบและแวนใช้บทบาทหน้าที่ของตนเองในการควบคุมการดำเนินงาน ซึ่งผู้ที่ทำงานด้วยรู้สึกถึงการใช้อำนาจในหน้าที่เพื่อสั่งการมากเกินไป หรือไม่พอใจที่อีกฝ่ายหนึ่งมาสั่งอีกฝ่ายหนึ่ง เช่น มีอบไปบอกให้น้องเยาวชนที่ช่วยงานแวน ให้มาช่วยตนเอง ซึ่งงานของแวนยังไม่เสร็จเรียบร้อย แวนจึงไม่พอใจ

“...บางคนไม่ได้ต้องการทำ แต่ถูกมอบหมายมาให้จัดการเรื่องบางเรื่อง เช่น วันนี้ต้องจัดการเรื่องนี้ให้ได้ มีอบคุมหัวหนึ่ง แวนคุมหัวหนึ่ง ก็เลยไปใช้บทบาทว่าถูกมอบหมายแล้ว แล้วก็ไปแสดงกริยาแบบนั้น ทำให้ห้องๆ รู้สึกว่าไม่ได้แล้ว

กลายเป็นว่าทำงานเหนื่อยเหมือนกัน ทำคล้ายๆ กัน แต่ถูกกดขี่ ก็เลยเกิดความรุนแรงขึ้น”

(คุณสุรนาถ แป้นประเสริฐ (ต้น), 29 เมษายน 2560)

2.2) การสื่อสาร

เยาวชนคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่ายมักจะมี การสื่อสารและการตีความที่ผิดพลาดเสมอ เนื่องจากบุคลิกภาพของคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่ายไม่เหมือนกัน กล่าวคือ แวนมีบุคลิกเคร่งขรึม จริงจังในทุกเรื่อง ไม่ค่อยยิ้มแย้ม ส่วนมือบจะขี้เล่น ชอบแหย่ พุดจาสนุกสนาน ยิ้มแย้ม รวมกับประสบการณ์ในการทำงานและอายุที่แตกต่างกันของทั้งสองคน โดยแวนประสบการณ์และอายุมากกว่ามือบ ทำให้ทั้งสองคนเข้าใจผิดจากการสื่อสารกันบ่อยครั้ง เช่นกรณีการตีความจากคำถามของวิทยากร อีกฝ่ายหนึ่งเข้าใจว่าเป็นคำถาม อีกฝ่ายหนึ่งเข้าใจว่าเป็นคำตอบ ทำให้เกิดข้อถกเถียง จนมีความขัดแย้งกันขึ้น หรืออย่างแวนทำงานที่ตนเองได้รับมอบหมายอยู่ มือบเข้าไปสอบถามข้อสงสัยเกี่ยวกับงานบางอย่าง แต่แวนมีสีหน้าเคร่งขรึม ตอบคำถามโดยไม่ยิ้มให้ มือบก็รู้สึกที่แวนไม่พอใจตนเอง แล้วเกิดเป็นความคับข้องหมองใจในที่สุด

“ล่าสุดจำได้ที่โรงแรมเคยูโฮม เถียงกันเรื่องการตั้งคำถามอะไร คนนี้เข้าใจว่า มันคือคำถาม อีกคนเข้าใจว่าเป็นคำตอบ คนหนึ่งก็ขึ้น เพราะว่ากำลังจริงจังมาก ส่วนอีกคนก็ยี้กึ่งเล่นกึ่งจริงจัง...พอเราพูดไปเขาก็ลดละกันลงบ้าง”

(คุณเตย, 29 เมษายน 2560)

2.3) ลักษณะและวิธีการทำงานที่แตกต่างกัน

เยาวชนคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่ายมีบุคลิกและลักษณะการทำงานที่แตกต่างกัน กล่าวคือ แวนจะเป็นคนที่ทำงานเร็ว เมื่อได้รับคำสั่งแล้ว จะทำทันที โดยบางครั้งไม่ทันได้คิดให้ถี่ถ้วนรอบคอบ ก่อนจะตัดสินใจดำเนินการ รวมถึงไม่ได้ปรึกษาเพื่อนร่วมงานก่อน ส่วนมือบจะวางแผนการทำงาน ก่อนที่จะดำเนินการ เพื่อป้องกันความผิดพลาดในการทำงาน และจะได้ไม่ต้องทำงานซ้ำ ทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้น ตั้งแต่การถกเถียง ว่า ตะคอกใส่กัน ผลักกัน จนบางครั้งเกือบจะชกต่อยกัน

“น่าจะเรื่องวิธีการทำงานที่ไม่เหมือนกัน คนหนึ่งมีวิธีการทำงานแบบหนึ่ง พอมาเจอคนที่วิธีการทำงานอีกแบบหนึ่ง ก็ไม่เข้าใจว่าทำไมเขาไม่ทำแบบนี้”

(ลูงหน่วย, 29 เมษายน 2560)

“ผมชอบทำงานเร็ว...ทำไปก่อนให้เห็นว่ารูปแบบมันเป็นอย่างไร...เพราะว่าเวลาเราทำงาน เรื่องเวลาก็สำคัญ มันถูกบีบ เราต้องทำให้เสร็จไปก่อน...มันก็เลยทำให้ความคิดเห็นไม่ตรงกัน...”

(แวน, 29 เมษายน 2560)

“...ที่พี่แวนบอกว่าเรื่องความไม่เข้าใจกันในเรื่องการทำงาน เขาเป็นคนทำงานเร็ว ส่วนเราจะเชื่องช้า เขาก็บอกอยู่ว่าเวลามันสำคัญ เราก็ให้ความสำคัญกับเวลาเหมือนกัน แต่เราเลือกที่จะไม่ทำอะไรซ้ำซากหลายครั้ง โดยที่งานอื่นไม่ไหลลื่นแล้ว ต้องมาตามกลับมาแก้ปัญหาเดิมๆ หลายๆ ครั้ง” (มีอบ, 29 เมษายน 2560)

2.4) ความคิดเห็นที่แตกต่างกัน

เยาวชนคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่ายมักจะมีความคิดเห็นไม่ตรงกันในการดำเนินงานบางอย่าง ซึ่งเกิดจากการที่ได้รับมอบหมายงานให้รับผิดชอบร่วมกัน และไม่ได้มีการคุยและวางแผนร่วมกันมาก่อน จนเมื่ออีกฝ่ายลงมือดำเนินงานไปแล้ว อีกฝ่ายก็ไม่พอใจในการดำเนินงานนั้น ก็ออกความคิดเห็นหรือจะทำใหม่ ทำให้ฝ่ายที่ทำงานนั้นไปแล้วไม่พอใจ ประกอบกับความเหนื่อยล้าจากการทำงาน ทำให้มีอาการหงุดหงิด จึงเกิดความขัดแย้งขึ้น โดยมักจะมีการพูดจากรุนแรง และทำสีหน้าไม่พอใจใส่กัน ซึ่งเมื่อเป็นเช่นนี้บ่อยครั้งขึ้น ต่างฝ่ายก็ต่างเก็บอารมณ์ไม่พอใจกันสะสมไว้ ส่งผลให้ความขัดแย้งลุกลามไปถึงการดำเนินชีวิตประจำวันอื่นๆ ด้วย เช่น เมื่อพบหน้ากันก็ไม่คุยกัน ไม่มองหน้ากัน เป็นต้น

“...อย่างแรกเลยคือการทำงานร่วมกันโดยมีความคิดเห็นที่แตกต่างกัน แล้วนำมาสู่เรื่องการบอกว่าต้องทำอย่างนี้ แต่อีกฝ่ายไม่เข้าใจ เขามองว่าทำแบบนี้ก็ดีอยู่แล้ว แต่ตอนเราคุยกัน เราไม่ได้คุยในน้ำเสียงที่โอเค แต่คุยแบบกระทบกระทั่งกัน ใช้อารมณ์ในการคุยกัน แต่ไม่ถึงขั้นด่าทอกัน...แต่มันก็คุยกันแบบกระชอกชอกฮาก...” (มีอบ, 29 เมษายน 2560)

“พอเราทำงานเจอกับมีอบ ความคิดไม่เหมือนกัน แล้วมีอาการอยู่แล้ว พอมาเจอกัน ต่างคนก็ร้อนมาอยู่แล้ว มันก็กระทบกระทั่งด้วยสีหน้าว่าจากระแทกกระทั้นกัน” (แวน, 29 เมษายน 2560)

ทั้งนี้ จากสาเหตุดังกล่าว เยาวชนคู่ขัดแย้งก็ได้วิเคราะห์ตนเองว่ามีส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้น หากได้ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในการดำเนินงานร่วมกัน ก็น่าจะทำให้ความขัดแย้งเบาบางลงและระงับลงได้ในที่สุด

3) สาเหตุจากปัจจัยแวดล้อมภายนอก

ปัจจัยภายนอกต่างๆ มีส่วนทำให้เกิดความขัดแย้งอย่างมาก กล่าวคือ บางครั้งคู่ขัดแย้งได้รับภาวะอารมณ์จากคนใกล้ชิดที่มา หรือถูกใช้ให้ไปปฏิบัติภารกิจอื่นๆ ก่อนที่จะไปทำงาน ทำให้ไปทำงานสาย ส่งผลต่อสภาพจิตใจ เกิดความหงุดหงิด และไม่สามารถปรับอารมณ์ของตนเองได้ขณะ

ดำเนินงานร่วมกับผู้อื่น จึงแสดงออกกับเพื่อนร่วมงานด้วยอารมณ์หงุดหงิด รุนแรง ทำให้เกิดความขัดแย้ง จนกลายเป็นทะเลาะกันที่สุดในที่สุด

“สภาพอากาศก็มีผล ความร้อน หรือบางทีก็มีผลมาจากบ้านด้วย มือบด้นเข้ามาป่า ใช้ไปรับหลาน มือบด้นอยู่กับพี่ว่าเก้าโมง แต่ป่าให้ไปรับหลานก่อน สายแน่ ปฏิเสธก็ไม่ได้ มาถึงงานเพื่อนเริ่มไปแล้ว ไม่รู้จะเข้าทำไหนดก็รู้สึกหงุดหงิดมาด้วย มันก็ผนวกกันไป แวนก็เหมือนกัน จะออกจากบ้านมาเจอป่าบอกให้ทำกับข้าวให้หลานก่อน เดียวป่าไม่อยู่ ให้รับผิดชอบหน้าที่ที่บ้านด้วย รับผิดชอบหน้าที่ตรงกลางด้วย มันก็หงุดหงิดมาถึงก็มาแสดงออกพฤติกรรมที่ไม่ดีในที่สาธารณะ ผลพวงจากที่บ้านก็สำคัญมาก”

(คุณสุรนาถ แป้นประเสริฐ (ต้น), 29 เมษายน 2560)

4) สาเหตุจากครอบครัว

เยาวชนคู่ขัดแย้งทั้ง 2 ฝ่าย เดิมโตมาจากครอบครัวที่มีปัญหา โดยแวนเกิดมาในครอบครัวที่แยกทางกันตั้งแต่เด็ก ต้องมาอาศัยอยู่กับป่าที่ชุมชนวัดโพธิ์เรียง ส่วนมือบด บิดาและมารดาแยกต่างกันเช่นเดียวกันกับแวน และบิดายังถูกวิสามัญฆาตกรรมเนื่องจากค้ายาเสพติดตั้งแต่มีมือบดอายุเพียง 5 ขวบเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม แม้คู่ขัดแย้งทั้งสองได้รับการเลี้ยงดูโดยญาติคนอื่นที่มีใช้บิดามารดา แต่ได้รับการดูแลที่ดีตามสถานะของครอบครัว แต่การรับรู้เรื่องความรุนแรงที่เกิดขึ้นระหว่างบิดามารดา และการคลุกคลีอยู่กับชุมชนที่เป็นพื้นที่เสี่ยงต่อปัญหาแอลกอฮอล์และยาเสพติด หรือแม้แต่การที่ชุมชนสองแห่งนี้ในอดีตเคยเป็นพื้นที่ที่มีพ่อค้ายาเสพติดรายใหญ่อยู่และมีการวิสามัญฆาตกรรมพ่อค้ายาเสพติดด้วย ส่งผลให้เยาวชนทั้งสองคนซึมซับพฤติกรรมของบุคคลในชุมชนที่ใช้ความรุนแรงต่อกัน เมื่อมีปัญหาที่เกี่ยวข้องกับสุรา และการใช้ความรุนแรงในการปราบปรามยาเสพติด ทำให้มีนิสัยใจร้อนและมีพฤติกรรมในการจัดการปัญหาที่รุนแรง

จากการที่เยาวชนคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่ายวิเคราะห์สาเหตุความขัดแย้งที่เกิดขึ้นด้วยตนเอง รวมถึงผู้มีส่วนเกี่ยวข้องร่วมแลกเปลี่ยนและให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับสาเหตุความขัดแย้งดังกล่าว ทำให้เยาวชนคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่ายเข้าใจสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเอง รวมถึงได้เรียนรู้และทำความเข้าใจความคิดของเยาวชนคู่ขัดแย้งอีกฝ่ายหนึ่งไปพร้อมกัน นำไปสู่วิธีการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อจัดการกับปัญหาความขัดแย้งที่เหมาะสม และตรงกับสาเหตุของความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

1.6 การหาวิธีการแก้ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

เมื่อได้เรียนรู้ถึงสาเหตุที่ทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้นแล้ว เยาวชนคู่ขัดแย้ง ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ผู้นำชุมชน และผู้วิจัย ได้ร่วมกันสนทนากลุ่มเพื่อค้นหาวิธีการแก้ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น โดยให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในการนำเสนอวิธีการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น เพื่อให้ได้วิธีการเรียนรู้ที่นำไปสู่การจัดการความขัดแย้งดังกล่าว ซึ่งทุกคนมีความคิดเห็นตรงกันว่าต้องมีการกำหนดข้อตกลงในการเรียนรู้ เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง นำไปสู่การจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น โดยข้อกำหนดนั้นเน้นการเรียนรู้ เพื่อให้คู่ขัดแย้งเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม เพื่อระงับความขัดแย้ง จากนั้นจึงร่วมกันออกแบบและกำหนดกิจกรรมในการปฏิบัติตามข้อตกลงที่กำหนดไว้ ด้วยการนำรายละเอียดภูมิหลัง รวมถึงรายละเอียดความขัดแย้งเบื้องต้นมาเป็นแนวทางในการกำหนดกิจกรรมและเป้าหมายเพื่อส่งเสริมให้เยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเรียนรู้ร่วมกัน นำไปสู่การจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ซึ่งเป้าหมายและผลของแต่ละกิจกรรม มีดังนี้

1.6.1 การสร้างข้อตกลงในการเรียนรู้ร่วมกัน

เป้าหมาย: เยาวชนคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่าย รวมถึงผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ได้เรียนรู้เพื่อกำหนดข้อตกลงและข้อปฏิบัติเพื่อการเปลี่ยนแปลงตนเองของคู่ขัดแย้ง นำไปสู่การจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น โดยมีผลสะท้อนจากการสนทนากลุ่มดังนี้

“เราต้องมีการสร้างข้อตกลงร่วมกัน เพื่อจัดการกับปัญหาความขัดแย้งที่ต้นเหตุซึ่งมองๆ แล้ว สาเหตุหลักๆ คือความคิดเห็นไม่ตรงกัน ไม่วางแผนร่วมกัน”

(คุณหมอ, 29 เมษายน 2560)

“การเรียนรู้จะบรรลุเป้าหมายได้...เป้าหมายคือความขัดแย้งระหว่างสองคนนี้หมดไป มันต้องแก้ปัญหาคือต้นเหตุ สองคนนี่ต้องปรับตัวเอง...ต้องมีการกำหนดอะไรต่างๆ ร่วมกัน ที่จะไม่ทำให้กลับมาทะเลาะกันอีก”

(คุณรังสรรค์ ชื่นประเสริฐ (ลุงดี), 29 เมษายน 2560)

“พอรู้สาเหตุแล้ว ก็ต้องมาแก้ ทีนี้จะแก้อย่างไร เหมือนปัญหาชุมชน เวลาแก้ ก็ต้องแก้ที่ต้นเหตุ ให้มาร่วมกันคิด สร้างสรรค์ ร่วมกันทำ ต้องมีสัญญากัน มีข้อตกลงกัน ที่จะนำไปสู่กิจกรรมต่างๆ ที่จะแก้ปัญหานั้นๆ..ให้ได้เรียนรู้ไปพร้อมๆ กัน ขาดไม่ได้เลย กระบวนการ 5 ส.”

(คุณสุนทร นาด แป้นประเสริฐ (ต้น), 29 เมษายน 2560)

“ผมว่า ผมกับมือบต้องเปลี่ยนตัวเอง ถ้าไม่คิดจะเปลี่ยนตัวเอง ก็จะเป็นแบบนี้เรื่อยๆ ไป ก็ต้องมีการสร้างข้อตกลงร่วมกัน”

(แวน, 29 เมษายน 2560)

ผลการสร้างข้อตกลงในการเรียนรู้ร่วมกัน:

เมื่อได้เป้าหมายในการสร้างข้อตกลงร่วมกันแล้ว เยาวชนคู่ขัดแย้ง และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ได้ร่วมกันแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน โดยนำสาเหตุของความขัดแย้งที่วิเคราะห์ได้ด้วยตนเอง มาแปลงสู่ข้อตกลงในการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ซึ่งข้อตกลงที่ได้มี 2 ประเด็นหลัก คือ 1) การเรียนรู้เพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตนเอง และ 2) การเรียนรู้การทำงานร่วมกัน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) การเรียนรู้เพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตนเอง

คู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่ายต้องเริ่มจากการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตนเองก่อน เพื่อลดความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้นเฉพาะหน้าลง และจะเป็นการลดความบาดหมางและความขุ่นข้องหมองใจ อันจะทำให้ความขัดแย้งลดลง ส่งผลให้อยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข รวมถึงเป็นการป้องกันความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้นในอนาคตได้อีกด้วย โดยคู่ขัดแย้งต้องเรียนรู้เพื่อปฏิบัติและเปลี่ยนแปลงตนเอง ดังนี้

1.1) เรียนรู้ลักษณะนิสัยของกันและกัน

การเรียนรู้บุคลิกและลักษณะนิสัยของกันและกันเป็นสิ่งที่จำเป็น ซึ่งเมื่อทราบวาบุคลิกและลักษณะนิสัยของอีกฝ่ายเป็นอย่างไร แล้วเรียนรู้และยอมรับ และปรับเปลี่ยนตนเอง โดยลดความเคยชินของตนเองลง เช่น มีอบเป็นคนขี้เล่น แต่แวนเป็นคนจริงจัง มีอบก็ต้องรู้จังหวะว่าเวลาไหนควรเล่นหรือไม่ จะทำให้ลดสาเหตุที่จะก่อให้เกิดความขัดแย้งลงได้

“แวนต้องรู้ด้วยว่ามีอบนิสัยอย่างไร พูดแบบนี้แต่ไม่คิดอะไร อย่าไปคิดว่าเขามีอะไร แล้วมีอบเห็นหน้าที่เขาเป็นแบบนี้ ก็ปล่อยไป เขาก็หน้าแบบนี้อยู่แล้ว จะได้ไม่มีอะไรต่อกัน ศึกษาบุคลิกแต่ละคนเอาไว้”

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (คุณหมอ, 29 เมษายน 2560)

“ต้องปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเรื่องทิวี่ เรื่องความเคยชิน อะไรซิงๆ ก็ลองเปลี่ยนบ้าง จากเล่นมากก็เล่นน้อยลง ที่ไม่เล่นเลยก็เล่นมากขึ้นได้นิดหน่อย”

(คุณเตย, 29 เมษายน 2560)

1.2) ควบคุมอารมณ์ของตนเอง

เมื่อมีความไม่พอใจเกิดขึ้นระหว่างกันและกัน คู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่ายต้องพยายามควบคุมอารมณ์ตนเองให้ได้ โดยให้เตือนตัวเองอยู่เสมอว่าการใส่อารมณ์รุนแรงต่อกันเกิดผลเสียหลายประการทั้งด้านการทำงานร่วมกันและความรู้สึกที่มีต่อกัน รวมถึงจะทำให้เสียบรรยากาศการทำงานด้วย

“ปรับอารมณ์ ระวังอารมณ์ตัวเองให้ได้...ถ้าจากที่เคยมีอารมณ์แล้วออกอาการ เยอะ ก็ให้พยายามระวังอารมณ์ ตรีอปปๆ ลงบ้าง ควบคุมตัวเองให้มันลงมาบ้าง มันทำได้”
(พีโป้ท, 29 เมษายน 2560)

1.3) สร้างมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน

การสร้างมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน เริ่มต้นจากการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แบ่งกันซึ่งกันและกัน เช่น เมื่อมีอบเห็นแวนทำงานเหนื่อย และงานที่ตนเองรับผิดชอบเสร็จเรียบร้อยแล้ว อาจจะเข้าไปเสนอความช่วยเหลือต่อแวน นำน้ำเข้าไปให้แวน เป็นต้น ส่งผลให้ทิวภูมิที่มีต่ออีกฝ่ายลดลง มีความเห็นใจซึ่งกันและกัน ทำให้สถานการณ์ความขัดแย้งเบาบางลงและจบลงไปในที่สุด

“มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน” (น้องหลิว, 29 เมษายน 2560)

“มันไม่ใช่แค่พูดคุยกัน แต่มันเป็นการพูดคุยกันด้วย การเอื้อเฟื้อกันด้วย แม้จะเหนื่อยหนัก ต่อให้ร้อน ให้เจอสถานการณ์อะไรก็ตามต้องไม่ลืมเรื่องการสร้างความสัมพันธ์...”
(พีโป้ท, 29 เมษายน 2560)

1.4) ยอมรับข้อผิดพลาดของกันและกัน

การทำงานร่วมกันย่อมเกิดข้อผิดพลาดขึ้นได้เสมอ หากคู่ขัดแย้งฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เห็นคู่ขัดแย้งอีกฝ่ายหนึ่งทำงานผิดพลาด ต้องยอมรับข้อผิดพลาดของอีกฝ่ายหนึ่ง ไม่ซ้ำเติม อีกทั้งต้องช่วยกันแก้ไขข้อผิดพลาดที่เกิดขึ้นนั้น เนื่องจากข้อผิดพลาดนั้นอาจจะไม่ได้ส่งผลเสียหายต่อบุคคลใด บุคคลหนึ่งเพียงอย่างเดียว แต่อาจจะส่งผลกระทบต่อภาพรวมของการดำเนินงานทั้งหมดได้ นอกจากนั้นหากคู่ขัดแย้งแสดงพฤติกรรมที่อีกฝ่ายหนึ่งไม่ชอบและเป็นสาเหตุในการก่อให้เกิดความขัดแย้ง ฝ่ายที่แสดงพฤติกรรมนั้น ต้องยอมรับข้อผิดพลาดของตนเอง และเข้าไปปรับความเข้าใจกับอีกฝ่ายหนึ่งทันที และอีกฝ่ายหนึ่งก็ควรจะยอมรับข้อผิดพลาดจากการแสดงพฤติกรรมนั้นและต้องยินยอมในการปรับความเข้าใจด้วย

“...อยากให้ยอมรับความผิดพลาดได้ว่ามันเป็นข้อบกพร่อง ทุกวันนี้ถูกกดดันด้วยความผิดพลาดว่าเดี๋ยวจะโดนพี่ว่า โดนป้าต้อย โดนป้าเตยว่า เราต้องยอมรับเรื่องความผิดพลาด นี้บอกกับทุกคนเลย”

(คุณเตย, 29 เมษายน 2560)

“...การยอมรับความผิดพลาดนี้ ทั้งที่เป็นความผิดพลาดส่วนรวมด้วย ส่วนตัวด้วย แต่ไม่ใช่ว่าทำผิดพลาดบ่อยๆ แล้วก็บอกว่าไม่เป็นไร รับผิดชอบไปเรื่อยๆ แต่มันนำไปสู่การปรับตัว”

(คุณสุรนาถ แป้นประเสริฐ, 29 เมษายน 2560)

2) การเรียนรู้การทำงานร่วมกัน

2.1) การเคารพการตัดสินใจของกันและกัน

สาเหตุของปัญหาหนึ่งของคู่ขัดแย้ง คือการไม่ไว้วางใจกันในการดำเนินงานต่างๆ ดังนั้นทั้งสองฝ่ายต้องให้เกียรติกัน โดยการเคารพการตัดสินใจของกันและกันมากขึ้น ปลอบใจให้อีกฝ่ายทำงานที่ได้รับมอบหมายนั้นไป แต่หากอีกฝ่ายหนึ่งมีความคิดเห็นในการดำเนินงานเรื่องนั้นๆ เพิ่มเติมให้ขอแสดงความคิดเห็นแบบแลกเปลี่ยนกัน ไม่ใช่การสั่ง วิจารณ์ หรือต่อว่ากันทั้งต่อหน้าและลับหลัง

“ให้เกียรติเพื่อนฝูงมากขึ้น” (น้องมด, 29 เมษายน 2560)

“ให้รับฟังกันทำงาน ลองเชื่อใจไว้วางใจกันมากขึ้น จริงๆ ก็เห็นประเด็นหนึ่งคือสองคนนี่ไม่เชื่อใจกัน แวนทำเร็วฟังแน่ มีอบทำช้าไม่ทันแน่ ลองไว้วางใจกันดู ลองปลอบใจให้ทำงานไป แล้วค่อยมาแก้กันถ้ามันเกิดปัญหาขึ้นมาจริงๆ แต่ไม่เชื่อว่าแก้แล้วก็มาช้าเต็มว่าเป็นเพราะแก้ทำเร็ว แก้ทำช้า”

(คุณสุรนาถ แป้นประเสริฐ, 29 เมษายน 2560)

“คล้ายๆ ไว้วางใจ แต่มันอีกระดับหนึ่ง มันคือการให้เกียรติกัน เคารพในการตัดสินใจกันและกัน...ความเชื่อใจมันคือการเคารพในการตัดสินใจ รับฟังกันมากขึ้น” (คุณหมอ, 29 เมษายน 2560)

2.2) วางแผนงานร่วมกัน

ในการดำเนินงานต่างๆ ร่วมกัน เมื่อคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่ายได้รับมอบหมายบทบาทหน้าที่ในการทำงานที่ชัดเจนจากการประชุมวางแผนกลุ่มใหญ่แล้ว หากมีกิจกรรมใดที่ต้องดำเนินการร่วมกัน ให้ทั้งสองฝ่ายมาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น วางบทบาทหน้าที่ และวางแผนการดำเนินงานให้ชัดเจนร่วมกันสองคนอีกครั้งหนึ่ง และถึงเวลาดำเนินงานจริง ให้ปฏิบัติตามบทบาทและแผนงานที่วางไว้ นอกจากนี้จะเป็นการทำความเข้าใจกันก่อนดำเนินงานแล้ว ยังเป็นการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน ซึ่งอาจจะทำให้แต่ละฝ่ายค้นพบวิธีการทำงานใหม่ๆ ซึ่งมีผลในเชิงสร้างสรรค์ก็ได้

“ลูงหมูเห็นว่าทำงานอะไรก็ได้ในวงหรืองานชิ้นที่เราจะทำ เรามาตกลง มาพูดคุยกันก่อนใหม่ว่าเดี๋ยวผมจะทำแบบนี้ แล้วพี่แวนจะทำแบบไหน มาบริฟงานกันก่อน ตกลงกันก่อน...ต้องมาตั้งกฎกติกาหรือพูดคุยวางแผนกันก่อน...ถ้าทำแบบนี้แล้ว ก็น่าจะเข้าที่เข้าทางขึ้น ทะเลาะกันน้อยลง”

(ลูงหมู, 29 เมษายน 2560)

“...ในเรื่องการวางแผนย่อยของแต่ละคน สมมติว่าบทบาทนี้แวนมองแบบนี้ แต่มีอบมองอีกแบบหนึ่ง แต่ความรับผิดชอบอยู่ที่แวน มีอบก็จะบอกได้ว่าถ้าพี่แวนทำ

แบบนี้ก็กินได้อีกหน่อย ใช้ความเป็นมือเบเข้าไปอยู่ในงานบ้าง มันจะช่วยแลกเปลี่ยน
ได้ อาจจะค้นพบวิธีทำงานอะไรดีๆ”

(คุณสุรนาถ แป้นประเสริฐ (ต้น), 29 เมษายน 2560)

2.3) จัดการปัญหาที่เกิดขึ้นร่วมกัน

เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นระหว่างจัดกิจกรรมหรือดำเนินงานใดๆ ให้คู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่าย
ร่วมกันแบ่งปัน แลกเปลี่ยน และจัดการปัญหาร่วมกัน โดยต้องรับฟังซึ่งกันและกัน เพื่อช่วยเติมเต็มสิ่ง
ที่ผิดพลาด และหากพบว่าอีกฝ่ายหนึ่งมีปัญหา ให้เข้าไปสอบถามเพื่อช่วยเหลือทันที แต่ต้องช่วยเหลือ
และรับความช่วยเหลือด้วยความเต็มใจทั้งสองฝ่าย

“ต้องช่วยเหลืองานกัน ไม่ใช่แยกกันทำงาน รู้ว่าคนนี่ขาดอะไร เราก็ช่วยเติม
ให้”

(น้องหลิว, 29 เมษายน 2560)

“ต้องแชร์ประสบการณ์การทำงานกัน จะทำให้รู้ปัญหาและพบวิธีแก้ตามมา แต่
ละคนก็จะมี know how ของแต่ละคน แบ่งปันกัน เรียนรู้กัน”

(คุณกวาง, 29 เมษายน 2560)

“ช่วยกันด้วยความจริงใจ เห็นว่าเพื่อนลำบากจริงๆ ไม่ใช่ช่วยเพราะพลาด
พอทำเสร็จก็บอกว่า เป็นของเรา”

(น้องมด, 29 เมษายน 2560)

1.6.2 การกำหนดกิจกรรมในการจัดการศึกษาอกระบบโรงเรียนเพื่อปฏิบัติตาม

ข้อตกลง

เป้าหมาย: ได้กิจกรรมการจัดการศึกษาอกระบบโรงเรียนเพื่อเปลี่ยนแปลง
พฤติกรรมของเยาวชนคู่ขัดแย้ง ที่นำไปสู่ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น เพื่อให้ความขัดแย้งที่เกิดขึ้น
ระงับลงไปอย่างยั่งยืน

ผลการกำหนดกิจกรรมในการจัดการศึกษาอกระบบโรงเรียนเพื่อปฏิบัติตาม

ข้อตกลง:

เมื่อเยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งได้สร้างข้อตกลงร่วมกัน
เพื่อเรียนรู้ในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของคู่ขัดแย้งที่นำไปสู่ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น เยาวชนคู่
ขัดแย้ง รวมถึงผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง และผู้นำชุมชนได้ร่วมกันนำข้อตกลงนั้น มาแปลงเป็น
เป้าหมาย ซึ่งนำไปสู่การออกแบบและกำหนดกิจกรรมเพื่อปฏิบัติตามข้อตกลงดังกล่าว เพื่อแก้ไข
ปัญหาที่เกิดขึ้น โดยการออกแบบกิจกรรมนั้น ผู้เข้าร่วมกระบวนการทั้งหมดมีความคิดเห็นตรงกันว่า
ต้องยึดหลักการของกระบวนการจัดการศึกษาอกระบบโรงเรียน กล่าวคือ 1) ต้องคำนึงถึงความ
แตกต่างระหว่างบุคคล กล่าวคือ ผู้เข้าร่วมกระบวนการแต่ละคนมีลักษณะนิสัย ความต้องการในการ

เรียนรู้ที่แตกต่างกัน ดังนั้นวิธีการในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนต้องมีความหลากหลาย และเหมาะสมกับผู้เข้าร่วมกระบวนการทุกคน ดังนั้นกิจกรรมที่จะจัดขึ้นจึงมีการใช้การอภิปราย การวาดรูป การประดิษฐ์ขดลวด การเขียนแสดงความคิดเห็น ฯลฯ 2) ต้องมีความยืดหยุ่นด้านวิธีการ เนื้อหา รวมถึงสถานที่และเวลาในการจัดกิจกรรม เนื่องจากผู้เข้าร่วมกระบวนการแต่ละคนมีภาระหน้าที่ประจำ ซึ่งเมื่อทำการนัดหมายแล้วอาจจะต้องมีการเลื่อนเวลาออกไป รวมถึงสถานที่ในการจัดกิจกรรมนั้น เช่น หากตกลงกันว่าจัดที่ศูนย์เยาวชนวัดอัมพวา แล้วตรงกับวันที่มีงานบวช ก็ควรจะย้ายไปจัดที่อื่น เนื่องจากจะมีเสียงดังรบกวน ซึ่งผู้เข้าร่วมกระบวนการได้มีการทำความเข้าใจกันไว้ล่วงหน้า 3) เนื้อหาที่จะจัดกิจกรรมต้องมีความสัมพันธ์กับการดำเนินชีวิต จึงทำได้ให้กิจกรรมการดำเนินงานภาคปฏิบัติเพื่อให้เยาวชนคู่ขัดแย้งได้ร่วมกันคิด วางแผน ออกแบบ และดำเนินงานร่วมกัน ซึ่งสอดคล้องกับการดำเนินกิจกรรมในชุมชนที่เยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต้องดำเนินการร่วมกันอยู่แล้ว และ 4) ผู้สอนเป็นเพียงผู้อำนวยความสะดวก ซึ่งในการดำเนินการจัดกิจกรรม ผู้เข้าร่วมกระบวนการมีความคิดเห็นตรงกันว่าให้ใช้วิธีการแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างกันและกัน มากกว่าการให้ข้อมูลจากผู้อำนวยความสะดวกหรือผู้วิจัยแต่เพียงฝ่ายเดียว โดยการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐานเป็นกรอบในการดำเนินกิจกรรมด้วย กล่าวคือ ในการดำเนินกิจกรรม เน้นให้เยาวชนคู่ขัดแย้งเรียนรู้จากประสบการณ์เดิมของตนเอง ให้วิเคราะห์ตนเองว่ามีบุคลิกลักษณะแบบใด และบุคลิกดังกล่าวทำให้เกิดความขัดแย้งอย่างไร ซึ่งเมื่อได้วิเคราะห์ตนเองแล้ว จะนำไปสู่การยอมรับและการปรับเปลี่ยนตนเอง และทำให้ความขัดแย้งระงับลงในที่สุด มีข้อสังเกตที่น่าสนใจจากการสนทนากลุ่ม ดังนี้

“ก็ต้องมีกิจกรรมหลากหลาย ให้เหมาะสมกับทุกคน อย่างหลวมไม่ขอบพุด ก็ต้องให้เขียน แวนชอบวาดรูป การวาดรูปก็สื่อความหมายได้ดีกว่า”

“พวกเราก็มีงานกันทุกวัน เอาอย่างนี้ ถ้านัดแล้ววันไหนใครไม่ว่างกะทันหัน ก็แจ้งกันได้ บอกที่ผม แล้วก็ทำการนัดหมายกันใหม่ ก็ไม่น่าจะมีปัญหา”

(คุณสุรนาถ แป้นประเสริฐ, 29 เมษายน 2560)

“เอาประสบการณ์ของแต่ละคนมาใช้เหมือนการวิเคราะห์สาเหตุความขัดแย้ง ก็สำคัญ แต่เอามาใช้วิเคราะห์บุคลิกของตนเอง ลุงว่าเมื่อรู้บุคลิกตัวเองแล้ว ยอมรับตัวเองแล้ว ก็จะเปลี่ยนได้นะ” (ลุงหมู, 7 พฤษภาคม 2560)

อีกทั้งจะต้องนำหลักการสำคัญ 4 ประการ ของกระบวนการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ ที่ได้เรียนรู้ร่วมกันกับผู้วิจัย ผู้นำชุมชน เยาวชนคู่ขัดแย้ง รวมถึงผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง ตั้งแต่ขั้นตอนที่ 1 ข้อ 1.2 การแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ มาประยุกต์ใช้ เนื่องจากเป็นหลักการที่เหมาะสมกับการเรียนรู้เพื่อจัดการความขัดแย้งเชิง

สมานฉันท์ ซึ่งผู้เข้าร่วมกระบวนการทุกคนร่วมกันสรุปหลักการดังกล่าว และวิเคราะห์หลักการในแต่ละข้อ จากนั้นนำไปประยุกต์ใช้กับการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นกับเยาวชนคู่ขัดแย้ง ได้ดังนี้

1) หลักบุคคลนิยม (Personalism) โดยคำนึงถึงการกระทำที่ละเมิดต่อบุคคล และสัมพันธภาพของบุคคล จึงนำมาเป็นหลักการในการออกแบบกิจกรรมเพื่อให้เยาวชนคู่ขัดแย้งเกิดการเรียนรู้ที่จะทำงานร่วมกัน ซึ่งจะส่งผลให้สัมพันธภาพของคู่ขัดแย้งดีขึ้น มีข้อสังเกตที่น่าสนใจจากการสนทนากลุ่ม ดังนี้

“กิจกรรม ก็คิดออกมาให้ทั้งสองคนทำงานร่วมกัน เพราะว่าปัญหาที่เกิดขึ้นก็เกิดมาจากการทำงานร่วมกันเป็นหลัก” (คุณกวาง, 29 เมษายน 2560)

“ถ้าความสัมพันธ์ของสองคนดีขึ้น ก็ทำงานร่วมกันได้ แต่ทำอย่างไรให้ทำงานร่วมกันได้ ก็ต้องฝึกให้ร่วมกันคิด วางแผน ทำด้วยกันเลย ก็น่าจะเข้ากับหลักนี้นะ” (คุณสุรนาถ แป้นประเสริฐ, 29 เมษายน 2560)

2) การชดใช้ทำขวัญ (Reparation) โดยเป้าหมายของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ คือเพื่อเยียวยาอันตรายที่เกิดขึ้นจากอาชญากรรม แต่ในกรณีของเยาวชนคู่ขัดแย้งนี้ ไม่ได้ก่อให้เกิดเหยื่ออาชญากรรมที่รุนแรงขึ้น เป็นกรณีการทะเลาะเบาะแว้งกันท่ามกลางสาธารณชนในด้านการทำงานร่วมกันเท่านั้น ดังนั้น ทุกคนจึงเห็นว่า การที่คู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่ายให้อภัยซึ่งกันและกัน และได้ขอโทษ ก็เป็นการชดใช้ทำขวัญแบบหนึ่งแล้ว จึงได้ร่วมกันออกแบบกิจกรรมให้เยาวชนคู่ขัดแย้งได้แสดงการให้อภัยกันด้วย มีข้อสังเกตที่น่าสนใจจากการสนทนากลุ่ม ดังนี้

“ผมกับพี่แวน ไม่ต้องถึงขนาดการชดใช้กันใหญ่โต แต่ผมว่าการชดใช้ทำขวัญของผมกับพี่แวน น่าจะหมายถึงการได้ขอโทษกัน การยอมรับกันมากกว่านะ” (มีอบ, 7 พฤษภาคม 2560)

“ได้ให้อภัยกัน ก็ดีที่สุดแล้วนะ ป้าว่า เพราะถ้าให้อภัยกัน ก็เริ่มต้นความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันใหม่ได้” (พี่หมอ, 7 พฤษภาคม 2560)

3) การกลับคืนสู่สังคม (Reintegration) ในที่นี้จะหมายถึง การทำให้เยาวชนและผู้ร่วมงานกับเยาวชนคู่ขัดแย้งยอมรับในตัวของตัวเองว่ามีศักยภาพเพียงพอที่จะเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของตนเองที่นำไปสู่ความขัดแย้ง หากเปลี่ยนแปลงได้ ก็จะถือว่าเป็นการสร้างความสำเร็จให้กับตนเอง เยาวชนและผู้ร่วมงานก็จะเชื่อถือ ไว้วางใจ และร่วมมือในการทำงานมากขึ้น มีข้อสังเกตที่น่าสนใจจากการสนทนากลุ่ม ดังนี้

“ข้อนี้ น่าจะหมายถึงการที่น้องๆ ยอมรับในตัวมีอบกับแวน ว่าขนาดเคยทะเลาะกัน แล้วสุดท้ายยอมเปลี่ยนตัวเอง มาดีกัน เรียนรู้นิสัยกัน ก็เป็นผู้หน้าที่

น้องๆ ก็จะทำตาม เห็นว่าการเปลี่ยนตัวเอง นำไปสู่การเปลี่ยนหลายๆ อย่าง ดี ต่อการพัฒนาตัวเอง แล้วก็จะต่อยอดไปพัฒนาชุมชนของตัวเองได้ด้วย”

(คุณสุรนาถ แป้นประเสริฐ, 7 พฤษภาคม 2560)

4) การมีส่วนร่วม (Participation) คือ เปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายที่มีส่วนได้ส่วนเสียในการกระทำผิดได้มาร่วมกันเพื่อทำการแก้ไขปัญหาร่วมกัน ซึ่งการออกแบบกิจกรรมเรียนรู้เพื่อจัดการความขัดแย้งนั้น อาศัยการมีส่วนร่วมทั้งของคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องให้ร่วมกัน โดยให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการคิด ทำ และประเมินผลสิ่งที่ได้เรียนรู้จากกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งจะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในที่สุด มีข้อสังเกตจากการสนทนากลุ่มที่น่าสนใจ ดังนี้

“ข้อนี้สำคัญเลยละ ถ้าไม่มีการร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ปล่อยให้สองคนทำกันเอง ก็ไม่สำเร็จ เพราะอย่างแรกเลย มันจะไม่ได้เริ่มทำ คือต้องมีคนช่วย คนกระตุ้น คนจุดประเด็น”

(คุณสุรนาถ แป้นประเสริฐ, 7 พฤษภาคม 2560)

“อันนี้ พี่เห็นด้วยมากๆ ต้องร่วมกันทำ อย่างงานชุมชนเรา ถ้าไม่ร่วมทำ ก็ไม่สำเร็จ ก็เป็นกระบวนการเรียนรู้เหมือนกัน งานนี้ก็เหมือนกัน ก็ต้องร่วมกันทำ ทั้งตัวมือบ แวน น้องๆ ที่เห็นการทำงานของสองคน ลุงๆ ป้าๆ ที่คลุกคลีกันมา”

(คุณกวาง, 7 พฤษภาคม 2560)

“ต้องมีคนช่วยสนับสนุนนะ ถ้าพี่นั้นไม่มาทำ เราสองคนก็ยังคงไม่คิดจะเปลี่ยน ถึงแม้พี่ต้นจะพยายามแล้ว แต่ก็ไม่ได้จัดการกระบวนการจริงจัง ก็แก้ไม่ได้ซักที พอมาได้ร่วมกันหลายๆ คนมันมองภาพออก มันอยากจะทำ”

CHULALONGKORN UNIVERSITY (มือบ, 7 พฤษภาคม 2560)

เมื่อมีการกำหนดเป้าหมายและหลักการออกแบบกิจกรรมการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนร่วมกันแล้ว เขาวชนคู่ขัดแย้ง ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง และผู้นำชุมชนจึงได้ร่วมกันแปลงเป้าหมายดังกล่าวไปเป็นกิจกรรมสำหรับการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยมีเป้าหมายในการดำเนินกิจกรรมตามข้อตกลงในการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น 2 กิจกรรมหลัก คือ 1) กิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรม มี 2 กิจกรรมย่อย ได้แก่ กิจกรรมผู้นำ 4 ทิศ และกิจกรรม “ใครผิด” และ 2) กิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อการส่งเสริมการทำงานร่วมกัน แบ่งเป็นกิจกรรมที่เสริมสร้างการทำงานร่วมกัน 1 กิจกรรมย่อย ได้แก่ กิจกรรมขุดลอกแห่งจินตนาการ และกิจกรรมการดำเนินงานภาคปฏิบัติ 2 กิจกรรมย่อย ได้แก่ กิจกรรมการจัดพื้นที่สร้างสรรค์ในชุมชน และกิจกรรมการผลิตสื่อ

สร้างสรรค์ “พลังเยาวชน young d” ทั้งนี้ การดำเนินกิจกรรมดังกล่าวใช้กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม โดยใช้กระบวนการกลุ่มในการดำเนินการ ด้วยการแบ่งผู้เข้าร่วมกระบวนการเป็นกลุ่มย่อยๆ กลุ่มละ 4-5 คน แล้วให้อภิปรายร่วมกันในกลุ่ม จากนั้นจึงนำเสนอเป็นกลุ่มใหญ่ เนื่องจากผู้เข้าร่วมกระบวนการมีความคิดเห็นตรงกันว่ากระบวนการกลุ่มจะช่วยดึงความสามารถของทุกคนออกมาได้ ทำให้ทุกคนมีส่วนร่วม ได้ช่วยกันสะท้อนความคิด และช่วยให้มีความกล้าคิดกล้าแสดงออก ซึ่งผลสะท้อนจากการออกแบบกิจกรรมการศึกษาของระบบโรงเรียนร่วมกันที่น่าสนใจมีดังนี้

“บางที่เราก็ไม่เห็นตัวเองทั้งหมด ต้องให้คนอื่นช่วยมอง ช่วยพูดให้ตัวเองรู้ เข้าใจ แต่บางทีก็ไม่กล้าที่จะพูดในวงใหญ่ การมีวงเล็กๆ ก็ช่วยได้ดี อย่างถ้าแวน มันไม่รู้ตัวเอง ถ้าพี่ช่วยบอก ก็จะทำให้มันรู้ดีขึ้น หรืออย่างหลิวไม่ค่อยกล้าพูดในวงใหญ่ๆ การมีกลุ่มเล็กๆ ก็ช่วยได้”

(คุณเตย, 7 พฤษภาคม 2560)

“ต้องดำเนินการตามข้อตกลงที่วางไว้ ผมว่าต้องมีกิจกรรมที่เกี่ยวกับการเรียนรู้ และเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรมของตนเอง ให้เขาสองคนได้วิเคราะห์ ตนเองว่าเป็นแบบไหน แล้วเอามาเรียนรู้ร่วมกัน มีกิจกรรมหนึ่งที่เคยไปอบรมมา เรียกว่า กิจกรรมผู้นำ 4 ทิศ ก็น่าจะเอามาใช้นะ”

(คุณสุรนาถ แป้นประเสริฐ, 7 พฤษภาคม 2560)

“ผมต้องร่วมมือกับพี่แวนในการคิด ทำ สรุปรงานจริงๆ แล้วปล่อยให้เราสองคน แก้ปัญหาที่เกิดขึ้นเอง...มันน่าจะทำได้เรียนรู้การทำงานร่วมกัน การปรับเปลี่ยนตัวเอง ไม่เอาแต่ใจตัวเองมากขึ้น”

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

(มีอบ, 7 พฤษภาคม 2560)

“เราน่าจะค่อยๆ เปลี่ยนตัวเองจากกิจกรรมที่เราทำร่วมกัน ซึ่งถ้าเปิดโอกาสให้ ทำด้วยกัน 100% มันก็จะไปไหนไม่ได้ ต้องหันหน้าเข้าหากัน”

(มีอบ, 7 พฤษภาคม 2560)

“สุดท้าย เราสองคนต้องลืมเรื่องเก่าๆ ให้ได้ ต้องให้อภัยกัน...”

(แวน, 7 พฤษภาคม 2560)

ทั้งนี้ เนื้อหาและเป้าหมายของกิจกรรมดังกล่าว มีรายละเอียดดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 7 กิจกรรมเพื่อเปลี่ยนแปลงตนเองของคู่ขัดแย้ง ที่นำไปสู่การจัดการความขัดแย้ง

กิจกรรมหลัก	เนื้อหากิจกรรมย่อย	เป้าหมายกิจกรรมย่อย
<p>1. กิจกรรม การศึกษานอก ระบบโรงเรียน เพื่อ การ เปลี่ยนแปลง ทัศนคติ และ พฤติกรรม</p> <p><u>เป้าหมาย :</u> เยาวชนคู่ขัดแย้ง เปลี่ยนแปลง ทัศนคติ และ พฤติกรรมของ ตนเองที่ก่อให้เกิด ความขัดแย้ง</p>	<p><u>กิจกรรม: ผู้นำ 4 ทิศ</u> เยาวชนคู่ขัดแย้งวิเคราะห์ตนเองว่าตนเองมี บุคลิกและพฤติกรรมในการเป็นผู้นำแบบใด จากนั้นร่วมกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องอภิปรายว่าเป็น เช่นนั้นจริงหรือไม่ และควรจะปรับปรุงอย่างไรที่ จะไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้งอีกต่อไป</p> <p><u>กิจกรรม: “ใครผิด”</u> ผู้ดำเนินกระบวนการเล่าเรื่อง “ใครผิด” ให้ เยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องฟัง แล้วให้ แต่ละคนหาคำตอบว่าจากเรื่องใครเป็นคนผิดมาก และน้อยที่สุด เพราะเหตุใด แล้วนำมาอภิปราย ร่วมกัน</p> <p>จากนั้นให้สรุปการเรียนรู้จากกิจกรรมโดย เชื่อมโยงเข้าหาคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่าย ซึ่งเมื่อคู่ ขัดแย้งเรียนรู้ร่วมกันแล้วความขัดแย้งที่เกิดขึ้น จากเหตุการณ์ที่ผ่านมามีสาเหตุมาจากมุมมอง ของแต่ละคน จึงให้อภัยและขอโทษซึ่งกันและกัน</p>	<p>การวิเคราะห์บุคลิกและ พฤติกรรมการทำงานของ ตนเอง ซึ่งจะนำไปสู่การ ปรับปรุงเปลี่ยนแปลง พฤติกรรมดังกล่าว</p> <p>ความเข้าใจความคิด มุมมอง และทัศนคติของ เยาวชนคู่ขัดแย้งแต่ละ ฝ่าย อันจะทำให้ความ ขัดแย้งระงับลงไป</p>
<p>2. กิจกรรม การศึกษานอก ระบบโรงเรียน เพื่อส่งเสริมการ ทำงานร่วมกัน</p> <p><u>เป้าหมาย :</u> เยาวชนคู่ขัดแย้ง เปลี่ยนแปลง วิธีการทำงาน ร่วมกัน</p>	<p><u>กิจกรรมการเสริมสร้างการทำงานร่วมกัน:</u> <u>กิจกรรมขดลวดแห่งจินตนาการ</u> เยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องร่วมกัน ประดิษฐ์ลวดสีที่ผู้ดำเนินการแจกให้คนละ 1 เส้น เป็นรูปอะไรก็ได้ จากนั้นให้นำลวดที่แต่ละคน ประดิษฐ์มารวมเป็นภาพเดียวกัน โดยแลกเปลี่ยน ความคิดเห็นและดำเนินงานร่วมกันในการ ประดิษฐ์ภาพนั้น จากนั้นร่วมกันอภิปราย ความหมายของภาพ</p>	<p>การเข้าใจและตระหนักถึง ความสำคัญของพลังกลุ่ม ในการดำเนินงานต่างๆ นำ ไป สู่ การ บรรลุ เป้าหมาย ในการ ดำเนินงาน</p>

กิจกรรมหลัก	เนื้อหากิจกรรมย่อย	เป้าหมายกิจกรรมย่อย
	<p>กิจกรรมการดำเนินงานภาคปฏิบัติ:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) <u>การจัดพื้นที่สร้างสรรค์ในชุมชน</u> 2) <u>การผลิตสื่อสร้างสรรค์ “พลังเยาวชนพลัง young d”</u> <p>เยาวชนคู่ขัดแย้งร่วมกันวางแผนและร่วมกันเป็นผู้นำในการดำเนินงานทุกขั้นตอน โดยให้แบ่งหน้าที่กันเอง และร่วมกันจัดการปัญหาที่เกิดขึ้น เฉพาะหน้าร่วมกันเอง โดยมีผู้อื่น ทั้งผู้นำชุมชน และเยาวชนในกลุ่มเป็นผู้คอยสนับสนุนการดำเนินงานเท่านั้น</p>	<p>การร่วมกันวางแผน ดำเนินการ สรุปรการทำงาน และการแก้ไขปัญหาจากการทำงานจริงร่วมกัน</p>

หลังจากได้วางแผนการดำเนินกิจกรรมเพื่อเปลี่ยนแปลงตนเองของคู่ขัดแย้ง ที่นำไปสู่การจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นแล้ว ผู้เข้าร่วมกระบวนการทุกฝ่าย ทั้งเยาวชนคู่ขัดแย้ง ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง คณะทำงานที่เป็นผู้นำชุมชน รวมถึงผู้วิจัย ได้ร่วมกันสรุปสิ่งที่ได้เรียนรู้จากกิจกรรมจากการสังเกตการณ์และการดำเนินงานร่วมกัน ดังนี้

1. บรรยากาศในการดำเนินกิจกรรม

บรรยากาศในการวางแผน เป็นไปด้วยความราบรื่น เป็นมิตร สนุกสนาน ไม่ตึงเครียด มีการรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกันอยู่บนพื้นฐานของความต้องการและเห็นประโยชน์ที่จะพัฒนาชุมชนของตนเอง และคำนึงถึงประโยชน์ที่จะมีต่อเยาวชนคู่ขัดแย้งและเยาวชนในเครือข่ายเป็นหลัก อีกทั้งขณะดำเนินกิจกรรม ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายไม่แบ่งฝักแบ่งฝ่าย ไม่แบ่งว่าตนเองอยู่ชุมชนใดสังเกตได้จากวิธีการเลือกที่นั่งในการดำเนินกิจกรรมและมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน มีการทักทายกัน

2. วิธีการ/ การมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม

ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย ได้ใช้วิธีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน ซึ่งอยู่บนพื้นฐานของประสบการณ์ที่แต่ละคนมี เพื่อให้เยาวชนคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่ายและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้เรียนรู้ร่วมกัน โดยยึดหลักความยืดหยุ่นด้านเวลา/ สถานที่ และเนื้อหาการจัดกิจกรรมการศึกษาจากระบบโรงเรียน

3. ปฏิกริยาของผู้เข้าร่วมกระบวนการ

3.1 เยาวชนทั้งสองคนได้ยกมือไหว้คณะทำงานซึ่งเป็นผู้นำชุมชน เนื่องจากเป็นผู้ใหญ่ที่ตนเคารพนับถือ มีความสนิทสนมใกล้ชิด ร่วมงานกันเป็นประจำ

3.2 ในขั้นตอนแรกๆ ของการดำเนินกิจกรรม เยาวชนคู่ขัดแย้งฝ่ายหนึ่งพูดถึงอีกฝ่ายหนึ่งแบบไม่เต็มปากเต็มคำ ไม่เรียกชื่อของคู่ขัดแย้งอีกฝ่ายหนึ่ง ไม่มีการทักทายกัน แต่ได้ร่วมกันแลกเปลี่ยนความคิดเห็นได้ดี

3.3 ผู้เข้าร่วมกระบวนการได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นอย่างดี รวมถึงมีความกระตือรือร้นที่จะเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ โดยการแลกเปลี่ยนประสบการณ์กันและการซักถามสิ่งที่ไม่เข้าใจ

อย่างไรก็ตาม ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายได้ให้ข้อคิดเห็นที่สำคัญ คือ ตั้งแต่เริ่มกระบวนการมีการจัดการศึกษาอกระบบโรงเรียนเพื่อเสริมสร้างความสามารถในการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัดไปในตัว มีข้อสังเกตจากการสรุปผลดังนี้

“ได้รู้อะไรเยอะขึ้น พัฒนาการกระบวนการ มีการเรียนรู้อย่างไม่รู้ตัว...”

(มือบ, 7 พฤษภาคม 2560)

“...ตอนนี้ก็ได้รู้วิธีการจัดการความขัดแย้งไปในตัวแล้ว”

(น้องหลิว, 7 พฤษภาคม 2560)

ขั้นตอนที่ 2 ขั้นปฏิบัติการ (Action)

ในขั้นตอนนี้ประกอบด้วยทางเลือกวิธีการแก้ปัญหาความขัดแย้ง และการจัดกิจกรรมการศึกษาอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม เพื่อการเปลี่ยนแปลงตนเองของคู่ขัดแย้ง ซึ่งนำไปสู่การจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

เมื่อเยาวชนคู่ขัดแย้ง รวมถึงผู้มีส่วนเกี่ยวข้องร่วมกันออกแบบกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาของตนเองแล้ว จึงได้ดำเนินการตามกิจกรรมที่ได้วางแผนไว้ เพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น โดยการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของคู่ขัดแย้งเอง ซึ่งวิธีการแก้ปัญหาดังกล่าวมาจากการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน แล้วสร้างสรรค์เป็นกิจกรรมที่จะจัดการความขัดแย้งของตนเองด้วยตนเอง อันจะนำไปสู่การจัดการความขัดแย้งที่สร้างสรรค์และยั่งยืน ทั้งนี้ผลจากการดำเนินกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 ผลกิจกรรมการศึกษาอกระบบโรงเรียน เพื่อเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรม

เป้าหมาย: การจัดกิจกรรมการศึกษาอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม เพื่อเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรมของเยาวชนคู่ขัดแย้งมีเป้าหมายเพื่อการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรมของเยาวชนคู่ขัดแย้งที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้น โดยประกอบด้วยกิจกรรมย่อย 2 กิจกรรม ซึ่งได้ผลการดำเนินกิจกรรมดังนี้

ผลจากกิจกรรมผู้นำ 4 ทิศ

เยาวชนคู่ขัดแย้งได้วิเคราะห์บุคลิกและพฤติกรรมการทำงานของตนเอง กล่าวคือ แวน มีบุคลิกเปรียบเสมือนกระทิง ซึ่งมีนิสัยรวดเร็ว ทันใจ ชอบลงมือทำงานด้วยตนเอง ส่วนมีอบ มีบุคลิกเปรียบเสมือนหนู ให้ความสำคัญกับความรู้สึกและอารมณ์สูง ชี้เล่น ใส่ใจในรายละเอียดเล็กๆ น้อยๆ ซึ่งเยาวชนคู่ขัดแย้งทั้งสองคนมีบุคลิกและพฤติกรรมคนละแบบ ทำให้เกิดความขัดแย้งกันเสมอ

ทั้งนี้ เยาวชนคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่ายได้แสดงความคิดเห็นและความรู้สึกหลังจากการวิเคราะห์บุคลิกและพฤติกรรมของตนเองแล้ว โดยทั้งคู่ยอมรับว่าตนเองเป็นเช่นนั้นจริง แต่ก็จะมีเหตุผลสนับสนุนการแสดงออกซึ่งพฤติกรรมเช่นนั้น โดยแวนยอมรับว่าตนเองมีนิสัยที่ชอบทำอะไรรวดเร็ว หากมีการดำเนินงานใดๆ ต้องรีบทำให้เสร็จ โดยบางครั้งไม่ได้นึกถึงอารมณ์ความรู้สึกของเพื่อนร่วมงาน ส่วนมีอบก็ยอมรับว่าตนเองมีนิสัยเหมือนหนู ชี้เล่น ชอบเก็บอารมณ์ความรู้สึกของคนอื่นมาคิด และใช้อารมณ์ในการดำเนินงานเมื่อไม่พอใจ

“ผมชอบทำอะไรให้เสร็จไป อย่างวันนั้นที่ไปได้ พอเดินทางไปถึงที่หมาย ก็จะทำเลย โดยลืมนึกไปว่าทุกคนก็เดินทางมาเหนื่อย เลยทำให้ทะเลาะกับมีอบใหญ่โต”

(แวน, 25 มิถุนายน 2560)

“ถ้าผมไม่พอใจ ผมก็จะใส่เลย ไม่ยั้งอารมณ์ ถ้าไม่มีคนอื่น ไม่มีพี่ตัน ผมก็อาจจะเล่นพี่แวนไปหลายรอบแล้ว...อีกอย่างพอใครพูดอะไรก็จะเก็บมาคิดวนไปมา”

(มีอบ, 25 มิถุนายน 2560)

จากนั้นทั้งเยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งจึงร่วมกันวิเคราะห์ลักษณะและข้อเสียที่ควรระวังแก้ไขของผู้นำแต่ละแบบ พบว่า แวน ซึ่งมีบุคลิกเหมือนกระทิงต้องยอมรับข้อผิดพลาด รู้จักการทำอะไรอย่างช้าๆ ลงบ้าง อดทนกับการรอคอย หัดคิดทบทวนการตัดสินใจของตัวเองอีกครั้ง และมีอบ ซึ่งมีบุคลิกแบบหนู ควรจะใช้อารมณ์ในการทำงานและการดำเนินชีวิตให้น้อยลง ซึ่งทุกคนมีความคิดเห็นตรงกันว่าหากมีการผสมผสานระหว่างพฤติกรรมของแวนและมีอบ ก็จะส่งผลให้ทั้งสอง กล่าวคือ แวน ผู้เปรียบเหมือนกระทิง ก็จะอ่อนโยน เข้าอกเข้าใจ มีอบมากขึ้น มีอบ ผู้เปรียบเหมือนหนู ก็จะทรงพลัง มีเหตุมีผลในการทำงานและดำเนินชีวิตมากขึ้น

เมื่อได้เรียนรู้ซึ่งกันและกันแล้ว ทำให้ทั้งสองคนยอมรับซึ่งกันและกัน และพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงตนเองเพื่อป้องกันไม่ให้ความขัดแย้งที่เคยเกิดขึ้นนั้นได้เกิดขึ้นอีกในอนาคต ซึ่งมีผลจากการสะท้อนกิจกรรมร่วมกันดังนี้

“ก็รู้แล้วว่า แต่ละคนเป็นคนอย่างไร ผมเป็นอย่างไร มีอบเป็นอย่างไร ทำให้ต้องปรับเปลี่ยนตัวเอง เพื่อจนเข้าหากันให้ได้ คราวนี้เวลาทำงานด้วยกัน ก็จะต้องคิดอยู่ตลอดว่าเราเป็นอย่างไร เขาเป็นอย่างไร” (แวน, 25 มิถุนายน 2560)

“ตอนนี้ก็เกิดการยอมรับกันและกัน พี่แวนเป็นแบบหนึ่ง ผมเป็นแบบหนึ่ง ก็ต้องปรับเข้าหากัน” (มีอบ, 25 มิถุนายน 2560)

“เมื่อรู้แบบนี้แล้ว ก็ต้องปรับเข้าหากัน ก็จะทำให้ทุกอย่างราบรื่น การทะเลาะกันแบบเดิมไม่น่าจะเกิดขึ้นอีกแล้ว” (แวน, 25 มิถุนายน 2560)

ผลจากกิจกรรม “ใครผิด”

เยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้ร่วมกันนำเสนอความคิดของตนเองจากเหตุการณ์ที่ผู้ดำเนินกระบวนการยกตัวอย่าง ซึ่งทำให้ร่วมกันรับรู้และเข้าใจว่าแต่ละคนมีทัศนคติความคิดเห็น มุมมองต่อสิ่งต่างๆ ที่แตกต่างกันไป ส่งผลต่อการตัดสินใจต่างๆ ตามความเชื่อของตน เมื่อเปิดใจยอมรับในความคิดเห็นที่แตกต่างจากเรื่องเล่าแล้ว จึงนำมาเชื่อมโยงและเปรียบเทียบกับเหตุการณ์ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นกับเยาวชนคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่าย ทำให้ได้รับรู้และยอมรับร่วมกันว่า เหตุการณ์ความขัดแย้งของเยาวชนคู่ขัดแย้งที่ผ่านมา นั้น เกิดจากมุมมองคนละอย่าง ซึ่งมีผลจากการสะท้อนกิจกรรมร่วมกัน ดังนี้

“จริงๆ อย่างเหตุการณ์วันนั้นที่โรงแรม มันไม่มีใครผิดหรอก ต่างคนก็ต่างคิดกันไปเอง แล้วก็ไม่มีใครถามใคร มีอบก็ทะเลาะที่จริง แวนก็กำลังจริงจังอยู่ พอที่นี้ตีความสิ่งที่ถูกมอบหมายให้ทำไปคนละอย่าง ก็กลายเป็นพิตพิตใส่กัน มีปากเสียงโยนของใส่กันไป” (คุณเตย, 25 มิถุนายน 2560)

“วันนั้น ผมก็รู้แล้วแหละว่าพี่แวนไม่พอใจ ผมก็ไม่พอใจ แต่ไม่ได้ย้อนกลับมาดูว่าทำไมถึงเป็นแบบนี้... พอทำกิจกรรมนี้ ลองมองย้อนไปดู ก็อ้อ เราคิดคนละแบบ แล้วก็คุยกัน” (มีอบ, 25 มิถุนายน 2560)

“คือต่างคนต่างมีอีโก้ (ego) ไม่เข้าใจความคิดกัน”

(คุณหอม, 25 มิถุนายน 2560)

เมื่อย้อนสำรวจตนเอง และทำความเข้าใจและยอมรับกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นแล้ว คู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่ายจึงกล่าวขอโทษต่อกันและกัน ซึ่งถือว่าเป็นการให้อภัยกันและกัน และมีการให้สัญญาต่อกันว่าจะเปลี่ยนแปลงความคิดและพฤติกรรมของตนเองอย่างถาวร

2.2 ผลกิจกรรมการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อส่งเสริมการทำงานร่วมกัน

เป้าหมาย: การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อส่งเสริมการทำงานร่วมกัน มีเป้าหมายให้เยาวชนคู่ขัดแย้งเปลี่ยนแปลงวิธีการทำงานที่จะนำไปสู่ความขัดแย้ง โดยประกอบด้วยกิจกรรมย่อย 2 กิจกรรม คือ กิจกรรมการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อส่งเสริมการทำงานร่วมกัน และกิจกรรมการดำเนินงานภาคปฏิบัติ ซึ่งได้ผลการดำเนินกิจกรรมดังนี้

ผลจากกิจกรรมการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อการส่งเสริมการทำงานร่วมกัน ได้แก่ กิจกรรมชดเชยแห่งจินตนาการ เยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้เรียนรู้การทำงานเป็นกลุ่ม และการยอมรับความคิดเห็นของกันและกัน ผ่านการคิด วางแผน แบ่งงานกันทำ และยอมรับฟังความคิดเห็นของการและกัน แล้วนำมาสรุปร่วมกันว่า “กลุ่มมีวิธีการทำงานให้สำเร็จได้อย่างไร” และ “มีอุปสรรคในการทำงานกลุ่มหรือไม่ อย่างไร”

ผลที่ได้รับคือ เยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้เข้าร่วมกระบวนการได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็น แลกเปลี่ยนประสบการณ์กัน เกิดความร่วมมือกันในการทำงานให้บรรลุสำเร็จตามเป้าหมาย โดยรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน กล้าแสดงออก ทุกคนมีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน โดยการช่วยกัน คลี่คลายตัวตนของแต่ละคน ทำให้การทำงานประสบผลสำเร็จ ซึ่งจากกิจกรรมนี้เยาวชนคู่ขัดแย้งได้มีโอกาสได้เปลี่ยนแปลงตนเอง โดยร่วมกันคิดแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ลดอัตตาของตนเองลง นำไปสู่การบรรลุเป้าหมายในการดำเนินงาน ซึ่งผลสะท้อนจากการดำเนินกิจกรรมที่น่าสนใจมีดังนี้

“เห็นได้ชัดเลยว่า สองคนนี้ก็พยายามที่จะเปลี่ยนตัวเองนะ แบบตอนทำกิจกรรม แวนยังพูดไม่จบ เหมือนมือบจะขัด ก็เหมือนรู้ตัวเอง ฟังให้จบก่อน แล้วก็ค่อยแย้งแวนด้วยเหตุผล...แต่ก่อนก็จะใช้อารมณ์อย่างเดียว”

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (คุณกวาง, 25 มิถุนายน 2560)

“เป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงวิธีคิด วิธีการทำงานเลย เหมือนเป็นการจุดประกาย เริ่มต้นใหม่ ให้เราใจเย็นมากขึ้น ฟังกันมากขึ้น พอฟังกันมากขึ้น ก็ทะเลาะกันน้อยลง งานก็ออกมาดี”

(แวน, 25 มิถุนายน 2560)

ผลจากกิจกรรมการดำเนินงานภาคปฏิบัติ ได้แก่ กิจกรรมการจัดพื้นที่สร้างสรรค์ในชุมชน และกิจกรรมการผลิตสื่อสร้างสรรค์ “พลังเยาวชน young d” โดยเยาวชนคู่ขัดแย้งสองคนมีโอกาสนในการร่วมกันคิด วางแผน ดำเนินการ และสรุปการทำงานร่วมกัน ในฐานะเป็นผู้นำในการดำเนินกิจกรรม โดยมีผู้นำชุมชนและเยาวชนในกลุ่มเป็นผู้สนับสนุนการดำเนินงานของคู่ขัดแย้งให้ประสบผลสำเร็จ

ในการดำเนินงานของเยาวชนคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่ายร่วมกัน ระยะเวลาเริ่มแรกอาจจะมีการอุปสรรคบ้างในการปรับตัวเข้าหากัน คือ แวน ซึ่งเป็นคู่ขัดแย้งฝ่ายหนึ่งยังไม่ค่อยพูด ไม่ค่อยแสดง

ความคิดเห็น ปล่อยให้มือบ คู้ขัดแย้งอีกฝ่ายหนึ่งแสดงความคิดเห็นอยู่ฝ่ายเดียว ซึ่งคุณสุรนาถได้ช่วยกระตุ้นให้แวนได้แสดงความคิดเห็น ต่อมาเมื่อแวนแสดงความคิดเห็น และเมื่อมีความคิดเห็นไม่ตรงกับมือบ มือบก็ไม่ได้พูดขัดหรือแทรก แต่จะฟังแวนให้จบก่อน แล้วค่อยถกเถียงกันด้วยเหตุผล และเกิดเป็นการยอมรับกันมากที่สุด โดยไม่มีการแสดงท่าทีไม่พอใจใส่กันและไม่ทะเลาะกันเหมือนเดิมที่ผ่านมา และหลังจากนั้นเยาวชนคู้ขัดแย้งทั้งสองฝ่าย ก็เป็นผู้นำการดำเนินกิจกรรมได้ โดยคุณสุรนาถและผู้นำชุมชนคนอื่นเป็นเพียงแค่ที่ปรึกษาเท่านั้น โดยดำเนินกิจกรรมต่างๆ ได้อย่างราบรื่นดี นอกจากนั้นระยะแรกทั้งสองยังเก้อเจินที่จะแสดงน้ำใจให้กัน แต่เมื่อแวนเริ่มที่จะแสดงน้ำใจโดยการส่งน้ำและขนมให้มือบก่อน ทั้งสองก็มีท่าทีที่ดีต่อกัน คอยช่วยเหลือดูแลกัน ซึ่งผลสะท้อนจากการดำเนินกิจกรรมร่วมกันที่น่าสนใจมีดังนี้

“พอรู้ตัวตนของอีกคน ก็ทำให้คิดอยู่เสมอว่าเขาเป็นแบบนี้ และก็รู้ตัวเรามากขึ้น ก็ต้องพยายามไม่ใช้อารมณ์ พอไม่ใช้อารมณ์งานก็ดำเนินไปอย่างราบรื่น”

(มือบ, 25 มิถุนายน 2560)

“ก็ฟังกันมากขึ้น เปลี่ยนตัวเอง ลดความเป็นตัวเองลง เพราะเห็นผลเสียของสิ่งที่เคยได้ทำ ทะเลาะกันไปก็ไม่มีประโยชน์ ร่วมมือกันคิด ทำ แก้ไขปัญหาดีกว่า งานก็เสร็จโดยไม่ต้องมีใครมาหงุดหงิด มากกระทบกระทั่งกันเหมือนเดิม”

(แวน, 25 มิถุนายน 2560)

“พอคุยกันมากขึ้น ลดอารมณ์ของตัวเองลง ก็ไม่ทะเลาะกันเหมือนเดิม...คือจากที่ทำกันมาตั้งแต่ต้น ทำให้เปลี่ยนตัวเองได้ เพราะรู้ เข้าใจในปัญหาจริงๆ”

(แวน, 25 มิถุนายน 2560)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สรุปว่า เมื่อเยาวชนคู้ขัดแย้งได้เรียนรู้สาเหตุของความขัดแย้งที่แท้จริง และมีการเรียนรู้นิสัยของตนเองและเยาวชนคู้ขัดแย้งอีกฝ่ายแล้ว ก็ยอมรับและพยายามปรับเปลี่ยนตนเอง เพื่อลดความขัดแย้งที่เกิดขึ้น รวมถึงเยาวชนคู้ขัดแย้งทั้งสองได้ร่วมกันดำเนินงานและแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นด้วยตนเอง โดยนำสิ่งที่ได้เรียนรู้กันและกันตั้งแต่ต้นมาปรับใช้ จึงเปลี่ยนแปลงตนเองและความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระงับลงได้ในที่สุด

ขั้นตอนที่ 3 ขั้นสังเกตผล (Observe)

ในขั้นตอนนี้เป็นการให้เยาวชนคู้ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งร่วมกันตรวจสอบผลการแก้ไขปัญหาจากการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ เนื่องจากในการจัดการกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม เพื่อให้เยาวชนคู้ขัดแย้งเรียนรู้เพื่อ

เปลี่ยนแปลงตนเอง ซึ่งจะนำไปสู่การจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นด้วยวิธีเชิงสมานฉันท์ ผู้เข้าร่วมกระบวนการทุกฝ่ายได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ร่วมกัน ในระยะที่ 2 ขั้นตอนที่ 1 ของการดำเนินการวิจัย

ดังนั้น หลังจากการจัดกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนฯ ผู้เข้าร่วมกระบวนการทุกฝ่าย ทั้งเยาวชนคู่ขัดแย้ง ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง ผู้นำชุมชน และผู้วิจัย ได้ร่วมกันสนทนากลุ่มเพื่อตรวจสอบผลที่ได้จากการเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ใน 3 ส่วน ได้แก่ 1) ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ 2) ทักษะในการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ และ 3) ทศนคติในการแก้ไขปัญหาอย่างสร้างสรรค์ โดยการตั้งข้อคำถามและให้ผู้เข้าร่วมกระบวนการทั้งหมดเขียนสิ่งที่ตนได้เรียนรู้ใส่กระดาษโน้ต รวมถึงได้มีการสังเกตการณ์ร่วมกันทั้งระหว่างและหลังดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนฯ แล้วนำมาอภิปรายและสรุปร่วมกัน เพื่อประเมินผลที่ได้จากการจัดกระบวนการ เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ ได้ผลดังต่อไปนี้

3.1 ผลการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเองของเยาวชนคู่ขัดแย้ง นำไปสู่การจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น มีผู้เข้าร่วมกระบวนการทั้งหมด 17 คน ซึ่งร่วมกันสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมระหว่างดำเนินกระบวนการ โดยใช้แบบสังเกตพฤติกรรมเยาวชนคู่ขัดแย้งระหว่างดำเนินกิจกรรม ทั้งหมด 4 ครั้ง ตั้งแต่การดำเนินกิจกรรมในระยะที่ 2 ขั้นตอนที่ 1 จนถึงขั้นตอนที่ 2 และการตั้งข้อคำถามให้อภิปรายร่วมกัน สามารถสรุปได้ดังนี้

3.1.1 บรรยากาศในการจัดกระบวนการศึกษานอกระบบโรงเรียน

บรรยากาศเป็นไปด้วยความเป็นกันเอง ก่อนดำเนินกิจกรรมทุกครั้ง หากดำเนินกิจกรรมที่ชุมชนวัดอัมพวา มีอบก็จะเป็นคนจัดสถานที่ หากดำเนินกิจกรรมที่ชุมชนวัดโพธิ์เรียง แวนก็จะเป็นคนจัดสถานที่ โดยทุกกิจกรรมผู้เข้าร่วมกระบวนการเดินทางมาถึงก็มีการทักทายปราศรัยด้วยความเป็นมิตร และแม้ว่าผู้เข้าร่วมกระบวนการจะมาจากชุมชน 2 ชุมชน แต่ท่าทีของผู้เข้าร่วมกระบวนการกลับดูมีความสนิทสนมประหนึ่งว่าเป็นสมาชิกในชุมชนเดียวกัน

ขณะที่จัดกิจกรรมนั้น คุณสุรนาถซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้ดำเนินกระบวนการ ได้พยายามสร้างบรรยากาศแห่งความเป็นมิตร โดยการหยอกล้อกับผู้เข้าร่วมประชุมเป็นระยะ ส่วนผู้เข้าร่วมประชุมก็พยายามสร้างบรรยากาศให้เป็นไปด้วยความสนุกสนาน ไม่เคร่งเครียด เช่น การเล่นมุขกันในช่วงโอกาส อย่างไรก็ตามเมื่อใดก็ตามที่ผู้ไกล่เกลี่ยต้องการความจริงจังในการให้ความคิดเห็นก็สามารถควบคุมกระบวนการให้มีบรรยากาศที่กตัญญูจริงจัง เข้มขัน เพื่อสร้างความหนักแน่นของการพูดคุยได้เป็นอย่างดี

3.1.2 วิธีการและการมีส่วนร่วมในการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบ โรงเรียน

คุณสุรนาถ ซึ่งเป็นผู้ดำเนินการจัดกระบวนการตั้งแต่เริ่มแรกจนสิ้นสุดกระบวนการ ซึ่งดำเนินกระบวนการไปได้เป็นอย่างดี และผู้เข้าร่วมกระบวนการมีการให้เกียรติคนกลาง ในทางกลับกันคนกลางก็ให้เกียรติผู้เข้าร่วมกระบวนการทุกคนด้วยเช่นกัน โดยการให้ความเคารพในทุกความคิดเห็น (มีข้อตกลงร่วมกันก่อนจัดกระบวนการ ว่าหากใครมีประเด็นระหว่างที่คนอื่นพูด ให้ยกมือและรอ) ไม่พูดแทรกกันไปมาระหว่างดำเนินกระบวนการ นอกจากนั้นแม้ว่าผู้ดำเนินกระบวนการจะเป็นคนในชุมชนวัดโพธิ์เรียง แต่ไม่ได้เอนเอียงเข้าข้างหรือแสดงอคติต่อเยาวชนคู่ขัดแย้งฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง มีการทักทายปราศรัยกับทุกคนอย่างยิ้มแย้มและเป็นกันเอง ทั้งกับเยาวชนคู่ขัดแย้ง กับคณะกรรมการชุมชน กับเยาวชนที่เป็นสมาชิกอยู่ในชุมชนวัดอัมพวาและวัดโพธิ์เรียง

นอกจากนั้นในทุกๆ กิจกรรมการเรียนรู้ที่จัดขึ้น ทุกคนให้ความร่วมมือในการแลกเปลี่ยนและแสดงความคิดเห็นเพื่อวางแผน ร่วมกันดำเนินการ และสรุปผลเป็นอย่างดี

3.1.3 ปฏิกริยาที่มีต่อกัน

เยาวชนคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่าย ควบคุมอารมณ์ได้ดี มีอบ เป็นคนขี้เล่น จะหยอกเย้าเล่นกับคุณสุรนาถเป็นครั้งคราวกลางวงสนทนา ส่วนแวน เมื่อพยายามจะอธิบายความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ก็จะมีเสียงดัง เสียงดั่ง และมีสีหน้าจริงจังขึ้นมา ทำให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องช่วยกันปราม แวนก็รู้สึกตัวและพูดด้วยน้ำเสียงที่นุ่มนวลขึ้น

อย่างไรก็ตามผู้วิจัยได้สังเกตผู้เข้าร่วมกระบวนการเป็นรายบุคคล โดยจำแนกกลุ่มคนออกเป็น 3 กลุ่ม เพื่อสังเกตความสัมพันธ์ คือ กลุ่มแรกคู่ขัดแย้ง คือมีอบและแวน กลุ่มที่สอง คือผู้ดำเนินกระบวนการ กลุ่มที่สาม คือผู้เข้าร่วมกระบวนการ ดังนี้

- ความสัมพันธ์ระหว่างคู่ขัดแย้งทั้ง 2 ฝ่าย จากการสังเกตของผู้วิจัยพบว่าแม้ว่าคู่ขัดแย้ง คือ มีอบและแวน จะทำงานร่วมกันมานาน และจัดว่าเป็นรุ่นพี่ในกลุ่มแกนนำเยาวชนของชุมชนทั้ง 2 ชุมชน แม้จะพยายามปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีในการทำงานให้รุ่นน้องเห็นมาโดยตลอด แต่จากการจัดกระบวนการผู้วิจัยมีข้อสังเกตว่า มีอบและแวนพยายามที่จะไม่เผชิญหน้าหรืออยู่ใกล้กัน ดังจะเห็นได้จาก 3 ประเด็น คือ

(1) การเลือกที่นั่ง มีอบเข้ามาในพื้นที่จัดกระบวนการก่อน ส่วนแวนเข้ามาในภายหลังและเลือกที่จะนั่งฝั่งตรงข้ามที่เยื้องกับแวน

(2) การพูดถึงฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง แม้ว่าการพูดถึงอีกฝ่ายหนึ่งจะไม่ใช่ปัญหาของทั้งสองคน แต่มีอบและแวนก็จะไม่มองหน้ากันโดยตรง โดยแต่ละคนเลือกที่จะมองไปที่ผู้ไกลเกลี่ยหรือผู้ที่เข้าร่วมกระบวนการ และหากไม่มีเหตุให้พูดถึงกันและกัน แต่ละคนก็เลือกที่จะพูดเสียงไปประเด็นอื่นมากกว่า

(3) การสบตา ผู้วิจัยสังเกตได้ว่าขณะที่กระบวนการดำเนินอยู่นั้นมีอบและแวนจะไม่ค่อยมองหน้าหรือสบตากัน

- ความสัมพันธ์ระหว่างคู่ขัดแย้งกับผู้ดำเนินกระบวนการ คู่ขัดแย้งทั้ง 2 ฝ่าย มีความสัมพันธ์ที่ดีกับคุณสุรนาถซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้ดำเนินกระบวนการอยู่แล้ว เพราะบทบาทของคุณสุรนาถเป็นแกนนำชุมชนวัดโพธิ์เรียง และเป็นเจ้าหน้าที่ของมูลนิธิเพื่อนเยาวชนเพื่อการพัฒนา ซึ่งทำโครงการบางกอกนี้...ดีจัง ที่แวนเป็นเจ้าหน้าที่ประจำและมีอบเป็นอาสาสมัครเมื่อมีกิจกรรมอยู่แล้วจากการที่ได้ทำงานร่วมกันเป็นประจำ ไม่ว่าจะเป็นโครงการที่เกี่ยวข้องกับมูลนิธิ หรือกิจกรรมภายในชุมชน ส่งผลให้คู่ขัดแย้งทั้ง 2 ฝ่าย ให้ความเคารพเป็นอย่างมาก ในกระบวนการนี้คู่ขัดแย้งทั้ง 2 ฝ่าย จึงให้ความร่วมมือทั้งในด้านพฤติกรรมในกิจกรรมตลอดจนการตอบคำถามต่อผู้ดำเนินกระบวนการ

- ความสัมพันธ์ระหว่างคู่ขัดแย้งกับผู้เข้าร่วมกระบวนการ จากการสังเกตพบว่าคู่ขัดแย้งทั้ง 2 ฝ่าย ให้ความเคารพต่อผู้เข้าร่วมกระบวนการที่อายุมากกว่า โดยสังเกตได้จากเมื่อผู้เข้าร่วมกระบวนการที่เป็นผู้ใหญ่กว่าเข้ามาถึงสถานที่จัดกระบวนการ ทั้งสองคนจะยกมือไหว้และกล่าวทักทายด้วยความเคารพเสมอ ขณะเดียวกันเมื่อผู้เข้าร่วมประชุมที่อายุน้อยกว่าเยาวชนคู่ขัดแย้งเข้ามาถึงที่ประชุม คู่ขัดแย้งก็จะทักทายผู้เข้าร่วมประชุมเหล่านั้นด้วยความเป็นกันเองทุกคน และขณะที่กระบวนการกำลังดำเนินการอยู่นั้นคู่ขัดแย้งก็ให้ความเคารพและความเป็นกันเองทั้งต่อผู้ใหญ่และผู้มีอายุน้อยกว่าตลอดเวลา

จากการสังเกตปฏิภิกิริยาทั้งก่อนจัดกระบวนการและระหว่างการจัดกระบวนการ สามารถสรุปได้ว่าเยาวชนคู่ขัดแย้ง ผู้ดำเนินกระบวนการ และผู้เข้าร่วมกระบวนการ มีปฏิภิกิริยาต่อกันในทางที่ดี มีความเป็นกันเอง มีความเคารพซึ่งกันและกัน และให้เกียรติกัน

3.2 ผลการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมหลังดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

หลังจากจัดกระบวนการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อการเปลี่ยนแปลงตนเองของเยาวชนคู่ขัดแย้ง ซึ่งนำไปสู่การจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ผู้วิจัยร่วมกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งทำการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของเยาวชนคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่าย จำนวน 2 ครั้ง แล้วนำมาสรุปร่วมกัน รวมถึงการสังเกตการณ์ของผู้วิจัย ในการดำเนินกิจกรรมร่วมกันในชุมชนของคู่ขัดแย้งหลังจากการดำเนินการวิจัยระยะที่ 2 เสร็จสิ้นแล้ว จำนวน 2 ครั้ง พบว่า

3.2.1 การแสดงออกทางกายและวาจา จากการสังเกตพบว่ามีอบและแวนมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกันมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด โดยการแสดงออกทางกายนั้นเห็นได้ชัดเจนว่ามีอบและแวนกล้าที่จะเดินเข้าหากันและกันเพื่อขอคำปรึกษาและอยู่ใกล้กันเพื่อทำงานร่วมกันมากขึ้น ซึ่งก่อนจัดกระบวนการมีอบและแวนจะพยายามเลี่ยงที่จะเข้าหากันหรือหากไม่สามารถเลี่ยงได้ เมื่อเผชิญหน้ากันใน

ท้ายที่สุดทั้งสองคนจะทะเลาะกันที่หน้างาน ส่วนด้านวาจาเห็นได้ชัดเจนว่าทั้งสองคนมีการพูดคุยหยอกล้อกันอย่างเป็นกันเอง การใช้คำพูดให้เกียรติซึ่งกันและกัน มีการกล่าวทักทายเมื่อพบหน้ากัน และกล่าวลาเมื่อต้องแยกจากกัน

3.2.2 การแสดงออกทางอารมณ์ จากการสังเกตพบว่ามีมือบและแวนไม่มีอารมณ์ฉุนเฉียวใส่กัน แม้ว่าแวนจะเล่นแรงมือบก็ไม่มีท่าทีโกรธ ในทางกลับกันมือบกลับมีท่าทีหยอกล้อกลับด้วยอารมณ์สนุกสนาน

3.2.3 การยอมรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน จากการสังเกตพบว่าเป็นการทำงานที่มีการแบ่งหน้าที่กันทำงานอย่างชัดเจนแล้ว หากคนใดคนหนึ่งเข้าไปให้คำแนะนำในเรื่องที่อีกคนหนึ่งเป็นผู้รับผิดชอบ คนนั้นจะรับฟังความคิดเห็นนั้นด้วยความยินดี โดยเฉพาะแวนซึ่งเดิมไม่ค่อยยอมรับฟังความคิดเห็นจากมือบ เพราะเห็นว่ามือบมีอายุน้อยกว่า และเห็นว่าหน้าที่นี้เป็นของตนมือบไม่ควรจะเข้ามายุ่งเกี่ยว

3.2.4 การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม จากการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงตนเองของเยาวชนคู่ขัดแย้งทั้ง 2 คน และผู้เข้าร่วมกระบวนการ มุ่งเน้นการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน และพยายามปรับตัวเข้าหากันให้มากขึ้น สังเกตได้ว่า มือบพยายามทำงานให้เร็วขึ้นเพื่อที่จะสามารถทำงานไปในทิศทางเดียวกันกับแวนได้มากยิ่งขึ้น ส่วนแวนก็พยายามทำงานช้าลงและเพิ่มความละเอียดในการทำงานมากยิ่งขึ้น โดยความพยายามที่ว่านี้จะเห็นได้จากแวนพยายามที่จะถามเนื้อหาของงานที่ตนรับผิดชอบจากหลายฝ่ายมากขึ้นไม่บ่มบ่ามตัดสินใจเองแต่เพียงผู้เดียว ทั้งนี้ผลจากการที่ทั้งสองคนพยายามปรับตัวเข้าหากัน ทำให้ทั้งสองคนทำงานร่วมกันด้วยความเป็นมิตรมากยิ่งขึ้น

กล่าวโดยสรุปแล้ว มือบและแวนมีความเป็นมิตรกันมากยิ่งขึ้น มีการชักชวนกันไปทำกิจกรรมที่นอกเหนือจากการทำงาน เช่น ชวนกันไปทานกาแฟ รับประทานไอศกรีม เป็นต้น ในด้านการทำงานนั้นมือบและแวนสามารถทำงานร่วมกันและรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกันได้เป็นอย่างดี แม้จะมีความคิดเห็นที่ไม่ตรงกัน แต่หากไม่ใช่หน้าที่ที่ตนรับผิดชอบแล้ว อีกฝ่ายหนึ่งจะเคารพใจการตัดสินใจของผู้ที่มีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงเสมอ

3.3 ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ พบว่า ผู้เข้าร่วมกระบวนการได้เรียนรู้ในเรื่องของลักษณะ และกระบวนการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ คือ กระบวนการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์เป็นกระบวนการที่ไม่ใช้ความรุนแรงในการแก้ไขปัญหา ไม่เน้นการลงโทษผู้กระทำผิดหรือผู้ก่อความขัดแย้ง แต่เน้นให้คู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่ายยินยอมให้อภัยซึ่งกันและกัน โดยการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งและชุมชน เพื่อร่วมกันจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น โดยไม่มีฝ่ายใดเสียประโยชน์ ซึ่งมีข้อสังเกตที่น่าสนใจจากเวทีการถอดบทเรียนดังนี้

“เป็นการไม่ใช่ความรุนแรงในการจัดการปัญหา”

(มีือบ, 25 สิงหาคม 2560)

“ไม่มีใครถูกลองโทษโดยไม่เต็มใจ แต่การลงโทษจะมาจากข้อตกลงร่วมกัน”

(ลุงหน่วย, 25 สิงหาคม 2560)

“สุดท้ายต้องให้อภัยกัน และเต็มใจชดใช้ค่าเสียหาย”

(พีโป๊ท, 25 สิงหาคม 2560)

“เป็นการจัดการความขัดแย้งแบบไม่มีใครเสียประโยชน์”

(แวน, 25 สิงหาคม 2560)

“เน้นการมีส่วนร่วมของทุกคนที่เกี่ยวข้อง”

(น้องแนน, 25 สิงหาคม 2560)

“มีการแลกเปลี่ยนกัน เอาความต้องการของทุกฝ่าย”

(น้องหวาน, 25 สิงหาคม 2560)

นอกจากนี้ยังพบว่า กระบวนการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ ต้องเริ่มจาก 1) การยินยอมเข้าร่วมกระบวนการของคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง 2) การแสวงหาคณกลางในการจัดการความขัดแย้ง 3) การแสวงหาข้อตกลงในการจัดการความขัดแย้ง 4) การร่วมกันปฏิบัติตามข้อตกลง ซึ่งมีข้อสังเกตที่น่าสนใจจากเวทีการถอดบทเรียนดังนี้

“ก่อนอื่นต้องให้คนที่มีความขัดแย้งกันยอมที่จะร่วมกระบวนการก่อน แล้วก็ต้องหาคนกลางเพื่อดำเนินการ”

“พอจัดกระบวนการได้แล้ว ก็ต้องมาเสนอข้อตกลงในการจัดการความขัดแย้งร่วมกัน แล้วก็ทำสัญญา สุดท้ายก็ติดตามผลว่าทำจริงหรือไม่”

“ก็ถ้าสรุปง่าย ๆ ก็คือ ทุกฝ่ายต้องยินยอม ต้องหาคนกลาง แล้วก็หาข้อตกลงร่วมกัน สุดท้ายคือปฏิบัติตามข้อตกลงที่ได้ แล้วก็มาสรุปร่วมกัน”

(คุณสุรนาถ แป้นประเสริฐ, 25 สิงหาคม 2560)

3.4 ทักษะในการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์

ผู้เข้าร่วมกระบวนการได้ร่วมกันตรวจสอบเกี่ยวกับทักษะในการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ พบว่า ในการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ ผู้เข้าร่วมกระบวนการมีทักษะด้านการสื่อสาร ซึ่งหมายถึง การฟัง การบอกความต้องการของตนเอง ฯลฯ การจัดการอารมณ์ การวางแผน และผู้ดำเนินการหรือผู้ไกล่เกลี่ยต้องมีทักษะด้านการไกล่เกลี่ย ทั้งนี้การถอดบทเรียนดังกล่าวได้

แบ่งเป็น 3 มิติ ได้แก่ 1) เยาวชนคู่ขัดแย้ง 2) ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง และ 3) ผู้ดำเนินการ หรือผู้ไกล่เกลี่ย ดังนี้

3.4.1 ในส่วนของเยาวชนคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่ายนั้น สามารถวิเคราะห์ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นกับตนเองได้ รวมถึงสามารถวิเคราะห์ผลเสียที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งนั้น ดังปรากฏในผลการวิจัย ระยะที่ 2 ขั้นตอนที่ 1 ทำให้เห็นความสำคัญและยินยอมเข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้ เพื่อจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น หลังจากนั้นจึงร่วมกันวางแผนและออกแบบกิจกรรมเพื่อจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ซึ่งในกิจกรรมต่างๆ ที่ได้จัดขึ้นนั้น คู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่ายเป็นผู้ฟังที่ดี และสามารถระงับอารมณ์ของตนเองได้ดี แม้จะมีการพูดเสียงดังเมื่อแสดงความคิดเห็นบ้าง แต่เมื่อผู้ดำเนินการพูดปราม ก็จะลดเสียงของตนเองลง

อีกทั้งเมื่อคู่ขัดแย้งอีกฝ่ายเล่าถึงความรู้สึกและความต้องการของตนเองจะไม่มี การพูดแทรก หากมีความคิดเห็นไม่ตรงกัน ก็จะรอให้อีกฝ่ายหยุดพูดก่อน จึงแสดงความคิดเห็นของตน โดยมีข้อสังเกตที่น่าสนใจจากการร่วมกันถอดบทเรียนดังนี้

“เห็นได้เลยว่า ตอนทำกิจกรรมทั้งคู่ไม่ได้พึดพืดใส่กันเหมือนเดิม คุณอารมณ์ตัวเองได้ดี”
(คุณเตย, 25 สิงหาคม 2560)

“ค่อนข้างเห็นผลชัดเจนนะ น่าจะเพราะรู้ปัญหาของตัวเอง รู้นิสัยตัวเองมากขึ้น รู้นิสัยแวน นิสัยมีอบมากขึ้น...ควบคุมอารมณ์ได้ ทำงานร่วมกันได้ เป็นเพื่อนกัน ไปไหนมาไหนด้วยกันได้”

(คุณสุรนาถ แป้นประเสริฐ , 25 สิงหาคม 2560)

“เราสามารถวิเคราะห์ปัญหาของตัวเองได้ เสนอสิ่งที่ต้องการ แล้วก็ร่วมกันจัดกระบวนการจนสำเร็จ ผมว่าดีนะ นอกจากจะทำให้เข้าใจกันมากขึ้น ยังเป็นการฝึกการจัดกระบวนการกิจกรรมด้วย เอาไปใช้ได้เยอะ”

(แวน, 26 สิงหาคม 2560)

“ก็อยากให้ทำงานด้วยกันไปด้วยดี มากุยกั๊กเหมือนเดิม ต้องพยายามเตือนตัวเองไม่ให้ใจร้อน ก็ดีขึ้น”

(มีอบ, 26 สิงหาคม 2560)

3.4.2 ในส่วนผู้เกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง มีทักษะในการสื่อสาร การควบคุมอารมณ์ของตนเอง และการวางแผนได้ดี ทั้งการฟัง จะเห็นได้ว่าทุกคนตั้งใจฟังขณะที่ผู้อื่นพูด และสามารถร่วมกันสรุปประเด็นต่างๆ ได้ดี ไม่มีอารมณ์โมโหเมื่อผู้อื่นไม่เห็นด้วยกับความคิดเห็นของตนเอง รวมถึงได้ร่วมกันวางแผนเพื่อออกแบบกิจกรรมเพื่อจัดการความขัดแย้ง โดยการช่วยกันระดมและแลกเปลี่ยนความคิดเห็น หากมีผู้ใดไม่เห็นด้วยกับความคิดเห็นของตน ก็จะหยุดฟัง และให้เหตุผล

ประกอบ เช่น เมื่อคุณเคยแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับกิจกรรมที่จะจัดขึ้นเพื่อจัดการความขัดแย้งว่าจะใช้กิจกรรมวงกลมหัวหอมเพื่อให้คู่ขัดแย้งได้วิเคราะห์พฤติกรรมของตนเอง แต่คุณคงไม่เห็นด้วยเนื่องจากเป็นกิจกรรมที่ใช้ไปในการวิเคราะห์ปัญหาตั้งแต่ต้นแล้ว และจะไม่มีเปรียบเทียบ จึงเห็นว่าควรใช้กิจกรรมที่หลากหลายและต้องเป็นกิจกรรมที่สามารถเปรียบเทียบพฤติกรรมของแต่ละคนได้อย่างชัดเจน ซึ่งคุณเคยก็หยุดฟัง ใช้เหตุผลในการคิด และเห็นด้วย รวมถึงมีการอภิปรายในกลุ่มร่วมกัน จึงได้กิจกรรมผู้นำ 4 ทิศ ออกมา โดยมีข้อสังเกตที่น่าสนใจจากการร่วมกันถอดบทเรียนดังนี้

“กิจกรรมนั้นมันใช้ไปแล้ว เราน่ามีกิจกรรมอื่นที่หลากหลายออกไป แล้วก็มันไม่น่าจะทำให้บรรลุเป้าหมายได้ทั้งหมด” (คุณกวาง, 26 สิงหาคม 2560)

“เห็นด้วยกับคุณกวาง น่าจะใช้กิจกรรมอื่น” (น้องหญิง, 26 สิงหาคม 2560)

3.4.3 ในส่วนของผู้ดำเนินกระบวนการเรียนรู้หรือผู้ไกล่เกลี่ย ผู้เข้าร่วมกระบวนการได้ร่วมกันประเมินทักษะในการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ของผู้ดำเนินการหรือผู้ไกล่เกลี่ย โดยมีความคิดเห็นตรงกันว่าผู้ไกล่เกลี่ยต้องมีความสามารถในการจัดการปัญหา คือ ต้องทราบสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้น ต้องวิเคราะห์ปัญหาและความรู้สึกของคู่ขัดแย้งได้ ต้องปราศจากอคติต่อคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่าย และมีทักษะในการดำเนินการเป็นขั้นตอน ซึ่งมีข้อสังเกตที่น่าสนใจจากการร่วมกันถอดบทเรียนดังนี้

“มันต้องอ่านปัญหาด้วยว่ามันคือปัญหาเรื่องกิจกรรม หรือเรื่องส่วนตัว มันต้องมีเรื่องคนสองประเภท ถ้าเรื่องกิจกรรม เรื่องงานก็อาจจะเป็นคนหนึ่ง ถ้าเป็นเรื่องส่วนตัวก็อาจจะต้องเป็นอีกคนหนึ่ง” (มือบ, 26 สิงหาคม 2560)

“ต้องมองให้ออกว่าคู่กรณีรู้สึกอย่างไร ต้องอ่านทั้งสองคนที่มีปัญหา ไม่ใช่อ่านแต่ฝั่งใดฝั่งหนึ่ง ถ้าอย่างนั้นจะเป็นการเข้าข้าง เพราะมันเห็นแต่การกระทำแค่ฝ่ายเดียว แล้วอีกฝ่ายไม่ถูกมองเห็น...” (พี่โบ๊ท, 26 สิงหาคม 2560)

“...ต้องอ่านปัญหานั้นให้เจอว่ามันเกิดจากสาเหตุอะไร และต้องอ่านความรู้สึกมือบ ความรู้สึกแวน ณ ขณะนั้น” (คุณกวาง, 26 สิงหาคม 2560)

“ไม่ใช่แค่สะท้อนให้รู้สึกดี แต่ต้องชี้ให้เห็นว่าที่ปัญหามันเกิดเพราะอะไร อาจจะเป็นคนทีวิเคราะห์ให้เห็น อันนี้สำคัญ เพราะผมคิดว่ามันอาจจะช่วยลดปัญหาระยะยาว...” (คุณสุรนาถ แป้นประเสริฐ (ตัน), 26 สิงหาคม 2560)

“หาจุดร่วม ไม่ใช่แค่ทางลงให้คนใดคนหนึ่ง ต้องไม่ใช่ถูกชี้ผิด...”

(คุณหมอ, 26 สิงหาคม 2560)

“...ไม่ใช่ว่าตอนแรกก็เป็นคนกลางอยู่ดีๆ ฟังไปฟังมาเกิดไปคล้อยตาม ต้องควบคุมอารมณ์ตัวเองให้ได้ดีด้วย” (น้องหญิง, 26 สิงหาคม 2560)

ทั้งนี้ จากการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษาของระบบโรงเรียน เพื่อจัดการปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นนั้น ผู้ดำเนินการหรือผู้ใกล้ชิด คือ คุณสุรนาถ แป้นประเสริฐ ดำเนินการด้วยทักษะด้านต่างๆ ที่กล่าวมาอย่างดี ได้แก่ 1) ทราบสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้น เนื่องจากเป็นผู้นำกลุ่มเยาวชนที่คู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่ายดำเนินกิจกรรมร่วมกันอยู่ ซึ่งการดำเนินกิจกรรมดังกล่าวเป็นต้นเหตุแห่งปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น 2) สามารถวิเคราะห์ปัญหาและความรู้สึกของคู่ขัดแย้งได้ จะเห็นได้จากการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งผู้ดำเนินกระบวนการทราบปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นอย่างดี สามารถเล่าเสริมและวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ 3) ปราศจากอคติต่อคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่าย จะเห็นได้จากการไม่พูดเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง และการเชิญชวนให้คู่ขัดแย้งเสนอความต้องการ หากฝ่ายใดไม่เสนอความคิดเห็น ผู้ดำเนินกระบวนการก็จะเรียก และมีการปรามเมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งขึ้นเสียง ซึ่งมีข้อสังเกตที่น่าสนใจดังนี้

“...มือบเป็นเด็กที่คลุกคลีกับกระบวนการ แต่แวนนี่เขาทำงาน ผมพยายามดันเขาให้มาช่วย เพราะงานสำคัญ ต้องใช้คนที่จะสู้ไปพร้อมเราได้ ก็เลยทำให้มือบอยู่กับงานตลอด แต่แวนนี่มักจะมาหน้างาน เพราะมีเวลาแค่นั้น พอมาหน้างานมาเปลี่ยน คนที่คิดงานมาไว้แล้ว ก็เหมือนกับว่าแวนนี่มาเปลี่ยนความคิดน้องที่คิดไว้แล้ว มันก็เลยจะมีความขัดแย้งเกิดขึ้นตลอด...” (คุณสุรนาถ แป้นประเสริฐ (ต้น) , 26 สิงหาคม 2560)

“แวนกับมือบแตกต่างกันอย่างหนึ่งคือแวนไม่ค่อยงอน...แต่ถ้าเป็นมือบจะเร็ว อะไรที่กระทบจิตใจเขาจะเร็วมาก... ทำให้อยู่ด้วยกันไม่ได้ มีหลายครั้งที่เขาก็พยายามมาก แวนก็พยายาม มือบก็พยายามที่จะจูนกันมาก แต่ก็ยังไม่ได้ เพราะมันเหลื่อมกันอยู่มาก...”

(คุณเตย, 26 สิงหาคม 2560)

นอกจากนี้ในการดำเนินการทุกกิจกรรม จะพบว่าผู้ดำเนินกระบวนการมีการดำเนินการเป็นขั้นตอนตั้งแต่การชี้แจงกฎเกณฑ์ในการดำเนินกิจกรรม การเชิญชวนผู้เข้าร่วมกระบวนการทุกคน แสดงความคิดเห็น การกระตุ้นการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นโดยการใช้คำถาม ทำให้การดำเนินกิจกรรมเป็นไปอย่างราบรื่นและสำเร็จ

3.5 ทศนคติในการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ พบว่า ผู้เข้าร่วมกระบวนการทุกคนมีทศนคติในการวางแผนอย่างสร้างสรรค์ในการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง ซึ่งนำไปสู่การจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น กล่าวคือ ผู้เข้าร่วมกระบวนการเห็นว่าหากมีการออกแบบกิจกรรมที่สร้างสรรค์ ก็จะทำให้ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระงับลงได้ โดยอยู่บนพื้นฐานของหลักการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ ดังที่นำเสนอในระยยะที่ 2 ขั้นตอนที่ 2 และขั้นตอนที่ 3 ทั้งนี้กิจกรรมที่ออกแบบเพื่อจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นนั้นมี 2 กิจกรรมหลัก ได้แก่ กิจกรรมการจัดการศึกษาของระบบ

โรงเรียนเพื่อเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรม และกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อส่งเสริมการทำงานร่วมกัน ซึ่งมีข้อสังเกตจากการถอดบทเรียนที่น่าสนใจดังนี้

“หากมีกิจกรรมที่เหมาะสม ก็จะทำให้เรียนรู้ในการระงับความขัดแย้งได้ดี ซึ่งก็ต้องเน้นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ก็นำไปใช้จริง...” (มีอบ, 26 สิงหาคม 2560)

“กิจกรรมที่จัดขึ้น อย่างกิจกรรมผู้นำ 4 ทิศ ทำให้ได้วิเคราะห์ตนเอง นำไปสู่การจัดการความขัดแย้งจริงๆ...กิจกรรมนี้ก็เป็นการทำให้ทุกคนได้มีความสามารถในการวิเคราะห์ตนเองด้วย กล้าแสดงออกด้วย” (แวน, 26 สิงหาคม 2560)

“ดีกว่ามุ่งไปที่การลงโทษอย่างเดียว จัดกิจกรรมแบบให้เปลี่ยนตัวเอง มันจะได้เปลี่ยนที่ต้นตอของสาเหตุจริงๆ” (น้องมด, 26 สิงหาคม 2560)

“เวลามีปัญหา ก็จับให้ทำกิจกรรม มุ่งให้เปลี่ยนตัวเองดีกว่า แต่ปัญหาของมีอบกับแวนไม่ได้ถึงขั้นเลือดตกยางออก ถ้าถึงขั้นนั้นก็อาจจะใช้กิจกรรมแบบนี้ไม่ได้”

(คุณเตย, 26 สิงหาคม 2560)

“น่าจะเป็นผลมาจากการที่เราทำกิจกรรมร่วมกันตลอด เราถูกฝึกให้คิดกิจกรรมต่างๆ เอง กิจกรรมนั้นก็ทำให้ค่อยๆ เปลี่ยนตัวเรา พอมาครั้งนี้นั้นก็ทำให้ได้คิด ได้ทำร่วมกัน แต่เปลี่ยนเป้าหมายเป็นให้ที่มีอบกับพี่แวนดีกันเท่านั้นเอง ก็เลยทำให้เห็นได้ว่าถ้ามีกิจกรรมที่ดีๆ ที่สร้างสรรค์ ก็จะแก้ปัญหาดังๆ ได้”

(น้องบ๊อค, 26 สิงหาคม 2560)

ขั้นตอนที่ 4 ขั้นสะท้อนผล (Reflect)

เมื่อได้ดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง ซึ่งนำไปสู่การจัดการความขัดแย้งของเยาวชนคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่ายแล้ว เยาวชนคู่ขัดแย้ง ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง คณะทำงานที่เป็นผู้นำชุมชน และผู้วิจัย ได้ร่วมกันจัดเวทีถอดบทเรียนเกี่ยวกับกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนฯ ที่จัดขึ้น โดยการร่วมกันประเมินผลเพื่อสะท้อนผลการจัดกระบวนการ ซึ่งสามารถสรุปความคิดเห็น ตามประเด็นดังนี้

- 1) สิ่งที่ได้เรียนรู้จากกระบวนการ
- 2) ประโยชน์ที่ได้รับจากกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน
- 3) จุดแข็ง-จุดอ่อนของกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน
- 4) ข้อจำกัดของกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน
- 5) ข้อควรปรับปรุงในกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ดังรายละเอียดต่อไปนี้

4.1 สิ่งที่ได้เรียนรู้จากกระบวนการ

การเรียนรู้เพื่อจัดการกับปัญหาของตนเอง เป็นการจัดการให้ปัญหาที่เกิดขึ้นระงับลงไปอย่างแท้จริง โดยผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับปัญหาทุกคนต้องร่วมกันรับผิดชอบกับปัญหาที่เกิดขึ้น โดยการมีส่วนร่วมในการคิด วางแผน ดำเนินการ และสรุป เพื่อทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตนเอง ซึ่งนำไปสู่การจัดการปัญหาและความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในที่สุด

การเรียนรู้ดังกล่าวทำให้เยาวชนคู่ขัดแย้งมองเห็นปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเอง ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายเห็นปัญหาและโทษของปัญหาที่เกิดขึ้น จึงร่วมมือกันในการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง และสนับสนุนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นร่วมกัน

ทั้งนี้ ในการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนฯ ต้องคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย โดยผู้ดำเนินกระบวนการเป็นบุคคลสำคัญที่ทำให้กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นไปอย่างราบรื่น และสามารถดึงศักยภาพในการแสดงความคิดเห็นออกมาได้อย่างเต็มที่

4.2 ประโยชน์ที่ได้รับจากกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

4.2.1 ได้พัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ผ่านการคิดและกำหนดกิจกรรมจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับปัญหาอย่างมีส่วนร่วม

1) ทำให้มีกระบวนการคิดที่เป็นลำดับขั้นตอน สามารถจัดลำดับความสำคัญของการดำเนินกิจกรรมได้

“ผมว่าเรื่องนี้ก็สำคัญนะ การวางลำดับว่าจะทำอะไรก่อนหลัง มันทำให้เรามีกระบวนการคิดที่เป็นระบบ เป็นลำดับขั้นตอน” (แวน, 14 กรกฎาคม 2560)

2) ได้ร่วมคิด วางแผน และแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเอง ด้วยตนเอง ซึ่งจะเป็นการแก้ไขปัญหาที่ต้นเหตุ ทำให้ระงับปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างแท้จริง

“แต่ก่อนเราก็แลกเปลี่ยนความเห็นกัน ฟังกัน แต่กระบวนการที่ทำนี้ ทำให้ฟังกันมากขึ้น แต่ก่อนถ้าพีดันไม่อยู่ อาจจะวุ่นวาย ไม่ฟังกัน แต่ตอนนี้เชื่อว่าดีขึ้น เพราะได้คิด ได้เรียนรู้ที่จะแก้ปัญหาด้วยตัวเองร่วมกัน”

(มีอบ, 14 กรกฎาคม 2560)

“ กระบวนการ 5 ส. คือ การสำรวจ สร้างสรรค์ สื่อสาร ... ที่ใช้กันอยู่ ใช้เรียนรู้ เพื่อเปลี่ยนตัวเอง เปลี่ยนชุมชน เอาไปประยุกต์ใช้ได้กับปัญหาต่างๆ โดยปรับเปลี่ยนให้เข้ากับบริบทชุมชน บริบทปัญหาที่เกิดขึ้น กระบวนการนี้ก็เหมือนกัน นำแนวคิดนี้มาใช้ ให้ได้ร่วมสำรวจตัวเอง ร่วมคิด ร่วมวางแผน

แก้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับตัวเอง ทำให้เกิดเป็นจิตสำนึก ความตระหนักในการแก้ปัญหา ไม่เหมือนกับเอามาใส่ๆให้ โดยไม่ได้เรียนรู้ตั้งแต่ต้น”

(คุณสุรนาถ แป้นประเสริฐ (ต้น), 14 กรกฎาคม 2560)

“ถ้าร่วมจัดการปัญหาของตัวเองแต่ต้น ปัญหา ก็จะจบอย่างรวดเร็ว มีโอกาสที่จะเกิดขึ้นอีกน้อยมาก เพราะได้แก้ปัญหาที่ต้นเหตุ จากการเรียนรู้ตัวเองและเพื่อน รอบข้าง เพราะฉะนั้นการเรียนรู้ร่วมกันนี้สำคัญมาก”

(แวน, 14 กรกฎาคม 2560)

3) ทำให้รู้จักตั้งเป้าหมายในการดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ และเรียนรู้การทำงานร่วมกันให้กิจกรรมนั้นประสบผลสำเร็จตามที่ได้วางไว้

“เรียนรู้การทำงานร่วมกันคนอื่น เพื่อเป้าหมายเดียวกัน อย่างอันนี้ก็ทำงานร่วมกัน เพื่อให้พี่แวนที่มีอุปเปลี่ยน ให้ความขัดแย้งหายไป ก็เป็นผลดีกับพวกเราด้วย”

(น้องบุ๊ค, 14 กรกฎาคม 2560)

“เป็นการปรับวิธีการทำงานร่วมกัน ทำให้ยอมรับความแตกต่าง ความคิดเห็นของคนอื่นมากขึ้น”

(น้องฟลุ๊ค, 14 กรกฎาคม 2560)

4.2.2 เยาวชนคู่ขัดแย้งมองเห็นปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเอง และมองเห็นว่าตนเองมีความพร้อมและศักยภาพในการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเองจากปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

1) เยาวชนคู่ขัดแย้งพร้อมที่จะเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง

“เปลี่ยนชุมชนได้ ก็ต้องเปลี่ยนตัวเองได้ เพียงแต่ไม่ได้มีการมองอย่างจริงจัง ยังคิดว่าเป็นเรื่องปกติ ซึ่งมันทับถมกันไปเรื่อยๆ จนจะบานปลาย”

“ชอบรู้เรื่องใหม่ๆ มันทำให้เราได้พัฒนาตัวเอง นำไปสู่การพัฒนาต่างๆ ในชุมชน ในกลุ่มด้วย”

(แวน, 14 กรกฎาคม 2560)

2) มีความพร้อมด้านสถานที่ คน และเวลาในการร่วมดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนฯ

“เราทำงานด้านนี้อยู่แล้ว มีคนสนับสนุนตลอดเวลาที่จะทำอะไรต่ออะไร โดยเฉพาะการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับตัวเอง กับชุมชน...”

(คุณกวาง, 14 กรกฎาคม 2560)

“สถานที่ที่จะจัดกิจกรรมก็มี ถ้าจะขอความร่วมมือคนในชุมชนก็ได้หมด...”

(คุณรังสรรค์ ชื่นประเสริฐ (ลุงดี), 14 กรกฎาคม 2560)

3) มีเครือข่ายและองค์กรภายนอกคอยสนับสนุนการจัดการศึกษานอกระบบ
โรงเรียน

“ปัญหาที่เกิดขึ้น ผมก็พร้อมที่จะแก้ แต่ยังไม่มีความรู้เรื่อง กระตุ้น ก็ไม่ได้นึกถึง ไม่ได้
คิดถึงผลเสียของมันด้วยแหละ แต่ถ้าจะทำจริงๆ พี่ต้น พี่ต้อย ก็พร้อมสนับสนุน”

(มีอบ, 14 กรกฎาคม 2560)

4.2.3 ผู้เข้าร่วมกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเกิดการเรียนรู้ว่า การ
แก้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเองนั้น ต้องอาศัยระยะเวลาและต้องทำอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ

“มันค่อยๆ กล่อมกล่อมเราให้เปลี่ยนตัวเองไปเรื่อยๆ จากการทำงานร่วมกัน คิด
วางแผน แลกเปลี่ยนกัน แต่ต้องทำต่อเนื่องไปตลอดนะ ไม่งั้นจะขาดตอน อาจกลับมา
เป็นแบบเดิมอีก”

(มีอบ, 14 กรกฎาคม 2560)

“เรื่องนี้สำคัญต้องทำต่อเนื่องไปเรื่อยๆ อย่างงานที่พัฒนาพื้นที่สร้างสรรค์ในชุมชน
ที่ทำกันอยู่ ก็ต้องทำแบบต่อเนื่อง ถึงจะเห็นผล กระบวนการเรียนรู้ที่ทำขึ้นนี้ ก็ต้องทำ
แบบเดียวกัน เพราะอาจจะกลับไปทะเลาะกันใหม่ก็ได้”

(คุณสุรนาถ แป้นประเสริฐ (ต้น), 14 กรกฎาคม 2560)

4.3 จุดแข็ง-จุดอ่อนของกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายได้ร่วมกันประเมินผลและถอดบทเรียนในส่วนของจุดแข็ง-จุดอ่อน
ที่เป็นปัจจัยสำคัญในการจัดกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม เพื่อจัดการ
ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น โดยได้ร่วมกันวิเคราะห์จุดแข็ง-จุดอ่อนของกระบวนการจัดการศึกษา
นอกระบบโรงเรียน ในด้าน 1) การร่วมมือของคนในชุมชน 2) สถานที่ในการจัดการศึกษานอกระบบ
โรงเรียน 3) วัสดุ/ อุปกรณ์สนับสนุนการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อ
นำไปปรับปรุงกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อ
เสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ที่
จะจัดขึ้นในครั้งต่อไป

ทั้งนี้ จุดแข็ง คือ สภาพพื้นที่ทำให้ชุมชนวัดอัมพวาและชุมชนวัดโพธิ์เรียง สามารถดำเนิน
กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม เพื่อจัดการปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

ได้สำเร็จ ส่วน จุดอ่อน คือ สภาพที่ทำให้การดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมของชุมชนวัดอัมพวาและชุมชนวัดโพธิ์เรียง ไม่ราบรื่น ได้ผลดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 8 จุดแข็ง-จุดอ่อนของการจัดกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

ด้าน	จุดแข็ง	จุดอ่อน
การร่วมมือของคนในชุมชน	- ผู้นำชุมชนทั้งสองชุมชนให้ความสำคัญกับกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อเปลี่ยนแปลงตนเองของเยาวชนในชุมชน โดยมีความเชื่อว่าหากเยาวชนได้เปลี่ยนแปลงตนเองแล้ว ก็จะมีศักยภาพที่จะเปลี่ยนแปลงชุมชน ทำให้ชุมชนน่าอยู่และปลอดภัยได้	- ผู้นำชุมชนแต่ละคน นอกจากจะมีหน้าที่การงานของตนเองแล้ว ยังมีหน้าที่ในการดำเนินงานชุมชนและเครือข่ายชุมชน จึงต้องใช้ระยะเวลาในการนัดหมายเพื่อจัดกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเองของคู่ขัดแย้ง
	- ผู้นำชุมชนทั้งสองชุมชนมีความรู้และประสบการณ์ด้านการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด จากการดำเนินกิจกรรมพัฒนาเยาวชนในชุมชนแออัดกับเครือข่ายบางกอกนี้...ดีจัง และมูลนิธิเพื่อนเยาวชนเพื่อการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ	- ผู้เข้าร่วมกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีองค์ความรู้ด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ที่ไม่แม่นยำ จึงต้องใช้ระยะเวลาในการทำความเข้าใจ
	- เยาวชนคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่าย และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง มีความรู้และประสบการณ์ในการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาตนเองสำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด จึงเห็นประโยชน์ของการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง ซึ่งนำไปสู่การจัดการ	

ด้าน	จุดแข็ง	จุดอ่อน
	<p>ความขัดแย้ง และสามารถนำความรู้ไปใช้ในการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนนั้นได้</p> <p>- ผู้ปกครองของเยาวชนในชุมชนสนับสนุนให้บุตรหลานร่วมทำกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน เนื่องจากเห็นว่าเป็นประโยชน์ เป็นการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ และลดความเสี่ยงต่อการเกิดปัญหาต่างๆ เช่น การติดสุรา การเสพยาเสพติด การทะเลาะวิวาท</p> <p>- สมาชิกในชุมชนสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมเพื่อก่อให้เกิดการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเองของเยาวชนในชุมชน โดยการสนับสนุนด้านการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ เช่น การเล่าวิธีการจัดการปัญหาความขัดแย้งในอดีตให้ฟัง การให้ใช้สถานที่ การร่วมมือจัดสถานที่ สนับสนุนเรื่องอาหาร เนื่องจากเห็นประโยชน์ในการดำเนินกิจกรรมว่าสามารถดึงเยาวชนให้พ้นจากปัญหาต่างๆ เช่น ยาเสพติด การทะเลาะวิวาท ได้</p>	
<p>สถานที่ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน</p>	<p>- ชุมชนทั้งสองชุมชนมีพื้นที่ส่วนกลางในการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน ได้แก่ ศูนย์เยาวชนวัดอัมพวา ห้องประชุมอเนกประสงค์วัดอัมพวา ลานกิจกรรมชุมชนวัดโพธิ์เรียง (ลานปณิธิ) สำนักงานมูลนิธิเพื่อนเยาวชนเพื่อการพัฒนา ซึ่งสถานที่เหล่านี้สามารถจัด</p>	<p>- ถึงแม้จะมีความพร้อมด้านสถานที่ในการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน แต่บางสถานที่ เช่น ศูนย์เยาวชนวัดอัมพวา ที่อยู่ในวัดอัมพวา ก็มีเสียงรบกวนจากรถยนต์ที่สัญจรผ่านไปมา และบางครั้งที่จัดกิจกรรมการเรียนรู้</p>

ด้าน	จุดแข็ง	จุดอ่อน
	<p>สภาพแวดล้อมให้เหมาะสมสำหรับการเรียนรู้ได้</p> <p>- มีแหล่งส่งเสริมการเรียนรู้ในชุมชน เช่น บ้านหนังสือวัดอัมพวา ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน ศูนย์เยาวชนวัดอัมพวา ซึ่งมีคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตสำหรับค้นคว้าข้อมูล ทำให้สามารถแลกเปลี่ยนและค้นคว้าข้อมูลที่เป็นต่อการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ได้</p>	<p>ก็มีการจัดงานบวช ทำให้มีเสียงรบกวน อีกทั้งบางสถานที่ยังเป็นสถานที่กลางแจ้ง เช่น ลานกิจกรรมชุมชนวัดโพธิ์เรียง ซึ่งหากมีการจัดกิจกรรมการเรียนรู้บริเวณนี้ ต้องจัดช่วงเช้าหรือเย็น</p> <p>- ถึงแม้จะมีแหล่งส่งเสริมการศึกษา ทั้งที่เป็นตัวบุคคลและไม่ใช่ตัวบุคคล แต่แหล่งส่งเสริมการศึกษาที่เป็นตัวบุคคล บางคนมีงานประจำทำ ทำให้มีข้อจำกัดด้านเวลาในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ส่วนแหล่งเรียนรู้ที่ไม่ใช่ตัวบุคคล เช่น คอมพิวเตอร์มีจำนวนน้อย ไม่เพียงพอต่อการสืบค้นข้อมูลเพื่อการเรียนรู้ และขาดการบำรุงรักษา ทำให้สืบค้นได้ช้า</p>
<p>วัสดุ/ อุปกรณ์สนับสนุน การดำเนินงาน กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน</p>	<p>- มีผู้สนับสนุนวัสดุ/ อุปกรณ์ ในการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน คือ มูลนิธิเพื่อนเยาวชนเพื่อการพัฒนา ทำให้การดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นไปอย่างราบรื่น</p>	

4.4 ข้อจำกัดของกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

4.4.1 การชักนำความคิด ในกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนบางกิจกรรม ผู้เข้าร่วมกระบวนการมีการแสดงความคิดเห็นที่ไม่ค่อยตรงกับเป้าหมายของกิจกรรมเท่าที่ควร ซึ่งสิ่งที่

เกิดขึ้นอาจจะเกิดจากการโน้มนำความคิดจากใครคนใดคนหนึ่ง จึงเป็นการชักนำความคิดของผู้เข้าร่วมกระบวนการที่ปล่อยให้คิดตามไปในทางนั้นด้วย

4.4.2 เวลา ผู้นำชุมชน เยาวชนคู่ขัดแย้ง และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งมีงานประจำและทำงานคนละช่วงเวลา และผู้ดำเนินกระบวนการเป็นเจ้าหน้าที่ประจำของมูลนิธิเพื่อนเยาวชนเพื่อการพัฒนา จึงมีภารกิจต้องทำกิจกรรมร่วมกับชุมชนอื่น บ่อยครั้งต้องเดินทางไปต่างจังหวัดหลายวันหรือมีกิจกรรมพิเศษกระทันหัน จากภารกิจส่วนบุคคลซึ่งเป็นสิ่งที่ควบคุมได้ยาก ส่งผลให้การนัดหมายเพื่อจัดกระบวนการนั้นต้องเลื่อนหลายรอบ เนื่องจากความไม่พร้อมด้านเวลาจากใครคนใดคนหนึ่ง

4.5 ข้อควรปรับปรุงในกระบวนการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถในการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

4.5.1 ด้วยเวลาที่จำกัด ทำให้กิจกรรมการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง ดำเนินอย่างต่อเนื่องตลอดทั้งวัน หรือจัดขึ้นในเวลากลางคืน ซึ่งในกระบวนการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน ผู้เข้าร่วมกระบวนการทุกคนต้องร่วมกันระดมสมอง ดังนั้นการจัดกระบวนการที่ต่อเนื่อง ยาวนาน ทำให้ช่วงหลังของการทำกิจกรรมแต่ละวัน ผู้เข้าร่วมกระบวนการอ่อนล้าในการคิด คิดไม่ออก จึงควรจัดกิจกรรมโดยมีการพักและในแต่ละวันควรลดกิจกรรมให้เหลือน้อยลง

4.5.2 บางกิจกรรมที่จัดขึ้น อาศัยการอธิบายและยกตัวอย่างโดยไม่มีเอกสารประกอบการอธิบาย เนื่องจากเป็นการคิดกิจกรรมที่จะจัดโดยการระดมความคิดเห็นร่วมกันทันที ทำให้เข้าใจยาก หากดำเนินกระบวนการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนครั้งต่อไปควรจะมีสื่อในการนำเสนอกิจกรรมที่จะจัดขึ้น เพื่อให้เห็นภาพและเข้าใจกระบวนการดำเนินการได้ง่ายขึ้น

หลังจากดำเนินการวิจัยทั้ง 4 ขั้นตอนข้างต้นแล้ว ผู้วิจัยได้วิเคราะห์และสังเคราะห์ผลจากการวิจัยระยะที่ 1 ข้อมูลและบริบทชุมชนวัดอัมพวาและชุมชนวัดโพธิ์เรียง และการจัดกระบวนการศึกษาในระบบโรงเรียน ในการวิจัยระยะที่ 2 รวมถึงการประชุมคณะทำงานซึ่งเป็นผู้นำชุมชนเพื่อสรุปกระบวนการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน ในวันที่ 10 ตุลาคม พ.ศ.2560 ซึ่งสามารถสรุปเป็นกระบวนการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถในการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด โดยกระบวนการดังกล่าวมีองค์ประกอบ ดังนี้

1. ความเชื่อพื้นฐานของกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด คือ ความเชื่อในศักยภาพของเยาวชนในชุมชนแออัด ที่สามารถเรียนรู้ในการเปลี่ยนแปลงตนเอง เพื่อจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยตนเองได้ ดังการสะท้อนผลดังนี้

“เราคิดว่าเด็กทุกคนมีพลังในตัวเอง และก็มีศักยภาพมากมาย เพราะฉะนั้นถ้าเราเพียงเพิ่มพื้นที่เพิ่มโอกาสให้เขาได้ค้นหาศักยภาพของตนเอง และได้ดึงศักยภาพของตัวเองออกมา จะนำไปสู่พลังมหาศาล พลังในการที่จะเปลี่ยนแปลงตัวเองและเปลี่ยนแปลงชุมชน ในขณะเดียวกันก็จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงสังคม”

(สุรนาถ แป้นประเสริฐ (คุณต้น), 29 มีนาคม 2560)

“ถ้าเรามัวแต่ทำอย่างเดียว โดยไม่ย้อนไปดูเด็ก ความคิดแปลกๆ ไอเดียใหม่ๆ ก็จะไม่เกิด เพราะอายุ วัยต่างกัน ซึ่งเยาวชนในชุมชนนั้นเขาสามารถคิดเอง ทำเอง เพื่อเปลี่ยนแปลงตัวเอง เปลี่ยนแปลงชุมชนได้”

(รังสรรค์ ชื่นประเสริฐ (ลุงตี), 10 ตุลาคม 2560)

ทั้งนี้คณะทำงานมีความเห็นร่วมกันว่าการพัฒนาศักยภาพเยาวชนในชุมชนแออัดได้นั้น จะต้องทำให้เยาวชนในชุมชนแออัดเหล่านั้นเห็นคุณค่าของการเปลี่ยนแปลงตนเองผ่านกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ซึ่งจะนำไปสู่ความสามารถในการดึงศักยภาพที่มีในตนเองออกมาพัฒนาต่อไป

2. แนวคิดของกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

แนวคิดที่เป็นหัวใจของกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม เพื่อจัดการความขัดแย้ง สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัดสอดคล้องและเชื่อมโยงกับความเชื่อในศักยภาพในการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง นำไปสู่การจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นได้ มี 5 ประการ ดังนี้

2.1 กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนฯ เริ่มต้นจากการสร้างความเข้าใจ/ ตระหนักถึงปัญหาของตนเองและเรียนรู้ข้อขัดแย้ง และเห็นประโยชน์และคุณค่าของการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง ที่จะนำไปสู่การจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ซึ่งจะทำให้มีความรู้สึกอยากจะทำแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเอง และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงตนเองในที่สุด ดังการสะท้อนผลดังนี้

“สำรวจตัวเอง และมีการสะท้อนกัน เหมือนตอนนี้น้ำคำมามากที่มีมือกับแวน ได้สำรวจตัวเอง รู้ปัญหาของตนเอง ถึงได้อยากแก้ปัญหา และได้ฟังเสียงสะท้อนจาก

คนที่มีความสำคัญต่อการทำงานด้วย ต่อการใช้ชีวิตด้วย ลสำรวจตัวเองไม่พอ แต่ต้องให้คนรอบข้างช่วยสะท้อนด้วย...”

(คุณสุรนาถ แป้นประเสริฐ (ต้น), 10 ตุลาคม 2560)

2.2 กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนฯ เพื่อแก้ไขปัญหาของตนเอง ของเยาวชนในชุมชนแออัด เป็นการเรียนรู้ที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต้องร่วมส่งเสริมศักยภาพแห่งการเรียนรู้ โดยการร่วมคิด วางแผน ดำเนินการแก้ไขปัญหา และสรุปผลอย่างเป็นลำดับขั้นตอน ด้วยการคิดอย่างมีเหตุผล

“ทุกคนสำคัญทั้งหมดเลย มีอบกับแวน จะทำกัน แก่กันสองคนไม่ได้ อย่างแรกเลยคือกระบวนการจะไม่เกิดขึ้น เห็นได้ชัดเลยว่า มีปัญหากันมา 3 ปีแล้ว ไม่มีใครเริ่มที่จะแก้ ก็ไม่ได้แก้ ต้องอาศัยคนริเริ่ม”

“กระบวนการเหล่านี้เยาวชนทำเองไม่ได้ ก็ต้องมีการสนับสนุน หนุนเสริมจากผู้ใหญ่ จากองค์กรภาคี...”

(คุณสุรนาถ แป้นประเสริฐ (ต้น), 10 ตุลาคม 2560)

“ถ้าเราอยากพัฒนาหรือมีชุดประสบการณ์ใหม่ๆ เราก็อาจจะต้องเจออะไรที่มันกดดันบ้าง แล้วก็ต้องยอมรับ...เราก็ต้องเรียนรู้ แต่มันก็เจ็บช้ำบ้าง นักรบมันก็ต้องมีบาดแผล เหมือนแวนถูกสะท้อนบ่อยๆ หลังๆ ก็เริ่มดีขึ้นบ้าง เริ่มขาลงบ้าง ซึ่งทั้งหมดอาศัยคนรอบข้าง อาศัยลุงตี ลุงหมู เตย กวง บุก แล้วก็ทุกๆ คนที่เข้าร่วมกระบวนการ...”

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY
(คุณสุรนาถ แป้นประเสริฐ (ต้น), 25 เมษายน 2560)

2.3 เยาวชนในชุมชนแออัด สามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเองเมื่อสิ่งที่จะเรียนรู้นั้นสอดคล้องกับบริบท ภูมิหลัง และประสบการณ์ของตนเอง ดังการสะท้อนผลดังนี้

“ก็เป็นประสบการณ์ตรงๆ ที่สองคนนี่เจอ แล้วก็ทุกคนก็เจอร่วมกัน ทำให้เห็นปัญหา เห็นสาเหตุของปัญหา ถ้าจะว่านะ การจะจัดกระบวนการ หรือการจัดการศึกษาอะไรก็ตาม ถ้าคนอื่นทำให้หมด มันก็ไม่เห็นปัญหาจริงๆ ไม่ได้เรียนรู้ถึงขั้นต่อจริงๆ

(คุณหมอ, 10 ตุลาคม 2560)

“ถ้าไม่เกิดจากประสบการณ์ของแต่ละคน ก็อาจจะมองภาพไม่ออก...”

(ลุงหมู, 10 ตุลาคม 2560)

2.4 กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนฯ เพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงตนเองของเยาวชนในชุมชนแออัด ต้องเป็นการเรียนรู้ที่ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง และได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนจากบุคคลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

เห็นได้จากการจัดกระบวนการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเองของคู่ขัดแย้งดังกล่าว ดำเนินต่อเนื่องเป็นระยะเวลา 4 เดือน ตั้งแต่วันที่ 25 เดือนเมษายน พ.ศ.2560 ถึงวันที่ 25 เดือนสิงหาคม พ.ศ.2560 และได้รับการสนับสนุนด้านสถานที่ในการจัดกิจกรรมจากชุมชนวัดอัมพวาและชุมชนวัดโพธิ์เรียงอย่างต่อเนื่อง รวมถึงได้รับการสนับสนุนบุคลากรและวัสดุ/ อุปกรณ์ที่ใช้ในการจัดกิจกรรมจากมูลนิธิเพื่อนเยาวชนเพื่อการพัฒนา จึงทำให้การดำเนินกระบวนการราบรื่นและประสบผลสำเร็จ

2.5 กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนฯ ต้องอาศัยการเรียนรู้ที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยต้องมีแนวทางจัดการเรียนรู้ที่ยืดหยุ่น และตอบสนองความต้องการในการแก้ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น โดยการเรียนรู้ที่เป็นทางการนั้น คือมีการกำหนดเนื้อหา กิจกรรม การเรียนรู้ และผลลัพธ์ที่ชัดเจน ส่วนการเรียนรู้ที่ไม่เป็นทางการ คือการเรียนรู้ที่สามารถเรียนรู้ได้ตลอดเวลา อาศัยประสบการณ์การรับรู้จากสิ่งต่างๆ รอบตัว

เห็นได้จากการจัดกระบวนการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเองของคู่ขัดแย้งดังกล่าว ในระยะที่ 2 ชั้นตอนที่ 1-4 นั้น มีการจัดกิจกรรมที่ยืดหยุ่นทั้งด้านเนื้อหา เวลา และสถานที่ในการจัดกิจกรรม มีการค้นคว้าข้อมูลเพิ่มเติมทั้งเรื่องจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน รวมถึงการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาผู้เรียนและเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของคู่ขัดแย้ง เช่น กิจกรรม “ผู้นำ 4 ทิศ” ซึ่งเป็นการเรียนรู้ที่ไม่เป็นทางการ ส่วนการเรียนรู้ที่เป็นทางการนั้น เห็นได้ชัดเจนจากการวิจัยในระยะที่ 2 ชั้นตอนที่ 1 ที่มีการกำหนดกิจกรรม เนื้อหาของกิจกรรม และเป้าหมายของกิจกรรมอย่างชัดเจน เพื่อนำไปสู่การจัดกิจกรรมเพื่อเปลี่ยนแปลงตนเองของคู่ขัดแย้ง และทำให้ความขัดแย้งระงับลงไปในที่สุด

3. หลักการที่ใช้ในการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

หลักการในการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด เป็นหลักการที่จะส่งเสริมให้เยาวชนในชุมชนแออัดตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเอง และมีแรงจูงใจในการเรียนรู้และพัฒนาศักยภาพเพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง นำไปสู่การจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น มีที่มาจากแนวคิดของกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบ

มีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด มี 7 ข้อ ดังนี้

3.1 การสร้างความตระหนักในปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเอง และเห็นคุณค่าของการเปลี่ยนแปลงตนเอง เพื่อจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้น เป็นหลักการที่เป็นจุดเริ่มต้นของการจัดการกระบวนการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเองของเยาวชนคู่ขัดแย้ง นำไปสู่การจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น โดยกระบวนการนี้ต้องอาศัยหลักการและวิธีการที่จะส่งเสริมให้เยาวชนในชุมชนแออัดที่เป็นคู่ขัดแย้งวิพากษ์ตนเอง และเรียนรู้คู่ขัดแย้ง เพื่อให้รู้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเอง และรู้ความต้องการของตนเองและคู่ขัดแย้งก่อนจะเริ่มเรียนรู้สิ่งอื่นๆ

3.2 การสร้างแรงบันดาลใจในการศึกษานอกระบบโรงเรียนฯ เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง นำไปสู่การจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น และช่วยหนุนเสริมให้เยาวชนในชุมชนแออัดได้เปลี่ยนแปลงทัศนคติต่อตนเองและการเรียนรู้ว่าเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นได้ทุกที่ทุกเวลา และสามารถนำไปปรับใช้กับปัญหาที่เกิดขึ้นในการดำเนินชีวิตได้ทุกเรื่อง ซึ่งการวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเองและเรียนรู้คู่ขัดแย้ง รวมถึงการสร้างความตระหนักถึงปัญหาและประโยชน์จากการจัดการกระบวนการนำไปสู่แรงบันดาลใจในการดำเนินกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง ซึ่งมีการสะท้อนผลดังนี้

“พอเห็นประโยชน์จากการทำกิจกรรมแล้ว ก็เหมือนเป็นแรงจูงใจให้ทำกิจกรรมไปด้วยกัน...เหมือนกับว่าก่อนหน้านี้ไม่เห็นประโยชน์ ก็เฉยๆ ก็อยู่กันไป แต่พอได้วิเคราะห์ตัวเอง วิเคราะห์พี่แวนแล้ว รู้ประโยชน์ที่จะทำกิจกรรมแล้ว ก็อยากจะทำ...การจัดการกระบวนการก็ทำให้เปลี่ยนตัวเองได้จริง”

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

(มีอบ, 10 ตุลาคม 2560)

CHULALONGKORN UNIVERSITY

3.3 การพัฒนาศักยภาพในการคิด วิเคราะห์ วางแผน ร่วมดำเนินการ และสรุปผลอย่างเป็นลำดับขั้นตอน และมีเหตุผล เป็นหลักการที่ช่วยส่งเสริมให้เยาวชนในชุมชนแออัดเรียนรู้ที่จะแก้ไขปัญหาของตนเองได้อย่างเป็นระบบ ซึ่งมีการสะท้อนผลดังนี้

“แต่เดิมเราก็พยายามพัฒนากระบวนการในชุมชน ให้น้องๆ ได้เรียนรู้อย่างเป็นขั้นเป็นตอน อย่างกระบวนการ 5 ส. ที่เคยพูดถึง ขาดไม่ได้เลย พอคุณนุ่นมา ดำเนินการจัดกระบวนการอย่างนี้ ก็เป็นการตอกย้ำว่า การดำเนินกระบวนการเป็นขั้นเป็นตอน โดยที่ทุกคนมีส่วนร่วม ก็ทำให้กระบวนการประสบผลสำเร็จ น้องๆ ได้เรียนรู้อย่างเต็มความสามารถ เป็นขั้นเป็นตอน”

(คุณสุรนาถ แป้นประเสริฐ (ต้น), 10 ตุลาคม 2560)

3.4 การส่งเสริมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อเปลี่ยนแปลงตนเองจากการลงมือปฏิบัติจริง เป็นหลักการสำคัญที่จะช่วยพัฒนาให้เยาวชนในชุมชนแออัดมีความสามารถและทักษะในการแก้ไขปัญหาของตนเองได้ มาจากการที่เยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งหมดได้ร่วมกันคิดวิเคราะห์ วางแผน และสรุปผลกิจกรรมต่างๆ ด้วยตนเอง ส่งผลให้การดำเนินการจัดกระบวนการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อจัดการความขัดแย้งประสบผลสำเร็จ เนื่องจากผู้ที่ประสบปัญหาโดยตรงเป็นผู้จัดการปัญหาตามความต้องการของตนเอง ซึ่งจะมองเห็นถึงสาเหตุของปัญหาที่แท้จริง ด้วยวิธีการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่มีความเหมาะสมกับผู้เรียนที่เป็นเยาวชนและสมาชิกในชุมชนแออัด มีการสะท้อนผลดังนี้

“ก็ได้คิด ได้ทำจริง พอได้คิด ได้ทำจริงด้วยตัวเอง ก็แก้ปัญหาของตัวเองได้ เหมือนกระบวนการที่ทำในชุมชนอยู่เดิม ทุกคนมีส่วนร่วม ได้ทำจริง...การจัดกระบวนการนี้ก็เหมือนกัน ทุกคนได้ลงมือทำ ก็ทำให้แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ เป็นการส่งเสริมพัฒนาความสามารถในการแก้ไขปัญหาด้วย”

(คุณหมอ, 10 ตุลาคม 2560)

3.5 การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนให้สอดคล้องและเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตและตอบสนองต่อปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเอง ซึ่งเป็นหลักการจัดการศึกษาที่ทำให้เยาวชนในชุมชนแออัดเห็นคุณค่าของการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่าสามารถนำมาปรับใช้กับการแก้ไขปัญหาในชีวิตจริงได้ จะเห็นได้จากการจัดกระบวนการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเองของคู่ขัดแย้งดังกล่าว จัดขึ้นเพื่อตอบสนองการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นกับคู่ขัดแย้ง และเมื่อกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนทำให้ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระงับลงไปได้ เยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจึงเห็นประโยชน์และเห็นคุณค่าของกระบวนการที่ร่วมกันดำเนินการ มีการสะท้อนผลดังนี้

“เห็นได้ชัดเลยว่ากระบวนการที่จัดขึ้น แก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน ได้จริง แล้วก็น่าจะต่อเนื่องไปจัดการปัญหาอื่นๆ ที่จะเกิดขึ้นได้ด้วย...เป็นการจัดกระบวนการ เป็นการจัดการศึกษาที่มีประโยชน์ชัดเจนเลย”

(ลุงหน่วย, 10 ตุลาคม 2560)

3.6 การส่งเสริมการศึกษาย่างต่อเนื่อง เป็นหลักการสำคัญในการเปลี่ยนแปลงตนเอง เพื่อจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นของเยาวชนในชุมชนแออัด จะทำให้เยาวชนในชุมชนแออัดสามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและทัศนคติของตนเองที่มีต่อคู่ขัดแย้งและปัญหาที่เกิดขึ้นได้ในที่สุด

3.7 การจัดกระบวนการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน ที่นำไปสู่การจัดการความขัดแย้ง สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ต้องคำนึงถึงศักยภาพของแต่ละ

บุคคลในการเรียนรู้ซึ่งมีไม่เท่ากัน และต้องมีความยืดหยุ่นในด้านเนื้อหา เวลา สถานที่ในการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เนื่องจากเยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่เข้าร่วมกระบวนการมีงานประจำและมีภารกิจในชีวิตประจำวัน ทำให้การจัดการศึกษานั้นต้องปรับเปลี่ยนไปตามความสะดวกและความต้องการ ทั้งด้านเวลาและสถานที่ รวมถึงความสามารถในการค้นคว้าหาความรู้ของแต่ละคนต่างกัน จะเห็นได้จากการแลกเปลี่ยนความรู้เรื่องการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งบางคนมีความต้องการเรียนรู้มาก ได้สืบค้นจากอินเทอร์เน็ตผ่านโทรศัพท์มือถือในขณะนั้นเลย ส่วนบางคนก็ไปพูดคุยกับคณะทำงานที่เป็นผู้นำชุมชน แสดงให้เห็นถึงศักยภาพในการเรียนรู้ที่ไม่เท่ากัน

4. ปัจจัยในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัดไปใช้

ในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัดไปใช้นั้น ต้องคำนึงถึงองค์ประกอบต่างๆ ซึ่งวิเคราะห์และสังเคราะห์ได้จากการจัดกระบวนการศึกษานอกระบบโรงเรียนในระยะที่ 1 ที่ผู้นำชุมชนเห็นความสำคัญของกระบวนการและยินยอมให้ผู้วิจัยดำเนินการวิจัยในพื้นที่ รวมถึงการวิจัยในระยะที่ 2 ที่ผู้นำชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ทั้งนี้ปัจจัยดังกล่าวมีดังนี้

4.1 ความพร้อมของทรัพยากรอื่นๆ ในการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ได้แก่ ความพร้อมด้านสถานที่ วัสดุ/ อุปกรณ์ต่างๆ ที่สนับสนุนการเรียนรู้ของผู้เข้าร่วมกระบวนการทั้งหมด กล่าวคือ กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนในครั้งนี้ได้รับการสนับสนุนด้านสถานที่จากผู้นำชุมชนทั้งชุมชนวัดโพธิ์เรียง คือสถานที่ในการประชุมวางแผนต่างๆ เพื่อเตรียมจัดกระบวนการ และการสนับสนุนในด้านสถานที่จากผู้นำชุมชนวัดอัมพวา คือ สถานที่ในการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเองของคู่ขัดแย้ง ภายในวัดอัมพวา และสถานที่ในการถอดบทเรียนที่บ้านบางกอก ซึ่งเป็นสำนักงานของมูลนิธิเพื่อนเยาวชนเพื่อการพัฒนา ซึ่งสถานที่ทั้งหมดได้รับการยอมรับจากผู้เข้าร่วมกระบวนการ เนื่องจากเป็นสถานที่ที่คุ้นเคย เป็นสถานที่ที่ใช้ในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนตลอดมา ส่วนวัสดุ/ อุปกรณ์นั้น ได้รับความอนุเคราะห์วัสดุ/ อุปกรณ์ทั้งหมดจากเครือข่ายบางกอกนี้...ดีจัง จึงทำให้กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนดังกล่าวได้รับการอำนวยความสะดวก เหมาะสมกับการเรียนรู้

ดังนั้น หากจะนำกระบวนการนี้ไปใช้ ต้องคำนึงถึงปัจจัยสนับสนุนด้านสถานที่และวัสดุ/ อุปกรณ์ต่างๆ ที่ใช้ในการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนด้วย เนื่องจากจะทำให้กระบวนการราบรื่น

4.2 ความพร้อมด้านเวลาของผู้เข้าร่วมกระบวนการทุกคนเป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลให้กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเองของคู่ขัดแย้ง ประสบผลสำเร็จ เนื่องจากการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเองต้องอาศัยความต่อเนื่องของการดำเนินกระบวนการ และต้องใช้ระยะเวลาในการดำเนินกระบวนการตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดยาวนาน เนื่องจากพฤติกรรมและทัศนคติต่างๆ ของมนุษย์เป็นสิ่งที่ได้เรียนรู้และฝังแน่น ซึ่งการที่จะเปลี่ยนแปลงได้นั้นต้องอาศัยแรงบันดาลใจและระยะเวลา

ดังนั้น หากจะนำกระบวนการนี้ไปใช้ต้องคำนึงถึงปัจจัยด้านความพร้อมด้านเวลาของผู้เข้าร่วมกระบวนการทุกฝ่าย ซึ่งจำเป็นต้องเสียสละเวลาส่วนตัวของตนเองเพื่อมาเข้าร่วมกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐานที่จัดขึ้นอย่างต่อเนื่อง

5. เจื่อนใจในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัดไปใช้

ในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัดไปใช้นั้น ต้องคำนึงถึงเงื่อนไขซึ่งเป็นข้อแม้ในการจัดกระบวนการ ซึ่งวิเคราะห์และสังเคราะห์ได้จากการจัดกระบวนการศึกษานอกระบบโรงเรียนในระยะที่ 1 ที่ผู้นำชุมชนเห็นความสำคัญของกระบวนการและยินยอมให้ผู้วิจัยดำเนินการวิจัยในพื้นที่ รวมถึงการวิจัยในระยะที่ 2 ที่ผู้นำชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมต่างๆ และได้จากการสะท้อนผลการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ของผู้เข้าร่วมกระบวนการทุกฝ่าย ทั้งนี้เงื่อนไขดังกล่าวมีดังนี้

5.1 ปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างเยาวชนคู่ขัดแย้งที่เป็นกรณีศึกษา เป็นปัญหาจากการดำเนินกิจกรรมในชุมชนร่วมกัน ส่งผลให้มีความขัดแย้งกันในชีวิตประจำวันด้วย แต่เยาวชนคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่ายยังทำงานร่วมกันได้อยู่ จึงถือว่าเป็นความขัดแย้งที่สามารถดำเนินการจัดการด้วยตนเองได้

ดังนั้นหากจะนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่ได้จัดขึ้นไปใช้ จะใช้ได้กับความขัดแย้งที่ไม่ถึงขั้นรุนแรง เช่น การโต้เถียง ทะเลาะวิวาทกันเล็กน้อย (ไม่ถึงขั้นทำร้าย

ร่างกายหรือฆ่ากัน อาจจะถูกเนื้อต้องตัว เช่น มีการผลักกัน) หากเป็นความขัดแย้งที่ถึงขั้นรุนแรง ลูกถาม เช่น มีการทำร้ายร่างกายกันอย่างรุนแรง อาจจะต้องอาศัยความร่วมมือจากหน่วยงานอื่นด้วย เช่น เจ้าหน้าที่ตำรวจ นักสังคมสงเคราะห์ เป็นต้น และต้องใช้ระยะเวลายาวนานกว่าเพื่อค่อยๆ กล่อมเกลาคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่าย มีผลจากการสะท้อนดังนี้

“เป็นกระบวนการที่มีประโยชน์มากเลยนะ ถ้ามีความขัดแย้งที่เกิดขึ้นกับเด็กๆ อีก ก็เอาไปใช้ได้ แต่ต้องอาศัยระยะเวลาในการจัดการกระบวนการให้บรรลุผล”

(ลุงหน่วย, 25 สิงหาคม 2560)

“พื้มองว่า กระบวนการจัดการศึกษาที่นำไปสู่การจัดการความขัดแย้งแบบนี้ ใช้ได้กับความขัดแย้งที่ไม่ถึงขั้นรุนแรง แบบสองคนนี้โอเค แต่ถ้ารุนแรงกว่านี้ ฆ่าฟันกันแบบนี้ น่าจะต้องมีองค์ประกอบอื่นๆ เช่น มีเจ้าหน้าที่รัฐมาเกี่ยวข้อง หรือมีวิธีการแบบอื่น”

(คุณเตย, 25 สิงหาคม 2560)

5.2 เยาวชนคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่าย และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับคู่ขัดแย้งพร้อมที่จะเรียนรู้ เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเองอย่างสม่ำเสมอ เนื่องจากคลุกคลีกับกระบวนการเรียนรู้เพื่อจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนมาอย่างยาวนาน จึงเห็นความสำคัญและประโยชน์ของการเปลี่ยนแปลงตนเอง เพื่อให้ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระงับลงไป

ดังนั้นหากจะนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนดังกล่าวไปใช้ เยาวชนที่มีความขัดแย้งกัน ต้องมีความต้องการในการเรียนรู้เพื่อจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเองด้วย หากมองไม่เห็นประโยชน์ของการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่จะจัดขึ้นเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเองและระงับความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ก็จะไม่เปิดใจที่เรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง และจะไม่นำไปสู่การจัดการกับความขัดแย้งที่เกิดขึ้น อีกทั้งผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับ ความขัดแย้ง ต้องเห็นประโยชน์ในกระบวนการ และเข้าร่วมเพื่อสนับสนุนการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนดังกล่าวด้วย

5.3 ผู้มีส่วนสนับสนุนกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม โดยใช้ปัญหาเป็นฐานดังกล่าว ได้แก่ ผู้นำชุมชน บางคนเป็นเจ้าหน้าที่มูลนิธิเพื่อนเยาวชนเพื่อการพัฒนา และเป็นแกนนำเครือข่ายเยาวชนบางกอกนี้...ดีจัง ที่ดำเนินกิจกรรมร่วมกับเยาวชนในชุมชนอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งผู้นำชุมชนทั้งหมดที่ร่วมเป็นคณะทำงานได้ดำเนินการจัดการปัญหาต่างๆ ในชุมชนและร่วมดำเนินกิจกรรมพัฒนาศักยภาพในการเรียนรู้เพื่อจัดการปัญหาของเยาวชนในชุมชนอย่างต่อเนื่อง จึงเห็นความสำคัญและประโยชน์ที่จะได้จากการสนับสนุนการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนในการเปลี่ยนแปลงตนเอง เพื่อนำไปสู่การจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น โดยการส่งเสริมให้มีการดำเนินการจัดการกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนขึ้นและร่วมกัน

แลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ของตนเองกับเยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง ซึ่งจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า หากผู้นำชุมชนไม่เห็นด้วยให้ผู้วิจัยใช้พื้นที่ชุมชนวัดอัมพวาและชุมชนวัดโพธิ์เรียงเป็นสถานที่ดำเนินกระบวนการจัดการศึกษาอกระบบโรงเรียนดังกล่าวแล้ว ก็จะไม่มีการเริ่มจัดกระบวนการเพื่อจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ส่งผลให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายไม่ได้ร่วมกันเรียนรู้ในการจัดกระบวนการศึกษาอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด และที่สำคัญ เยาวชนคู่ขัดแย้งก็จะได้เรียนรู้กระบวนการศึกษาอกระบบโรงเรียนเพื่อจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

ดังนั้น หากจะนำกระบวนการนี้ไปใช้ ต้องคำนึงถึงการส่งเสริมและสนับสนุนการจัดกระบวนการเรียนรู้จากผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยผู้สนับสนุนกระบวนการนั้นต้องตระหนักและเห็นประโยชน์ของการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษาอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อนำไปสู่การจัดการความขัดแย้ง ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้เกิดกระบวนการดังกล่าว นอกจากนั้นต้องพร้อมที่จะแลกเปลี่ยนประสบการณ์ต่างๆ กับเยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องด้วย

6. สิ่งที่ทำให้กระบวนการจัดการศึกษาอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ประสบความสำเร็จ

หัวใจสำคัญของการที่จะทำให้กระบวนการจัดการศึกษาอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ประสบความสำเร็จได้นั้น ผู้เข้าร่วมกระบวนการทุกคนต้องมีเป้าหมายร่วมกันในการเรียนรู้ ที่นำไปสู่การระงับความขัดแย้ง โดยการส่งเสริม/ สนับสนุนซึ่งกันและกัน ดังนี้

6.1 เยาวชนคู่ขัดแย้ง ต้องมีเป้าหมายที่จะเรียนรู้ในการเปลี่ยนแปลงตนเอง เพื่อนำไปสู่การจัดการกับปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

6.2 ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง ต้องมีเป้าหมายที่จะเรียนรู้ร่วมกับเยาวชนคู่ขัดแย้ง เพื่อสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงตนเองที่นำไปสู่การจัดการกับปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น โดยการร่วมดำเนินกิจกรรมต่างๆ และร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็น

6.3 ผู้นำชุมชน ต้องมีเป้าหมายที่จะเห็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่นำไปสู่ความขัดแย้งของเยาวชนคู่ขัดแย้ง โดยการร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ แสดงความคิดเห็น อีกทั้งร่วมสนับสนุนทรัพยากรต่างๆ ที่เอื้อต่อกระบวนการเรียนรู้ที่จัดขึ้น เช่น สถานที่ วัสดุ/ อุปกรณ์ต่างๆ

ทั้งนี้องค์ของกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด สามารถสรุปได้ดังในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 9 องค์ประกอบของกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

องค์ประกอบของกระบวนการที่สังเคราะห์ได้	เหตุผลสนับสนุน	ข้อค้นพบที่อ้างอิง
1. ความเชื่อพื้นฐานของกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน		
ความเชื่อในศักยภาพของเยาวชนในชุมชนแออัด ที่สามารถเรียนรู้ในการเปลี่ยนแปลงตนเอง เพื่อจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยตนเองได้	การจัดการหรือแก้ไขปัญหาดังกล่าวที่เกิดขึ้นกับเยาวชนในชุมชนแออัดนั้น จะต้องทำให้เยาวชนเหล่านั้นเห็นคุณค่าของการเปลี่ยนแปลงตนเอง เนื่องจากจะเห็นผลเสียของการกระทำแบบเดิม และเห็นประโยชน์ของการเปลี่ยนแปลง ซึ่งเมื่อเปลี่ยนแปลงตนเองได้แล้ว ก็จะทำให้เห็นคุณค่าในการเปลี่ยนแปลงชุมชนของตนเองต่อเนื่องไปด้วย ส่งผลให้ได้พัฒนาศักยภาพของตนเองอย่างต่อเนื่อง นำไปสู่การเป็นบุคคลที่มีความสุขในการดำเนินชีวิตทั้งทางกาย อารมณ์ สติปัญญา และสังคม	1. จากข้อมูลพื้นฐานของชุมชนเยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องมีกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่ไม่เป็นทางการ โดยสามารถจัดกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาชุมชนและแก้ไขปัญหภายในชุมชนตนเองได้ 2. จากการวิจัยระยะที่ 2 ขั้นตอนที่ 1 เยาวชนคู่ขัดแย้งสามารถวิเคราะห์ผลเสียของปัญหา และพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงตนเอง จึงเข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้ และเยาวชนคู่ขัดแย้ง รวมถึงผู้มีส่วนเกี่ยวข้องสามารถร่วมกันค้นหาสาเหตุของปัญหาและแลกเปลี่ยนวิธีการแก้ไขปัญหา

องค์ประกอบของ กระบวนการที่สังเคราะห์ ได้	เหตุผลสนับสนุน	ข้อค้นพบที่อ้างอิง
		<p>ขั้นตอนที่ 2 เยาวชนคู่ขัดแย้งร่วมกันดำเนินกิจกรรม เพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของตนเอง ทำให้ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระงับลงไป</p> <p>ขั้นตอนที่ 4 เยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องร่วมกันประเมินและถอดบทเรียนจากกระบวนการที่จัดขึ้น</p>
2. แนวคิดสำคัญของการจัดกระบวนการจัดการศึกษาอกระบบโรงเรียน		
<p>2.1 กระบวนการจัดการศึกษาอกระบบโรงเรียนฯ เริ่มต้นจากการสร้างความเข้าใจ/ ตระหนักถึงปัญหาของตนเอง และเห็นประโยชน์และคุณค่าของการจัดการศึกษาเพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง ที่จะนำไปสู่การจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น</p>	<p>การสร้าง ความเข้าใจและตระหนักถึงปัญหาของตนเอง จะทำให้ทราบถึงผลเสียของปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น และประโยชน์ของกระบวนการเรียนรู้ ส่งผลให้มีความรู้สึกอยากแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นกับตนเอง และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงตนเองในที่สุด</p>	<p>จากการวิจัยระยะที่ 2 ขั้นตอนที่ 1 พบว่า เมื่อเยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทราบผลเสียของความขัดแย้ง และทราบประโยชน์ของการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษาอกระบบโรงเรียนจากการวิเคราะห์ด้วยตนเองแล้ว จึงต้องการที่จะแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้น โดยการเข้าร่วมกระบวนการจัดการศึกษาอกระบบโรงเรียน เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง และนำไปสู่การจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น</p>
<p>2.2 ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต้องร่วมส่งเสริมศักยภาพแห่งการเรียนรู้ โดยการร่วมคิดวางแผน</p>	<p>ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ได้แก่</p>	<p>1. จากการวิจัยระยะที่ 1 ผู้นำชุมชนได้เล็งเห็นความสำคัญของการจัดกระบวนการศึกษาอกระบบโรงเรียนเพื่อเปลี่ยนแปลง</p>

องค์ประกอบของกระบวนการที่สังเคราะห์ได้	เหตุผลสนับสนุน	ข้อค้นพบที่อ้างอิง
<p>ดำเนินการแก้ไขปัญหาและสรุปผลอย่างเป็นลำดับขั้นตอน ด้วยการคิดอย่างมีเหตุผล</p>	<p>1. ผู้นำชุมชน ต้องมองเห็นประโยชน์ในการจัดกระบวนการเรียนรู้</p> <p>2. ผู้เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งได้แก่ เพื่อนร่วมงานของคู่ขัดแย้ง ผู้นำชุมชน ฯลฯ ต้องส่งเสริมการเรียนรู้ให้กับคู่ขัดแย้ง โดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันตั้งแต่การร่วมคิดวางแผน ดำเนินการ และสรุปผล</p> <p>เนื่องจาก 1) หากไม่มีผู้นำชุมชนสนับสนุนการจัดกระบวนการศึกษานอกระบบโรงเรียนขึ้น ก็ไม่สามารถเริ่มต้นดำเนินการได้ 2) หากไม่มีผู้ดำเนินการหรือคนกลาง การดำเนินการก็ไม่ราบรื่น และ 3) หากไม่มีผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง ไม่มีคนกระตุ้นและแลกเปลี่ยนความรู้อัน</p>	<p>ตนเอง และเห็นผลเสียของความขัดแย้งที่เกิดขึ้น จึงเห็นชอบให้ชุมชนเป็นพื้นที่วิจัย ส่งผลให้มีการจัดกระบวนการศึกษานอกระบบโรงเรียนขึ้น</p> <p>2. จากการวิจัยระยะที่ 2 ขั้นตอนที่ 1 ซึ่งผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งได้ร่วมกันอภิปรายถึงสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้น รวมถึงร่วมกันคิด วางแผนกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อปฏิบัติตามข้อตกลงเพื่อจัดการความขัดแย้ง</p> <p>และจากขั้นตอนที่ 2 ที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องร่วมดำเนินกิจกรรมเพื่อจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น จนประสบผลสำเร็จ</p> <p>3. ผู้ดำเนินการหรือคนกลางเป็นผู้กระตุ้นส่งเสริมให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทุกกระบวนการ</p>
<p>2.3 เยาวชนในชุมชนแออัด สามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเองเมื่อสิ่งที่จะเรียนรู้นั้นสอดคล้องกับบริบท ภูมิหลัง และประสบการณ์ของตนเอง</p>	<p>การแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นกับเยาวชนในชุมชนแออัดนั้น หากมีผู้อื่นเข้าไปจัดการแก้ไขปัญหาให้ โดยไม่ได้วิเคราะห์ตนเองและไม่ได้จัดการความขัดแย้งด้วยตนเอง ปัญหานั้นก็จะไม่ได้</p>	<p>1. จากการวิจัยระยะที่ 2 ขั้นตอนที่ 1 เยาวชนคู่ขัดแย้งสามารถวิเคราะห์ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นกับตนเองได้ เนื่องจากเป็นสิ่งที่เกิดจากประสบการณ์โดยตรง</p>

องค์ประกอบของ กระบวนการที่สังเคราะห์ ได้	เหตุผลสนับสนุน	ข้อค้นพบที่อ้างอิง
	<p>แก้ไขที่สาเหตุที่แท้จริง ทำให้ไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างยั่งยืน และกลับมามีปัญหาความขัดแย้งกันได้อีก</p> 	<p>รวมถึงเยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องสามารถร่วมกันวิเคราะห์สาเหตุของความขัดแย้งที่เกิดขึ้น เนื่องจากสอดคล้องกับบริบทและภูมิหลังของตนเอง และกำหนดกิจกรรมจากประสบการณ์ที่เคยเรียนรู้จากการอบรมและเคยดำเนินการ</p>
<p>2.4 กระบวนการศึกษานอกระบบโรงเรียนฯ เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง ของเยาวชนในชุมชนแออัด ต้องเป็นการเรียนรู้ที่ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง และได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนจากบุคคลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง</p>	<p>การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลที่มีมาอย่างยาวนานนั้น ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ค่อยๆ ซึมซับวิถีคิดและพฤติกรรมใหม่ๆ จนกระทั่งปรับเปลี่ยนตนเองได้ในที่สุด</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. การดำเนินการระยะที่ 2 ได้รับการสนับสนุนจากผู้นำชุมชน รวมถึงมูลนิธิเพื่อนเยาวชนเพื่อการพัฒนาในด้านต่างๆ เช่น การแลกเปลี่ยนความรู้/ ความคิดเห็น การสนับสนุนสถานที่ วัสดุ/ อุปกรณ์ในการดำเนินกิจกรรม 2. จากกรดำเนินการระยะที่ 2 ขั้นตอนที่ 1-4 เป็นการดำเนินการที่ปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง เป็นระยะเวลา 4 เดือน เยาวชนคู่ขัดแย้งจึงได้เรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง และความขัดแย้งระงับลง
<p>2.5 การจัดกระบวนการศึกษานอกระบบโรงเรียนฯ ต้องอาศัยการเรียนรู้ที่เป็นทางการ และไม่เป็นทางการ โดยต้องมี</p>	<p>การเรียนรู้ต้องคำนึงถึงกลุ่มตัวอย่าง โดยการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับเยาวชนในชุมชนแออัด เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง ต้องมีทั้งการเรียนรู้ที่เป็น</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. จากการวิจัยระยะที่ 2 ตั้งแต่ขั้นตอนที่ 1-4 มีการจัดการเรียนรู้ที่ยืดหยุ่น ทั้งด้านเวลา เนื่องจากเยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องมีงานประจำและมี

องค์ประกอบของ กระบวนการที่สังเคราะห์ ได้	เหตุผลสนับสนุน	ข้อค้นพบที่อ้างอิง
<p>แนวทางจัดการเรียนรู้ที่ยืดหยุ่น และตอบสนองความต้องการในการแก้ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น</p>	<p>ทางการและไม่เป็นทางการ โดยการเรียนรู้ที่เป็นทางการนั้น คือ มีการกำหนดเนื้อหา กิจกรรม การเรียนรู้ และผลลัพธ์ที่ชัดเจน ส่วนการเรียนรู้ที่ไม่เป็นทางการ คือ การเรียนรู้ที่สามารถเรียนรู้ได้ตลอดเวลา อาทิ ประสบการณ์การรับรู้จากสิ่งต่างๆ รอบตัว เนื่องจากจะทำให้เรียนรู้ได้ครอบคลุมเนื้อหาทั้งหมด และต้องมีความยืดหยุ่นให้เหมาะสมกับการดำเนินชีวิต ทั้งด้านเวลาและเนื้อหา</p>	<p>ภารกิจส่วนตัว การจัดการกระบวนการจึงปรับเปลี่ยนตามความสะดวก และด้านเนื้อหา ซึ่งปรับเปลี่ยนไปตามความต้องการของผู้เข้าร่วมกระบวนการ</p> <p>2. รูปแบบของการเรียนรู้ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ จากการวิจัยระยะที่ 2 ขั้นตอนที่ 2 มีการกำหนดกิจกรรมในการเรียนรู้เพื่อเลือกวิธีการแก้ปัญหา โดยมีการกำหนดเนื้อหา วิธีการ ผู้รับผิดชอบในการดำเนินการ อย่างชัดเจน</p> <p>3. จากการวิจัยระยะที่ 2 ขั้นตอนที่ 1 และ 2 มีการเรียนรู้จากประสบการณ์ของตนเอง และมีการค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมจากแหล่งเรียนรู้ต่างๆ เช่น อินเทอร์เน็ต หนังสือ เกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ และการจัดกิจกรรม เพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม และนำมาแลกเปลี่ยนกัน</p>
<p>3. หลักการที่ใช้ในการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน</p>		
<p>3.1 การสร้างความตระหนักในปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเอง และเห็น</p>	<p>การสร้างความตระหนักในปัญหาเป็นหลักการที่เป็นจุดเริ่มต้นของการจัด</p>	<p>จากแนวคิดสำคัญข้อ 2.1 กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนฯ เริ่มต้นจากการ</p>

องค์ประกอบของ กระบวนการที่สังเคราะห์ ได้	เหตุผลสนับสนุน	ข้อค้นพบที่อ้างอิง
คุณค่าของการ เปลี่ยนแปลงตนเอง เพื่อ จัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้น	กระบวนการจัดการศึกษาออก ระบบโรงเรียน เพื่อ เปลี่ยนแปลงตนเองของเยาวชน คู่ขัดแย้ง นำไปสู่การจัดการ ความขัดแย้งที่เกิดขึ้น โดย กระบวนการนี้ต้องอาศัย หลักการและวิธีการที่จะส่งเสริม ให้เยาวชนในชุมชนแออัดย่อน คิดย้อนทบทวนตนเอง เพื่อให้รู้ ปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเองและรู้ ความต้องการของตนเองก่อน จะเริ่มเรียนรู้สิ่งอื่นๆ เนื่องจาก เมื่อรู้ปัญหา ความต้องการของ ตนเอง รวมถึงประโยชน์ของ การเรียนรู้แล้ว ก็จะส่งเสริมให้ ต้องการแก้ไขปัญหาของตนเอง และเป็นการแก้ไขปัญหาที่ สาเหตุอย่างแท้จริง	สร้างความเข้าใจ/ ตระหนักถึง ปัญหาของตนเอง และเห็น ประโยชน์และคุณค่าของการ เรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง
3.2 การสร้างแรงบันดาลใจในการศึกษา ออกระบบโรงเรียนฯ เพื่อ เปลี่ยนแปลงตนเอง	การสร้างแรงบันดาลใจในการ ศึกษาออกระบบโรงเรียนฯ เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง นำไปสู่ การจัดการความขัดแย้งที่ เกิดขึ้น และช่วยหนุนเสริมให้ เยาวชนในชุมชนแออัดได้ เปลี่ยนแปลงทัศนคติต่อตนเอง และการเรียนรู้ว่าเป็นเรื่อง ที่เกิดขึ้นได้ทุกที่ทุกเวลา และ	จากแนวคิดสำคัญข้อ 2.1 กระบวนการจัดการศึกษาออก ระบบโรงเรียนฯ เริ่มต้นจากการ สร้างความเข้าใจ/ ตระหนักถึง ปัญหาของตนเอง และเห็น ประโยชน์และคุณค่าของการ เรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง

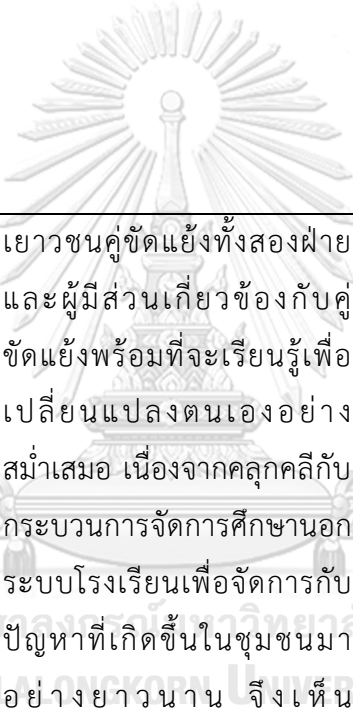
องค์ประกอบของ กระบวนการที่สังเคราะห์ ได้	เหตุผลสนับสนุน	ข้อค้นพบที่อ้างอิง
	สามารถนำไปปรับใช้กับปัญหา ที่เกิดขึ้นในการดำเนินชีวิตได้ ทุกเรื่อง เนื่องจากการ เปลี่ยนแปลงตนเองต้องเริ่มมา จากการตระหนักรู้ภายใน ตนเอง ซึ่งต้องอาศัยแรงผลักดัน ภายในจิตใจของตนเอง	
3.3 การพัฒนาศักยภาพ ในการคิด วิเคราะห์ วางแผน ร่วมดำเนินการ และสรุปผลอย่างเป็น ลำดับขั้นตอน และมี เหตุผล	การพัฒนาศักยภาพในการคิด วิเคราะห์ วางแผน ร่วม ดำเนินการ และสรุปผลอย่าง เป็นลำดับขั้นตอน และมีเหตุผล เป็นหลักการที่ช่วยส่งเสริมให้ เยาวชนในชุมชนแออัดเรียนรู้ที่ จะแก้ไขปัญหาของตนเองได้ อย่างเป็นระบบ เนื่องจากการ เปลี่ยนแปลงตนเอง ต้อง ดำเนินการอย่างเป็นขั้นเป็น ตอนด้วยการคิดอย่างมีเหตุผล ไม่ใช่อารมณ์ และต้องอาศัย ระยะเวลาในการเปลี่ยนแปลง ด้วย	จากแนวคิดสำคัญ ข้อ 2.2 กระบวนการจัดการศึกษานอก ระบบโรงเรียนฯ เพื่อแก้ไขปัญหา ของตนเอง ของเยาวชนในชุมชน แออัด เป็นการจัดการศึกษาที่ผู้ มีส่วนได้ส่วนเสียต้องร่วมส่งเสริม ศักยภาพแห่งการเรียนรู้ โดยการ ร่วมคิด วางแผน ดำเนินการแก้ไข ปัญหา และสรุปผลอย่างเป็น ลำดับขั้นตอน ด้วยการคิดอย่างมี เหตุผล
3.4 การส่งเสริมการศึกษา นอกระบบโรงเรียนเพื่อ เปลี่ยนแปลงตนเองจาก การลงมือปฏิบัติจริง	การลงมือปฏิบัติจริง เป็น หลักการสำคัญที่จะช่วยพัฒนา ให้เยาวชนในชุมชนแออัดมี ความสามารถและทักษะในการ แก้ไขปัญหาของตนเองได้ เนื่องจากการลงมือปฏิบัติเป็น	จากแนวคิดสำคัญ ข้อ 2.2 กระบวนการจัดการศึกษานอก ระบบโรงเรียนฯ เพื่อแก้ไขปัญหา ของตนเอง ต้องร่วมคิด วางแผน ดำเนินการแก้ไขปัญหา และ

องค์ประกอบของกระบวนการที่สังเคราะห์ได้	เหตุผลสนับสนุน	ข้อค้นพบที่อ้างอิง
	การฝึกฝนทักษะต่างๆ ทั้งการวางแผน การวิเคราะห์ การดำเนินการในการแก้ไขปัญหาต่างๆ จริง ซึ่งจะนำไปสู่การค่อยๆ เรียนรู้เพื่อจัดการปัญหาของตนเอง	สรุปผลอย่างเป็นลำดับขั้นตอน ด้วยการคิดอย่างมีเหตุผล
3.5 การจัดการศึกษาให้สอดคล้องและเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตและตอบสนองต่อปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเอง	การจัดวิธีการเรียนรู้ให้สอดคล้องและเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตและตอบสนองต่อปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเอง จะทำให้เยาวชนในชุมชนแออัดเห็นคุณค่าของการเรียนรู้ว่าสามารถนำมาปรับใช้กับการแก้ไขปัญหาในชีวิตจริงได้ เนื่องจากเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นจริงและวิธีการแก้ปัญหาก็ทำได้เหมาะสมและไม่ขัดต่อวิถีชีวิต	จากแนวคิดสำคัญข้อ 2.3 เยาวชนในชุมชนแออัด สามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเองเมื่อสิ่งที่จะเรียนรู้นั้นสอดคล้องกับบริบท ภูมิหลัง และประสบการณ์ของตนเอง
3.6 การส่งเสริมการศึกษาอย่างต่อเนื่อง	การส่งเสริมให้เกิดการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนอย่างต่อเนื่อง เป็นหลักการสำคัญในการเปลี่ยนแปลงตนเอง เพื่อจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นของเยาวชนในชุมชนแออัด เนื่องจากจะทำให้เยาวชนในชุมชนแออัดสามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและทัศนคติของตนเองที่มีต่อคู่	จากแนวคิดสำคัญข้อ 2.4 การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนฯ ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง และได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนจากบุคคลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

องค์ประกอบของ กระบวนการที่สังเคราะห์ ได้	เหตุผลสนับสนุน	ข้อค้นพบที่อ้างอิง
	ขัดแย้งและปัญหาที่เกิดขึ้นได้ในที่สุด	
3.7 การจัดการกระบวนการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่นำไปสู่การจัดการความขัดแย้ง สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ต้องคำนึงถึงศักยภาพของแต่ละบุคคลในการเรียนรู้ซึ่งมีไม่เท่ากัน และต้องมีความยืดหยุ่นในด้านเนื้อหา เวลา สถานที่ในการจัดการกระบวนการเรียนรู้	เยาวชนและสมาชิกในชุมชนแออัดที่เข้าร่วมกระบวนการ มีศักยภาพและความพร้อมในการเรียนรู้ไม่เท่ากัน เช่น คุณสมุณานจะเรียนรู้เรื่องต่างๆ ได้เร็ว ส่วนแวนจะต้องค่อยๆ ประมวลความคิด จึงต้องใช้เวลาในการทำความเข้าใจเนื้อหาบางประเด็น รวมถึงแต่ละคนมีงานประจำ และมีการดำเนินกิจกรรมในชุมชนอย่างต่อเนื่อง จึงทำให้บางครั้งต้องเลื่อนเวลาในการจัดกิจกรรมที่ได้นัดหมายไว้แล้วออกไป	จากแนวคิดข้อ 2.5 การศึกษานอกระบบโรงเรียนฯ ต้องอาศัยการเรียนรู้ที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยต้องมีแนวทางจัดการเรียนรู้ที่ยืดหยุ่น และตอบสนองความต้องการในการแก้ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น
4. ปัจจัยในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนฯ ไปใช้		
4.1 ต้องคำนึงถึงปัจจัยสนับสนุนด้านสถานที่และวัสดุ/ อุปกรณ์ต่างๆ ที่ใช้ในการเรียนรู้ด้วย เนื่องจากจะทำให้กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนราบรื่น	ความพร้อมของทรัพยากรอื่นๆ ในการจัดการกระบวนการศึกษานอกระบบโรงเรียน ได้แก่ ความพร้อมด้านสถานที่ วัสดุ/ อุปกรณ์ต่างๆ ที่สนับสนุนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน กล่าวคือ กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนในครั้งนี้ได้รับการสนับสนุนด้านสถานที่จากผู้นำ	จากการวิจัยระยะที่ 1 และ 2 ผู้นำชุมชน มีการสนับสนุนปัจจัยต่างๆ ในการดำเนินกิจกรรมทั้งด้านสถานที่และวัสดุอุปกรณ์จากชุมชนวัดโพธิ์เรียง ชุมชนวัดอัมพวา มูลนิธิเพื่อนเยาวชนเพื่อการพัฒนา จึงทำให้กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนจัดขึ้นได้

องค์ประกอบของ กระบวนการที่สังเคราะห์ ได้	เหตุผลสนับสนุน	ข้อค้นพบที่อ้างอิง
	<p>ชุมชนทั้งชุมชนวัดโพธิ์เรียง คือ สถานที่ในการประชุมวางแผนต่างๆ เพื่อเตรียมจัดกระบวนการ และการสนับสนุนด้านสถานที่จากผู้นำชุมชนวัดอัมพวา คือสถานที่ในการจัดกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนภายในวัดอัมพวา และสถานที่ในการถอดบทเรียนที่บ้านบางกอก ซึ่งเป็นสำนักงานของมูลนิธิเพื่อนเยาวชนเพื่อการพัฒนา ซึ่งสถานที่ทั้งหมดได้รับการยอมรับจากผู้เข้าร่วมกระบวนการ เนื่องจากเป็นสถานที่ที่คุ้นเคย เป็นสถานที่ที่ใช้ในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนตลอดมา ส่วนวัสดุ/อุปกรณ์นั้น ได้รับความอนุเคราะห์วัสดุ/อุปกรณ์ทั้งหมดจากเครือข่ายบางกอกนี้...ดีจัง จึงทำให้กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนดังกล่าวได้รับการอำนวยความสะดวก เหมาะสมกับการเรียนรู้</p>	
4.2 ต้องคำนึงถึงความพร้อมด้านเวลาของ	ความพร้อมด้านเวลาของผู้เข้าร่วมกระบวนการทุกคน	จากการวิจัยระยะที่ 1 และ 2 ผู้นำชุมชน เยาวชนคู่ขัดแย้ง และ

องค์ประกอบของ กระบวนการที่สังเคราะห์ ได้	เหตุผลสนับสนุน	ข้อค้นพบที่อ้างอิง
<p>ผู้เข้าร่วมกระบวนการทุกฝ่าย ซึ่งจำเป็นต้องเสียสละเวลาส่วนตัวของตนเอง เพื่อมาร่วมกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่จัดขึ้นอย่างต่อเนื่อง</p>	<p>เป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลให้กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนประสบผลสำเร็จ เนื่องจากการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเองต้องอาศัยความต่อเนื่องของการดำเนินกระบวนการ และต้องใช้ระยะเวลาในการดำเนินกระบวนการตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดยาวนาน เนื่องจากพฤติกรรมและทัศนคติต่างๆ ของมนุษย์เป็นสิ่งที่ได้เรียนรู้และฝังแน่น ซึ่งการที่จะเปลี่ยนแปลงได้นั้นต้องอาศัยแรงบันดาลใจและระยะเวลา</p>	<p>ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งได้เข้าร่วมกิจกรรมการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน</p>
<p>5. เงื่อนไขในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนฯ ไปใช้</p>		
<p>5.1 กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนฯ ที่ได้จัดขึ้นจะใช้ได้กับความขัดแย้งที่ไม่ถึงขั้นรุนแรง เช่น การโต้เถียงทะเลาะวิวาทกันเล็กน้อย (ไม่ถึงขั้นทำร้ายร่างกายหรือฆ่ากัน อาจจะถูกเนื้อต้องตัว เช่น มีการผลักกัน) หากเป็นความขัดแย้งที่ถึงขั้นรุนแรงลุกลาม เช่น มี</p>	<p>ปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างเยาวชนคู่ขัดแย้งที่เป็นกรณีศึกษา เป็นปัญหาจากการดำเนินกิจกรรมในชุมชนร่วมกัน ส่งผลให้มีความขัดแย้งกันในชีวิตประจำวันด้วย แต่เยาวชนคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่ายยังทำงานร่วมกันได้อยู่ จึงถือว่าเป็นความขัดแย้งที่สามารถดำเนินการจัดการด้วยตนเองได้</p>	<p>จากการวิเคราะห์ปัญหาของเยาวชนคู่ขัดแย้งด้วยตนเอง ในระยะที่ 2 ขั้นตอนที่ 1 พบว่าเยาวชนคู่ขัดแย้งมีความขัดแย้งในเรื่องการทำงาน ซึ่งมีได้เถียง ผลักกัน และเยาวชนคู่ขัดแย้งได้ดำเนินกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง</p>

องค์ประกอบของ กระบวนการที่สังเคราะห์ ได้	เหตุผลสนับสนุน	ข้อค้นพบที่อ้างอิง
<p>การทำร้ายร่างกายกัน อย่างรุนแรง อาจจะต้อง อาศัยความร่วมมือจาก หน่วยงานอื่นด้วย เช่น เจ้าหน้าที่ตำรวจ นักสังคม สงเคราะห์ เป็นต้น และ ต้องใช้ระยะเวลายาวนาน กว่าเพื่อค่อยๆ กล่อมเกลาคู่ ขัดแย้งทั้งสองฝ่าย</p>		
<p>5.2 เยาวชนที่มีความ ขัดแย้งกัน ต้องมีความ ต้องการในการจัด การศึกษาจากระบบ โรงเรียนเพื่อจัดการกับ ปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเอง ด้วย หากมองไม่เห็น ประโยชน์ของการจัด กระบวนการศึกษาจากระบบ โรงเรียนที่จะ ดำเนินการ ก็จะไม่เปิดใจที่ เรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลง ตนเอง และจะไม่นำไปสู่ การจัดการกับความ ขัดแย้งที่เกิดขึ้น</p>	<p>เยาวชนคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่าย และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับคู่ ขัดแย้งพร้อมที่จะเรียนรู้เพื่อ เปลี่ยนแปลงตนเองอย่าง สม่ำเสมอ เนื่องจากคลุกคลีกับ กระบวนการจัดการศึกษาจากระบบ โรงเรียนเพื่อจัดการกับ ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนมา อย่างยาวนาน จึงเห็น ความสำคัญและประโยชน์ของ การเปลี่ยนแปลงตนเอง เพื่อให้ ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระงับลง ไป</p>	<p>จากการวิจัยระยะที่ 2 ขั้นตอนที่ 1 เยาวชนคู่ขัดแย้งเห็นประโยชน์ ของกระบวนการจัดการศึกษา จากระบบโรงเรียน จึงเข้าร่วม กระบวนการฯ และทำให้การวิจัย ดำเนินไปได้ มีการแลกเปลี่ยน เรียนรู้กัน จนสามารถจัดการ ความขัดแย้งได้สำเร็จ</p>
<p>5.3 ต้องคำนึงถึงการ ส่งเสริมและสนับสนุนการ จัดกระบวนการศึกษาจาก</p>	<p>ผู้มีส่วนสนับสนุนกระบวนการ จัดการศึกษาจากระบบ โรงเรียนแบบมีส่วนร่วมฯ</p>	<p>1. จากการวิจัยระยะที่ 1 ผู้นำ ชุมชนเห็นประโยชน์ของ กระบวนการจัดการศึกษาจาก</p>

องค์ประกอบของ กระบวนการที่สังเคราะห์ ได้	เหตุผลสนับสนุน	ข้อค้นพบที่อ้างอิง
<p>ระบบโรงเรียนจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยผู้สนับสนุนกระบวนการนั้นต้องตระหนักและเห็นประโยชน์ของการจัดกระบวนการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อนำไปสู่การจัดการความขัดแย้งซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้เกิดกระบวนการดังกล่าว นอกจากนั้นต้องพร้อมที่จะแลกเปลี่ยนประสบการณ์ต่างๆ กับเยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องด้วย</p>	<p>ดังกล่าว ได้แก่ ผู้นำชุมชน บางคนเป็นเจ้าของที่มูลนิธิเพื่อนเยาวชนเพื่อการพัฒนา และเป็นแกนนำเครือข่ายเยาวชนบางกอกนี้...ดีจัง ที่ดำเนินกิจกรรมร่วมกับเยาวชนในชุมชนอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งผู้นำชุมชนทั้งหมดที่ร่วมเป็นคณะทำงานได้ดำเนินการจัดการปัญหาต่างๆ ในชุมชนและร่วมดำเนินกิจกรรมพัฒนาศักยภาพในการเรียนรู้เพื่อจัดการปัญหาของเยาวชนในชุมชนอย่างต่อเนื่อง จึงเห็นความสำคัญและประโยชน์ที่จะได้จากการสนับสนุนการเรียนรู้ในการเปลี่ยนแปลงตนเอง เพื่อนำไปสู่การจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น โดยการส่งเสริมให้มีการดำเนินการจัดกระบวนการขึ้นและร่วมกันแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ของตนเองกับเยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง</p>	<p>ระบบโรงเรียนฯ จึงยินยอมให้ชุมชนเป็นพื้นที่ในการวิจัย และเข้าร่วมการวิจัย</p> <p>2. จากการวิจัยระยะที่ 2 ขั้นตอนที่ 1 ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเห็นประโยชน์ของกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน จึงเข้าร่วมกระบวนการฯ และทำการวิจัยดำเนินไปได้ มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน จนสามารถจัดการความขัดแย้งได้สำเร็จ</p> <p>3. จากการวิจัยระยะที่ 2 ผู้นำชุมชน ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง และผู้วิจัย ร่วมกันดำเนินการวิจัยทั้ง 4 ขั้นตอน ตั้งแต่ การวางแผน การปฏิบัติการ การสังเกตการณ์ และการสะท้อนผลการจัดกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนฯ จึงทำให้กระบวนการประสบผลสำเร็จ</p>
<p>6. สิ่งที่ทำให้กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนฯ ประสบความสำเร็จ</p>		
<p>6.1 เยาวชนคู่ขัดแย้ง ต้องมีเป้าหมายที่จะเรียนรู้ใน</p>	<p>หัวใจสำคัญของการที่จะทำกิจกรรมการจัดศึกษานอก</p>	<p>จากการวิจัยระยะที่ 2 เยาวชนคู่ขัดแย้งเห็นประโยชน์ของ</p>

องค์ประกอบของ กระบวนการที่สังเคราะห์ ได้	เหตุผลสนับสนุน	ข้อค้นพบที่อ้างอิง
การเปลี่ยนแปลงตนเอง เพื่อนำไปสู่การจัดการกับ ปัญหาความขัดแย้งที่ เกิดขึ้น	ระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อ เสริมสร้างความสามารถด้าน การจัดการความขัดแย้งเชิง	กระบวนการจัดการศึกษาออก ระบบโรงเรียน จึงเข้าร่วม กระบวนการ
6.2 ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความ ขัดแย้ง ต้องมี เป้าหมายที่จะเรียนรู้ ร่วมกับเยาวชนคู่ขัดแย้ง เพื่อสนับสนุนการ เปลี่ยนแปลงตนเองที่ นำไปสู่การจัดการกับ ปัญหาความขัดแย้งที่ เกิดขึ้น โดยการร่วมดำเนิน กิจกรรมต่างๆ และร่วม แลกเปลี่ยนความคิดเห็น	สมานฉันท์ สำหรับเยาวชนใน ชุมชน แอ อัด ประ สบ ความสำเร็จได้นั้น ผู้เข้าร่วม กระบวนการทุกคนต้องมี เป้าหมายร่วมกันในการเรียนรู้ ที่นำไปสู่การระงับความขัดแย้ง โดยการส่งเสริม/ สนับสนุนซึ่ง กันและกัน	จากการวิจัยระยะที่ 2 ผู้เข้าร่วม กระบวนการเห็นประโยชน์ของ กระบวนการจัดการศึกษาออก ระบบโรงเรียน จึงเข้าร่วม กระบวนการ
6.3 ผู้นำชุมชน ต้องมี เป้าหมายที่จะเห็นการ เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ นำไปสู่ความขัดแย้งของ เยาวชนคู่ขัดแย้ง โดยการ ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ แสดงความคิดเห็น อีกทั้ง ร่วมสนับสนุนทรัพยากร ต่างๆ ที่เอื้อต่อ กระบวนการเรียนรู้ที่จัด ขึ้น เช่น สถานที่ วัสดุ/ อุปกรณ์ต่างๆ		จากการวิจัยระยะที่ 1 และ 2 ผู้นำชุมชนยินยอมให้ชุมชนเป็น พื้นที่วิจัย และเข้าร่วม กระบวนการจัดการศึกษาออก ระบบโรงเรียน

ทั้งนี้ จากการวิเคราะห์และสังเคราะห์กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ ที่ได้จัดขึ้นกับเยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในชุมชนวัดอัมพวาและชุมชนวัดโพธิ์เรียง ซึ่งเป็นระยะที่ 2 ในการดำเนินการวิจัย และจากการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลจากการประชุมผู้นำชุมชนซึ่งเป็นคณะทำงานในการจัดกระบวนการศึกษานอกระบบโรงเรียน เมื่อวันที่ 10 เดือนตุลาคม พ.ศ.2560 ซึ่งมีผลสะท้อนที่น่าสนใจดังนี้

“ที่ใช้กันอยู่คือ กระบวนการ 5 ส. คือ การสำรวจ สร้างสรรค์ สื่อสาร สร้างการมีส่วนร่วม สร้างการเปลี่ยนแปลง เราใช้ไม่ครบ 5 ส. ก็ได้ แต่สุดท้ายแล้ว สามารถนำไปใช้เป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้...”

“กระบวนการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่ร่วมกับคุณนุ่นจัดขึ้นนี้เหมือนกัน สรุปแล้วก็เริ่มจากการที่ให้มือกับแวนสำรวจตัวเอง สำรวจปัญหาของตัวเองก่อน จากนั้นค่อยหาสาเหตุของปัญหา และนำไปสู่การทำกิจกรรมแบบมีส่วนร่วม เพื่อเปลี่ยนตัวเอง เพื่อระงับความขัดแย้งที่มีอยู่ แล้วก็สรุปกระบวนการร่วมกัน ผมว่ามีประมัตินั้น... ทำให้เกิดเป็นจิตสำนึก ความตระหนักในการแก้ปัญหา...”

(คุณสุรนาถ แป้นประเสริฐ (ต้น), 10 ตุลาคม 2560)

ดังนั้น ผู้วิจัยสามารถสรุปกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ได้ 4 ขั้นตอน อย่างไรก็ตาม ก่อนที่เยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้เข้าร่วมกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ จะดำเนินกระบวนการเพื่อจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ผู้วิจัยได้ร่วมกับคณะทำงานที่เป็นผู้นำชุมชนในการวางแผนการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ โดยการจัดประชุมคณะทำงานที่เป็นผู้นำชุมชนเพื่อร่วมกันคิด วิเคราะห์ และออกแบบกิจกรรมที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงตนเองของคู่ขัดแย้งตามกระบวนการดังต่อไปนี้

1) วิพากษ์ตนเอง-เรียนรู้ผู้อื่น

กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด เริ่มต้นจากการที่เยาวชนคู่ขัดแย้งได้สำรวจและวิพากษ์ปัญหาของตนเองเพื่อเรียนรู้ตนเอง ซึ่งเป็นกระบวนการที่สำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่นำไปสู่ความขัดแย้ง เนื่องจากได้ทำการสำรวจ

ปัญหาและความต้องการของตนเอง เพื่อแก้ไขปัญหามาตามความต้องการของตนเองอย่างแท้จริง โดยมีการวิพากษ์ตนเองใน 2 ขั้นตอนย่อย ได้แก่

การวิพากษ์ลำดับที่ 1 เป็นกระบวนการเริ่มแรกที่ทำให้เยาวชนคู่ขัดแย้งได้ทำการสำรวจว่าตนเองมีปัญหาอะไรหรือไม่ เป็นการทบทวนตัวเองเพื่อยอมรับและร่วมกันวิเคราะห์ผลเสียของปัญหาที่เกิดขึ้น จึงตระหนักในปัญหานั้น และพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงตัวเองเพื่อจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้น

การวิพากษ์ลำดับที่ 2 คือการได้ทบทวนรายละเอียดของปัญหาที่เกิดขึ้น โดยการสนทนากลุ่มเพื่อให้เยาวชนคู่ขัดแย้งเล่ารายละเอียดของปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น และร่วมกันสรุป ทำให้ได้เรียนรู้ปัญหาที่เกิดขึ้นร่วมกัน นำไปสู่แนวทางในการวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อความขัดแย้งนั้น เพื่อออกแบบกิจกรรมในการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนเพื่อจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

อย่างไรก็ตาม การวิพากษ์ตนเองนั้น นอกจากจะเป็นการสำรวจปัญหาและความต้องการในการเข้าร่วมกระบวนการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนของตนเองแล้ว ยังเป็นการได้เรียนรู้เยาวชนคู่ขัดแย้งอีกฝ่ายหนึ่ง จากกระบวนการคิด วิเคราะห์ และอภิปรายปัญหา ความต้องการ ประวัติ และรายละเอียดความขัดแย้งที่เกิดขึ้นร่วมกัน ดังการดำเนินการวิจัยระยะที่ 2 ขั้นตอนที่ 1 ที่เยาวชนคู่ขัดแย้งได้มีการวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้น ความต้องการในการเข้าร่วมกระบวนการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน และแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับประวัติของเยาวชนคู่ขัดแย้งฝ่ายตรงข้าม ทำให้ได้เรียนรู้ปัญหา ความต้องการ ประวัติ และรายละเอียดของความขัดแย้งของตนเองและของเยาวชนคู่ขัดแย้งอีกฝ่ายหนึ่งด้วย ซึ่งการได้วิพากษ์ตนเองและเรียนรู้เยาวชนคู่ขัดแย้งอีกฝ่ายหนึ่ง ทำให้เยาวชนคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่ายเห็นปัญหาที่เกิดขึ้นและเกิดการยอมรับกัน

2) เรียนรู้ปัญหา-หาทางออก

หลังจากเยาวชนคู่ขัดแย้งได้วิพากษ์ปัญหาและความต้องการของตนเอง และเรียนรู้ปัญหาและความต้องการของเยาวชนคู่ขัดแย้งอีกฝ่ายหนึ่งแล้ว กระบวนการต่อไปคือการได้ร่วมกันทบทวนสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยตนเอง โดยการจัดสนทนากลุ่มพูดคุยเชิงลึกระหว่างเยาวชนคู่ขัดแย้ง และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งหมด รวมถึงได้ดำเนินกิจกรรมวิเคราะห์ปัญหา-หาทางออก เช่น การจัดกิจกรรมให้คู่ขัดแย้งและผู้เข้าร่วมกระบวนการทั้งหมดได้วิเคราะห์ปัญหาและสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นและจัดลำดับความสำคัญของปัญหาและสาเหตุของปัญหา โดยดำเนินกิจกรรม “วงกลมหัวหอม” และนำมาอภิปรายปัญหาและสาเหตุของปัญหาร่วมกันโดยใช้กระบวนการกลุ่ม ทำให้ได้ทราบปัญหาและสาเหตุที่แท้จริง นำไปสู่แนวทางการจัดการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง เพื่อจัดการกับปัญหาที่ต้นเหตุนั้นและเป็นการระงับความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

จากนั้นเยาวชนคู่ขัดแย้ง รวมถึงผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ได้ร่วมกันเรียนรู้วิธีการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ นำไปสู่การวางแผนเพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่นำไปสู่ความขัดแย้งของ

เยาวชนคู่ขัดแย้ง โดยทำการวางแผนร่วมกันเพื่อสำรวจสาเหตุของปัญหา สร้างข้อตกลงในการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนร่วมกันเพื่อจัดการความขัดแย้ง รวมถึงออกแบบกิจกรรมการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อปฏิบัติตามข้อตกลงที่ร่วมกันกำหนดขึ้น เพื่อให้เยาวชนคู่ขัดแย้งเรียนรู้ที่จะเปลี่ยนแปลงตนเอง ด้วยการร่วมกันคิด ร่วมกันวางแผน โดยใช้หลักการการศึกษานอกระบบโรงเรียน การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม การเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน และการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์มากำกับเพื่อออกแบบกิจกรรมที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงตนเอง เพื่อจัดการความขัดแย้งด้วย ซึ่งเป็นการหาทางออกของปัญหาความขัดแย้งร่วมกัน ดังการวิจัยในระยาะที่ 2 ขั้นตอนที่ 1 ที่เยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้ร่วมกันวิเคราะห์สาเหตุของความขัดแย้ง สร้างข้อตกลงในการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรมที่นำไปสู่ความขัดแย้ง และกำหนดกิจกรรมการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อทำตามข้อตกลง ซึ่งอยู่บนพื้นฐานของความต้องการ ความสมัครใจ ยินยอม บริบทของปัญหาและชุมชน และประสบการณ์ที่แต่ละคนเคยได้รับ

3) เรียนรู้การสร้างสัมพันธ์ใหม่ โดยร่วมมือร่วมใจ ลงมือปฏิบัติไปด้วยกัน

สำหรับในกระบวนการนี้ เป็นกระบวนการที่สืบเนื่องต่อจากการหาทางออกของปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น โดยนำกิจกรรมที่ได้ออกแบบร่วมกัน มาปฏิบัติเพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง ซึ่งในการดำเนินกระบวนการดังกล่าวเยาวชนคู่ขัดแย้งได้วิเคราะห์ตนเองว่ามีบุคลิก ลักษณะ มีความเป็นผู้นำแบบไหน รวมถึงได้ย้อนทบทวนและวิเคราะห์ความขัดแย้งที่เกิดขึ้น แล้วนำไปสู่การยอมรับและเปลี่ยนแปลงตนเอง โดยมีผู้นำชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายให้การสนับสนุน ด้วยการร่วมเรียนรู้ แลกเปลี่ยน วิเคราะห์ และอภิปราย จนเกิดการให้อภัยและขอโทษกัน รวมถึงได้มีการลงมือปฏิบัติงานภาคสนามจริง โดยเรียนรู้เพื่อจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นจากการสร้างสรรค์งานขึ้นมาและดำเนินงานร่วมกันจริง ตั้งแต่กระบวนการคิด วางแผน ดำเนินการ และสรุปผลการดำเนินงานร่วมกัน ด้วยการปฏิบัติตามข้อตกลงที่ได้ตกลงร่วมกัน โดยมีผู้มีส่วนเกี่ยวข้องคอยสนับสนุนและให้การช่วยเหลือด้านทรัพยากรในการดำเนินงานต่างๆ จนสามารถดำเนินงานได้สำเร็จ โดยปราศจากความขัดแย้ง ถือว่าเยาวชนคู่ขัดแย้งได้มีการเปลี่ยนแปลงตนเอง ซึ่งนำไปสู่การระงับความขัดแย้งที่เกิดขึ้น เป็นการสร้างความสัมพันธ์ใหม่ที่ดีต่อกัน ดังการวิจัยในระยาะที่ 2 ขั้นตอนที่ 2 ที่เยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้ร่วมดำเนินการจัดกิจกรรมที่ได้ออกแบบไว้เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเองของคู่ขัดแย้ง ที่นำไปสู่การจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

4) เปิดใจตรวจสอบตนเอง ตรวจสอบความสัมพันธ์ และปรับปรุงวิธีการ

เมื่อได้ดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด เรียบร้อยแล้ว เยาวชนคู่ขัดแย้ง ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งทุกฝ่าย ผู้นำชุมชน และผู้วิจัยได้ร่วมกันประเมินผลเพื่อสะท้อนผลการจัดกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ที่มี

เป้าหมายเพื่อการเปลี่ยนแปลงตนเองและนำไปสู่การระงับความขัดแย้งที่เกิดขึ้นของเยาวชนคู่ขัดแย้ง ทั้งสองฝ่าย โดยได้ร่วมกันสรุปผลการสังเกตการณ์ทั้งระหว่างและหลังการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษาจากระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อสำรวจวิธีการ บรรยากาศ และ ปฏิกริยาของผู้เข้าร่วมกระบวนการ รวมถึงได้ร่วมกันวิเคราะห์และถอดบทเรียนเกี่ยวกับประโยชน์ที่ได้รับจากระบบการจัดการศึกษาจากระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน ข้อจำกัด ข้อปรับปรุง และสิ่งที่ได้จากกระบวนการจัดการศึกษาจากระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน ซึ่งเป็นการที่เยาวชนคู่ขัดแย้งได้ตรวจสอบตนเองว่ามีการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรม ที่นำไปสู่ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นหรือไม่ มีความสัมพันธ์กับคู่ขัดแย้งอีกฝ่ายหนึ่งเป็นอย่างไร และ กระบวนการจัดการศึกษาจากระบบโรงเรียนที่จัดขึ้นมีข้อควรปรับปรุงส่วนใด อย่างไร ดังผลการวิจัย ในระยะที่ 2 ชั้นตอนที่ 3 และชั้นตอนที่ 4 ที่เยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องร่วมกันสังเกตการณ์ การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของคู่ขัดแย้งและสะท้อนผลกระบวนการจัดการศึกษาจากระบบโรงเรียนฯ ที่จัดขึ้น

จากนั้นผู้วิจัยได้นำผลดังกล่าวไปวิเคราะห์ปัจจัยและเงื่อนไขในการนำกระบวนการจัดการศึกษาจากระบบโรงเรียนฯ ดังกล่าวไปใช้ และนำไปสู่การกำหนดนโยบายในการนำกระบวนการจัดการศึกษาจากระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถ ด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

อย่างไรก็ตาม กระบวนการจัดการศึกษาจากระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนใน ชุมชนแออัด **ทุกกระบวนการต้องอาศัยการสื่อสารระหว่างกัน** โดยการสื่อสารทำให้เยาวชนคู่ขัดแย้ง ได้เรียนรู้ที่จะเปลี่ยนแปลงตนเอง โดยอันดับแรกต้องเข้าใจและรู้ตนเองว่าต้องการเปลี่ยนแปลงตนเอง จากนั้นจึงสื่อสารให้คนอื่นรับรู้และเข้าใจ ซึ่งกระบวนการดังกล่าวเริ่มจากการที่เยาวชนคู่ขัดแย้งต้อง ร่วมกันคิด ร่วมกันอภิปรายในกระบวนการทุกขั้นตอน ต้องมีการสื่อสารระหว่างกัน และระหว่างผู้ ดำเนินกระบวนการ รวมถึงผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน เริ่มจาก การสื่อสารให้ทุกคนเข้าใจว่าตนเองต้องการที่จะเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง ให้ทุกคนเข้าใจปัญหา ของตนเอง ให้เข้าใจและยอมรับความต้องการและวิธีการในการแก้ปัญหาที่ตนเองเสนอ และเข้าใจ มุมมองและความคิดของตนเองด้วย

และจากกระบวนการจัดการศึกษาจากระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็น ฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชน แออัด ที่สังเคราะห์ได้ข้างต้น ผู้วิจัยสามารถวิเคราะห์องค์ประกอบของกระบวนการ ซึ่งประกอบด้วย เนื้อหาการจัดการศึกษาจากระบบโรงเรียน กิจกรรมการจัดการศึกษาจากระบบโรงเรียน แหล่ง สนับสนุนการจัดการศึกษาจากระบบโรงเรียน และแนวทางการประเมินผล ได้ดังนี้

1. เนื้อหาการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

เนื้อหาการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด เป็นเนื้อหาที่สอดคล้องกับเป้าหมายในการจัดกระบวนการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อจัดการความขัดแย้ง สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด โดยเน้นการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่นำไปสู่ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นของตนเอง นำไปสู่การระงับความขัดแย้งนั้น ซึ่งเนื้อหาการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนดังกล่าว ผู้วิจัยสรุปได้ดังนี้

- 1) เนื้อหาเกี่ยวกับปัญหา และสาเหตุของปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นกับตนเอง โดยการสำรวจปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเอง และวิเคราะห์ผลเสียของปัญหานั้น
- 2) เนื้อหาเกี่ยวกับวิธีการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ โดยการค้นคว้าจากสื่อต่างๆ เช่น อินเทอร์เน็ต หนังสือ การดูวิดีโอที่ผู้วิจัยนำเสนอ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้เข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้ฯ ทั้งผู้นำชุมชน ผู้เกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง และผู้วิจัย
- 3) เนื้อหาเกี่ยวกับกิจกรรมเพื่อการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรม และกิจกรรมการส่งเสริมการทำงานร่วมกัน ที่จะนำไปสู่การจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น โดยการแลกเปลี่ยนประสบการณ์จากการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ที่เคยดำเนินการมา เคยอบรม หรือหาความรู้มา
- 4) เนื้อหาเกี่ยวกับการคิด วิเคราะห์ วางแผน ดำเนินการ และสรุปผลกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยการร่วมลงมือปฏิบัติจริง
- 5) เนื้อหาเกี่ยวกับการสังเกตการณ์ การประเมิน และการถอดบทเรียนจากกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ โดยการร่วมกันสังเกตการณ์ ประเมิน และถอดบทเรียน แล้ววิเคราะห์และสรุปร่วมกัน

2. กิจกรรมการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด มีผู้กำหนดกิจกรรมการจัดการศึกษาออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่

กลุ่มที่ 1 ผู้นำชุมชน และผู้วิจัย ซึ่งได้ร่วมกันกำหนดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อสำรวจความต้องการของเยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง โดยเน้นที่การให้เยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งได้วิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเอง

เพื่อให้เกิดความตระหนักถึงปัญหาและเห็นประโยชน์ของการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม เพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของตนเองที่จะนำไปสู่การจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น นำไปสู่ความต้องการเข้าร่วมกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนของเยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง โดยก่อนจะเข้าสู่การวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้น ผู้นำชุมชนได้ชี้แจงการดำเนินการวิจัย และได้ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์

กลุ่มที่ 2 เยาวชนคู่ขัดแย้ง ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง ผู้นำชุมชน และผู้วิจัย ซึ่งได้ร่วมกันกำหนดกิจกรรมเพื่อค้นหาสาเหตุของความขัดแย้ง กำหนดข้อตกลงในการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง และออกแบบกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของเยาวชนคู่ขัดแย้ง เพื่อจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

ทั้งนี้กิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนดังกล่าว ใช้วิธีการที่เน้นการส่งเสริมให้เยาวชนคู่ขัดแย้งค้นพบปัญหา ความต้องการ และดึงศักยภาพในการเรียนรู้ที่จะเปลี่ยนแปลงตนเอง ผ่านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม การใช้กระบวนการกลุ่ม การใช้ประสบการณ์ปัญหา ดังนี้

1) การเรียนรู้จากการชมวีดิทัศน์ และผู้นำชุมชนชวนให้อภิปราย เพื่อร่วมกันนำเสนอวิธีการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์

2) การเรียนรู้จากประสบการณ์ปัญหาของตนเอง ตั้งแต่การสำรวจถึงปัญหาที่เกิดขึ้น การวิเคราะห์ผลเสียจากปัญหา และการวิเคราะห์สาเหตุของปัญหา แล้วนำมาอภิปราย แลกเปลี่ยนกัน

3) การเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่ม เพื่อให้ผู้เข้าร่วมกระบวนการทั้งหมดร่วมกันแลกเปลี่ยนและยอมรับความคิดเห็นซึ่งกันและกัน และทำงานร่วมกับผู้อื่นได้

4) การเรียนรู้ด้วยตนเองเกี่ยวกับกิจกรรมที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและทัศนคติของเยาวชนคู่ขัดแย้ง โดยใช้เวลาว่างนอกเหนือจากการดำเนินกระบวนการ ไปแสวงหาความรู้และนำมาแลกเปลี่ยนกัน

5) การลงมือปฏิบัติจริง โดยเยาวชนคู่ขัดแย้งร่วมกันคิดออกแบบ วางแผน ดำเนินการ และสรุปผลกิจกรรม ทำให้ได้ประสบการณ์จริงในการเรียนรู้เพื่อปฏิบัติตามข้อตกลงในการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง ซึ่งจะนำไปสู่การระงับความขัดแย้ง ถือเป็นวิธีการที่ทำให้เกิดการเรียนรู้สูงสุด

3. แหล่งสนับสนุนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

แหล่งสนับสนุนการจัดกระบวนการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด แบ่งเป็น แหล่งสนับสนุนการจัดการศึกษาที่เป็นทรัพยากรบุคคล และแหล่งสนับสนุนการจัดการศึกษาที่ไม่ใช่บุคคล ดังนี้

- 1) แหล่งสนับสนุนการจัดกระบวนการศึกษาที่เป็นทรัพยากรบุคคล ได้แก่ ผู้นำชุมชน เยาวชนคู่ขัดแย้ง ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง เจ้าหน้าที่มูลนิธิเพื่อนเยาวชนเพื่อการพัฒนา ผู้วิจัย
- 2) แหล่งสนับสนุนการจัดกระบวนการศึกษาที่ไม่ใช่บุคคล ได้แก่ หนังสือ สื่อสิ่งพิมพ์ เว็บไซต์ วิทยุทัศน์

4. แนวทางการประเมินผลกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

การประเมินผลการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด แบ่งเป็น 3 รูปแบบ ได้แก่

- 1) ผู้เข้าร่วมกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นผู้ประเมินด้วยตนเอง โดยเป็นการประเมินที่เกิดขึ้นในระหว่างจัดกระบวนการ ซึ่งใช้วิธีการให้ผู้เข้าร่วมกระบวนการร่วมกันสรุปและนำมาอภิปรายสิ่งที่ได้เรียนรู้ร่วมกัน
- 2) การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมของผู้เข้าร่วมกระบวนการและผู้วิจัย ทั้งระหว่างการดำเนินกิจกรรม โดยสังเกตวิธีการจัดการศึกษา บรรยากาศการจัดการศึกษา และปฏิกิริยาของผู้เข้าร่วมกระบวนการแต่ละคน โดยเฉพาะเยาวชนคู่ขัดแย้ง และหลังการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยสังเกตการณ์การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของเยาวชนคู่ขัดแย้ง แล้วบันทึกผลเป็นรายกิจกรรม และนำมาสรุปร่วมกัน
- 3) การสนทนากลุ่มเพื่อประเมินผลและถอดบทเรียนจากกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อประเมินเกี่ยวกับประโยชน์ที่ได้รับจากกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม จุดแข็ง-จุดอ่อน ข้อจำกัด ข้อควรปรับปรุง และสิ่งที่ได้จากกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

อย่างไรก็ตามสามารถวิเคราะห์และสรุปองค์ประกอบของกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 10 องค์ประกอบของกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

เนื้อหาการจัดการศึกษา	กิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน	แหล่งสนับสนุนการจัดการศึกษา	การประเมินผล
1. วิพากษ์ตนเอง-เรียนรู้ผู้อื่น			
การวิเคราะห์ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น	1. การสำรวจปัญหาในการดำเนินงานร่วมกัน แล้วจัดลำดับความสำคัญว่าปัญหาใดสำคัญที่สุด 2. การแลกเปลี่ยนและวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้นว่ามีผลเสียอย่างไร	- เยาวชนคู่ขัดแย้ง - ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง - ผู้นำชุมชน	- การมีส่วนร่วมในกิจกรรม - ผลสรุปปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น
การแลกเปลี่ยนเรียนรู้รายละเอียดของความขัดแย้ง	สนทนากลุ่มเพื่อสัมภาษณ์ภูมิหลังของคู่ขัดแย้งและสำรวจรายละเอียดความขัดแย้งที่เกิดขึ้น	- เยาวชนคู่ขัดแย้ง - ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง - ผู้นำชุมชน	- การมีส่วนร่วมในกิจกรรม
2. เรียนรู้ปัญหา-หาทางออก			
การแลกเปลี่ยนเรียนรู้วิธีการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์	1. การใช้ประสบการณ์ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้วิธีการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ระหว่างคณะทำงาน ผู้วิจัย เยาวชนคู่ขัดแย้ง รวมถึงผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง 2. การนำเสนอกระบวนการจัดการความขัดแย้งเชิง	- ผู้นำชุมชน - ผู้วิจัย - เยาวชนคู่ขัดแย้ง - ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง - วิทยุทัศน์การ	- ความรู้/ ความเข้าใจในวิธีการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์

เนื้อหาการจัด การศึกษา	กิจกรรมการศึกษานอกระบบ โรงเรียน	แหล่งสนับสนุน การจัดการศึกษา	การประเมินผล
	<p>สมานฉันท์ผ่านวิดีโอทัศน์ แล้วนำมาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและอภิปรายร่วมกันโดยใช้กระบวนการกลุ่ม</p>	<p>ข้า ด แ ย้ ง เ ชี ง สมานฉันท์ - หนังสือ/ สื่อ สิ่งพิมพ์ - อินเทอร์เน็ต</p>	
<p>การสร้างข้อตกลงในการเรียนรู้ร่วมกัน</p>	<p>การสนทนากลุ่มเพื่อกำหนดข้อตกลงในการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง นำไปสู่การจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น โดยข้อกำหนดนั้นเน้นการเรียนรู้เพื่อให้คู่ขัดแย้งเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม เพื่อระงับความขัดแย้ง</p>	<p>- เยาวชนคู่ขัดแย้ง - ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง - ผู้นำชุมชน</p>	<p>- การมีส่วนร่วมในกิจกรรม - ข้อตกลงในการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเองของคู่ขัดแย้ง ซึ่งนำไปสู่การจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น</p>
<p>การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับสาเหตุของความขัดแย้ง</p>	<p>1. การร่วมกันวิเคราะห์และอภิปรายสาเหตุของความขัดแย้ง 2. การจัดลำดับความสำคัญของสาเหตุที่ทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้น</p>	<p>- เยาวชนคู่ขัดแย้ง - ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง - ผู้นำชุมชน</p>	<p>- การมีส่วนร่วมในกิจกรรม - ผลสรุปสาเหตุของความขัดแย้งที่เกิดขึ้น</p>
<p>การกำหนดกิจกรรมในการเรียนรู้เพื่อปฏิบัติตามข้อตกลง</p>	<p>การร่วมกันออกแบบและกำหนดกิจกรรมในการปฏิบัติตามข้อตกลงที่กำหนดไว้</p>	<p>- ผู้นำชุมชน - ผู้วิจัย - เยาวชนคู่ขัดแย้ง - ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง - หนังสือ/ สื่อสิ่งพิมพ์เกี่ยวกับกิจกรรมเพื่อการ</p>	<p>- กิจกรรมที่ออกแบบได้ นำไปสู่การเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเองของคู่ขัดแย้ง</p>

เนื้อหาการจัด การศึกษา	กิจกรรมการศึกษานอกระบบ โรงเรียน	แหล่งสนับสนุน การจัดการศึกษา	การประเมินผล
		เปลี่ยนแปลง ตนเอง - อินเทอร์เน็ต	
3. เรียนรู้การสร้างสัมพันธ์ใหม่ โดยร่วมมือร่วมใจ ลงมือปฏิบัติไปด้วยกัน			
การเรียนรู้เพื่อ การเปลี่ยนแปลง ทัศนคติและ พฤติกรรม	1. การวิเคราะห์ตนเองว่าตนเองมี บุคลิกและพฤติกรรมในการเป็น ผู้นำแบบใด 2. อภิปรายว่าเป็นเช่นนั้นจริง หรือไม่ และควรปรับปรุง อย่างไรที่จะไม่ก่อให้เกิดความ ขัดแย้งอีกต่อไป 3. การให้อภัยและขอโทษซึ่งกัน และกัน	- เยาวชนคู่ขัดแย้ง - ผู้มีส่วน เกี่ยวข้องกับความ ขัดแย้ง - ผู้นำชุมชน - ผู้วิจัย	การเปลี่ยนแปลง ทัศนคติและ พฤติกรรมที่นำไปสู่ ความขัดแย้งของคู่ ขัดแย้ง
การเรียนรู้เพื่อ ส่งเสริมการ ทำงานร่วมกัน	1. การร่วมกันวางแผนและ ร่วมกันเป็นผู้นำในการดำเนิน กิจกรรมชุมชนทุกขั้นตอน 2. การร่วมกันจัดการปัญหาที่ เกิดขึ้นเฉพาะหน้า	- ผู้นำชุมชน - ผู้วิจัย - เยาวชนคู่ขัดแย้ง - ผู้มีส่วน เกี่ยวข้องกับความ ขัดแย้ง - ผู้เฒ่าผู้แก่ใน ชุมชน - สมาชิกในชุมชน - อินเทอร์เน็ต	การเปลี่ยนแปลง วิธีการทำงานที่ นำไปสู่ความขัดแย้ง ของคู่ขัดแย้ง
4. เปิดใจ ตรวจสอบตนเอง ตรวจสอบความสัมพันธ์ และปรับปรุงวิธีการ			
การสังเกตการณ์ แบบมีส่วนร่วม	การสังเกตการณ์ในการดำเนิน กิจกรรมของเยาวชนคู่ขัดแย้งและ ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกกิจกรรม	- ผู้นำชุมชน - ผู้วิจัย - เยาวชนคู่ขัดแย้ง	การสังเกตการณ์ แบบมีส่วนร่วมในทุก กิจกรรม

เนื้อหาการจัดการศึกษา	กิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน	แหล่งสนับสนุนการจัดการศึกษา	การประเมินผล
		- ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง	
การถอดบทเรียน	การสนทนากลุ่มเพื่อประเมินผลกิจกรรมการเรียนรู้ที่จัดขึ้น	- ผู้นำชุมชน - ผู้วิจัย - เยาวชนคู่ขัดแย้ง - ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง	การมีส่วนร่วมในกิจกรรม

ทั้งนี้ สามารถสรุปกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถในการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ได้ดังแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ 12 กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถในการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

ระยะที่ 3 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ไปใช้

การนำเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัดไปใช้ เป็นขั้นตอนปลายทางของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ สังเคราะห์ โดยนำผลการดำเนินการจัดกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด จากวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 รวมถึงการจัดสนทนากลุ่มผู้เข้าร่วมกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับข้อเสนอแนะด้านนโยบายในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ไปใช้ มาดำเนินการร่างข้อเสนอเชิงนโยบาย “กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด” และนำร่างข้อเสนอเชิงนโยบายดังกล่าวไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษาอกระบบโรงเรียน ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ ผู้ทรงคุณวุฒิด้านนโยบาย และผู้นำชุมชนที่เข้าร่วมกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมจากชุมชนวัดอัมพวาและชุมชนวัดโพธิ์เรียง รวมทั้งสิ้นจำนวน 10 ท่าน ดำเนินการตรวจสอบ โดยการสนทนากลุ่ม

หลังจากนั้น ผู้วิจัยได้นำผลการสนทนากลุ่มมาปรับปรุงร่างนโยบายฯ ที่ได้ร่างไว้ ให้เป็น “ข้อเสนอเชิงนโยบายในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัดไปใช้” เพื่อใช้เป็นแนวทางการกำหนดกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด หรือเป็นข้อมูลสนับสนุนให้ชุมชนแออัดและเครือข่ายที่ดำเนินงานกับเยาวชนในชุมชนแออดนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนดังกล่าวไปใช้

3.1 การจัดทำร่างข้อเสนอเชิงนโยบายในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ไปใช้

เป้าประสงค์

การนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ไปใช้นั้น มีกลไกสำคัญคือ ต้องมี “ผู้ริเริ่มดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน” ซึ่งอาจจะเป็นหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) ผู้นำชุมชน เครือข่ายองค์กรชุมชน ฯลฯ หากแต่ก่อนนำกระบวนการดังกล่าวไปใช้ ผู้นำไปใช้ต้องมีความรู้ความเข้าใจในกระบวนการก่อน ซึ่งจำเป็นต้องมีแนวทางที่จะสนับสนุนให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องนำกระบวนการไปใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

ทั้งนี้ ร่างข้อเสนอเชิงนโยบายในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัดไปใช้ ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ สังเคราะห์ โดยนำผลการดำเนินการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด จากวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 รวมถึงการจัดสนทนากลุ่มผู้เข้าร่วมกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับข้อเสนอแนะด้านนโยบายในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ไปใช้ มาดำเนินการร่างข้อเสนอเชิงนโยบาย “กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด” ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 11 ผลการสังเคราะห์ข้อเสนอเชิงนโยบายในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ไปใช้

ประเด็นสำคัญ	ร่างข้อเสนอเชิงนโยบาย	แนวทางการดำเนินนโยบาย	ผลผลิต/ เป้าหมาย
นโยบายด้านการส่งเสริมกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนของชุมชน			
การเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงตนเอง	การเสริมศักยภาพของชุมชน	- สรรหาทรัพยากรบุคคลในชุมชนทำหน้าที่เป็นวิทยากร	- การเรียนรู้ตลอดชีวิตในการจัดการ

ประเด็นสำคัญ	ร่างข้อเสนอเชิงนโยบาย	แนวทางการดำเนินนโยบาย	ผลผลิต/ เป้าหมาย
<p>ที่นำไปสู่การจัดการความขัดแย้งต้องอาศัยความต่อเนื่องในการดำเนินการจัดกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน</p>	<p>จากทรัพยากรบุคคลที่อยู่ในชุมชนในการจัดการศึกษาตลอดชีวิต เพื่อส่งเสริมให้เยาวชนในชุมชนเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเองนำไปสู่การป้องกันและจัดการความขัดแย้ง</p>	<p>ให้ความรู้ เพื่อที่จะสามารถติดตามการดำเนินงานของเยาวชนในชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง</p> <ul style="list-style-type: none"> - สร้างปราชญ์ชุมชนรุ่นใหม่เพื่อสานต่อการดำเนินงานต่างๆ ในชุมชนอย่างต่อเนื่อง โดยการส่งเสริมให้รับการศึกษารเรียนรู้ การฝึกอบรม เพื่อนำความรู้มาพัฒนาเยาวชนในชุมชน - ประชุมหาข้อตกลงในการนำเงินที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ มาใช้เพื่อพัฒนากิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิต 	<p>ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นกับตนเองและชุมชน</p>
<p>การเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงตนเองที่นำไปสู่การจัดการความขัดแย้ง ต้องมีพื้นฐานมาจากประสบการณ์ของบุคคล และความตระหนักรู้ถึงปัญหาและผลเสียของปัญหาที่เกิดขึ้น</p>	<p>การพัฒนาศักยภาพในการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม โดยใช้การเรียนรู้จากประสบการณ์ และปัญหาให้กับเยาวชนและสมาชิกในชุมชนแออัด</p>	<ul style="list-style-type: none"> - การจัดกิจกรรมการคิดวิเคราะห์ และประเมินตนเอง เพื่อเรียนรู้บุคลิกลักษณะนิสัย และปัญหาของตนเอง - การจัดเวทีสาธารณะเพื่อแลกเปลี่ยนปัญหาและวิธีการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนแออัด - การจัดหลักสูตรที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาทักษะในการดำเนิน 	<ul style="list-style-type: none"> - ทักษะการคิดวิเคราะห์ตนเองและปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเอง - ทักษะด้านการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้กระบวนการกลุ่ม

ประเด็นสำคัญ	ร่างข้อเสนอเชิงนโยบาย	แนวทางการดำเนินนโยบาย	ผลผลิต/ เป้าหมาย
		กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้กระบวนการกลุ่ม	
การเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเองที่นำไปสู่การจัดการความขัดแย้ง ต้องอาศัยผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับความขัดแย้ง กระบวนการจึงประสบผลสำเร็จ	การส่งเสริมบทบาทผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับความขัดแย้ง ได้แก่ ผู้นำชุมชน และสมาชิกในชุมชน ซึ่งเป็นผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง ให้ร่วมรับผิดชอบต่อชุมชนของตนเอง โดยส่งเสริมการร่วมกิจกรรมการศึกษา นอกระบบโรงเรียนต่างๆ ของชุมชน	<ul style="list-style-type: none"> - การสร้างผู้นำรุ่นใหม่ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ รวมทั้งผู้นำกลุ่มเฉพาะ เช่น กลุ่มเยาวชนสตรี ผู้สูงอายุ เป็นต้น ให้มีความรับผิดชอบต่อในการจัดการปัญหาความขัดแย้งสำหรับเยาวชนในชุมชนแออัดและปัญหาต่างๆ ในชุมชน - การบ่มเพาะผู้นำให้มีความรับผิดชอบต่อสังคม - การคัดเลือกและให้รางวัลผู้นำคนรุ่นใหม่ที่มีความรับผิดชอบต่อสังคม 	จิตสำนึกร่วมในการรับผิดชอบต่อชุมชนและสังคมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับชุมชนแออัด นำไปสู่การดำเนินการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม และจัดการความขัดแย้ง
	การพัฒนากลไกและเสริมสร้างนักวิจัยชุมชนเพื่อต่อยอดองค์ความรู้ และพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนด้านต่างๆ ในการพัฒนา	<ul style="list-style-type: none"> - การจัดตั้งและส่งเสริมเครือข่ายงานวิจัย โดยร่วมกับสถาบันการศึกษาให้มีสถาบันการวิจัยทางสังคม เพื่อส่งเสริมกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ของชุมชนแออัดในการจัดการปัญหาในชุมชน 	โครงการวิจัยและเครือข่ายงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนของเยาวชนและสมาชิกในชุมชนแออัด

ประเด็นสำคัญ	ร่างข้อเสนอเชิงนโยบาย	แนวทางการดำเนินนโยบาย	ผลผลิต/ เป้าหมาย
	ชุมชนแออัดอย่างสร้างสรรค์	- การส่งเสริมให้มีการวิจัยในระดับชุมชนเพื่อพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนต่างๆ ในการจัดการปัญหาความขัดแย้งและปัญหาต่างๆ ในชุมชน โดยนักวิจัยในชุมชน	
การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อ การเปลี่ยนแปลงตนเองของเยาวชนในชุมชนแออัด ต้องอาศัยเครือข่ายทั้งระหว่างชุมชนและภาคประชาสังคมในการสนับสนุนกระบวนการจึงประสบผลสำเร็จ	การส่งเสริมการพัฒนา รูปแบบและกลไกการขับเคลื่อนภาคีเครือข่ายชุมชนแออัด เพื่อส่งเสริมการดำเนินงานจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อจัดการความขัดแย้งของเยาวชนในชุมชนแออัด และปัญหาต่างๆ ให้กับชุมชนของตนเอง	- การจัดตั้งภาคีเครือข่ายชุมชนแออัด เพื่อพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้งของเยาวชนในชุมชนแออัด และปัญหาอื่นๆ ในชุมชน - การพัฒนาขีดความสามารถให้กับเครือข่ายชุมชนแออัด - การส่งเสริมการทำงานแบบมีส่วนร่วม โดยการจัดเวทีแลกเปลี่ยนความรู้ และการประชุมระหว่างเครือข่ายชุมชนแออัดที่อยู่ในพื้นที่เดียวกัน - การสร้างและพัฒนาอาสาสมัครในระดับชุมชน	รูปแบบและกลไกการขับเคลื่อนภาคีเครือข่ายชุมชนแออัดที่เข้มแข็งนำไปสู่การเรียนรู้และการจัดการความขัดแย้งของเยาวชนในชุมชนแออัด
	การส่งเสริมและผลักดันให้ภาคประชาสังคมเข้ามามี	- การผลักดันให้ภาคประชาสังคมเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกระบวนการจัด	การส่งเสริมสนับสนุนการจัดกิจกรรมการศึกษา

ประเด็นสำคัญ	ร่างข้อเสนอเชิงนโยบาย	แนวทางการดำเนินนโยบาย	ผลผลิต/ เป้าหมาย
	ส่วนร่วมในการพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด	การศึกษานอกระบบโรงเรียนให้กับเยาวชนในชุมชนแออัด หรือเชื่อมโยงภาคประชาสังคมในการให้ความช่วยเหลือหรือสนับสนุนการพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ ของชุมชน	นอกระบบโรงเรียนให้กับเยาวชนและสมาชิกในชุมชนแออัดจากภาคประชาสังคม
จากการประเมินผล การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อการเปลี่ยนแปลงตนเองของคู่ขัดแย้ง มีข้อเสนอว่าควรจะมีการพัฒนากระบวนการดังกล่าว ไปสู่ชุมชนแออัดอื่นๆ เพื่อเป็นแนวทางในการจัดการความขัดแย้งสำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด	การพัฒนากลไกและการบริหารจัดการความรู้ด้านการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐานเพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด	- การถ่ายทอดประสบการณ์จากกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมฯ เพื่อส่งเสริมความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ฯ ไปสู่ชุมชนแออัดอื่นๆ - การพัฒนาและจัดตั้งศูนย์การศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อรวบรวมและเผยแพร่องค์ความรู้และกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ ของชุมชนแออัด	ชุมชนแออัดอื่นๆ ได้เรียนรู้การพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐานเพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด เพื่อนำไปใช้จัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ให้แก่เยาวชนในชุมชนของตนเอง

ประเด็นสำคัญ	ร่างข้อเสนอเชิงนโยบาย	แนวทางการดำเนินนโยบาย	ผลผลิต/ เป้าหมาย
		<p>- การจัดประชุมวิชาการเพื่อรวบรวมและแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ในการพัฒนาระบบการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด</p> <p>- การจัดทำเว็บไซต์หรือการเผยแพร่ทางสื่อออนไลน์ เช่น เฟซบุ๊ก เกี่ยวกับการจัดการความรู้ในการพัฒนาระบบการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ได้แก่ ขั้นตอน องค์ประกอบ ปัจจัยที่ทำให้กระบวนการประสบความสำเร็จเพื่อให้ชุมชนแออัดต่างๆ เข้าถึงความรู้เหล่านั้นได้</p>	
นโยบายด้านการป้องกันปัญหาความขัดแย้งสำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด			
จากการวิจัยระยะที่ 1 และ 2 พบว่า ผู้นำชุมชน สมาชิก และ เยาวชนในชุมชนแออัดยังขาด	การส่งเสริมให้มีการสร้าง พัฒนา และให้ ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการจัดการความขัดแย้งเชิง	- การประสานความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อ สร้าง หลัก สูตร เสริมสร้างความสามารถในการจัดการความขัดแย้งเชิง	ทักษะ ความรู้ ความสามารถในการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ ซึ่งเกิด

ประเด็นสำคัญ	ร่างข้อเสนอเชิงนโยบาย	แนวทางการดำเนินนโยบาย	ผลผลิต/ เป้าหมาย
<p>ความรู้ ทักษะ และความสามารถในการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์</p>	<p>สมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด</p>	<p>สมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด</p> <ul style="list-style-type: none"> - หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ร่วมกันพัฒนาและรับรองหลักสูตรการเสริมสร้างความสามารถในการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด - หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ร่วมกันพัฒนาและรับรองหลักสูตรนักไกล่เกลี่ยความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด 	<p>จาก การ จัด การศึกษาอย่างเป็นระบบ</p>
<p>จากการวิจัยระยะที่ 2 ขั้นตอนที่ 4 การประเมินผลและถอดบทเรียน พบข้อเสนอว่า การดำเนินกระบวนการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์สำหรับ</p>	<p>การส่งเสริมและประสานความร่วมมือกับหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อจัดการกระบวนการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน เพื่อเสริมสร้างความสามารถในการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด</p>	<p>- การประสานความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบ โรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย (ด้านการวางแผนดำเนินการกระบวนการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน) กระทรวงสาธารณสุข (ด้านจิตวิทยาการศึกษาเทคนิคการสนทนากับคู่</p>	<p>ความร่วมมือของหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้เพื่อพัฒนาความสามารถในการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด</p>

ประเด็นสำคัญ	ร่างข้อเสนอเชิงนโยบาย	แนวทางการดำเนินนโยบาย	ผลผลิต/ เป้าหมาย
<p>เยาวชนในชุมชนแออัด ควรจัดให้มีผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน (สหสาขาวิชาชีพ) เข้าร่วมกระบวนการด้วย เนื่องจากจะได้แลกเปลี่ยนความเห็นและให้ความรู้ในศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับด้านต่างๆ ที่ตนเองถนัด ที่ช่วยส่งเสริมกระบวนการให้มีประสิทธิภาพ</p>		<p>ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง)</p> <p>กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน สถาบันพระปกเกล้า (ด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์และการพัฒนานักไกล่เกลี่ย) เป็นต้น</p> <p>เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐานเพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด</p>	

ร่างข้อเสนอเชิงนโยบายในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด มี 9 ข้อ สรุปได้เป็น 2 ด้าน ได้แก่ 1) ร่างข้อเสนอเชิงนโยบายด้านการส่งเสริมกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนของชุมชน และ 2) ร่างข้อเสนอเชิงนโยบายด้านการป้องกันปัญหาความขัดแย้งสำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ดังนี้

1) ร่างข้อเสนอเชิงนโยบายด้านการส่งเสริมกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ของชุมชน (7 ข้อ)

วัตถุประสงค์

เพื่อส่งเสริมและสนับสนุน รวมถึงพัฒนากลไก รูปแบบ และแนวทางในการดำเนิน
กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมของเยาวชนและสมาชิกในชุมชนแออัด
เพื่อเสริมสร้างความสามารถในการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์

ร่างข้อเสนอนโยบาย

ร่างข้อเสนอเชิงนโยบายข้อที่ 1: การสร้างเสริมศักยภาพของชุมชนจากทรัพยากร
บุคคลที่อยู่ในชุมชนในการจัดการศึกษาตลอดชีวิต เพื่อส่งเสริมให้เยาวชนในชุมชนเรียนรู้เพื่อ
เปลี่ยนแปลงตนเอง นำไปสู่การป้องกันและจัดการความขัดแย้ง

ร่างข้อเสนอเชิงนโยบายข้อที่ 2: การพัฒนาศักยภาพในการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม
โดยใช้การเรียนรู้จากประสบการณ์ และปัญหาให้กับเยาวชนและสมาชิกในชุมชนแออัด

ร่างข้อเสนอเชิงนโยบายข้อที่ 3: การส่งเสริมบทบาทผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับความ
ขัดแย้ง ได้แก่ ผู้นำชุมชน และสมาชิกในชุมชน ซึ่งเป็นผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง ให้ร่วม
รับผิดชอบต่อชุมชนของตนเอง โดยส่งเสริมการร่วมกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนของชุมชน
ที่จัดขึ้น

ร่างข้อเสนอเชิงนโยบายข้อที่ 4: การพัฒนากลไกและเสริมสร้างนักวิจัยชุมชนเพื่อต่อ
ยอดองค์ความรู้และพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนด้านต่างๆ ในการพัฒนา
ชุมชนอย่างสร้างสรรค์

ร่างข้อเสนอเชิงนโยบายข้อที่ 5: การส่งเสริมการพัฒนา รูปแบบและกลไกการ
ขับเคลื่อนภาคีเครือข่ายชุมชน เพื่อดำเนินการและส่งเสริมกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบ
โรงเรียน เพื่อจัดการความขัดแย้งของเยาวชนในชุมชนและปัญหาต่างๆ ให้กับชุมชนของตนเอง

ร่างข้อเสนอเชิงนโยบายข้อที่ 6: การส่งเสริมและผลักดันให้ภาคประชาสังคมเข้ามามี
ส่วนร่วมในการพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

ร่างข้อเสนอเชิงนโยบายข้อที่ 7: การพัฒนากลไกและการบริหารจัดการความรู้ใน
กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐานเพื่อเสริมสร้าง
ความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

เป้าหมาย

(1) การเรียนรู้ตลอดชีวิตของเยาวชนและสมาชิกในชุมชนแออัดในการจัดการปัญหา
ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นกับตนเองและชุมชน

(2) ทักษะด้านการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม เพื่อจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น โดยใช้กระบวนการกลุ่ม

(3) จิตสำนึกร่วมในการรับผิดชอบต่อชุมชนและสังคมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับชุมชนและสังคม

(4) โครงการและเครือข่ายงานวิจัยในชุมชนแออัด เพื่อพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนของเยาวชนและสมาชิกในชุมชน ซึ่งนำไปสู่การจัดการและป้องกันปัญหาความขัดแย้งและขยายผลไปสู่การพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนด้านต่างๆ ของเยาวชนและสมาชิกในชุมชน

(5) รูปแบบและกลไกการขับเคลื่อนภาคีเครือข่ายชุมชนแออัดที่เข้มแข็ง

(6) ภาคประชาสังคมให้การสนับสนุนกิจกรรมการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อเปลี่ยนแปลงตนเองของเยาวชนและสมาชิกในชุมชนแออัด

(7) การเรียนรู้เพื่อดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐานเพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ของชุมชนแออัดอื่นๆ

2) ร่างข้อเสนอเชิงนโยบายด้านการป้องกันปัญหาความขัดแย้งสำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด (2 ข้อ)

วัตถุประสงค์

เพื่อส่งเสริมกิจกรรมการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม เพื่อป้องกันปัญหาที่จะเกิดขึ้นในชุมชนแออัด

ร่างข้อเสนอแนะนโยบาย

ร่างข้อเสนอเชิงนโยบายข้อที่ 8: การส่งเสริมให้มีการสร้าง พัฒนา และให้ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

ร่างข้อเสนอเชิงนโยบายข้อที่ 9: การส่งเสริมและประสานความร่วมมือกับหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อจัดการกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อเสริมสร้างความสามารถในการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

เป้าหมาย

(1) ทักษะ ความรู้ ความสามารถในการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ ซึ่งเกิดจากการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ

(2) ความร่วมมือของหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อพัฒนาความสามารถในการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

3.2 ผลการสนทนากลุ่มเพื่อวิพากษ์ร่างนโยบายในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ไปใช้

จากการสนทนากลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษานอกระบบโรงเรียน ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ ผู้ทรงคุณวุฒิด้านนโยบาย และผู้นำชุมชนที่เข้าร่วมกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมจากชุมชนวัดอัมพวาและชุมชนวัดโพธิ์เรียง ทำให้ได้ข้อเสนอแนะในการปรับปรุง “ร่างข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ไปใช้” ดังนี้

3.2.1 ต้องมีการกล่าวถึงที่มาและความสำคัญของนโยบายในลักษณะ “ความเป็นมาของนโยบาย” ซึ่งเป็นส่วนอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นก่อนที่จะนำเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

“เวลาเราอธิบายเรื่องนโยบาย มันต้องมีที่มาที่ไปของการกำหนดนโยบาย เช่น ตอนนี้รัฐบาลมีการกำหนดให้พื้นที่หนึ่งเป็นเมืองกีฬา คำถามว่าทำไมอยู่ดีๆ จึงอยากได้เมืองกีฬา ต้องมีเหตุและผลที่ได้มาซึ่ง sport city เมื่อได้ตรงนั้นแล้ว จึงมากำหนดเป็นนโยบาย...ต้องมีที่มาที่ไปของนโยบายนี้ และต้องบอกได้ด้วยว่านโยบายนี้สามารถแปลงไปสู่แผนและโครงการได้ด้วย ต้องอธิบายถึงการนำไปสู่แผนและโครงการได้ด้วย” (ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษานอกระบบโรงเรียนท่านที่ 3, 16 พฤศจิกายน 2560)

“อยากให้ไปสร้างความเชื่อมโยงว่ามันมาได้อย่างไร จึงมาเป็นนโยบายแบบนี้” (ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ท่านที่ 5, 16 พฤศจิกายน 2560)

3.2.2 ควรจะมีการระบุหน่วยงานที่จะนำข้อเสนอเชิงนโยบายดังกล่าวไปใช้ โดยมีข้อเสนอจากการสนทนากลุ่ม ดังนี้

“เขียนแนวทางหรือมาตรการที่กว่าไปเลย เป็นประเด็นที่ชัดเจนไปเลยว่าใครทำอะไร” (ผู้ทรงคุณวุฒิด้านนโยบายท่านที่ 8, 16 พฤศจิกายน 2560)

“...ไม่รู้ว่าจะเสนอนโยบายระดับไหน ระดับชาติ หรือระดับองค์กร หรือจะเสนอต่อผู้ออกกฎหมาย เพราะตอนนี้เรามี พรบ.การศึกษา เราจะเสนอไปตรงระดับนี้ หรือเอาแค่ระดับ กคน. กระทรวงศึกษา หรือจะแค่ระดับชุมชน ถ้าชุมชน เขาสังกัดที่การปกครองของ กทม. หรืออยู่กับใคร ให้รู้ว่าหน่วยไหนจะหยิบนโยบายเราไปใช้ ถ้าแบ่งเป็นระดับงานจะง่ายขึ้นต่อการนำไปใช้ จะเป็นระดับ กคน. ระดับผู้นำชุมชน หรือระดับตัวเขาเอง...” (ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษานอกระบบโรงเรียน ท่านที่ 6, 16 พฤศจิกายน 2560)

3.2.3 กำหนดวัตถุประสงค์ในการดำเนินนโยบาย เป็นคำกว้างๆ ที่มีความชัดเจน

“ส่วนตัววัตถุประสงค์ที่เขียน...ต้องบอกให้เป็นคล้ายๆ วิสัยทัศน์ เป็นคำกว้างๆ ที่ชัดเจนในสิ่งที่ต้องการให้เป็นชัดๆ ส่วนนโยบายก็ต้องเป็นแนวทางกว้างๆ ซึ่งไม่ว่าจะก็ข้อก็ตามก็ต้องบรรลุวัตถุประสงค์ตัวนี้” (ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษานอกระบบโรงเรียนท่านที่ 6, 16 พฤศจิกายน 2560)

3.2.4 ในการกำหนดประเด็นสำคัญที่นำไปสู่ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ควรจะกำหนดให้ชัดเจนและเฉพาะเจาะจงลงไป โดยนำมาจากการสังเคราะห์ผลการศึกษาในระยะที่ 1 โดยมีข้อเสนอจากการสนทนากลุ่ม ดังนี้

“อาจจะมีแค่ 3 - 4 ประเด็น แต่เอาตรงนี้เป็น key issue...เรื่องนี้จะสำเร็จต่อเมื่อ 1.คนตระหนัก 2.คนมีความรู้ 3.มีเวทีนโยบาย ก็คือ สร้างความรู้ให้กับคนที่เกี่ยวข้อง และเข้าไปจัดการกับปัญหา การสร้างความรู้ก็เช่น มีกิจกรรมที่ดึงเขาเข้ามามีส่วนร่วม...ก็จะเห็นตัวนโยบายกับมาตรการ ถ้าเขียนอย่างเดิมจะกว้างไป...” (ผู้ทรงคุณวุฒิด้านนโยบายท่านที่ 8, 16 พฤศจิกายน 2560)

3.2.5 การเขียนนโยบายต้องมีความเชื่อมโยงกับวัตถุประสงค์ และต้องสอดคล้องกับแนวทางการดำเนินนโยบายด้วย โดยมีข้อเสนอจากการสนทนากลุ่ม ดังนี้

“งานวิจัยนี้ถ้านำไปใช้กับหน่วยงานที่เขามีภารกิจหน้าที่ตรงนี้จะดีมาก เขาสามารถเอาข้อเสนอแนะเราไปใช้ได้ เช่น กคน. หรือ หน่วยงานอื่นๆ ที่ทำงานตรงนี้ ประเด็นคือว่าจริงๆ แล้วนโยบายตรงนี้ต้องมีความเชื่อมโยงกับวัตถุประสงค์ ก่อน operation plan แล้วก็ต้องสอดคล้องกับโปรแกรมด้วย อันนี้ผมพูดถึงกรณีที่ว่าแผนแบบ PPBS คือ planning programming budgeting and system มันต้องผูกโยงกับวัตถุประสงค์และโยงกับโปรแกรม...เราต้องเชื่อมโยงได้ และนำเสนอ

เขาให้เอาไปใช้จริง” (ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษานอกระบบโรงเรียนรท.ที่ 6, 16 พฤศจิกายน 2560)

3.2.6 นโยบายที่กำหนดต้องบรรลุมิตรภาพประสงคืได้ และมีตัวชี้วัดที่สามารถวัดได้ โดยมีข้อเสนอจากการสนทนากลุ่ม ดังนี้

“พอเข้าอีกตัวหนึ่งตรงนี้ มันต้องมีตัวชี้วัดว่าผลสำเร็จของมันคืออะไร พยายามอ่านแต่ละตัว มันวัดไม่ได้ อย่างบอกว่ามีการเรียนรู้ตลอดชีวิตของเยาวชน วัดอย่างไร...ต้องเป็นสิ่งที่วัดได้ วัดความรู้ วัดทักษะ หรือจะวัดกิจกรรมแต่ละตัว...ขอเป็นภาพรวมว่าจะให้บอกว่าตัวนี้ใช้ได้ ใช้ไม่ได้...” (ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษานอกระบบโรงเรียนรท.ที่ 6, 16 พฤศจิกายน 2560)

3.2.7 ควรจะใช้การเขียนแบบบรรยาย โดยแบ่งนโยบายตามประเด็นสำคัญ และในการเขียนประกอบด้วย 1) ประเด็นสำคัญ 2) ข้อเสนอเชิงนโยบาย และ 3) แนวทาง/ มาตรการในการดำเนินนโยบาย และสรุปการดำเนินนโยบายตามระยะที่ควรดำเนินงาน โดยมีข้อเสนอจากการสนทนากลุ่ม ดังนี้

“นำ 4 ประเด็นนี้มาตั้งเป็นประเด็นสำคัญแล้วค่อยร่างข้อเสนอออกมา ประเด็นสำคัญประเด็นที่หนึ่งก็คือว่าจากการศึกษาไม่ว่าเป็นหนึ่งหรือสองเราพบว่าการแก้ปัญหาความขัดแย้งนั้นของเยาวชนจะสำเร็จก็ต่อเมื่อคนเห็นว่ามันเป็นปัญหาของตนเองและคนอื่นจะแก้ไม่ได้นอกจากตัวเราเอง เมื่อคนเห็นปัญหาก็จะเริ่มรู้สึกว่ามันต้องมีการคุยแล้ว ภาพปกติคนก็จะไม่มองมัน ก็จะมีประจำ จึงต้องมีตัวกระตุ้นให้คนตระหนักถึงปัญหา ข้อเสนอคือต้องกระตุ้นให้ชุมชนตระหนักถึงปัญหาความรุนแรง ความสำคัญ เช่น สร้างมาตรการในการกระตุ้นและมาตรการนั้นจะเป็นอย่างไรภาครัฐหรือ NGO หรือชุมชนต้องมีส่วนร่วม...” (ผู้ทรงคุณวุฒิด้านนโยบายรท.ที่ 8, 16 พฤศจิกายน 2560)

ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำข้อเสนอแนะจากการสนทนากลุ่มดังกล่าวมาปรับปรุงและพัฒนาร่างนโยบายดังกล่าว เป็น “ข้อเสนอเชิงนโยบายในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ไปใช้”

3.3 ข้อเสนอเชิงนโยบายในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ไปใช้

ความเป็นมาของนโยบาย

กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด นั้น เริ่มต้นจากความเชื่อในศักยภาพของเยาวชนในชุมชนแออัด ที่สามารถเรียนรู้ในการเปลี่ยนแปลงตนเอง เพื่อจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยตนเองได้ ซึ่งต้องอาศัยผู้ผลักดันให้กระบวนการดังกล่าวเกิดขึ้น เนื่องจากเยาวชนผู้ขัดแย้งอาจจะไม่ได้มองเห็นปัญหาของตนเองด้วยตนเอง หรือมองเห็นปัญหาของตนเอง แต่ไม่คิดที่จะจัดการหรือแก้ไข โดยผู้ผลักดันอาจจะเป็นผู้นำชุมชน เครือข่ายองค์กรชุมชน หน่วยงานภาครัฐอื่นๆ ที่ดำเนินงานกับเยาวชนในชุมชนแออัด ฯลฯ โดยมีแนวคิดสำคัญ 5 ประการ ดังนี้

- 1) การสร้างความเข้าใจ/ ตระหนักถึงปัญหาของตนเองและเรียนรู้ผู้ขัดแย้ง และเห็นประโยชน์และคุณค่าของการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง ที่จะนำไปสู่การจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น
- 2) ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต้องร่วมส่งเสริมศักยภาพแห่งการเรียนรู้ โดยการร่วมคิดวางแผน ดำเนินการแก้ไขปัญหา และสรุปผลอย่างเป็นลำดับขั้นตอน ด้วยการคิดอย่างมีเหตุผล
- 3) กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ต้องสอดคล้องกับบริบท ภูมิหลัง และประสบการณ์ของตนเอง
- 4) กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงตนเอง ของเยาวชนในชุมชนแออัด ต้องเป็นการเรียนรู้ที่ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง และได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนจากบุคคลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
- 5) กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ต้องอาศัยการเรียนรู้ที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ มีแนวทางจัดการเรียนรู้ที่ยืดหยุ่น และตอบสนองความต้องการในการแก้ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

ทั้งนี้กลไกสำคัญที่ทำให้เกิดกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด คือ การส่งเสริม/ สนับสนุนจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกภาคส่วน ดังนั้นในการดำเนินนโยบายเพื่อนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนดังกล่าวไปใช้ จะประกอบด้วย

นโยบาย 2 มิติที่สำคัญ ได้แก่ นโยบายสำหรับการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจให้กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการนำกระบวนการที่สังเคราะห์ที่ได้จากการวิจัยระยะที่ 2 ไปใช้ และนโยบายสำหรับการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ซึ่งนำไปสู่ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย 5 ข้อ โดยมีแนวทาง และตัวชี้วัดในการดำเนินนโยบายที่สอดคล้องกับข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในแต่ละข้อ เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินงานผลักดันให้เกิดกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ขึ้นอย่างต่อเนื่อง

วัตถุประสงค์ของนโยบาย

เพื่อพัฒนาศักยภาพของบุคลากรที่เกี่ยวข้อง และส่งเสริมการจัดการกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม เพื่อการเปลี่ยนแปลงตนเอง ที่นำไปสู่การจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ ให้เยาวชนและสมาชิกในชุมชนแออัด โดยการส่งเสริมความร่วมมือกับบุคคลหรือหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง อย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

มิติที่ 1 นโยบายการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจสำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ไปปฏิบัติให้ประสบผลสำเร็จ

ในการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด นั้น มีข้อเสนอเชิงนโยบายที่ผู้จัดควรจะทำความเข้าใจอยู่ 2 ประการ ได้แก่ (1) ความรู้ความเข้าใจในกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด และ (2) ความรู้ความเข้าใจในกระบวนการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ โดยมีผลการสะท้อนที่น่าสนใจจากการประชุมกลุ่มคณะทำงานซึ่งเป็นผู้นำชุมชนเพื่อสรุปกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ในวันที่ 10 ตุลาคม พ.ศ.2560 ดังนี้

“ภาครัฐต้องเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินการต่างๆ ด้วยการส่งเสริมสนับสนุน เช่น การพัฒนาเครือข่ายนักไกล่เกลี่ย แต่ก่อนอื่นเลยก็ต้องทำความเข้าใจกับกระบวนการที่จะจัดขึ้นก่อน” (คุณสุรนาถ แป้นประเสริฐ (ต้น), 10 ตุลาคม 2560)

ทั้งนี้ ในการดำเนินนโยบายมิติที่ 1 นี้ ประกอบด้วยข้อเสนอแนะเชิงนโยบายต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง 2 ข้อ ดังนี้

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายข้อที่ 1: สร้างเสริมความรู้ความเข้าใจในกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

แนวทางในการดำเนินนโยบาย:

(1) จัดให้มีกิจกรรมส่งเสริมความรู้ความเข้าใจและพัฒนาศักยภาพให้กับเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานในหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) กระทรวงยุติธรรม ฯลฯ เกี่ยวกับกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด เช่น ขั้นตอนการดำเนินกระบวนการ หลักการในการดำเนินกระบวนการ เพื่อให้เห็นประโยชน์และเข้าใจกระบวนการดังกล่าว และสามารถนำไปปฏิบัติงานได้จริง โดยการจัดฝึกอบรมและจำลองสถานการณ์ให้เจ้าหน้าที่ผู้ที่จะนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ไปปฏิบัติ ได้วางแผนและปฏิบัติการจริงในชุมชนตัวอย่าง เพื่อทดสอบความรู้ความเข้าใจในการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

(2) จัดตั้งคณะกรรมการการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อเป็นคณะทำงานในการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

(3) กำหนดกลยุทธ์และแนวทางปฏิบัติของคณะกรรมการ เพื่อแจกแจงบทบาทหน้าที่ของคณะทำงานให้ชัดเจน เช่น การสำรวจชุมชนที่มีเยาวชนที่มีความขัดแย้งกันและต้องการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นด้วยยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ เพื่อให้เห็นแนวโน้มความต้องการและการดำเนินงาน

(4) ประสานงานกับชุมชนแออัด คือ ชุมชนวัดโพธิ์เรียงและชุมชนวัดอัมพวา เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ที่เคยดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ให้มาถ่ายทอดประสบการณ์และบทเรียนที่ได้รับจากการดำเนินกระบวนการ

ตัวชี้วัด:

(1) มีการจัดกิจกรรมส่งเสริมความเข้าใจและพัฒนาศักยภาพให้กับบุคคลในหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เกี่ยวกับกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ชี้น

(2) มีการจัดตั้งคณะกรรมการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อเป็นคณะทำงานในการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ชี้น

(3) มีการกำหนดกลยุทธ์และแนวทางปฏิบัติของคณะกรรมการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

(4) มีการแจกแจงบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนอย่างชัดเจน

(5) ชุมชนแออัด คือ ชุมชนวัดโพธิ์เรียงและชุมชนวัดอัมพวา เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ที่เคยดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ได้มาถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนประสบการณ์และบทเรียนที่ได้รับจากการดำเนินกระบวนการให้คณะกรรมการได้รับรู้และเข้าใจ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายข้อที่ 2: สร้างเสริมความรู้ความเข้าใจในกระบวนการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ ซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของคู่ขัดแย้ง และการระงับความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

แนวทางในการดำเนินนโยบาย:

(1) ประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่างๆ เพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์แก่เจ้าหน้าที่ผู้ที่จะนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ไปปฏิบัติ ได้แก่ กระทรวงสาธารณสุข เพื่อให้ความรู้ด้านจิตวิทยาการปรึกษาและให้ความรู้ด้านเทคนิคการสนทนากับคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนและสถาบันพระปกเกล้า เพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์และการพัฒนานักไกลเกลี่ยความขัดแย้ง

(2) กระทรวงยุติธรรม ร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ดำเนินงานเพื่อพัฒนาและรับรองหลักสูตรการเสริมสร้างความสามารถในการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนใน

ชุมชนแออัด และดำเนินการให้ความรู้และจัดการฝึกอบรมให้แก่เจ้าหน้าที่ผู้ที่จะนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ไปปฏิบัติ

(3) กระทรวงยุติธรรม ร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ดำเนินงานเพื่อพัฒนาและรับรองหลักสูตรนักไกล่เกลี่ยความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด และดำเนินการให้ความรู้และจัดการฝึกอบรมให้แก่เจ้าหน้าที่ผู้ที่จะนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ไปปฏิบัติ

ตัวชี้วัด:

(1) มีการจัดกิจกรรมเพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์แก่เจ้าหน้าที่ผู้ที่จะนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ไปปฏิบัติ

(2) มีหลักสูตรและการจัดอบรมเพื่อเสริมสร้างความสามารถในการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ ให้แก่เยาวชนในชุมชนแออัด สำหรับเจ้าหน้าที่ผู้ที่จะนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ไปปฏิบัติ

(3) มีหลักสูตรและการรับรองหลักสูตรนักไกล่เกลี่ยความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด สำหรับฝึกฝนเจ้าหน้าที่ผู้ที่จะนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ไปปฏิบัติ

มติที่ 2 นโยบายในการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

เมื่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด แล้ว จึงนำกระบวนการดังกล่าวไปลงมือปฏิบัติกับชุมชนแออัดที่มีเยาวชนคู่ขัดแย้งและมีความต้องการที่จะดำเนินการจัดการความขัดแย้งนั้นด้วยกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน และการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ ซึ่งต้องคำนึงถึงประเด็นต่างๆ ต่อไปนี้ (1) การค้นหาและสร้างความรู้ความเข้าใจให้กับผู้ที่

จะเป็นผู้ดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ (2) การปรับทัศนคติและวิธีการดำเนินงานกับชุมชน คู่ขัดแย้ง และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง สำหรับ ผู้ปฏิบัติงาน และ (3) การติดตามผลความสัมพันธ์ของคู่ขัดแย้งต่อเนื่อง ดังการสะท้อนผลจากการ ดำเนินการวิจัยระยะที่ 1 และระยะที่ 2 ดังนี้

“หาผู้ใหญ่เป็นตัวกลาง ช่วยพูดคุย แนะนำ ลดความขัดแย้งลง...แล้วก็มาเป็น ผู้ดำเนินการจัดกระบวนการโดยภาพรวมด้วย ถ้ามีคนกลางหรือเอาง่ายๆ ว่าคนดำเนิน กระบวนการนั้นแหละ ก็จะทำให้กระบวนการลื่นไหล เป็นระบบขึ้น”

(ลุงหมู, 17 เมษายน 2560)

“หาคนกลางมาเป็นตัวช่วย เป็นกาวใจในสถานการณ์ที่เกิดขึ้นแล้วหรือยังไม่เกิด เพราะคนตรงกลางนี้ไม่จำเป็นต้องมาตอนเกิดปัญหาแล้ว มาระงับหรือมาป้องกันเพื่อไม่ให้ เกิดปัญหาก็ได้”

(คุณสุรนาถ แป้นประเสริฐ (ต้น), 17 เมษายน 2560)

“ต้องมาคุยกันก่อน เดี่ยวก็นัดมาคุยกันทั้งหมด โบท ป้าหมอ หน่วย ดี แล้วก็เราสอง คน เพื่อให้เข้าใจตรงกันว่ากระบวนการที่จะทำเป็นอย่างไร”

(ลุงหมู, 10 เมษายน 2560)

“ต้องมีการชี้แจงการดำเนินกระบวนการให้เด็กๆ เข้าใจตรงกันก่อน โดยเฉพาะมือบ กับแวน เพื่อให้เขายอมรับและสมัครใจร่วมกระบวนการเอง โดยไม่ต้องไปบังคับ”

(คุณหมอ, 17 เมษายน 2560)

“ก็ต้องมีการสังเกตุ บันทึก ช่วยๆ กันดูพฤติกรรมของสองคนนี้ ทั้งพวกเรา เด็กๆ ที่ ร่วมกระบวนการ แล้วก็รวมถึงตัวคุณนุ่นเองด้วย ถ้าขาดความต่อเนื่อง ขาดการสังเกตุ ไม่มี คนช่วยเตือน ก็อาจจะกลับเป็นเหมือนเดิมอีก”

(คุณสุรนาถ แป้นประเสริฐ (ต้น), 17 เมษายน 2560)

ทั้งนี้ ประเด็นเหล่านี้จะส่งเสริมให้การดำเนินกระบวนการประสบผลสำเร็จ ดังนั้น นโยบายในการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อ เสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด จึง สอดคล้องกับประเด็นสำคัญเบื้องต้น ดังนั้นนโยบายมิติที่ 2 นี้จะประกอบด้วยข้อเสนอแนะเชิง นโยบาย 3 ข้อ ดังนี้

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายข้อที่ 1: ดำเนินการค้นหาและสร้างความรู้ความเข้าใจให้กับผู้ ดำเนินกระบวนการที่อยู่ในชุมชนแออัด ที่จะเป็นผู้อำนวยความสะดวกและคนกลางในการดำเนิน กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐานเพื่อจัดการความ ขัดแย้งเชิงสมานฉันท์

แนวทางในการดำเนินนโยบาย:

(1) หน่วยงานที่นำกระบวนการไปปฏิบัติประสานงานกับผู้นำชุมชนในชุมชนแออัดที่จะดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด เพื่อค้นหา และสร้างคนกลางในการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน และการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์

(2) หน่วยงานที่นำกระบวนการไปปฏิบัติจัดอบรมเพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจในกระบวนการ แก่คนกลางในการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน และการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์

(3) หน่วยงานที่นำกระบวนการไปปฏิบัติ ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษา ให้การสนับสนุน/ ส่งเสริมทรัพยากรด้านต่างๆ ทั้งความรู้ วัสดุ/ อุปกรณ์ ฯลฯ และคอยให้คำปรึกษาเมื่อคนกลางประสบปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินกระบวนการ

(4) กระทรวงยุติธรรม และกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ควรดำเนินการสร้างผู้นำรุ่นใหม่ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ รวมทั้งผู้นำกลุ่มเฉพาะ เช่น กลุ่มเยาวชน สตรี ผู้สูงอายุ เป็นต้น ให้มีความรับผิดชอบในการจัดการปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นกับเยาวชนในชุมชนแออัดและปัญหาต่างๆ ในชุมชน โดยบ่มเพาะผู้นำให้มีความรับผิดชอบต่อสังคม

ตัวชี้วัด:

(1) มีผู้ดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ ที่สามารถเป็นคนกลางในการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ซึ่งเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องกับคู่ขัดแย้ง และคู่ขัดแย้งให้การยอมรับ

(2) มีการจัดอบรมเพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจในกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน แก่คนกลางในการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน และการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์

(3) ในการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน หน่วยงานที่นำกระบวนการไปปฏิบัติ ได้ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษา ให้การสนับสนุน/ ส่งเสริมทรัพยากรด้านต่างๆ ทั้งความรู้ วัสดุ/ อุปกรณ์ ฯลฯ และคอยให้คำปรึกษาเมื่อคนกลางประสบปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินกระบวนการ

(4) มีการสร้างและบ่มเพาะผู้นำรุ่นใหม่ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เพื่อทำหน้าที่รับผิดชอบในการจัดการปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นกับเยาวชนในชุมชนแออัดและปัญหาต่างๆ ในชุมชน

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายข้อที่ 2: ผู้ปฏิบัติงานปรับทัศนคติและวิธีการดำเนินงานกับชุมชน คู่ขัดแย้ง และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง สำหรับผู้ปฏิบัติงาน

แนวทางในการดำเนินนโยบาย:

(1) หน่วยงานที่นำกระบวนการไปปฏิบัติต้องทำความเข้าใจบริบท สถานการณ์ รวมถึงอารมณ์ความรู้สึกต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับคู่ขัดแย้ง

(2) หน่วยงานที่นำกระบวนการไปปฏิบัติต้องทำความเข้าใจบริบท สถานการณ์ของชุมชนที่จะดำเนินกระบวนการ รวมถึงประสบการณ์ต่างๆ ที่ผู้นำชุมชนและสมาชิกในชุมชนเคยได้รับมาก่อน เพื่อปรับวิธีการดำเนินงานร่วมกับชุมชนได้อย่างเหมาะสมและเป็นไปตามความต้องการของชุมชน ทำให้เกิดการเรียนรู้ได้อย่างเต็มที่

(3) จัดการประชุมกลุ่มย่อย เพื่อพูดคุยแลกเปลี่ยนหาจุดร่วมเกี่ยวกับวิธีการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน เพื่อจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ระหว่างหน่วยงานที่นำกระบวนการไปปฏิบัติกับผู้นำชุมชน คู่ขัดแย้ง และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยคำนึงถึงความต้องการของชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเป็นสำคัญ

(4) ให้ความรู้และสร้างเสริมความเข้าใจต่อชุมชนและคู่ขัดแย้งเกี่ยวกับการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

ตัวชี้วัด:

(1) หน่วยงานที่นำกระบวนการไปปฏิบัติ มีความเข้าใจบริบท สถานการณ์ รวมถึงอารมณ์ความรู้สึกต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับคู่ขัดแย้ง

(2) หน่วยงานที่นำกระบวนการไปปฏิบัติ มีความเข้าใจบริบท สถานการณ์ของชุมชนที่จะดำเนินกระบวนการ รวมถึงประสบการณ์ต่างๆ ที่ผู้นำชุมชนและสมาชิกในชุมชนเคยได้รับมาก่อน

(3) ในการดำเนินกระบวนการ มีวิธีการดำเนินงานร่วมกับชุมชนที่เหมาะสมและเป็นไปตามความต้องการของชุมชน

(4) มีการจัดประชุมกลุ่มย่อย เพื่อพูดคุยแลกเปลี่ยนหาจุดร่วมเกี่ยวกับวิธีการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน เพื่อจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ระหว่างหน่วยงานที่นำกระบวนการไปปฏิบัติกับผู้นำชุมชน คู่ขัดแย้ง และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยคำนึงถึงความต้องการของชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเป็นสำคัญ

(5) มีกิจกรรมให้ความรู้และสร้างเสริมความเข้าใจต่อชุมชนและคู่ขัดแย้งเกี่ยวกับการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

ข้อเสนอเชิงนโยบายข้อที่ 3: ผู้ปฏิบัติงานดำเนินการติดตามความสัมพันธ์ของคู่ขัดแย้งอย่างต่อเนื่อง

แนวทางในการดำเนินนโยบาย:

(1) จัดตั้งคณะทำงานในชุมชน เพื่อดำเนินกระบวนการจัดการศึกษาอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ซึ่งคณะทำงานเป็นผู้นำชุมชนและสมาชิกในชุมชน จึงทำให้ดำเนินการติดตามความสัมพันธ์ของคู่ขัดแย้งอย่างต่อเนื่องได้

(2) จัดกิจกรรมสร้างความเข้าใจให้ผู้นำชุมชนและสมาชิกในชุมชนตระหนักถึงการดำเนินงานและการติดตามพฤติกรรมของคู่ขัดแย้งอย่างต่อเนื่อง เช่น การจัดสนทนากลุ่มเพื่ออภิปรายถึงประโยชน์ในการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง และวิเคราะห์ถึงผลเสียของการไม่ติดตามประเมินผล โดยยกตัวอย่างการดำเนินงานของโครงการต่างๆ ที่ดำเนินการเสร็จสิ้นแล้ว ไม่มีการติดตามประเมินผลอย่างต่อเนื่อง ว่ามีจุดอ่อนอย่างไร

(3) ผู้นำชุมชนร่วมกันประชุมหาข้อตกลงในการนำเงินที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ มาใช้เพื่อดำเนินกิจกรรมการจัดการศึกษาอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม ที่นำไปสู่การจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยจัดสรรให้ใช้ได้เพียงพอตลอดปี อย่างต่อเนื่อง

ตัวชี้วัด:

(1) มีคณะทำงานในชุมชน เพื่อดำเนินกระบวนการจัดการศึกษาอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด อย่างต่อเนื่อง

(2) มีการดำเนินการจัดกิจกรรมสร้างความเข้าใจให้ผู้นำชุมชนและสมาชิกในชุมชนตระหนักถึงการดำเนินงานและการติดตามพฤติกรรมของคู่ขัดแย้งอย่างต่อเนื่อง

(3) มีการจัดการประชุมเพื่อแสวงหาข้อตกลงในการนำเงินที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ มาใช้เพื่อดำเนินกิจกรรมการจัดการศึกษาอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม ที่นำไปสู่การจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ขึ้นอย่างต่อเนื่อง

ทั้งนี้ในการดำเนินนโยบาย ให้ดำเนินการเป็น 2 ระยะ ตามลำดับความสำคัญของนโยบาย ดังแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ 13 แผนในการดำเนินนโยบายในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน
แบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้ง
เชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ไปใช้

<p style="text-align: center;">ระยะที่ 1</p> <p>การเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจในกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ใหหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง</p> <ul style="list-style-type: none"> - สร้างความรู้ความเข้าใจในกระบวนการจัดการการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด - สร้างความรู้ความเข้าใจในกระบวนการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ 	<p style="text-align: center;">ระยะที่ 2</p> <p>การนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ไปปฏิบัติ</p> <ul style="list-style-type: none"> - ค้นหาและสร้างความรู้ความเข้าใจให้กับผู้ดำเนินกระบวนการที่อยู่ในชุมชนแออัด ที่จะเป็นผู้อำนวยความสะดวกและคนกลางในการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ - ผู้ปฏิบัติงานปรับทัศนคติและวิธีการดำเนินงานกับชุมชน คู่ขัดแย้ง และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง - ผู้ปฏิบัติงานดำเนินการติดตามผลความสัมพันธ์ของคู่ขัดแย้งอย่างต่อเนื่อง

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด” มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) พัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด และ 2) นำเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ไปใช้

ในการวิจัยครั้งนี้ ใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) ในการลงพื้นที่ชุมชนกรณีศึกษาเพื่อพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด และใช้วิธีการสนทนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อพัฒนาข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ไปใช้ ตามกรอบการวิจัยที่พัฒนาขึ้น ซึ่งสามารถสรุปขั้นตอนการดำเนินการวิจัยรายวัตถุประสงค์ ได้ดังนี้

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

การดำเนินการวิจัยในวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 แบ่งเป็น 2 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 การเตรียมความพร้อมก่อนลงสนามปฏิบัติการวิจัย ประกอบด้วย 2 ขั้นตอน ได้แก่

ขั้นตอนที่ 1 การคัดเลือกชุมชนที่จะศึกษา โดยการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร หลักการ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมถึงการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) เพื่อค้นหาชุมชนตามเกณฑ์ที่ได้กำหนดไว้

ขั้นตอนที่ 2 การเตรียมความพร้อมสนามปฏิบัติการวิจัย ประกอบด้วย 4 ขั้นตอนย่อย ได้แก่

1) การสำรวจความต้องการของชุมชน เพื่อสำรวจความต้องการในการร่วมดำเนินการกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมของชุมชนและผู้นำชุมชน

นำไปสู่การพัฒนากระบวนการเพื่อจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ให้กับเยาวชนในชุมชนแออัด โดยการจัดสนทนากลุ่ม (Focus Group)

2) การกำหนดเยาวชนคู่ขัดแย้ง ยึดหลักการสุ่มตัวอย่างแบบมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ได้กลุ่มตัวอย่างที่มีลักษณะพิเศษสอดคล้องกับปัญหาหรือความต้องการของผู้วิจัย (ดวงกมล ไตรวิจิตรคุณ, 2545) โดยศึกษาเฉพาะกรณี (Case Study Approach) ด้วยการจัดสนทนากลุ่ม (Focus Group) ผู้นำชุมชน ทั้งนี้เกณฑ์ในการเลือกเยาวชนคู่ขัดแย้ง คือ เยาวชนในชุมชนแออัดที่เป็นกรณีศึกษา อายุ 18-25 ปี ที่มีความขัดแย้งกัน และมีความต้องการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง

3) การกำหนดผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง โดยการจัดสนทนากลุ่ม (Focus Group) ผู้นำชุมชน โดยมีเกณฑ์ในการเลือกผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง คือ (1) เป็นผู้ที่รับรู้ความขัดแย้งที่เกิดขึ้น (2) เป็นผู้ที่ทำงานใกล้ชิดกับคู่ขัดแย้ง (3) เป็นผู้ที่พร้อมเรียนรู้ที่จะร่วมเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของคู่ขัดแย้งและสถานการณ์ที่ขัดแย้งกัน และ (4) เป็นผู้ที่พร้อมเรียนรู้ที่จะเปลี่ยนแปลงตนเอง

4) การกำหนดกิจกรรมเพื่อสำรวจความต้องการของคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง โดยการออกแบบกิจกรรมคำนึงถึงการเรียนรู้เพื่อให้เยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งตระหนักถึงปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น และพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงตนเอง เพื่อระงับความขัดแย้งนั้น โดยการจัดสนทนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างผู้วิจัยกับผู้นำชุมชน

ระยะที่ 2 การพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

ผู้วิจัยใช้หลักการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม กระบวนการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน และหลักการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์เป็นกรอบในการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด โดยมีขั้นตอนสำคัญ 4 ขั้นตอน ประกอบด้วย

ขั้นตอนที่ 1 ขึ้นวางแผน ได้แก่ การสำรวจความต้องการของเยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยให้เยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง ร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาและผลเสียของปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น จนตระหนักถึงปัญหานั้น และเข้าร่วมกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง ตลอดจนให้เยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง ร่วมกันวิเคราะห์ถึงสาเหตุของปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น และหาวิธีการ

แก้ไขปัญห โดยกำหนดกิจกรรมการจัดการศึกษาเพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง ที่นำไปสู่การจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

ขั้นตอนที่ 2 ขั้นปฏิบัติการ ได้แก่ การเลือกวิธีการแก้ปัญหา เป็นขั้นตอนที่เยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง ดำเนินการตามกิจกรรมที่กำหนดไว้ เพื่อจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

ขั้นตอนที่ 3 ขั้นสังเกตผล ได้แก่ การให้เยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งร่วมกันสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมทั้งระหว่างและหลังการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อจัดการความขัดแย้ง และประเมินผลการแก้ไขปัญหความขัดแย้งที่เกิดขึ้น โดยการตรวจสอบความสัมพันธ์ของคู่ขัดแย้ง

ขั้นตอนที่ 4 ขั้นสะท้อนผล ได้แก่ การถอดบทเรียนร่วมกับเยาวชนคู่ขัดแย้งเกี่ยวกับสิ่งที่ได้เรียนรู้จากกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ประโยชน์ที่ได้จากกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ตลอดจนจุดแข็ง-จุดอ่อน ข้อจำกัด รวมถึงข้อควรปรับปรุงในกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อจัดการความขัดแย้ง ที่จัดขึ้น

หลังจากดำเนินการทั้ง 4 ขั้นตอนนี้แล้ว ผู้วิจัยได้วิเคราะห์และสังเคราะห์กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ขึ้น

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อนำเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ไปใช้

ในการศึกษาวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 นี้ เป็นการดำเนินการวิจัยระยะที่ 3 โดยนำผลการพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด จากวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 รวมถึงการจัดสนทนากลุ่มผู้เข้าร่วมกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับข้อเสนอแนะด้านนโยบายในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ไปใช้ มาดำเนินการร่างข้อเสนอเชิงนโยบาย “กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ” และนำร่างข้อเสนอเชิงนโยบายดังกล่าวไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษาอกระบบโรงเรียน ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ ผู้ทรงคุณวุฒิด้านนโยบาย และผู้นำชุมชนที่เข้าร่วมกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมจากชุมชนวัดอัมพวาและชุมชนวัดโพธิ์เรียง รวมจำนวน

10 ท่าน ดำเนินการตรวจสอบ โดยการสนทนากลุ่ม (Focus Group) และนำผลการสนทนากลุ่มมาปรับปรุงร่างนโยบายฯ ให้เป็นข้อเสนอเชิงนโยบายฉบับสมบูรณ์ เพื่อใช้เป็นแนวทางการกำหนดกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด หรือเป็นข้อมูลสนับสนุนให้ชุมชนแออัดและเครือข่ายที่ดำเนินงานกับเยาวชนในชุมชนแออัดนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนดังกล่าวไปใช้

สรุปผลการวิจัย

ในการดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยได้นำเสนอผลการวิจัยเป็น 3 ระยะ เพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัย ตามลำดับ ได้แก่ ระยะที่ 1 ผลการเตรียมความพร้อมก่อนลงสนามปฏิบัติการวิจัย ระยะที่ 2 ผลการพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด และระยะที่ 3 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ไปใช้ ซึ่งสามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

ระยะที่ 1 ผลการเตรียมความพร้อมก่อนลงสนามปฏิบัติการวิจัย

การวิจัยระยะที่ 1 ประกอบด้วยกิจกรรม 2 กิจกรรม ซึ่งมีผลการศึกษา ดังนี้

1. ผลการคัดเลือกชุมชนที่จะศึกษา

ชุมชนแออัดที่เป็นกรณีศึกษาของการวิจัย ได้แก่ ชุมชนวัดอัมพวาและชุมชนวัดโพธิ์เรียง ซึ่งเป็นชุมชนแออัดที่มีพื้นที่ติดกัน ตั้งอยู่ที่ซอยจรูญสนิทวงศ์ 16 แขวงบ้านช่างหล่อ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร

ชุมชนทั้งสองชุมชนมีลักษณะสำคัญ คือ ผู้นำชุมชนมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับสมาชิกในชุมชน โดยมีการร่วมมือกันดำเนินกิจกรรมในชุมชนอย่างต่อเนื่อง และมีการดำเนินงานร่วมกันระหว่างสองชุมชนสม่ำเสมอ โดยเฉพาะกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับเยาวชนในชุมชนแออัด ซึ่งเป็นไปตามเกณฑ์การคัดเลือกพื้นที่ที่กำหนด

2. ผลการเตรียมความพร้อมสนามปฏิบัติการวิจัย

ในการดำเนินการเตรียมความพร้อมสนามปฏิบัติการวิจัย ประกอบด้วย การดำเนินการสำรวจความต้องการของชุมชน การกำหนดเยาวชนคู่ขัดแย้ง การกำหนดผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง และการกำหนดกิจกรรมเพื่อสำรวจความต้องการของเยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง ซึ่งสามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังต่อไปนี้

2.1 ผลการสำรวจความต้องการของชุมชน

ผู้นำชุมชนของชุมชนวัดอัมพวาและชุมชนวัดโพธิ์เรียง มีความเห็นชอบให้กำหนดชุมชนดังกล่าวเป็นพื้นที่ในวิจัย เนื่องจาก 1) ต้องการพัฒนาชุมชนของตนเองและชุมชนเครือข่าย 2) ต้องการพัฒนาระบบการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม เพื่อนำไปใช้ประโยชน์กับการพัฒนางานเครือข่ายเยาวชนในชุมชนแออัด 3) ต้องการพัฒนาระบบการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม เพื่อจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ 4) เยาวชนทั้งสองชุมชนมีความขัดแย้งกันเป็นประจำ 5) ผู้นำชุมชนต้องการนำองค์ความรู้ที่ได้ ไปเผยแพร่ต่อชุมชนแออัดอื่น 6) ชุมชนยังไม่เคยดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม เพื่อจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นกับเยาวชนอย่างเป็นระบบ

ทั้งนี้มีการกำหนดคณะทำงานที่ดำเนินการพัฒนาระบบการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเบื้องต้น ซึ่งประกอบด้วยผู้นำชุมชนจากทั้งสองชุมชน รวม 6 คน

2.2 ผลการกำหนดคู่ขัดแย้งในชุมชน

ในการกำหนดคู่ขัดแย้ง ปรากฏว่า เยาวชนคู่ขัดแย้งเป็นกรณีของ “มีอบ” ซึ่งเป็นเยาวชน อายุ 19 ปี ที่อาศัยอยู่ในชุมชนวัดอัมพวา และ “แวน” ซึ่งเป็นเยาวชน อายุ 25 ปี ที่อาศัยอยู่ในชุมชนวัดโพธิ์เรียง ซึ่งทั้งสองคนเป็นแกนนำเยาวชนที่ทำงานร่วมกับเครือข่ายบางกอกนี้...ดีจัง และมีความขัดแย้งด้านการทำงานมาอย่างยาวนาน จนถึงขั้นเกิดการทะเลาะวิวาท ทั้งมีการกระทำความรุนแรงต่อกันทั้งทางกายและวาจาหลายครั้ง

2.3 ผลการกำหนดผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง

ในการกำหนดผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง ผู้นำชุมชนได้ร่วมประชุมเพื่อค้นหาผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง โดยมีมติร่วมกันว่า ผู้ที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งในกรณีนี้ ต้องเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติดังนี้ 1) เป็นผู้ที่รับรู้ความขัดแย้งที่เกิดขึ้น 2) เป็นผู้ที่ทำงานใกล้ชิดกับคู่ขัดแย้ง 3) เป็นผู้ที่พร้อมเรียนรู้ที่จะร่วมเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของคู่ขัดแย้งและสถานการณ์ที่ขัดแย้งกัน และ 4) เป็นผู้ที่พร้อมเรียนรู้ที่จะเปลี่ยนแปลงตนเอง จึงได้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งเพื่อเข้าร่วมกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม 9 คน โดยเป็นฝ่ายเยาวชนของชุมชนวัดอัมพวา 2 คน ฝ่ายเยาวชนของชุมชนวัดโพธิ์เรียง 2 คน และบุคคลที่ดำเนินงานร่วมกับเยาวชนคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่าย 5 คน

นอกจากนี้ ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องที่สำคัญอีกคนหนึ่งก็คือ ผู้ดำเนินการให้กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมประสบผลสำเร็จ ซึ่งจากการพูดคุยแลกเปลี่ยนกันพบว่า คุณสุรนาถ แป้นประเสริฐ ซึ่งเป็นคณะกรรมการชุมชนวัดโพธิ์เรียง และแกนนำเครือข่ายบางกอกนี้...ดีจัง เป็นผู้เหมาะสมในการดำเนินการเป็นคนกลางและเป็นผู้ดำเนินการอำนวยความสะดวกในการ

ดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่จัดขึ้น เนื่องจากเป็นผู้นำกลุ่มเยาวชนที่คู่ขัดแย้ง ทั้งสองฝ่ายดำเนินกิจกรรมร่วมกันอยู่ และคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่ายให้ความเคารพนับถือและไว้วางใจ

2.4 ผลการกำหนดกิจกรรมเพื่อสำรวจความต้องการของคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง

คณะทำงานได้ร่วมกันออกแบบกิจกรรมเพื่อสำรวจความต้องการในการเข้าร่วมกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนของคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง โดยคำนึงถึงการเรียนรู้เพื่อให้เยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งตระหนักถึงปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น และพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงตนเอง เพื่อระงับความขัดแย้งนั้น

จากการสนทนากลุ่มเพื่อกำหนดกิจกรรม คณะทำงานได้ตั้งเป้าหมายในการจัดการศึกษาไว้ 3 ประการ ได้แก่ เป้าหมายที่ 1 เยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต้องเข้าใจกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม เป้าหมายที่ 2 เยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต้องทราบและเข้าใจกระบวนการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ เป้าหมายที่ 3 เยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต้องทราบและตระหนักถึงปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น จากนั้นจึงได้แปลงเป้าหมายดังกล่าวไปเป็นกิจกรรมการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน 4 กิจกรรม ได้แก่ การชี้แจงการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้วิธีการจัดการความขัดแย้ง การวิเคราะห์ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประวัติและรายละเอียดความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

ระยะที่ 2 ผลของกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

การวิจัยระยะที่ 2 ประกอบด้วยกิจกรรมตามการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งประกอบด้วยผลของกิจกรรม 4 ขั้นตอน ได้แก่

ขั้นตอนที่ 1 ชั้นวางแผน (Plan)

คณะทำงานร่วมกับผู้วิจัยได้ทำการจัดการสนทนากลุ่มเยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเกี่ยวกับคู่ขัดแย้ง เพื่อดำเนินการสำรวจความต้องการในการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเองของคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง ได้ผลดังนี้

1.1 ผลการชี้แจงการดำเนินการวิจัย

เยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งทราบวัตถุประสงค์ เป้าหมาย และกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม ทำให้พร้อมที่จะเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง นำไปสู่การจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

1.2 ผลการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์

เยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งทุกฝ่ายมีความรู้ความเข้าใจในกระบวนการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ เพื่อเป็นแนวทางในการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง เพื่อระงับความขัดแย้งที่เกิดขึ้น โดยความรู้ความเข้าใจในเรื่องดังกล่าวมีดังนี้ 1) เป็นกระบวนการที่ไม่ใช้ความรุนแรงในการแก้ไขปัญหา 2) ต้องอาศัยคนกลางในการไกล่เกลี่ย 3) เป็นกระบวนการที่เน้นการยอมรับ และการให้อภัยซึ่งกันและกัน 4) เป็นกระบวนการที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่จะเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ไม่ดีของตนเอง โดยการทำข้อตกลงร่วมกัน 5) ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย

1.3 ผลการวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้น

คณะทำงาน เยาวชนคู่ขัดแย้ง รวมถึงผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้ร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างเยาวชนคู่ขัดแย้งที่เป็นกรณีตัวอย่างทั้งสองคน ซึ่งเมื่อคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่ายได้วิเคราะห์ปัญหาความขัดแย้งและผลเสียจากความขัดแย้งที่เกิดขึ้นแล้ว ทำให้ตระหนักถึงปัญหานั้น รวมถึงเห็นคุณค่าของการจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้น จึงต้องการที่จะเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง นำไปสู่การจัดการกับความขัดแย้งดังกล่าว

ส่วนผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง เมื่อได้ร่วมกันวิเคราะห์ถึงผลเสียจากความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างคู่ขัดแย้ง ก็ทำให้ตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นเช่นกัน จึงเห็นด้วยกับการร่วมเรียนรู้เพื่อร่วมจัดการกับความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

1.4 ผลการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประวัติและรายละเอียดความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นเป็นความขัดแย้งระหว่างมีอบ อายุ 18 ปี อยู่ชุมชนวัดโพธิ์เรียง กับแวน อายุ 25 ปี อยู่ชุมชนวัดอัมพวา ซึ่งทั้งสองคนมีความขัดแย้งกันจากการทำงานชุมชนร่วมกัน เป็นระยะเวลาต่อเนื่องมา 3 ปี โดยความขัดแย้งที่เกิดขึ้นมีทั้งระดับที่มีท่าทีที่จะเกิดขึ้น เช่น การไม่พอใจกัน และระดับที่เห็นได้ชัด เช่น การว่ากัน การผลักกัน เป็นต้น และความขัดแย้งนั้นได้ขยายวงกว้างไปสู่กลุ่มเยาวชนในชุมชนด้วย

1.5 ผลการวิเคราะห์สาเหตุของความขัดแย้ง

การที่จะทำให้ความขัดแย้งระงับลงไปได้ ต้องทราบสาเหตุที่แท้จริงของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นก่อน ซึ่งได้มีการร่วมกันวิเคราะห์และอภิปรายสาเหตุดังกล่าว และจัดลำดับความสำคัญของสาเหตุที่ทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้น โดยเฉพาะคู่ขัดแย้งที่ต้องวิเคราะห์ตนเอง เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงตนเอง และการระงับความขัดแย้งที่เกิดขึ้น พบว่า สาเหตุหลักของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นกับเยาวชนคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่าย มี 4 ประการ ซึ่งผู้เข้าร่วมกระบวนการได้ร่วมกันจัดลำดับความสำคัญของสาเหตุดังกล่าวที่มีผลทำให้เกิดความขัดแย้งมากที่สุดจนถึงน้อยที่สุดตามลำดับ คือ 1)

สาเหตุจากบุคลิกส่วนตัว 2) สาเหตุจากการดำเนินงานร่วมกัน 3) สาเหตุจากปัจจัยแวดล้อมภายนอก และ 4) สาเหตุจากครอบครัว

1.6 ผลการหาวิธีการแก้ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

เมื่อได้เรียนรู้ถึงสาเหตุที่ทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้นแล้ว เยาวชนคู่ขัดแย้ง ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ผู้นำชุมชน และผู้วิจัย ได้ร่วมกันสนทนากลุ่มเพื่อค้นหาวิธีการแก้ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น โดยให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในการนำเสนอวิธีการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น เพื่อให้ได้วิธีการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่นำไปสู่การจัดการความขัดแย้งดังกล่าว ซึ่งทุกคนมีความคิดเห็นตรงกันว่าต้องมีการกำหนดข้อตกลงในการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง นำไปสู่การจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น โดยข้อกำหนดนั้นเน้นการจัดการศึกษาเพื่อให้คู่ขัดแย้งเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม เพื่อระงับความขัดแย้ง จากนั้นจึงร่วมกันออกแบบและกำหนดกิจกรรมในการปฏิบัติตามข้อตกลงที่กำหนดไว้ เพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น โดยการออกแบบกิจกรรมนั้นได้นำหลักการสำคัญ 4 ประการ ของกระบวนการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์มาประยุกต์ใช้ ได้แก่ หลักบุคคลนิยม การชดใช้ทำขวัญ การกลับคืนสู่สังคม และการมีส่วนร่วม รวมถึงใช้กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม กระบวนการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน มาเป็นกรอบในการดำเนินกิจกรรม ภายใต้หลักการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ทั้งนี้ กิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่ได้ร่วมกันกำหนดขึ้น ประกอบด้วย 2 กิจกรรมหลัก คือ 1) กิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรม ได้แก่ กิจกรรมผู้นำ 4 ทิศ กิจกรรมใครผิด และ 2) กิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อการส่งเสริมการทำงานร่วมกัน ได้แก่ กิจกรรมที่เสริมสร้างการทำงานร่วมกัน คือ กิจกรรมชดสวดแห่งจินตนาการ และกิจกรรมการดำเนินงานภาคปฏิบัติ คือ การจัดพื้นที่สร้างสรรค์ในชุมชน และการผลิตสื่อสร้างสรรค์ “พลังเยาวชน พลัง young d”

ขั้นตอนที่ 2 ขั้นปฏิบัติการ (Action)

เยาวชนคู่ขัดแย้ง รวมถึงผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้ดำเนินการตามกิจกรรมที่ได้วางแผนไว้ เพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น โดยการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของคู่ขัดแย้งเอง ซึ่งได้ผลดังนี้

2.1 ผลกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรม

เมื่อย้อนสำรวจตนเอง และทำความเข้าใจและยอมรับกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นแล้ว คู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่ายจึงกล่าวคำขอโทษต่อกันและกัน ซึ่งถือว่าเป็นการให้อภัยกันและกัน และมีการให้สัญญาต่อกันว่าจะเปลี่ยนแปลงความคิดและพฤติกรรมของตนเองอย่างถาวร

2.2 ผลกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อส่งเสริมการทำงานร่วมกัน

ผลที่ได้รับจากการดำเนินกิจกรรม คือ เยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้เข้าร่วมกระบวนการได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็น แลกเปลี่ยนประสบการณ์กัน เกิดความร่วมมือกันในการทำงานให้บรรลุผล

สำเร็จตามเป้าหมาย โดยรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน กล้าแสดงออก ทุกคนมีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน โดยการช่วยกันคลี่คลายตัวตนของแต่ละคน ทำให้การทำงานประสบผลสำเร็จ ซึ่งจากกิจกรรมนี้เยาวชนคู่ขัดแย้งได้มีโอกาสได้เปลี่ยนแปลงตนเอง โดยร่วมกันคิดแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ลดอัตตาของตนเองลง นำไปสู่การบรรลุเป้าหมายในการดำเนินงาน

ขั้นตอนที่ 3 ขั้นสังเกตผล (Observe)

ขั้นสังเกตผลเป็นขั้นตอนที่ให้เยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งทั้งหมด ร่วมกันตรวจสอบการแก้ไขปัญหาจากการดำเนินการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ ประกอบด้วย 1) ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ พบว่า ผู้เข้าร่วมกระบวนการได้เรียนรู้ในเรื่องของลักษณะ และกระบวนการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ 2) ทักษะในการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ พบว่า ผู้เข้าร่วมกระบวนการทั้งหมดมีทักษะด้านการสื่อสาร ซึ่งหมายถึง การฟัง การบอกความต้องการของตนเอง ฯลฯ การจัดการอารมณ์ การวางแผน และผู้ดำเนินการหรือผู้ไกล่เกลี่ยมีทักษะด้านการไกล่เกลี่ย และ 3) ทศนคติในการแก้ไขปัญหาอย่างสร้างสรรค์ พบว่า พบว่า ผู้เข้าร่วมกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนทุกคนมีทัศนคติในการวางแผนอย่างสร้างสรรค์ในการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง ซึ่งนำไปสู่การจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

และร่วมกันสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยได้ทำการสังเกตวิธีการและการมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน บรรยากาศในการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน ปฏิบัติการที่มีต่อกัน พบว่า เยาวชนคู่ขัดแย้ง ผู้ดำเนินกระบวนการ และผู้เข้าร่วมกระบวนการ มีปฏิสัมพันธ์กันที่ดี มีความเป็นกันเอง มีความเคารพซึ่งกันและกัน และให้เกียรติกัน รวมถึงสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมหลังการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน พบว่า เยาวชนคู่ขัดแย้งมีความเป็นมิตรกันมากยิ่งขึ้น มีการชักชวนกันไปทำกิจกรรมที่นอกเหนือจากการทำงาน เช่น ชวนกันไปทานกาแฟ รับประทานไอศกรีม เป็นต้น ในด้านการทำงานนั้นมีอบและแวนสามารถทำงานร่วมกันและรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกันได้เป็นอย่างดี แม้จะมีความคิดเห็นที่ไม่ตรงกัน แต่หากไม่ใช่หน้าที่ที่ตนรับผิดชอบแล้ว อีกฝ่ายหนึ่งจะเคารพใจการตัดสินใจของผู้ที่มีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงเสมอ

ขั้นตอนที่ 4 ขั้นสะท้อนผล (Reflect)

เยาวชนคู่ขัดแย้ง ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง ผู้นำชุมชน และผู้วิจัย ได้ร่วมกันสังเกตการณ์การมีส่วนร่วมระหว่างและหลังดำเนินกระบวนการ และถอดบทเรียนเกี่ยวกับกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ที่จัดขึ้น ได้ผลการวิจัยดังนี้

4.1 สิ่งที่ได้เรียนรู้จากกระบวนการ พบว่า การเรียนรู้เพื่อจัดการกับปัญหาของตนเอง ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับปัญหาทุกคนต้องร่วมกันรับผิดชอบกับปัญหาที่เกิดขึ้น โดยการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน

4.2 ประโยชน์ที่ได้รับจากกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน พบว่า 1) ผู้เข้าร่วมกระบวนการได้พัฒนาทักษะในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ผ่านการคิดและกำหนดกิจกรรมจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับปัญหาอย่างมีส่วนร่วม 2) เยาวชนคู่ขัดแย้งมองเห็นปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเอง และมองเห็นว่าตนเองมีความพร้อมและศักยภาพในการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเองจากปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น 3) ผู้เข้าร่วมกระบวนการเกิดการเรียนรู้ว่า การแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเองนั้น ต้องอาศัยระยะเวลาและต้องทำอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ

4.3 จุดแข็ง-จุดอ่อนของกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ประกอบด้วย 1) จุดแข็ง คือ ผู้นำชุมชนและสมาชิกในชุมชนร่วมมือในการจัดกระบวนการเป็นอย่างดี มีสถานที่ส่วนกลาง และผู้สนับสนุนวัสดุ/ อุปกรณ์ในการจัดกิจกรรม 2) จุดอ่อนของกระบวนการ คือ ผู้เข้าร่วมกระบวนการมีงานประจำ จึงใช้เวลาในการนัดหมายนาน และมีความรู้ด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ไม่แม่นยำ รวมทั้งในบางครั้ง สถานที่ที่ใช้ดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีเสียงดังรบกวน

4.4 ข้อจำกัดของกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน มีดังนี้ 1) การชักนำความคิด 2) เวลา ในการเข้าร่วมกิจกรรมของผู้นำชุมชน เยาวชนคู่ขัดแย้ง และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง ไม่ตรงกันและมีการเลื่อนการนัดหมาย

4.5 ข้อควรปรับปรุงในกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน มีดังนี้ 1) ด้วยเวลาที่จำกัด ทำให้กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนดำเนินอย่างต่อเนื่อง ยาวนาน ทำให้ผู้เข้าร่วมกระบวนการอ่อนล้าในการคิด คิดไม่ออก จึงควรจัดกิจกรรมโดยมีการพักและในแต่ละวันควรลดกิจกรรมให้เหลือน้อยลง 2) บางกิจกรรมที่จัดขึ้น ไม่มีเอกสารประกอบการอธิบาย ทำให้เข้าใจยาก หากจัดกระบวนการครั้งต่อไปควรมีสื่อในการนำเสนอกิจกรรมที่จะจัดขึ้น เพื่อให้เห็นภาพและเข้าใจกระบวนการดำเนินการได้ง่ายขึ้น

หลังจากนำเสนอผลของการวิจัยทั้ง 4 ขั้นตอน นี้แล้ว ผู้วิจัยได้วิเคราะห์และสังเคราะห์ผลจากการพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน และสามารถสรุปเป็นกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ได้ดังนี้

1. ความเชื่อพื้นฐานของกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดย
ใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับ
เยาวชนในชุมชนแออัด คือ ความเชื่อในศักยภาพของเยาวชนในชุมชนแออัด ที่สามารถเรียนรู้ในการ
เปลี่ยนแปลงตนเอง เพื่อจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยตนเองได้

2. แนวคิดของกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหา
เป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชน
ในชุมชนแออัด สอดคล้องและเชื่อมโยงกับความเชื่อในศักยภาพในการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง
นำไปสู่การจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นได้ มี 5 ประการ ดังนี้

2.1 กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เริ่มต้นจากการสร้างความเข้าใจ/
ตระหนักถึงปัญหาของตนเองและเรียนรู้ผู้ขัดแย้ง และเห็นประโยชน์และคุณค่าของการเรียนรู้เพื่อ
เปลี่ยนแปลงตนเอง ที่จะนำไปสู่การจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

2.2 กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อแก้ไขปัญหาของตนเอง ของ
เยาวชนในชุมชนแออัด เป็นการจัดการศึกษาที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต้องร่วมส่งเสริมศักยภาพแห่งการ
เรียนรู้ โดยการร่วมคิด วางแผน ดำเนินการแก้ไขปัญหา และสรุปผลอย่างเป็นลำดับขั้นตอน ด้วยการ
คิดอย่างมีเหตุผล

2.3 เยาวชนในชุมชนแออัด สามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเองเมื่อสิ่งที่จะเรียนรู้นั้นสอดคล้อง
กับบริบท ภูมิหลัง และประสบการณ์ของตนเอง

2.4 กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงตนเอง ของ
เยาวชนในชุมชนแออัด ต้องเป็นการเรียนรู้ที่ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง และได้รับการส่งเสริมและ
สนับสนุนจากบุคคลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

2.5 กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ต้องอาศัยการจัดการศึกษาที่เป็น
ทางการและไม่เป็นทางการ โดยต้องมีแนวทางจัดการศึกษาที่ยืดหยุ่น และตอบสนองความต้องการใน
การแก้ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น โดยการจัดการศึกษาที่เป็นทางการนั้น คือมีการกำหนดเนื้อหา
กิจกรรม และผลลัพธ์ที่ชัดเจน ส่วนจัดการศึกษาที่ไม่เป็นทางการ คือการจัดการศึกษาที่ให้ผู้มีส่วนได้
ส่วนเสียทั้งหมดสามารถเรียนรู้ได้ตลอดเวลา อาศัยประสบการณ์การรับรู้จากสิ่งต่างๆ รอบตัว

3. หลักการที่ใช้ในการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม
โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์
สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด เป็นหลักการที่จะส่งเสริมให้เยาวชนในชุมชนแออัดตระหนักถึงปัญหา
ที่เกิดขึ้นกับตนเอง และมีแรงจูงใจในการศึกษาและพัฒนาศักยภาพเพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง นำไปสู่
การจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น มี 7 ประการ ดังนี้

3.1 การสร้างความตระหนักในปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเอง และเห็นคุณค่าของการเปลี่ยนแปลงตนเอง เพื่อจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้น

3.2 การสร้างแรงบันดาลใจในการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง

3.3 การพัฒนาศักยภาพในการคิด วิเคราะห์ วางแผน ร่วมดำเนินการ และสรุปผลอย่างเป็นลำดับขั้นตอน และมีเหตุผล

3.4 การส่งเสริมให้มีการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อเปลี่ยนแปลงตนเองจากการลงมือปฏิบัติจริง

3.5 การจัดการศึกษาให้สอดคล้องและเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตและตอบสนองต่อปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเอง

3.6 การส่งเสริมการศึกษาอย่างต่อเนื่อง

3.7 การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ที่นำไปสู่การจัดการความขัดแย้ง สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ต้องคำนึงถึงศักยภาพของแต่ละบุคคลในการเรียนรู้ซึ่งมีไม่เท่ากัน และต้องมีความยืดหยุ่นในด้านเนื้อหา เวลา สถานที่ในการจัดกระบวนการ

4. ปัจจัยในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถในการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัดไปใช้ ประกอบด้วย 2 ประการ ดังนี้

4.1 การนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนนี้ไปใช้ ต้องคำนึงถึงปัจจัยสนับสนุนด้านสถานที่และวัสดุ/ อุปกรณ์ต่างๆ ที่ใช้ในการดำเนินกิจกรรม เนื่องจากจะทำให้กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนดำเนินไปด้วยความสะดวกและราบรื่น

4.2 การนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนนี้ไปใช้ ต้องคำนึงถึงความพร้อมด้านเวลาของผู้เข้าร่วมกระบวนการทุกฝ่าย ซึ่งจำเป็นต้องเสียสละเวลาส่วนตัวของตนเองเพื่อมาร่วมกระบวนการอย่างต่อเนื่อง

5. เงื่อนไขในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถในการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัดไปใช้ ประกอบด้วย 3 ประการ ดังนี้

5.1 กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่จัดขึ้น จะใช้ได้กับความขัดแย้งที่ไม่ถึงขั้นรุนแรง เช่น การโต้เถียง ทะเลาะวิวาทกันเล็กน้อย หากเป็นความขัดแย้งที่ถึงขั้นรุนแรงลุกลาม เช่น มีการทำร้ายร่างกายกันอย่างรุนแรง อาจจะต้องอาศัยความร่วมมือจากหน่วยงานอื่นด้วย เช่น เจ้าหน้าที่ตำรวจ นักสังคมสงเคราะห์ เป็นต้น และต้องใช้เวลายาวนานกว่าเพื่อค่อยๆ กล่อมเกลาคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่าย

5.2 การนำกระบวนการศึกษานอกระบบโรงเรียนนี้ไปใช้ เยาวชนที่มีความขัดแย้งกัน ต้องมีความต้องการในการเรียนรู้เพื่อจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเอง อีกทั้งผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง ต้องเห็นประโยชน์ของกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน และเข้าร่วมเพื่อสนับสนุนกระบวนการนี้ด้วย

5.3 การนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนนี้ไปใช้ ต้องคำนึงถึงการส่งเสริมและสนับสนุนการจัดการศึกษานอกระบบจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยผู้สนับสนุนกระบวนการนั้นต้องตระหนักและเห็นประโยชน์ของการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อนำไปสู่การจัดการความขัดแย้ง นอกจากนี้ต้องพร้อมที่จะแลกเปลี่ยนประสบการณ์ต่างๆ กับเยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องด้วย

6. สิ่งที่ทำให้กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ประสบความสำเร็จนั้น ผู้เข้าร่วมกระบวนการทุกคนต้องมีเป้าหมายร่วมกันในการเรียนรู้ ที่นำไปสู่การระงับความขัดแย้ง โดยการส่งเสริม/ สนับสนุนซึ่งกันและกัน ดังนี้

6.1 เยาวชนคู่ขัดแย้ง ต้องมีเป้าหมายที่จะเรียนรู้ในการเปลี่ยนแปลงตนเอง เพื่อนำไปสู่การจัดการกับปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

6.2 ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง ต้องมีเป้าหมายที่จะเรียนรู้ร่วมกับเยาวชนคู่ขัดแย้ง เพื่อสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงตนเองที่นำไปสู่การจัดการกับปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น โดยการร่วมดำเนินกิจกรรมต่างๆ และร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็น

6.3 ผู้นำชุมชน ต้องมีเป้าหมายที่จะเห็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่นำไปสู่ความขัดแย้งของเยาวชนคู่ขัดแย้ง โดยการร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ แสดงความคิดเห็น อีกทั้งร่วมสนับสนุนทรัพยากรต่างๆ ที่เอื้อต่อกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่จัดขึ้น

7. กระบวนการและองค์ประกอบของการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด สามารถสรุปได้เป็น 4 ขั้นตอนดังนี้

7.1 วิพากษ์ตนเอง-เรียนรู้ผู้อื่น

กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด เริ่มต้นจากการที่เยาวชนคู่ขัดแย้งได้สำรวจและวิพากษ์ปัญหาของตนเองเพื่อเรียนรู้ตนเอง ซึ่งนอกจาก

จะเป็นการสำรวจปัญหาและความต้องการในการเข้าร่วมกระบวนการจัดการศึกษาของระบบโรงเรียนของตนเองแล้ว ยังเป็นการได้เรียนรู้เยาวชนคู่ขัดแย้งอีกฝ่ายหนึ่ง จากกระบวนการคิดวิเคราะห์ และอภิปรายปัญหา ความต้องการ ประวัติ และรายละเอียดความขัดแย้งที่เกิดขึ้นร่วมกัน ซึ่งการได้วิพากษ์ตนเองและเรียนรู้เยาวชนคู่ขัดแย้งอีกฝ่ายหนึ่ง ทำให้เยาวชนคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่ายเห็นปัญหาที่เกิดขึ้นและเกิดการยอมรับกัน

7.2 เรียนรู้ปัญหา-หาทางออก

หลังจากวิพากษ์ตนเอง-เรียนรู้ผู้อื่นแล้ว กระบวนการต่อไปคือเยาวชนคู่ขัดแย้งได้ร่วมกัน ทบทวนสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยตนเอง ทำให้ได้ทราบสาเหตุที่แท้จริง และนำไปสู่แนวทางการจัดการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง เพื่อจัดการกับปัญหาที่ต้นเหตุนั้นและเป็นการระงับความขัดแย้งที่เกิดขึ้น จากนั้นเยาวชนคู่ขัดแย้ง รวมถึงผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ได้ร่วมกันเรียนรู้วิธีการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ นำไปสู่การวางแผนเพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่นำไปสู่ความขัดแย้งของเยาวชนคู่ขัดแย้ง สร้างข้อตกลงในการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อจัดการความขัดแย้ง รวมถึงออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อปฏิบัติตามข้อตกลงที่ร่วมกันกำหนดขึ้น เพื่อให้เยาวชนคู่ขัดแย้งเรียนรู้ที่จะเปลี่ยนแปลงตนเอง โดยคิดและวางแผนร่วมกัน

7.3 เรียนรู้การสร้างสัมพันธ์ใหม่ โดยร่วมมือร่วมใจ ลงมือปฏิบัติไปด้วยกัน

การเรียนรู้เพื่อสร้างสัมพันธ์ใหม่ เป็นกระบวนการที่สืบเนื่องต่อจากการหาทางออกของปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น โดยนำกิจกรรมที่ได้ออกแบบร่วมกัน มาปฏิบัติเพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง โดยมีผู้นำชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายให้การสนับสนุน ด้วยการร่วมเรียนรู้ แลกเปลี่ยนวิเคราะห์ และอภิปราย จนเกิดการให้อภัยและขอโทษกัน รวมถึงได้มีการลงมือปฏิบัติงานภาคสนามจริง ตั้งแต่กระบวนการคิด วางแผน ดำเนินการ และสรุปผลการดำเนินงานร่วมกัน ด้วยการปฏิบัติตามข้อตกลงที่ได้ตกลงร่วมกัน จนสามารถดำเนินงานได้สำเร็จ โดยปราศจากความขัดแย้ง ซึ่งเป็นการสร้างความสัมพันธ์ใหม่ที่ดีต่อกัน

7.4 เปิดใจตรวจสอบตนเอง ตรวจสอบความสัมพันธ์ และปรับปรุงวิธีการ

เมื่อได้ดำเนินกระบวนการจัดการศึกษาของระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด เรียบร้อยแล้ว เยาวชนคู่ขัดแย้ง ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งทุกฝ่าย ผู้นำชุมชน และผู้วิจัย ได้ร่วมกันสรุปผลการสังเกตการณ์ทั้งระหว่างและหลังการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษาของระบบโรงเรียน เพื่อสำรวจวิธีการ บรรยากาศ และปฏิริยาของผู้เข้าร่วมกระบวนการ รวมถึงได้ร่วมกันวิเคราะห์และถอดบทเรียนเกี่ยวกับประโยชน์ที่ได้รับ ข้อจำกัด ข้อปรับปรุง และสิ่งที่ได้จากกระบวนการจัดการศึกษาของระบบโรงเรียน เพื่อให้เยาวชนคู่ขัดแย้งได้ตรวจสอบการเปลี่ยนแปลง

พฤติกรรมของตนเอง และร่วมกันตรวจสอบข้อควรปรับปรุงของกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่จัดขึ้น

ทั้งนี้ องค์ประกอบของกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ดังกล่าว ประกอบด้วยเนื้อหา กิจกรรมการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน แหล่งสนับสนุนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน และแนวทางการประเมินผล ดังนี้

1) เนื้อหาการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ประกอบด้วย (1) เนื้อหาเกี่ยวกับปัญหา และสาเหตุของปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นกับตนเอง (2) เนื้อหาเกี่ยวกับวิธีการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ (3) เนื้อหาเกี่ยวกับกิจกรรมเพื่อการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรม และกิจกรรมการส่งเสริมการทำงานร่วมกัน ที่จะนำไปสู่การจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น (4) เนื้อหาเกี่ยวกับการคิดวิเคราะห์ วางแผน ดำเนินการ และสรุปผลกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน (5) เนื้อหาเกี่ยวกับการสังเกตการณ์ การประเมิน และการถอดบทเรียนจากกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์

2) กิจกรรมการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ประกอบด้วยกิจกรรมที่ดำเนินตามกลุ่มตัวอย่าง 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่ 1 ผู้นำชุมชน และผู้วิจัย ได้ร่วมกันกำหนดกิจกรรมเพื่อสำรวจความต้องการของเยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง กลุ่มที่ 2 เยาวชนคู่ขัดแย้ง ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง ผู้นำชุมชน และผู้วิจัย ได้ร่วมกันกำหนดกิจกรรมเพื่อค้นหาสาเหตุของความขัดแย้ง กำหนดข้อตกลงในการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง และออกแบบกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของเยาวชนคู่ขัดแย้ง เพื่อจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

ทั้งนี้การดำเนินกิจกรรมดังกล่าว เน้นการดึงศักยภาพในการเรียนรู้ที่จะเปลี่ยนแปลงตนเองของเยาวชนคู่ขัดแย้ง โดยการชมวิดิทัศน์ การเรียนรู้จากประสบการณ์ปัญหาของตนเอง การเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่ม การเรียนรู้ด้วยตนเองเกี่ยวกับกิจกรรมที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและทัศนคติของเยาวชนคู่ขัดแย้ง และ การลงมือปฏิบัติจริง

3) แหล่งสนับสนุนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน แบ่งเป็น แหล่งสนับสนุนการจัดการกระบวนการศึกษาที่เป็นทรัพยากรบุคคล ได้แก่ ผู้นำชุมชน เยาวชนคู่ขัดแย้ง ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง เจ้าหน้าที่มูลนิธิเพื่อนเยาวชนเพื่อการพัฒนา ผู้วิจัย และแหล่งสนับสนุนการจัดการศึกษาที่ไม่ใช่บุคคล ได้แก่ หนังสือ สื่อสิ่งพิมพ์ เว็บไซต์ วิดิทัศน์

4) แนวทางการประเมินผล แบ่งเป็น 3 รูปแบบ ได้แก่ (1) ผู้เข้าร่วมกระบวนการเป็นผู้ประเมินด้วยตนเอง โดยร่วมกันสรุปและนำมาอภิปรายสิ่งที่ได้เรียนรู้ร่วมกัน (2) การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมของผู้เข้าร่วมกระบวนการและผู้วิจัย ทั้งระหว่างการดำเนินกิจกรรม และหลังการจัด

กิจกรรมการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน และนำมาสรุปร่วมกัน รวมถึงการตรวจสอบความสัมพันธ์ของคู่ขัดแย้งด้วย (3) การสนทนากลุ่มเพื่อประเมินผลและถอดบทเรียนจากการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

ระยะที่ 3 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ไปใช้

ผู้วิจัยได้ทำการสังเคราะห์นโยบายในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด จากการพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเองของเยาวชนคู่ขัดแย้ง ที่นำไปสู่การจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ ในชุมชนกรณีตัวอย่าง คือ ชุมชนวัดอัมพวา และชุมชนวัดโพธิ์เรียง เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร แล้วนำมารับรองโดยผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษานอกระบบโรงเรียน ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ในชุมชนนำไปสู่ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย 2 มิติ ได้แก่ นโยบายสำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วยข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย 2 ข้อ และนโยบายสำหรับผู้ปฏิบัติงาน ประกอบด้วยข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย 3 ข้อ ดังนี้

มิติที่ 1 นโยบายการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจสำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ไปปฏิบัติให้ประสบผลสำเร็จ ประกอบด้วยข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย 2 ข้อ ได้แก่

1) สร้างเสริมความรู้ความเข้าใจในกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

2) สร้างเสริมความรู้ความเข้าใจในกระบวนการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ ซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของคู่ขัดแย้ง และการระงับความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

มิติที่ 2 นโยบายในการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ประกอบด้วยข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย 3 ข้อ ได้แก่

- 1) ดำเนินการค้นหาและสร้างความรู้ความเข้าใจให้กับผู้ดำเนินกระบวนการที่อยู่ในชุมชนแออัด ที่จะเป็นผู้อำนวยความสะดวกและคนกลางในการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐานเพื่อจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์
- 2) ผู้ปฏิบัติงานปรับทัศนคติและวิธีการดำเนินงานกับชุมชน คู่ขัดแย้ง และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง
- 3) ผู้ปฏิบัติงานดำเนินการติดตามความสัมพันธ์ของคู่ขัดแย้งอย่างต่อเนื่อง

อภิปรายผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้อภิปรายผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยแบ่งเป็น 2 ตอน ได้แก่ ตอนที่ 1 การอภิปรายผลการพัฒนากระบวนการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด และ ตอนที่ 2 การอภิปรายข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการนำกระบวนการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ไปใช้ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ตอนที่ 1 การอภิปรายผลการพัฒนากระบวนการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

ข้อค้นพบจากการพัฒนากระบวนการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด มีประเด็นที่จะนำมาอภิปรายดังนี้

กระบวนการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด เป็นการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษาที่ช่วยส่งเสริมให้เยาวชนในชุมชนแออัดค้นพบศักยภาพในการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง ซึ่งนำไปสู่การจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น กล่าวคือ คู่ขัดแย้งได้เรียนรู้ที่จะร่วมกันคิด วิเคราะห์ และวิพากษ์ปัญหา สาเหตุของปัญหา รวมถึงทางออกของปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น โดยการดำเนินกิจกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียนที่คณะทำงานซึ่งเป็นผู้นำชุมชนและผู้วิจัยร่วมกันจัดขึ้นนั้น มีวิธีการที่หลากหลาย ทั้งการสนทนากลุ่ม การร่วมกันวิเคราะห์ อภิปรายปัญหา การวาดรูป การให้ชดลวดประดิษฐ์เป็นรูปต่างๆ การให้ค้นคว้าตามความถนัดของตนเอง ซึ่งวิธีการดังกล่าวมีการปรับเปลี่ยนตามความสามารถของผู้เข้าร่วมกระบวนการ ส่งผลให้ได้ร่วมกันแก้ไขปัญหาของตนเอง ซึ่งมาจากความต้องการของตนเองอย่างแท้จริง ทำให้ระงับความขัดแย้งที่ต้นเหตุ

ด้วยการส่งเสริมสนับสนุนจากผู้นำชุมชน ผู้วิจัย รวมถึงผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งทั้งหมด อีกทั้งในการดำเนินกระบวนการมีการปรับเปลี่ยนเวลาและสถานที่ตามความสะดวกในการเข้าร่วมกระบวนการ เนื่องจากผู้เข้าร่วมกระบวนการมีภาระหน้าที่ในงานประจำและภารกิจในชีวิตประจำวัน ซึ่งสอดคล้องกับหลักการในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนของกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน (2544) ที่ระบุว่าจัดการศึกษาต้อง 1) การจัดการเรียนการสอนควรคำนึงถึงความแตกต่างของบุคคล 2) มีความยืดหยุ่นในหลักเกณฑ์และระเบียบต่างๆ รวมถึงสถานที่และเวลาที่สะดวก 3) ตอบสนองความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย โดยการดำเนินการในแต่ละกิจกรรมจะเกิดขึ้นหลังจากการสำรวจความต้องการของกลุ่มเป้าหมายแล้ว ซึ่งกิจกรรมที่จัดให้ควรแตกต่างกันไป และการจัดการศึกษาต้องมีความสัมพันธ์กับสภาพการดำเนินชีวิต และสอดคล้องกับสมุทลี สังข์ศรี (2546) ที่ระบุว่าหลักการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนนั้นมีดังนี้ 1) ควรมีความยืดหยุ่นในด้านต่างๆ เช่น เวลา หลักสูตร สถานที่เรียน การลงทะเบียนและลดกฎระเบียบต่างๆ 2) จัดการเรียนรู้อิงกลมกลืนกับชีวิต ไม่ควรให้แปลกแยกออกมาจากการดำเนินชีวิต 3) ครูเป็นผู้สร้างบรรยากาศในการเรียนรู้ เป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ เป็นผู้แนะ ช่วยแก้ปัญหา ผู้เรียนอาจเป็นทั้งครูและผู้เรียนในเวลาเดียวกัน

ทั้งนี้ ในการดำเนินกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัดนั้น ต้องอาศัยปฏิสัมพันธ์ในการร่วมกันดำเนินการ โดยการใช้ประสบการณ์ปัญหาความขัดแย้งและการจัดการความขัดแย้งที่ตนเองได้ประสบ มาแลกเปลี่ยนและอภิปรายถึงปัญหา สาเหตุของปัญหา และวิธีการจัดการปัญหาที่เหมาะสมและตรงตามความต้องการ โดยการใช้กระบวนการกลุ่ม ให้ผู้เข้าร่วมกระบวนการจับกลุ่มดำเนินกิจกรรมเป็นกลุ่มย่อยๆ จากนั้นจึงนำเสนอสู่กลุ่มใหญ่ ด้วยการเน้นให้คู่ขัดแย้งอยู่กลุ่มเดียวกัน จากนั้นผู้ดำเนินกระบวนการได้สรุปการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของผู้เข้าร่วมกระบวนการเป็นประเด็นสำคัญให้เข้าใจง่ายและช่วยกันเติมประเด็นที่ยังขาดหายไป ซึ่งสอดคล้องกับกระบวนการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมของ Kolb (1984) ที่ได้เสนอว่าประสบการณ์เป็นแหล่งของการเรียนรู้ ควรจะนำประสบการณ์ที่เคยประสบพบเจอมาใช้ในการจัดการกระบวนการเรียนรู้ เนื่องจากเป็นกระบวนการที่เน้นให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรม (Active Learning) และมีความโดดเด่นในการดึงประสบการณ์และการสะท้อนและอภิปรายผล ซึ่งกระบวนการดังกล่าวประกอบด้วย การเรียนรู้เชิงประสบการณ์ ได้แก่ การดึงประสบการณ์ (Experience) การใช้ความคิดรวบยอด (Concept) การสะท้อน/อภิปราย (Reflection/Discussion) และการทดลอง/ประยุกต์แนวคิด (Experimentation/ Application) และการเรียนรู้ด้วยกระบวนการกลุ่ม ซึ่งในแง่ของการนำประสบการณ์ปัญหาของคู่ขัดแย้งมาแลกเปลี่ยนเพื่อดำเนินกิจกรรมนั้น เป็นการนำปัญหาที่คู่ขัดแย้งประสบอยู่มาแลกเปลี่ยนเพื่อหาวิธีการจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้น โดยการจัดผู้เข้าร่วมกระบวนการ

เป็นกลุ่มย่อย เพื่อร่วมกันอภิปรายปัญหา สาเหตุของปัญหา และวิธีการแก้ไขปัญหา ด้วยวิธีการต่างๆ ตามความถนัดของผู้เข้าร่วมกระบวนการ ทั้งการสืบค้นจากอินเทอร์เน็ต การสรุปความรู้จากวิดีโอที่ค้นคว้ามา คณบดีทำงานนำเสนอ ฯลฯ จากนั้นก็ร่วมกันเลือกวิธีการแก้ไขปัญหาที่เหมาะสม และร่วมกันประเมินผลกระบวนการที่ได้ดำเนินการด้วยการสังเกตการณ์และการถอดบทเรียน สอดคล้องกับกระบวนการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน (Problem-Based Learning) ของ Julie (2007); มัณฑรา ธรรมบุศย์ (2550); สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2550) ที่เสนอว่ากระบวนการของการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน มีดังนี้ 1) การเสนอหรือกำหนดปัญหาที่ตนเองกำลังประสบอยู่ 2) จัดผู้เรียนเป็นกลุ่มย่อยๆ เพื่อให้ผู้เรียนได้ทำงานร่วมกันในการศึกษา ค้นคว้า ข้อมูล ความรู้ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหานั้นและรวมถึงได้ร่วมกันแสดงความคิดเห็นและหาวิธีการแก้ปัญหา ได้มีการถ่ายทอดข้อมูล ประสบการณ์ ความรู้ซึ่งกันและกันอย่างมีเหตุผล 3) กลุ่มเลือกวิธีการแก้ปัญหาที่เหมาะสมและนำเสนอวิธีการแก้ปัญหานั้น ตลอดจนกิจกรรมการเรียนรู้ ผู้สอนทำหน้าที่กระตุ้น ชี้แนะ ให้คำปรึกษา และสนับสนุน เพื่อให้ผู้เรียนได้เกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง 4) ผู้สอนสังเกตและประเมินทักษะและความรู้ที่ได้มาของผู้เรียนด้วยวิธีการประเมินตามสภาพจริงจากการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้ที่เกิดขึ้น ซึ่งการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐานนั้นก็มีความเหมาะสมกับสถานการณ์หรือโลกปัจจุบัน

นอกจากนั้นในการดำเนินกระบวนการ ผู้เข้าร่วมกระบวนการต้องร่วมกันรับผิดชอบหน้าที่ของตนเองตามที่ผู้ดำเนินกระบวนการมอบหมาย เช่น การจัดเตรียมสถานที่ การเตรียมวัสดุ/ อุปกรณ์ ในการประชุม การแสดงความคิดเห็นตามกติกาที่ได้ตกลงร่วมกัน ทำให้การดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น สอดคล้องกับหลักการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่ Coombs (1973) ระบุว่า หลักการสำคัญของการศึกษานอกระบบโรงเรียน คือ การจัดการศึกษาเพื่อให้สมาชิกในชุมชนสามารถปรับปรุงตนเองและชุมชนของตนเองได้ และสอดคล้องกับกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน (2544) ที่กล่าวถึงหลักการที่สำคัญในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน คือต้องส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการคิดวิเคราะห์และแก้ปัญหา เน้นให้ผู้เรียนคิดเป็นและแก้ปัญหาเป็น โดยมีผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง ทั้งผู้นำชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องอื่นๆ ให้การสนับสนุนและช่วยเหลือเพื่อให้กระบวนการประสบผลสำเร็จ ดังที่อุณา นพคุณ (2546) กล่าวถึงปรัชญาการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำนักมนุษยนิยม (Humanist) ระบุว่าต้องให้ความสำคัญต่อผู้เรียนในทุกๆ ด้าน โดยให้ผู้เรียนเห็นคุณค่าในตัวเองและมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา โดยมีผู้สอนเป็นผู้สนับสนุนให้ความช่วยเหลือในการจัดการศึกษา รวมถึงสอดคล้องกับจอห์นสัน และจอห์นสัน (Johnson and Johnson, 1987) ที่กล่าวถึงการเรียนรู้โดยร่วมมือกัน (Cooperative Learning) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (Participatory Learning) ว่าการดำเนินกระบวนการเรียนรู้ให้เป็นไปได้ด้วยดีและบรรลุวัตถุประสงค์ ต้องอาศัยทักษะที่สำคัญ เพื่อให้สมาชิกกลุ่มเกิดความรู้ ความเข้าใจและสามารถนำทักษะเหล่านี้ไปใช้ให้เกิด

ประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ ดังนี้ 1) ความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันในทางบวก (Positive Interdependence) หมายถึง การที่สมาชิกในกลุ่มทำงานอย่างมีเป้าหมายร่วมกัน มีการทำงานร่วมกัน 2) การมีปฏิสัมพันธ์ที่ส่งเสริมซึ่งกันและกัน (Face to Face Promotive Interaction) เป็นการติดต่อสัมพันธ์กัน แลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน การอธิบายความรู้ให้แก่เพื่อนในกลุ่มฟัง 3) ความรับผิดชอบของสมาชิกแต่ละคน (Individual Accountability) เป็นความรับผิดชอบในการเรียนรู้ของสมาชิกแต่ละบุคคล โดยมีการช่วยเหลือส่งเสริมซึ่งกันและกัน เพื่อให้เกิดความสำเร็จตามเป้าหมายกลุ่ม 4) การใช้ทักษะระหว่างบุคคลและทักษะการทำงานกลุ่มย่อย (Interdependence and Small Group Skills) ทั้งทักษะในการสื่อสาร การเป็นผู้นำ การไว้วางใจผู้อื่น การตัดสินใจ การแก้ปัญหา 5) กระบวนการกลุ่ม (Group Process) เป็นกระบวนการทำงานที่ สมาชิกทุกคนต้องทำความเข้าใจในเป้าหมายการทำงาน วางแผนปฏิบัติงานร่วมกัน ดำเนินงานตามแผนตลอดจนประเมินผลและปรับปรุงงาน และหากกล่าวในแง่การดำเนินกระบวนการที่ใช้ประสบการณ์ปัญหาของคู่ขัดแย้งเป็นฐานในการดำเนินกิจกรรม จนทำให้กระบวนการจัดการศึกษาของระบบโรงเรียน เพื่อจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นประสบผลสำเร็จนั้น เนื่องจากประสบการณ์ปัญหานั้นสอดคล้องกับสถานการณ์จริงที่เคยได้เผชิญมา ทำให้คู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งมองเห็นสถานการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างชัดเจน นำไปสู่ความต้องการในการแก้ไขปัญหาและวิธีการแก้ไขปัญหานั้นที่ต้องการและเหมาะสมสอดคล้องกับ Barrows and Kelson (1982) ที่กล่าวถึง “การเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน” ว่าเป็นรูปแบบการเรียนรู้ที่ให้ผู้เรียนสร้างความรู้ใหม่ จากการใช้ปัญหาที่เกิดขึ้นในโลกแห่งความเป็นจริงเป็นบริบทของการเรียนรู้เพื่อให้ผู้เรียนเกิดทักษะในการคิดวิเคราะห์และคิดแก้ปัญหา เนื่องจากจะทำให้แก้ปัญหาได้จริงและเหมาะสมกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น และสอดคล้องกับขวัญตา บัวแดง (2553) ที่ทำการวิจัยเรื่องการศึกษาผลการเรียนรู้ เรื่องวิกฤตการณ์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ที่จัดการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน พบว่า การจัดการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐานสามารถช่วยให้ผู้เรียนพัฒนาความคิดให้เป็นระบบ กล้าแสดงความคิดเห็นและรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ทำงานได้อย่างเป็นระบบและขั้นตอนเป็น ช่วยให้ผู้เรียนเห็นความสำคัญของสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสามารถทำความเข้าใจเกี่ยวกับปัญหาต่างๆ ได้ชัดเจนขึ้น ช่วยให้ผู้เรียนรู้จักศึกษาค้นคว้าความรู้ด้วยตนเองช่วยให้ผู้เรียนทำงานร่วมกับผู้อื่นและรู้จักช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และช่วยให้ผู้เรียนสามารถนำทักษะการแก้ปัญหาอย่างมีเหตุผลไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้

หากกล่าวในด้านการออกแบบกิจกรรมเพื่อจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สอดคล้องกับ วันชัย รุจนวงศ์ (2547) และ Roche (2003) ที่ระบุหลักการสำคัญของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ไว้ 4 ประการ ได้แก่ 1) หลักบุคคลนิยม (Personalism) เน้นที่ความเสียหายและความต้องการของผู้เสียหาย ซึ่งเป็นหลักการในการออกแบบกิจกรรมเพื่อให้เยาวชนคู่ขัดแย้งเกิดการเรียนรู้ที่จะทำงานร่วมกัน ซึ่งจะส่งผลให้สัมพันธ์ภาพของคู่ขัดแย้งดีขึ้น 2) การชดใช้ทำขวัญ (Reparation)

เพื่อเยียวยาอันตรายที่เกิดขึ้นจากอาชญากรรม ซึ่งขึ้นอยู่กับสถานการณ์แวดล้อมของอาชญากรรมที่เกิดขึ้นในแต่ละกรณี และในกรณีคู่ขัดแย้งที่เป็นกรณีตัวอย่างในการวิจัย เป็นกรณีที่ไม่ร้ายแรง ซึ่งการที่คู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่ายให้อภัยซึ่งกันและกันและได้ขอโทษ ก็เป็นการชดใช้ทำขวัญแบบหนึ่งแล้ว ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับกระบวนการได้ร่วมกันออกแบบกิจกรรมให้เยาวชนคู่ขัดแย้งได้แสดงการให้อภัยกัน

3) การกลับคืนสู่สังคม (Reintegration) ซึ่งหมายถึงการทำให้เยาวชนและผู้ร่วมงานกับเยาวชนคู่ขัดแย้งยอมรับในตัวของตัวเองว่ามีศักยภาพเพียงพอที่จะเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของตนเองที่นำไปสู่ความขัดแย้ง หากเปลี่ยนแปลงได้ ก็จะถือว่าเป็นการสร้างความสำเร็จให้กับตนเอง เยาวชนและผู้ร่วมงานก็จะเชื่อถือ ไว้วางใจ และร่วมมือในการทำงานมากขึ้น และ 4) การมีส่วนร่วม (Participation) กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายที่มีส่วนได้ส่วนเสียในการกระทำผิดได้มารวมกันเพื่อกระทำการแก้ไขปัญหาร่วมกันว่าจะจัดการอย่างไรต่อความผิดที่เกิดขึ้นแล้วและจะจัดการอย่างไรต่อสิ่งที่ควรจะทำต่อไปในอนาคต โดยในการวิจัยนี้ให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการคิด ทำ และประเมินผลสิ่งที่ได้เรียนรู้จากกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งจะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในที่สุด

ในด้านองค์ประกอบของกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถในการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ประกอบด้วย 1) ความเชื่อพื้นฐานของกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน 2) แนวคิดของกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน 3) หลักการที่ใช้ในการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน 4) ปัจจัยในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนฯ ไปใช้ 5) เจาะลึกในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนฯ ไปใช้ 6) สิ่งที่ทำให้กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนฯ ประสบความสำเร็จ 7) กระบวนการและองค์ประกอบของการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนฯ สอดคล้องกับกระทรวงศึกษาธิการ (2556) ที่ระบุว่า “การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน (Non-formal Education) เป็นกระบวนการที่มีความยืดหยุ่น ซึ่งต้องมีการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดผลและการประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขในการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสม สอดคล้องกับวิถีชีวิตและความต้องการของผู้เรียน ปรับเปลี่ยนไปตามบริบทของผู้เรียน ดังนั้นการจัดการศึกษาในแต่ละครั้งจึงต้องมีแนวคิดพื้นฐานและมีปัจจัยและเงื่อนไขในการนำกระบวนการไปใช้ และคล้ายคลึงกับงานวิจัยของจรรยาตรี มาติสกโกวิท และคณะ (2553) ที่ได้ทำการวิจัยเรื่องการจัดการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตย ซึ่งองค์ประกอบของการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตย มีดังนี้ องค์ประกอบที่ 1 ผู้จัดที่เป็นแกนหลักในการจัดการศึกษาคือครอบครัว ชุมชน สถานศึกษา สถาบัน การเมืองการปกครององค์กรรัฐ/ เอกชน องค์กรอิสระ องค์กรที่ไม่แสวงหาผลกำไรและสื่อ องค์ประกอบที่ 2 หลักการ/ แนวคิดของการจัด

การศึกษาตลอดชีวิต เน้นการศึกษาตลอดชีวิตที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ องค์ประกอบที่ 3 เป้าหมายในการจัดการศึกษาตลอดชีวิต เพื่อสร้างพลเมืองที่มีจิตวิญญาณประชาธิปไตยและมีความกระตือรือร้น องค์ประกอบที่ 4 เนื้อหาสาระสำคัญในการจัดการศึกษาตลอดชีวิต ควรเป็นองค์ประกอบเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมพลเมือง องค์ประกอบที่ 5 แนวทางและวิธีดำเนินการจัดการศึกษาตลอดชีวิต โดยหลักควรแบ่งกลุ่มผู้เรียนให้ชัดเจน จัดการเรียนการสอนในหลากหลายรูปแบบ ผสมผสานความรู้กับประสบการณ์ องค์ประกอบที่ 6 การติดตามและประเมินผลการจัดการศึกษาตลอดชีวิต ควรมีการติดตามและรายงานผลเป็นระยะและใช้หลักการมีส่วนร่วม นอกจากนี้องค์ประกอบของกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ที่ได้สังเคราะห์ขึ้นบางประการยังสอดคล้องกับงานวิจัยของจุฑาทิพย์ พิทักษ์ (2555) ที่ได้ศึกษาเรื่อง “การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเรื่องเพศวิถีของวัยรุ่น” และได้สรุปองค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนไว้ 4 ประการ ดังนี้ 1) ความเป็นมาและแนวคิด 2) ความต้องการของชุมชน 3) หลักในการพัฒนา และ 4) กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

ทั้งนี้ สามารถอภิปรายผลรายองค์ประกอบได้ดังนี้

1. ความเชื่อพื้นฐานของกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ซึ่งให้ความสำคัญกับความเชื่อในศักยภาพของเยาวชนในชุมชนแออัด ที่สามารถเรียนรู้ในการเปลี่ยนแปลงตนเอง เพื่อจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยตนเองได้ สอดคล้องกับปรัชญาการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำนักมนุษยนิยม (Humanist) เป็นปรัชญาในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่ให้ความสำคัญกับความเป็นมนุษย์ ให้ความสำคัญกับผู้เรียน โดยผู้เรียนต้องเป็นผู้มีบทบาทสำคัญและมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเอง และในการเปลี่ยนแปลงตนเองนั้น เยาวชนในชุมชนแออัดที่เปรียบเสมือนผู้เรียนจะต้องเห็นคุณค่าของการเปลี่ยนแปลงตนเอง เนื่องจากจะเห็นผลเสียของการกระทำแบบเดิม และเห็นประโยชน์ของการเปลี่ยนแปลง ด้วยการวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเอง ทั้งนี้เมื่อเยาวชนในชุมชนแออัดสามารถเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเองได้แล้ว ก็จะทำให้เห็นคุณค่าในการเปลี่ยนแปลงชุมชนของตนเองต่อเนื่องไปด้วย ส่งผลให้ได้พัฒนาศักยภาพของตนเองอย่างต่อเนื่อง นำไปสู่การเป็นบุคคลที่มีความสุขในการดำเนินชีวิตทั้งทางกาย อารมณ์ สติปัญญา และสังคม สอดคล้องกับสุมาลี สังข์ศรี (2546) ที่กล่าวถึงหลักการในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ว่าเป็นการส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเองและการนำตนเอง และต้องสร้างแรงจูงใจในการเรียนรู้ให้กลุ่มเป้าหมายตระหนักถึงความจำเป็นของการเรียนรู้ ส่งเสริมให้เกิดความใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง และสอดคล้องกับพระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย พ.ศ.2551 มาตรา 8 ที่ระบุถึงการส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษาตาม

อัยยาศัยว่าผู้เรียนจะต้องมีทักษะพื้นฐานในการแสวงหาความรู้ที่จะเอื้อต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต และต้องได้เรียนรู้สาระที่สอดคล้องกับความสนใจและความจำเป็นในการยกระดับคุณภาพชีวิต ทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม

2. แนวคิดของกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด เป็นหัวใจหลักของการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ซึ่งสอดคล้องและเชื่อมโยงกับความเชื่อในศักยภาพในการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง นำไปสู่การจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ประกอบด้วย

2.1 กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ต้องเริ่มต้นจากการสร้างความเข้าใจ/ ตระหนักถึงปัญหาของตนเอง ซึ่งจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงตนเองในที่สุด สอดคล้องกับหลักการของกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ของสำนักบริการงานการศึกษานอกโรงเรียน (2546) ที่ระบุว่ากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ต้องยึดหลักสำคัญคือ หลักความสอดคล้องกับปัญหาความต้องการและความถนัดของผู้เรียน ซึ่งจะส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้จักความต้องการของตนเอง และจะจัดการเรียนรู้ให้กับตนเองได้อย่างเหมาะสม และสอดคล้องกับพรวิไล เลิศวิชา (2532) ที่กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ว่ากระบวนการเรียนรู้เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้มนุษย์ได้มีศักยภาพในการพัฒนาความสามารถเพื่อการดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงและพึ่งตนเองได้ อีกทั้งในด้านการเปลี่ยนแปลงตนเองนั้น สอดคล้องกับการศึกษาของชนกนารถ บุญวัฒน์กุล (2557) ที่ได้ศึกษาเรื่อง “การพัฒนาศักยภาพผู้เรียนทางการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย สู่อุปกรณ์เปลี่ยนแปลงในศตวรรษที่ 21” ที่พบว่าการพัฒนาศักยภาพของผู้เรียนนั้น เป็นการเปลี่ยนแปลงตนเองรูปแบบหนึ่ง ซึ่งก่อนจะเปลี่ยนแปลงตนเองได้นั้น ต้องยอมรับก่อนว่า การเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นสิ่งจำเป็น ต้องเชื่อว่า เราสามารถกระทำได้ ซึ่งประเด็นสำคัญคือต้องยอมรับและสนใจปัญหานั้น ไม่ใช่หลีกเลี่ยง

2.2 กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้วยตนเอง ของเยาวชนในชุมชนแออัด ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต้องร่วมส่งเสริมศักยภาพแห่งการเรียนรู้ โดยการร่วมกันคิด วางแผน ดำเนินการแก้ไขปัญหา และสรุปผลอย่างเป็นลำดับขั้นตอน จนเกิดการเรียนรู้ที่จะเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของคู่ขัดแย้ง นำไปสู่การระงับความขัดแย้งที่เกิดขึ้น สอดคล้องกับหลักการดำเนินการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ของสำนักบริการงานการศึกษานอกโรงเรียน (2546) ที่ระบุว่าจัดการกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ต้องยึดหลักสำคัญคือ หลักการเรียนรู้ร่วมกันและการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งจะก่อให้เกิดความร่วมมือ ความผูกพัน เอื้ออาทร การช่วยกันและกัน ปลูกฝังวินัยในตนเอง ฝึกความรับผิดชอบ โดยชุมชนสามารถเข้า

มาร่วมในการจัดทำหลักสูตร สถานศึกษา การจัดสรรทรัพยากรเป็นแหล่งเรียนรู้ และสนับสนุนในเรื่องอื่นๆ เพื่อผลิตผู้เรียนที่เป็นสมาชิกที่ดีของชุมชนต่อไป โดยในการมีส่วนร่วมนั้น ผู้เข้าร่วมกระบวนการทุกฝ่ายต้องดำเนินการอย่างเป็นขั้นเป็นตอนตั้งแต่การร่วมคิด วางแผน ดำเนินการ และสรุปผล สอดคล้องกับจรรยา วิไลวรรณ (2552) ได้ระบุถึงกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (Participatory Learning) ไว้ว่ามีขั้นตอนดังนี้ 1) ขั้นประสบการณ์ (Experience: E) เป็นขั้นตอนที่ใช้เทคนิคการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรง หรือกระตุ้นให้คนแต่ละคนได้เกิดการค้นหาค้นคว้าที่มีอยู่ในตนเองด้วยการ ทบทวนประสบการณ์เดิม ทบทวนสิ่งที่ได้เคยทำ เคยได้ยิน เคยได้เห็น และเคยได้เรียนรู้มา เป็นองค์ความรู้ที่สะสมอยู่ในตัวเอง ออกมานำเสนอเพื่อเรียนรู้ร่วมกัน 2) ขั้นถกคิด-อภิปราย (Reflection & Discussion: R & D) เป็นการนำเอาความคิดเห็นของตนไปร่วมแลกเปลี่ยนกับกลุ่มด้วยการร่วมถกคิด วิเคราะห์ อภิปรายให้ความเห็นร่วมกันเพื่อหาข้อสรุปใหม่ๆ จากประสบการณ์เดิมที่มีอยู่ เปรียบเทียบ ผสมผสานกับความรู้ประสบการณ์ใหม่ที่ได้จากกลุ่ม ทำให้ได้ความรู้ใหม่ มุมมองใหม่ กว้างขวางขึ้น ลึกซึ้งขึ้น 3) ขั้นสรุปความคิด (Conceptualize: C) เป็นขั้นตอนสรุปข้อตกลง ความคิดรวบยอดจากความคิดเห็นที่หลากหลายซึ่งได้จากการร่วมกันถกคิด วิเคราะห์ และหาคำตอบ เชื่อมโยงกับความเป็นจริง เกิดเป็นองค์ความรู้ใหม่ และ 4) ขั้นนำไปปรับใช้ (Apply: A) เป็นขั้นตอนของการทดลอง โดยกำหนดด้วยตนเองว่าจะนำองค์ความรู้อันเป็นข้อสรุป ข้อตกลง หรือสิ่งที่ได้เรียนรู้ไปวางแผนปฏิบัติ ประยุกต์ปรับใช้กับสถานการณ์จริงได้อย่างไร จึงเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมขึ้น

หากกล่าวในแง่ของการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ ที่เป็นหลักในการจัดการความขัดแย้ง เพื่อแก้ไขปัญหาของเยาวชนในชุมชนแออัดนั้น จะพบว่าสอดคล้องกับ Roche (2003) ที่ระบุว่า การจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ต้องอาศัยหลักการการมีส่วนร่วม (Participation) กล่าวคือ เปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายที่มีส่วนได้ส่วนเสียในการกระทำผิดได้มารวมกันเพื่อกระทำการแก้ไขปัญหา ร่วมกันว่าจะจัดการอย่างไรต่อความผิดที่เกิดขึ้นแล้วและจะจัดการอย่างไรต่อสิ่งที่ควรจะทำต่อไปในอนาคต

2.3 เยาวชนในชุมชนแออัด สามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเองเมื่อสิ่งที่จะเรียนรู้นั้นสอดคล้องกับบริบท ภูมิหลัง และประสบการณ์ของตนเอง สอดคล้องกับการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน (Problem-Based Learning) ที่ Barrows and Kelson (1982) กล่าวว่า การเรียนที่ให้ผู้เรียนสร้างความรู้ใหม่ จากการใช้ปัญหาที่เกิดขึ้นในโลกแห่งความเป็นจริงเป็นบริบทของการเรียนรู้เพื่อให้ผู้เรียน เกิดทักษะในการคิดวิเคราะห์และคิดแก้ปัญหา และหากกล่าวในแง่ของการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับ เยาวชนในชุมชนแออัดนั้น ดังที่สุมาลี สังข์ศรี (2551) ระบุว่า การจัดกิจกรรมต่างๆ ที่จะทำให้เกิดการ เรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตได้นั้น ต้องอาศัยส่วนเติมเต็มจากการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพราะ การศึกษารูปแบบนี้จะสอดแทรกอยู่กับทุกช่วงอายุของการเรียนรู้ โดยไม่จำกัดวัย เพศ พื้นฐาน

การศึกษา อาชีพ ประสบการณ์ ความสนใจ ฯลฯ ซึ่งจะมีความยืดหยุ่น สามารถตอบสนองความต้องการของผู้เรียน และสอดคล้องกับสภาพท้องถิ่นและสังคมที่อาศัยอยู่

2.4 กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงตนเอง ของเยาวชนในชุมชนแออัด ต้องเป็นการจัดการศึกษาที่ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง และได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนจากบุคคลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยในแง่การจัดการศึกษาที่ต้องดำเนินการเพื่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องนั้น สอดคล้องกับ สุมาลี สังข์ศรี (2546) ที่กล่าวถึงหลักการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ประการหนึ่งว่า ต้องส่งเสริมให้เกิดความใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง และหากกล่าวในแง่ของกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่ต้องได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนจากบุคคลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ก็สอดคล้องกับทั้งหลักการจัดการศึกษา ตามที่พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 และ (ฉบับที่ 3) พ.ศ.2553 มาตรา 8 ที่ระบุไว้ว่า การจัดการศึกษาให้ยึดหลักคือต้องให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา และมาตรา 9 ที่ระบุไว้ว่าการจัดระบบ โครงสร้าง และกระบวนการจัดการศึกษาให้ยึดหลักประการหนึ่งคือการมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่นๆ และหลักการของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ที่ใช้เป็นแนวทางในการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ที่วันชัย รุจนวงศ์ (2547) ได้ระบุไว้ว่า การดำเนินการจัดการความขัดแย้งด้วยยุติธรรมเชิงสมานฉันท์นั้นต้องใช้กระบวนการเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วม โดยให้ทุกฝ่ายที่มีส่วนได้ส่วนเสียในสถานการณ์นั้น เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่งรวมถึงสมาชิกของชุมชนและสังคม และหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องด้วย

2.5 กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ต้องอาศัยการจัดกิจกรรมการศึกษาที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ซึ่งคล้ายคลึงกับการจัดกลุ่มการเรียนรู้ของทิสนา แคมมณี (2545) ที่จัดกลุ่มการเรียนรู้ไว้ 3 ประเภท ได้แก่ 1) กลุ่มการเรียนรู้แบบร่วมมืออย่างเป็นทางการ เป็นการจัดการเรียนรู้โดยมีการวางแผน จัดระเบียบ กฎเกณฑ์ วิธีการและเทคนิคต่างๆ ไว้ จนกระทั่งผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และบรรลุจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ 2) กลุ่มการเรียนรู้แบบร่วมมืออย่างไม่เป็นทางการ เป็นการเรียนรู้ที่สอดแทรกอยู่ในการสอนปกติหรือในชีวิตประจำวัน ที่ให้ผู้เรียนมุ่งความสนใจในสาระสำคัญบางประเด็น และ 3) กลุ่มการเรียนรู้แบบร่วมมืออย่างถาวร ต้องปฏิบัติต่อเนื่อง จนเกิดเป็นทักษะที่ชำนาญในที่สุด

3. หลักการที่ใช้ในการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด เป็นหลักการซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของกระบวนการเรียนรู้แบบมี

ส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน ที่จะส่งเสริมให้เยาวชนในชุมชนแออัดตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเอง และมีแรงจูงใจในการเรียนรู้และพัฒนาศักยภาพเพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง นำไปสู่การจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ประกอบด้วย

3.1 การสร้างความตระหนักในปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเอง และเห็นคุณค่าของการเปลี่ยนแปลงตนเอง เพื่อจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่งในแง่ของการสร้างความตระหนักในปัญหานั้น สอดคล้องกับสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2550) ที่กำหนดขั้นตอนในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน ในขั้นตอนที่ 1 คือ ต้องกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความสนใจและมองเห็นปัญหา นำไปสู่ความสนใจที่จะค้นหาคำตอบ ซึ่งจะนำไปสู่การเรียนรู้เพื่อจัดการกับปัญหาของตนเองในที่สุด ส่วนในแง่ของการเห็นคุณค่าของการเปลี่ยนแปลงตนเอง สอดคล้องกับอุดม เขยกิจวงศ์ (2545) ที่กล่าวถึงหลักการของกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมว่าต้องให้ผู้เรียนได้ค้นพบความสามารถของตนเอง เป็นการเน้นให้ผู้เรียนได้เรียนโดยปฏิบัติ ถ้าผู้เรียนค้นพบความสามารถของตนเอง จะทำให้รู้จักตนเองและเห็นคุณค่าของตนเองมากขึ้น ซึ่งก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในตนเอง ซึ่งจะนำไปสู่ความต้องการในการเรียนรู้และเปลี่ยนแปลงตนเองในที่สุด และงานวิจัยของจุฑาทิพย์ พิทักษ์ (2555) เรื่อง “การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเรื่องเพศวิถีของวัยรุ่น” ที่ต้องทำให้ชุมชนตระหนักในปัญหาและนำศักยภาพของคนที่มีอยู่มาใช้แก้ปัญหาและร่วมกันพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเรื่องเพศวิถีของวัยรุ่น จึงทำให้กระบวนการเรียนรู้ประสบผลสำเร็จ

3.2 การสร้างแรงบันดาลใจในการศึกษานอกระบบโรงเรียนฯ เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง นำไปสู่การจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น สอดคล้องกับสุมาลี สังข์ศรี (2546) ที่กล่าวถึงหลักการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ที่ต้องสร้างแรงจูงใจในการเรียนรู้ให้กลุ่มเป้าหมายตระหนักถึงความจำเป็นของการเรียนรู้ สร้างนิสัยใฝ่รู้ ส่งเสริมให้เกิดความใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง

3.3 การพัฒนาศักยภาพในการคิด วิเคราะห์ วางแผน ร่วมดำเนินการ และสรุปผลอย่างเป็นลำดับขั้นตอน และมีเหตุผล เป็นหลักการที่ช่วยส่งเสริมให้เยาวชนในชุมชนแออัดเรียนรู้ที่จะแก้ไขปัญหของตนเองได้อย่างเป็นระบบ สอดคล้องกับสุมาลี สังข์ศรี (2546) ที่ระบุว่าจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนต้องใช้หลักวิธีการ เน้นทักษะ กระบวนการคิด การวิเคราะห์ การจัดการ การเผชิญสถานการณ์ การแก้ปัญหาและการประยุกต์ใช้ความรู้ ซึ่งต้องปรับที่ตัวผู้เรียนให้มีการฝึกคิด วิเคราะห์ ทิศนา แคมมณี (2545) ที่ได้เสนอตัวบ่งชี้การจัดการเรียนการสอนโดยใช้ปัญหาเป็นฐานไว้ ซึ่งประการหนึ่งคือผู้เรียนต้องมีการลงมือแก้ปัญหา รวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล สรุปและประเมินผล และสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2546) ที่กล่าวถึงลักษณะสำคัญของการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐานว่าผู้เรียนต้องเรียนรู้โดยการนำตนเอง (Self-directed Learning) ค้นหาและแสวงหาความรู้คำตอบด้วยตนเอง ดังนั้นผู้เรียนจึงต้องวางแผนการเรียนด้วยตนเอง บริหารเวลาเอง คัดเลือกวิธีการเรียนรู้และประสบการณ์การเรียนรู้ รวมทั้งประเมินผลการเรียนรู้ด้วยตนเอง ซึ่งหากกล่าวในแง่

ของการดำเนินการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ ก็สอดคล้องกับหลักการจัดการศึกษานอกระบบ โรงเรียน การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม และการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เนื่องจากมีการกำหนดให้ผู้เข้าร่วมกระบวนการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของตนเองด้วย ดังที่จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย (2548) กล่าวถึงโครงสร้างหน้าที่ของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ประการหนึ่งคือ ต้องกำหนดให้ค่าประสงค์และความต้องการของผู้เสียหายเป็นศูนย์กลางสำคัญของกระบวนการ และให้ผู้เสียหายสามารถเลือกเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนเพื่อเยียวยาความเสียหายได้

3.4 การส่งเสริมให้มีกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ในการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเองจากการลงมือปฏิบัติจริง ทำให้เยาวชนในชุมชนแออัดมีความสามารถและทักษะในการแก้ไขปัญหาของตนเองได้ สอดคล้องกับ Bruce (2007) ที่กล่าวถึงหลักการของกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม 4 ขั้นตอน คือ 1) การเรียนรู้เริ่มต้นจากการนำประสบการณ์ของผู้เรียน การตั้งประเด็นปัญหา ด้วยการตั้งกลุ่มของผู้เรียนเองและเลือกหัวข้อสำหรับการทำกิจกรรม 2) จัดตั้งความสัมพันธ์บนฐานของการสนทนา โดยมีแนวทางสัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตจริง โดยเริ่มต้นจากความรู้และความเชี่ยวชาญของผู้เรียน 3) ผู้เรียนพัฒนาขอบเขตการอภิปรายและการวิเคราะห์ด้วยประสบการณ์ของผู้เรียนเอง และ 4) มีการสื่อสารที่หลากหลายและมีกิจกรรมที่สนุก น่าสนใจเน้นการปฏิบัติกระบวนการกลุ่ม ซึ่งขั้นตอนดังกล่าวเป็นการส่งเสริมให้ผู้เรียนลงมือปฏิบัติจริง เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความรู้ใหม่ๆ เกิดปฏิสัมพันธ์อันดีร่วมกัน และเกิดทักษะในการทำงานร่วมกันด้วย

3.5 การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนให้สอดคล้องและเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตและตอบสนองต่อปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเอง เป็นหลักการที่ทำให้เยาวชนในชุมชนแออัดได้เรียนรู้เพื่อให้เห็นคุณค่าของการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่าสามารถนำมาปรับใช้กับการแก้ไขปัญหาในชีวิตจริงได้ สอดคล้องกับข้อเสนอของ Barell (2011) ว่าการเรียนรู้จากปัญหาเป็นวิธีการที่ดีที่สุดในการพัฒนาทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 และการสืบค้นจากปัญหาสามารถปรับใช้ได้กับนักเรียนทุกระดับความสามารถ และนักเรียนที่มีปัญหาในการเรียนทุกรูปแบบ และสอดคล้องกับผลการวิจัยของ Duze, C.O. (2010) ที่เสนอผลการวิจัยของการใช้เทคนิคการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการบรรลุผลและทัศนคติของนักศึกษาปริญญาตรีในวิชาวิธีวิจัยทางการศึกษา ที่พบว่ารูปแบบหรือลักษณะการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมที่โดยการเรียนรู้บนฐานปัญหา (Problem-based) ทำให้นักศึกษามีผลการเรียนที่ดี และมีทัศนคติที่ดีต่อการเรียนวิชานี้ยิ่งขึ้น

3.6 การส่งเสริมการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อเปลี่ยนแปลงตนเองอย่างต่อเนื่อง เป็นหลักการสำคัญในการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง นำไปสู่การจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นสำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ซึ่งสอดคล้องกับหลักการจัดการศึกษาของ UNESCO (1987) ที่ระบุว่า การจัดการศึกษานั้น ในที่สุดต้องจัดให้นำไปสู่การเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยการส่งเสริมให้บุคคลได้เรียนรู้อย่างต่อเนื่องและต้องจัดให้สอดคล้องกับอนาคต เน้นการเตรียมคนให้มีความรู้และทักษะสำหรับการ

ทำงาน และการดำรงชีวิต ในท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจ สังคมของประเทศ หรือของโลก เพื่อเตรียมพร้อมสำหรับการดำเนินชีวิตและพร้อมสำหรับการจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเองในอนาคต โดยการส่งเสริมการเรียนรู้จำเป็นต้องอาศัยการจัดการศึกษาที่ต่อเนื่อง สอดคล้องกับกรมการศึกษานอกกระบบโรงเรียน (2544) ที่กล่าวถึงหลักการที่สำคัญในการจัดการศึกษานอกกระบบโรงเรียน ประการหนึ่งคือต้องส่งเสริมการศึกษาที่เป็นกระบวนการต่อเนื่องตลอดชีวิต สามารถศึกษาหาความรู้ได้ตลอดเวลา ศึกษาหาความรู้ได้ทุกช่วงของชีวิต

3.7 กระบวนการจัดการศึกษานอกกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ต้องคำนึงถึงศักยภาพของแต่ละบุคคลในการเรียนรู้ซึ่งมีไม่เท่ากัน และต้องมีความยืดหยุ่นในด้านเนื้อหา เวลา สถานที่ในการจัดกระบวนการจัดการศึกษานอกกระบบโรงเรียน สอดคล้องกับหลักการศึกษานอกกระบบโรงเรียน ดังพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2543 หมวด 3 ระบบการศึกษา มาตรา 5 ได้อธิบายว่าศึกษานอกกระบบโรงเรียนเป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและการประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสม สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม และหากกล่าวในแง่ความแตกต่างของศักยภาพบุคคล สอดคล้องกับหลักการจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ดังที่ UNESCO (2001: online) ได้กล่าวถึงหลักการของกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมที่คำนึงความแตกต่างของศักยภาพของบุคคลไว้ คือต้องเข้าใจผู้เรียนแต่ละคนถึงความแตกต่างของประสบการณ์และความรู้เดิม ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาวิธีการเรียนการสอนให้มีความยืดหยุ่นกับผู้เรียนที่มีความแตกต่างกัน

4. ปัจจัยในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัดไปใช้

ในการจัดการศึกษานอกกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ ขึ้นนั้น ต้องอาศัยปัจจัยที่สนับสนุนความสำเร็จในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกกระบบโรงเรียนดังกล่าวไปใช้ ซึ่งสามารถอภิปรายผลในส่วนของปัจจัยในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกกระบบโรงเรียนไปใช้ ได้ดังนี้

4.1 ต้องคำนึงถึงปัจจัยสนับสนุนด้านสถานที่และวัสดุ/ อุปกรณ์ต่างๆ ที่ใช้ในการจัดการศึกษาด้วย เนื่องจากจะทำให้กระบวนการจัดการศึกษาและการเรียนรู้ของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย โดยเฉพาะเยาวชนคู่ขัดแย้ง ดำเนินไปด้วยความสะดวกและราบรื่น สอดคล้องกับ Pretty (1997) ที่กล่าวถึงหลักปฏิบัติของกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมว่าควรจะมีการใช้สื่อการเรียนการสอน และกิจกรรมหลายรูปแบบ ซึ่งสอดคล้องกับการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ (Experiential Learning) ที่

เป็นองค์ประกอบหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ที่ Kolb (1984) ได้เสนอไว้ว่าการเรียนรู้ต้องอาศัยการสื่อสารทุกรูปแบบ เช่น การพูดหรือการเขียน การวาดรูป การแสดงบทบาทสมมุติ ซึ่งเอื้ออำนวยให้เกิดการแลกเปลี่ยน การวิเคราะห์ และสังเคราะห์การเรียนรู้ ซึ่งการสร้างบรรยากาศในการเรียนรู้ การใช้สื่อหลายรูปแบบ และการสื่อสารเหล่านี้ต้องใช้สถานที่และวัสดุ/ อุปกรณ์ต่างๆ ในการดำเนินกิจกรรม เช่น การวาดรูป ก็ต้องมีปากกา ดินสอสี กระดาษ การแสดงบทบาทสมมุติ ก็ต้องมีสถานที่ในการแสดง นำไปสู่ความสำเร็จในการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

4.2 ต้องคำนึงถึงความพร้อมด้านเวลาของผู้เข้าร่วมกระบวนการทุกฝ่าย ซึ่งจำเป็นต้องเสียสละเวลาส่วนตัวของตนเองเพื่อมาร่วมกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากผู้เข้าร่วมกระบวนการมีภาระหน้าที่ในการทำงานประจำ และมีภารกิจในชีวิตประจำวัน หากจะเข้าร่วมกระบวนการ ต้องเห็นความสำคัญของกระบวนการดังกล่าว และเสียสละเวลามาร่วมดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากกิจกรรมที่จัดขึ้นมีหลายกิจกรรมและใช้ระยะเวลานานในการเรียนรู้ เพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ที่จะนำไปสู่การระงับความขัดแย้งได้ ดังนั้นการจัดกระบวนการศึกษานอกระบบโรงเรียนต้องยืดหยุ่นด้านเวลา สอดคล้องกับหลักการศึกษานอกระบบโรงเรียน ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2543 หมวด 3 ระบบการศึกษามาตรา 5 ที่ได้อธิบายว่าการศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบวิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและการประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษา และสอดคล้องกับวิซุตา อมราพันธ์ (2532) ที่กล่าวถึงหลักในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่าเป็นกลไกที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนต้องยึดหลักการบริหารด้านการศึกษาแบบเปิด คือต้องมีความยืดหยุ่นทั้งด้านเนื้อหา เวลา ฯลฯ ทุกอย่างสามารถเปลี่ยนแปลงได้ กฎระเบียบต่างๆ ควรกำหนดไว้อย่างกว้างๆ และพยายามตอบสนองผู้เรียนให้มากที่สุด แต่ปัจจัยที่ส่งผลให้กระบวนการเรียนรู้ประสบผลสำเร็จประการหนึ่งคือความต่อเนื่องในการเรียนรู้ ซึ่งสอดคล้องกับนิรันดร์ สาโรราท (2552) ที่ได้ศึกษาเรื่อง “การพัฒนาารูปแบบการฝึกอบรมโดยใช้แนวความคิดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาการปฏิบัติงานของแกนนำในการป้องกันและแก้ปัญหาเชื้อเอชไอวีและโรคมุมิคุ้มกันบกพร่องในชุมชนมุสลิม” พบว่า การพัฒนาการปฏิบัติงานให้สำเร็จนั้นต้องมีกิจกรรมการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง รวมถึงต้องมีการติดตามและสนับสนุนการพัฒนาการปฏิบัติงานอย่างต่อเนื่องและเหมาะสมด้วย

5. เงื่อนไขในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัดไปใช้

ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ ขึ้นนั้น กรณีศึกษาคือ มีอบ อายุ 19 ปี และ

แวน อายุ 25 ปี มีความขัดแย้งกันด้านการดำเนินงานและกิจกรรมชุมชนเป็นหลัก ซึ่งทั้งสองคนคลุกคลีกับกระบวนการจัดการศึกษาและกระบวนการเรียนรู้เพื่อการจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนมาอย่างยาวนาน จึงพร้อมที่จะเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง โดยมีผู้มีส่วนเกี่ยวข้องให้การสนับสนุนและมีความพร้อมของทรัพยากรต่างๆ ที่จะดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ซึ่งหากจะนำไปปรับใช้กับชุมชนแออัดอื่นๆ ก็ต้องคำนึงถึงเงื่อนไขเหล่านี้ด้วย เนื่องจากบริบทของแต่ละพื้นที่ชุมชน และความพร้อมในการจัดการศึกษาและความสามารถในการเรียนรู้แตกต่างกัน สอดคล้องกับกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน (2544) ที่กล่าวถึงหลักการที่สำคัญในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ว่าต้องตอบสนองความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย แต่ละกิจกรรมจะจัดขึ้นหลังจากการสำรวจความต้องการของกลุ่มเป้าหมายแล้ว ซึ่งกลุ่มเป้าหมายแต่ละท้องถิ่นอาจมีความต้องการไม่เหมือนกัน กิจกรรมที่จัดให้ควรจะแตกต่างกันไป และการจัดการศึกษาต้องมีความสัมพันธ์กับสภาพการดำเนินชีวิต อีกทั้งเนื้อหาหลักสูตรในแต่ละวิชาควรต้องยืดหยุ่นให้สอดคล้องกับสภาพสิ่งแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น ซึ่งจะส่งผลให้คนในท้องถิ่นนั้นเรียนรู้ได้อย่างเหมาะสมและนำไปใช้กับการดำเนินชีวิตได้จริง ทั้งนี้เงื่อนไขในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนไปใช้ มีดังนี้

5.1 กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อจัดการความขัดแย้ง ที่จัดขึ้น ใช้ได้กับความขัดแย้งที่ไม่ถึงขั้นรุนแรง เช่น การโต้เถียง ทะเลาะวิวาทกันเล็กน้อย หากเป็นความขัดแย้งที่ถึงขั้นรุนแรงลุกลาม เช่น มีการทำร้ายร่างกายกันอย่างรุนแรง อาจจะต้องอาศัยความร่วมมือจากหน่วยงานอื่น เช่น เจ้าหน้าที่ตำรวจ นักสังคมสงเคราะห์ และต้องใช้ระยะเวลายาวนานกว่า เพื่อค่อยๆ กล่อมเกลาคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่าย สอดคล้องกับจุฑารัตน์ เอื้ออำนวย (2552) ที่ได้ศึกษาเรื่อง “การจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ในสถานศึกษา: กรอบแนวคิด ความสำคัญ และความท้าทาย” พบว่ายุทธวิธีเชิงสมานฉันท์สามารถใช้จัดการความขัดแย้งลักษณะต่างๆ ในสถานศึกษาและใช้เป็นกิจกรรมเสริมหลักสูตรได้ ซึ่งความขัดแย้งนั้นเป็นความขัดแย้งที่เกิดจากพฤติกรรมของนักเรียน เช่น ใช้จัดการกับพฤติกรรมเกเรในห้องเรียน ใช้จัดการกับพฤติกรรมที่เป็นปัญหาและการกระทำผิดต่างๆ ได้แก่ พฤติกรรมแผลง ทำตัวเป็นนักร้อง เกเร ลักขโมย ทำให้ทรัพย์สินเสียหาย เช่น ขีดเขียนผนังตึกเรียน ฯลฯ ใช้แก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างครูอาจารย์และเจ้าหน้าที่เกี่ยวกับวิธีการใช้ชีวิตร่วมกันในประชาคมสถานศึกษาหรือระหว่างสถานศึกษากับผู้ปกครอง ใช้แก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างสถานศึกษาหรือระหว่างเด็กนักเรียน/ นักศึกษาต่างโรงเรียน โดยการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นนี้ต้องอาศัยผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ซึ่งหากเป็นกรณีความขัดแย้งที่เป็นอันตรายหรือเกิดความเสียหายร้ายแรงแล้วแต่กรณี ควรประสานงานกับสถานพินิจสำนักงานคุมประพฤติจังหวัดและตำรวจชุมชนสัมพันธ์เพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน

5.2 เยาวชนคู่ขัดแย้งต้องมีความต้องการในการเรียนรู้เพื่อจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเอง และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง ต้องเห็นประโยชน์และเข้าร่วมเพื่อสนับสนุน

กระบวนการจัดการศึกษาของระบบโรงเรียนดังกล่าวด้วย สอดคล้องกับปรัชญาการศึกษาของระบบโรงเรียนสำนักมนุษยนิยม (Humanist) ที่ให้ความสำคัญกับผู้เรียน โดยผู้เรียนต้องเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ มีความต้องการและมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ การสร้างบรรยากาศในการเรียนรู้ที่เป็นมิตร โดยมีผู้สอนเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือสนับสนุน

5.3 ต้องมีผู้สนับสนุนการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษาของระบบโรงเรียน เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเองของคู่ขัดแย้ง โดยผู้้นั้นต้องเห็นประโยชน์ในการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษาของระบบโรงเรียน เพื่อนำไปสู่การจัดการความขัดแย้ง และต้องพร้อมที่จะแลกเปลี่ยนประสบการณ์ต่างๆ คล้ายคลึงกับ Bridges (1992) ที่เสนอแนวคิดเกี่ยวกับหลักการของการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐานว่าผู้เรียนแต่ละคนต้องร่วมทำงานเป็นทีม ต้องมีการแบ่งหน้าที่ในการสอนและเรียนรู้ซึ่งกันและกัน จึงทำให้การจัดกระบวนการเรียนรู้ เพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ ประสบผลสำเร็จ นอกจากนี้กระบวนการเรียนรู้ที่จัดขึ้นมีความเกี่ยวข้องกับหลักการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์นั้น ซึ่งสอดคล้องกับ Roche (2003: 26-32) ที่ได้กล่าวถึงหลักการของยุทธธรรมเชิงสมานฉันท์ประการหนึ่งคือการมีส่วนร่วม โดยเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายที่มีส่วนได้ส่วนเสียมากระทำการใดๆ ร่วมกันเพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น สอดคล้องกับ จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย (2548) ที่ระบุถึงโครงสร้างของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ว่า ต้องมีผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับความขัดแย้งเป็นผู้สนับสนุนการจัดกระบวนการด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ไกล่เกลี่ย (Mediator) หรือผู้ประสานงาน (Facilitator) เป็นผู้ที่มิบทบาทสำคัญ โดยเป็นบุคคลที่สามที่เป็นกลาง มิบทบาทในการอำนวยความสะดวกให้ฝ่ายผู้กระทำผิดและฝ่ายผู้เสียหายดำเนินการเจรจาเพื่อหาทางออกที่ดีที่สุดในการตอบสนองความต้องการของทั้งสองฝ่ายเพื่อแก้ไขความขัดแย้งใดๆ

6. สิ่งที่ทำให้กระบวนการจัดการศึกษาของระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถในการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ประสบความสำเร็จ ที่สำคัญคือ ผู้เข้าร่วมกระบวนการทุกคน ทั้งเยาวชนคู่ขัดแย้ง ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง และผู้นำชุมชนต้องมีเป้าหมายร่วมกันในการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษาของระบบโรงเรียนที่จัดขึ้นและมีเป้าหมายในการเรียนรู้ ที่นำไปสู่การระงับความขัดแย้ง โดยการส่งเสริม/ สนับสนุนซึ่งกันและกัน สอดคล้องกับสำนักบริหารงานการศึกษาออกโรงเรียน (2546) ที่ระบุถึงหลักการจัดการกระบวนการศึกษาของระบบโรงเรียนข้อหนึ่งว่า การจัดการศึกษาของระบบโรงเรียนต้องยึดหลักการเรียนรู้ร่วมกันและการมีส่วนร่วมของชุมชน ให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดร่วมกัน ซึ่งการเรียนรู้ร่วมกันในกลุ่มผู้เรียนนับว่าสำคัญ เป็นการส่งเสริมและสร้างกัลยาณมิตรในกลุ่มผู้เรียน ก่อให้เกิดความร่วมมือ ความผูกพัน เอื้ออาทร การช่วยกันและกัน ปลูกฝังวินัยในตนเอง ฝึกความรับผิดชอบ ซึ่งเป็นสิ่งที่ควรเกิดขึ้นสำหรับผู้เรียนที่มีวุฒิภาวะ สำหรับการมีส่วนร่วมของชุมชนก็นับว่าเป็นหลักการสำคัญในการจัดการศึกษาของระบบ ชุมชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำ

หลักสูตร สถานศึกษา การจัดสรรทรัพยากรเป็นแหล่งเรียนรู้ และสนับสนุนในเรื่องอื่นๆ โดยผู้นำชุมชนและสมาชิกในชุมชนต้องมีเป้าหมายในการจัดการศึกษานอกระบบร่วมกัน เพื่อผลิตผู้เรียนที่เป็นสมาชิกที่ดีของชุมชนต่อไป นอกจากนั้นยังคล้ายคลึงกับงานวิจัยของจรรยาตรี มาดิลกโกวิท และคณะ (2553) ที่ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การจัดการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตย” ที่ค้นพบว่าการศึกษาดูชีวิตมีองค์ประกอบสำคัญ คือ ผู้จัดที่เป็นแกนหลักในการจัดการศึกษาซึ่งได้แก่ ครอบครัว ชุมชน สถานศึกษา สถาบัน การเมืองการปกครององค์กรรัฐ/ เอกชน องค์กรอิสระ องค์กรที่ไม่แสวงหาผลกำไรและสื่อ ซึ่งต้องร่วมมือกันในการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมที่จัดขึ้นให้ประสบผลสำเร็จ และงานวิจัยของจุฑาทิพย์ พิทักษ์ (2555) เรื่อง “การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาระบบการเรียนรู้ของชุมชนเรื่องเพศวิถีของวัยรุ่น” ที่พบว่าการดำเนินกระบวนการเรียนรู้ให้ประสบผลสำเร็จ วัยรุ่นและคนในชุมชนต้องกำหนดภาพอนาคต เป้าหมาย และแนวทางการปฏิบัติร่วมกัน และสามารถนำไปปฏิบัติในชุมชน รวมทั้งเครือข่ายการเรียนรู้ภายนอกชุมชน

7. กระบวนการและองค์ประกอบของการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ที่สังเคราะห์ได้นั้นมี 4 ขั้นตอน ได้แก่ 1) วิชาทัศน์ตนเอง-เรียนรู้ผู้อื่น 2) เรียนรู้ปัญหา-หาทางออก 3) เรียนรู้การสร้างสัมพันธ์ใหม่ โดยร่วมมือร่วมใจ ลงมือปฏิบัติไปด้วยกัน 4) เปิดใจตรวจสอบตนเอง ตรวจสอบความสัมพันธ์ และปรับปรุงวิธีการ ซึ่งเป็นกระบวนการที่ทำให้เยาวชนคู่ขัดแย้งได้สำรวจ ทบทวน รับรู้ และทราบปัญหาของตนเอง นำไปสู่การเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงตนเอง โดยผู้มีส่วนเกี่ยวข้องอื่นๆ เป็นผู้สนับสนุนการเรียนรู้โดยการร่วมคิด วางแผน ออกแบบ และสรุปกิจกรรมต่างๆ ที่ดำเนินการขึ้น ซึ่งกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนดังกล่าว สอดคล้องกับกระบวนการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมของ Kolb (1984) ที่ได้เสนอว่าประสบการณ์เป็นแหล่งของการเรียนรู้ มาใช้ในการจัดการกระบวนการเรียนรู้ เนื่องจากเป็นกระบวนการที่เน้นให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรม (active learning) และมีความโดดเด่นในการดึงประสบการณ์และการสะท้อนและอภิปรายผล ซึ่งกระบวนการดังกล่าวประกอบด้วย ประสบการณ์ (Experience) การสะท้อน/อภิปรายผล (Reflection/Discussion) การทดลอง/ประยุกต์แนวคิด (Experimentation/ Application) และความคิดรวบยอด (Concept) ประกอบกับกระบวนการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน (Problem-Based Learning) ของ Julie (2007); มัณฑรา ธรรมบุศย์ (2550); สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2550) ที่เสนอว่ากระบวนการของการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน มีดังนี้ 1) การเสนอหรือกำหนด

ปัญหาที่ตนเองกำลังประสบอยู่ 2) จัดผู้เรียนเป็นกลุ่มย่อยๆ เพื่อให้ผู้เรียนได้ทำงานร่วมกันในการศึกษา ค้นคว้า ข้อมูล ความรู้ต่างๆที่เกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหานั้นและรวมถึงได้ร่วมกันแสดงความคิดเห็นและหาวิธีการแก้ปัญหา ได้มีการถ่ายทอดข้อมูล ประสบการณ์ ความรู้ซึ่งกันและกันอย่างมีเหตุผล 3) กลุ่มเลือกวิธีการแก้ปัญหาที่เหมาะสมและนำเสนอวิธีการแก้ปัญหานั้น ตลอดจนกิจกรรมการเรียนรู้ ผู้สอนทำหน้าที่กระตุ้น ชี้แนะ ให้คำปรึกษาและสนับสนุน เพื่อให้ผู้เรียนได้เกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง 4) ผู้สอนสังเกตและประเมินทักษะและความรู้ที่ได้มาของผู้เรียนด้วยวิธีการประเมินตามสภาพจริงจากการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้ที่เกิดขึ้น ซึ่งการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐานนั้นก็มีความเหมาะสมกับสถานการณ์หรือโลกปัจจุบัน ตามที่ Barell (2011) เสนอว่าการเรียนรู้จากปัญหาเป็นวิธีการที่ดีที่สุดในการพัฒนาทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 เนื่องจากในศตวรรษที่ 21 นี้ มีความพิเศษกว่ายุคก่อนหน้าเนื่องจากในยุคนี้ โลกมีความซับซ้อนในการสื่อสาร การอยู่ร่วมกัน และมีความขัดแย้งมากยิ่งขึ้น การทำความเข้าใจและการจัดการปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นการปรับตัวที่รองรับการเปลี่ยนแปลงในโลก โดยสามารถสังเคราะห์ได้เป็นกระบวนการที่สอดคล้องกับกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ดังนี้ 1) การสำรวจความต้องการ 2) การสะท้อนความคิดและอภิปราย 3) การเลือกวิธีการแก้ปัญหา และ 4) การประเมินผล

ในส่วนขององค์ประกอบของกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด นั้น ประกอบด้วยเนื้อหาการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน กิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน แหล่งสนับสนุนการจัดการศึกษา และแนวทางการประเมินผล คล้ายคลึงกับสีลาภรณ์ นาครทรรพ (2539) ที่ได้อธิบายถึงองค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้ว่าประกอบด้วย 1) ฐานการเรียนรู้ คือ แหล่งของการเรียนรู้ เช่น ครอบครัว ชุมชน พ่อแม่ เพื่อน เครือข่ายต่างๆ 2) เนื้อหาหรือองค์ความรู้ ซึ่งกำหนดจากความต้องการของผู้เรียน 3) กิจกรรมการเรียนรู้ ได้แก่ การสอน การสังเกต การอ่าน การถาม ฯลฯ ซึ่งหากอภิปรายรายองค์ประกอบนั้นสามารถอภิปรายผลได้ดังนี้

1) เนื้อหาการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ประกอบด้วย (1) เนื้อหาเกี่ยวกับปัญหา และสาเหตุของปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นกับตนเอง (2) เนื้อหาเกี่ยวกับวิธีการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ (3) เนื้อหาเกี่ยวกับกิจกรรมเพื่อการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรม และกิจกรรมการส่งเสริมการทำงานร่วมกัน ที่จะนำไปสู่การจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น (4) เนื้อหาเกี่ยวกับการคิดวิเคราะห์ วางแผน ดำเนินการ และสรุปผลกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน (5) เนื้อหาเกี่ยวกับการสังเกตการณ์ การประเมิน และการถอดบทเรียนจากกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบ

โรงเรียนและการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ ซึ่งเนื้อหาดังกล่าวสอดคล้องกับความต้องการของเยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง เนื่องจากเป็นเนื้อหาที่ทำให้ได้วิเคราะห์ปัญหาของตนเอง และได้เรียนรู้กิจกรรมต่างๆ ที่ส่งเสริมการเรียนรู้ ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงตนเอง และทำให้ความขัดแย้งระงับลงในที่สุด สอดคล้องกับสีลาภรณ์ นาครทรรพ (2539) ที่ได้อธิบายถึงองค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้ประการหนึ่งคือ เนื้อหาหรือองค์ความรู้นั้นต้องกำหนดจากความต้องการและความจำเป็นของผู้เรียนเป็นหลัก และเป็นเนื้อหาในเชิงปฏิบัติมากกว่าทฤษฎี คือ เป็นรูปธรรมมากกว่านามธรรม เพราะหวังผลในการนำไปใช้ในวิถีชีวิตจริงด้านต่างๆ และสอดคล้องกับแนวความคิดการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน ที่ Barrows and Kelson (1982) กล่าวว่าผู้เรียนต้องเรียนรู้ที่จะสร้างความรู้ใหม่ จากการใช้ปัญหาที่เกิดขึ้นในโลกแห่งความเป็นจริงเป็นเนื้อหาและบริบทของการเรียนรู้เพื่อให้ผู้เรียนเกิดทักษะในการคิดวิเคราะห์และคิดแก้ปัญหา รวมทั้งได้ความรู้ตามศาสตร์ในสาขาวิชาที่ตนศึกษาด้วย และทิสนา แชมมณี (2545) ที่ระบุว่า การเรียนรู้เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจในปัญหาของตนเองอย่างชัดเจน ได้เห็นทางเลือกและวิธีการที่หลากหลายในการแก้ไขปัญหาต้องจัดสภาพการณ์การเรียนการสอนโดยใช้ปัญหาเป็นเครื่องมือ นอกจากนั้นในส่วนของเนื้อหา การคิด วิเคราะห์ ดำเนินการ และสรุปผลการเรียนรู้ สอดคล้องกับทิสนา แชมมณี (2545) ที่เสนอเนื้อหาในการเรียนรู้เพื่อแก้ไขปัญหาของตนเอง คือผู้เรียนต้องเรียนรู้ที่จะลงมือแก้ปัญหา รวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล สรุปและประเมินผล ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการคิดเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้เอง

2) กิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน ใช้วิธีการที่เน้นการส่งเสริมให้เยาวชนคู่ขัดแย้งค้นพบปัญหา ความต้องการ และตั้งศักยภาพในการเรียนรู้ที่จะเปลี่ยนแปลงตนเอง ผ่านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม การใช้กระบวนการกลุ่ม และการใช้ประสบการณ์ปัญหา โดย (1) การเรียนรู้จากการชมวีดิทัศน์ (2) การเรียนรู้จากประสบการณ์ปัญหาของตนเอง (3) การเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่ม (4) การเรียนรู้ด้วยตนเองเกี่ยวกับกิจกรรมที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและทัศนคติของเยาวชนคู่ขัดแย้ง (5) การลงมือปฏิบัติจริง ซึ่งสอดคล้องกับหลักการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมที่ Kolb (1984) ระบุว่า เป็นรูปแบบการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพในการพัฒนาบุคคลทั้งด้านความรู้ทัศนคติและทักษะได้ดีที่สุดผ่านการสังเคราะห์แบบ Meta Analysis ซึ่งได้โครงสร้างพื้นฐานของการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมที่ประกอบด้วยวงจรการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ผสมผสานกับกระบวนการกลุ่ม (Group Process) เพราะผู้เรียนทุกคนมีประสบการณ์ จึงสามารถทำให้เกิดประโยชน์สูงสุดหรือแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันและช่วยกันทำในสิ่งที่ยากหรือไม่เคยทำมาก่อนด้วยความมั่นใจโดยเฉพาะการฝึกอบรมที่อาจมีข้อจำกัดในด้านเวลา และสอดคล้องกับหลักการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐานที่วัชรพงษ์ เล็กสูงงษ์ (2550) กล่าวว่า เป็นการจัดการกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นตัวกระตุ้นให้ผู้เรียน ได้ศึกษาค้นคว้าหาข้อมูลด้วยตนเอง เพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหา

เพื่อที่จะให้ผู้เรียนได้จดจำความรู้ใหม่ไว้ได้นานและรู้จักนำไปประยุกต์กับสถานการณ์ต่างๆจนสามารถแก้ไขปัญหาที่พบได้ในที่สุด ซึ่งการเรียนรู้ดังกล่าวนี้ กรมสุขภาพจิต (มปป.) ระบุว่าต้องอาศัยการสื่อสารทุกรูปแบบ เช่น การพูดหรือการเขียน การวาดรูป การแสดงบทบาทสมมติ การลงมือปฏิบัติงานจริง ซึ่งเอื้ออำนวยให้เกิดการแลกเปลี่ยน การวิเคราะห์ และสังเคราะห์การเรียนรู้ และสุมาลี สังข์ศรี (2546) ระบุถึงหลักวิธีการในการเรียนรู้ให้ได้ประโยชน์สูงสุดคือต้องเน้นการเรียนรู้จากสถานการณ์จริง การฝึกปฏิบัติจริง

3) แหล่งสนับสนุนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน แบ่งเป็น แหล่งสนับสนุนการจัดการศึกษาที่เป็นทรัพยากรบุคคล ได้แก่ ผู้นำชุมชน เยาวชนคู่ขัดแย้ง ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง เจ้าหน้าที่มูลนิธิเพื่อนเยาวชนเพื่อการพัฒนา ผู้วิจัย และแหล่งสนับสนุนการศึกษาที่ไม่ใช่บุคคล ได้แก่ หนังสือ สื่อสิ่งพิมพ์ เว็บไซต์ วิทยุทัศน์ ซึ่งการมีแหล่งสนับสนุนการจัดการศึกษาที่หลากหลายทำให้ผู้เรียนที่เป็นเยาวชนและสมาชิกในชุมชนแออัดมีทางเลือกที่หลากหลายและเหมาะสมกับความรู้ความสามารถของตนเอง สอดคล้องกับหลักการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ที่กรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน (2544) ระบุไว้ว่าในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ผู้สอนหรือผู้ให้ความรู้ควรมีความหลากหลาย ผู้ที่มาให้ความรู้ไม่จำเป็นต้องจำกัดเฉพาะครู อาจารย์ในสถาบันการศึกษา อาจเป็นผู้เชี่ยวชาญหรือผู้รู้จากหน่วยงานหรือสถาบันต่างๆ บุคคลในองค์กรท้องถิ่น ชาวบ้านผู้มีความชำนาญในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง พระ ผู้เฒ่าผู้แก่ หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น และสุมาลี สังข์ศรี (2546) ที่ได้กล่าวถึงหลักวิธีการในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่าต้องใช้วิธีการหลากหลาย เช่น การเรียนเป็นกลุ่มใหญ่ กลุ่มย่อย การสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การเรียนรายบุคคล ให้ผู้เรียนเลือกได้ และให้เหมาะสมกับสภาพของกลุ่มเป้าหมายสภาพท้องถิ่น และใช้สื่อชนิดต่างๆ ช่วยในการเรียนการสอน อาจใช้สื่อหลายชนิดผสมผสานกัน (Multi Media) ใช้ระบบการศึกษาทางไกลเข้ามาช่วย ซึ่งแหล่งสนับสนุนการเรียนรู้เหล่านี้จะทำให้ผู้เรียนได้มีความรู้กว้างขวางและสามารถเลือกแหล่งเรียนรู้ที่สะดวกและเหมาะสมกับความรู้ความสามารถของตนเอง นำไปสู่การเรียนรู้เพื่อให้ได้พัฒนาศักยภาพในการเปลี่ยนแปลงตนเอง ที่นำไปสู่การจัดการความขัดแย้งอย่างเหมาะสม คล้ายคลึงกับ Duze, C.O. (2010) ที่ได้เสนอผลการวิจัยของการใช้เทคนิคการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการบรรลุผลและทัศนคติของนักศึกษาปริญญาตรีในวิชาวิธีวิจัยทางการศึกษา ว่าวิธีการใช้สื่อการเรียนการสอนที่เหมาะสม จะทำให้การสอนกระบวนการเรียนรู้มีความน่าสนใจมากยิ่งขึ้น มีคุณค่า น่าตื่นเต้น มีส่วนร่วม มีประสิทธิภาพ และให้ผลเต็มที่

4) แนวทางการประเมินผล แบ่งเป็น 3 รูปแบบ ได้แก่ (1) ผู้เข้าร่วมกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นผู้ประเมินด้วยตนเอง โดยร่วมกันสรุปและนำมาอภิปรายสิ่งที่ได้เรียนรู้ร่วมกัน (2) การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมของผู้เข้าร่วมกระบวนการและผู้วิจัย ทั้งระหว่าง การดำเนินกิจกรรม และหลังการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน และนำมาสรุปร่วมกัน (3)

การสนทนากลุ่มเพื่อประเมินผลและถอดบทเรียนจากกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน ทั้งใน ส่วนของกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการปฏิบัติตามข้อตกลงที่จะนำไปสู่การ จัดการความขัดแย้งที่ให้แก่กันไว้ รวมถึงประเมินความรู้ ทักษะ และทัศนคติในการจัดการความขัดแย้ง เชิงสมานฉันท์ ซึ่งแนวทางดังกล่าวทำให้เยาวชนคู่ขัดแย้งรวมถึงผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งได้ ประเมินตนเอง และทบทวนกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่ได้ดำเนินการมา เพื่อให้ เห็นจุดแข็ง-จุดอ่อน ปัจจัยที่ทำให้กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนประสบผลสำเร็จ อีกทั้งยังเป็น การประเมินการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของตนเอง ที่นำไปสู่การระงับความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ซึ่งการประเมินผลนั้นมีความจำเป็นต้องดำเนินการ สอดคล้องกับทศนา แคมมณี (2545) ที่ได้เสนอตัว บ่งชี้ในการจัดการเรียนการสอนโดยใช้ปัญหาเป็นฐานไว้ว่าผู้เรียนต้องมีการลงมือแก้ปัญหา รวบรวม ข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล สรุปและประเมินผลด้วยตนเอง โดยผู้สอนต้องมีการติดตามการปฏิบัติงาน ของผู้เรียนและให้คำปรึกษา ทั้งการประเมินผลการเรียนรู้ทั้งทางด้านผลงานและกระบวนการควบคู่ไป ด้วย เพื่อนำไปสู่การปรับปรุงในการดำเนินกิจกรรมครั้งต่อไป และในการประเมินผลด้วยการถอด บทเรียนนั้นมีความสอดคล้องกับรัตนา ดวงแก้ว (2551) ที่กล่าวถึงการถอดบทเรียนว่าเป็นการทบทวน หรือสรุปประสบการณ์การทำงานที่ผ่านมาในแง่มุมต่างๆ เพื่อให้เห็นถึงรายละเอียดของเหตุปัจจัยทั้ง ภายในและภายนอก ซึ่งทำให้เกิดผลอย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบันทั้งที่สำเร็จหรือล้มเหลว หรืออาจกล่าว ได้ว่า เราถอดบทเรียน เพื่อสืบค้นความรู้จากการปฏิบัติงานโดยใช้วิธีการสกัดความรู้และประสบการณ์ ที่ฝังลึกจากกลุ่มเป้าหมายที่ได้ร่วมการปฏิบัติงาน พร้อมทั้งบันทึกรายละเอียดขั้นตอนการปฏิบัติงาน ผลการปฏิบัติงาน และความรู้ใหม่ๆที่เกิดขึ้นระหว่างการปฏิบัติงานทั้งที่สำเร็จหรือล้มเหลว เพื่อเป็น แนวทางในการปรับปรุงการปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมาย และสามารถเผยแพร่ศึกษาเรียนรู้ได้ และ หากกล่าวถึงในแง่ของการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์นั้น การถอดบทเรียนในแง่ของการปฏิบัติ ตามข้อตกลงที่ให้ไว้ ที่จะนำไปสู่การระงับความขัดแย้ง สอดคล้องกับจุฑารัตน์ เอื้ออำนวย (2556) ที่ ระบุขั้นตอนในการทำงานของยุทธธรรมเชิงสมานฉันท์ขั้นตอนสุดท้ายคือ ต้องมีการติดตามผล ซึ่งเป็น ขั้นตอนที่ตรวจสอบว่ามีการรักษาสัญญาด้วยการปฏิบัติตามข้อตกลงที่ได้ตกลงกันไว้หรือไม่ ถ้ามี ปัญหาให้ย้อนกลับไปเริ่มต้นกระบวนการใหม่อีกครั้ง

ตอนที่ 2 การอภิปรายข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอก ระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการ ความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ไปใช้

จากการสังเคราะห์ผลการศึกษาเป็นร่างข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการนำกระบวนการจัด การศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้าน

การจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ไปใช้ และนำไปจัดสนทนากลุ่มเพื่อขอข้อเสนอแนะจากผู้ทรงคุณวุฒิแล้ว ผู้วิจัยได้นำข้อเสนอแนะมาพัฒนาเป็นข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐานเพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัดไปใช้

ทั้งนี้ ในการร่างข้อเสนอเชิงนโยบายในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัดไปใช้ ผู้วิจัยได้ร่างนโยบายออกมาเป็น 2 ด้าน รวม 9 ข้อ คือนโยบายด้านการส่งเสริมกระบวนการจัดการศึกษาของชุมชน ประกอบด้วยร่างนโยบาย 7 ข้อ และนโยบายด้านการป้องกันปัญหาความขัดแย้งสำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ประกอบด้วยร่างนโยบาย 2 ข้อ โดยร่างข้อเสนอเชิงนโยบายดังกล่าวประกอบด้วยวัตถุประสงค์และเป้าหมายในการดำเนินนโยบาย ซึ่งหลังจากร่างนโยบายเรียบร้อยแล้ว ได้ทำการจัดสนทนากลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิ 10 ท่าน เพื่อวิพากษ์ร่างนโยบายในการนำกระบวนการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ไปใช้ พบว่าผู้ทรงคุณวุฒิมีความเห็นดังนี้

1) ในการร่างข้อเสนอเชิงนโยบายยังขาดที่มาและความสำคัญของนโยบาย ซึ่งทำให้มองไม่เห็นความเชื่อมโยงและที่มาของการกำหนดนโยบาย สอดคล้องกับ (สุคนธา คงศีล และสุชุม เจียมตน, 2550) ที่สรุปขั้นตอนของกระบวนการจัดทำข้อเสนอเชิงนโยบายประการแรกคือต้องระบุปัญหาและที่มาของการกำหนดนโยบาย ซึ่งทำได้โดย การศึกษาภาคสนามหรือการลงพื้นที่เพื่อดูว่าประชาชนเดือดร้อนเรื่องอะไรบ้าง หรือมีประเด็นใดที่สังคมต้องการพัฒนาอีกบ้าง ซึ่งนักวิจัยจะต้องพิจารณาจากแหล่งข้อมูลต่างๆ อาทิ สื่อมวลชน หรือผลการวิจัยจากศาสตร์สาขาต่างๆ โดยอาจจะเขียนเป็นที่มาและความสำคัญของกำหนดนโยบายเพื่อเกริ่นนำให้เห็นปัญหาที่นำมาสู่การกำหนดนโยบายให้ชัดเจนก่อน

2) ควรจะมีการระบุหน่วยงานที่จะนำข้อเสนอเชิงนโยบายไปใช้ สอดคล้องกับ วิโรจน์ สารรัตน์ (2556) ที่ระบุว่านโยบายเป็นแนวหรือวิธีการเพื่อการปฏิบัติที่รัฐบาล หรือสถาบัน หรือกลุ่มหรือบุคคลเลือกจากทางเลือกหลายๆ ทาง เพื่อใช้เป็นแนวทางการปฏิบัติ โดยปกติจะสะท้อนให้เห็นถึงการตัดสินใจในปัจจุบันเพื่อการแก้ปัญหาที่มีประสิทธิผลและเพื่ออนาคตที่ดีกว่า และสอดคล้องกับ Dye (1981) ที่ระบุว่านโยบายเป็นหลักหรือวิธีการปฏิบัติซึ่งถือเป็นแนวทางดำเนินการที่ผู้บริหารใช้ในการตัดสินใจเพื่อให้การปฏิบัติงานเป็นไปโดยถูกต้อง และบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ซึ่งการระบุหน่วยงานในการกำหนดนโยบายนั้น ทำให้รัฐบาล สถาบัน กลุ่ม หรือบุคคลต่างๆ สามารถเลือก

นโยบายไปปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม ตรงตามเป้าหมาย และมีประสิทธิภาพ บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

3) การกำหนดวัตถุประสงค์ในการดำเนินนโยบาย ควรกำหนดเป็นคำกว้างๆ ที่มีความชัดเจน สอดคล้องกับวิโรจน์ สารรัตน์ (2556) ที่ระบุถึงการกำหนดวัตถุประสงค์ของนโยบาย (Policy Objectives) ว่าต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญคือ เป้าหมาย (Target) ซึ่งอาจเป็นทั้งจุดประสงค์ (Purpose) และผลงานที่เกิดขึ้นในที่สุด (Ended Result) ในลักษณะที่เป็นการกระทำอะไร ได้อะไร และเพื่ออะไร กล่าวได้ว่าต้องมีความชัดเจนและครอบคลุมนโยบายที่ได้นำเสนอขึ้น

4) ในการกำหนดประเด็นสำคัญที่นำไปสู่ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ควรจะกำหนดให้ชัดเจน และเฉพาะเจาะจงลงไป โดยนำมาจากการสังเคราะห์ผลการศึกษาในระยะที่ 1 สอดคล้องกับเฉลิม ลาก ทองอาจ (2555) ที่กล่าวถึงแหล่งที่มาของนโยบายที่สำคัญคือมาจากชุมชนวิชาการ (Academic Community) กล่าวคือข้อเสนอแนะเชิงนโยบายอาจจะได้ข้อมูลการวิจัยจากผลงานการวิจัยในศาสตร์ สาขาต่างๆ ของนักวิชาการในมหาวิทยาลัย ซึ่งอาจจะเป็นการวิจัยที่ดำเนินการขึ้นมาใหม่หรืออาจจะเป็นการนำผลการวิจัยซึ่งเดิมเคยอยู่ในที่ที่ไม่เผยแพร่หรือออกมาสู่สังคมมากยิ่งขึ้น หรือมาจากความรู้ หรือภูมิปัญญาดั้งเดิม (Traditional Knowledge) คือเป็นความรู้ที่ชุมชนต่างๆ คิดค้นขึ้นหรือร่วมดำเนินการขึ้น จากความสัมพันธ์ระหว่างการใช้ชีวิตและสภาพท้องถิ่นที่ตนเองอาศัยอยู่ โดยมีการส่งผ่านจากประชากรรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง ความรู้ที่เกิดขึ้นภายในท้องถิ่นเช่นนี้จึงมีความเหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นนั้นๆ และนักวิจัยด้านนโยบายสามารถที่จะนำมาใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อกำหนดนโยบายได้ ตัวอย่างเช่น ในบางท้องถิ่นมีการรักษาโรคโดยใช้สมุนไพรหรือผลิตภัณฑ์ที่ได้จากธรรมชาติ ด้วยเหตุนี้ นักนโยบายสามารถจัดทำนโยบายเกี่ยวกับการรักษาสุขภาพในท้องถิ่นได้ด้วยการสนับสนุนหรือจัดทำโครงการที่เกี่ยวกับการผลิตและใช้ยาสมุนไพร ตลอดจนการต่อยอดการพัฒนาสมุนไพรเหล่านี้ให้กลายเป็นองค์ความรู้ที่เป็นที่ยอมรับหรือจดสิทธิบัตรได้ เป็นต้น ซึ่งกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมๆ ที่ผู้วิจัยจัดขึ้นในชุมชนวัดอัมพวาและชุมชนวัดโพธิ์เรียงก็เป็นงานวิจัยที่ผู้วิจัยดำเนินการร่วมกับคนในชุมชนโดยใช้ความรู้ประสบการณ์เดิมของสมาชิกในชุมชนที่เข้าร่วมกระบวนการในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน และสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ใหม่ขึ้นมา

5) การเขียนนโยบายต้องมีความเชื่อมโยงกับวัตถุประสงค์ และต้องสอดคล้องกับแนวทางการดำเนินนโยบายด้วย สอดคล้องกับวิโรจน์ สารรัตน์ (2556) ที่ระบุถึงองค์ประกอบของนโยบาย 2 ประการ คือ วัตถุประสงค์ของนโยบาย (Policy Objectives) ซึ่งต้องกำหนดให้สอดคล้องกับเป้าหมาย และแนวทางของนโยบายต้องสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่จะทำให้บรรลุผลในจุดหมายนั้น ซึ่งจุดหมายหนึ่งๆ อาจมีแนวทางเพื่อการปฏิบัติที่หลากหลาย ในทางกลับกัน แนวทางหนึ่งอาจเพื่อการบรรลุผลเกินกว่าหนึ่งจุดหมายได้

6) นโยบายที่กำหนดต้องบรรลุวัตถุประสงค์ได้ และมีตัวชี้วัดที่จะสามารถวัดได้ ซึ่งตัวชี้วัดดังกล่าวเป็นการวัดความสำเร็จของการดำเนินนโยบายนั้น ทำให้เป้าหมายในการดำเนินนโยบายชัดเจนยิ่งขึ้น สอดคล้องกับสำนักพัฒนาระบบบริหาร สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (2544) ที่ระบุว่า “ตัวชี้วัด (Key Performance Indicators)” เป็นหน่วยวัดความสำเร็จของการปฏิบัติงานที่ถูกกำหนดขึ้น โดยต้องสื่อถึงเป้าหมายในการปฏิบัติงานสำคัญ ทั้งนี้เพื่อสร้างความชัดเจนในการกำหนด ติดตามและประเมินผลการปฏิบัติงานในด้านต่างๆ โดยมีความสำคัญคือ เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการติดตามประเมินผลเพื่อให้กิจกรรมนั้นบรรลุวัตถุประสงค์ตามแผนและเป้าหมาย ซึ่งตัวชี้วัดที่ดีสามารถคาดการณ์เหตุการณ์ล่วงหน้าได้ ทำให้สามารถแก้ปัญหา หรือวางแผนการปฏิบัติงานในอนาคต เพื่อให้การปฏิบัติงานต่อไปประสบผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

7) ในการนำเสนอข้อเสนอเชิงนโยบายควรประกอบด้วย 1) ประเด็นสำคัญ 2) ข้อเสนอเชิงนโยบาย และ 3) แนวทาง/ มาตรการในการดำเนินนโยบาย โดยมีวัตถุประสงค์ครอบคลุมในการกำหนดข้อเสนอเชิงนโยบายทั้งหมด ซึ่งสอดคล้องกับวิโรจน์ สารรัตนะ (2556) ที่ระบุว่าองค์ประกอบของนโยบายที่สำคัญ มี 2 ประการ คือ 1) วัตถุประสงค์ของนโยบาย (Policy Objectives) หมายถึง “จุดหมาย” (Ends) ที่คาดหวังให้บรรลุผล ซึ่งการกำหนดวัตถุประสงค์ของนโยบายนั้น องค์ประกอบที่สำคัญสิ่งแรกคือ เป้าหมาย (Target) ซึ่งอาจเป็นทั้งจุดประสงค์ (purpose) และผลงานที่เกิดขึ้นในที่สุด (Ended Result) ในลักษณะที่เป็นการกระทำอะไร ได้อะไร และเพื่ออะไร และ 2) แนวทางของนโยบาย (Policy Means) หมายถึง “วิถีทาง” (Means) ที่จะทำให้บรรลุผลในจุดหมายนั้น ซึ่งจุดหมายหนึ่งๆ อาจมีแนวทางเพื่อปฏิบัติที่หลากหลาย ในทางกลับกัน แนวทางหนึ่งอาจเพื่อการบรรลุผลเกินกว่าหนึ่งจุดหมายได้ และสอดคล้องกับ International Livestock Research Institute: ILRI (1995) ที่ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของนโยบายที่สำคัญ 2 ประการ คือ 1) วัตถุประสงค์ของนโยบาย (Policy Objectives) หมายถึง จุดหมาย (Ends) ที่เป็นที่ยุติหวังให้บรรลุผล และ 2) เครื่องมือของนโยบาย (Policy Instruments) หมายถึง วิถีทาง (Means) ที่จะทำให้บรรลุผลในจุดหมายนั้น

หากกล่าวในแง่ของเนื้อหา นโยบายที่ผู้วิจัยได้ร่างขึ้นมานั้น ผู้ทรงคุณวุฒิมีความเห็นว่า สอดคล้องกับกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ที่ได้จัดขึ้น แต่ต้องดำเนินการจัดกลุ่มนโยบาย ตัดร่างข้อเสนอเชิงนโยบายบางข้อที่ซ้ำซ้อนกันออก และปรับคำในแต่ละข้อให้เข้าใจง่ายและชัดเจนยิ่งขึ้น โดยให้จัดกลุ่มตามลำดับสำคัญหรือระยะในการดำเนินนโยบาย ดังนี้ 1) นโยบายการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจสำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้าง

ความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ไปปฏิบัติให้ประสบความสำเร็จ ซึ่งเน้นการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจในกระบวนการจัดการศึกษาของระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐานที่จัดขึ้น และการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ และ 2) นโยบายในการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษาของระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ต้องคำนึงถึงประเด็นสำคัญที่ได้จากการวิจัยในระยะที่ 1 และ 2 ได้แก่ การสร้างผู้อำนวยความสะดวกที่สามารถเป็นคนกลางในการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษาของระบบโรงเรียนและการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ การปรับทัศนคติและวิธีการดำเนินงานกับชุมชน คู่ขัดแย้ง และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง สำหรับผู้ปฏิบัติงาน และการติดตามผลความสัมพันธ์ของคู่ขัดแย้งอย่างต่อเนื่อง ซึ่งนำไปสู่ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายทั้งหมด 5 ข้อ เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินงานผลักดันให้เกิดกระบวนการจัดการศึกษาของระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ขึ้นอย่างต่อเนื่อง

ทั้งนี้กลไกสำคัญในที่ทำให้เกิดกระบวนการจัดการศึกษาของระบบโรงเรียนคือ การส่งเสริม/สนับสนุนจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกภาคส่วน ในแง่ของการตระหนักรู้ในปัญหาของตนเอง สอดคล้องกับลักษณะสำคัญของการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน ที่สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2546) ระบุว่าต้องมีสถานการณ์ที่เป็นปัญหาและเริ่มต้นจัดการกระบวนการเรียนรู้ด้วยการใช้ปัญหาเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ โดยปัญหาที่นำมาใช้ในการจัดการกระบวนการเรียนรู้ควรเป็นปัญหาที่เกิดขึ้น พบเห็นได้ในชีวิตจริงของผู้เรียนหรือมีโอกาสเกิดขึ้นจริง ซึ่งผู้เรียนต้องเรียนรู้โดยการนำตนเอง (Self-directed Learning) ค้นหาและแสวงหาความรู้คำตอบด้วยตนเอง ตั้งแต่การวางแผนการเรียนด้วยตนเอง บริหารเวลาเอง คัดเลือกวิธีการเรียนรู้และประสบการณ์การเรียนรู้ รวมทั้งประเมินผลการเรียนรู้ด้วยตนเอง ส่วนในแง่ของเนื้อหากิจกรรมและการมีส่วนร่วมสอดคล้องกับวรรธน์ อภินันท์กุล (2551) ที่กล่าวว่า การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเป็นกิจกรรมที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ใหม่ๆ ที่ทำหายอย่างต่อเนื่อง ทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนด้วยตนเองและระหว่างผู้เรียนกับผู้สอน ซึ่งปฏิสัมพันธ์ที่มีทำให้เกิดการขยายผลของเครือข่ายความรู้ที่ทุกคนมีอยู่ออกไปอย่างกว้างขวาง ซึ่งเป็นวิธีการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับผู้เรียนที่เป็นเยาวชนและสมาชิกในชุมชนแออัดที่ประสบปัญหาความขัดแย้งและหลักการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ ที่ Zehr (2002) ระบุว่า การที่จะทำให้การจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์บรรลุเป้าหมายได้นั้น ต้องให้เหยื่ออาชญากรรมและผู้กระทำผิด ในการดำเนินการวิจัยนี้หมายถึงเยาวชนคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่าย เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการ รวมทั้งต้องมีผู้แทนจากกระบวนการยุติธรรมและสมาชิกในครอบครัวของผู้กระทำผิดมีส่วนร่วมในกระบวนการด้วย และ Roche (2003) ที่ระบุว่ากระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ต้องอาศัยการมี

ส่วนร่วมของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งหรือการกระทำความผิด โดยทุกฝ่ายต้องมาคิดร่วมกันว่าจะจัดการอย่างไรต่อความผิดที่เกิดขึ้นแล้วและจะจัดการอย่างไรต่อสิ่งที่ควรจะทำต่อไปในอนาคต อีกทั้งสอดคล้องกับชนกนารถ บุญวัฒน์ะกุล (2559) ที่ได้ทำการวิจัยเรื่อง “แนวทางการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยสำหรับประเทศไทย” พบว่าการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยต้องคำนึงถึงองค์ประกอบ 5 ประการ ได้แก่ 1) กฎหมายและนโยบายทางการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ควรเป็นกฎหมายและนโยบายเพื่อการศึกษาตลอดชีวิตที่เปิดโอกาสให้เรียนรู้ได้ทุกรูปแบบ ทุกที่ ทุกเวลาอย่างไม่มีเงื่อนไข ทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน 2) โครงสร้างและการกระจายอำนาจ การศึกษา โดยกระจายอำนาจลงสู่ท้องถิ่นให้สามารถบริหารงานขับเคลื่อนและพึ่งพาตนเองได้ 3) หลักสูตรและรูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยมีความหลากหลาย ยืดหยุ่นและใช้ประโยชน์ได้จริง 4) การพัฒนาประชาชนให้เป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต มีนิสัยใฝ่รู้และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต และ 5) การส่งเสริมภาคีเครือข่ายทางการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย จากทุกภาคส่วนในสังคมให้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

สรุปองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

จากการลงพื้นที่ศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ผู้วิจัยได้ค้นพบว่า การจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นกับเยาวชนในชุมชนแออัดอย่างได้ผลและยั่งยืน คือการทำให้เยาวชนในชุมชนแออัด ซึ่งเป็นเจ้าของปัญหา ได้ตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเอง เห็นโทษของปัญหา และเห็นประโยชน์ในการจัดการศึกษาและการเรียนรู้ที่จะแก้ไขปัญหานั้น ซึ่งการที่จะทำให้เยาวชนในชุมชนแออัดมีความสนใจและตระหนักในปัญหาของตนเอง จนนำไปสู่ความสนใจที่จะแก้ไขปัญหาของตนเองได้นั้น ต้องอาศัยกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นกระบวนการจัดการศึกษาเพื่อการเปลี่ยนแปลงตนเอง ที่จะนำไปสู่การจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น เริ่มจากกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่ทำให้ “เห็นปัญหา” “เห็นโทษของปัญหา” และ “เห็นประโยชน์ของการจัดการศึกษาเพื่อแก้ไขปัญหา” โดยต้องมีบุคคลใดบุคคลหนึ่ง กลุ่มบุคคลใดกลุ่มบุคคลหนึ่ง หรือองค์กรใดองค์กรหนึ่งเป็นผู้ผลักดันให้เกิดการริเริ่มดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนขึ้น เนื่องจากสิ่งที่สังเกตได้คือ เยาวชนในชุมชนแออัดเหล่านี้มีปัญหากันมาอย่างยาวนาน แต่ขาดการจัดการปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่าเยาวชนเหล่านั้น “มองไม่เห็นปัญหาและโทษของปัญหาที่เกิดขึ้น” เนื่องจาก “ขาดผู้กระตุ้นกระตุ้นเตือนให้เห็นถึงปัญหานั้น” ซึ่งเป็นผู้มีส่วนสำคัญในการริเริ่ม

ดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง นำไปสู่การระงับความขัดแย้งของคู่ขัดแย้ง

ดังนั้น “ผู้ริเริ่มดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน” ซึ่งอาจจะเป็นผู้นำชุมชน เครือข่ายองค์กรชุมชน ฯลฯ นั้นมีบทบาทสำคัญในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของเยาวชนในชุมชนแออัดที่มีความขัดแย้งกัน ที่จะนำไปสู่การจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ซึ่งต้องมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของเยาวชนในชุมชนแออัดว่ามีศักยภาพในการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเองได้ โดยการเรียนรู้ดังกล่าวต้องอาศัยการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่สอดคล้องกับบริบท ภูมิหลัง และประสบการณ์ของเยาวชนเหล่านั้น ซึ่งจะนำไปสู่การระงับความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ด้วยการสนับสนุนจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ทั้งผู้นำชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งทุกฝ่าย ทั้งนี้ เมื่อเชื่อในศักยภาพของเยาวชนแล้ว ก็ต้องร่วมกันจัดกระบวนการศึกษานอกระบบโรงเรียนให้เยาวชนเหล่านั้นสามารถดึงศักยภาพของตนเองออกมาให้ได้ จากการใช้การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม และการใช้ประสบการณ์ปัญหาของตนเองและประสบการณ์ที่ได้รับจากบุคคลอื่นในการวิเคราะห์ปัญหา สาเหตุของปัญหา และแสวงหาวิธีการแก้ปัญหาาร่วมกัน โดยให้เยาวชนคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องมีส่วนร่วมทุกกระบวนการตั้งแต่การคิด วิเคราะห์ วางแผน ดำเนินการ และสรุปผล โดยใช้หลักการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน คือ การคำนึงถึงความต้องการของผู้เข้าร่วมกระบวนการ และการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้มีความยืดหยุ่นทั้งในด้านเนื้อหา กิจกรรม เวลา และสถานที่ และใช้หลักการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ ที่เป็นกระบวนการจัดการความขัดแย้งที่มุ่งการเยียวยาความเสียหาย และการให้อภัยซึ่งกันและกันระหว่างคู่ขัดแย้งและการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยไม่มุ่งเน้นการลงโทษโดยกฎ ระเบียบ กติกาของรัฐ เป็นหลักและเนื้อหาในการจัดกระบวนการเรียนรู้

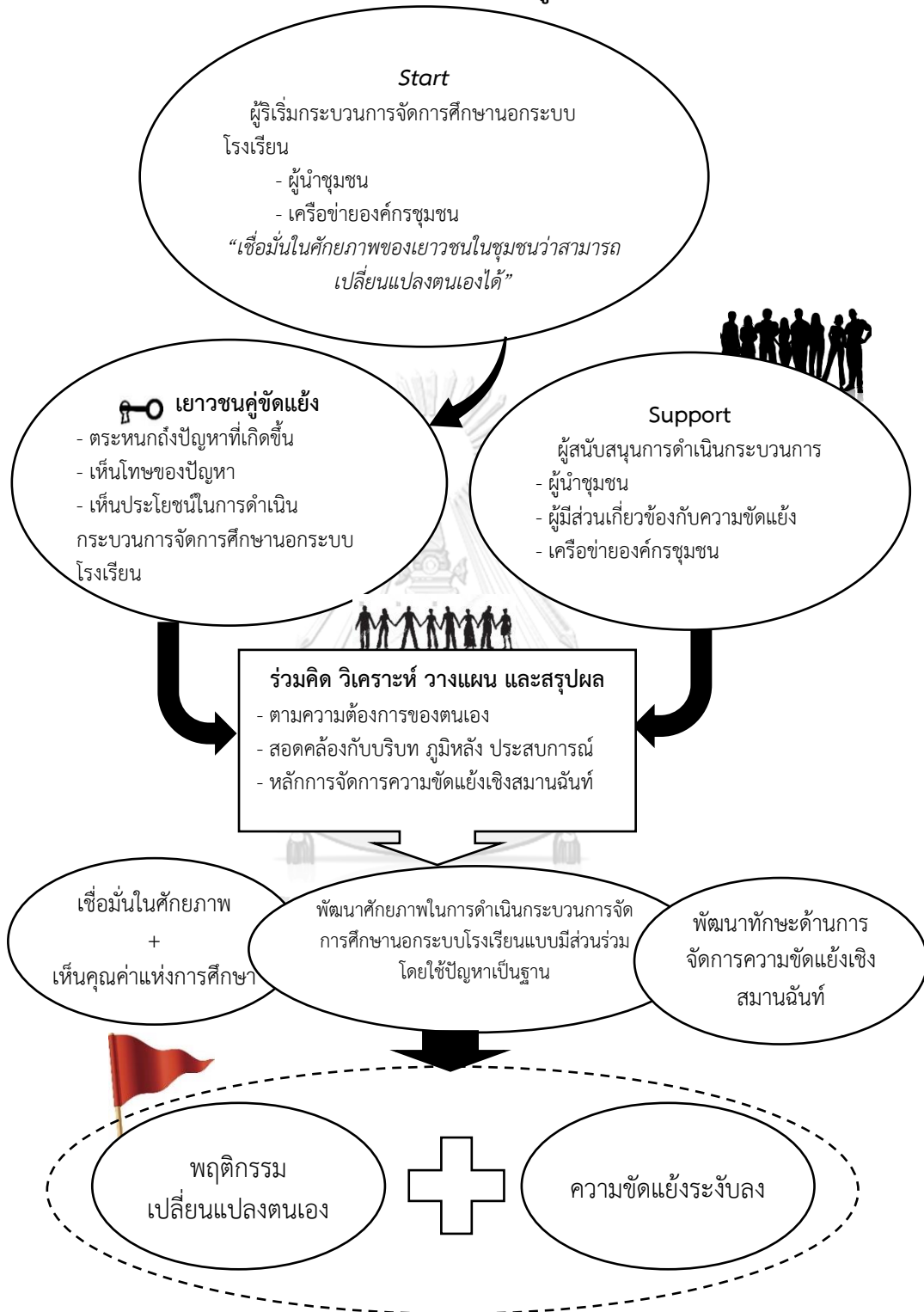
และจากกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัดที่ผู้วิจัยสังเคราะห์ได้นั้น ทั้งความเชื่อพื้นฐานของกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน แนวคิดของกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน หลักการที่ใช้ในการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ปัจจัย และเงื่อนไขในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนไปใช้ สิ่งที่ทำให้กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนประสบความสำเร็จ องค์ประกอบและกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ล้วนแต่มีความสัมพันธ์และเชื่อมโยง อันจะส่งเสริมสนับสนุนให้เยาวชนในชุมชนแออัดและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งที่ร่วมกันดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน มีความเชื่อมั่นในศักยภาพและเห็นคุณค่าแห่งการจัดการศึกษาเพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง ได้พัฒนาศักยภาพในการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ประสบการณ์ปัญหา และได้พัฒนาทักษะด้านการจัดการความ

ขัดแย้งโดยวิธีเชิงสมานฉันท์ ซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตนเอง นำไปสู่การจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

ทั้งนี้องค์ความรู้ดังกล่าวสามารถสรุปเป็นแผนภาพได้ดังนี้

แผนภาพที่ 14 แสดงองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1.1 ข้อเสนอแนะต่อเครือข่ายชุมชนแออัด

1.1.1 ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในชุมชน เช่น ผู้นำชุมชน ผู้ประสานงานเครือข่ายชุมชนแออัด ควรดำเนินการจัดกระบวนการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ขึ้นเมื่อมีความขัดแย้งเกิดขึ้นกับเยาวชนในชุมชน โดยต้องคำนึงถึง “การตระหนักถึงปัญหาความขัดแย้งที่ทำให้เกิดความแตกแยกหรือความรุนแรง” ของเยาวชนที่มีความขัดแย้งกัน เนื่องจากการจัดการปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นกับเยาวชนในชุมชนแออัดให้ประสบผลสำเร็จนั้น ต้องเริ่มจากการให้เยาวชนเหล่านั้นตระหนักถึงปัญหาความขัดแย้งกับบุคคลอื่น ที่ก่อให้เกิดความแตกแยกหรือความรุนแรง ที่เกิดขึ้นกับตนเอง และเห็นโทษของปัญหานั้น โดยมีผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เช่น ผู้นำชุมชน สมาชิกในชุมชน องค์กรภาคประชาสังคม เช่น มูลนิธิต่างๆ ที่ทำงานกับเยาวชนในชุมชนแออัด ฯลฯ เป็นผู้สนับสนุนและร่วมดำเนินการ

1.1.2 ผู้นำชุมชนควรนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง ที่นำไปสู่การจัดการความขัดแย้ง ไปเผยแพร่ให้ชุมชนอื่นได้รับรู้และเห็นประโยชน์ เพื่อนำไปปรับใช้ในการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นกับเยาวชนในชุมชนนั้น เนื่องจากการจัดการความขัดแย้ง โดยอาศัยกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม และการใช้ประสบการณ์ปัญหาของตนเองเป็นตัวตั้ง สอดคล้องกับวิถีชีวิต ทำให้เรียนรู้ได้ดี เข้าใจง่าย และเมื่อเยาวชนมีการเรียนรู้ในการจัดการความขัดแย้งของตนเองด้วยตนเองแล้ว ก็จะทำให้ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระงับได้ เนื่องจากเกิดจากความต้องการของเยาวชนคู่ขัดแย้งเอง ทั้งนี้การนำกระบวนการดังกล่าวไปใช้ ต้องโดยคำนึงถึงปัจจัยและเงื่อนไขในจัดกระบวนการด้วย เนื่องจากบริบทของแต่ละชุมชนมีความแตกต่างกัน

1.1.3 ชุมชนสามารถนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์นี้ ไปปรับใช้กับการแก้ไขปัญหาอื่นๆ ในชุมชนได้ โดยยึดหลักการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรมของคู่ขัดแย้ง คือ การจัดกิจกรรมการศึกษาเพื่อเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรมของคู่ขัดแย้ง ที่นำไปสู่การระงับความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ให้สอดคล้องกับความต้องการของสมาชิกในชุมชน เหมาะสมกับสภาพความเป็นอยู่ มีความยืดหยุ่นด้านเนื้อหา เวลา สถานที่ ฯลฯ คือ คำนึงถึงภาระหน้าที่ของผู้เข้าร่วมกระบวนการทุกคน และใช้การเรียนรู้ร่วมกันด้วยกระบวนการกลุ่ม เนื่องจากจะส่งเสริมให้มีการแลกเปลี่ยนความรู้ เกิดทางเลือกในการแก้ปัญหาที่หลากหลาย บวกกับการเรียนรู้โดยใช้

ประสบการณ์ปัญหาเดิมของสมาชิกในชุมชน เนื่องจากจะทำให้มองเห็นปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างชัดเจน และสอดคล้องกับความต้องการในการแก้ปัญหา ทำให้หาวิธีการแก้ปัญหาได้อย่างเหมาะสม

1.2 ข้อเสนอต่อหน่วยงานระดับท้องถิ่น

องค์กรระดับท้องถิ่น ควรประสานความร่วมมือกับองค์กรพัฒนาเอกชน เพื่อสนับสนุนการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม ที่ส่งเสริมการจัดการความขัดแย้งและความรุนแรงที่เกิดขึ้นกับเยาวชนในชุมชนแออัด เนื่องจากเป็นหน่วยงานที่มีความพร้อมด้านทุน สถานที่ วัสดุ/อุปกรณ์ และเครือข่ายสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมด้านต่างๆ ซึ่งสามารถผลักดันให้เป็นแผนงาน ที่สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติด้านการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพทรัพยากรมนุษย์ได้

1.3 ข้อเสนอต่อหน่วยงานภาครัฐที่ดำเนินงานระดับนโยบาย

1.3.1 รัฐควรกำหนดและผลักดันให้เกิดนโยบายในการส่งเสริมกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนของชุมชน เพื่อส่งเสริมให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ในการแก้ไขปัญหาของตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาด้านความขัดแย้งและความรุนแรงของเยาวชนที่เกิดขึ้นในชุมชนแออัด หากเยาวชนเกิดการเรียนรู้ที่จะเปลี่ยนแปลงตนเอง ที่นำไปสู่การจัดการปัญหาที่เกิดขึ้น ก็จะทำให้ปัญหาความขัดแย้งและความรุนแรงที่เกิดขึ้นในชุมชนแออัดลดลงไป ซึ่งจากกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมฯ ที่จัดขึ้นแสดงให้เห็นว่าเยาวชนในชุมชนแออัดมีความพร้อมและมีศักยภาพในการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงและจัดการกับปัญหาความขัดแย้งของตนเอง ซึ่งหากได้รับการสนับสนุน ส่งเสริมอย่างต่อเนื่อง ก็จะนำไปสู่การพัฒนาทักษะในการดำเนินชีวิตของเยาวชนในชุมชนแออัดให้เหมาะสมและดีขึ้น

1.3.2 หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องควรจะประสานความร่วมมือในการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้และการดำเนินงานร่วมกัน เพื่อให้เกิดกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมที่เหมาะสมและสมบูรณ์แบบ ที่ส่งเสริมให้เยาวชนในชุมชนแออัดเปลี่ยนแปลงตนเอง ซึ่งนำไปสู่การจัดการความขัดแย้งและความรุนแรงที่เกิดขึ้น เช่น สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) ดำเนินงานด้านการวางแผนกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน กระทรวงสาธารณสุข ดำเนินงานด้านจิตวิทยาการปรึกษาและให้ความรู้ด้านเทคนิคการสนทนากับคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนและสถาบันพระปกเกล้า ดำเนินการด้านการให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์และการพัฒนานักไกล่เกลี่ย เป็นต้น โดยจัดผู้รับผิดชอบในการประสานงานส่วนกลาง และดำเนินการในลักษณะการทำข้อตกลงระหว่างหน่วยงาน

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 การดำเนินการวิจัยครั้งนี้ เป็นแนวทางในการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นกับเยาวชนในชุมชนแออัด โดยไม่ใช้ความรุนแรงและไม่ต้องผลักดันเยาวชนที่มีความขัดแย้งกันหรือกระทำผิดเข้าสู่การดำเนินคดีตามกฎหมาย ซึ่งเป็นการดำเนินการเปลี่ยนแปลงที่ตัวเยาวชนคู่ขัดแย้งเอง นำไปสู่การระงับความขัดแย้งที่เหมาะสม หากการทำวิจัยครั้งต่อไป อาจจะดำเนินการกับเยาวชนคู่ขัดแย้งในชุมชนอื่น หรือความขัดแย้งด้านอื่น หรือกลุ่มตัวอย่างเป็นกลุ่มอื่น เช่น เป็นคู่ขัดแย้งที่เป็นวัยผู้ใหญ่ แต่ทั้งนี้ต้องพิจารณาถึงปัจจัยและเงื่อนไขในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนฯ ดังกล่าวไปใช้ด้วย เนื่องจากแต่ละชุมชนมีบริบทที่ต่างกัน และเยาวชนคู่ขัดแย้งแต่ละคู่มีความต้องการและประสบการณ์ในการดำเนินชีวิตที่ต่างกัน ซึ่งกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ที่จะจัดขึ้นต้องปรับเปลี่ยนไปตามบริบทชุมชนและบริบทของคู่ขัดแย้งนั้นด้วย

2.2 การศึกษาเปรียบเทียบกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมเพื่อการเปลี่ยนแปลงตนเอง ที่นำไปสู่การจัดการความขัดแย้ง ของเยาวชนในชุมชนแออัดอื่นๆ มากกว่า 1 ชุมชน เพื่อนำกระบวนการที่ได้มาเปรียบเทียบ และพัฒนาเป็นกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ที่สามารถเป็นรูปแบบที่เหมาะสมกับการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อจัดการความขัดแย้งสำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ทั่วไปได้

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กมล สุดประเสริฐ. (2540) การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของผู้ปฏิบัติงาน. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานโครงการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ กระทรวงศึกษาธิการ.
- กรมการศึกษานอกกระบบโรงเรียน. (2544). การศึกษาตามอัธยาศัย แนวคิดและประสบการณ์. ศูนย์ส่งเสริมการศึกษาตามอัธยาศัย. กรุงเทพมหานคร: แพลนพับลิ่งซิง จำกัด.
- กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน. (2559) สถิติคดีย้อนหลังระหว่างปี พ.ศ.2551-2554 : จำนวนคดีเด็กและเยาวชนที่ถูกดำเนินคดีโดยสถานพินิจฯ ทั่วประเทศจำแนกตามสาเหตุของการกระทำผิด. สืบค้นจาก www2.djop.go.th/stat/upload/6back_cause.pdf.
- กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน. (2559). จำนวนคดีเด็กและเยาวชนที่ถูกดำเนินคดี. สืบค้นจาก http://www.djop.go.th/Djop/main.php?page=UserNews&created_by=81
- กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข. (2544). คู่มือฝึกอบรมแบบมีส่วนร่วม. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: วงศ์กมล โปรดักชั่น จำกัด.
- กรมสุขภาพจิต. (มปป.) คู่มือการฝึกอบรมแบบมีส่วนร่วม. กรุงเทพมหานคร: กรมสุขภาพจิต.
- กระทรวงยุติธรรม. (2550). กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงยุติธรรม.
- กิตติพงษ์ กิตยารักษ์. (2544). ยุทธศาสตร์การปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมทางอาญาไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- กิตติพงษ์ กิตยารักษ์. (2544). ยุทธศาสตร์การปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมทางอาญาไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- เกียรติสุดา ศรีสุข. (2552). ระเบียบวิธีวิจัย. เชียงใหม่: โรงพิมพ์คลองช่าง.
- ชนิษฐา กาญจนารังสี. (2544). การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม. สืบค้นจาก <http://www.rajabhat.ac.th>.
- ขวัญดา บัวแดง. (2553). การศึกษาผลการเรียนรู้ เรื่องวิกฤตการณ์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ที่จัดการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต), มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ศิริบุญ จงวุฒิเวศย์ และคณะ. (2543). การพัฒนากระบวนการเรียนรู้เรื่องสมุนไพรรวมชนปลักไม้ลาย อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม: การสำรวจข้อมูลพื้นฐานชุมชน (รายงานผลการวิจัย). กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- จรูญศรี มาติลลโกวิท และคณะ. (2553). การจัดการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตย (รายงานผลการวิจัย). กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการวิจัยและพัฒนา รัฐบาล.

- จรรยา วิไลวรรณ. (2552). **คู่มือคุณ Fa วิทยาการกระบวนการ ผู้สร้างการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (Facilitator)**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)
- จุฑาทิพย์ พิทักษ์. (2555). **การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เรื่องเพศวิถีของวัยรุ่น**. (วิทยานิพนธ์ปริญญาคุชฎบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย. (2548). **กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์: การคืน “อำนาจ” แก่เหยื่ออาชญากรรมและชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย. (2548). **กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์: การปรับกระบวนการทศน์กระบวนการยุติธรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร: เดือนตุลา.
- จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย. (2552). **การจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ในสถานศึกษา กรอบแนวคิด ความสำคัญ และความท้าทาย**. *วารสารร่วมพฤษ* 27(3), 31-60.
- จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย. (2556). **ระบบยุติธรรมและยุติธรรมทางเลือก: แนวการวิเคราะห์เชิงสังคมศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ฉวีวรรณ สายทอง. (2549) **การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อฝึกทักษะการแก้โจทย์ปัญหาคณิตศาสตร์ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6**. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต), มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2548). **แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน ข้อเสนอทางทฤษฎีในบริบทต่อสังคม**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิถึทรรศน์.
- ฉันทนา บรรพศิริโชติ. (2542). **ความขัดแย้งในสังคมไทย: ช่องว่างของการรับรู้และความเข้าใจในความขัดแย้งในสังคมไทยยุควิกฤตเศรษฐกิจ**. กรุงเทพมหานคร: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.
- เฉลิมลาภ ทองอาจ. (2555). **ก้าวสู่ศตวรรษที่ 21: เส้นชัยที่การศึกษาไทยยังไม่ถึง**. *วารสารครูศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย* 40, 261-267.
- ชนกนารถ บุญวัฒน์กุล. (2557). **การพัฒนาศักยภาพผู้เรียนทางการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย สู่การเปลี่ยนแปลงในศตวรรษที่ 21**. *วารสารศึกษาศาสตร์ มธ.*, 7(2), 15-27.
- ชัยวุฒิ คมประดิษฐ์. (2539). **รูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อใช้ในการสร้างวินัย โรงเรียนลาดวิทยา จังหวัดแพร่**. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต), มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ชาญเชาวน์ ไชยานุกิจ. (2545). **กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์: ทางเลือกใหม่สำหรับกระบวนการยุติธรรมไทย**. ม.ป.ท.
- ชาย โปธิสิตา. (2547). **ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ**. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ชูเกียรติ แถ้วปัดถา. (2537) **พฤติกรรมกรรมการแก้ไขความขัดแย้งของผู้บริหาร ตามการรับรู้ของผู้บริหารและครูอาจารย์โรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา 11**. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ดวงกมล ไตรวิจิตรคุณ. (2545). **การประเมินผลการเรียนการสอน. เอกสารประกอบการสอนวิชาการ ประเมินผลการเรียนการสอน**. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- ทวีป ศิริรัศมี. (2537). วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการ. วารสารข่าวสารวิจัยการศึกษา, 17(6), 15.
- ทิตินา แชมมณี. (2545) ศาสตร์การสอน องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นิตยา เงินประเสริฐศรี. (2544). การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. กรุงเทพมหานคร.
- นิรันดร์ สาโรวาท. การพัฒนารูปแบบการฝึกอบรมโดยใช้แนวคิดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาการปฏิบัติงานของแกนนำในการป้องกันและแก้ปัญหาเชื้อเอชไอวีและโรคภูมิคุ้มกันบกพร่องในชุมชนมุสลิม. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์), จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นิโลบล นิมกังรัตน์. (2529). วิจัยการศึกษา. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- บุญเรียง ขจรศิลป์. (2546). การวิจัยแบบบูรณาการ: ประสบการณ์ตรงจากภาคสนาม. วารสารวิธีวิทยาการวิจัย, 16(3).
- ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. (2543). กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานวิจัยกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- พ่องพรรณ ตรียมงคลกุล. (2536). การวิจัยในชั้นเรียน. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542. (2557). สืบค้นจาก <http://www.sesa10.go.th/sesa10/data/mar55/2.pdf>.
- พศิน แดงจวง. (2538). การวิเคราะห์กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมเพื่อการวางแผนการศึกษา นอกระบบในชนบท (รายงานผลการวิจัย). เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พันธ์ทิพย์ รามสุต. (2540). การวิจัยปฏิบัติอย่างมีส่วนร่วม. กรุงเทพมหานคร: พี เอ ลิฟวิ่ง.
- มัณฑรา ธรรมบุศย์. (2550). การเรียนรู้ทักษะชีวิต. สืบค้นจาก <http://www.Chandra.ac.th/teacherAll/mdra/date/pdf/Life-skill1L.pdf>.
- มารค ตามไท. (2542). การจัดการความขัดแย้งโดยสันติวิธี. ใน สันติวิธี: ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อความมั่นคง. กรุงเทพมหานคร: สถาบันยุทธศาสตร์ สำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติ
- เมธียา เกิดผล. (2552). ผลของการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามแนวคิดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาทักษะทางอารมณ์ของเด็กและเยาวชนในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนชายบ้านกรุณา. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์), จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- รัตนา พุ่มไพศาล. (2534). ชุดวิชาการพัฒนาและการใช้สื่อการศึกษานอกระบบ หน่วยที่ 1-8 (เอกสารการสอน). นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.
- ลัดดา วิศิษฐานนท์. (2534). แบบพฤติกรรมในการจัดการความขัดแย้งระหว่างบุคคลของบุคลากรในองค์กรธุรกิจตามการรับรู้ของผู้บริหารระดับกลาง. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศาสตร์), จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- วรรณรัตน์ อภินันท์กุล. (2551). แนวทางการพัฒนาดำเนินการยกย่องครุภูมิปัญญาไทยในการจัดการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาการศึกษา เศรษฐกิจ และสังคมในท้องถิ่นอย่างครบวงจร. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.
- วรลักษณ์ ไชยทัต. (2544). การจัดการกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม. เชียงใหม่: เชียงใหม่ ปี. เอส. การพิมพ์.
- วัชรพงษ์ เล็กสูงวงศ์. (2550). การสร้างและหาประสิทธิภาพชุดการเรียนการสอน แบบใช้ปัญหาเป็นฐาน วิชาอิเล็กทรอนิกส์อุตสาหกรรม 2 ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ.
- วัฒนาพร ระงับทุกข์. (2545). แผนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง. กรุงเทพมหานคร: แอล ที เพรส.
- วันชัย รุจนวงศ์. (2547). ระบบการไกล่เกลี่ยระดับข้อพิพาทละวิธีการประชุมกลุ่มครอบครัวประเด็นสำคัญจากหนังสือกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ The Little Book of Restorative Justice of Howard Rehr, z (2002). ใน เอกสารประกอบการศึกษาดูงาน ณ ประเทศออสเตรเลียและนิวซีแลนด์. กรุงเทพมหานคร: ศาลเยาวชนและครอบครัว.
- วันชัย วัฒนศัพท์ และคณะ. (2542). กระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง: ยุทธศาสตร์การนำไปใช้เพื่อแก้ปัญหาความขัดแย้ง. ขอนแก่น : สถาบันสันติศึกษา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- วันชัย วัฒนศัพท์. (2547). ความขัดแย้ง: หลักการและเครื่องมือแก้ปัญหา. นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า.
- วันชัย วัฒนศัพท์. (2550). ความขัดแย้ง หลักการและเครื่องมือแก้ปัญหา. นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า.
- วิจิต กำมันตะคุณ. (2552). ข้อเสนอเชิงนโยบายเพื่อพัฒนาศักยภาพการวิจัยของมหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์), มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- วิโรจน์ สารรัตนะ. (2548). การบริหารสู่ความเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้. (พิมพ์ครั้งที่5). กรุงเทพมหานคร: ทิพย์วิสุทธิ.
- วิโรจน์ สารรัตนะ. (2556). กระบวนทัศน์ใหม่ทางการศึกษากรณีทัศนคติต่อการศึกษาศตวรรษที่ 21. กรุงเทพมหานคร : หจก.ทิพย์วิสุทธิ
- ศิริวรรณ บัญสินธุ์. (2548). การพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทยของโรงเรียนวัดเทพประทาน โดยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์), มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร.
- ศุภชัย ยาวะประภาษ. (2538). นโยบายสาธารณะ. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศุภวัลย์ พลายน้อย และ เนาวรัตน์ พลายน้อย (2552). การสังเคราะห์บทเรียน นวัตกรรมประชาสังคม. นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ศุภวัลย์ พลายน้อย. (2549). เอกสารประกอบการพัฒนาศักยภาพฝ่ายติดตามและประเมินผลภายในจังหวัด โครงการวิจัยและพัฒนาชีวิตสาธารณะ-ท้องถิ่นนำอยู่. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหิดล.

- สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน). (2551). **ผลการสำรวจข้อมูลชุมชนแออัด** สรุปโดย **ภาพรวม**(ฉบับร่าง). กรุงเทพมหานคร: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน).
- สถาบันรามจิตติ. (2555). **สภาวการณ์เด่นด้านเด็กและเยาวชน ในรอบปี 2554-2555**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันรามจิตติ.
- สถาบันส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ. (2544). **การจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม**. เชียงใหม่: หจก. เชียงใหม่ ปี เอส การพิมพ์.
- สมบัติ เผ่าพงศ์คล้าย. (2546). **การส่งเสริมความรู้และความสามารถในการแก้ปัญหาของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เรื่องเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง โดยการเรียนแบบใช้ปัญหาเป็นฐาน**. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ), จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมพงษ์ พัดปุย. (2526). **สภาพสิทธิของสลัม: มองจากแง่เศรษฐกิจสังคมและการพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันไทยคดี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมานุษยศาสตร์.
- สมพงษ์ พัดปุย. (2554). **35 ปี ประวัติและพัฒนาการชุมชนคลองเตย - สู้ไล่ที่ แก่ยาเสพติด คิดต่างการเมืองแต่ไม่แตกแยก**. สืบค้นจาก <http://coc.nida.ac.th/node/7734>.
- สมสุข บุญญาบุญชา. (2526). **ชุมชนแออัด ความเป็นมา ปัญหา และแนวคิดในการปรับปรุง**. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สมอาจ วงษ์ชมทอง. **แนวคิดการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมแบบดั้งเดิม**. วารสารสาธารณสุขมูลฐานและการพัฒนา, 6(1), 24.
- สมิต สัจฉกร. (2551). **เทคนิคการประสานงาน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สายธาร.
- สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา. (2535). **ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์**. สืบค้นจาก http://library2.parliament.go.th/library/content_law/15.pdf.
- สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา. (2550). **พระราชบัญญัติส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ พ.ศ. 2550**. สืบค้นจาก http://library2.parliament.go.th/giventake/content_law/law_140151-1t9.pdf.
- สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา. (2553). **พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2553**. สืบค้นจาก http://www.senate.go.th/committee2551/ommittee/files/committee12/related_law/law12.pdf.
- สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา. (2557). **พระราชบัญญัติคุ้มครองเด็กและเยาวชน พ.ศ. 2546**. สืบค้นจาก http://www.senate.go.th/committee2551/committee/files/committee12/re_lated_law/law07.pdf.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2550). **การจัดการเรียนรู้แบบใช้ปัญหาเป็นฐาน**. กรุงเทพมหานคร: สภาการศึกษา.
- สำนักงานส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เด็ก เยาวชน ผู้ด้อยโอกาส คนพิการ และผู้สูงอายุ กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2549). **ร่างนโยบายและแผนยุทธศาสตร์ระดับชาติด้านการพัฒนาเด็กตามแนวทาง "โลกที่เหมาะสมสำหรับเด็ก" (พ.ศ.2550-2559)**. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.

- สำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และคุณภาพเยาวชน. (2555). **สถานการณ์เด็ก เยาวชน และผู้ด้อยโอกาสทางสังคม**. สืบค้นจาก <http://www.qlf.or.th/Home/Contents/147>
- สำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และพัฒนาคุณภาพเยาวชน. (2557). **การยกระดับคุณภาพครูไทยในศตวรรษที่ 21. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และพัฒนาคุณภาพเยาวชน**. เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ "อภิวัดณ์การเรียนรู้...สู่จุดเปลี่ยนประเทศไทย" ระหว่างวันที่ 6-8 พฤษภาคม 2557.
- สำนักบริหารงานการศึกษานอกระบบโรงเรียน. (2546). **คู่มือการดำเนินงานตามหลักเกณฑ์และวิธีการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร. (2554). **รายงานการศึกษา : ชุมชนในเขตกรุงเทพมหานคร ปี พ.ศ.2555**. กรุงเทพมหานคร: สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร.
- สำนักพัฒนาสังคม กรุงเทพมหานคร. (2552). สืบค้นจาก <http://www.bangkok.go.th>.
- สำนักส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เด็ก เยาวชน ผู้ด้อยโอกาส คนพิการ และผู้สูงอายุ กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2550). **สรุปสาระสำคัญของนโยบายและแผนยุทธศาสตร์ระดับชาติด้านการพัฒนาเด็กตามแนวทาง “โลกที่เหมาะสมสำหรับเด็ก” (พ.ศ.2550-2559)**. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.
- สิทธิรัฐ ประพุทธนิตสาร. (2547). **การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม: แนวคิดและแนวปฏิบัติ (Participatory action research Concepts and practice)**. พิมพ์ครั้งที่ 3. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สิริลักษณ์ แก้วงยงศ. (2532). **ชุมชนแออัด ตะลอนบางกอก**. รุ่งเรืองการพิมพ์.
- สีลาภรณ์ นาคทรทรัพย์ . (2539). **การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน**. ใน การศึกษากับการวิจัยเพื่ออนาคตของประเทศไทย. หน้า 51 – 121. เอกสารสืบเนื่องจากการประชุมทางวิชาการ ระหว่างวันที่ 18 พฤศจิกายน 2538. ณ โรงแรมเซ็นทรัล พลาซ่า. กรุงเทพมหานคร :สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.).
- สุคนธา คงศีล และ สุขุม เจียมตน. (2550). **การวิจัยเชิงนโยบาย**. (ม.ป.ท.).
- สุเทพ พงศ์ศรีวัฒน์. (2544). **ภาวะผู้นำ: ทฤษฎีและปฏิบัติ**. เชียงราย: สถาบันราชภัฏเชียงราย.
- สุนทร สุนันท์ชัย. (2544). **เอกสารการสอนชุดวิชาการศึกษาดลอดชีวิตและการศึกษานอกระบบ**. นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- สุพร มาถาวร และ โอภาส เสวิกุล. (2545). **พระบรมราโชวาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพมหานคร: กรมประชาสัมพันธ์.
- สุภางค์ จันทวานิช. (2543). **การวิจัยเชิงคุณภาพ**. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุภางค์ จันทวานิช. (2551). **การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ**. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุเมธดา พรหมบุญ และคณะ. (2541). **การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไอเดียสแควร์.

- สุมาลี สังข์ศรี. (2548). การจัดการศึกษานอกระบบโดยวิธีการศึกษาทางไกลเพื่อส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิต. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- สุริยเดว ทรีปาตี. (2546). พัฒนาการและการปรับตัวในวัยรุ่น. สืบค้นจาก <http://www.thaihealth.or.th/node/5756>.
- สุริยา วีรวงศ์. (2546). แนวคิดการวิจัยและพัฒนา: วิธีการและเทคนิคการวิจัย. สืบค้นจาก <http://lt.ribr.ac.th/person/kanes/KTMRIBR/history/h6.html>.
- เสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์. (2540). ความขัดแย้ง: การบริหารเพื่อความสำเร็จ. กรุงเทพมหานคร: ต้นอ้อแกรมมี.
- โสภณ พรโชคชัย. (2528). 1020. กรุงเทพมหานคร: สำนักวิจัยและปฏิบัติการชุมชนเมือง.
- องค์การทุนเพื่อเด็กแห่งสหประชาชาติ. (2554). การวิเคราะห์สถานการณ์เด็กและสตรี พ.ศ.2554. กรุงเทพมหานคร: องค์การทุนเพื่อเด็กแห่งสหประชาชาติ (ยูนิเซฟ) ประเทศไทย.
- อดุลย์ วังศรีคุณ. (2543). การสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง: การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาอภิมาน. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์), จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อมรา พงศาพิชญ์. (2529). การใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพในการศึกษาพฤติกรรมการบริโภค โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรม. รายงานการประชุมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง สาเหตุและปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมการกินของคนไทย. กรุงเทพมหานคร: สถาบันโภชนาการ มหาวิทยาลัยมหิดล.
- อรทัย อาจอ่ำ. (2530). ชุมชนแข่งกีฬา : วิถีชีวิตและกระบวนการพัฒนาสู่การพึ่งพาตนเอง. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- อริศรา ชูชาติ, นวรัตน์ สุวรรณผ่อง และ วิไลวรรณ ไทยแก้วพริ้ง. (2538). เทคนิคการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์ พรินติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง.
- อริศรา ชูชาติ. (2538). การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม. กรุงเทพมหานคร: กรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ.
- อุดม เขยแก้ว. (2545). หลักสูตรท้องถิ่น: ยุทธศาสตร์การปฏิรูปการเรียนรู้. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณกิจ.
- อุ้นตา นพคุณ. (2546). กรอบแนวความคิดการพัฒนาโปรแกรมการมีส่วนร่วมทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน. กรุงเทพมหานคร: ชวนพิมพ์.

ภาษาอังกฤษ

- Barell, John. (2011). *PBL an Inquiry Approach*. Illinois: Skylight Training and Publishing.
- Barrows, H., & Kelson, A. C. (1982). *Problem-based learning in secondary education*, Problem-Based Learning Institute, Springfield, IL
- Braithwaite John. (1998). *Restorative Justict: Assessing an Immodest Theory and a pressimistic Theory*. Chicago: University of Chicago Press.

- Braithwaite, V., Ahmed, E., Morrison, B., Reinhart, M.. (2003). **Researching The Prospects For Restorative Justice Practice In Schools: The 'Life At School Survey' 1996-9**. UK: Willan Publishing.
- Bridges, E.M. (1992). **Problem - Based Learning for Administrators**. Eugeng, ERIC Clearinghouse on Educational Management.
- Bruce Missingham. (2007). **Participatory Learning in University Development Studies** Retrieved from <http://criticalpedagogyconference.wordpress.com/category/participatory-learning-in-university-development-studies/>
- Bruner, J. (2002). **Making stories: Law, literature, life**. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Burnaby, B. (2001). **The many faces of participatory adult education**. London: Lawrence Erlbaum associates.
- Claassen, Ron. (2003). **A Peacemaking Model: A Biblical Perspective**. Retrieved from <http://peace.fresno.edu/docs/model.shtml>.
- Coombs, P.H. (1973). **New Path to Learning for Rural Children and Youth**. Paris.
- Cronbach, L. J. (1963). **Educational Psychology**. New York: Harcourt Brace And World, Inc.
- David A.Kolb. (1984). **Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development**. New Jersey: Prentice Hall Inc.
- Duze, C.O. (2010). **Effects of participatory learning technique on achievement and attitude of B. Ed. Students**. Retrieved from <http://www.pactworld.org/>
- Dye, Thomas R. (1981). **Understanding Public Policy**. Englewood Cliffs. Prentice Hall.
- Gagne, R.M. (1977). **The Conditions of Learning and Theory of Instruction**. New York : Holt Rinchert and Winstin.
- Herbert J. Klausmeier and William Goodwin. (1966). **Learning and Human Abilities**. New York: Harper and Row.
- Johnson,D. W. and Johnson,R.T. (1987). **Learning Together and Alone: Cooperative, Competitive and Individualistic Learning**. 2nd ed. New Jersey: Prentice-Hall.
- Jules, N. Pretty., Irene, Guijt., Ian, Scoones., & John, Thompson. (1995). **A Trainer's Guide for Participatory Learning and Action**. London: IEED.
- Julie Mathews. (2007). **Problem-Based Learning and Adult English Language Learner**. Warshington, Dc.: Center for Applied Linguistics.
- Laverack G, Esisakyi B, Hubley J. (1997). **Participatory learning materials for health promotion in Ghana - a case study**. Health Promotion International.
- Mark S. Umbreit. (2001). **Legislative Statutes on Victim Offender Mediation: A National Review**. USA: University of Minnesota.

- Marshall, Tony. (1999). **Restorative Justice: An Overview**. London: Home Office Research Development and Statistics Directorate..
- Noll, Douglas. (2003). **Peacemaking : Practicing at the Intersection of Law and Human Conflict**, U.S.A.: Cascadia Publishing House.
- Pretty, J. N. (1997). **Participatory Learning for Integrated Farming**. Retrieved from <http://agris.fao.org/agris-search/search/display.do?f=2000/DK/DK00026.xml;DK2000000878>.
- Pretty, J.N. (1995). **Participatory learning for sustainable agriculture**. Retrieved from 1247-1263.programs/country/tanzanina/tanzaninastorie.
- Raven H. Bertram and Rubin Z. Jeffrey. (1976). **Social Psychology: People in Groups**. John Wiley & Sons Inc.
- Roche, D. (1982). **Accountability in Restorative Justice**. New York: Oxford University Press.
- Roy W. and Bruhl Margaret E. (1982). **Managing Conflict**. New Jersey: Prentice-Hall.
- Schafer , Stephen. (1960). **Restitution to victim of crime**. London: Stevens & Sons.
- Schmelzkope, K. Interdisciplinarity. (2002). Participatory learning and the geography of tourism. Editor's note. **Journal of Geography in Higher Education**, 26, 181-195.
- Stringer, E. (1996). **Action Research: A Handbook for Practitioners**. Thousand Oaks: Sage Publications.
- UNESCO. (2001). **Module Four Participatory Learning**. Retrieved from <http://www2.unescobkk.org/elib/publications/nonformal/M4.pdf>.
- UNICEF. (2013). **Convention on the Rights of the Child**. Retrieved from <http://www.unicef.org/crc/>
- Ury, W. L. (2003). **The Third Side**. Retrieved from <http://www.thirdside.org/presentation.ppt>.
- Van Ness, D. & Croker, C. (2003). **Restorative Justice: Overview of for the network**. Retrieved from http://www.restorativejustice.org/RJ_City/01-03/rjcity_default.htm.
- Walton, Richard E. and Michael E. Gaffney. (1991). **Research, action, and participation: The Merchant Shipping case**. London: Sage Publications.
- Webster . (1986). **Webster's Third New International Dictionary**. USA : Merriam – Webster.
- Zehr, H. (1995). **Changing Lenses**. (Rev. Ed.). Scottsdale, PA: Herald.

ภาคผนวก

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

(เอกสาร 1) แบบสัมภาษณ์ข้อมูลชุมชนเบื้องต้น สำหรับผู้นำชุมชนและสมาชิกในชุมชน

เรื่อง การพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน
เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์
สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

คำชี้แจง

1. การวิจัยครั้งนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาหลักสูตรครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
การศึกษานอกระบบโรงเรียน ภาควิชาการศึกษาตลอดชีวิต คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
2. แบบสัมภาษณ์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อทราบสภาพบริบทของชุมชน พฤติกรรมของคนใน
ชุมชน และพฤติกรรมของเยาวชนในชุมชน

แบบสอบถามนี้แบ่งออกเป็น 3 ตอน คือ

ตอนที่ 1 ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ตอบแบบสอบถาม

ตอนที่ 2 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับสภาพบริบทของชุมชน และการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น
ในชุมชน

ตอนที่ 3 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับพฤติกรรม และการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งของเยาวชนใน
ชุมชน

3. ในการตอบแบบสัมภาษณ์ครั้งนี้ ความคิดเห็นของท่านมีคุณค่าและความสำคัญต่อการ
พัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อ
เสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด
อย่างยิ่ง และข้อมูลที่ตอบจะไม่มีผลกระทบใดๆ ต่อการปฏิบัติงาน/การอยู่ร่วมกันในสังคมหรือชุมชน
ของท่าน ผู้วิจัยจึงใคร่ขอความกรุณาท่าน โปรดตอบคำถามให้ครบทุกข้อ เพื่อประโยชน์สูงสุดต่อ
การศึกษาต่อไป

4. ผู้วิจัยขอขอบพระคุณท่านเป็นอย่างยิ่งที่ได้สละเวลาตอบแบบสัมภาษณ์นี้

น.ส.อัจฉริยา ธีรศรีโชติ

ผู้วิจัย

ตอนที่ 1 ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ตอบแบบสัมภาษณ์

คำชี้แจง โปรดเติมคำในช่องว่างและทำเครื่องหมาย ✓ ลงใน ที่ตรงกับสภาพปัจจุบันของท่าน

1.1 เพศ

- ชาย หญิง

1.2 อายุ

- 16-25 ปี 26-35 ปี 36-45 ปี
 46-55 ปี 56-65 ปี 66 ปีขึ้นไป

1.3 ตำแหน่งหน้าที่ในชุมชนของท่าน (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

- ประธาน/ ผู้นำชุมชน กรรมการชุมชน
 ประธาน/ หัวหน้ากลุ่ม (โปรดระบุ.....)
 สมาชิกในชุมชน อื่นๆ _____

1.4 ระยะเวลาที่ท่านอาศัยอยู่ในชุมชนของท่าน (นับเฉพาะการเข้ามาอยู่อย่างถาวร)

- น้อยกว่า 5 ปี 6-15 ปี 16-25 ปี
 26-35 ปี 36-45 ปี 46-55 ปี
 55 ปีขึ้นไป

ตอนที่ 2 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับสภาพบริบทของชุมชน และการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชน

1. สมาชิกในชุมชนมาตั้งถิ่นฐานในชุมชนแห่งนี้ได้อย่างไร แต่ละครอบครัวมีความสัมพันธ์กันหรือไม่ อย่างไร

2. ภายในชุมชนของท่านเกิดปัญหาอาชญากรรม เช่น การลักขโมย การทำร้ายร่างกาย บ้างหรือไม่ อย่างไร นอกจากเหตุอาชญากรรมแล้ว สมาชิกในชุมชน มีความขัดแย้งกันบ้างหรือไม่ หากมีส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับอะไร ใครเป็นผู้ดำเนินการจัดการกับความขัดแย้งที่เกิดขึ้น และได้จัดการกับความขัดแย้งที่เกิดขึ้นอย่างไร

ตอนที่ 3 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับพฤติกรรม และการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งของเยาวชนในชุมชน

1. เยาวชนในชุมชนของท่านมีบทบาทในการพัฒนาชุมชนหรือไม่ อย่างไร

2. เยาวชนในชุมชนของท่านมักจะทำกิจกรรมอะไรหลังเลิกเรียนหรือในวันหยุด ดำเนินกิจกรรมนั้นอย่างไร ที่ได้ มีใครเป็นผู้นำหรือไม่ อย่างไร

3. ท่านพบเห็นปัญหา เช่น การทะเลาะวิวาท การเสพยาเสพติด ฯลฯ ที่เกิดขึ้นกับเยาวชนในชุมชนของท่านบ้างหรือไม่ ถ้ามี มีปัญหาอะไรบ้าง อย่างไร

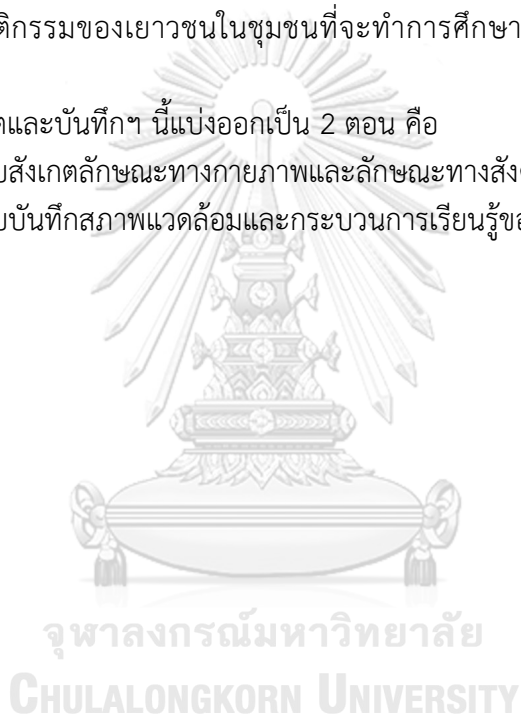
4. หากเยาวชนเกิดการทะเลาะวิวาท หรือกระทำผิดกฎหมาย ท่านมีวิธีจัดการอย่างไร หรือใครจะเป็นผู้เข้าไปจัดการปัญหานั้น อย่างไร เพราะเหตุใด

(เอกสาร 2) แบบสังเกตและบันทึกลักษณะทางกายภาพและลักษณะทางสังคมของชุมชน

เรื่อง การพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน
เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์
สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

คำชี้แจง

1. การวิจัยครั้งนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาหลักสูตรครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
การศึกษานอกระบบโรงเรียน ภาควิชาการศึกษาตลอดชีวิต คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
2. แบบสังเกตและบันทึกฯ นี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบทของชุมชน พฤติกรรมทั่วไปของ
คนในชุมชน และพฤติกรรมของเยาวชนในชุมชนที่จะทำการศึกษาวิจัย โดยจะศึกษาในภาพรวม
ทั้งหมด
3. แบบสังเกตและบันทึกฯ นี้แบ่งออกเป็น 2 ตอน คือ
ตอนที่ 1 แบบสังเกตลักษณะทางกายภาพและลักษณะทางสังคมของชุมชน
ตอนที่ 2 แบบบันทึกสภาพแวดล้อมและกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

ตอนที่ 1 แบบสังเกตลักษณะทางกายภาพและลักษณะทางสังคมของชุมชน

ข้อ	ประเด็นที่สังเกต	การสังเกต	
		พบ	ไม่พบ
ตอนที่ 1 ลักษณะทางกายภาพเบื้องต้นของชุมชน			
1	มีพื้นที่สันทนาการ เช่น ลานกีฬา สนามเด็กเล่น สวนสาธารณะ เป็นต้น		
2	สมาชิกในชุมชนร่วมกันแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน		
3	เยาวชนมีการรวมกลุ่มเล่นดนตรี		
4	เยาวชนมีการรวมกลุ่มเล่นกีฬา		
5	เยาวชนมีการรวมกลุ่มทำกิจกรรมทางสังคม เช่น เก็บขยะ ทำความสะอาดทางเดิน		
6	เยาวชนมีพฤติกรรมอ่อนน้อม/ นอบน้อม เช่น เดินผ่านผู้ใหญ่ก้มหัว ยกมือไหว้		
7	อื่นๆ.....		

ตอนที่ 2 แบบบันทึกสภาพแวดล้อมและกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

วัน/เดือน/ปี.....เวลา

.....สถานที่.....

1. ข้อมูลพื้นฐานทางด้านประชากร (จำนวนชาย/ หญิง แยกตามกลุ่มอายุ แยกตามการศึกษา รายได้ของครัวเรือน ฯลฯ)

.....

2. สภาพที่ตั้ง

2.1 ลักษณะที่ตั้งของชุมชน (ลักษณะทางภูมิศาสตร์ ลักษณะการคมนาคม สภาพแวดล้อม บริเวณรอบๆ ชุมชน ฯลฯ)

.....

2.2 ประวัติความเป็นมาหรือประวัติศาสตร์ของชุมชน (ตั้งแต่เริ่มก่อตั้งจนถึงปัจจุบัน)

.....

2.3 ข้อมูลพื้นฐานด้านสภาพปัญหาและเหตุการณ์ในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งของเยาวชน (เช่น การทำร้ายร่างกายกัน ลักขโมย ฯลฯ)

.....

3. สภาพแวดล้อม

3.1 สภาพแวดล้อมภายในชุมชน ได้แก่

1) ด้านเศรษฐกิจ เช่น รายได้ของครัวเรือน การประกอบอาชีพของคนในชุมชน ร้านค้า ร้านอาหาร ร้านคาราโอเกะ ร้านอินเทอร์เน็ต เป็นต้น

2) ด้านการเมือง เช่น โครงสร้างอำนาจภายในชุมชน ลักษณะของผู้นำชุมชน เป็นต้น

3) ด้านสังคมวัฒนธรรม ได้แก่ รูปแบบของครอบครัว ระบบเครือญาติ กิจกรรมหรือพิธีกรรมในวันสำคัญทางศาสนา ประเพณีต่างๆ ที่สืบทอดกันมา ความคิด ความเชื่อ คติชาวบ้าน คำสอนหรือตัวแบบเรื่องการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ตลอดจนกระบวนการทางสังคมในชุมชน เช่น ความสามัคคีของสมาชิกในชุมชน ความถี่ของการพบปะกันของสมาชิกในชุมชน การมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน การช่วยเหลือเกื้อกูลกันภายในชุมชน การทำงานเป็นระบบกลุ่มของชุมชน การสนับสนุนจากผู้ใหญ่/ ผู้รู้ เป็นต้น

4) ด้านการคมนาคม เช่น ระบบขนส่งและความสะดวกในการเดินทาง

5) ด้านระบบข้อมูล เทคโนโลยีและการสื่อสาร เช่น ระบบเครือข่ายโทรศัพท์/ อินเทอร์เน็ต ตลอดจนระบบการสื่อสารภายในชุมชน เช่น คนในชุมชนส่วนใหญ่รับรู้ข่าวสารภายนอกจากแหล่งใด จับกลุ่มพูดคุยกันในเวลาใดและสถานที่ใด ใครคือผู้นำทางความคิด ใครคือบุคคลที่ชาวบ้านให้ความเชื่อถือ มีสื่ออะไรบ้างอยู่ในชุมชน เป็นต้น

6) ด้านทรัพยากรธรรมชาติ/ ทรัพยากรท้องถิ่น เช่น แหล่งธรรมชาติ ตลอดจนหน่วยงานของรัฐ/ เอกชน สถานศึกษา และภูมิปัญญาของชุมชนที่เอื้อต่อการเรียนรู้ เป็นต้น

3.2 สภาพแวดล้อมภายนอกชุมชน ได้แก่ ด้านการคมนาคม ด้านสถานที่ที่เป็นที่รวมตัวของเยาวชน เช่น ร้านค้า ร้านอาหาร สวนสาธารณะ เป็นต้น

4. แหล่งเรียนรู้/ ฐานการเรียนรู้ในชุมชน เช่น

1) ด้านบุคคลในชุมชน เช่น ครอบครัว เพื่อน ปราชญ์ชาวบ้าน กลุ่มแม่บ้าน ผู้นำ และอื่นๆ

2) ด้านบุคลากร เช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรบริหารส่วนตำบล บุคลากรทางการศึกษา

3) ด้านสื่อ

4) ด้านองค์กร/ สถาบัน เช่น กิจกรรม หรือนโยบายที่เกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ด้านการจัดการความขัดแย้ง

5. เนื้อหาความรู้ในกิจกรรมการเรียนรู้ของชุมชนที่สอดแทรกอยู่ในการดำเนินชีวิตจริงของเยาวชน โดยมีเนื้อหาที่สอดคล้องกับความขัดแย้งและการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นโดยชุมชน เช่น จาก

แนวคิด เป้าหมาย อุดมการณ์ หรือคำประกาศต่างๆ ของชุมชน รวมถึงการจัดกิจกรรมให้ความรู้หรือการนำโฆษณาที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความขัดแย้งโดยไม่ใช้ความรุนแรง หรือการจัดการความขัดแย้งโดยพึ่งพาชุมชนของตนเองมาเผยแพร่ในชุมชน (เช่น ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความขัดแย้งโดยคนในชุมชน การจัดการความขัดแย้งโดยไม่ใช้ความรุนแรง เป็นต้น)

.....

.....

.....

6. กระบวนการหรือวิธีการถ่ายทอดความรู้ของชุมชนที่สอดคล้องกับการจัดการความขัดแย้งภายในชุมชน เช่น การบอกเล่าของผู้มีประสบการณ์ การสอนของผู้อาวุโส การเทศน์ของพระสงฆ์ การถามตอบจากปราชญ์ชาวบ้าน การเลียนแบบผู้ใหญ่ การพูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับเพื่อน การอ่านหรือดูข้อมูลที่มาแสดงไว้ในสถานที่ต่างๆ ของชุมชน การเข้าชมกิจกรรมของหน่วยงานต่างๆ ที่มาจัดในชุมชน เป็นต้น

.....

.....

.....

7. ปัจจัยที่มีผลต่อกระบวนการเรียนรู้

7.1 สิ่งที่มีส่วนเสริมสร้างความสนใจต่อกระบวนการเรียนรู้ของเยาวชนในด้านการจัดการความขัดแย้งโดยชุมชนและไม่ใช้ความรุนแรง เช่น ระบบวัฒนธรรม สภาพแวดล้อมและสังคม สภาพเศรษฐกิจ ทรัพยากรบุคคล ทรัพยากรธรรมชาติ สื่อมวลชน และเครือข่ายการเรียนรู้ เป็นต้น

.....

.....

.....

7.2 สิ่งที่มีส่วนลดความสนใจต่อกระบวนการเรียนรู้ของเยาวชนเกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้งโดยชุมชนและไม่ใช้ความรุนแรง เช่น ระบบวัฒนธรรม สภาพแวดล้อมและสังคม สภาพเศรษฐกิจ ทรัพยากรบุคคล ทรัพยากรธรรมชาติ สื่อมวลชน และเครือข่ายการเรียนรู้ เป็นต้น

.....

.....

.....

(เอกสาร 3) แบบสัมภาษณ์เยาวชนคู่ขัดแย้ง

เรื่อง การพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

คำชี้แจง

1. การวิจัยครั้งนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาลัทธิสุตรครุศาสตร์ดุฎิบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกระบบโรงเรียน ภาควิชาการศึกษาตลอดชีวิต คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
 2. แบบสัมภาษณ์นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติ สถานภาพ ภูมิหลังของเยาวชนคู่ขัดแย้ง สาเหตุและรายละเอียดของปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น รวมถึงความรู้ความเข้าใจในการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ของเยาวชนคู่ขัดแย้ง
- แบบสัมภาษณ์นี้แบ่งเป็น 2 ตอน
- ตอนที่ 1 ประวัติ/ ข้อมูลส่วนบุคคลเยาวชนคู่ขัดแย้ง
 - ตอนที่ 2 เป็นคำถามปลายเปิด (Open-Ended Questions) เพื่อการสัมภาษณ์ในรูปแบบเจาะลึก (In-depth Interview) เพื่อศึกษาประวัติของเยาวชนคู่ขัดแย้ง สาเหตุ และรายละเอียดของปัญหาที่เกิดขึ้น รวมถึงความรู้ความเข้าใจในการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ของเยาวชนคู่ขัดแย้ง
3. เนื่องจากแบบสัมภาษณ์ตอนที่ 2 เป็นคำถามปลายเปิด ผู้วิจัยอาจจะ/ สามารถสอบถามข้อคำถามอื่นๆ นอกเหนือจากนี้ได้หากพิจารณาแล้วว่ามีความจำเป็นต่อการวิจัย
 4. แบบสัมภาษณ์ฉบับนี้ใช้สัมภาษณ์เฉพาะเยาวชนคู่ขัดแย้ง

ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานของเยาวชนผู้ขัดแย้ง

1.1 ข้อมูลทั่วไปของเยาวชน

1. ชื่อ-นามสกุล _____
2. อายุ _____ ปี
3. ที่อยู่ตามทะเบียนบ้าน _____
4. ที่อยู่ที่สามารถติดต่อได้ ตามทะเบียนบ้าน
 ที่อยู่อื่นๆ
(ระบุ) _____
5. เพศ ชาย หญิง
6. ระดับการศึกษา (หรือที่กำลังศึกษาอยู่ในปัจจุบัน)

☐ ประถมศึกษา	☐ มัธยมศึกษาตอนต้น
☐ มัธยมศึกษาตอนปลาย / ปวช.	☐ อนุปริญญา / ปวส.
☐ ปริญญาตรี	☐ สูงกว่าปริญญาตรี
7. สาขาที่ศึกษา _____
8. ลักษณะสถานศึกษาของท่านเป็นอย่างไร

☐ สถานศึกษาชายล้วนของรัฐ	☐ สถานศึกษาหญิงล้วนของรัฐ
☐ สถานศึกษาสหศึกษาของรัฐ (รวม)	☐ สถานศึกษาชายล้วนของเอกชน
☐ สถานศึกษาหญิงล้วนของเอกชน	☐ สถานศึกษาสหศึกษาของเอกชน
9. อาชีพของท่านคือ _____
10. ปัจจุบันท่านพักอาศัยอยู่กับ _____

☐ บิดาและมารดา	☐ บิดาหรือมารดาเพียงท่านเดียว
☐ ญาติ	☐ เพื่อน
☐ บุคคลอื่นๆ ที่ไม่ใช่ญาติหรือเพื่อน	☐ หน่วยงานทางสังคม
☐ อื่นๆ _____	

1.2 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับครอบครัวของเยาวชน

- 1) ระดับการศึกษาของบิดา มารดา หรือผู้ปกครอง

☐ ประถมศึกษา	☐ มัธยมศึกษาตอนต้น
☐ มัธยมศึกษาตอนปลาย/ ปวช.	☐ อนุปริญญา / ปวส.
☐ ปริญญาตรี	☐ สูงกว่าปริญญาตรี
- 2) อาชีพของบิดา มารดา หรือผู้ปกครอง _____

- 3) สถานภาพบิดา มารดา หรือผู้ปกครอง
- อยู่ด้วยกัน ยังไม่ได้หย่าร้างกัน แต่แยกกันอยู่
- หย่าร้างกัน และแยกกันอยู่
- 4) รายได้ของบิดา มารดา หรือผู้ปกครอง _____
- 5) จำนวนพี่น้องในครอบครัว (รวมตัวท่านเอง) _____
- 6) ท่านสนิทสนมกับใครมากที่สุดในครอบครัว _____
- 7) เมื่อท่านมีปัญหาเกิดขึ้นกับตัวท่าน ท่านปรึกษาใคร _____
- 8) เมื่อท่านกระทำความดี หรือกระทำความผิด ครอบครัวจะปฏิบัติต่อท่านอย่างไร เช่น มีการชมเชย ให้รางวัล หรือลงโทษ อย่างไร _____

1.3 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับชุมชนที่ท่านอาศัยอยู่

- 1) ท่านอาศัยอยู่ในชุมชนเป็นเวลากี่ปี _____
- 2) ลักษณะสิ่งแวดล้อมในชุมชนของท่านเป็นอย่างไร _____
- 3) ความสัมพันธ์ของท่านกับสมาชิกในชุมชนเป็นอย่างไร _____

ตอนที่ 2 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับเหตุการณ์ความขัดแย้ง

คำชี้แจง ให้สัมภาษณ์เหตุการณ์ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นของเยาวชนคุณกรณีให้ครอบคลุมประเด็นต่อไปนี้ และระบุลงในกรอบข้อความด้านล่าง

ที่ไหน?	ทำไม?
เมื่อไร?	ความขัดแย้งที่เกิดขึ้น:
กับใคร?	ทำอะไร?

Diagram showing a central box labeled "ความขัดแย้งที่เกิดขึ้น:" with arrows pointing to four surrounding boxes: "ที่ไหน?", "ทำไม?", "ทำอะไร?", and "เมื่อไร?".

(เอกสาร 4) แบบสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง

เรื่อง การพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

คำชี้แจง

1. การวิจัยครั้งนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาลัทธิสุตรครุศาสตร์ดุขฎิบัณทิต สาขาวิชา การศึกษานอกระบบโรงเรียน ภาควิชาการศึกษาตลอดชีวิต คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
2. แบบสัมภาษณ์นี้วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภูมิหลัง บริบทของผู้ที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งที่เกิดขึ้น สาเหตุ รายละเอียดของปัญหาที่เกิดขึ้น รวมถึงแนวทางการจัดการปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

แบบสัมภาษณ์นี้แบ่งเป็น 2 ตอน

ตอนที่ 1 ประวัติ/ ข้อมูลส่วนบุคคลผู้เกี่ยวข้องกับเยาวชนคู่ขัดแย้ง

ตอนที่ 2 เป็นคำถามปลายเปิด (Open-Ended Questions) เพื่อการสัมภาษณ์ในรูปแบบ เจาะลึก (In-depth Interview) เพื่อศึกษาภูมิหลัง บริบทของเยาวชนคู่ขัดแย้ง สาเหตุ รายละเอียดของปัญหาที่เกิดขึ้น รวมถึงการจัดการปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

3. เนื่องจากแบบสัมภาษณ์ตอนที่ 2 เป็นข้อคำถามปลายเปิด ผู้วิจัยอาจจะ/ สามารถสอบถาม ข้อคำถามอื่นๆ นอกเหนือจากนี้ได้หากพิจารณาแล้วว่ามีความจำเป็นต่อการวิจัย

4. แบบสัมภาษณ์ฉบับนี้ใช้สัมภาษณ์เฉพาะผู้เกี่ยวข้องกับเยาวชนคู่ขัดแย้ง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

น.ส.อัจฉริยา ธีรศรีโชติ
ผู้วิจัย

ตอนที่ 1 ประวัติ/ ข้อมูลส่วนบุคคลผู้เกี่ยวข้องกับเยาวชนคู่ขัดแย้ง

- 1) ชื่อ-นามสกุล _____
- 2) อายุ _____ ปี
- 3) ที่อยู่ตามทะเบียนบ้าน _____
- 4) ที่อยู่ที่สามารถติดต่อได้ ตามทะเบียนบ้าน
 ที่อยู่อื่นๆ
(ระบุ) _____
- 5) เบอร์โทรศัพท์ที่สามารถติดต่อได้ _____
- 6) เพศ ชาย หญิง
- 7) ระดับการศึกษา (หรือที่กำลังศึกษาอยู่ในปัจจุบัน)

☐ ประถมศึกษา	☐ มัธยมศึกษาตอนต้น
☐ มัธยมศึกษาตอนปลาย / ปวช.	☐ อนุปริญญา / ปวส.
☐ ปริญญาตรี	☐ สูงกว่าปริญญาตรี
- 8) สาขาที่ศึกษา _____
- 9) อาชีพของท่านคือ _____
- 10) รายได้ต่อเดือน _____
- 11) สถานภาพ

☐ อยู่ด้วยกัน	☐ ยังไม่ได้หย่าร้างกัน แต่แยกกันอยู่
☐ หย่าร้างกัน และแยกกันอยู่	
- 12) จำนวนบุตร _____
- 13) เดิมเป็นคนในหรือนอกชุมชน _____
- 14) ระยะเวลาที่อาศัยในชุมชน _____

ตอนที่ 2 ประเด็นสัมภาษณ์

1. เยาวชนคู่ขัดแย้งที่เกี่ยวข้องกับท่านชื่อ _____
2. เยาวชนคู่ขัดแย้งมีความสัมพันธ์หรือเกี่ยวข้องกับท่านอย่างไร

3. โดยปกติแล้วเยาวชนคู่ขัดแย้ง เป็นบุคคลที่มีบุคลิก ลักษณะนิสัยอย่างไร (เช่น มีพฤติกรรมดี ขยันทำงาน เข้าสังคม หรือ มีนิสัยก้าวร้าว รุนแรง ชอบเก็บตัวอยู่แต่ในห้อง เป็นต้น)

4. เยาวชนคู่ขัดแย้งเคยมีพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับสารเสพติดหรือไม่

5. เยาวชนคู่ขัดแย้งมีพฤติกรรมด้านการเรียนอย่างไร

6. นอกจากการเรียนหนังสือแล้ว เยาวชนคู่ขัดแย้งมีกิจกรรมอะไรบ้าง

7. ท่านทราบหรือไม่ว่าเยาวชนคู่ขัดแย้งมีความขัดแย้งกับอีกฝ่ายหนึ่ง ถ้าทราบท่านทราบตั้งแต่เมื่อใด และท่านทราบได้อย่างไร

8. เยาวชนคู่ขัดแย้งเล่าเหตุการณ์ความขัดแย้งให้ท่านฟังอย่างไรบ้าง ท่านเชื่อสิ่งที่เล่าขึ้นหรือไม่

9. ความสัมพันธ์ของคู่ขัดแย้งทั้งสองคนก่อนที่จะมีความขัดแย้งเป็นอย่างไร

10. หลังจากคู่ขัดแย้งทั้งสองขัดแย้งกันแล้วยังได้พบหา หรือพูดคุยกันหรือไม่

11. ในทัศนะของท่าน ท่านคิดว่าคู่ขัดแย้งเกิดความขัดแย้งกันขึ้นเพราะอะไร

12. หลังเกิดเหตุการณ์ความขัดแย้งขึ้นแล้ว มีการพยายามจัดการกับความขัดแย้งหรือไม่อย่างไร ใครเป็นผู้ดำเนินการจัดการกับความขัดแย้งนั้น

13. ท่านทราบหรือไม่ว่า เมื่อมีปัญหาความขัดแย้งเกิดขึ้น นอกจากท่านจะไปแจ้งความที่สถานีตำรวจแล้ว ยังสามารถจัดการความขัดแย้งด้วยวิธีการอื่นได้อีก เช่น การไกล่เกลี่ยความขัดแย้งกันเองระหว่างคู่ขัดแย้ง โดยมีคนกลางในการไกล่เกลี่ย ฯลฯ

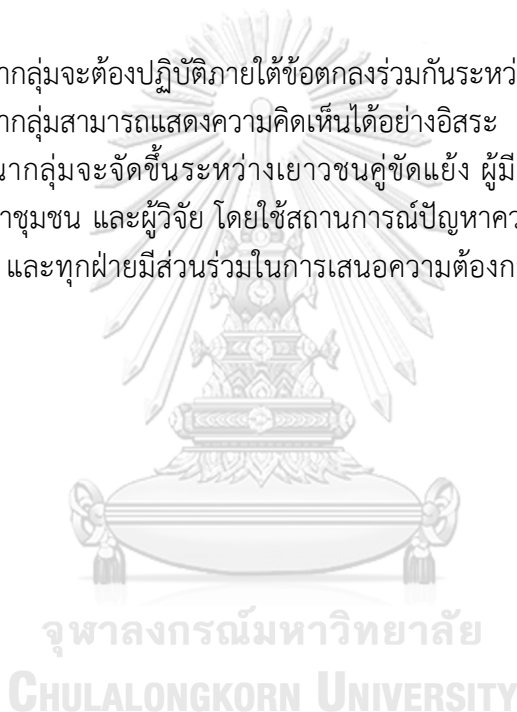
14. หากจะเชิญคู่ขัดแย้งเข้ามาเจรจากัน โดยมีบุคคลอื่นเป็นตัวกลาง ท่านคิดว่าใครเหมาะสมที่จะเป็นตัวกลางในการเจรจาดังกล่าว เพราะเหตุใด

(เอกสาร 5) ประเด็นการสนทนากลุ่มคู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง

เรื่อง การพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

คำชี้แจง

1. การวิจัยครั้งนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาหลักสูตรครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกระบบโรงเรียน ภาควิชาการศึกษาตลอดชีวิต คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
2. การสนทนากลุ่มมีวัตถุประสงค์เพื่อระบุความต้องการและวิธีการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น
3. การสนทนากลุ่มจะต้องปฏิบัติภายใต้ข้อตกลงร่วมกันระหว่างคู่ขัดแย้งทั้ง 2 ฝ่าย
4. การสนทนากลุ่มสามารถแสดงความคิดเห็นได้อย่างอิสระ
5. การสนทนากลุ่มจะจัดขึ้นระหว่างเยาวชนคู่ขัดแย้ง ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง คณะทำงานซึ่งเป็นผู้นำชุมชน และผู้วิจัย โดยใช้สถานการณ์ปัญหาความขัดแย้งเป็นตัวขับเคลื่อน ในบรรยากาศที่เป็นมิตร และทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในการเสนอความต้องการและวิธีจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

น.ส.อัจฉริยา ธิศรีโชติ
ผู้วิจัย

ประเด็นการสนทนากลุ่ม

1. ให้ท่านเล่าถึงเหตุการณ์ความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

2. ให้ท่านเล่าถึงวิธีการจัดการกับปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในเบื้องต้น (ในขณะที่มีความขัดแย้งเกิดขึ้น ท่านแก้ไขเหตุการณ์เฉพาะหน้านั้นอย่างไร)

3. ท่านคิดว่าความขัดแย้งที่เกิดขึ้นควรจะมีการจัดการหรือไม่

4. มีวิธีใดสามารถจัดการความขัดแย้งได้บ้าง

5. ท่านคิดว่าวิธีการใดเหมาะกับกรณีของท่านมากที่สุด

6. ท่านคิดว่า ในการจัดการความขัดแย้งครั้งนี้ จะมีปัญหาเกิดขึ้นหรือไม่ อย่างไร

7. ถ้าหากมีปัญหเกิดขึ้นระหว่างการจัดการความขัดแย้ง ท่านจะจัดการอย่างไร เพราะเหตุใด

8. ท่านต้องการให้คู่กรณีชดใช้หรือชดเชยสิ่งใดให้กับท่านหรือไม่ อย่างไร

9. ท่านมีความยินยอมในการทำข้อตกลงระหว่างกันเพื่อจัดการปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นหรือไม่ อย่างไร

10. หากคู่กรณีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ปฏิบัติตามข้อตกลง ท่านมีวิธีแก้ไขปัญหานั้นอย่างไร

11. ประเด็นอื่นๆ

(เอกสาร 6) แบบบันทึกการติดตามผลการปฏิบัติตามข้อตกลงของเยาวชนคู่ขัดแย้ง

เรื่อง การพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน
เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์
สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

คำชี้แจง

1. การวิจัยครั้งนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาลัทธิสุทธครุศาสตร์ดุขฎิบัณทิต สาขาวิชา
การศึกษานอกระบบโรงเรียน ภาควิชาการศึกษาตลอดชีวิต คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
 2. แบบบันทึกฯ นี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อติดตามผลการปฏิบัติตามข้อตกลงของเยาวชนคู่ขัดแย้ง
โดยใช้ข้อตกลงที่เกิดจากการเจรจาตกลงในการสนทนากลุ่มเป็นเกณฑ์ ว่าเยาวชนคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่าย
สามารถปฏิบัติตามข้อตกลงที่ร่วมกันสร้างขึ้นมาในการสนทนากลุ่มได้หรือไม่ อย่างไร และมีปัจจัยใดที่
ทำให้เยาวชนคู่ขัดแย้งไม่สามารถปฏิบัติตามข้อตกลงได้
- แบบบันทึกฯ นี้ แบ่งเป็น 2 ตอน
- ตอนที่ 1 การปฏิบัติตามข้อตกลง
 - ตอนที่ 2 ปัจจัยที่ทำให้ไม่สามารถปฏิบัติตามข้อตกลงได้
3. แบบบันทึกฯ นี้ จะเริ่มบันทึกได้หลังจากได้ข้อมูลหรือข้อตกลงจากการสนทนากลุ่ม
 4. ผู้ที่อยู่ในกระบวนการทั้งหมด อาทิ พ่อ แม่ ญาติ เพื่อน เป็นต้น ของคู่กรณีจะมีส่วนร่วมใน
การสังเกตการเปลี่ยนแปลงนี้ โดยการเป็นผู้สังเกตและบันทึกการเปลี่ยนแปลง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

น.ส.อัจฉริยา ธิรศรีโชติ
ผู้วิจัย

แบบบันทึกการติดตามผลการปฏิบัติตามข้อตกลงของคู่กรณี (ตัวอย่าง)

คู่กรณีชื่อ _____
 ผู้ติดตามผล _____
 ติดตามผลตั้งแต่วันที่ _____ ถึง _____

ตอนที่ 1 การปฏิบัติตามข้อตกลง

ข้อปฏิบัติตามข้อตกลง	การปฏิบัติ	
	ปฏิบัติ	ไม่ปฏิบัติ
เงื่อนไขข้อตกลง		
เงื่อนไขเวลา		
เงื่อนไขอื่นๆ		

ตอนที่ 2 ปัจจัยที่ทำให้ไม่สามารถปฏิบัติตามข้อตกลงได้

หากเยาวชนคู่ขัดแย้งไม่สามารถปฏิบัติตามข้อตกลงได้ มีปัจจัยใดที่ทำให้เยาวชนคู่ขัดแย้งนั้นไม่สามารถปฏิบัติตามข้อตกลงได้

(เอกสาร 7) แบบสังเกตพฤติกรรมของเยาวชนคู่ขัดแย้งระหว่างดำเนินกิจกรรม

เรื่อง การพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน
เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์
สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

คำชี้แจง

1. การวิจัยครั้งนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาลัทธิศรัทธาธรรมดุสิต สาขาวิชา
การศึกษานอกระบบโรงเรียน ภาควิชาการศึกษาตลอดชีวิต คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
2. แบบสังเกตการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของเยาวชนคู่ขัดแย้งฉบับนี้ ใช้เพื่อตรวจสอบความ
เปลี่ยนแปลงในด้านความสามารถในการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ของเยาวชนคู่ขัดแย้ง ทั้ง
ก่อน ในระหว่าง และหลังจัดกระบวนการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์
3. แบบสังเกตการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของเยาวชนคู่ขัดแย้งนี้ จะเริ่มสังเกตความ
เปลี่ยนแปลงตั้งแต่เริ่มดำเนินกระบวนการจัดการความขัดแย้งจนกระบวนการเสร็จสิ้น
4. ผู้วิจัยเป็นผู้สังเกตและบันทึกการเปลี่ยนแปลงในการจัดกิจกรรมแต่ละครั้ง

น.ส.อัจฉรียา ธิรศรีโชติ
ผู้วิจัย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

แบบสังเกตพฤติกรรมเยาวชนคู่ขัดแย้งระหว่างดำเนินกิจกรรม

สนทนากลุ่มครั้งที่ _____ เรื่อง _____

คู่ขัดแย้ง _____ กับ _____

ผู้ไกล่เกลี่ย _____

ผู้ร่วมสังเกตการณ์ _____

สถานที่ _____

วันที่ _____ เวลาตั้งแต่ _____ ถึง _____

1. การปฏิบัติตนของคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่าย เมื่อได้พบหน้ากัน (เช่น มีการยิ้มทักทายคู่กรณี โผเข้ากอด จับมือกัน หรือไม่ อย่างไร)

2. การเข้าสังคมหรือกิจกรรมร่วมกัน (เช่น พฤติกรรมเมื่อจำเป็นต้องเข้าร่วมกิจกรรมเดียวกันเป็นอย่างไร มีการสบตากันหรือไม่)

3. การมีทัศนคติที่ดีต่อคู่กรณี (เช่น การพูดถึงคู่กรณีเป็นไปในทางที่ดีกว่าเดิม)

4. การใช้คำพูด (เช่น ท่าทีหรืออารมณ์เมื่อมีการพูดถึงคู่กรณี มีการใช้คำพูดที่ก้าวร้าว รุนแรง โดยเฉพาะเมื่อกล่าวถึงคู่กรณีหรือไม่ อย่างไร)

(เอกสาร 8) ประเด็นการสนทนากลุ่ม
เพื่อตรวจสอบการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของเยาวชนคู่ขัดแย้ง

เรื่อง การพัฒนากระบวนการจัดการศึกษาอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน
เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์
สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

คำชี้แจง

1. การวิจัยครั้งนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาหลักสูตรครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
การศึกษาอกระบบโรงเรียน ภาควิชาการศึกษาตลอดชีวิต คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
2. ประเด็นการสนทนากลุ่มนี้ ดำเนินการเป็นคำถามปลายเปิด (Open-Ended Questions)
มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของเยาวชนคู่ขัดแย้ง รวมถึงความรู้ ทักษะ
ทัศนคติในการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์
3. เนื่องจากประเด็นการสนทนากลุ่มนี้เป็นคำถามปลายเปิด ผู้วิจัยอาจจะ/สามารถสอบถาม
ข้อคำถามอื่นๆ นอกเหนือจากนี้ได้หากพิจารณาแล้วว่ามีความประโยชน์ต่อการวิจัย

น.ส.อัจฉรียา จิรศรีโชติ
ผู้วิจัย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ประเด็นการสนทนากลุ่ม เพื่อตรวจสอบการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของเยาวชนคู่ขัดแย้ง

ชื่อผู้ให้ข้อมูล _____
 มีความสัมพันธ์กับเยาวชนคู่กรณีชื่อ _____ โดยมีความสัมพันธ์เป็น _____
 วันที่ _____ เวลา _____ สถานที่ _____

1. ท่านคิดว่าเมื่อมีการเผชิญหน้ากัน พฤติกรรมของคู่ขัดแย้งทั้งสองมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมหรือไม่ อย่างไร

2. ท่านคิดว่าพฤติกรรมการเข้าสังคมของเยาวชนคู่ขัดแย้งมีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ อย่างไร

3. ท่านคิดว่าเยาวชนคู่ขัดแย้งมีทัศนคติที่ดีต่อกันมากขึ้นหรือไม่ อย่างไร

4. ท่านคิดว่าเยาวชนคู่ขัดแย้งมีพฤติกรรมต่อคู่ขัดแย้งเปลี่ยนแปลงไปหรือไม่ อย่างไร

5. ท่านคิดว่าเยาวชนคู่ขัดแย้งมีการเปลี่ยนแปลงในการใช้คำพูดเมื่อพูดถึงคู่กรณีบ้างหรือไม่ อย่างไร

6. โดยภาพรวมแล้วเยาวชนคู่กรณีทั้ง 2 คน เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นหรือไม่ อย่างไร

(เอกสาร 9) กิจกรรมการถอดบทเรียนจากกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน
เรื่อง การพัฒนากระบวนการเรียนรู้นอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน
เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์
สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

คำชี้แจง

1. การวิจัยครั้งนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาหลักสูตรครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกระบบโรงเรียน ภาควิชาการศึกษาตลอดชีวิต คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
2. กิจกรรมนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสะท้อนความคิดและถอดบทเรียนจากการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์
3. เอกสารนี้แบ่งเป็น 3 ส่วน ได้แก่
 - 1) กิจกรรมการถอดบทเรียนฯ
 - 2) ประเด็นในการถอดบทเรียนที่ได้จากกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด
 - 3) ประเด็นในการถอดบทเรียนที่ได้จากการใช้ยุทธธรรมเชิงสมานฉันท์ในการจัดการความขัดแย้ง

ส่วนที่ 1 กิจกรรมการถอดบทเรียน

1. ผู้ร่วมกิจกรรมถอดบทเรียน ประกอบด้วย

- 1.1 เยาวชนคู่ขัดแย้ง และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการทุกฝ่ายที่เข้าร่วมในกระบวนการ ได้แก่ ญาติหรือครอบครัวของเยาวชนคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่าย เพื่อนของเยาวชนคู่ขัดแย้ง ผู้นำชุมชนหรือผู้ที่เยาวชนคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่ายให้ความเคารพนับถือที่จะสามารถเป็นคนกลางในการจัดการความขัดแย้งได้
- 1.2 ผู้วิจัยซึ่งจะทำหน้าที่ในการเอื้ออำนวยและประสานการถอดบทเรียน ทั้งนี้เพราะเป็นคนกลางที่ไม่ได้เกี่ยวข้องและส่วนได้ส่วนเสียกับการดำเนินงาน จึงสามารถที่จะทำการตั้งประเด็นคำถามให้เกิดการร่วมแสดงความคิดเห็นของฝ่ายต่างๆ ได้ อีกทั้งผู้วิจัยยังทำหน้าที่ในการเป็นผู้ที่กระตุ้นให้ผู้ร่วมถอดบทเรียนได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์และความคิดเห็นจากกิจกรรมที่ได้ปฏิบัติ ดังนั้นจึงต้องมีทักษะในการตั้งคำถามที่กระตุ้นให้ผู้ร่วมถอดบทเรียนได้วิเคราะห์สาเหตุของความสำเร็จและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในการปฏิบัติงาน นอกจากนี้ในผู้วิจัยยังมีหน้าที่จดบันทึกการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ประสบการณ์ และการอภิปรายของผู้ร่วมถอดบทเรียน ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดโครงการ

2. เทคนิคการถอดบทเรียน

เทคนิคการถอดบทเรียนการพัฒนากระบวนการจัดการศึกษาของระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด คือ เทคนิคการทบทวนหลังปฏิบัติการ (After Action Review – AAR) ซึ่งเป็นการทบทวนว่า เกิดอะไรขึ้นบ้างจากการทำงานที่ผ่านมา เพราะเหตุใดจึงเกิดผลเช่นนั้น และหากผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นเป็นสิ่งที่ดีเราจะรักษาสิ่งที่ดีอันเป็นจุดแข็งนั้นได้อย่างไร และจะปรับแก้ไขจุดอ่อนของเราได้อย่างไร ซึ่งเทคนิคนี้จะทำให้ผู้เข้าร่วมกระบวนการถอดบทเรียนได้เรียนรู้จากความสำเร็จและความล้มเหลวไปพร้อมกัน

สำหรับรูปแบบการทำ AAR เป็นการเปิดใจคุยกันแบบตรงไปตรงมา โดยผู้เข้าร่วมทุกคนร่วมกันตอบคำถามสำคัญ 4 ประการ คือ

- สิ่งที่เราคาดหวังให้เกิดขึ้น คืออะไร
- สิ่งที่เกิดขึ้นจริง คืออะไร
- ทำไมจึงมีความแตกต่าง
- ได้เรียนรู้อะไร เพื่อว่า ในวันต่อไปจะได้ทำให้ดีขึ้น

ในการถอดบทเรียนครั้งนี้ ได้มีการใช้ประเด็นคำถามที่ช่วยกระตุ้นให้เกิดการร่วมกันคิดวิเคราะห์ โดยมีการใช้ประเด็นคำถามที่ช่วยกระตุ้นให้เกิดการแลกเปลี่ยน ดังส่วนที่ 2 ต่อไปนี้

3. ระยะเวลาในการถอดบทเรียน

หลังจากดำเนินการวิจัยขั้นที่ 2-3 ได้แก่ ขั้นปฏิบัติการ และขั้นสังเกตผลเสร็จสิ้นแล้ว จึงจะจัดเวทีสะท้อนการเรียนรู้เพื่อสะท้อนความคิดและถอดบทเรียนของผู้ร่วมกระบวนการทั้งหมด โดยใช้ระยะเวลา 3 ชั่วโมง

ส่วนที่ 2 ประเด็นในการถอดบทเรียนที่ได้จากกระบวนการเรียนรู้ของระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐานฯ

1. สิ่งที่กำหนด หรือคาดหวังจะให้เกิดขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้คืออะไร (ภาพความสำเร็จ)
2. สิ่งที่เกิดขึ้นจริงจากกระบวนการเรียนรู้คืออะไรบ้าง
3. ทำไมสิ่งที่เกิดขึ้นจริงจากกระบวนการการเรียนรู้จึงแตกต่างไปจากสิ่งที่คาดหวังให้เกิด
4. สิ่งที่เราคิดว่าเราทำได้ดีในกระบวนการเรียนรู้ มีอะไรบ้าง และเพราะเหตุใดทำให้ทำได้ดี
5. ทำอย่างไรจึงจะทำให้กระบวนการเรียนรู้ดียิ่งขึ้นไปอีก ต้องการเครื่องมือและกลไกอะไรที่จะมีส่วนช่วยสนับสนุนให้กระบวนการดียิ่งขึ้น
6. กระบวนการเรียนรู้ที่จัดขึ้น ทำให้ท่านมองเห็นปัญหาที่เกิดขึ้นหรือไม่ มากน้อยเพียงใดอย่างไร
7. มีปัญหา อุปสรรค ข้อจำกัดที่พบอะไรบ้าง และสิ่งเหล่านั้นทำให้กระบวนการเรียนรู้ขัดข้องอย่างไร เพราะอะไร
8. สิ่งที่เราคิดว่าควรจะต้องทำ / จำเป็นต้องทำ / อยากจะทำ เพื่อให้กระบวนการเรียนรู้มีประสิทธิภาพมากขึ้น คือ อะไรบ้าง

9. ความพึงพอใจต่อการกระบวนการเรียนรู้ เป็นอย่างไร พอใจในเรื่องใดบ้าง และไม่พอใจในเรื่องใดบ้าง

ส่วนที่ 3 ประเด็นในการถอดบทเรียนที่ได้จากการใช้ยุทธธรรมเชิงสมานฉันท์ในการจัดการความขัดแย้ง

1. ด้านวัตถุประสงค์

1.1) ท่านคิดว่าการจัดกระบวนการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ ทำให้ท่าน คู่ขัดแย้งของท่าน ผู้ปกครอง และชุมชน มีความเข้าใจกันและผลสารถยรรว้จากความขัดแย้งได้หรือไม่ อย่างไร

1.2) ท่านคิดว่าการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ที่เกิดขึ้น เป็นการเปิดโอกาสให้ท่านชดใช้และรับผิตชอบความเสียหายที่ท่านได้กระทำหรือไม่ อย่างไร

2. ด้านแนวคิด

2.1) ท่านคิดว่า กระบวนการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ เป็นการเปิดโอกาสให้ท่านสามารถกลับตัวเป็นคนดีได้หรือไม่ อย่างไร

3. ด้านข้อปฏิบัติในการแก้ไขการกระทำผิตจากกระบวนการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์

3.1) ท่านมีความคิดเห็นอย่างไร เมื่อครอบครัวของท่านเป็นผู้กำหนดข้อปฏิบัติเพื่อชดใช้ความผิตให้แก่ท่าน

3.2) ข้อปฏิบัติตามวิธีการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ มีความเหมาะสมกับความผิตของท่านหรือไม่ อย่างไร

3.3) ข้อปฏิบัติตามวิธีการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ ส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของท่านหรือไม่ อย่างไร

3.4) ท่านคิดว่าชุมชน มีความสำคัญในการแก้ไขการกระทำความผิตของท่านหรือไม่ อย่างไร

4. ด้านเวลา-สถานที่ประชุม

4.1) ท่านคิดว่าสถานที่ในการจัดการประชุมกลุ่มเพื่อจัดการความขัดแย้งมีความสะดวกต่อท่านหรือไม่ อย่างไร

4.2) ท่านคิดว่าสถานที่ในการจัดการประชุมกลุ่มเพื่อจัดการความขัดแย้งสร้างความกดดันต่อท่านหรือไม่ อย่างไร

4.3) ท่านคิดว่าสถานที่ในการจัดการประชุมกลุ่มเพื่อจัดการความขัดแย้งส่งผลกระทบต่อท่านหรือไม่ อย่างไร

4.4) ท่านคิดว่าเวลาที่เหมาะสมในการประชุมกลุ่มเพื่อจัดการความขัดแย้ง ควรใช้เวลาเท่าใด

5. ด้านการดำเนินการ

5.1) ในระหว่างที่ท่านอยู่ในกระบวนการประชุมกลุ่มเพื่อจัดการความขัดแย้ง ท่านได้แสดงความคิดเห็นต่างๆ ได้อย่างเต็มที่หรือไม่ อย่างไร

5.2) ท่านพอใจกับการดำเนินการประชุมกลุ่มเพื่อจัดการความขัดแย้งหรือไม่ อย่างไร

6. ด้านความเหมาะสมของผู้เข้าร่วมในการประชุมกลุ่ม

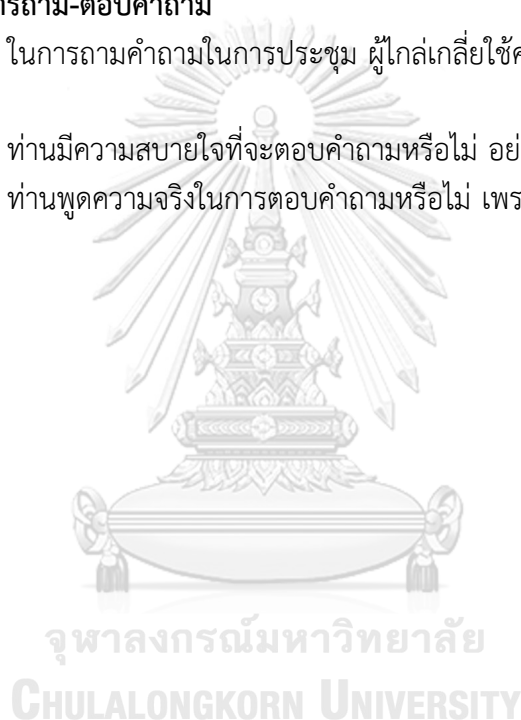
ท่านคิดว่า การประชุมกลุ่มที่ประกอบด้วย บิดา/ มารดา/ ผู้ปกครอง ผู้เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ ผู้ใกล้ชิด ผู้นำชุมชน เหมาะสมแล้วหรือไม่ ถ้าไม่เหมาะสม ควรเป็นอย่างไร

7. ด้านการถาม-ตอบคำถาม

7.1) ในการถามคำถามในการประชุม ผู้ใกล้ชิดใช้คำพูดที่เหมาะสมกับท่านหรือไม่ อย่างไร

7.2) ท่านมีความสบายใจที่จะตอบคำถามหรือไม่ อย่างไร

7.3) ท่านพูดความจริงในการตอบคำถามหรือไม่ เพราะอะไร

(เอกสาร 10) ประเด็นสนทนากลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษานอกระบบโรงเรียน
และผู้ทรงคุณวุฒิด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์เกี่ยวกับข้อเสนอแนะด้านนโยบาย
เรื่อง การพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน
เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์
สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด

คำชี้แจง

1. การวิจัยครั้งนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาลักสูตรครุศาสตร์ดุขฎิบัณฑิต สาขาวิชา
การศึกษานอกระบบโรงเรียน ภาควิชาการศึกษาตลอดชีวิต คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
2. ประเด็นสัมภาษณ์นี้ ใช้สัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อทราบข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการ
นำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้าง
ความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ไปใช้

น.ส.อัจฉริยา ธีรศรีโชติ
ผู้วิจัย

ประเด็นสนทนากลุ่ม

1. ท่านคิดว่ากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม และการใช้ปัญหาเป็นฐาน เหมาะสมกับการเรียนรู้เพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้งสำหรับเยาวชนในชุมชนแออัดหรือไม่ อย่างไร

2. ท่านคิดว่าหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการยุติธรรม ควรจะมีการจัดการอบรมหรือการจัดให้มีการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนด้านการจัดการความขัดแย้งแก่เยาวชนในชุมชนแออัดหรือไม่ อย่างไร

3. ท่านคิดว่ามีปัจจัยใดที่ต้องคำนึงถึงในการจัดกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัดที่มีความขัดแย้งกัน

4. ท่านคิดว่า การพัฒนาการดำเนินกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัดควรพิจารณาด้านใดเป็นพิเศษ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

5. อื่นๆ

(เอกสาร 11) กิจกรรมเพื่อการเปลี่ยนแปลงตัวเองของคู่ขัดแย้ง

กิจกรรม “ใครผิด”

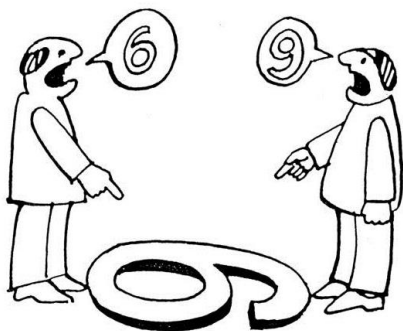
อุปกรณ์

1. เนื้อเรื่อง “ใครผิด”
2. กระดาษฟลิปชาร์ต
3. ปากกาเคมี

วิธีดำเนินกิจกรรม

1. ผู้ดำเนินกิจกรรมเล่าเรื่อง “ใครผิด” ให้สมาชิกฟังโดยฉายตัวละครเป็นภาพลงบนกระดาษฟลิปชาร์ต
2. ให้สมาชิกแต่ละคนครุ่นคิดค้นหาคำตอบของตนเอง โดยเรียงลำดับว่าใครที่ผิดมากที่สุด เพราะเหตุใด ไปจนถึงใครที่ผิดน้อยที่สุด เพราะเหตุใดจึงคิดเช่นนั้น โดยไม่ปรึกษาผู้อื่น ใช้เวลาประมาณ 5 นาที
3. ให้สมาชิกแต่ละกลุ่มร่วมกันถกคิดอภิปรายเพื่อหาคำตอบของกลุ่ม โดยห้ามใช้การลงมติหรือการโหวต โดยกำหนดเวลาประมาณ 15 นาที จากนั้นให้แต่ละกลุ่มส่งผู้แทนกลุ่มนำเสนอคำตอบพร้อมเหตุผลของกลุ่ม
4. เมื่อนำเสนอคำตอบของกลุ่มครบทุกกลุ่มแล้ว ผู้ดำเนินการสรุปภาพรวมคำตอบทั้งหมดให้กลุ่มเห็นความต่าง แล้วร่วมกันพิจารณาว่าเป็นเพราะสาเหตุใด
5. สรุปการเรียนรู้ร่วมกัน

เนื้อเรื่อง “ใครผิด”

ชายหญิงคู่หนึ่งรักกันมาก ชาย (พระเอกชื่อ....) หญิง (นางเอกชื่อ.....) ทั้งสองรักกันมาก คบหากันมานานถึง 6 ปี อยู่มาวันหนึ่ง นางเอกมาหาพระเอกด้วยสีหน้าไม่สบายในพร้อมทั้งได้เล่าให้พระเอกฟังว่า มีเศรษฐีมาลู่ขอตนกับพ่อแม่ ซึ่งพ่อแม่ก็เห็นว่านางเอกได้แต่งงานกับเศรษฐี ชีวิตก็จะสุขสบายไปจนวันตาย เมื่อพระเอกได้ฟังเรื่องราวจากนางเอกแล้ว

ทั้งสองจึงตัดสินใจไปหาพ่อแม่ของนางเอก และเล่าให้ฟังถึงความรักที่มีต่อกัน พ่อและแม่บอกว่าเรื่องของความรักพ่อแม่ไม่ได้ขัดข้อง เข้าใจและเห็นใจ แต่ในขณะเดียวกัน หัวอกของพ่อแม่ก็รักและห่วงใยลูกซึ่งมีอยู่เพียงคนเดียว เมื่อยกลูกสาวให้พระเอกแล้วเพื่อให้มั่นใจว่าลูกจะไม่ลำบากกีดกันเกลียดกิน จึงขอหลักประกันเป็นเงินจำนวน 90,000 บาท ภายใน 7 วันนี้ เพราะจำเป็นจะต้องให้คำตอบเศรษฐีว่าจะยกลูกสาวให้เขาหรือไม่

พระเอกมีเงินที่สะสมอยู่ทั้งสิ้น 25,000 บาท จึงดิ้นรนเสาะหาเงินทุกหนทาง เพื่อให้ได้เงินตามที่พ่อแม่กำหนด หกวันผ่านไปได้เงินมาเพิ่มอีก 20,000 บาท รวมเป็น 45,000 บาท เหลือเวลาวันเดียวยังขาดเงินอีก 45,000 บาท พระเอกกลุ่มใจมากไม่เป็นอันกินอันนอน

ด้วยความรักที่นางเอกมีต่อพระเอก นางเอกจึงได้หาทางช่วยเหลือ โดยปรึกษาเพื่อนคู่ใจ (ชื่อ.....) เพื่อนนางเอกเองไม่มีเงิน แต่ด้วยความที่อยากช่วยเพื่อน จึงแนะนำนางเอกให้ไปหาพี่ชายของตนซึ่งเป็นนักธุรกิจ ทั้งที่รู้ว่าเป็นคนเจ้าชู้มาก แต่คิดว่าน่าจะมีช่องทางช่วยได้บ้าง

พี่ชายของเพื่อน (ชื่อ.....) ยินดีที่จะช่วยโดยให้เงินจำนวน 45,000 บาท แต่มีข้อแม้ว่านางเอกจะต้องไปอยู่กับตนเอง 1 คืน เป็นการแลกเปลี่ยน เพราะมีใจชอบนางเอกเป็นทุนเดิมอยู่แล้วด้วยความรักพระเอกและหวังว่าจะได้อยู่ด้วยกันไปจนตลอดชีวิต นางเอกจึงยอมเสียดสละ

เมื่อได้เงินมาแล้วจึงนำไปให้พระเอกและเล่าความจริงทั้งหมดให้พระเอกฟัง พระเอกยอมรับเรื่องที่เกิดขึ้นนี้ไม่ได้จึงหนีหายหน้าไป

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

กิจกรรม “ขดลวดแห่งจินตนาการ”

อุปกรณ์

1. เส้นลวดหลากสี ยาวประมาณ 6 นิ้ว เท่าจำนวนสมาชิก
2. กระดาษฟลิปชาร์ต
3. ปากกาเคมีหลากสี
4. สก๊อตเทปใส

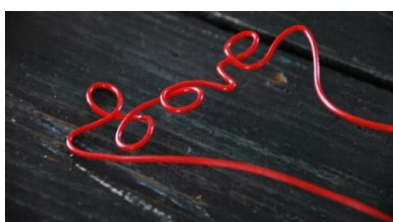
วิธีดำเนินกิจกรรม

1. ผู้ดำเนินกิจกรรมเกริ่นนำถึงความสำคัญของจินตนาการ พร้อมยกตัวอย่างผลงานต่างๆ ที่เกิดจากจินตนาการของคนเรา จากนั้นให้สมาชิกนำลวดสีที่ได้รับ ประดิษฐ์เป็นรูปอะไรก็ได้ตามจินตนาการของตนเอง ใช้เวลาประมาณ 2-3 นาที โดยขอให้มีความหมายที่ต้องการสื่อให้ผู้อื่นเข้าใจเสร็จแล้วนำเสนอผลงานพร้อมทั้งเล่าความหมายให้สมาชิกในกลุ่มฟังทีละคนจนครบ

2. แจกกระดาษฟลิปชาร์ต ปากกาเคมี และสก๊อตเทป กลุ่มละ 1 ชุด ให้สมาชิกหลอมรวมสิ่งประดิษฐ์และร้อยเรียงความหมายเข้าด้วยกัน สร้างเป็นเรื่องราว 1 เรื่อง สามารถตกแต่งโดยใช้ปากกาสี สก๊อตเทป หรือวัสดุอื่นๆ ได้ตามใจชอบ กำหนดเวลาประมาณ 20-30 นาที อำนวยให้สมาชิกเลือกหาพื้นที่ที่สะดวกและเอื้อต่อการจินตนาการของกลุ่ม

3. ให้เขียนชื่อและข้อคิดที่ได้จากเรื่อง สรุปลงในกระดาษฟลิปชาร์ตที่แจก หลังจากนั้นให้แต่ละกลุ่มนำเสนอผลงาน กลุ่มละประมาณ 3 นาที

4. ร่วมกันสรุปการเรียนรู้

กิจกรรมผู้นำ 4 ทิศ

อุปกรณ์

1. กระดาษฟลิปชาร์ต
2. ดินสอ ปากกา ดินสอสี
3. กระดาษ A4
4. เนื้อหา "ผู้นำ 4 ทิศ"

วิธีดำเนินกิจกรรม

1. ผู้ดำเนินกิจกรรม อธิบายลักษณะของผู้นำ 4 ทิศ ให้ผู้เข้าร่วมกระบวนการฟัง พร้อมทั้งแจกเอกสารเนื้อหาผู้นำ 4 ทิศ เพื่อที่จะให้ผู้ดำเนินกิจกรรมใช้ทบทวน
2. ให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมจับกลุ่ม กลุ่มละ 4-5 คน
3. แจกกระดาษ A4 และปากกาหรือดินสอ ให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมคนละชุด จากนั้นเขียนถึงบุคลิกลักษณะของตนเองว่าเหมือนสัตว์ชนิดใดเพียงใด
4. ให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมอภิปรายว่าตนเหมือนสัตว์ชนิดใดเพียงใด
5. ให้แต่ละกลุ่มอภิปรายว่ากลุ่มของตนเองมีผู้นำครบทั้ง 4 ทิศหรือไม่ พร้อมทั้งอภิปรายว่ากลุ่มของตนมีจุดแข็ง จุดอ่อน
6. สรุปเนื้อหากิจกรรม

เนื้อหาผู้นำทั้ง 4 ทิศ

ทิศเหนือ : กระติง

แข็งแรง, ดุร้าย, มุทะลุ, เร็ว, ทำหาย, ชอบต่อสู้, รักสงบแต่มีศักดิ์ศรี, ชอบอยู่ง่าย ๆ ไม่เรื่องมาก

จุดเด่น : ลงมือทำ, บุกตะลุย, รักพวกพ้อง, ทำไปคิดไป, ตัดสินใจเด็ดขาด, หายโกรธเร็ว, มองข้ามเรื่องเล็กน้อย, ไม่ชอบการบังคับ, รับผิดชอบเต็มที่, กล้าเผชิญความขัดแย้ง, รักความถูกต้อง, จริงจัง

จุดด้อย : ใจร้อน, เบื่อง่าย, ไม่รอบคอบ, ชอบแข่งขัน, ชอบเอาชนะ, เรียกร้องความสนใจ, ปกป้องตัวเอง

ทิศตะวันตก : หมี

ช่างสังเกต, ลั่นโตษ, รักเจ้าของ, ระแวงระวัง, เฉื่อย,
ขี้โมโห, ขี้บ่น, เจ้าคิดเจ้าแค้น

จุดเด่น : เชื้อมั่นในข้อมูล, มีหลักการ, วิเคราะห์บนฐานข้อมูล, ใช้เหตุผล, มีวินัย, มีโลกส่วนตัว, ยึดหยุ่นเมื่อมีเหตุผล-ข้อมูลที่เหมาะสม, รักษาของ, ประหยัด, นักสะสม, ใจเย็น, มีความพยายาม, มาตรฐานสูง, มีขั้นตอนแผนการ

จุดด้อย : ตัดสินใจช้า, คิดในกรอบ, ไม่ยืดหยุ่น, วิตกกังวลในข้อจำกัด, ยึดมั่นหลักการ เข้าถึงความรู้สึกคนยาก, ไม่เปิดเผยความรู้สึกตนเอง (เก็บกด), ขี้บ่น

ทิศตะวันออก : เหยี่ยว

มองไกล, ตาไว-ว่องไว, รักอิสระ, เฉียบคม, รอเป้าหมายชัดเจน, ทะเยอทะยาน

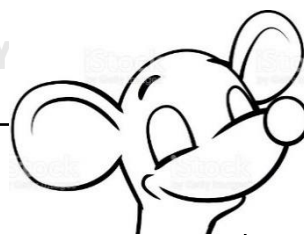
จุดเด่น : คิดสร้างสรรค์, มีจินตนาการสูง, คิดเร็วทำเร็ว, ยึดหยุ่นสูง, ไม่คิดเสร็จในแผนเดียว, รักอิสระ, วางแผนเก่ง, มุ่งความสำเร็จ

จุดด้อย : เบื่อง่าย, คิดมากแต่ไม่ค่อยทำ, ขาดความอดทน, ขาดรายละเอียด, ไม่ค่อยจริงจัง (ช่วงลงมือทำจริง), ละเลยความรู้สึกผู้อื่น, ชอบประชดประชัน

CHULALONGKORN UNIVERSITY

ทิศใต้ : หนู

เอาตัวรอด, อยู่เป็นฝูง, ทำตามกัน, จุกจิก, ขี้กลัว, ซอกแซก

จุดเด่น : ขยัน, ร่าเริง, เข้ากับคนง่าย, รักสันติ, ละเอียดอ่อน, เข้าถึงจิตใจคนอื่นได้อย่างลึกซึ้ง, นักไกลเกลี่ยความขัดแย้งเมื่อถึงที่สุด กล้ายืนยันว่าถูกต้อง, ห่วงใยความรู้สึกผู้อื่น, ใจเย็น, ปรับตัวง่าย

จุดด้อย : ขี้อาย, ขี้เกรงใจ, ไม่ค่อยกล้าตัดสินใจ, ขี้น้อยใจ, ไม่ชอบเป็นผู้นำ, ประเมินตนเองต่ำ, หลีกความขัดแย้ง อะไรก็ได้

รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิตรวจเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. อาจารย์ ดร.มิ่งขวัญ คงเจริญ
อาจารย์ประจำคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
2. อาจารย์ ดร.ชนินทร์ จุลบาท
อาจารย์ประจำคณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
3. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธีระ สิ้นเดชารักษ์
อาจารย์ประจำสาขาสังคมวิทยา คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
4. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ไพรัช บวรสมพงษ์
อาจารย์ประจำสาขาสังคมวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
5. ดร.ยศวินต์ บริบูรณ์ธนา
ผู้อำนวยการกองแผนงานและสารสนเทศ กรมคุมประพฤติ

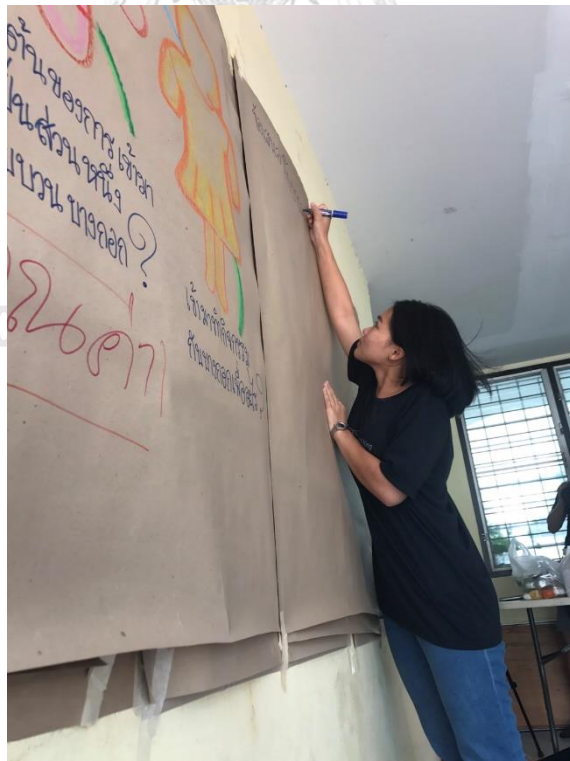
ภาพบรรยากาศการจัดกิจกรรม

ภาคผนวก ง.

รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิวิพากษ์ร่างนโยบายในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน
แบบมีส่วนร่วมโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการจัดการความขัดแย้ง
เชิงสมานฉันท์ สำหรับเยาวชนในชุมชนแออัด ไปใช้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิวิพากษ์ร่างนโยบายในการนำกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนฯ ไปใช้

1. พลเอกเอกชัย ศรีวิลาศ
ผู้อำนวยการสำนักสันติวิธีและธรรมาภิบาล สถาบันพระปกเกล้า
2. ดร.สมบัติ สุวรรณพิทักษ์
อดีตรองปลัดกระทรวงศึกษาธิการ
3. ดร.ยิ่ง กิริติบุรณะ
ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการวางแผนนโยบายการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน
4. รองศาสตราจารย์วันชัย มีชาติ
รองอธิการบดี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
5. นาวาอากาศเอกหญิงจุฬารัตน์ เพชรวิเศษ
รองผู้อำนวยการกองศึกษาวิจัยทางยุทธศาสตร์และความมั่นคง ศูนย์ศึกษา
ยุทธศาสตร์ สถาบันวิชาการป้องกันประเทศ กองบัญชาการกองทัพไทย
6. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภัทรพล มหาพันธ์
อาจารย์ประจำภาควิชาการศึกษาตลอดชีวิต คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัย
ศิลปากร
7. ดร.ยศวินต์ บริบูรณ์ธนา
เลขาธิการกรม กรมคุมประพฤติ กระทรวงยุติธรรม
8. นายชลัท ประเทืองรัตนา
นักวิชาการผู้อำนวยการ สำนักสันติวิธีและธรรมาภิบาล สถาบันพระปกเกล้า
9. นายสุรนาถ แป้นประเสริฐ
คณะกรรมการชุมชนวัดโพธิ์เรียง เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร
10. นายรังสรรค์ ชื่นประเสริฐ
ประธานชุมชนวัดอัมพวา เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาวอัจฉรียา ธีรศรีโชติ เกิดวันที่ 15 เดือนกันยายน พ.ศ.2527 สำเร็จการศึกษาอักษรศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับ 2) สาขาสังคมศาสตร์การพัฒนา คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ในปี พ.ศ.2550 จากนั้นได้เข้าศึกษาต่อหลักสูตรสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา สาขาวิชาอาชญาวิทยาและงานยุติธรรม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสำเร็จการศึกษาในปี พ.ศ.2553 และเข้าศึกษาระดับดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกระบบโรงเรียน ภาควิชาการศึกษาตลอดชีวิต คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อปี พ.ศ.2554

